

THE FREE INDOLOGICAL COLLECTION

WWW.SANSKRITDOCUMENTS.ORG/TFIC

FAIR USE DECLARATION

This book is sourced from another online repository and provided to you at this site under the TFIC collection. It is provided under commonly held Fair Use guidelines for individual educational or research use. We believe that the book is in the public domain and public dissemination was the intent of the original repository. We applaud and support their work wholeheartedly and only provide this version of this book at this site to make it available to even more readers. We believe that cataloging plays a big part in finding valuable books and try to facilitate that, through our TFIC group efforts. In some cases, the original sources are no longer online or are very hard to access, or marked up in or provided in Indian languages, rather than the more widely used English language. TFIC tries to address these needs too. Our intent is to aid all these repositories and digitization projects and is in no way to undercut them. For more information about our mission and our fair use guidelines, please visit our website.

Note that we provide this book and others because, to the best of our knowledge, they are in the public domain, in our jurisdiction. However, before downloading and using it, you must verify that it is legal for you, in your jurisdiction, to access and use this copy of the book. Please do not download this book in error. We may not be held responsible for any copyright or other legal violations. Placing this notice in the front of every book, serves to both alert you, and to relieve us of any responsibility.

If you are the intellectual property owner of this or any other book in our collection, please email us, if you have any objections to how we present or provide this book here, or to our providing this book at all. We shall work with you immediately.

-The TFIC Team.

શ્રીમન્મોહન યશઃ સ્મારક ગ્રંથમાલા. ગ્રંથાંક ૩૦

યુગપ્રધાન શ્રીજિનચંદ્ર સૂરિ.

મૂળ હિંદી લેખક

ખીકાનેર (રાજસ્થાન) નિવાસી શ્રીમાન્
ગંગારચંદ્ર તથા ભૂવરલાલ નાહટા

— ગુર્જરાનુવાદક —

મુનિવર શ્રીગુલાબમુનિજીની પ્રેરણાથી
દુર્લભકુમાર ગાંધી

સંપાદક વ સંશોધક

સ્વ૦ અનુયોગાચાર્ય શ્રીકેશરમુનિજી ગણિવર વિનેય
બુદ્ધિસાગર ગણિ

વીર સં. ૨૪૮૭ પ્રતિ ૨૦૦૦ વિક્રમ સં. ૨૦૧૮ (ગુ. ૧૭)

મૂલ્ય રૂ. ૩)

પ્રકાશક -

શ્રીમાન્ ગુલાબમુનિજી મ. ના સદ્વ્યવસ્થાથી
સહાયક નામાવલિ લિખિત સબ્જનોની
દ્રવ્ય સહાયથી મુંબઈ પાયધુની મહાવીરસ્વામિ જૈન દેરાસરના

મુખ્ય કાર્યવાહક

શા: ઝવેરભાઈ કેસરીભાઈ ઝવેરી
પાયધુની, મુંબઈ નં. ૩

મુદ્રક -

પ્રથમના બે ફારમ જનતા પ્રિન્ટરી સુરત,
ફારમ ૩ થી ૨૧ સુધી ગંગોત્રી પ્રિ. પ્રેસ, સુરત.

પાછળના ૪ ફારમ, તથા મુખપૃષ્ઠાદિ
નિર્ણયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ ૨

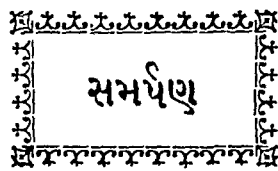
ખરતરગચ્છ વિભૂષણ કિયોદ્ધારક શ્રીમન્મોહનલાલજી મ. ના
પ્રશિષ્યરત્ન વાદી ગજકેસરી સ્વઁ અનુયોગાચાર્ય—

દીક્ષા—૧૯૫૩ વાંગરોદ (માલવા)

જન્મ—૧૯૩૨ ચૂંડા (રાજસ્થાન)

શ્રીકેશરમુનિજી ગણિવર

સમર્પણ

જેમની અસાધારણ કૃપાથી આ હુદ્રાત્મા કંઈક મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત
કરી શક્યો છે. જેમણે અથાગ પરિશ્રમ વેઠીને મારા જેવા
જડબુદ્ધિના આત્માને પણ બે અક્ષરનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત
કરાવી ચારિત્રધર્મમાં જોડ્યો છે તેમ વખતો વખત
અનેક પ્રકારે સારણા વારણા આદિ શિક્ષાઓ
દ્વારા સન્માર્ગમાં સ્થિર રાખ્યો છે. તે
મહાનુભાવ પૂજ્ય ગુરુદેવ વાદીગજકેસરી
વિહિત સમસ્તાગમ યોગાનુષ્ઠાન
અનુયોગાચાર્ય શ્રીમાન્ કેશર
મુનિજી ગણિવરના સ્વર્ગત
આત્માને સાદર સવિનય
સમર્પિત હો.

સંપાદક

સંપાદકીય નિવેદન

આજે અત્યંત હર્ષનો વિષય છે કે એક મહાનપ્રભાવશાલી મહાપુરુષનું ઐતિહાસિક જીવનચરિત્ર અને તેને લગતા બીજા અનેકો પ્રભાવક પુરુષોના ચરિત્રો સહિત ગુર્જર ભાષાભાષી જનતાની સમક્ષ ઉપસ્થિત થઈ રહ્યો છે.

એની અંદર સત્તરમી સદીના મહાન્ શાસનપ્રભાવક યવનસમ્રાટ અકબરશાહ પ્રદત્ત યુગપ્રધાન પદથી ભૂષિત આચાર્યપ્રવર ચોથા દાદા શ્રીમન્નિજન ચંદ્રસૂરિજી મહારાજનું સમગ્ર જીવન ચરિત્ર ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આલેખવામાં આવ્યું છે.

એનું આલેખન ઇતિહાસપ્રેમી સાહિત્યરત્ન શ્રાદ્ધવર્ય શ્રીમાન્ અગરચંદજી તથા ભંવરલાલ નાહટાએ લખેલ ‘યુગપ્રધાન શ્રીનિનચંદ્રસૂરિ’ નામક હિંદી પુસ્તકના આધારે થયેલ છે. એટલેકે તે પુસ્તકનોજ અક્ષરશઃ અનુવાદ કરવામાં આવ્યું છે. કેવલ પરિશિષ્ટોમાં કવિવર વાચક શ્રીમાન્ સૂરચંદ્રજી રચિત દ્વિછંદોમય શાંત્યજિત નિન સ્તોત્ર એવં ચરિતનાયક રચિત કેટલી એક વિશિષ્ટ કૃતિઓ. જે અગરચંદજી નાહટાએ મોકળી હતી. તે આ સંસ્કરણમાં ઉમેરી દીધેલ છે.

આથી પહેલા પ્રકાશિત થઈ ચૂકેલા ત્રણ દાદાસાહેબના ચરિત્રોની માફક આના પ્રકાશનનું શ્રેય પણ સુવિહિત ચક્રચૂડામણિ ખરતરગચ્છ મંડન વીસમી સદીના મહાન્ શાસન પ્રભાવક મુંબઈમાં સાધુવિહારના દ્વાર ઉઘાડનાર સ્વનામધન્ય ક્રિયોદ્ધારક શ્રીમન્મોહન લાલજી મહારાજના પટ્ટધર શિષ્ય. પ્રશાંતસ્વભાવી મહાન્ તપસ્વી ત્રેપન ઉપવાસ કરી પાવાપુરિમાં સ્વર્ગપ્રાપ્ત. ખતર ગચ્છની વર્તમાન્ સંવેગી શાળાના પ્રથમ આચાર્ય શ્રીમાન્ નિનયશઃ સૂરિજી મહારાજના શિષ્યપ્રવર. થાણાતીર્થોદ્ધારાદ્યનેકવિધ શાસન પ્રભાવક સ્વર્ગીય આચાર્ય શ્રીનિન ઋદ્ધિસૂરિજી મહારાજના શિષ્યરત્ન. પરમ વિનીત. વયોવૃદ્ધ. મુનિવર શ્રીગુલાબમુનિજી મહારાજના કાળે જાય છે. કેમકે તેઓએજ પૂરેપૂરી ખંતથી ‘યુગપ્રધાન શ્રીનિનદત્તસૂરિ’ તેમજ ‘મણિધારિ શ્રીનિનચંદ્રસૂરિ’ ની માફક આનું પણ હિંદી પરથી ગુજરાતી અનુવાદ શ્રીમાન્ દુર્લભકુમાર ગાંધી પાસે કરાવ્યો. એટલુંજ નહીં પણ જેમ એનાથી પૂર્વ અન્ય બે ચરિત્રો મુંબઈ-પાયધુની મહાવીર

સ્વામી જિનાલયસ્થ મંડોવર ખરતર ગચ્છ ઉપાશ્રયના ટ્રસ્ટીઓને ઉપદેશ દઇ ત્યાંના જ્ઞાનખાતાથી પ્રકાશિત કરાવ્યા તેમ આના પ્રકાશન માટે પણ વિભિન્ન ભાવુકોને. જેમની નામાવલી જુદા પેજમાં આપેલ છે. ઉપદેશીને ૪૭૪૧) ની રકમ મહાવીરસ્વામિના ટ્રસ્ટીઓને અપાવી. જેના શુભ પરિણામે ‘મણિધારી જિનચંદ્રસૂરિ’ના પ્રકાશન પછી આજે ૭ વર્ષે આ ગ્રંથ ગુરુદેવના ભક્ત પાઠકોના કરકમલમાં આવી રહ્યો છે. આટલું વિલંબ થવાનું કારણ પ્રેસની અવ્યવસ્થિતતા તેમજ સંપાદકના શરીરની અસ્વસ્થતા છે.

આના પ્રૂફ સંશોધનાદિમાં સાવધાની રાખવા છતાંએ છદ્મસ્થ સ્વભાવ સુલભ અનાભોગાદિકારણે તેમજ પ્રેસની ગફલતના અંગે જે કાંઈ પણ ભૂલ યા ત્રુટિ દષ્ટિગત થાય તો તે સુધારી વાંચવા સુઝ પાઠકોને નમ્રભાવે પ્રાર્થના છે. ધતિ શમ્ ।

સં. ૨૦૧૮ (ગુ. ૧૭) આષાઢી	} લિ: સ્વર્ગીય અનુયોગાચાર્ય
પૂર્ણિમા કલ્યાણ ભુવન-ધર્મશાળા	
પાલીતાણા (સૌરાષ્ટ્ર)	
	શ્રીમદ્દેશર મુનિજી ગણિવર વિનેય
	બુદ્ધિ સાગર ગણિ

શેઠ હરિચંદભાઈ માણેકચંદ માટુંગાવાળા
જેમણે પોતાના ગુરુવર્ય શ્રીમાન ગુલાબમુનિજી
મહારાજના ઉપદેશથી ૧૫૦૦) રૂ. ની ઉદાર
મદદ આ પુસ્તક છપાવવામાં કરી છે.

દ્રવ્ય સહાયકોની શુભ નામાવલી

૩૦ ૧૫૦૧) શેઠ શ્રીહરિચંદલાલ માણેકચંદલાલ વીરનગર (સૌરાષ્ટ્ર)
હાલ માટુંગા મુંબઈ.

૩૦ ૭૦૦) શ્રીશાંતિ નાથજીના દેરાસરની પેઢી તરફથી

૩૦ ૫૦૧) શેઠ શ્રીધનરાજજી ઘેવરચંદજી બાફણા, દહાણું.

૩૦ ૨૫૧) શેઠ શ્રીલખમીપતસિંહજી જગતપતસિંહજી કોઠારી. કલકત્તા.

૩૦ ૨૫૧) શેઠ શ્રીમંગળદાસ લલ્લુભાઈ ટ્રસ્ટ ફંડ-હ. રસિકલાલભાઈ,
મહેશાણા

૩૦ ૨૫૧) શેઠ શ્રીકાંતિલાલ નિહાલચંદ પાટણ (ઉ. ગુજરાત)

૩૦ ૧૫૧) શેઠ શ્રીપૂનમચંદજી ગુલાબચંદજી ગુલેછા, ફલોદી (રાજસ્થાન)
હાલ મુંબઈ.

૩૦ ૫૧) શેઠ શ્રીડાદાભાઈ છગનલાલ બાલચંદ, પાટણ (ઉ. ગુજરાત).

૩૦ ૫૧) શેઠ શ્રીબાલુભાઈ ફકીરચંદ, સુરત (દ. ગુજરાત).

૩૦ ૫૧) શેઠ શ્રીખીમજીભાઈ પૂનસી. કચ્છકોડાય. હાલ થાણા.

૩૦ ૫૧) શેઠ શ્રીમાણુકચંદજી ફૂલચંદજી સુખાની. કલકત્તા

૩૦ ૩૧) શેઠ શ્રીશાંતિલાલ ભગવાનદાસ. પ્રેમજી. માંગરોળ.

સેવામૂર્તિ સુનિરલ શ્રીગુલાબ સુનિજની સંક્ષિપ્ત જીવનરેખા

નિરાધારનો આધાર

મારવાડની પ્રાચીન રાજધાની નાગોર પાસેના ગામ નોખામાં જટ કુટુંબના ત્રણ બાળકો માતાપિતાના દેહાન્તથી નિરાધાર થઈ ગયા હતા. સગાં સંબંધી પણ કોઈ સંભાળ લે તેમ હતું નહિ. બાળકોના પિતા રાડ ગોત્રના ભેરાજી જટ નોખા ગામમાં શિવજી રામજી, બાલા રામજી તથા ઘેવરચંદજી ચોરડીયા નામે એક સ્થાનક વાસી જૈન કુટુંબમાં વર્ષોથી કામકાજ કરતા હતા. ત્રણે બાળકો પણ ત્યાં વારંવાર જતા અને કામે લાગતા. ભેરાજીના મોટા પુત્રનું નામ વીરો બીજનું નામ ગીગો અને નાનાનું નામ ગિરધારી હતું.

ગીગાનું તેજસ્વી કપાળ, કામ કરવાની લગની, શાંત સ્વભાવ અને સેવા ભાવથી બધાને તે પ્રિય થઈ પડતો. સ્થાનક વાસી સાધુ મહારાજે આ કુટુંબમાં વારંવાર ગોચરી પાણી માટે આવતા. બાળક ગીગાને કોઈ કોઈ વખત મહારાજશ્રીને બીજે ગોચરી માટે લઈ જવા જવું પડતું. એક વખત નોખા ગામમાં શ્રીરૂપચંદજી સ્વામીનું આવવું થયું. ઘરના માણસો વ્યાખ્યાન સાંભળવા જતાં તેની સાથે ગીગો પણ જવા લાગ્યો. મહારાજશ્રી તરફ ગીગાને અનુરાગ જાગ્યો. તે વારંવાર ઉપાશ્રયે જવા લાગ્યો. ગીગાનો સેવા ભાવ અને નમ્રતા જોઈ. મહારાજશ્રીને પણ ગીગા તરફ મમતા જાગી. મહારાજશ્રીએ ગીગાને નમસ્કાર મહામંત્ર સીખવ્યો ને ગીગો તે મંત્રને કંઠે કરવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે સૂત્રો સીખવાની લગની લાગી અને વિહારમાંએ ગીગો તેઓની સાથે ગયો અને મહારાજશ્રીની સેવા સુશ્રૂષામાં રંગાઈ ગયો.

ગીગાનો આત્મા ઉચ્ચો હતો. ભાવના જાગી હતી. મહારાજશ્રી પ્રત્યે ખૂબખૂબ અનુરાગ હતો તેથી તે મહારાજશ્રી પાસે રહેવા લાગ્યો અને ધીમે ધીમે જૈન ધર્મના આચારો તેમજ સૂત્રો ભણવા લાગ્યો.

જેમજેમ પરિચય વધવા લાગ્યો તેમતેમ દીક્ષાના ભાવ જાગ્યા અને ગીગાએ દીક્ષા માટે મહારાજશ્રી રૂપચંદજી સ્વામીને પ્રાર્થના કરી.

મુનિવર શ્રીગુલાબ મુનિશ મ.
 જેમના ઉપદેશથી આ ચરિત્ર
 પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે.

થાણાતીથોદ્ધારાચનેકવિધ
 શાસનપ્રભાવકાર્યાર્થવર્ય
 શ્રીજિનર્દિસુરિશ મ.

ગીગાની ગુરૂભક્તિ, વિનયભાવ, સેવા અને સહનશીલતા આદિ તેના ગુણો જોઈને મહારાજશ્રીએ સં. ૧૯૫૭ માં ગુલાબચંદળના નામથી દીક્ષા આપી અને પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો.

બીજા બન્ને ભાઈઓ પણ સાથે આવી ગયા તેઓ પણ જૈન ધર્મનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. થોડા સમય પછી મોટા ભાઈ વીરચંદે પણ સ્થાનકવાસી દીક્ષા લીધી અને કાલાંતરે નાના ગિરધારીએ પણ તેમની પાસે દીક્ષા લીધી. ત્રણે નિરાધાર બાળકોને ધર્મનો આધાર મળી ગયો.

ગુરૂદેવનો સંદેશ

શ્રીરૂપચંદળ મહારાજ મૂળ પીપાડ સીટી પાસે રીયાં ગામના રહેવાસી. મુણોત ગોત્રના ઓસવાળ હતાં. તેમણે સં. ૧૯૩૬ ના નાગોરમાં શ્રીસૂર્યમલળ મહારાજ પાસે સ્થાનકવાસી દીક્ષા લીધી હતી. તેઓ વ્યાકરણ, કાવ્ય, સાહિત્યના સારા અભ્યાસી અને વિદ્વાન હતા. તેમણે ઘણા ગ્રંથો પણ લખ્યા હતા. સં. ૧૯૫૭ માં ગુલાબચંદળ દીક્ષા લઈને મહારાજશ્રીની સેવામાં રહ્યા અને સૂત્રાદિનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. શ્રીરૂપચંદળ મહારાજની શ્રદ્ધા સિદ્ધાંતોની ટીકા વાંચતાં મૂર્તિપૂજા માનવાની થઈ અને તેમની શ્રદ્ધા સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયથી ડગી ગઈ એટલે સિદ્ધાચળ તીર્થની યાત્રા કરવાની ભાવના જાગી, ત્યાર પછી પણ તેમણે ચાર વર્ષ મારવાડમાં ગાળ્યા-

ગુલાબચંદળ દિન પ્રતિ દિન ગુરૂવર્યની સેવામાં રહેતા. સં. ૧૯૬૧ માં વિહાર કરતાં કરતાં તીર્થાધિરાજ શત્રુંજયમાં આવ્યા. ગિરિરાજની ઉલાસથી પાંચ યાત્રા કરી. તીર્થપતિ આદીશ્વર દાદાની મનોરમ મૂર્તિ-મંદિરોનું નગર, કલાત્મક મંદિરો અને મૂર્તિયો જોઈજોઈને આપણા કથાનાયક શ્રીગુલાબચંદળ મુનિને તો ભારે આનંદ થયો તેમને તો શત્રુંજય તીર્થધામ ખૂબખૂબ ખ્યાઈ લાગ્યું અને વારંવાર તીર્થયાત્રા કરીને પોતાને ધન્ય ધન્ય માનવા લાગ્યા.

ગુરૂવર્ય શ્રીરૂપચંદળ મહારાજ તથા મુનિ ગુલાબચંદળ તીર્થયાત્રા કરીને વિહાર કરતાં કરતાં બરવાળા આવ્યા. અહીં ખરતર ગચ્છ વિભૂષણ ક્રિયોદ્ધારક શ્રીમન્ મોહનલાલજી મહારાજના પ્રથમ શિષ્ય શ્રીઆનંદ મુનિજી પ્રસિદ્ધ નામ શ્રીઆલમચંદળના શિષ્ય શ્રીપ્રસન્ન મુનિજીનો મિલાપ થયો તેમની સાથે વાર્તાલાપ કરી પોતાની શંકાઓનું સમાધાન કર્યું અને

સં ૧૯૬૧ માં મોઢેથી મુહપત્તી ઉતારી દેરાવાસી સાધુનો વેપ ધારણ કર્યો અને પોતાનું નામ રૂપ મુનિ અને શિષ્યોનું નામ વીરમુનિ તથા ગુલાબ મુનિ રાખી વિચરવા લાગ્યા. ત્યાર પછી યોગ્ય ગુરૂની તપાસમાં વિહરતા રહ્યા. શ્રીગુલાબ મુનિના નાના ભાઈ ગિરધારીની ભાવના પણ દીક્ષાની થવાથી સં. ૧૯૭૧ માં તેને દીક્ષા આપી અને ગુલાબ મુનિના શિષ્ય ગિરિવર મુનિના નામથી જાહેર કર્યા.

પછી તો પાછા વિહાર કરતાં કરતાં મારવાડ આવ્યા અને ગુલાબમુનિજ મહારાજ તો ગુરૂદેવની સેવામાંજ પોતાનું કર્તવ્ય માનવા લાગ્યા. કાલક્રમે ગુરૂ રૂપચંદ્રજીને લકવો થયો. અને તેથી નાગોરમાં ચારે મુનિ સ્થિરવાસી રહ્યા. સં ૧૯૭૫ માં શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૪ ના રોજ પાશ્વિક પ્રતિક્રમણ કરતાં મોટી શાંતિ ખોલતાં ખોલતાં નાગોર મારવાડમાં તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા અને સંઘમાં શોકની છાયા છવાઈ ગઈ. શ્રીસંઘે ગુરૂદેવની પાલખીને સજવી. સ્મશાન યાત્રા શહેરમાં ફરી વળી-હજારો લોકોએ અંતિમ દર્શન કર્યા.

ગુલાબમુનિજ તો ફરી નિરાધાર બની ગયા. તેમના શોકનો પાર ન હતો.

રાત્રિનો સમય હતો. ગુરૂદેવના સ્વર્ગ ગમનથી ગુલાબમુનિજ શોકાતુર હતા-નિદ્રા વેરણ બની હતી. નમસ્કાર મહામંત્ર-ઉવસગ્ગહરં અને મોટી શાંતિનો જાપ કરતાં કરતાં આંખો મીંચાઈ ગઈ અને એક સુંદર સ્વપ્ન લાધ્યું. ગુરૂદેવે દર્શન દીધાં-ગુલાબમુનિજ તો ગુરૂદેવના ચરણમાં પડી ગયા-આંસુઓથી ગુરૂદેવના પગ પખાળ્યા. ગુરૂદેવે ધીરજ આપી અને તીર્થાધિરાજ શત્રુંજય જવા પ્રેરણા કરી. આંખો ખોલી જુએ તો ગુરૂદેવ તો અદૃશ્ય થઈ ગયા. પણ ગુરૂદેવનો સંદેશ હૃદયમાં કોતરાઈ ગયો તીર્થાધિરાજ શત્રુંજયમાં ઉદ્ધાર થશે. એ પરમ પવિત્ર તીર્થધામ ચિરંતન શાંતિ આપશે એમ વિચારી ચોમાસા પછી પાલીતાણા તરફ વિહાર કર્યો ગામાનુંગામ વિહાર કરતાં કરતાં પાલીતાણા આવી પહોંચ્યા. તિર્થાધિપતિ શ્રીઆદીશ્વર દાદાના દર્શનથી હૃદયને શાંતિ મળી. મંદિરોના નગરમાં આત્મશાંતિ અને જીવનનું નવું દર્શન મળ્યું.

યોગી રાજના ચરણમાં

પૂજ્ય પ્રાતઃ સ્મરણીય ક્રિયાપાત્ર વચનસિદ્ધ પુણ્ય પ્રભાવક મુનિ શ્રીમોહન લાલજી મહારાજ એક સુપ્રસિદ્ધ જશનામ કર્મી મુનિરત્ન થઈ

ગયા. તેમના પ્રશિષ્યા ૨૮૦ બાલ બ્રહ્મચારી દીર્ઘ તપસ્વી યોગનિષ્ઠ પંન્યાસ શ્રીઋદ્ધિમુનિજી મહારાજ પાલીતાણા પધાર્યા હતા-આપણા ગુલાબમુનિજી પણ ગુરૂદેવના આદેશથી પાલીતાણા આવ્યા હતા. પં. શ્રીઋદ્ધિ મુનિજીનાં દર્શનથી આપણા ગુલાબમુનિને ખૂબ શાંતિ મળી. તેઓ શ્રીના પરિચયમાં આવ્યા અને શાંતમૂર્તિના ચરણમાં બેસીજવા નિર્ણય કર્યો. પં. શ્રીઋદ્ધિ મુનિજીને મળી પોતાની સંવેગી દીક્ષાની ભાવના દર્શાવી. પંન્યાસજી તો ધીર-ગંભીર અને યોગનિષ્ઠ હતા. તેઓશ્રીએ મુનિજીને પોતાના શિષ્ય બનાવવા સંમતિ આપી એટલે આપણા ગુલાબમુનિજી તો હર્ષથી નાચી ઉઠ્યા. તેમના આનંદનો પાર નહોતો. શુભ મુહૂર્તે સં. ૧૯૭૬ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૬ ના રોજ પંન્યાસ શ્રીએ દીક્ષા આપી અને ગુલાબમુનિ નામ કાયમ રાખી પોતાના શિષ્ય બનાવ્યા. ગુલાબ મુનિએ ગુરૂદેવના ચરણમાં પોતાનું જીવન સમર્પણ કરી કીધું. ગુરૂદેવ પણ એટલા બધા ઉદાર અને સૌમ્ય મૂર્તિ હતા કે તેમણે પ્રેમ પૂર્વક સ્વીકારી લીધા. આપણા ચરિત્ર નાયક શ્રીગુલાબ મુનિતો ધન્ય બની ગયા. ગુરૂદેવની સેવામાં લીન થઇ ગયા. સિદ્ધાચલજીમાં પોતાને પુનર્જીવન મળ્યું તેમ માનવા લાગ્યા. તીર્થધામ પરમ પ્રિય બની ગયું. બે વરસ તો ગુરૂદેવની સેવામાં રહ્યા પણ ચંચળ મને ઉધાયો કર્યો મારવાડ તરફ જવાની ભાવના જાગી ગુરૂદેવ તો ઉદાર ચરિત હતા. પણ તેમને તો ગુરૂસેવાની અણુમોલ ઘડીની બાજીથી વંચિત રહેવું પડ્યું.

ગુરૂદેવથી જુદા પડી નાગોર આવ્યા. સં. ૧૯૮૦ નું આતુર્માસ નાગોરમાં કર્યું. અહીં પૂર્વેના ગુરૂ શ્રીરૂપચંદજી મહારાજની સ્મૃતિમાં અદ્વાઇત મહોત્સવ કરાવ્યો અને ડા. બાવીસ હજારનું ફંડ કરાવી, બાલકોને ધાર્મિક શિક્ષણ માટે પાઠશાળા સ્થાપિત કરાવી.

નાગોરથી વિહાર કરી ખજવાણા તથા સેવાડી આતુર્માસ કરી સં. ૧૯૮૩ નું આતુર્માસ સાંડેરાવમાં કર્યું.

સાંડેરાવમાં પોરવાળ શ્રીજેઠમલજીને ઉપદેશ કરી કન્યાશાળાની સ્થાપના કરાવી. અહીંથી વિહાર કરી ઊંઝા, જોટાણા આતુર્માસ કરી પાલીતાણા આવ્યા. અહીં રણુશી દેવરાજની ધર્મશાળામાં આતુર્માસ રહ્યા. ગિરિવર મુનિ પોતાના સંસારી ભાઇ તથા શિષ્યની તળીયત નરમ ગરમ રહેતી હતી. વ્યાધિ વધી ગયો અને ગિરિવર મુનિ સિદ્ધાચલજીમાં કાળધર્મ

પામ્યા. તેમની વૈયાવચ્ચ ગુલાબમુનિએ ખૂબ કરી હતી. ફરી પાંચ વર્ષ પછી ગુરૂદેવની સૌમ્ય મૂર્તિ યાદ આવી અને ગુરૂદેવની કૃપાદષ્ટિથી પાંચ વર્ષના વિયોગપછી ગુરૂદેવના ચરણમાં પહોંચી ગયા-ગુરૂ દેવની તો એજ અમીભરી દષ્ટિ હતી. પછી તો જ્ઞાન-ભક્તિ અને સેવાના મંત્રો જીવનમાં તાણાવાણાની પેઠે વણાતા ગયા. પુણ્યરાશિં ગુરૂદેવે અસીમ કૃપાથી સ્તોત્રો છંદો, તત્ત્વજ્ઞાન વગેરે ખૂબ સીખવ્યું. અને આપણા ગુલાબમુનિનો એડો પાર થઈ ગયો.

પ્રથમના ગુરૂદેવ શ્રીરૂપચંદજી મહારાજ પણ મહા ઉપકારી હતા. તેમણે તો સ્વર્ગમાંથી યાદ કરી સિદ્ધાચળની ભૂમિમાં પુનર્જીવન માટે સ્વપ્નમાં પ્રેરણા કરી અને યોગનિષ્ઠ આચાર્ય શ્રીએ ગુલાબમુનિને પોતાનો પ્રાણ પ્રિય શિષ્ય બનાવ્યો. ગુલાબ મુનિની પહેલેથી એકવડી કાયા. નબળું શરીર હોવાના અંગે શરીર સંપત્તિ ઘણી નાજુક છતાં આત્મબળ જળઈ. સેવા ભાવ ઉત્કટ અને સહન શીલતા ઘણી. ગુરૂદેવ પણ એવા દયાળુ કે તેઓ ગુલાબ મુનિની રક્ષા કરતા અને તેમની તબીયતની માટે ચિંતા સેવતા ક્રોધ ક્રોધ સમયે પોતાના ગુરૂદેવ શ્રીજિન ઋદ્ધિ સૂરીને અજ્ઞાન પણે અસાતા ઉપજાવી. હશે પણ એ કૃપાદષ્ટિએ તો ગુલાબ મુનિ તરફ અમી દષ્ટિજ વરસાવી હતી.

બન્ને ગુરૂ અને શિષ્યનો એવો ગાઠ સંબંધ બંધાઈ ગયો હતો કે ગુરૂદેવની ચરણ સેવામાં છેવટ સુધી ગુલાબમુનિ રહ્યા અને ગુરૂદેવના અંતિમ આશીર્વાદ પામ્યા.

ધર્મ ઉદ્યોત

આજીવન ગુરૂદેવ શ્રીજિન ઋદ્ધિ સૂરીની સેવામાં બાવીસ આતુર્માંસ, અને ગુરૂ મહારાજની સાથેજ વિચર્યા. પોતે જ્યાં જ્યાં આતુર્માંસ કર્યા ત્યાં બંધી જગ્યાએ દાદા સાહેબ શ્રીજિનદત્ત સૂરીની જયંતિ ખૂબ ઠાકમાઠથી ઉજવી.

સં ૨૦૦૮ માં શાંતમૂર્તિ દીર્ઘ તપસ્વી યોગનિષ્ઠ ગુરૂદેવ શ્રીમદ્ જિનઋદ્ધિ સૂરીશ્વરજી મુંબઈમાં સ્વર્ગવાસી થયા. જૈન સમાજ અને ખાસ કરીને ખરતર ગચ્છને એક મહાન તપસ્વી આચાર્યની ભારે ખોટ પડી ગઈ. આપણા શ્રીગુલાબમુનિએ ગુરૂદેવની એવી તો સેવા-શુશ્રૂષા કરી હતી કે

ગુરુદેવે તેમને શાસનની સેવા કરવાનો મહામૂલો સંદેશ આપ્યો હતો અને મંગળ આશીર્વાદ આપ્યા હતા.

ગુરુદેવના સ્વર્ગવાસ પછી ગુરુદેવના આરંભેલા અનેક કાર્યો પૂર્ણ કરવા શ્રાવક સંઘના આગ્રહથી ૨૦૦૮ નું ચાતુર્માસ પાયધુની શ્રીમહાવીર સ્વામી દહેરાસરમાં કર્યું. અહીં ઘંટાકર્ણુ મહાવીરના મનોરમ ગોખની બાજુમાં આરસ પાષાણનો સુંદર ગોખ બનાવરાવી ગુરુમહારાજ શ્રીજિન ઋદ્ધિ સૂરિજીની મનોરમ મૂર્તિ સ્થાપિત કરાવી અને તે નિમિત્તે બે અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરાવ્યા એમાં લગભગ પંદર હજાર રૂપિયાનો ખર્ચ થયો.

ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયે સિદ્ધાચળની યાત્રાની ભાવના થવાથી વિહાર કર્યો-ઘોરીવલી આવ્યા. અહીં શ્રીસંઘના આગેવાનોએ વિનંતી કરી કે આપશ્રીના ગુરુદેવે આરંભેલ આ દહેરાસરજી તથા ઉપાશ્રયનું અધૂરું કામ આપ સિવાય બીજા કોઈથી પૂરું થઈ શકે તેમ નથી. માટે આપ કૃપા કરી અત્રે સ્થિરતા કરો અને અમારા શ્રીસંઘની ભાવના પૂર્ણ કરો. લાભનું કારણ જાણી શ્રીગુલાબ મુનિ ઘોરીવલી રોકાયા-સંઘમાં આનંદ આનંદ ફેલાવી ગયો. ઘોરીવલીના મંદિર અને ઉપાશ્રય નિમિત્તે ફંડ માટે પ્રેરણા કરી. પરાઓમાં પણ વિચરી રૂપિયા પચાસ હજારનું ફંડ કરાવી આપ્યું. ઉપરાંત શ્રીમહાવીર સ્વામીના દહેરાસરથી ૩. તેર હજારની મદદ મંજુર કરાવી આપી. આથી ઘોરીવલીના દહેરાસર ઉપાશ્રય તથા દાદાસાહેબની દેરીનું કામ ત્રણ વર્ષે પૂર્ણ થયું. આ છેલ્લા ત્રણ ચોમાસાના શેષ કાલમાં પરાઓમાં વિચરી ધર્મ ઉદ્યોતના અનેક કાર્યો કરાવ્યાં. તેમ ખરતર ગરુડ શ્રીસંઘની અત્યાચલ ભરી વિનંતિથી ગુલાબ મુનિજીએ પાયધુનીના ઉપાશ્રયમાં સં ૨૦૦૯, ૨૦૧૦ અને ૨૦૧૧ એમ ત્રણે ચાતુર્માસ આનંદ પૂર્વક કર્યા.

સં. ૨૦૧૨ ના જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૬ ના રોજ ઘોરીવલીના દહેરાસરની પ્રતિષ્ઠા શ્રીગુલાબમુનિજીના હાથે ધૂમ ધામપૂર્વક કરાવવામાં આવી. અને શ્રીસંભવનાથ પ્રભુ તથા દાદાજીની મૂર્તિ વગેરેને ગાદી નશીન કરવામાં આવ્યા. ચાતુર્માસ ગણિ શ્રીબુદ્ધિમુનિ મહારાજ સાથે પાયધુની શ્રીમહાવીર સ્વામીના ઉપાશ્રયે કર્યું.

કરુણ માંડવીની દાદાવાડીના છણોદ્ધાર માટે ખરતર ગરુડ સંઘ તરફથી શાં મોહનલાલ પોપટલાલ આવ્યા તેમની સાથે ફરીને ૭૮ હજાર લગભગનું

ફેંડ કરાવ્યું તેમજ દાદા શ્રીજિન દત્તસૂરિ અષ્ટમ શતાબ્દિ મહોત્સવના ફેંડ માટે અજમેરથી ડેપ્યુટેશન આવ્યું તેઓને પણ છ સાત હજારનું ફેંડ કરાવી આવ્યું. ત્યાર પછી મુંબઈથી વિહાર કરી દહાણુ પરગણાના ગામેગામમાં વિચરી શ્રીજિનદત્તસૂરી બ્રહ્મચર્યાશ્રમ પાલીતાણા માટે હજારોનું ફેંડ કરાવ્યું. અહીંથી વિહાર કરી લગ્ન અંભાત આદિની યાત્રા કરી પાલીતાણા આવ્યા. સિદ્ધાચળમાં તીર્થયાત્રા કરી ગિરનારજીની યાત્રા કરીને શ્રીહરિચંદ માણેકચંદ શાહ માટુંગા નિવાસીના અત્યંત આગ્રહથી તેમની જન્મભૂમિ વીરનગરમાં ચાતુર્માસ રહ્યા. અહીં શ્રીહરિચંદભાઈના પિતા શ્રીમાણેકચંદ ભાઈ તથા વીરચંદભાઈ આદિને ઉપદેશ કરી કલપસૂત્ર ગુજરાતી ભાષાંતર સહિત પ્રકાશિત કરવા રૂપિયા ત્રણ હજાર અપાવ્યા.

વીરનગરમાં મુનિરાજેનું પ્રથમ ચાતુર્માસ હોઈ શ્રીવીરચંદભાઈ પાનાચંદના આખા હુટુંએ તથા બીજા ભાઈબહેનોએ ખૂબ લાલ લીધો. શ્રીમાણેકચંદ ભાઈએ ચારે માસ મુનિરાજેની ખૂબ શ્રદ્ધા પૂર્વક સેવા લક્ષિ કરી.

ચાતુર્માસ પૂર્ણ કરી લક્ષ્મણની યાત્રા કરી કચ્છ માંડવી જઈ પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રીલલિતમુનિજી મ. ને વંદન કર્યું સં. ૨૦૧૪ નું ચાતુર્માસ તેઓશ્રીની છત્ર છાયામાં કચ્છ ભુજમાં કર્યું. ચોમાસા પછી પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ સાથે માંડવી આવ્યા.

અહીં દાદા સાહેબની પ્રતિષ્ઠા ખૂબ ધામધૂમથી પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રીના વરદ હસ્તે થઈ ત્યારબાદ શ્રીગુલાબમુનિ અલડાસા પંચતીર્થીની યાત્રાથે ગયા અને આનંદ પૂર્વક યાત્રા કરી પાછા ઉપાધ્યાયજી મહારાજની સેવામાં આવી પહોંચ્યા.

અહીંથી પૂનડીની પ્રતિષ્ઠા તથા હુંદ્રોડીમાં વરસી તપના પારણા પ્રસંગે તેમજ મુંદ્રા દાદાવાડીની પ્રતિષ્ઠા અને માંડવી જૈન આશ્રમના દહેરાસરની પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજની સાથે રહ્યા.

કોડાય શ્રીસંઘ તરફથી અત્યંત આગ્રહ ભરી વિનંતિ થવાથી ૨૦૧૫ નું ચાતુર્માસ કોડાય કર્યું. આ ચાતુર્માસમાં ગુરુદેવોની જયંતીઓ વગેરે ઉજવી ધર્મ પ્રલાવના સારી કરી.

ચાતુર્માસ પૂર્ણ કરી પાછા માંડવી જઈ પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજના ચરણે વંદન કર્યું. થોડા દિવસની સ્થિરતા કરી સિદ્ધાચળજી યાત્રાની ભાવના

યતાં પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજની આજ્ઞા અને મંગલ આશીર્વાદ મેળવી વિહાર કરીને. ભદ્રેસરની યાત્રા કરી અંતર થઈ ગાંધીધામ આવ્યા.

મારવાડમાં એરણપુરા પાસે આવેલ વાંકલી ગામના રહીશ પોરવાડ શ્રી ઔરીદાસજી સંઘ લઈને ભદ્રેસર યાત્રાએ આવવાના હતા. તે સમયે સંઘપતિને માળા પહેરાવવા માટે માંડવી ઉપાધ્યાય શ્રીને વિનંતિ કરી પણ તેઓશ્રીની તબીયત બરાબર ન હોવાથી તેઓશ્રીએ શ્રીગુલાબ મુનિ ઉપર આજ્ઞાપત્ર લખી આપ્યું એટલે શ્રીઔરીદાસજીએ ગાંધીધામ જઈ શ્રીગુલાબમુનિને પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજનો પત્ર આપી. ભદ્રેસર પધારવા નમ્ર ભાવે વિનંતિ કરી. પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજની આજ્ઞા અને સંઘવીની વિનંતિથી શ્રીગુલાબમુનિએ ગાંધીધામથી વિહાર કર્યો અંતર થઈ ભદ્રેસર આવ્યા. સંઘવીએ સંઘના ભાઈબહેનો તથા મુનિરાજની ખૂબ ભાવપૂર્વક ભક્તિ કરી- શ્રીગુલાબ મુનિજીએ સંઘવીને વિધિપૂર્વક માળા પહેરાવી. સંઘમાં આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો. ભદ્રેસરથી પાછો પાલીતાણા તરફ વિહાર કર્યો. મોરબી-રાજકોટ થઈ પાલીતાણા આવી પહોંચ્યા અને કલ્યાણભુવન ધર્મશાળામાં સ્થિરતા કરી.

આતુર્ભાસ પૂર્ણ થયે કોટાવાળા શેઠ શ્રીસોભાગમલજી મહેતાના આગ્રહથી સંઘ સાથે શ્રીકુંભગિરિની યાત્રા કરી. પછી તો પાલીતાણામાં સ્થિરતા કરવા ભાવના હતી પણ કચ્છભુજ નિવાસી સંઘવી હેમચંદ ભાઈ હીરાચંદ ભાઈએ દાદાવાડીમાં બંધાવેલ દહેરાસરની પ્રતિષ્ઠા નિમિત્તે તેમના પુત્ર શ્રીપુનમચંદ ભાઈ આદિ કુંભની તથા ભુજના શ્રીસંઘની આગ્રહ ભરી વિનંતી તેમજ પૂજ્યપાદ શ્રીઉપાધ્યાયજી મહારાજની આજ્ઞાને માન આપી શરીર વિહાર યોગ્ય ન હોવા છતાં ડોળીની સહાયથી આપ કચ્છ ભુજ પધાર્યા. અહીં ખૂબ ધામધૂમ પૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. તબીયત નરમ તો હતીજ તેમાં તાપ આવ્યો અને અશક્તિ બહુ આવી ગઈ. દવા આદિના સેવનથી તબીયત કંઈકે સારી થઈ એટલે પાલીતાણામાં ગિરિરાજ ઉપર મળ ટૂંકમાં દાદાસાહેબની દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર ફલોધી નિવાસી શેઠ પુનમચંદજી ગુલાબચંદજી ગુલેચ્છાએ કરાવેલ, તેની પ્રતિષ્ઠા નિમિત્તે તેમનો તથા શ્રીસંઘનો અતિ આગ્રહ હોવાથી વિહાર કરીને આપ પાલીતાણા પધાર્યા. કલ્યાણભુવનમાં સ્થિરતા કરી. પ્રતિષ્ઠા ખૂબ ધૂમધામ પૂર્વક કરવામાં આવી આ પ્રસંગે શ્રીગિરિનદત્ત સૂરિ સેવા સંઘનું બીજું અધિ-વેશન પણ ખૂબ આનંદ પૂર્વક થયું તેમાં ઉદ્ધાસ પૂર્વક ભાગ લીધો. અને

૨૦૧૭ નું ચાતુર્માસ પણ પાલીતાણામાં કર્યું. ૨૦૧૭ ના ચૌમાસા પછી તેમની તબીયત વિશેષ નરમ થઈ. દવા વિગેરે લીધી, પણ કાંઈ ફાયદો ન થયો. ગણિ શ્રીયુદ્ધિ મુનિ મહારાજ આદિએ ખૂબ મમતા અને પ્રેમ પૂર્વક તેમની સેવા કરી. તબીયત વિશેષ લથડતીચાલી. પણ તેઓશ્રીનું આત્મબળ ઘણું જબરું હતું. પોતાનું કામ પોતેજ કરતા અને કોઈને પણ તકલીફ આપતા નહિ-ક્રિયાકાંડમાં પણ જરાએ ખામી આવવા દેતા નહિ. અહીં પણ નાના મોટા ધર્મ ઉદ્યોતના અનેક કાર્યો રસ પૂર્વક કર્યો.

વૈશાખ શુદ ત્રીજના વરસી તપના પારણા નિમિત્તે તેમના અનન્ય ભક્ત શ્રીહરિચંદલાઈ તથા તેમના પત્ની હેમકુંવર બહેન આદિ વંદનાર્થે આવેલ એ બધાને મંગલ આશીર્વાદ અને ધર્મલાભ આપ્યા ૪ દિવસ પહેલાથી પાણી સિવાયના આહારનો ત્યાગ પોતાની મેળે કરી લીધો અને સં. ૨૦૧૮ (ગુ. ૧૭) ના વૈશાખ શુદ ૧૦ ના તબીયત વિશેષ ખરાબ થઈ તે રાત્રિના બે વાગે નવકાર મંત્રનો જાપ કરતાં કરતાં સમાધિપૂર્વક આપ આ ક્ષણભંગુર દેહનો ત્યાગ કરી સ્વર્ગે સિધાવ્યા.

શ્રીસંઘે ખૂબ ઠાઠથી તેમની સ્મશાન યાત્રા કાઢી અને તલેટી પાસે શ્રીઆગમ મંદિરની સામેના ખેતરમાં માત્ર ચંદનના કાષથી આપની અંત્યેષ્ઠિ ક્રિયા કરવામાં આવી. આ સ્થાનપર મુંબઈ પાયધુની શ્રીમહાવીર સ્વામી મંદિરના ત્રણીઓએ સાધારણ ખાતામાંથી એક સુંદર ચોતરો બંધાવ્યો છે.

તેઓ જાટ કુટુંબમાં જન્મેલા નિરાધાર બાળક હોવા છતાં પારસ મણીના સ્પર્શથી લોહાની જેમ ગુલાબ બની ગયા જીવન ભર ગુરુદેવની સેવા કરી. સંઘમાં ઘણાં ધર્મ ઉદ્યોતના કામો કર્યા. આત્મબળ બહુ જબરું જૂના જમાનાના હોવા છતાં નવા વિચારના હતા. મધ્યમ વર્ગના ઉત્કર્ષ માટે પ્રેમ હતો. સાધુ સમાજનું સંગઠન, બાળકોને ધર્મ-વ્યવહાર શિક્ષણ, અહિંસાનો પ્રચાર-જૈન સાહિત્ય પ્રકાશન આદિ માટે અત્યંત પ્રેમ હતો ધન્ય સેવા ધન્ય ત્યાગ

આ પુસ્તિકા આપશ્રીની ઉત્તમ પ્રેરણાથી પ્રકાશિત થઈ રહી છે તેથી આપશ્રીની જીવન રેખા સંક્ષેપમાં અહીં આપવામાં આવી છે.

વિધ્યાનુક્રમ

વિષય નામ	પૃષ્ઠ
સંમેષણ પત્ર	૧
સંપાદકીય નિવેદન	૫
દ્રવ્યસહાયકોની શુભ નામાવલી	૭
મુનિવર શ્રીગુલાબમુનિજીની સંક્ષિપ્તજીવન રેખા	૮
વિષયાનુક્રમ	૧૮
અધિગ્રહ વક્તવ્ય	૧
પ્રસ્તાવના	૨૦
સહાયક ગ્રંથસૂચિ	૫૭
પ્રકરણ ૧ હું-પરિસ્થિતિ	૧
" ૨ હું-સૂરિપરંપરા	૯
" ૩ હું-સૂરિપરિચય	૨૪
" ૪ હું-પાટણમાં અર્ચાવ્યવસ્થા	૩૩
" ૫ મું-વિહાર અને ધર્મ પ્રભાવના	૪૮
" ૬ હું-અકબરનું આમંત્રણ	૬૨
" ૭ મું-અકબર પ્રતિબોધ	૭૪
" ૮ મું-યુગપ્રધાન પદ પ્રાપ્તિ	૮૬
" ૯ મું-સમ્રાટ પર પ્રભાવ	૧૦૮
" ૧૦ મું-પંચનદી સાધના અને પ્રતિષ્ઠાઓ	૧૨૧
" ૧૧ મું-મહાન શાસન સેવા	૧૩૭
" ૧૨ મું-સ્વર્ગ ગમન	૧૪૮
" ૧૩ મું-વિદ્વાન શિષ્ય સમુદાય	૧૫૬
" ૧૪ મું-અસાનુવર્તી સાધુ-સંઘ	૧૮૬
" ૧૫ મું-ભક્ત શ્રાવક ગણ	૨૧૨
" ૧૬ મું-અમત્કારિક જીવન અને કેટલીક ઘટનાઓ	૨૪૬
સ્તુતિપદક (સર્વેશ્વર)	૨૫૫
મુગુરુ મહિમા છંદ	૨૫૭

પરિશિષ્ટ (ક)

વિહાર પત્ર. નં. ૧	૨૫૮
વિહાર પત્ર નં. ૨	૨૬૩

પરિશિષ્ટ (ખ)

ક્રિયા ઉદ્ધાર નિયમ પત્ર	૨૬૭
શ્રીજિન ચંદ્રસૂરિ કૃત સમાચારી	૨૭૩

પરિશિષ્ટ (ગ)

શાહી ફરમાણુ સૂચા મુળતાન	૨૭૫
ફરમાન સૂચા હઠીસા	૨૭૭
(૧) હઠીસા ઔર હઠીસાકી સવ સરકારેં	૨૭૯
શાહી ફરમાન નં. ૨ (શત્રુંજય વાવત)	૨૮૦
„ „ બીજી નકલ	૨૮૩
બેધપુર નરેશ શ્રીસૂર્યસિંહજીએ આપેલ પરવાનો	૨૮૬

પરિશિષ્ટ (ઘ)

સાંવત્સરિક ક્ષમાપના પત્ર	૨૮૭
આદેશ પત્ર	૨૯૨
શત્રુંજયસ્થાદિજિન વિંબ પ્રશસ્તિ:	૨૯૩
યોગશાસ્ત્ર વૃત્તિ પ્રશસ્તિ:	૨૯૪
વિજ્ઞાપિ પત્ર	૨૯૫

પરિશિષ્ટ (ઙ)

અજિત જિનસ્તવ	૨૯૬
શાંતિ જિનસ્તવ	૨૯૯

પરિશિષ્ટ (ચ)

શ્રીઆદિનાથ ભગવાનની પલઠી ઉપરનો લેખ	૩૦૦
મૂળનાયક શ્રીઆદિનાથ ભગવાન	૩૦૦
પંચિકર ઉપર પંચતીર્થી ભગવાન ઉપરનો લેખ	૩૦૧
શામળા પાર્શ્વનાથજીના દેરાસરનો લેખ	૩૦૧
ટેમલાની પોળની તક્તી પરનો લેખ	૩૦૨

परिशिष्ट (७)

अर्चुः चैत्यपरिपाटी स्तवन	३०३
पंचनदी साधन गीत	३०५
यु. प्र. जिनचंद्रसूरि शुद्धरास	३०८
जिनचंद्र सूरिगीत	३११
यु. प्र. जिनचंद्र सूरिगीत (द्वितीय)	३१३

स्तवनादि कृति समुच्चय

१ श्रीशक्तिनाथ हिंडोलणा गीत	३१५
२ नेमिराजुल चउमासिया गीत	३१६
३ जैसलमोर मंडन वीरजिन गीत	३१७
४ गौतमखामी गीत	३१७
सुभाषित	३१८
५ श्रीसुरियाभ गुर नाटक विधि गीत	३१८
६ श्रीमहावीरजिन तपस्या दिनमान गीत	३१९
७ श्रीमहावीर देवानंदा गीत	३२०
८ शक्ति जिन स्तवन	३२२
९ पार्श्वजिन लघु स्तवन	३२२
१० शत्रुंजयमंडन नाभेयजिन हिंडोलणा गीत	३२३
११ अष्टमदचौपद्	३२४
१२ विक्रमपुरमंडन आदि जिन स्तवन	३२५
१३ भास्वीय पंचतीर्थगत पंचजिन स्तवन	३२६
१४ पार्श्वनाथ स्तवनम् (संस्कृत)	३२७
१५ जोगीवाणी	३२७

शुरुगुण गीत (महो० रत्ननिधानकृत)

(ચિત્રસૂચિ-

૧ સ્વ૦ અનુયોગાચાર્ય શ્રીકેશર મુનિજી ગણિવર	૧
૨ શેઠ હરિચંદલાઈ માણેકચંદ (માટુંગા)	૫
૩ સ્વ૦ મુનિ શ્રીગુલાબમુનિજી અને તેમના ગુરુદેવ	૬
૪ આ. શ્રીજિનરિદ્ધિ સૂરિજી મ.	૮
૫ ચરિત્ર નાયકની મૂર્તિ (ખીકાનેર)	૯
૬ આ૦ જિનેશ્વર સૂરિ અને ચૈત્યવાસિઓનો શાસ્ત્રાર્થ.	૧૧
૭ નવાંગ ટીકાકાર અભયદેવસૂરિ અને દ્રોણાચાર્ય	૧૨
૮ ચરિત્ર નાયકના હસ્તાક્ષર (બેધપુર)	૨૬
૯ વિહાર નકસો	૭૩
૧૦ અકબર મિલન	૮૨
૧૧ પંચનદી સાધના	૧૨૨
૧૨ મંત્રીશ્વર કર્મચંદ્રજી	૨૨૨
૧૩ વિહાર પત્ર	૨૬૨
૧૪ શાહી ફરમાન (આષાઢીયાષાઢિકામારિ)	૨૭૫

સદીમાં રચાએલ અને લખાએલ ગ્રંથોની સંખ્યા બહુ મોટી છે. આમ સાહિત્યની દૃષ્ટિએ પણ આ યુગનું વિશેષ મહત્ત્વ છે.

સમ્રાટ અકબર આદિ તત્કાલીન રાજ્યશાસકો પોતે પણ વિદ્યાવિદારી હતા, ને એથી પ્રત્યેક ધર્મપ્રચારક વિદ્વાનની કસોટી એની વિદ્વત્તા અને એના આચરણથી થતી. આ કસોટી જૈન વિદ્વાનોએ એવી ઉત્તમ રીતે પાર કરેલ કે જેના અંગે રાજ્યશાસકો તેમજ અન્ય વિદ્વાનો પર એમણે પોતાનો અસાધારણ પ્રભાવ જમાવી દીધો હતો. આના પરિણામરૂપે આ સમયમાં એવા કેટલાંયે કાર્યો થયાં જે ચિરસ્મરણીય રહેશે. સમ્રાટ અકબરના શાસન દરમ્યાન પ્રજાએ જે શાન્તિ અને સંતોષ અનુભવ્યાં છે, તેમાં જૈનાચાર્યો અને વિદ્વાનોનો સતત ઉપદેશજ મુખ્યત્વે કારણભૂત છે.

આ પહેલાં અને આ પછી પણ જૈનાચાર્યોએ સમય સમય પર રાજસભાઓમાં ખૂબ ખૂબ સન્માન પ્રાપ્ત કરેલ છે, જૈનધર્મની જગજગ સેવા બજાવેલ છે, અને ધર્મનો પ્રચાર કરી શાસનની પ્રબળ પ્રભાવના કરી છે. આર્યનૃપતિઓની તો વાતજ શું કરવી? પ્રત્યેક વિદ્યાવિદારી રાજવીઓની રાજસભામાં એમની વિદ્વત્પ્રિયતાના પ્રમાણે મૌજુદ છે. એમણે એમની પ્રખર મેધા અને અસાધારણ પાંડિત્યથી અજૈન વિદ્વાનો પર પોતાની વિદ્વત્તા અને ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર્યનો ભારે પ્રભાવ પાડેલો છે.

રાજસભાઓમાં ખરતર-ગરજાચાર્યો

ખરતર ગરજીય વિદ્વાનોનું રાજસભાઓમાં અનુપમ માન હતું. “ખરતર” બિરુદ પ્રાપ્તિથી માંડીને જે જે આચાર્યોએ રાજસભાઓમાં પોતાનો પ્રભાવ પાડી સન્માન

સંપ્રાપ્ત કરેલ છે, તેમની માનનીય નામાવલિ કેટલીક આ પ્રમાણે છે. શુર્જરાધીશ દુર્લાભરાજની સલામાં x શ્રીજિનેશ્વર-સૂરજીએ; ધારાનરેશ નરવર્મની સલામાં શ્રીજિનવલ્લભસૂ-રજીએ; અજમેરના ચૌહાણ નૃપતિ અર્જુનરાજ અને ત્રિભુવનગિરિના ચદુવંશીય રાજા કુમારપાલને શ્રીજિનદત્ત સૂરજીનેા પ્રતિજ્ઞાધ† મણિધારી શ્રીજિનચન્દ્રસૂરજીનેા દિલ્હીનરેશ મહનપાલ પર પ્રભાવ ‡, અને શ્રી જિનપતિ-સૂરીજીએ અંતિમ હિંદુસમ્રાટ પૃથ્વીરાજ ચૌહાણની સલામાં તેમજ રાજા જયસિંહ અને આશિકાનરેશ બીમસિંહની સલામાં ગ્હોટા ગ્હોટા વાદિયોને શાસ્ત્રાર્થમાં શિક્ષસ્ત આપી બહુમાન પામ્યાની વાત ઇતિહાસ સિદ્ધ છે. *

x સદ્દિદિઅદુલ્લહરાય, સરસદ્અંકાવસોદિપ સુદપ.

મજ્જે રાયસદ્, પવિસિઝળ લેયાગમાણુમયં ॥ ૬૬ ॥

(ગણુધર સાર્દ શનક)

† આ બધા વિષેની વધુ માહિતી માટે “ગણુધરસાર્દશતક ચુદ્ધરત્તિ” જોઈએ. ‡ જોઈએ.

‡ આ સંપ્રદી લખીકત ૮૬ પાનાની પ્રાચીન “શુર્વાવલી”માં છે.

* “અંતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ”ના પૃષ્ઠ ૯ પર નીચે મુજબ પંક્તિ છે-

“પામીડ જેતુ છત્તીસ વિષાદહી,

જયસિંહ પુદ્ધિય પરપદ્દ પ.

વોદિય પુદ્ધિય પમુદ નરિન્દહ,

નિનુણિય ઘયણિ જિણધમ્મુ કરદ્દ પ ॥૬૬॥

આ શાસ્ત્રાર્થોના વિસ્તૃત તેમજ મનોરંજક વર્ણન પ્રાચીન શુર્વાવલીમાં છે. તે મીમાન જિનવિજયજીએ પણ ૮૬ વાલી ખરતર ગચ્છાવંશકર ‘યુગપ્રધાનાચાર્ય’ શુર્વાવલી’ નામની સંપાદિત કરેલ છે.

ખરતરગચ્છના બીજા પાણુ કેટલાંય આચાર્યો છે, જેમણે રાજસલાઓમાં રાજવીઓકારા બારે બહુમાન પ્રાપ્ત કરેલ છે, તેમના ઉલ્લેખ પણ પ્રાચીન શુર્વાવલી આદિમાં મળે છે.

આર્યસંસ્કૃતિના વિનાશક મુસલમાન બાદશાહો પરનો એમનો પ્રભાવ પણ ઉદ્ભેજનીય છે, કેમકે લિખ્ત જાતિ, લિન્ન પ્રકૃતિ અને લિન્ન વિચારવાળા મુસલમાન બાદશાહો પર પ્રભાવ જમાવવો એ દેશી નરેશો કરતાં અતિક્ષણ કાર્ય હતું. એ લોકો જરા જરામાં ગમે તે પર શુદ્ધે થઈ જતા, અને કાવે તમ દંડી નાંખતા. આવા મુસલમાન સમ્રાટો પર સર્વપ્રથમ પ્રભાવ જમાવવાનો શ્રેય પણ ખરતરગચ્છના આચાર્યોનેજ કાળે જાય છે.

દાદા શ્રીજિનકુશળસૂરિજી મહારાજના શુર કલિકાલકેવલી શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ(સં. ૧૩૪૯-૭૬)એ પોતાની સર્વતોમુખી પ્રતિભા વડે તત્કાલીન યવન સમ્રાટ સુલતાન કુતુબુદ્દીનને ચમત્કૃત કરેલ †, એ પછી આચાર્ય શ્રીજિનપ્રભસૂરિજીએ સં. ૧૩૮૫ ના પોપ સુદિ ૨ (૮)ને શનિવારે સાયંકાળે મહમદ તુઘલખ બાદશાહની મુલાકાત દરમ્યાન તેના પર જબ્બરદસ્ત પ્રભાવ પાડ્યો કે જે સૂરિજીનો પરમ ભક્ત બની ગયો, તે એટલે સુધી કે પ્રવાસ દરમ્યાન પણ એમને પોતાની સાથેજ રાખવામાં આવેલ (અને તપાગચ્છીય પંડિત સોમધર્મ ગણિકૃત ઉપદેશસખ્તતિકાગ્રંથના કથનાનુસાર સૂરિજીના ઉપદેશથી આ સુલતાને સંઘ સાથે શ્રીસિદ્ધાચળજી અને ગિરનારજીની યાત્રાઓ કરી અને સંઘપતિના તમામ કાર્યો કર્યા હતાં.¶)

† કુતુબુદ્દીન સુરતાળ રાડ, રંઝિડ સ મળોહરૂ ।

જગિ પયડડ જિણચંદસૂરિ, સૂરિહિ સિર સેહરૂ ॥

(જિનકુશલસૂરિ રાસ, ઐ-જૈ-કા. સં. પૃ. ૧૬)

¶ સૂરિણામુપદેશેન, સૈન્યસંઘસમન્વિતઃ ।

તતો ગતઃ સુરત્રાણઃ, શ્રીશત્રુંજયપર્વતે ॥૩૮॥

તત્ર સંઘપકૃત્યાનિ, ભૂપાય કૃતપૂર્વિણે ।

દુગ્ધેનાઘર્ષયત્સૂરિ-સ્તરૂં રાજાદનીં તદા ॥૩૯॥

પંદરમી શતાબ્દીમાં બેગડશાખાના પ્રથમ આચાર્ય શ્રીજિનેશ્વર સૂરિજીએ મહમ્મદ બેગડા પાસેથી ભારે સન્માન પ્રાપ્ત કરેલ :

યાત્રાં રવતકેડવ્યેવં, વિધાય ગુરુમિસ્તમમ્ ।

મહુત્તર્વઃ સુરત્રાણઃ, પ્રાપ્તવાન્ યોગિનીપુરમ્ ॥૨૦॥

(ઉપદેશ સપ્તતિકા પત્ર ૫૮)

આ વિષે વધુ માહિતી “વિવિધતીર્થકલ્પ” ક્રાંતિનય તીર્થકલ્પદય અને પં. લાલચન્દ ભગવાનદાસ ગાંધીનો ‘જૈન’ પત્રના રોપમયોત્સવાક્રમાંનો લેખ તથા તેમનો લખેલ ‘સુલતાન મહમ્મદ તુઘલખ અને જિનપ્રભસૂરિ’ નામનો પુસ્તક જે આચાર્ય શ્રીજિન હરિસાગરસૂરિ જૈન જ્ઞાનમંડાર લોહાવટ (મારવાડ)થી પ્રગટ થયેલ છે, તે, તેમજ ગીતવય-ઐ-જૈ.કા-સં. પૃ. ૧૧ થી ૧૪માંથી પ્રાપ્ત થશે.

પુરાતત્ત્વવિદ્ શ્રીજિનવિનયજી વિવિધતીર્થકલ્પના પ્રાસ્તાવિક નિવેદનમાં જિનપ્રભસૂરિજીના વિષે લખે છે કે:- “અંતકાર તેમના સમયના એક બહુ ભારે વિદ્વાન અને પ્રતિભાશાળી જન આચાર્ય હતા. જે રીતે વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દીમાં મોગલ સમ્રાટ અકબર આદશાહના દરબારમાં જૈન જગદ્ગુરુ હીરવિનયસૂરિજીએ સાર્વ સન્માન સંપ્રાપ્ત કરેલ, એજ રીતે જિનપ્રભસૂરિજી પણ ૧૪મી શતાબ્દીમાં તુઘલખ સુલતાન મહમ્મદ શાહના દરબારમાં ભારે ગૌરવ પ્રાપ્ત કરેલ. ભારતના મુસલમાન આદશાહોના દરબારમાં જૈન ધર્મનું મહત્ત્વ દર્શાવનાર અને ગૌરવ વધારનાર કદાચ સૌથી પહેલા આજ આચાર્ય થયા.”

જો આ જિનેશ્વરસૂરિ ગીત (ઐ જૈ. કા. સં. પૃ. ૩૧૪)

પર(વો)તો(પૂ)ર્વો જ્ઞાનનો, ‘અણહિલવાહે’ માંદિ હો ।

મહાજન ધંદ મુકાવિયો, મેલ્યહ સંઘ ઉચ્છાંદિ હો. સં ૧૧૬૧

‘ગાજનગર’ નહ પાંગુર્યા, પ્રતિવોધ્યો ‘મહમ્મદ’ હો ।

પદ ટવળો પરગટ કિર્યો, દુઘ્વ દોહમ નયા રદ્દ હો. નં ૧૧૭૧

સોળમી શતાબ્દીના પૂર્વાર્ધમાં ઉપાધ્યાય સિદ્ધાન્તરચિત્રએ માંડવગઢમાં ગ્યાસુદીનની સલામાં વિજય પ્રાપ્ત કર્યો, * અને ઉત્તરાર્ધમાં શ્રીજિનહંસસૂરિએ સિકંદર લોદી બાદશાહના ચિત્તને ચમત્કૃત કરી ૫૦૦ જેટલાં કેદીઓને કારાગૃહમાંથી મુક્તિ અપાવી +

યુગપ્રધાન શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિએ કે જે આપણા ચરિત્રનાયક છે, એમણે સમ્રાટ અકબર અને જહાંગીરને પ્રતિબોધ દઈ શાસનની ભારે ઉન્નતિ સાધી છે, આ ગ્રન્થમાં એ વિષેનો હાળેહુળ ખ્યાલ મળી રહેશે. એમના પછી સમ્રાટ જહાંગીરે આં શ્રીજિનસિંહસૂરિએ ૫ યુગપ્રધાન પદ વડે

* શ્રીગ્યાસુદીનશાહે-મહાસભાલબ્ધવાદિવિજયાનામ્ ।

શ્રીસિદ્ધાન્તરચિમહો-પાધ્યાયાનાં વિનેયેન ॥૨॥

(સં. ૧૫૧૯ સાધુસોમકૃતમહાવીરચરિત્રવૃત્તિપ્રશસ્તિ)

+ જૂઓ-“ઐતિહાસિક જૈનકાવ્ય સંગ્રહ પૃ. ૫૩ પર ભક્તિલાભો-પાધ્યાયકૃત ‘શ્રીજિનહંસસૂરિ ગુરૂગીતમ્’ અને પદ્યાવલિયો.

૫ સં. ૧૬૭૫ ‘ખરતરવસડી’ના શાંતિપ્રાસાદ આદિના લેખોમાં.

“દિલ્લીપતિપાતશ્યાહ-શ્રીજહાંગીરપ્રદત્તયુગપ્રધાનવિરુદ્ધારક-શ્રીઅકબરશાહિરંજક-કઠિનકાશ્મીરાદિદેશ વિહારકારક-યુગપ્રધાન શ્રીજિનસિંહસૂરિ”

સં. ૧૬૭૬માં કવિવર સમયસુંદરની સ્વયંલિખિત ગુર્વાવલી પત્ર-૧માં.

શ્રીદિલ્લીપતિપાતશાહિવિભુના શ્રીનૂરદીસાહિના,

ચેમ્પોડદાયિ યુગપ્રધાનપદવી પટ્ટાનુપટ્ટક્રમાત્ ।

મૂર્ખીઠાત્તમચોપડાભિધકુલ - પ્રાલેયરોચિઃપ્રભા,

ઝીયાસુર્જિનસિંહસૂરિગુરવઃ પ્રોઢપ્રતાપોદયાઃ ॥૧॥

इति सं. १६७९ वर्षे भाद्रप(१)व ११ दिने श्रीप्रल्हाद-नपुरे श्रीसमयसुन्दरोपाध्यायैर्लिखिते (?) पंडितसहज-विमलमुनिपठनार्थम् ।

(અમારા સંગ્રહમાં)

વિવૃષિત કર્યા, ને એમના પદ્મધર શ્રી જિનરાજસૂરિજી ↑ પણ
સં. ૧૬૮૬ના માર્ગશીર્ષ વદ ૪ના રોજ આગરામાં સમ્રાટ
શાહ જહાંનને મળેલ. શ્રીજિનરાજસૂરિજી અને શ્રીજિનરંગ
સૂરિજીનો પણ શાહી દરબાર તેમજ નવાબો સાથેનો ગાઠ
સંબંધ રહ્યો હતો—જેના પૂરાવારૂપે કેટલાંક શાહી કરમાનો
લખનૌના ખરતરગચ્છાચાર્ય જ્ઞાન ભંડાર અને બિહારનેરના
શ્રીપૂજ્યજી શ્રીજિનચારિત્રસૂરિજી (સંપ્રતિ શ્રીપૂજ્યજી
શ્રીજિનવિજયેન્દ્રસૂરિજી) પાસે ઉપલબ્ધ છે.

બાદશાહ ઔરંગઝેબ ભારે ક્રૂર, નીતિજ્ઞ અને કટ્ટર
મુસલમાન હતો, એટલે ત્યારથીજ શાહી દરબાર સાથેનો
જેનાચાર્યોનો સંબંધ મંદ પડ્યો. અસ્તુ, કહેવાનું તાત્પર્ય
એ કે ખરતરગચ્છાચાર્યોનો પ્રભાવ માત્ર દેશીનરેશો સુધીનોજ
મર્યાદિત નહોતો, પરંતુ મુસલમાન બાદશાહો સુધી પણ
એ પર્યાપ્ત હતો.

અમોએ ઉપર દર્શાવ્યું છે તેમ ખરતરગચ્છાચાર્યોનો
પ્રભાવ આર્યનૃપતિઓ પર એટલો જળખરદસ્ત હતો કે તેઓ
તેમને પોતાના ધર્મશુરુ તરીકે લેખતા—બિહારનેર, જંસલમેર.
તોધપુર, જયપુર બાદિ નરેશો સાથેનો સંબંધ તો (આજ સુધી)
અચિન્નિત્ત રહ્યો છે. જેના કૃણસ્વરૂપે આજે પણ તામ્રપત્ર,
પદ્મ, પરવાના, ખાસ રૂક્ષ આદિ વિપુલ પરિમાણમાં
ઉપલબ્ધ છે. ખસ, આ વાતોનું વિવેચન આહોજ સમાપ્ત કરી
પ્રસ્તુત પુસ્તક લખવાનું કારણ દર્શાવીએ.

અમારી સાહિત્ય પ્રગતિ

સં. ૧૬૮૪ની વસંત પંચમીએ પરમપૂજ્ય આચાર્ય
મહારાજ, સહલાગમરહસ્યવેદી, પરમગીતાર્ય, વયોવૃદ્ધ શ્રી.
જિનમૂષા ચન્દ્રસૂરિજી મહારાજ પોતાના વિદ્વાન શિષ્ય પ્રવર્તક
સુબ્રહ્મણ્યજી આદિ સુનીમંડળ સહિત બિહારનેર પધાર્યા.

↑ જુએ સૈનિકાસિક લેખ કાવ્ય સંગ્રહ પૃ. ૧૭૪

સૌભાગ્યવશ એમનો વ્યાતુર્ભાસ પણ અમારા મકાનમાં થયો, ને એથી અમારા જીવન પર એક ઉંડી છાપ પડી. પ્રતિક્રમણ વ્યાખ્યાન-શ્રવણ, તેમજ સમયે સમયે પૂજ્ય આચાર્યશ્રી અને પ્રવર્તકજી આદિ સાથે સંધ્યાન્તિક વિષયોની પ્રશ્નોત્તરી કરતાં કરતાં ધાર્મિક તત્ત્વનો, યત્કિંચિત્ ગોધ પણ થયો. જો કે પૂજ્યશ્રી ણિકાનેરમાં લગભગ ત્રણ વર્ષ બિરાજ્યા, પરન્તુ અમને તો કેવળ દોઢ વર્ષજ એમના સ્તસમાગમનો સુયોગ મળ્યો.

એક દિવસ પ્રવર્તકજી પાસેથી ‘આનન્દ કાવ્ય મહોદધિ ૭મું મૌક્તિક’ લાવી શ્રીયુત મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ, બી. એ. એલ. એલ. બી.નો ‘કવિવર સમયસુંદર’ નામક નિર્ગંધ વાંચ્યો; ત્યારથી હૃદયમાં કવિવર પ્રત્યેની અગાધ લલિત પ્રાદુર્ભાવી, ને એજ ઘડીથી એમની કૃતિઓની શોધ-ખોળ શરૂ કીધી. ‘શ્રી મહાવીર જૈન મંડળ’ના કેટલાંક હસ્ત લિખિત ગ્રંથો મંગાવ્યાં. સદ્ભાગ્યે અમને એમાંથી એક એવા ગુટકા (પુસ્તકાકાર પ્રતિ)ની પ્રાપ્તિ થઈ કે જેણે અમારી મનોભાવનાઓને અત્યધિક ઉત્તેજિત કરી; એનું કારણ એ કે-એ ગુટકામાં કવિવરની નાની નાની લગભગ બેસે કૃતિઓ મળી આવી; જેમાંની ઘણી તો દેસાઈ મહોદયને પણ અનુપલબ્ધ હતી. બસ, ઉત્તરોત્તર શોધ-ખોળની રુચિ વધતી ગઈ; ને આથી એટલા અધિક પ્રમાણમાં કાર્ય કરવાનો અવસર મળ્યો કે જે અમારે માટે ખરેખર કલ્પનાતીત કે અસંભવ સમો હતો.

આ ગ્રંથની જન્મ કથા

સં. ૧૯૮૬માં યુ. પ્ર. શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીનો; સંક્ષિપ્ત પરિચય પટ્ટાવલીના આધારે આલેખ્યો; જેનો એક માત્ર ઉદ્દેશ એ હતો કે કવિવર : સમયસુંદરજી એમના પ્રશિષ્ય

હતા, ને આથી એમના ચરિત્ર સંપાદનમાં કામ લાગશે, કિન્તુ એ સમયે ઠલ્પના સુધ્ધાં ન આવી કે ઠવિવરનું જીવન ચરિત્ર લખાયા પહેલાંજ આ મહાપુરુષનું જીવન આટલા વિસ્તારથી આલેખવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થશે. સં. ૧૯૮૭ના આશ્વિન કૃષ્ણા બીજનારોજ આપણા ચરિત્ર-નાયકની જયન્તિ બિહાનેરમાં ઉજવાઈ, એ સમયે પણ એમના સંબંધી કેટલુંક લખાયું. ત્યારબાદ ત્રીજીવાર જિનદત્તસૂરિ ચરિત્ર-ઉત્તરાર્ધ, ગણધર સાર્ધશતક (લાપાન્તર) આદિમાં વર્ણવેલ ચમત્કારી વાતો (કે જે આ ગ્રન્થના ૧૬મા પ્રકરણમાં છે) સહિત ચરિત્ર લખાયું. તે પછી શોધ-ખોળ કરતાં કરતાં નવી નવી સામગ્રી સંપ્રાપ્ત થતી ગઈ; એજ વર્ષમાં શ્રીપૂજ્યજી મહારાજના સંગ્રહનું અવલોકન કર્યું, ને ઉપા. શ્રીજયચંદ્રજી ગણિના જ્ઞાનલંકારના પુસ્તકોની જ્ઞાતવ્ય સૂચિ બનાવી. આ લંકારોમાંથી પણ અમને પ્રચુર સામગ્રી હસ્તગત થઈ, તે તે સંબંધી સાહિત્ય, ગહુંલિયો, પ્રશસ્તિયો આદિની નકલો બનાવવામાં આવી. ભાગ્યવશાત્ ‘અકબર પ્રતિબોધ રાસ’ પણ ઉ. શ્રીજયચંદ્રજીના ‘જ્ઞાનલંકાર’ની સૂચિ કરતા સમયે ઉપલબ્ધ થયો; ઉપરાંત અન્ય નાના મોટા જ્ઞાન લંકારોમાંથી યથેષ્ટ સામગ્રી મળી. આથી અમારા હિસાહમાં અનેરી અભિવૃદ્ધિ ઉદ્ભવી. આખરે, સં. ૧૯૮૯માં સમસ્ત પ્રમાણોનો ચાર જેટલી મુદ્રણાર્થે ચોથી કોપી તૈયાર કરીને એમાં જે કંઈ લખવાનું બાકી હતું તે સં. ૧૯૯૦માં પૂર્ણ કર્યું, ને ઇન્કા થઈ કે આને શ્રી. દેસાઈ, શ્રીજિનવિજયજી, નાદરજી, ગયસાગરસૂરિજી આદિ ઈતિહાસવેત્તાઓને બતાવી વિના-વિલંબે છપાવીએ, પરન્તુ કોઈ અજ્ઞાત શક્તિની પ્રેરણાથી આ પ્રેસકે.પી ન તો ક્યાંય મોકલાઈ, કે ન તો એના પ્રકાશન સંબંધી કંઈ જાણવા થઈ. ગયે વરસે બિહાનેરના ‘જૂ’

જ્ઞાનભંડારના હસ્તલિખિત ગ્રંથોની સૂચિ છ માસના અથાગ પરિશ્રમને અંતે તૈયાર કરતા સમયે પણ ઐતિહાસિક શોધ-ખોળ, અધ્યયન તેમજ સહાયભૂત થાય તેવા અન્યાન્ય ગ્રંથો જોવાનું ચાલુજ રાખ્યું. પરિણામે શુદ્ધિ તેમજ વૃદ્ધિદ્વારા પાંચ વર્ષની શોધખોળના ફળ સ્વરૂપે ગિનયન્દ્ર સૂરિજીએ ચંદ્રમાની ૧૬ કલાઓના સૂચક એવા ૧૬ (મૂળ) ક્રમમાં અને ૧૬ પ્રકરણોમાં વિસ્તૃત એવો આ મહાન ગ્રંથ કે જે આટલો મોટો થવાની કોઈ સંભાવનાજ નહોતી— આજ અમે અમારા પરમસુહૃદ વાંચકો સમક્ષ પેશ કરતી વેળા પરમહર્ષ અનુભવીએ છીએ.

પ્રયુક્ત સામગ્રીની પ્રામાણિકતા

સૂરિજીના જીવનની અધિકાંશ તમામ વાતો અમેએ તે કાળે લખાએલ વિશ્વસનીય પ્રમાણોના આધારે આલેખેલ છે. વિહારપત્ર, ગહુલિયો આદિ અધિકાંશ સામગ્રી અમારા સંગ્રહમાં મૌજુદ છે, પ્રથમ તો અમારો એવો વીચાર હતો કે આ ગ્રંથની તમામ સાધન સામગ્રીને પરિશિષ્ટમાં પ્રકટ કરવી, પરંતુ એ વિચાર છેવટે માંડી વળાયો. કેમકે એમ કરવા જતાં મૂળગ્રંથથીએ પરિશિષ્ટ વધુ લંબાઈ જાય-કે જે ગ્રંથને માટે શોભાસ્પદ ન ગણાય. એથી કરીને પ્રમાણ સાક્ષાત્કારના નિમિત્તે કુટનોટમાં અવતરણસહ કેટલીક આવશ્યક સામગ્રી ‘પરિશિષ્ટ’માં આપી છે જ્યારે રાસ અને ઉપયોગી ગહુલિયો ‘ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ’માં પ્રકટ કરેલ છે.

ઘટનાઓને ક્રમાનુસાર આલેખવામાં જે વિહાર પત્રો કે જે અમારા સંગ્રહમાં છે, તે ભારે સહાયક નીવડેલ છે; ને સત્ય જણાવીએ તો એના વિના સંવત્સરાનુક્રમે જીવન આલેખવું સર્વથા અસંભવજ નીવડત. પ્રથમ વિહારપત્ર તેજ કાળનું લખાએલ છે; એ જર્જરિત, જીર્ણ આદર્શ નષ્ટ ન

ઘઈ ત્ય એટલા ખાતર એતું ચિત્ર અમે પરિશિષ્ટમાં લગાવ્યું છે. આથી વાચકોને હજી પ્રથમોદર્શનાં સાક્ષાત્દર્શન થશે, અને સાથે સાથે અમોએ લખેલ વાતોની સત્યાર્થતા સમજવામાં મુગમતા સાંપડશે. આ વિહાર પત્ર એક ખાસ કારણને લઈ અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે, અને તે એ કે એમાં મંત્રીશ્વર ઈર્મચન્દ્રજીનો મૃત્યુ-સમય મીળુદ છે, કે જે ઇતિહાસની સામાન્ય દુનિયાને ઉપલબ્ધ નથી. દ્વિતીય વિહાર પત્ર અમારા ખ્યાલાતાનુસાર કવિ રાજલાલ કેએમના શિષ્યે આલેખેલ છે, તેનો લેખન સમય અદારમી શતાબ્દીનો પૂર્વાર્ધ છે, આથી પ્રાચીનતાને હિસાબે આ પત્રથી પણ અધિક પ્રામાણિક હોવાથી પ્રથમ પત્રનો અમે વિશેષ ઉપયોગ કર્યો છે.

હટ્ટુ પ્રકરણ 'અકબર આમન્ટ્રાણુ' અધિકાંશે 'અકબર પ્રતિજ્ઞાધ રાસ'ના આધારેજ લખેલ છે, જેની મૂળ પ્રતિ, ઇતોની રચનાલિખિત ઉ. શ્રીજયચંદ્રજી ગણિના ભંડાર (ગિરનાર)માં મીળુદ છે, અને અમોએ એને 'ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ'માં પ્રકાશિત કરેલ છે. ઈર્મચન્દ્રવંશ પ્રજાપત્તિની x અમે પૂરેપૂરી સહાયતા લીધી છે, કેમકે એમાં ખડુ વિશેષ સામગ્રી છે-એ સૌથી અધિક પ્રાચીન (રચના સંવત ૧૬૫૦-૫૫) અને વિશ્વસનીય છે; વળી સૂરિજીની

x આ મંથની હસ્તલિખિત પ્રત અમને જિનનૃપાયનચંદ્રશ્રિ જ્ઞાન ભંડાર-ગિરનાર માંથી પ્રાપ્ત થઈ હતી, પરંતુ પ્રત અશુદ્ધ હોવાથી આ મંથમાં એના જે અવતરણ (મેકેઝ) આપણમાં આવ્યા હ. એમાંવ અશુદ્ધિઓ રહી ગયા પામી છે. બીજી પણ દ્રષ્ટિ દેત તેમજ મુદ્રણદોષની અશુદ્ધિઓના સંશોધન પુરતું શુદ્ધ-શુદ્ધિ પણ તેવારે રહી આપણમાં આવેલ છે (જેથી હિંદી સંસ્કરણમાં સંવત્સરોદિઓના સંશોધન થાય. હિંદુ આ મુદ્રણની સંસ્કરણમાં જગતી મોંઘેરો સ્વાદશ્વ સંશોધન રહી લેવા પ્વાન અપાઈ છે.)

સાથે લાહોર જવાવાળા પરમગીતાર્થ વિદ્વાનની કૃતિ છે-
એટલે એમાં તો સંદેહને લવલેશ સ્થાન નથી. ‘અકબર
પ્રતિબોધ’ અને ‘યુગપ્રધાનપદ પ્રાપ્તિ’ : આ ઉભય પ્રકરણો
આ ગ્રંથના આધારેજ મુખ્યત્વે લખાયાં છે, એ શિવાય
અનેકાનેક શિલાલેખો, પ્રશસ્તિઓ, પ્રાચીન પટ્ટાવલીઓ,
હસ્તલિખિત ગ્રંથો આદિ પ્રાચીન તેમજ પ્રામાણિક સાધનો
દ્વારા આ ગ્રંથનું સંકલન થયું છે. ‘સહાયક ગ્રંથસૂચિ’માં
જે જે ગ્રંથોની સહાયતા લેવાઈ છે તેની નામાવલિ આપી
છે, બાકીની નાનાવિધ કૃતિઓનાં નામ કુટનોટમાં આપ્યાં છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથની ઉપયોગીતા

સૂરિજી સાથે સંબંધ ધરાવતા લગભગ બધાંજ વિષયો
પર પ્રકાશ પાડવાનો યથાસાધ્ય પ્રયાસ કર્યો છે. દ્વિતીય
પ્રકરણમાં સૂરિજીના પૂર્વવર્તી આચાર્યો, ૧૩મા પ્રકરણમાં
શિષ્ય સમુદાય, અને ૧૪મા પ્રકરણમાં આજ્ઞાતુવર્તી
સાધુસંઘના પરીચયની સાથે સાથે એમણે રચેલ ગ્રંથોની
વિસ્તૃત નોંધ પણ આપવામાં આવી છે, કે જેથી ખરતંર
ગમ્મના વિદ્વાનોની ઉલ્લેખનીય સેવાનો યોગ્ય પરીચય
પ્રાપ્ત થઈ રહેશે. એજ પ્રમાણે ૧૫મા પ્રકરણમાં ભક્ત-
શ્રાવકોની સ્તુત્ય શાસન સેવાઓ પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે.

જો કે મન્ત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રજીની જીવનકથા કેટલાંક ગ્રંથોમાં
પ્રકટ થઈ ચૂકેલ છે. પરંતુ શોધખોળ અને તત્સંબંધી
સુયોગ્ય સામગ્રીના અભાવને કારણે ઇતિહાસ દુનિયામાં
એમના અને એમના પુત્ર ભાગ્યચન્દ્ર લક્ષ્મીચન્દ્ર વિષે અનેક
ભ્રમણાઓ* પ્રચલિત થઈ ચૂકી છે અમોએ આ બધાંનું તત્કાલીન

* બડવા જૈન મિત્ર મંડળ-ભાવનગરથી પ્રકાશન પામેલ ‘જૈન
સ્પેશલ ટ્રેન સ્મરણાંક’ના પૃષ્ઠ ૫૯ પર “કરમચંદ દીવાન દિલ્હીમાં

વિશ્વસનીય પ્રમાણિતે સ્થાપિત નિરાપેક્ષ હરી આ અન્વર્ત
મન્ત્રીશ્વરની પ્રમાણિત ઉવત્તર વત્ત. સમસ્ત પેશ કરવાનો
યથાશક્તિ પ્રયાસ હશે છે. આના આશ્રય સુનિશ્ચિત
ઉવત્તરના માર્ગસાથે જે સમયના અવસ્થા મન્ત્રીય વિદ્યાને,
એમની કૃતિઓ, સ્થાપનાઓ, સ્થાપિત કરેલા સ્થાપના હુકમો
બાધવામાં આવે છે તેવી રીતે.

અમી કરણ

સં. ૧૬૪૭માં જહાંગીરની પુત્રી-જન્મનો ઉદ્દેશ છે, વળી અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર પણ એ પુત્રીના જન્મદોષની ઉપશાન્તિ નિમિત્તેજ થોળાયેલ હતો. આથી અમે ‘રાસ’ અનુસાર સૂચિત્ત લાહોર પધાર્યા પછી, આવતી ત્રૈત્રિપૂર્ણિમાનું લખેલ છે, કિન્તુ વાસ્તવમાં સં. ૧૬૪૮ની ત્રૈત્રિપૂર્ણિમા હોવી જોઈએ. પંદરમાં પ્રકરણમાં ‘રાજપૂતાનાકે જૈનવીર’ના અનુસારે જયપુરના રાજા અલયસિંહનો ઉદ્દેશ કરેલ છે, પરંતુ એ સમયે જયપુરમાં અલયસિંહ નામનો કોઈ રાજા નહોતો.

ચિત્ર અને ફરમાન પત્ર

સૂરિજીનું અકબર સાથેના મેળાપનું ચિત્ર આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યું છે. + આ ચિત્રનો બ્લોક અમને ‘શ્રીજિન-કૃપાચન્દ્રસૂરિ જ્ઞાનભંડાર’ ઇન્દોર તરફથી પ્રાપ્ત થયેલ છે; જેને માટે અમે ઊકત જ્ઞાનભંડારના સંરક્ષક શેઠ ચાંદમલજીને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. આવા પ્રાચીન ચિત્રો અનેક સ્થળે જોવા મળે છે (આને માટે આઠમાં પ્રકરણના અંતે આપવામાં આવેલ ફુટનોટ જૂઓ), અને દાહાજીના મંદિરની દિવાલો પર પણ ચિત્રેલ જોવા મળે છે. સૂરિજી બેઠા હોય, અને એમની સમક્ષ સમ્રાટ અકબરોદિ હાથ જોડીને ઉભા હોય- એવું ચિત્ર કક્કતામાં સુપ્રસિદ્ધ રાય બંદ્રીદાસ બહાદુરના મંદિરમાં લગાવેલું છે. ચરિત્રનાયકની એક સ્વતંત્ર છબી સેદુજીના મંદિર-ખીકાનેરમાં પણ છે. પંચનદી સાધવા

+ શ્રીમાત્ર હીરવિજયસૂરિજીનો પણ આવોજ ફોટો અનેક ગ્રંથોમાં પ્રકાશિત થયેલ છે, પરંતુ એની પ્રાચીનતા અને પ્રામાણિકતાના વિષયમાં પુરાતત્ત્વવિદ્ શ્રીવિદ્યાવિજયજીને પૂછતાં, ફાગણ સુદિ ૧૦ (વી. સં. ૨૪૬૧) પાટણથી મોકલેલ કાર્ડમાં તેઓ આ પ્રકારે લખે છે:

હીર વિ. સૂ. અને અકબર મિલનનું ચિત્ર બનાવટી છે. મેં લખ્ખનૌમાં બનાવરાવ્યું હતું.

સમયનું પાત્ર એક ચિત્ર શ્રીપૂત્યલ શ્રીજિનચારિત્ર સૂરિય પાસે છે.

સૂરિયની મૂર્તિ કે જે (ખિકાનેર-નાડાટાઓની ગવાડમાં) શ્રીમપગદેવલના મંદિરમાં છે, અને લેખ જારમા પ્રકરણના અંતિમ ભાગમાં આવેલ છે, તેનો સુંદર ફોટો આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલ છે, પરંતુ સ્થળની વિષમતાને કારણે ફોટામાં શિલાલેખની પ્રતિકૃતિ નથી આવી શકી.

‘આપાદી અષ્ટાન્ધિકાંતું’ મૂળ દરમાન કે જે અમને પં. પ્ર. ચતિવર્ચ સૂર્યમલલની કૃપાથી પ્રાપ્ત થયેલ છે, તેનો ફોટો પરિશિષ્ટમાં લગાવી દીધો છે. લખનો ભંડારમાંથી મેળવવા બદલ અમે ચતિયનો આભાર માનીએ છીએ. બીજું ‘શત્રુજયતીર્થ’ વિષયક દરમાન (મૂળ) શોધખોળ કરવા છતાંય નથી મળી શક્યું. પણ એનો અનુવાદ ખિકાનેર જ્ઞાન ભંડારના પત્ર પરથી નકલ કરી પરિશિષ્ટમાં પ્રકટ કરેલ છે. સંભવ છે કે મૂળ દરમાન મળે તો ટંકડે ચારે પ્રકાશ પડે. બીજાં દરમાનો તપાસ કરવા છતાંય નથી મળી શક્યાં. એના કારણોમાં એક કારણ એ પણ છે કે સૂરિયના પછી ખરતર ગન્ધગાં થયું શાળા(ગન્ધ)મેદ થઈ ગયાં-(૧) જિનસાગરસૂરિ. (૨) જિનરંગસૂરિ (૩) જિનમહેન્દ્રસૂરિ. આથી સામગ્રી અહીં તહીં વેર વિખેર થઈ ગઈ છે. એથી એનો પત્તો લગાવવો મુશ્કેલ બની ગયેલ છે. રાધનપુરથી શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિયએ (સં. ૧૮૩૪-૧૮૫૬)નાં જેસલમેર ખાતે ૬૦ ઉપવર્ષોને મોકલેલ પત્ર પરથી માલુમ પડે છે કે એ સમય સુધીનો દેટડાંય દરમાનો મોજુદ હતાં. એ પત્રને આપણેક ભાગ અમે ઉલ્લેખ કરીએ. બીજે આ પત્ર આમરના સંબંધમાં છે.

અમને સૂચન કરશે તો દ્વિતીય આવૃત્તિમાં એ ત્રુટિઓને દૂર કરવાનો યથાસાધ્ય પ્રયાસ અવશ્ય થશે.

આભાર પ્રદર્શન—

આ ગ્રન્થના નિર્માણ અંગે અમને અનેક ઇષ્ટમિત્રો તરફથી વિવિધ પ્રકારની સહાયતા મળી છે, આથી અમે અમારા તમામ સહાયકો પ્રતિ ધન્યવાદપૂર્વક હાર્દિક કૃતજ્ઞતા પ્રકટ કરીએ છીએ. જૈન સાહિત્યના ધુરંધર લેખક શ્રીચુત મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ બી. એ., એલ.એલ. બી. (વકીલ, હાઈકોર્ટ, મુંબઈ)નો અમે હાર્દિક આભાર માનીએ છીએ, એમણે અમારા આગ્રહને વશ થઈ અનેક કાર્યોમાં રચ્યાપચ્યા હોવા છતાં અમને વિદ્વત્તાપૂર્ણ વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના લખી મોકલી. રાજપૂત ઇતિહાસના અમર લેખક વિશ્વવિશ્રુત પરમ શ્રદ્ધેય મહામાહોપાધ્યાય^૨ રાયબહાદુર પંડિત ગૌરીશંકરજી હીરાચન્દજી ઓઝા મહોદયે વૃદ્ધાવસ્થામાં, શારીરિક અસ્વસ્થતા હોવા છતાં પણ પોતાની અમૂલ્ય સમ્મતિ પ્રદાન કરી અમને અનુગૃહીત કરેલ છે. અમને નથી સમજતું કે આ બન્ને વિદ્વાનોનો ક્યા શબ્દોમાં આભાર માની શકાય !

અમને કહેતાં અવર્ણનીય હુર્ષ થાય છે કે વિદ્વદ્વર્ચ (સંપ્રતિ ઉપાધ્યાય) શ્રીલખિધમુનિજી મહારાજે આ ગ્રન્થના આધારે સૂરિજીના ચરિત્રની સંસ્કૃત કાવ્યરચના કરી લીધી છે, જે માટે તેઓ પણ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

ગણાધીશ શ્રીહરિસાગરજી, તથા પ્રવર્તક મુનિ શ્રીસુખ-સાગરજી, વિદ્વદ્વર્ચ શ્રીલખિધમુનિજી, બા. પૂ. પૂરણચન્દ્રજી

નાદર એમ. એ., બી. એલ., એમ. આર. એ. એસ., બાબુ શિખરચન્દ્રજી ડોચર, પં. બલદેવપ્રસાદજી શાસ્ત્રી આદિ સર્વ સદાયદેનો અમે દાર્દિક આભાર માનીએ છીએ કે જેમણે અમને યોગ્ય સૂચનાઓ આપી એક નહીં પણ અનેક રીતે સદાયતા આપેલ છે.

વિહાર માર્ગનું ચિત્ર અમને શ્રીમુંદરલાલજી ડોચરે કરી આપેલ છે, જે બદલ તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે.

શ્રીપૂજ્યજી શ્રીનિનચારિત્રસૂરિજી, ડ. શ્રીજયચંદ્રજી, ચતિવર્ધ. તિલોકમુનિજી આદિ બિન્ન બિન્ન જ્ઞાન-ભંડારોના સંચાલકો તથા સદ્ગુણમહાનુભાવોને પણ અમે દિલથી ધન્યવાદ આપીએ છીએ કે જેમણે અમને પોતાના સંગ્રહના અમૂલ્ય ભાગો બતાવ્યા તેમજ સહાનુભૂતિ પ્રકટ કરવાની કૃપા કરી.

નિવેદક :

અગરચન્દ નાહટા.

અંબરેલાલ નાહટા.

પ્રસ્તાવના

એ વાત ખાસ વિચારવા યોગ્ય અને લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય છે કે ‘ભારત વર્ષ’ એટલે હજારો વર્ષોના ઇતિહાસ એક ભવ્ય ખંડેર! એ ખંડેરના ખોદાણ કામનો અંત નથી. એમાંથી હાથ લાગતી સામગ્રીઓ અપાર છે! આર્યાવર્તન પ્રજાજીવન પર ઇતિહાસે ઉપરાઉપરી એટલા તો થર ખડકેલા છે, કે એ થરો ઉખેડનારાઓની સંખ્યા મુકાબલે અદ્યમાન લેખાય. પરદેશીઓના કંઈ કંઈ તત્ત્વોનો અદ્ભુત વણાવ આપણા પ્રજાજીવનમાં થઈ ગયો છે, અને એના સંશોધને ખલાપણા હાથમાં આપણા હાર્ય-આંસુઓની કંઈ કંઈ કથાઓ મૂકી છે. એ થરમાંથી ખોદાતું એક એક ન્હાતું ચોસડું પણ આખી ઐતિહાસિક ઇમારતના ઘાટ તેમજ નકશી વિષેની નિત્ય નવી સમસ્યાઓથી આપણને ચક્રિત કરે છે.

રુસિયાનો પ્રસિદ્ધ લેખક ‘મૅકિસમગોર્કી’ સોવિયેટ લેખક સમુદાય’ સન્મુખના ભાષણમાં કહે છે કે :— ‘લેખકોને હું કહું છું કે રુસિયાની જૂની તવારીખમાંથી યુગેયુગન

પાપરા ઉમેરા-ઉકેલો, અને હું ખાત્રી આપું છું કે, એમાંથી તમને રસ બરપૂર લેખન સામગ્રી જડી (મળી) રહેશે. તેજ પ્રમાણ જેન તવારીખમાંથી આ દેશના યુગેયુગમાં કામ આવે તેવી લેખન સામગ્રી લેખકોને મળી રહે તેમ છે.

જેનાએ દેશનો ઇતિહાસબંડાર અને સાહિત્યનિધિ સાચવી રાખ્યો છે, તેમાંનો ઘણોએ અપ્રગટ પડ્યો છે, જેનોની ખુદની તવારીખ, તેના મદાન ધ્રાવકોની, પ્રતિભાશાળી આચાર્યોની-સાધુઓની, પવિત્ર નીધોની, કલામય મંદિરોની, ગજોની-સંપ્રદાયોની તવારીખ અજુકેલી, સિલસિલાબંધ અજુકેલી, છિન્નભિન્ન દશામાં, પણ છૂટક છૂટક પ્રચુર માલિકી આપનારી ઘણી સામગ્રીવાળી સ્થિતિમાં પડી છે; તેમાંથી દેશના પ્રજાજીવનને લગતી રસભરી લક્ષીકો પાળી મળી આવે તેમ છે.

મેં મૌલાઅનના વિષય છે કે વર્તમાન યુગમાં અનેક બળે પેદીનું એક ગળ તે આપણા દેશના પ્રાચીન ઇતિહાસ તથા સંસ્કૃતિના પ્રમાણિક અભ્યાસમાં હંચા ઉતરવાની સ્વત્ય-સંપત્તિ વૃદ્ધિ જન્મી ચૂકી છે. કેવળ કંપોલકલિપત દંત માર્ગોને બંદોસ રહી આપણા જૂતકાળને મહોત્સવલ માન્યા પ્રવાની અચવા તેા વિદેશી આ અન્ય ઇતિહાસકારોએ કરેલ કેવળ ઉપરગળા સંશોધન પર અવલંબીને આપણા અતીતની લીધી મળના કરવાની-મેં જન્મે આદનો વચ્ચે આ તુલનામક સંશોધન ત્રિષ્ટિ ઈષ્ટ કાર્ય સાધનારી છે.

આવી વૃત્તિએ કેવળ દેશ અને પ્રાંતની જ નહીં, પણ એકેક પ્રાચીન નગરની પ્રાચીનતા તપાસવાનું મને મદદ જે

‘અને તે ઉપરાંત દેશવીરો ધર્મવીરોના જીવન ચરિત્રો પણ લખાવા માંડ્યા છે, એ આ જમાનાનું શુભ ચિહ્ન છે. આ પુસ્તક એવો એક પ્રયત્ન છે.

જૈન તવારીખમાં પુષ્કળ લેખન સામગ્રી ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે, પરંતુ તેમાં જૈનેતર લેખકોએ અંત્યુપવેશ નથી કર્યો. તે પ્રત્યે પ્રયત્ન કરવાનો કોઈએ સંકલ્પ કર્યો હોય તો તે સફળ થયો નથી. આથી તે કાર્ય જૈન લેખકો, અધિકારીઓ, શિક્ષકો, ગ્રંથગુઓટો અને સાધુઓ પર આવે છે, કારણ કે તેમને જૈનગ્રંથો અને સામગ્રીનો વિશેષ પરિચય કરવાની અનુકૂળતા અને જોગવાઈ મળી શકે છે.

એક વિદ્વાન લખે છે કે :— ‘ ઇતિહાસને સર્જનારા તો ગયા, પણ એ સર્જાએલા ઇતિહાસને એકઠો કરનારાયે નથી જાગતા. આપણી જ માટીમાં આપણા રત્નો દટાયાં. આપણા પગ નીચે ચગદાયાં. એને વીણવા માટે દરિયાપારથી ટોંઠ આવ્યા, ક્ષાર્ખસ અને વોટ્સન આવ્યા; તેઓ કંઈ ખાસ ઇતિહાસ સંશોધનને માટે નહોતા નીમાયા. હાથમાં સોંપાએલા પ્રાંતોની હાકેમી કરતાં જ તેઓને આપણી પ્રેમકથાઓનો અને શૌર્યવર્તાઓનો નાદ લાગ્યો હતો. આપણા ખંડેરોમાં દટાએલ ભૂતકાળનો પોકાર એને કાને પડ્યો હતો. ઘોડે ચડી ચડીને એ ઇતિહાસના આશકો પહાડોની શિખરમાળામાં ભટક્યા. અખંડ અને રોમાંચક ઇતિહાસ આપીને આજ એ ઇતિહાસના આશકો કળરમાં સૂતા છે અને એના લગ્યા ભાગ્યાના આજ આપણે ભાંગ્યા તૂટ્યા તરજૂમા કરીએ છીએ. આપણને—હિંદ માતાની તવારીખના મિથ્યાભિમાની વારસદારોને

આપણામાંથી જ કેમ કોઈ ટોડ કે ક્ષર્ણસ ન સાંપડયો ? શૌર્ય
તો પરવાર્યાં પણ શૌર્યના પૂજન, અરે સ્મરણ પણ વિસાર્યાં ?

આજ પણ ગોરા અમલદારો નિર્જન, વિકટ, રોગ ભર્યા
પ્રદેશોમાં ઉલટભેર રહે છે. નંદનવન સર્જે છે, અને કલમ
તથા કેમેરા લઈને પોતાને વિંટળાએલી નાનકડી દુનિયાનો
ગાદતમ પરિચય કરી દે છે. કહો કે પી જાય છે. હિંદના કે
હિંદના કોઈપણ ભાગના સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાત, મારવાડ,
મેવાડ વગેરેના દેશી અધિકારી બંધુને આવી તાલાવેલી
ક્યારે લાગશે ? સૌરાષ્ટ્ર, મેવાડની ભૂમિને તો પોપડે
પોપડે ઇતિહાસ ગાજ્યો હોવાની આપણને જાણ છે, ગામે
ગામનો ઇતિહાસ આજ અધિકારી ભાઈઓને ઠેળે [ખભે]
આવે છે. નવાયુગનું શિક્ષણ પામેલા નવયુવકો હાકેમી ભોગવી
જ્યા છે. કોઈ પુસ્તક યા માસિક વાટે મળી આવતી અસલી
શૌર્ય ઘટનાઓને પણ તેઓ અત્યંત જિજ્ઞાસા સાથે વાંચે છે.
તેઓને જૂની તવારીખ કહેનાર મનુષ્યોને સામગ્રીઓ પણ હાથ
લેવી હાજર છે. માત્ર તેઓને તો કલમ લઈને તે બધું ટાંચણ
કરવાની વૃત્તિ થવાની જ રહે છે. અધિકારીઓ એ કર્તવ્ય
ઉપાદી દે તો એમની પોતાની છંદગીમાં જ નવું દીવેલ
રંગ, પોતાના પગ તળે નિત્ય ચગદાતી ધરતીની મહત્તાના
દર્શન થતાં એ પોતે જ માનવતાનાં રોમાંચ અનુભવી રહે.
દેશના ઇતિહાસ ભૂગોળ પર આપા અજવાળાં પાથરવા હોય
તો આ ઇતિહાસવિમુખ અને અક્રિય ભૂમિના દેશ અધિકારી
બંધુઓનાં સહાય બહુ અગત્યની છે.

આ દિશામાં સાચી સુગમતા જો હોય તો તે પ્રત્યેક

રાજ્યોના કેળવણી ખાતાને તેમાં સેંકડે પોણાસો ટકા શિક્ષકો તો ખચીત આ વસ્તુમાં રસ લેનારા રહ્યા. એને કુરસદ ઘણી તેથી ગામના વૃદ્ધો, પ્રમાદીઓનો ગખોડીઓનો ડાયરો એની ઓસરીમાં મળે. એમાંથી કેટલું ઇતિહાસ-દ્રવ્ય મળે ?

આપણા યુનીવર્સિટીની પરીક્ષામાં પસાર થઈ બહાર નીકળેલા ગ્રેજ્યુએટો પ્રમાદ છોડી પોતાનો જે કાળ કુરસદ તરીકે ઓળખાય છે તેનો સહુપયોગ પોતાની ભૂમિની માટીમાં દટાએલાં ખેમૂલ જવાહીરોને શોધી કાઢવામાં, જે કોઈ વીર-ધર્મીની ભાળ લાગે તેની કથા નોંધી લેવામાં ગાળશે, તો નૂતનભૂમિ જન્મશે ને તેના યશોભાગી પોતે થશે.

આપણા મુનિઓ તો દિવસના ચોવીસે કલાક સેવાનું વ્રત લઈ ગામડે ગામડે, શહેરે શહેર, પ્રાંતેપ્રાંત વિહરનારા છે; એ અપ્રતિબદ્ધ વિહારી પ્રવાસીઓ પોતાના ચાતુર્માસ સમયમાં એક સ્થળે સ્થિરવાસમાં અને તે સિવાયના આઠ માસમાં અત્ર તત્ર થોડા નિવાસમાં તે તે ક્ષેત્રનાં માનવસમાજની, પ્રકૃતિ સૌંદર્યની, ધર્મજીવનની, વગેરે સર્વદેશીય માહિતીઓ ઉપરાંત તેના ઇતિહાસ, કથાઓ, પુરાતન અવશેષો વગેરેની નોંધો સળળ છતાં સમતોલ, અને લાગણીમય છતાં વિચારોત્પાદક તેમજ આદહાદક શૈલિમાં પૂરી પાડી શકે તેમ છે. તેઓમાં પ્રમાદ કે પરપ્રત્યયનેય બુદ્ધિ હોવાં જ ન ઘટે, એવો તેમનો શિષ્ટ આચાર છે, તેઓ તરફથી આપણા ઘણા મનોરથો સફળ થવાની આશા છે. તેઓ ધારે તો જૈન સાહિત્યમાં પૂર્વાચાર્યોના લખેલા ઐતિહાસિક પુસ્તકો, પ્રબંધો, ચરિત્રો બહાર પાડી શકે એટલું જ નહીં પણ દરેક ગામના જિન

પ્રાથમિક પુરુષોના ઊવનચરિત્રો એ પણ એક પ્રકારનું
લોકાપેક્ષાગી સાહિત્ય છે. 'સાહિત્યમાં દોમી તરા પંદ એ વધુમાં
વધુ અનિષ્ટની વાત છે' એ કથનમાં સહેલું સ્વલ્પ સ્ત્રીકાર્ય છે,
અને એ લક્ષમાં રાખી જૈન કે જૈનેતર-કોઈપણ ઐતિહાસિક
સાહિત્યમાંથી જૈન કે જૈનેતર લેખકે તેજ સાહિત્યને વળગી
રહીને અન્ય સાહિત્યની ઉપેક્ષા કરવાની નથી, પણ અને
સાહિત્યમાંથી મળતી હકીકતો મેળવી અનેને અન્ય આકાશમાં
પરસ્પરતાથી અને વ્યાપક દૃષ્ટિથી સદુ કરવાની છે. જે કે એમ
કેવામાં બધા લેખકો શક્તિમાન હોવા નહીં, આ સફળ થતા
નથી. છતાં જે લેખક તરફથી તરફદોષ સાહિત્ય પર
નિષ્પ્રભાવન દૃષ્ટિ રાખી તેમાંથી જાનતા વિષય પુરતી સમજથી
લેખકો તે કારની ખિતાઓના કેવળ એક શુભ અનંત અભિ-
ધિ નિર્દેશ થાય, તે લેખકને તેલકે સહે અભિનંદન આપવું
જોઈએ છે. આમાં આત્મ અને પોતે સમજાવેલાં સમજાવે
તે કે સમજાવેલો એક કે કેટલાં દૃષ્ટિને કારણે સમજાવેલો
સાહિત્યમાં એકે એક સફળ અને અસફળ લેખકો
તેમ પણ તેજ સમજાવેલો સમજાવેલો સમજાવેલો

વિક્રમની પંદરમી સદી વીતી ગઈ અને સોળમીનો પ્રારંભ થતાં હિંદનાં પાટનગર દિલ્હીનાં સિંહાસને સમ્રાટ અકબર બિરાજ્યો અને તેના સમયમાં મોગલ સત્તાનો સૂર્ય પૂર્ણ તેજથી પ્રકાશ્યો. તે સમ્રાટ અકબરને બધા ધર્મોની માહિતી મેળવી તે સર્વમાંથી ઉપયુક્ત વસ્તુઓનું એકીકરણ કરી એક સર્વમાન્ય ધર્મ કાઢવાની ઉત્કંઠા થઈ, તે ઉત્કંઠા તૃપ્ત કરવા માટે સર્વ પૈકી એક એવા જૈન ધર્મના તે વખતે વિદ્યમાન આચાર્ય શ્રીહીરવિજયસૂરિને પોતાની પાસે બોલાવી તેમની સાથે મંત્રણા કરી. શ્રીહીરવિજયસૂરિજી એ શ્રવેતાંબર જૈનના તપાગચ્છના આચાર્ય હતા, અને તેમણે જૈનધર્મના મહાત્મ્યની પ્રથમ ઝાંખી સમ્રાટ અકબરને કરાવી, આ આચાર્યનું જીવન ગુજરાતીમાં આલેખવાનો સળંગ અને સફળ પ્રયત્ન મુનિ શ્રીવિદ્યાવિજયજીએ ‘સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ’ એ નામના પુસ્તક રૂપે કરેલો. તે સં. ૧૯૭૬ માં પ્રકટ થયો, (કે જેનો હિંદી અનુવાદ પણ ત્યાર પછી તેમણે બહાર પાડ્યો) જ્યારે પંદર વર્ષે સં. ૧૯૯૧ માં તે જ સમ્રાટ અકબરને થયેલા પરિચયની જ્યોત જળવી રાખવામાં સહાયક ખરતરગચ્છના આચાર્ય શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિનું જીવન હિંદી ભાષામાં લખી પ્રકટ કરવાનો સફળ પ્રયાસ બિકાનેરના પ્રસિદ્ધ નાહટા કુટુંબના વંશજો શ્રીયુત અગરચન્દ્ર અને ભંવરલાલ નાહટા તરફથી થયો છે તે જોઈ ખરેખર આનંદ થાય તેમ છે.

શ્રીહીરવિજયસૂરિની પ્રતિષ્ઠા અને ગૌરવ જેટલાં તપાગચ્છમાં છે તેટલાં પ્રતિષ્ઠા અને ગૌરવ શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિનાં ખરતરગચ્છમાં હોય તે સ્વાભાવિક છે.

ખરતરગચ્છ એ તપાગચ્છથી પ્રાચીન છે. તપાગચ્છની

ઉત્પત્તિ જગચન્દ્રસૂરિએ બહુ તપ કર્યો તેથી તેમને ‘તપા’ (એટલે તપસ્વી) એ બિરુદ (પ્રાપ્ત થયું), કહેવાય છે કે, મેવાડના તે વખતના પાટનગર આઘાટ નગરના રાજાએ સં. ૧૨૮૫ માં આપ્યું, તે પરથી તે સૂરિની શિષ્ય પરંપરાનો ગ્રન્થ ‘તપા’ નામથી પ્રસિદ્ધ થયો; જ્યારે ખરતરગચ્છની ઉત્પત્તિ ગુર્જરાતના પાટનગર અણહિલપુર પાટણમાં દુર્લભ(રાજ)સેન રાજાની (રાજ)સલામાં શ્રીજિનેશ્વરસૂરિએ ચૈત્યવાસી જૈન સાધુઓનો આચાર શાસ્ત્રસંમત નથી એમ બતાવી આપી ‘ખરતર’ (વિશેષ પ્રખર ઉચ્ચ (સત્ય) આચારવાળા) બિરુદ પ્રાપ્ત કર્યું. એ પરથી તે સૂરિની શિષ્ય પરંપરા ખરતરગચ્છના નામે ઓળખાવા લાગી, એમ જણાવવામાં આવે છે.

પાટણની ગાદી પર ગુર્જરાજ દુર્લભરાજે સં. ૧૦૬૬ થી ૧૦૭૮. એમ બાર વર્ષ રાજ્ય કર્યું, એમ મેરુતુંગસૂરિની પિયારશ્રેણી-સ્થવિરાવલીમાં, તેમજ રાજવલીકોષ્ટકમાં જણાવ્યું છે અને તે શ્રીમાન્ ઓઝાજીએ અને અન્ય ઇતિહાસકારોએ સ્વીકારેલ છે. જ્યારે ખરતરગચ્છના કેટલાક, ઉપર્યુક્ત બનાવેા બન્યાનો સંવત્ ૧૦૮૦, તેા કોઈ ૧૦૨૪ આપે છે એમ ખરતરગચ્છ પદ્માવલીસંગ્રહ (સંગ્રાહક શ્રીજિનવિજયજી, મહાદેવ આજ્ઞ પૂરણચન્દ્ર નાદર) પરથી અને અન્ય પદ્માવલી પંક્તિ જણાય છે.

(૧) સં. ૧૫૮૨માં થએલી ખરતરગચ્છ-મુદિપરંપરા પ્રક્રિયામાં જણાવ્યું છે કે:—

ખરતરગચ્છગણેન્દ્રા, જૈનેશ્વરાઃ સ્મૃતિશિરોધ્યતંત્રાઃ
જગન્નુ જં વે સિદ્ધાંતશાસ્ત્ર-ધ્રુવચીણા મહારાજનશિષ્યા

શ્રીપત્તને દુર્લભરાજરાજ્યે, વિજિત્ય વાદે મઠવાસિસૂરીન ।
વર્ષેઽધિપક્ષાભ્રશશિપ્રમાણે, લેમેઽપિ યૈઃ સ્વરતરો વિરુદઃ [પ્રશસ્યઃ]

॥૩૮॥ યુગમમ્

અર્થ—તે (વર્ધમાનસૂરિ)ના પટ્ટકમલ પર રાજહંસ રૂપ જિનેશ્વરસૂરિ મસ્તકના આભૂષણ થયા કે જેમણે જૈન શૈવ શાસનના શાસ્ત્રોમાં પ્રવીણ હોઈ લવવાસને ફેંકી દીધો તેઓ જય પામો. શ્રીપત્તનમાં દુર્લભરાજના રાજ્યમાં મઠવાસી આચાર્યોને વાદમાં જીતી જેમણે સં. ૧૦૨૪ના વર્ષમાં ‘ખરતર’ નામનું [પ્રશંસનીય] બિરુદ પણ મેળવ્યું.

આ પ્રશસ્તિમાં જણાવેલી સં. ૧૦૨૪ ની સાલને એક સંવત્ ૧૬૭૫ આસપાસની ખરતરપટ્ટાવલી ‘દસ સય ચિહ્ન વીસેહી’ એટલે સંવત્ ૧૦૨૪ માં. ‘સુવિહિત ગચ્છ સ્વરતર વિરુદ, દુર્લભ નરવર્દિ તિહાં દિયડ । શ્રીવર્ધમાન પટ્ટઈ તિલડ, સૂરિ જિગંસર ગઠગઠ્ઠડ’ ॥

એમ કહી ટેકો આપે છે. પણ આ પુસ્તકના લેખક નાહટાજી ‘દસ સય ચિહ્ન વીસેહી’ એનો અર્થ દસસો અને ચાર વીસ એટલે એંશી એવો કરે છે, તે ખરેખર હુશિયારી બતાવનારો (ingenious) છે.*

*હુશિયારી બતાવનારો નહિં, પણ વસ્તુતઃ એજ અર્થ વાસ્તવિક છે. કારણ કે ૧૦૨૪નો અર્થ લેવામાં ‘દસસય’ શબ્દના પછી સીધી રીતે ‘વીસ’ શબ્દ લઈને ‘ચિહ્ન’ શબ્દ રખાય તોજ ૧૦૨૪નો અર્થ ખરાબ થઈ શકે. પરંતુ કવિએ ‘ચિહ્ન’ શબ્દને વચમાં લઈને અંતે ‘વીસ’ શબ્દ મૂક્યો છે એથી “ચિહ્ન વીસેહિ”નો અર્થ ‘ચાર વીસ એટલે એંશી’ એજ ખરાબ છે. (યુ. સં. સંપાદક)

(૨) ખરતર ગચ્છીય મુનિ ક્ષમાકદ્યાણુની સં. ૧૮૩૦ની
ખરતર ગચ્છની પટ્ટાવલીમાં એવું કથેલું છે :—

x x “एवं सुविहितपक्षधारकाः जिनेश्वरसूरयो विक्रमतः
१८८० वर्षे खरतरविरुद्धधारका जाताः ।

અને તે સમયમાં લખાયેલી ખીજી પટ્ટાવલીમાં પણ તે
સૂરિ માટે એમ જણાવેલું છે કે ‘સંવત્ ૧૦૮૦ દુર્લભરાજ-
નમાયાં ૯૪ મઠપતીન્ જિત્વા પ્રાપ્તસ્ખરતરવિરુદ્ધઃ’.

આમાં ત્રણ હટ્ટીકત આવે છે :—(૧) પાટણમાં જિને-
શ્વરસૂરિએ દુર્લભરાજના રાજ્યમાં તેની રાજ્યસલામાં મઠ-
વાસીને હરાવ્યા. (૨) તે જયથી ‘ખરતર’ ખિરદ તેમણે મેળવ્યું.
(૩) તે ઘટના સં. ૧૦૨૪માં કે સં. ૧૦૮૦ માં થની. આ
ત્રણના સંબંધમાં વિશેષ પ્રાચીન પ્રમાણો કેવા પ્રકારના મળે
છે તે જોઈએ.

ઉક્ત જિનેશ્વરસૂરિના પટ્ટધર જિનચન્દ્રસૂરિના શિષ્ય.
પ્રભાચન્દ્રસૂરિના શિષ્ય મુમતિ વાચકના શિષ્ય મુનિ
સુવચન્દ્રે મહાવીરચરિત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં સં. ૧૧૩૯ માં
(શ્રીચિત્રચન્દ્રસૂરિના ત્રિપષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્રના દશમાં
પર્વમાં આવેલ સંસ્કૃતમાં મહાવીરચરિત્ર રચાયું તે પહેલાં)
અને પૂર્ણ કર્યું તેમાં છેલ્લી પ્રશસ્તિમાં કહ્યું છે કે :—વર્ધમાન
મુનિને મે શિષ્ય હતા. પ્રથમ જિનેશ્વરસૂરિ અને ખીજા
સુવિચિત્રચન્દ્રસૂરિ, અને

સોહિતધોવ્વ સમન્થો. સિરિસૂરિજિણેસરો પદ્મો ।

સરસારાધો ધવલાલો. સરય(રા) સાહુસંતર્હ જાયા ॥

[પાઠાંતર] ગુરુસારાઓ ધવલાઓ, નિમ્મલ[ા] સાહુસંતઈ જાયા ॥

હિમવંતાઓ ગંગુવ્વ, નિમ્મલા સયલજળપુજ્જા।
અળગો ય પુણિમાચંદ સુંદરો-બુદ્ધિસાગરો સૂરી ॥

[પીઠર્સન રિપોર્ટ, ૩; ૩૦૬ પી. ૫, ૩૩]

અર્થ—પ્રથમ શિષ્ય જિનેશ્વરસૂરિ બુદ્ધિમાન્ સમર્થ હતા, તે ધવલગુરુના સારમાંથી ખરતર (પાઠાંતર-નિર્મલ) સાધુ સન્તતિ થઈ. જેમ હિમવન્તમાંથી સકલ જનને પૂજ્ય એવી ગંગા નીકળી તેમ; બીજા શિષ્ય તે પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવા સુંદર બુદ્ધિસાગર સૂરિ થયા +

[આ ગ્રંથ શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર-ફંડના ગ્રંથાંક ૭૫ તરીકે પ્રકટ થઈ ગયો છે તેમાં ઉપરની ગાથામાં ‘ચરચરા’ને બદલે ‘સુવિહિયા [નિમ્મલા] પુ.] એમ જાપેલું છે.]

ઉક્ત જિનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય નવાંગી વૃત્તિકાર અભયદેવ-સૂરિના શિષ્ય પ્રસન્નચંદ્રસૂરિના (પ્ર)શિષ્ય દેવલદ્રસૂરિએ.*

+આ ગાથાયુગલનો વાસ્તવિક અર્થ આ પ્રમાણે છે, પ્રથમ શિષ્ય શ્રીજિનેશ્વરસૂરિ થયા કે જેઓ ભવ્ય જીવોને સંસારસમુદ્રથી તારવાને વાહણના સમાન હતા, વૈયૌદ્યાર્ય આદિ અનેક ગુણોથી અત્યંત સારતા (પ્રધાનતા) વાળા અને ધવલ (ઉજ્જવળ) આચારવાળા એવા તે આચાર્ય-શ્રીથી, જેમ હિમવાન્ પર્વતમાંથી સકલજનને પૂજ્ય એવી ગંગા નદી નીકળી છે. તેમ ખરતર (અત્યંત કઠોર) યા નિર્મલ આચારવાળા સાધુઓની સંતતિ (પરંપરા) થઈ, અને બીજા શિષ્ય તે પૂર્ણિમાના ચંદ્ર સમાન સુંદર એવા બુદ્ધિસાગરસૂરિ થયા. (શુ. સં. સં.)

*પાર્શ્વનાથ ચરિત્રકાર આચાર્ય દેવલદ્ર અને મહાવીર ચરિત્રકાર મુનિ ગુણચંદ્ર એ વિભિન્ન વ્યક્તિઓ નથી; પરંતુ દીક્ષાનું નામ એમનું ગુણચંદ્ર હતું, અને આચાર્ય થયા પછી એમનું જ નામ દેવલદ્રસૂરિ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલ છે; આમ જો નામ હોવા છતાં વસ્તુ: વ્યક્તિ એકજ છે. (શુ. સં.)

પ્રાદુર્ભામાં પાર્શ્વનાથ અસ્થિ સં. ૧૧૬૮ [વસુ રસ રુદ્ર] ના
વર્ષમાં સ્થાપ્યું, તેમાં પ્રશસ્તિમાં એટલું જણાવ્યું છે કે—
નમ્નામિ દ્વોષિ સીસા, જ(ગ)દ્યાવિક્ષાયા દિવાયરસસિદ્ધ્ય ।
ધાયરિયજિણેસર-બુદ્ધિસાગરાયરિયનામાણાં ॥ (પી. ૩,૬૪)

અર્થ—તે (વર્ધમાનસૂરિ)ના જયશ્રી (જગમાં) વિખ્યાત
યજ્ઞેલા સૂર્ય અને ચંદ્રમાની જેવા (અનુક્રમે) જે શિષ્ય-આચાર્ય
જિનેશ્વર અને બુદ્ધિસાગર આચાર્ય એ નામના થયા.

આ શ્રન્ધને જેસલમેર જૈન ભારાગારીયશ્રન્ધાનાં સૂચિ-
પત્રમાં પ્રયાંક ૨૬૬ તરીકે માત્ર નામ આપી ૨૨૬ પત્રો
જળુલી તાલપત્રીય પ્રત તરીકે નોંધેલ છે. તેમાં ઉપત્રી ગાથાની
બીજી પદ્ધિનીચે પ્રમાણે છે એમ શ્રીયુત નાહટાજીનું કહેવું છે:-

ધાયરિયજિણેસર-બુદ્ધિસાગર[૧] ન્વરપરા પાયા ।

એટલું ખરતર ગિરદથી જ્ઞાત થએલા આચાર્ય જિનેશ્વર
એમ બુદ્ધિસાગર-એમ તેમાં ‘ખરતર’ શબ્દ મૂકેલો છે.

સં. ૧૧૭૦માં લિખિત કવિ પાદોદ્ અપભ્રંશ[ભાષા]માં કહેલી
ખરતર પદ્માવલી x કે જે ‘અપભ્રંશકાવ્યત્રયી’ના પરિશિષ્ટમાં
કે. ૧૧૭૧ી ૧૧૨માં આપી છે તેમાં કહેલ છે કે:-

દેવમણિ પદુ નેમિચંદુ વહુગુણિદિ પમિદ્ધટ ।

રણોણુ નદ વહમાણુ ન્વરનર વર નદ્ધટ ।

સુગુર જિણેસરમુરિ નિયમિ જિણચંદુ મુમંજમિ ।

પમરેવ મત્યંણુ નાપિ જિણવન્નદ આગમિ ।

જિણપરુરિ ટિટ રટ્ટિ નદિ જિણ વરસંદટ જિણવયણુ

માપણિ પમિદ્ધમિદિ પમિદ્ધમિદ નમિદ્ધ માપણટ જિણિ ન નમદ્ધ ॥

આમાં ખરતરનો વર જેણે લખ્ય કયો છે તે વિશેષણ સામાન્ય રીતે ઉદ્યોતન પછી થએલ વર્ધમાનને લાગુ પડે, પણ તે સુગુર જિનેશ્વરસૂરિને લગાડવાનું છે.

ઉપર્યુક્ત જિનેશ્વરસૂરિના જિનયન્દ્રસૂરિ અને અભય-દેવસૂરિ તેમના જિનવલ્લભસૂરિ અને તેમના પદ્ધર જિનદત્તસૂરિ [આચાર્ય પદ સં. ૧૧૬૯. સ્વ. ૧૨૧૧] કૃત 'સુગુર પારતંચમ્'માં ઉક્ત જિનેશ્વરસૂરિ સંખંધી એવું દર્શાવ્યું છે કે—

પુરઓ દુલ્લહ મહિવલ્લ-હસ્સ અળહિલ્લવાડણ પયડં ।
મુક્કા વિચારિઝળં, સીદ્ધેણ વ દવ્વલિંગીગયા ॥૧૦॥
દસમચ્છેરયનિસિ-વિન્કુરંત સચ્છંદસૂરિમયતિમિરં ।
સૂરેણ વ સૂરિજિણે-સરેણ હયમહિયદોસેણ ॥૧૧॥

અર્થ—અણુહિલ્લવાડામાં દુર્લભ નૃપતિ પાસે 'દ્રવ્ય લિંગીરૂપી ગળે[ને] સિંહની પેઠે વિદારી નાંખ્યા અને દશમા અચ્છેરા (આશ્ચર્ય)રૂપી રાત્રિમાં ફેલાએલ સ્વચ્છંદરૂપી સૂરિના મતરૂપી અંધારૂં જેણે સૂર્યની પેઠે ટાળી નાંખ્યું એવા નિર્દોષ જિનેશ્વરસૂરિ.

તેજ જિનદત્તસૂરિ વળી પોતાના ગણધરસાધ્ધર્શતકમાં ઉક્ત જિનેશ્વરસૂરિ સંખંધી વિશેષ જણાવે છે કે:—

તેસિં પયપડમસેવા-રસિયો ભમરુવ્વ સવ્વભમરહિઓ ।
સસમય-પરસમંયસત્થ-પયત્થવિત્થારણસમત્થો ॥૬૪॥
અળહિલ્લવાડણ નાહિવ્વ, દંસિયસુપત્તસંદોદે ।
પડરપપ વહુકવિદૂસગે ય સન્નાયગાણુગપ ॥૬૫॥

—સદ્ગદિયદુલ્લહરાણ, સરસદ્ધાકોવસોહિણ સુહણ ।

મજ્ઞે રાયસહં પવિ-સિઝળ લોયાગમાણુમયં ॥૬૬॥

નામાયરિપહિં સમં, કરિય વિચારં વિચારરહિપહિં ।

વસઈહિં નિવાસો સાહજ ઠવિઓ ઠવિઓ અગ્ધા ॥૬૭॥

પરિહરિય ગુરુકમાગય-વરવત્તાપ વિ ગુજ્જરત્તાપ ।

વસહિનિવાસો જેહિં, ફુડીકઓ ગુજ્જરત્તાપ ॥૬૮॥

તેમના [વર્ધમાનસૂરિના] પદકમલની સેવામાં રચિક એવા ભ્રમરની પેઠે સર્વ ભ્રમથી રહિત, સ્વસમય અને પરસમય (શાસ્ત્ર)ના પદાર્થ જેણે અર્થ સહિત વિસ્તારેલા એવા સમર્થ (જિનેશ્વરસૂરિએ) અણુહિલ્લવાડામાં નાટકમાં જેમ છે તેમ સુપાત્રના સંદોહ જેણે દેખાડ્યા છે એવા, પ્રચુર (પદ) પ્રજા (?), બહુકવિદ્વપક, સન્નાયકને અનુગત એવા ઋદ્ધિમાન રાજા દુર્લભરાજ સરસ્વતી અંકથી ઉપશોભિત, સુખદ અને સુભગ રાજ્ય કરતા સતા તેની લોકાગમને અનુમત એવી રાજ્યસભામાં પ્રવેશ કરીને વિચારહીન એવા નામના આચાર્યો સાથે વિચાર-વિવાદ કરીને ‘સાધુઓનો નિવાસ વસતિમાં હોવો જોઈએ’ એ સ્થાપિત કર્યું અને ગુરુકમથી ગ્રામી આવેલી (ઉત્તમ ધર્મની) વાત (પણ) જેણે તણ દીધી હતી એવી ગુર્જરા (ગુજરાત)માં પણ જેમણે વસતિ નિવાસ સ્કુટ કર્યો.

(ગુજરાત એ શબ્દ, જે ‘ગુર્જરા’ શબ્દમાંથી ફલિત થયું મનાય છે તે ‘ગુર્જરા’ બારમી સદી જેટલો તો જૂનો છેજ એ આ અવતરણ પરથી સિદ્ધ થાય છે.)

ઉક્ત જિનેશ્વરસૂરિએ રચેલા પંચલિંગી પ્રકરણ પર ઉક્ત જિનદત્તસૂરિના પદ્મધર (મણિધારી) જિનચંદ્રસૂરિ (તેમ)ના પદ્મધર જિનપતિસૂરિએ (સૂરિપદ સં. ૧૨૨૩, ને સ્વ. સં. ૧૨૭૭ વચ્ચે) વૃત્તિ રચતાં તેની આદિમાંજ કહેલ છે કે

इह गूर्जरवसुधाधिपश्रीदुर्लभराजसभासभ्यसमाज

મહાવાદિચૈત્યવાસિકલિપતજિનમવનવાસ[નિરાસ]સમાસાદિત-
ચિસુત્વરકીર્તિકર્પૂરપૂરસુરમિતત્રિભુવનમવનામોગશ્રીજિનેશ્વર-
સૂરિચિરચિત્તપંચલિંગ્યાલ્યપ્રકરણસ્ય । (પી ૩ પૃ. ૨૫૦)

—આ ગુર્જરભૂમિના રાજા શ્રીદુર્લભરાજાની સલાવા
અભ્યઅગાજમાં મહાવાદી ચૈત્યવાસીના કલિપત જિનમંદિરમાં
વાસને નિર્મૂલ કરીને જેની કીર્તિરૂપી કર્પૂરથી સુગંધિત
થયેલ ત્રિભુવનરૂપી ભવન છે એવા શ્રીજિનેશ્વરસૂરિના રચેલ
પંચલિંગી નામના પ્રકરણની.....

તે જ ભાવાર્થનું ઉક્ત જિનપતિસૂરિએ સંઘપટ્ટકની
વિવૃત્તિના પ્રારંભમાં જિનેશ્વરસૂરિ સંખંદે કહ્યું છે. જૂઓ અપભ્રંશ
કાવ્યત્રયીની પંડિત શ્રીલાલચંદભાઈની પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ ૧૦.

પૂર્ણભદ્રે સં. ૧૨૮૫ (કે જે વખતની આસપાસ
તપાગચ્છના સ્થાપક જગચ્ચન્દ્રસૂરિએ તપ વડે ‘તપા’ નામનું
ખિરુદ્ધ પ્રાપ્ત કર્યું) માં ધનાશાલિભદ્ર ચરિત્ર રચ્યું છે તેની
પ્રશસ્તિમાં જણાવ્યું છે કે :—

શ્રીમદ્ગુર્જરભૂમિભૂષણમણૌ શ્રીપત્તને પત્તને,
શ્રીમદ્દુર્લભરાજરાજપુરતો યશ્ચૈત્યવાસિદ્વિપાન્ ।
નિર્લોઢ્યાગમહેતુયુક્તિનિર્વાસં ગૃહસ્થાલયે,
સાધૂનાં સમતિષ્ઠપન્ મુનિમૃગાધીશોઽપ્રવૃધ્યઃ પરૈઃ ॥ ૩૥
સૂરિઃ સ ચાન્દ્રકુલમાનસરાજહંસઃ,
શ્રીમજ્જિનેશ્વર ઇતિ પ્રથિતઃ પૃથિવ્યાં ।

શ્રી (થી) ભરેલી ગુર્જરભૂમિના આભૂષણ મણિ રૂપ
શ્રીપત્તન નામના શહેરમાં શ્રીમદ્ દુર્લભરાજ રાજાની
આગળ જેણે (જિનચૈત્યોમાં વસનારા) ચૈત્યવાસી રૂપી હાથી(યો)ને
આગમહેતુ યુક્તિરૂપી નખથી પરાજિત કરીને અન્યથી

(પરાસવ) ખાધા ન જાય તેવા જે સુનિરૂપી સિંહે ‘ગૃહસ્થની માલેદીની જળ્યાએ સાધુઓએ વાસ કરવો જોઈએ’ એમ સ્થાપિત કર્યું’ એવા ચંદ્રકુલ રૂપ માનસરોવરના રાજહંસરૂપી સૂરિ શ્રીમદ્ જિનેશ્વરસૂરિ પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધ થયા.

સં. ૧૨૯૫ માં ઉક્ત જિનપતિસૂરિ શિષ્ય સુમતિ ગણિએ ઉપર્યુક્ત ગણધરસાધર્ધશતક પર ખૂહદ્વૃત્તિ રચી છે તેમાંથી જિનેશ્વરસૂરિનું વિશેષ ચરિત્ર મળી આવશે, તે આખી વૃત્તિ ઐતિહાસિક વિગતોનો ભંડાર છે છતાં તે પ્રગટ થઈ નથી+ એ દુર્ભાગ્યનો વિષય છે. ઉક્ત જિનેશ્વરસૂરિના લીલાવતી (કથા) તથા (?) કાવ્યનો ઉદ્ધાર થતાં છેવટે લખેલ છે કે :—

“ઈતિ શ્રીવર્ધમાનસૂરિશિષ્યાવંતસ-વસતિમાર્ગપ્રકાશકપ્રમુ-
શ્રોજિનેશ્વરસૂરિવિરચિત-પ્રાકૃતશ્રીનિવાળલીલાવતીકથેતિવૃત્તો-
ધ્વારે લીલાવતીસારે જિનાંકે” (જેસલ. સૂત્રોપન ૪૩ અંક ૩૪૭)

x આ વૃત્તિનું જ અંતર્ગત પ્રકરણ (શ્રીવર્ધમાનસૂરિયા શ્રીજિન-
કતસૂરિ સુધીના ઐતિહાસિક ચરિત્રોના) ચરિત્રસિદ્ધ ગણિ કૃત તેમ
એની લઘુવૃત્તિ પદ્યમંદિર ગણિ કૃત જિનકસૂરિ પુસ્તકોદ્ધાર ૬૦૨ સુવન
તરફથી પ્રકટ થઈ ચૂકેલ છે, અને એનું લખાણ પરથી શ્રીજિનકૃતસુવનસૂરિ
જ્ઞાન-ભંડાર ધ્વારથી પ્રાપ્ત થયેલ છે. આ વૃત્તિમાં ખરેખર કોઈ
પ્રાપ્તિ વિષયક ઉલ્લેખ આ પ્રકારે છે :—

“કિં વહનેત્યં વાદં કૃત્વા વિપક્ષાન્નિર્જિત્ય રાજાનાન્વચ્છેષિ-
સાર્થવાહપ્રમૃતિપુરપ્રધાનપુરુષૈઃ સહ મહુચ્છેષુ વસન્તિનાન્
પ્રકાશનપશઃપતાકાચમાનકાન્વક્ત્રાર વુર્જનજનકર્મચાર
સાટોપં પઠત્તુ સત્તુ પ્રવિશા વસન્તો પ્રાન્નન્દરનરવિહાર
વન્તઃ શ્રીજિનેશ્વરસૂરયઃ, સ્વં ગુર્જરજાતેજે શ્રીજિનેશ્વર
[સુવિહિતસાધુવિહાર] પ્રયત્નચ્ચક્રે (૨) ”

ઉપરના પ્રમાણે જિનેશ્વરસૂરિની શિષ્ય પરંપરામાંનાં જોયા; હવે આપણે તેથી ભિન્ન પરંપરામાંનું એક સ્વતંત્ર પ્રમાણ લઈએ, તે ચન્દ્રગચ્છમાંથી પછીથી થએલ રાજગચ્છના ધનેશ્વરસૂરિ, અજિતસિંહ, શાલિભદ્ર, શ્રીચન્દ્ર જિનેશ્વરાદિ, પૂર્ણભદ્ર, ચન્દ્રપ્રભસૂરિ શિષ્ય પ્રભાનંદસૂરિએ પ્રભાવક ચરિત્રા સંસ્કૃત કાવ્યમાં સંવત્ ૧૩૩૪માં રચ્યું છે તેમાં આપેલા જિનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય અભયદેવસૂરિ કે જેમણે નવ અંગોપર સંસ્કૃત વૃત્તિઓ રચી છે તેના ચરિત્રમાંથી નીચેની હકીકત મળી આવે છે :-

‘લોજના રાજત્વકાળમાં ધારાનગરીમાં વસતા લક્ષ્મીપતિ નામે શ્રીમન્તને ત્યાં રહેલા મધ્ય દેશના બે વિદ્વાન યુવાન વં પ્રાહ્મણપુત્રો શ્રીધર અને શ્રીપતિએ આચાર્ય વર્ધમાનસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી અને તેઓ જિનેશ્વર અને બુદ્ધિસાગર નામથી પ્રસિદ્ધ થયા.’

‘આ વખતે પાટણમાં ચૈત્યવાગ્ધીઓનું પ્રાણલય હતું, તે એટલા સુધી કે તેમની સમ્મતિ સિવાય સુવિહિત સાધુ પાટણમાં રહી નહોતા શકતા, આચાર્ય વર્ધમાનસૂરિએ પોતાના શિષ્ય જિનેશ્વરસૂરિ અને બુદ્ધિસાગરને ત્યાં મોકલીને પાટણમાં સુવિહિત સાધુઓના વિહાર અને નિવાસ ચાલુ કરાવવાનો વિચાર કર્યો. અને પોતાના ઉક્ત બન્ને શિષ્યોને* પાટણ તરફ વિહાર કરાવ્યો. તે બન્ને પાટણમાં ગયા પણ ત્યાં તેમને

* સં. ૧૨૬૫ માં રચાયેલ ગણધરસાધ્વંશતક બૃહદ્વૃત્તિમાં વર્ધમાનસૂરિ પણ પાટણ સાથેજ પધાર્યા હતા, અને રાજસલામાં પણ સાથે હતા, એવો સ્પષ્ટ દર્શાવ છે.

—લેખક.

ઉતરવા માટે ઉપાશ્રય મળ્યો નહિ; બધે ફરીને તેઓ ત્યાંના
સોમેશ્વર નામના પુરોહિતને ત્યાં ગયા અને પોતાની વિદ્વત્તાને
અરિચય આપી તેના મકાનમાં રહ્યા. જ્યારે ચૈત્યવાસીઓને
એ અમાચાર મળ્યા તો પોતાના નિયુક્ત પુરુષો દ્વારા તેમને
પાટણ છોડી જવા જણાવ્યું, પણ પુરોહિતે કહ્યું કે આ
આગતનો ન્યાય રાજસભામાં થશે. આથી ચૈત્યવાસીઓને
રાજાની મુલાકાત લીધી ને વનરાજના સમયથી પાટણમાં
સ્થપાએલ ચૈત્યવાસીઓની સાર્વભૌમ સત્તાનો ક્ષતિહીન
સમન્વયો, જે પરથી પાટણનો નૃપતિ દુર્લભરાજ પણ હાથાર
થયો અને પોતાના ઉપરોધથી એ આધુઓને અહીં રહેવા દેવા
માટે આગ્રહ કર્યો કે જે વાત ચૈત્યવાસીઓએ માન્ય કરી.

‘એ પછી પુરોહિતે સુવિહિત આધુઓના ઉપગ્રહ માટે
રાજાને પ્રાર્થના કરી. રાજાએ એ કામની લલામટુ પાલન
ગુરુ શૈવાચાર્ય જ્ઞાનદેવને કરી, જે ઉપગ્રહ માટે અચર્યના
આગ્ય જમીન પ્રાપ્ત કરીને પુરોહિતે આ ઉપગ્રહ કરાવ્યો.
ત્યાર પછી સુવિહિત આધુઓને માટે વસ્તિઓ કરાવી મળી.’

‘જિનેશ્વરસૂરિ જ્યારે પહેલીવાર પાટણમાં ગયા ત્યારે
પાટણમાં દુર્લભરાજનું સભ્ય હોવાનું આ પ્રસંગના દર્શક છે.
(જ્યારે ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે, જિનેશ્વરસૂરિ આદિ અસંખ્ય
ગાંધીય આચાર્યો પણ મહાધર્મનાર્થે અસંખ્ય આદિમાં ને વળતે
પાટણમાં દુર્લભરાજનું સભ્ય થયાં છે. પણ અસંખ્ય અસંખ્ય-
સાગાઓ એ પ્રસંગ (સં. ૧૦૨૮ કે સં. ૧૦૮૦ કાંઈ)
૧૦૮૪માં બન્યાનું લખે છે ને અસંખ્ય અસંખ્ય તથા, કાચક

* સં. ૧૦૮૪નું પ્રસંગ કે જે અસંખ્ય અસંખ્ય અસંખ્ય અસંખ્ય
છીએ, કતાં મુને શ્રીકૃષ્ણ સંસ્કૃત સંસ્કૃત સંસ્કૃત ને માટે
તેનું પ્રમાણ ને અસંખ્ય.

કે (૧૦૨૪માં મૂળરાજનું રાજ્ય હતું, અને સં. ૧૦૮૦માં કે) સં. ૧૦૮૪માં પાટણમાં દુર્લભરાજનું રાજ્ય નહીં પણ ભીમદેવનું રાજ્ય હતું.”

—ઈતિહાસમહોદધિ સાક્ષર મુનિ શ્રીકલ્યાણવિજયજીની પ્રભાવક ચરિતના ગુજરાતી ભાષાંતરની પ્રસ્તાવના.

તત્કાલીન પ્રાચીન પ્રમાણથી જિનેશ્વરસૂરિએ ‘ખરતર’ એ ગિરુદ મળ્યું અને તે મળ્યું તો અમુક વર્ષમાં મળ્યું એ શોધી કાઢી બતાવવામાં ઐતિહાસિક સંશોધકોએ પ્રયાસ એવવા યોગ્ય છે. આ વિષય પર લેખક મહાશયને સં. ૧૧૭૦ ની લખેલી પટ્ટાવલી^x જોવા મળી છે, તેમાં જિનેશ્વરસૂરિને ‘ખરતર’ ગિરુદ મળ્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે અને તે વિષય પર વિશેષ વિચાર લેખક મહાશય એક સ્વતંત્ર નિબંધ રૂપે પ્રગટ કરશે એમ પૃ. ૧૧ની ટિપ્પણમાં પોતે જણાવે છે; તો આ નિબંધ પ્રગટ થયે વિશેષ પ્રકાશ પડવાની આશા રહે છે.

બૃહત્ખરતરગચ્છની પટ્ટાવલીમાં શ્રીમાન્ પ્રભુ મહાવીરથી ઉકત જિનેશ્વરસૂરિનું સ્થાન ૪૦મું છે, ત્યાર પછી તેની પદ્મપરંપરામાં પ્રસ્તુત પુસ્તકના નાયક છઠ્ઠા જિનયન્દ્ર સૂરિનું સ્થાન ૬૧ મું છે.

નાયકના ચરિતમાં બીકાનેરના મંત્રી કર્મચન્દ્ર અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. તેમના દ્વારા અમ્મટ અકબર સાથે મેળાપ-પરિચય, જીવવધત્યાગ—અમારિનાં દરમાન, શાહજહા સલીમ તથા અમીર ઉમરાવ સાથે પિછાન, સલીમ પાદશાહ થતાં

^xઆ પટ્ટાવલી ને છે જેનું અવતરણ દેસાઈ મહોદયે અમારી સૂચનાનુસાર આ ગુ. સંસ્કરણની પ્રસ્તાવનાના પૃ. ૩૧માં આપેલ છે.

તેણે સાધુઓ પ્રત્યે તિરસ્કારથી—કાઢેલ હુકમનું રદ કરાવવું વગેરે અનેક ઝિનાઓથી નાયકનું ચરિત્ર રસભર્યું અને માહિતીવાળું છે. તેને યોગ્ય ન્યાય આપવા માટે લેખક મહાશયે ઘણી મહેનત લઈ તત્કાલીન સાહિત્યમાંથી ઘણી વિગતો એકઠી કરી તેને અનુક્રમમાં સરલ અને રુચિકર ભાષામાં પ્રયોજી એક સત્ય જીવનચરિત આલેખી પ્રકટ કર્યું છે, તે માટે લેખક મહાશયને અભિનંદન ઘટે છે.

કર્મચન્દ્ર મન્ત્રી સંખંધી, ગુણવિનય ઉપાધ્યાય કૃત ‘કર્મચન્દ્ર મન્ત્રી પ્રબંધ’ ગુજરાતી પદ્યમાં સં. ૧૬૫૫ માં રચેલો બહાર પડ્યો તે પરથી આપણે જાણતા થયા હતા અને મુનિ શ્રીવિદ્યાવિજયજીએ ‘સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ’માં પૃ. ૧૫૩-૫૪ પર દ્રૂકમાં હકીકત જણાવી છે પણ તે ગુજરાતી પ્રબંધ તે ગુણવિનયનાજ ગુરુ જયસોમ ઉપાધ્યાયે સંસ્કૃતમાં સં. ૧૬૫૦ માં અકબરના ‘રાજ્યદિનથી ૩૮ મા વર્ષે લાહોરમાં પ્રબંધ રચ્યો હતો, તેના પરથી ગુણવિનયે ક્યો હતો, અને તે સંસ્કૃત પ્રબંધપર તેજ ગુણવિનયે સંસ્કૃતમાં વ્યાખ્યા સં. ૧૬૫૬ માં [શ્રીતોસામપુરે કર્મચન્દ્ર મન્ત્રીના આગ્રહથી રચી પૂરી કરી હતી, તે પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસ રસિક શ્રીમાન્ પૂરણચન્દ્રજી નાહર એમ. એ, બી. એલ; પાસેથી મને પ્રાપ્ત થઈ હતી અને તે પરથી તેમજ શ્રીયુત ઉમરાવસિંહજી ટાંકના આગ્રેજી ચરિતમાંથી હકીકત લઈને અનુક્રમે મારા “જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ” નામના પુસ્તકમાં પાના ૮૩૬ થી ૮૪૪ માં તેમજ મુનિ શ્રીજિન-વિજયજી સંપાદિત જૈન ઐતિહાસિક કાવ્ય સંચયની પ્રસ્તાવનામાં મેં વિશેષ હકીકત આપી હતી. [તે સંસ્કૃત

મૂળ પ્રબંધ ‘કર્મચંદ્રવંશોદ્ધીર્તાનકં કાવ્યમ્’ એ નામે રાયબહાદુર ગૌરીશંકર ઓઝાજીએ સંપાદિત કરી હિંદી અનુવાદ સહિત સન્ ૧૯૨૮ માં છપાવ્યો છે, પણ હજી સુધી જનતા સમક્ષ પ્રકટ થયો નથી, વળી ખરી ઉપયોગી તેના ઉપરની ગુણવિનયકૃત સંસ્કૃત ટીકા હજી સુધી છપાઈ નથી, એ દુર્ભાગ્યનો વિષય છે. [જૂઓ જૈન યુગ પુસ્તક ૫, પૃ. ૪૯૦ થી ૪૯૪]

લેખક મહાશયોએ વિશેષ શોધખોળ કરી ઉક્ત કર્મચંદ્ર મન્ત્રીના જીવન અને વંશજનું વિશ્વસનીય ચિત્ર રજૂ કર્યું છે તે માટે તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

સમ્રાટ અકબરને જૈનસાધુઓથી આછો આછો પરિચય સં. ૧૬૩૯ પહેલાં થયો હતો, પણ તેના પર પ્રબલ અવિચલ અને વ્યાપક અસર કરનાર જૈન તપાગચ્છના આચાર્ય શ્રી હીરવિજયસૂરિ હતા એ નિર્વિવાદ છે; અને પછી તે અસર કાયમ રાખનાર તેમનું શિષ્યમંડળ વિજયસેનસૂરિ, ભાનુચંદ્ર આદિનું હતું. તેનું એકજ દષ્ટાન્ત બસ થશે કે અકબરના મિત્ર અને મંત્રી જેવા વિદ્વાન્ અબુલફઝલે ઉર્દૂ ભાષામાં લખેલા ‘આઈન-ઈ-અકબરી’ નામના પ્રસિદ્ધ પુસ્તક પરથી જણાય છે કે, અકબરે પોતાની ધર્મસભાના સભ્યોને પાંચ વિભાગમાં વિભક્ત કર્યા હતા, તે બધામાં મળીને કૂલ ૧૪૦ સભ્યો હતા. પહેલા વર્ગના ૨૧ સભ્યો છે, તેમાં પ્રથમનાં બાર નામો મુસલમાનોનાં છે, અને સોળમું નામ હીરજીસૂર (હીરવિજયસૂરિ)નું છે; તે પાંચમા વર્ગમાં વિજયસેન અને ભાનુચંદ્રને મૂકેલા છે.

આ રીતે જૈનોમાંથી ત્રણ પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓ બધી તપા

ગચ્છના સાધુઓ અકબરની ધર્મસલાના સહ્યો તરીકે મૂકાયેલા છે, પરંતુ ખરતરગચ્છના આચાર્ય જિનચંદ્રસૂરિ કે અન્ય પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિ તેમાં દાખલ કરેલ નથી. અબુલફઝલનું ખૂન સલીમે (જહાંગીરે) સન ૧૬૦૨ની ૧૨મી ઓગસ્ટે (સં. ૧૬૫૬માં) કરાવ્યું, જ્યારે તેના મરણ પહેલાં દશ વર્ષે જિનચંદ્રસૂરિને સં. ૧૬૪૬માં લાહોરમાં યુગપ્રધાનપદ મળ્યું અને અકબર બાદશાહની સાથે તેમનો અને તેમના શિષ્ય જિનસિંહસૂરિનો વિશેષ પરિચય થયો, છતાં તે બન્નેમાંથી એકેકેનો તેમજ સમયભુંદર આદિ-વિદ્વાન્ વ્યક્તિનો પણ સમાવેશ આપ્તિ - ઈ - અકબરીમાં કરવામાં આવ્યો જણાતો નથી.*

*આપ્તિ-ઈ-અકબરીમાં ભલે ઉલ્લેખ ન મળે, પરંતુ એથીયે અધિક મહત્ત્વનો ઉલ્લેખ આજ્ઞાન્દિશ ફરમાન પત્રમાં છે. સમ્રાટ અકબર સ્વયં જિનચંદ્રસૂરિનો પ્રભાવ આ પ્રમાણે વ્યક્ત કરે છે :—

“ इससे पहले शुभ चिन्तक तपस्वी जिनचन्द्रसूरि खरतर हमारी सेवामें रहता था. जब उसकी भगवद्भक्ति प्रकट हुई तब हमने उसको अपनी बड़ी बादशाहीकी महरवानियोंमें मिला लिया.”

(આ અંથના પરિશિષ્ટ ‘ગ’માં જુઓ)

શ્રીજિનસિંહસૂરિનોય ઉલ્લેખ સમ્રાટ અકબર અને જહાંગીર બન્ને આ પ્રકારે કરે છે :—

“ इन दिनों आचार्य जिनसिंहसूरि उर्फ मानसिंहने अर्ज कराई कि पहले जो ऊपर लिखे अनुसार हुकम हुआथा वह खो गया है. इस लिये हमने उस फरमान के अनुसार नया फरमान इनायत किया है।” (उक्त फरमान परि. (ग).

“ इन सेवकोंके दो पंथ हैं, एक तपा दूसरा करतल (खरतर). मानसिंह (जिनसिंहसूरि) करतलों (खरतरों)

શ્રીમાન્ જિનવિજયજી પ્રાચીન શિલાલેખ સંગ્રહના
ખીજ ભાગમાં પોતાના અવલોકન પૃ. ૩૬માં કહે છે કે:-

‘સં. ૧૬૩૯થી ૧૬૬૦ સુધી અકબરને જૈન વિદ્વાનોના
સતત સહવાસ રહ્યો, તેમાં પ્રથમના દશ વર્ષોમાં તપાગચ્છનું
અને પછીના દશ વર્ષમાં ખરતરગચ્છનું વિશેષ વલણ હતું
એમ કહેવામાં કાંઈ હરકત નથી; પરંતુ સાથે એટલું તો
અવશ્ય કહેવુંજ જોઈએ કે ખરતરગચ્છ કરતાં તપાગચ્છને
વિશેષ માન મળ્યું હતું. અને બાદશાહ પાસેથી સુકૃત્યો પણ
એ ગચ્છવાળાઓએ અધિક કરાવ્યાં હતાં.’

લેખકે હીરવિજયસૂરિ સંબંધી ટૂંક ઉદ્દેશ્યેણ છઠ્ઠા પ્રકરણમાં
કરી તેમનું સવિશેષ ચરિત જોવા વાચકને ‘સૂરીશ્વર અને
સમ્રાટ’ એ પુસ્તકનો હવાલો આપી દીધો છે.

તપાગચ્છાચાર્ય હીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૩૯થી ૧૬૪૨
એમ ત્રણ વર્ષ અકબર બાદશાહ પર પ્રભાવ પાડી ગુજરાત
પ્રત્યે વિહાર કરી ગયા ને પોતાના કેટલાક શિષ્યોને વખતો
વખત તેના પરિચયમાં આવ્યે જાય તે માટે રાખતા ગયા.
ત્યાર પછી ખરતરગચ્છાચાર્ય જિનચન્દ્રસૂરિએ સમ્રાટનું
કર્મચન્દ્ર મંત્રી દ્વારા આમંત્રણ થતાં લાહોર જઈ અકબર
બાદશાહને મળી પોતાનો અને પોતાના ધર્મનો પરિચય
કરાવ્યો (લાહોરમાં પ્રવેશ સં. ૧૬૪૮ ફા.સુ. ૧૨) ત્યાર પછી
તેમણે તથા તેમના શિષ્યમંડળે-જિનસિંહસૂરિ આદિએ તે
અકબર બાદશાહ પર પોતાની અસર ચાલુ રાખી-એ સર્વે

का सरदार था और बाल (? भानु)चंद्र तर्पोंका, दांनों सदा
स्वर्गवासी श्रीमान् (अकबर)की सेवामें रहते थे ।

(જહાંગીરનામા, હિંદી લેખક)

વૃત્તાંતનું વર્ણન આ પુસ્તકમાં મનોહર રીતે કરવામાં આવ્યું છે. અત્રે સાથે સાથે એ પણ જોવાનું છે કે તપાગચ્છના વિજયસેનસૂરિને આમંત્રણ મળતાં તેઓ પણ લાહોર જઈ અકબર બાદશાહને મળ્યા. (તેમનો લાહોરમાં પ્રવેશ સં. ૧૬૪૯ જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૨) આવી રીતે તપાગચ્છના હીરવિજયસૂરિએ પોતે તેમજ પોતાના શિષ્ય પ્રશિષ્યોએ તેમજ ખરતરગચ્છના જિનચંદ્રસૂરિ અને તેમના શિષ્યાદિએ સમ્રાટ અકબર પર ધીમે ધીમે ઉત્તરોત્તર વિશેષ પ્રભાવમાં પ્રભાવ પાડી તેને જીવદયાના પૂરા રંગવાળો કર્યો હતો, એમાં કિંચિન્માત્ર શક નથી. એ વાતની સાક્ષી તે બાદશાહ બહાર પાડેલા ફરમાનો (કે જે પૈકી કેટલાંક અત્યારે પણ મળી આવે છે તે) પરથી, તેમજ અણુલક્ષ્મણની આંઈને અકબરી, બદાઉનીના અલ-બદાઉની, અકબરનામા વગેરે સુસ્ત્રીમ લેખકોએ લખેલા ગ્રંથો પરથી પણ સ્પષ્ટ જણાય છે. (જૂઓ મારો 'જૈન આહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ' પાના ૮૧૦) આ પ્રભાવ જેવો તેવો ન જણાય. તેનાથી જૈન ધર્મની મહત્તા સમગ્ર હિંદમાં વિસ્તૃત થઈ અને બાદશાહને પણ તે ધર્મના અનુરાગી કરે એવા સમર્થ મહાપુરૂષો જૈનધર્મમાં પણ પડ્યા છે એમ સિદ્ધ થયું.

તેથી અકબર બાદશાહ જૈનધર્મી થયો, એમ માનવાનું નથી. તેણે અનેક ક્રાંતિકારી ફેરફારો કર્યા હતા, તે પૈકી પોતાના રાજ્યવર્ષથી એક સંવત નામે 'સન્ ઈલાહી' ચલાવવાનું, અને એક સામાન્ય ધર્મ નામે 'દીન-ઈ-ઈલાહી' પ્રવર્તાવવાનું તેને પોતાના મનમાં સ્ફુર્યું હતું; અને તેમાં તે કેટલેક અંશે પોતાના રાજવડાલમાં ફલિભૂત થયો, પણ પોતાના મરણ પછી તે બંને વિદ્વલ થયા.

પોતે કાઢવા ધારેલા સામાન્ય ધર્મની સામગ્રી મેળવવા જૂઠા જૂઠા ધર્મોના વહાઓને બોલાવી તે તે ધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાંતો, આચાર, વિધિ વિધાનો બાણુવા પુષ્કળ પ્રયાસ કર્યો. એ રીતે હિંદુ, જૈન, પારસી, ખ્રિસ્તી વગેરેના ધાર્મિક સિદ્ધાંત બાણુવા તે તે ધર્મના, અગ્રણી વિદ્વાનો આચાર્યોને બોલાવી તેમની સાથે પોતે કલાકોના કલાકો ગાળતો. જૈન ધર્મના વહા તે વળતે તપાગચ્છમાં હીરવિજયસૂરિ અને ખરતરગચ્છમાં જિનચંદ્રસૂરિ હતા પહેલાં હીરવિજયસૂરિને આગરા પાસે કુતેપુર (સીકરી) બોલાવી સંવત ૧૬૩૬ થી ૧૬૪૨ સુધીમાં તેમનો પરિચય એવો; ને તે સૂરિએ પછી પોતાના શિષ્યો શાંતિચંદ્ર, ભાનુચંદ્ર આદિને બાદશાહના નિકટ સમાગમમાં વળતો વળત આવે તેમ રાખ્યા. પછી જિનચંદ્રસૂરિને લાહોર બોલાવી સં. ૧૬૪૮ ને ત્યાર પછીના વર્ષમાં તેમનો સમાગમ એવો; તે સૂરિએ પણ પોતાના પટ્ટધર શિષ્ય જિનસિંહસૂરિને તેના સમાગમમાં આવે તે માટે રાખ્યા હતા. સં. ૧૬૪૯ માં હીરવિજયસૂરિના પટ્ટધર શિષ્ય વિજયસેનસૂરિને લાહોરમાં બોલાવ્યા હતા. આ રીતે તપાગચ્છ અને ખરતરગચ્છ એમ બન્નેના અગ્રણી વિદ્વાનો પાસેથી જૈનધર્મના સિદ્ધાંતો આદિ બાણી અકબર બાદશાહે જીવહયા, જીવવધત્યાગ, અમુક દિવસોએ આખા દેશમાં પળાવે ભોમ્મએ એ બાળતનાં, તેમના પીથોની રક્ષાનાં, તેઓને કોઈ અડચણ ન કરે એ બાળતનાં, જિજિયાવેરો બંધ કરવાનાં વગેરે અનેક કરમાનો કાઢી આપ્યાં, તે પરથી તે ધર્મશુરુઓનો પ્રભાવ કેટલો બધો અકબર બાદશાહ પર પડ્યો હતો તેનો સારો ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે, આ માટે તે બન્ને આચાર્યો હીરવિજયસૂરિ અને જિનચંદ્રસૂરિનાં વિસ્તૃત જીવનચરિત્રો વાંચવા ભોમ્મએ.

હવે તે બન્ને આચાર્યો અને તેમના પદ્મધરોની કાલક્રમ
આદિની કંઈકે કંઈકે માહિતી સરખામણી અર્થે નીચેનાં કોટક
રૂપે જોઈએ—

હીરવિજયસૂરિ | જિનચન્દ્રસૂરિ | વિજયસેનસૂરિ | જિનસિદ્ધસૂરિ

૧ જન્મ સંવત્ ૧૫૮૩	૧૫૯૫	૧૬૦૪	૧૬૧૫
૨ જન્મ સ્થળ પાટણપુર	તિમરી- વડલી	નાહુલાઈ (મારવાડ)	ખેનાસર
૩ જન્મ નામ હીરજી	સુવ્રતાણુ	જયસિંહ (જેસંગ)	માનસિંહ
૪ જાતિ વીસા ઓસવાલ	વીસા ઓસવાલ	વીસા ઓસવાલ	વીસા ઓસવાલ
૫ પિતા કુરા (કુંવરજી)	શ્રીવંતશા	કલાશા	ચાંપાશા
૬ માતા નાથી	સિરિયાદે	કોડાંદે	ચાંપકદે
૭ દીક્ષા સંવત્ ૧૫૯૬	૧૬૦૪	૧૬૧૩	૧૬૨૩
૮ દીક્ષા નામ હીરહર્ષ	સુમતિધીર	જયવિગલ	માલેભરાજ
૯ દીક્ષાગુરુ વિજયદાનસૂરિ	જિનમણિકેયસૂરિ	વિજયદાનસૂરિ	જિનચન્દ્રસૂરિ
૧૦ ગરજામ તપા	ખરતર	તપા	ખરતર
૧૧ સૂરિપદ સં. ૧૬૧૦	૧૬૧૨	૧૬૨૮	૧૬૪૬
૧૨ પારિચિત નૃપ અકબર	અકબર અને જહાંગીર	અકબર	અકબર અને જહાંગીર
૧૩ સ્વર્ગ સંવત્ ૧૬૫૨	૧૬૭૦	૧૬૭૨	૧૬૭૪
૧૪ સ્વર્ગગમન ઉતા	ખિસાડા-	ખંભાત-	ખિસાડા-
સ્થળ (કાશિયાવાડ)	ખેનાનટ	અકબરપુરા	ખેનાનટ
૧૫ પદ્મધર વિજયસેનસૂરિ	જિનસિદ્ધસૂરિ	વિજયદેવસૂરિ	૧ જિનભરાજસૂરિ ૨ નેમધે કાવ્ય દીકાકાર)
૧૬ મુખ્ય જાણકીષ	પૌષવિવિધિ	અકબરદી	૨ જિનસાગરસૂરિ
કૃતિનામ પ્રજાપિ દીકા	પ્રકરણ કૃતિ		

ખેનાનટ નદી કિન્નુ ખેતિનાનટ-ખેનાનટ કોટું બેનકેડા.

હીરવિજયસૂરિના ચરિતમાં કોઈ ખાસ અગમ્ય ચમત્કાર જણાતો નથી, જ્યારે જિનચંદ્રસૂરિના ચરિતમાં પંચનદી સાધનાનો ચમત્કાર (પ્રકરણ ૧૦ સું) આપવામાં આવેલ છે. તેમજ બીજા ચમત્કાર ૧૬મા પ્રકરણમાં જણાવ્યા છે. બન્નેનું આયુષ્ય લગભગ સરખું ૬૯ અને ૭૫ વર્ષનું હતું. પ્રથમનાં બીજાથી વયમાં (શ્રીહીરવિજયસૂરિ ચરિતનાયકથી બાર વર્ષ અગાઉ જન્મેલા). ૧૨ વર્ષ મોટા હતા. બન્નેએ અકબર બાદશાહ પર પ્રભાવ પાડી ‘અમારી’નાં ફરમાન અનુક્રમે મેળવ્યાં હતાં. અને જિનચંદ્રસૂરિને આપેલ તે પ્રકારના ફરમાનમાં હીરવિજયસૂરિને અગાઉ અપાએલ ફરમાનનો ઉલ્લેખ છે બન્નેને સમ્રાટ અકબરે ‘જગદ્ગુરુ’ અને ‘યુગપ્રધાન’ એમ અનુક્રમે પદ-બિરુદ આપ્યાં હતાં. બન્નેનો શિષ્ય પરિવાર બહોળો હતો. બન્નેના શિષ્ય પ્રશિષ્યોએ અનેક ગ્રન્થો સંસ્કૃત પ્રાકૃત અને દેશી ભાષામાં રચેલા સાંપડે છે. બન્ને શાસન પ્રભાવક પુરુષ હતા. અને પોતપોતાના ગચ્છમાં પ્રભાવશાળી અગ્રણી નાયક હતા.

અકબર બાદશાહે ખુદ શ્રીજિનચંદ્રસૂરિને ‘યુગપ્રધાન’ પદવી આપી હતી તેથી આ ગ્રંથનું નામ ‘યુગપ્રધાન શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ’ અન્વર્થક છે. તેમાં જૂદા જૂદા પ્રકરણો રાખી વિષયને કાલાનુક્રમે લેખકે વિશેષ વિકસિત અને વિસ્તૃત બનાવ્યો છે, તે પ્રકરણોનાં નામો આ પ્રમાણે છે :-

૧. પરિસ્થિતિ. ૨. સૂરિપરંપરા. ૩. સૂરિપરિચય.
૪. પાટણમાં ચર્યાજીય. ૫. વિહાર અને ધર્મ પ્રભાવના
૬. અકબર આમંત્રણ. ૭. અકબર પ્રતિજ્ઞા. ૮. ‘યુગપ્રધાન’ પદપ્રાપ્તિ
૯. સમ્રાટ પર પ્રભાવ. ૧૦. પંચનદી સાધના અને

પ્રતિષ્ઠાઓ. ૧૧. મહાન શાસનસેવા. ૧૨. નિર્વાણ. ૧૩. વિદ્વાન
શિષ્ય સમુદાય. ૧૪. આજ્ઞાનુવર્તિ સાધુસંઘ. ૧૫. ભકત
શ્રાવક ગણ. ૧૬. અમરકારિક જીવન અને અવશેષ ઘટનાઓ.

તદુપરાંત પરિશિષ્ટમાં જે વિહાર-પત્રો, ક્રિયાઉદ્ધાર
નિયમપત્ર, સામાચારી પત્ર, જે શાહી ફરમાનો, એક પરવાનો,
સાંવત્સરિકપત્ર, આદેશપત્ર, પ્રશસ્તિપત્ર, વિજ્ઞાપિપત્ર,
આચાર્ય કૃત અષ્ટમઠ યૌષાઈ, સંસ્કૃતમાં પંચતીર્થી સ્તવન,
પાર્શ્વનાથ સ્તવન એ ઉપયોગી જ્ઞાતવ્ય હકીકતો રજૂ કરી છે.
તેથી અચિત્રનાયક સંખ્યાની તાત્કાલિક લગભગ ઘણીખરી
ખિનાઓ, તે વખતનું વાતાવરણ, ખરતરગચ્છ અને તે
ગચ્છના મુનિ શ્રાવકો આદિનાં વૃત્તાંત આપણને પ્રાપ્ત થાય છે.

લેખક મહાશયની લેખન પ્રવૃત્તિ પરથી કહેવુંજ પડશે
કે તેમણે પોતે પુરાતત્ત્વરસિક હોવાથી તેમજ ખરતરગચ્છના
અનુયાયી હોઈને પોતાના ખીકાનેરમાં રહેલા પુસ્તકભંડારો
તપાસવાની સગવડ મુલાખ્યે મળવાથી તેમાંથી શોધ કરી
ઐતિહાસિક સામગ્રી એકત્રિત કરી તેને વ્યવસ્થિત ગોઠવવામાં
અને તેનો શુભ તથા યથાસ્થિત ઉપયોગ કરવામાં કેઈ ભતની
કસર રાખી નથી એ સમગ્ર પુસ્તકના પૃષ્ઠે પૃષ્ઠે દૃષ્ટિગોચર
થાય છે. પોતે રહ્યા શ્રીમન્ત વ્યાપારી, ખીકાનેર, કલકત્તા,
સિલહટ, બોલપુર, આપડ, બાબુરહાટ વગેરે સ્થળોએ પોતાની
ધંધાની પેઢીઓ અને તેને લગતા વ્યવસાયો પોતાને સંભા-
ળવાના રહ્યા, છતાં તે સર્વનો વહીવટ કરવાની સાથે આ
ભતનું સાહિત્ય કાર્ય અખંડ ચાલુ રાખે એ, ખરેખર તેમનાં
ધર્માદુરાગ અને તદર્થે પ્રીતિશ્રમને (Labour of love)
આભારી છે.

એ પણ નોંધવા જેવું છે કે બીકાનેરના ઘણા વખતથી બંધ રહેલા પુસ્તક ભંડારો જોવા તપાસવાની મહામહેનતે પ્રાપ્ત થએલી તક લેખકને ન મળી હત, તો આ અન્યની અનેક હકીકતો પ્રકાશમાં આવી શકી ન હત. જૈન પુસ્તક ભંડારો સ્થળે સ્થળે વિદ્યમાન છે, પણ તે એવી સ્થિતિમાં છે કે તેનો લાભ વિદ્વાનો પુરાતત્વના શોધકોને પણ મળી શકતો નથી એ અતિશોકનો-દુર્ભાગ્યનો વિષય છે. આ વખતે અમદાવાદમાં એક પુસ્તકાલયનો પાયો નાંખતાં પુસ્તકાલયનાં મકાન, વ્યવસ્થા અને જૈનસંઘના ગ્રંથ ભંડારોની દશા સંબંધી મહાત્માજીએ કેટલીક ઘણી મહત્વની સૂચનાઓ કરી છે. છેલ્લે છેલ્લે થોડો દર્દીભર્યો વિનોદ પણ કર્યો છે. તે અહીં અવતારવાનું રાકી શકાતું નથી. તેઓ કહે છે “ ગુજરાતમાં જૈનધર્મના પુસ્તકોના ઘણા ભંડાર છે પણ તે વાણીયાને ઘેર છે. તેઓ એ પુસ્તકોને સુંદર રેશમી વસ્ત્રોમાં વીંટાળીને રાખે છે. પુસ્તકોની એ દશા જોઈ મારું હૃદય રડે છે, પણ જો રડવા બેસું તો હું ૬૩ વર્ષ જીવું પણ શી રીતે? પણ મને તો એમ થાય છે કે જો ચોરીનો ગુન્હો ન ગણાતો હોય તો એ પુસ્તકો હું ચોરી લઉં અને પછી એમને કહું કે તમારે માટે એ લાયક નહોતાં માટે મેં ચોરી લીધાં. વણિકો એ ગ્રંથોને નહીં ચોભાવે, વણિકો તો ખેસા લેગા કરી જાણે અને તેથી જ આજે જૈનધર્મ જૈનસાહિત્ય જીવવા છતાં સુકાર્મ ગયાં છે. ધર્મ ખેસાના ઢાલામાં કેમ પડે? ખેસો ધર્મના ઢાલામાં પડ્યો જોઈએ !

આ પરથી શ્રીયુત ‘સુશીલ’ નામના સુપ્રસિદ્ધ પત્રકાર જણાવે છે કે “ મહાત્મા ગાંધીજી જેવા સાત્ત્વિક વૃત્તિવાળા

પુરુષને જૈન ગ્રન્થાલયોનાં રેશમી વસ્ત્રોથી વીંટળાએલા, ગર્ભ શ્રીમન્તના લાડકવાયા પુત્રની જેમ પંપાળાતા ગ્રન્થો ચોરવાનું મન થાય એ આપણે સારૂ એક સરસ પ્રમાણપત્રજ ગણાય. આપણે એની જેવી જોઈએ તેવી વ્યવસ્થા કરી શક્યા નથી, એનાથી જંગતને અને આપણને પોતાને જે લાભ મળવો જોઈએ તેનાથી આપણે વંચિતજ રહ્યા છીએ. અને એનું કારણ આપણે વિદ્યા, સાહિત્ય, જ્ઞાન કરતાં પણ ધનવૈભવને વિશેષ અગત્યનું આસન આપ્યું છે એજ છે એમ તેમના કહેવાનો મુખ્ય આશય છે. જુદાં જુદાં સ્થાનોએ, જુદી જુદી માલિકીના અનેક ગ્રંથભંડારો હોય તેનાં કરતાં સાર્વજનિક અને મુખ્ય સ્થળે ગ્રન્થસમૃદ્ધ પુસ્તકાલયો હોય એ વધુ ધ્વજિવા યોગ્ય છે. મર્યાદિત દ્રવ્ય અને શક્તિથી એનું મુર્યાગપણું સંરક્ષણ અને પ્રચાર પણ થઈ શકે. આવી સીધી સાદી વાત પણ આપણા વ્યવહારદક્ષ આગેવાનોને ગદ્દે હાથ ઉતરતી નથી.”

લેખક મહાનુભાવોએ અન્ય માલિકીના પુસ્તક ભંડારોને તપાસવા જેટલી મગવડ મેળવી તેનો અને તેટલો ઉપયોગ કરવાનો ઉદ્યમ કર્યો, એટલું જ નહીં પરંતુ પોતે પણ પોતાના માટે અનેક ગ્રંથોનો જખરો સંગ્રહ દ્રવ્ય અગ્ની બીકાનેરમાં કર્યો છે કે જે જોવા આવવાનું આનંદજનુ સને કરતાજ આવ્યા છે. એ સંગ્રહનો એક સાર્વજનિક સંગ્રહસ્થાન તરીકે જનતાને લાભ મળે એવો પ્રયત્ન કરવાની તેમની અભિલાષા છે તે સત્વર પાર પડે !

‘સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ’ એ પુસ્તકમાં અકબર આદ્યાદ તેની સાથે સંબંધ ધરાવતી અન્ય અગ્નિઓ, સુવર્ણવજ્રે વગેરે સંબંધી જૈનેતર સાધનો કાનંદ એકત્રિત કરેલા હતા.

મૂકવામાં આવી છે તેથી આ પુસ્તકમાં તે સાંજથી નિર્દેષ કરવાથી લેખક મુક્ત રહ્યા છે તે સુધરિત છે.

જીવન ચરિત્રના પુસ્તકમાં ઉપદેશાન્ગક વિવેચનો વધુ ખાનાં ફોંકે તો તે અંદરના ઇતિહાસને લગભગ દારી દઈને વાંચકને સુદાની વાતથી જ વિમુગ્ધ બનાવી દે તેવી ધાસ્તી છે. પુસ્તકનો હેતુ કદાચ જૈન ધર્મનો યશ પ્રદ્યોત બતાવવાનો હોય, તેની ફિકર નથી, પરન્તુ ધર્મનાં ઉપરછલાં વિવેચનોને લીધે પુસ્તકની ઐતિહાસિક મહત્તા જાળી પડે છે એ ક્યાન બહાર રહેવું ન બેઠકો.

આ પુસ્તકના લેખક તથા 'સૂરીશ્વર' અને 'સમ્રાટ'ના લેખક મુનિ પોતાના ઐતિહાસિક શોખને હરદમ સિંચન કર્યા કરે અને ભવિષ્યમાં વિશેષ અંધકાર ભેદીને એવીજ સાચી ધાતુ કશા મિશ્રણ વિના આપણી સમક્ષ મૂક્યાં કરે, એમ ઈચ્છીશું.

જૈન સંઘ એ એક વિરાટ વટ વૃક્ષ છે. તેના થડમાંથી કુટેલી શ્રવેતામ્બર અને દિગમ્બર નામની બે મહત્તી શાખાઓ છે, અને એ શાખાઓમાંથી ગચ્છો, સંપ્રદાય, જ્ઞાતિઓ, પેટા-જ્ઞાતિઓની કોઈ અંજળ રીતે પાંગરેલી ડાળીઓ છે, કે જેથી ગંધી દીશાઓ ભરાઈ ગઈ હોય તેવું કલ્પનામાં આવે છે, તે વિરાટ વૃક્ષનાં મૂળ જેટલા ઉંડા છે તેટલી જ તેની શાખાઓ હુરીભરી છે, ડાળીઓ ડાળીઓ પુષ્પોની અને ફળોની બહાર જામી પડી છે, તે વૃક્ષની શાખાઓ શાખાઓ ડાળીઓ ડાળીઓ મહા પ્રભાવશાળી પુરુષોની કીર્તિ સુવાસ બહેકી રહી છે, શાખાઓ ડાળીઓ જાણે કે પરસ્પર આત્મિક સ્પર્ધા કરતી હોય એમ લાગશે.

સંઘ તો અવિભક્ત રહેવો બેઠકો, એ સિદ્ધાંત ધણે

મુંદર અને આદરણીય છે, પણ પ્રકૃતિ ખોતે એનો વિરોધ કરે છે, વૃક્ષનું થડ ભલે એક અને અખંડ હોય પણ એટલામાં જ એનું સામર્થ્ય સમાપ્ત જતું નથી, શાખાના વિસ્તારમાં જ એનાં બળ અને રસની સાચી સાર્થકતા છે, ખજૂરી અને નાળિયેરીનાં ઝાડ સીધાં વધ્યે જાય છે, પણ એની ઉપમા આર્ય સંસ્કૃતિના પ્રતિનિધિને આપી શકાતી નથી, વડ તો હિંદુસ્થાનની ભૂમિમાં જ ફાલે કુલે છે; અને આર્ય સંસ્કૃતિની વિરાટતા તથા ભવ્યતા પણ એ વટવૃક્ષ દાખવે છે એનું બીજ સૂક્ષ્મ છે, પણ કાળની સામે ઝૂઝવાની એનામાં તાકાત છે, એનો વિસ્તાર પણ એટલો અસાધારણ હોય છે, એની એકેએક શાખા એક વૃક્ષના વિસ્તારની હરીફાઈ કરે છે. જૈનસંઘ એ રીતે જૂઠા જૂઠા ગચ્છો, સંપ્રદાયોમાં વિસ્તાર પામ્યો છે. અને એ બધામાં જે એકજ પ્રકારનો રસ વહી રહ્યો છે તે જોતાં જૈનસંઘ તત્વતઃ એક વિરાટ વટ વૃક્ષ નહીં તો બીજું શું છે ?

એ વટ વૃક્ષની શ્રવેતામ્બર શાખાની ત્રણ મુખ્ય ડાળીઓ હાલ વિદ્યમાન છે. ૧ ખરતર, ૨ તપા, ૩ અંચલ, એ નામના ત્રણ ગચ્છો. આ ત્રણે ગચ્છના આચાર્યોની પદ્મપરંપરા પર દૃષ્ટિપાત કરીશું તો તેનામાં જૈનશાસનનો પ્રભાવ પ્રદર્શિત કરવાની પ્રબળ અને એકધારી ભાવના જાણતી હતી એમ જણાશે, હજી તેમનો સળંગ, અવિસ્તર, અને શોધખોળથી મેળવેલી સામગ્રીવાળો ઇતિહાસ લખાયો નથી એ જોડાણની વાત છે, પણ જ્યારે તેવો લખાઈ બહાર પડશે ત્યારે જણાશે કે તે એક શ્રીર્તિવંત ઇતિહાસ છે, આ શાખાઓ, ડાળીઓ ભિન્નભિન્ન હોવા છતાં તે સર્વેનો મૂળ અને થડની સાથે ઘનિષ્ટ સંબંધ છે; છતાં બીજી દૃષ્ટિએ જોઈશું તો પ્રકૃતિના

નિયમ પ્રમાણે વિકાસ અને વિસ્તાર એ જેટલા સ્વાભાવિક છે તેટલાજ વિરોધ અને વૈષમ્ય પ્રત્યેક શાખાને માટે ભયંકર તેમજ પ્રાણ હાનિકર છે. આપણા ગચ્છોના ઇતિહાસમાં એ બંને વસ્તુઓ મળી આવે છે, આરંભનો ઇતિહાસ શૌર્ય અને ઔદાર્યથી અંકિત હોય છે, પણ એ પછી જેમજેમ વર્તમાનકાળની નજીક આવીએ છીએ તેમતેમ વિરોધ અને ભેદ ભયંકર રૂપ ધરતા જણાય છે. મનુષ્ય સ્વભાવ જાણે યુદ્ધશીલ હોય નહિ, તેમ નાની નિર્જીવ વાતો પર ઝઘડા થયાં કર્યા છે, પુરાતન વીર પુરૂષોનાં કથાનક સાંભળી તથા સંસ્મરી આપણે આદહાદ અનુભવીએ છીએ પણ વર્તમાન સ્થિતિનો સામનો કરવાનો અવસર આવે છે ત્યારે તો ઉછાળા મારતું ગરમ લોહી પણ જાણે કે થીજી જતું હોય એમ લાગે છે, આપણી સંઘ સંસ્થાનું બળ છિન્નભિન્ન થયું છે અને અન્ય સામાન્ય વિરોધીના હાથ મજબૂત બન્યા છે, હવે પણ સમાજ એતશે ? અને આપસ આપસના કલેશથી તદેન મુક્ત રહેવાનું મન, વચન, કાયાએ પાળી શ્રીવીતરાગ પ્રભુના પોતે સાચા અનુયાયી છે એ સ્વતઃ સિદ્ધ કરશે ? સૌ પોતપોતાના સંગઠન યોજે, કુપ્રથાઓના દાસત્વને દૂર કરે અને જ્ઞાનના વિસ્તાર અર્થે કંઈક પણ સંગીન કામ કરી બતાવે તો સમુચ્ચયે સમગ્ર જૈનસંઘ સંગઠિત અને બળવાન બન્યા વિના ન રહે, એ નિર્વિવાદ છે.

ભૂતકાળની ભવ્યતાનું સંગીત દૂર દૂરથી આવતા સંગીતની પેઠે મનોરમ અને હર્ષપ્રિય લાગે છે અને માણસને મુગ્ધ બનાવે છે, તેમાંથી ઘણીખરી વિષમતા, કઠોરતા ઉડી જાય છે, દૂરદૂરથી વહી આવતા ઝરણુનું પાણી જેમ નિર્મલતા પામે તેમ ભૂતકાળના સૂર પણ અધિક નિર્મલ બને છે, ક્ષેત્ર અને

કાળના અન્તરમાં વસ્તુને વિશુદ્ધ બનાવવાનું સ્વાભાવિક સામર્થ્ય છે, ઇતિહાસમાં ભલકભરી વિગતો મોટે ભાગે ભરી હોય છે એ દેખાય છે, પ્રાચીન વધુ ભવ્ય લાગે છે ને ભૂતકાળનું ઘેન ચડે છે, આ વસ્તુ સ્થિતિથી ચેતવાનું છે.

વળી ભૂતકાળ વર્તમાનની સાથે સંકળાએલો રહે છે, એને સાવ ભૂંસી નાંખવાનો પ્રયત્ન કરનાર ગમે તેવી મહાન વ્યક્તિ કે પ્રબલ હોય તોયે તે નિષ્ફળ નીવડવાની. કેટલાકની ક્ષિયાદ છે કે ભૂતકાળની અતિશયોક્તિઓથી અને ભૂતકાળને જે ભવ્ય આકર્ષણીય રંગોથી રંગવામાં આવે છે, તેથી ઘણા વહેમેઃ, પાખંડો, અનાચારો અને દંભો નભી રહ્યા છે, અને ભૂતકાળની ભવ્યતા ઘણીવાર માણસને આંજી નાંખે છે, અને ચથાર્થ વસ્તુસ્થિતિ સમજવામાં અંતરાય રૂપ બને છે, રાજ્યો અને મોટા શ્રીમંતોની ખુશામત કરવામાં ઘણા સારા પડિતો, કવિઓ અને તપસ્વીઓએ પણ પુરાતન સમયમાં મોટો ભાગ ભજવ્યો છે, અને એને લીધેજ ભૂતકાળ આટલો આકર્ષક બન્યો છે. ભૂતકાળના એ ઐશ્વર્યશાળી રાજ્યો અને ધનિકોની નબળાઈઓ નહોતી એમ બનેજ નહીં, તેમણે ગરીબોને ચૂસવામાં, નબળાને જીતવામાં, સામા થનાર પર જૂદમ કરવામાં પ્રબલને પીડવામાં જે કંઈ કયું હોય તેનો કંઈ પણ ઇસારો સરખો કરવામાં આવતો નથી, સમાજમાં રહેલા અનાચાર અત્યાચાર પણ લોકાચારને નામે ઓળખાતા હતા, અને જેમને એ જમાનાના એક મહાપુરૂષ ગણી શકાય તેમણે પણ એ અત્યાચાર સામે ઉંચી આંગળી કરવાની હિસ્મત નથી જણાવી, એટલે કે જીવું એટલું બધું સાફ એમ ગણવું કે માનવું એ સત્યનો ફોડ છે, જે લોકાચાર કે રીતિનીતિ ઉપર ‘પ્રાચીનતા’ની છાપ

પડી હોય તે પ્રત્યેક યુગમાં પવિત્ર અને ઉપકારકજી હોય એ ભ્રમાણ છે.

એક વિદ્વાનના શબ્દોમાં ઇતિહાસ એટલે અવનવી પ્રેરણાનો પ્રેરક, પ્રજ્વળોનો આત્મદર્શક, પરમ વિશુદ્ધિકારક અનેક મંથનો જગાવનાર મહાપ્રાણ; એ મહાપ્રાણનું હાર્દ લેખકોની લેખનીઓના અપર્શથી ઉઘટે છે, અને કલમો એ મહાકાલના મનોમંદિરમાં પ્રવેશવા આહી છે, અને જાંઘ ભારણાની ચીરાટો જોઈ પાછી વળી છે, ગર્ભદ્વારમાં દાખલ થનારી તો વિરલ છે. ઇતિહાસ એટલે હતું તેવું આલેખવું, પણ ખરેખર કેવું હતું એ કહેવું શક્ય નથી ગણ્યું. છતાં ઇતિહાસના કાલખંડ પોતપોતાના યુગ-સંસ્કારના પડદા ઉપર ઝીલવા એ જ ઇતિહાસ લેખક કરી શકે તેમ છે. ઇતિહાસના બનાવોમાં હંમેશાં ઉતરી અમૃતના અક્ષરો પાડવા એટલું તેની પાસેથી ઇચ્છીએ.

હવનચરિત્ર એ પણ ઇતિહાસનું એક અંગ છે, મહાન-પુરુષોના હવન યુગને ઘટે છે, તેઓ યુગસર્જક છે, અને યુગને જોઈતા મહાપુરુષો મળી રહે છે. તેમનાં હવનમાંથી તેમનાં યુગનાં ઇતિહાસ માંપડ છે. વળી મહાપુરુષોના હવન પ્રસંગો પ્રકાશ પાવેલી લીલાતંત્રીઓ છે, તેના અર્થ એ છે કે પુરુષો આજવા લાયક છે, પણ એમનાં પુનીત સંસ્કરણો સ્ત્રી વતવ છે, અને એ સંસ્કરણો પ્રકાશની ગરજ આપે છે. એકંદરે ઉપદેશો કરનાં આવા હવનપ્રસંગો શ્રોતાઓ અને વાચકોના દિલ ઉપર રહેવાની અમલ કરે છે. વળી એ પણ વિચારવાનું છે કે ધર્મના કમળ પ્રસારક પ્રસંગો આજવા પુનરુત્થારકો ધર્મની પ્રાપ્તશક્તિના મુખ બનેલા છે. કે ધર્મપ્રવાહને જરૂરને પ્રસંગે સંગઠન કે પુનર્વિગતનની જરૂર પડે ત્યારે એવા ને બાકી લાંબા કાળ સુધી ટકી શકે તેવી નથી. તેના વિદ્યાર્થમાં નાની નરીઓનાં જલ શોષર્ષ લાયક તેમ ને અનુપ્રાપ્ત કરે. કર્મને શીખવે અને છે. તેથી જરૂર

પડયે પ્રભાવકો, પ્રચારકો યુગપ્રધાનો અને ધર્મધુરંધરો એ વહેતા પ્રવાહને વિષે દેશ કાલને અનુસરી પુનર્ઘટનાના નવા સંસ્કારના પ્રાણ પૂરે છે, એ રીતે ધર્મ સંપ્રદાયો પોતાના અનુયાયીઓ અને અનુરાગીઓને આલોક તેમજ પરલોકના કલ્યાણમાં સાધનરૂપ બને છે.

ખરતરગચ્છના એક મહાન આચાર્ય શ્રીજિનચન્દ્ર સૂરિનું જીવનવૃત્તાન્ત બહાર પાડી લેખક નાહટાજીએ એક સારી ઇતિહાસ સેવા કરી છે. ખરતરગચ્છીય સાધુઓએ જૈન શાસન અને સાહિત્યની ઘણી સેવા બજાવી છે. અને હજી સુધી ધાળના પ્રવાહમાં સદ્દોદિત રહી તે ગરજ વિદ્યમાન છે. સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે પ્રાયઃ ગુજરાતમાં, પશ્ચિમ હિંદમાં તપાગચ્છના સાધુઓનો વિહાર અને પ્રભાવ જામી રહ્યો ત્યારે પ્રાયઃ મેવાડ, મારવાડ આદિ રાજપૂતાનામાં અને ઉત્તર હિંદમાં ખરતરગચ્છના સાધુઓનો વિહાર અને પ્રભાવ થતો રહ્યો. તપાગચ્છ વાળાનું સાહિત્ય ગુજરાતમાં તપાગચ્છીય શ્રાવકો અને સંસ્થાઓએ પ્રકટ કરવાનું સતત જારી રાખ્યું, જ્યારે દુર્ભાગ્યે ખરતરગચ્છીય સાહિત્યને વિશેષ પ્રમાણમાં સતત બહાર પાડવા અર્થે કોઈ જખરી સંસ્થા કે શ્રીમંત હજી સુધી મળી શકેલ નથી. તેથી તેમનું સાહિત્ય બહુ અદ્ય પ્રકટ થયું છે. અને તે ગચ્છની શાસન સેવા પ્રકાશમાં પૂરતી રીતે આવી નથી.

લેખક શ્રી નાહટાજી ખરતરગચ્છ પ્રત્યેના અનુરાગથી પ્રેરાઈ તે ગચ્છની શાસન સેવા અને સાહિત્ય સંપત્તિ જનતા સમક્ષ મૂકવાના દૃઢ અભિલાષ સેવી રહ્યા છે. અને તેના પ્રથમ પ્રયાસરૂપે જે ત્રણ ગ્રન્થ બહાર પાડી આ જીવનચરિત્ર અનેક પ્રમાણો સહિત પરીશ્રમપૂર્વક લખી પ્રકટ કરે છે અને “ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ” નામનો સંગ્રહ પોતાની માહિતી ભરપૂર પ્રસ્તાવના સહિત થોડા સમય પછી પ્રકાશિત કરશે (કરી ચૂક્યા છે), તે સ્તુત્ય છે. તેમની શુભેચ્છા પાર પડે એ સૌ કોઈ ઇચ્છશે.

મને આ પ્રસ્તાવના લખવા માટે ઉદ્યત કરી જે તક આપી છે તે માટે શ્રીયુત નાહટાજીનો હૃદયપૂર્વક આભાર માનું છું. ૨૨-૪-૩૫ ને દિને ટૂંકી પ્રસ્તાવના લખી મોકલ્યા પછી તેને જરા વિસ્તૃત કરવાની સૂચના થતાં તેમ મેં કરેલ છે. છતાંય હું પૂરતો ન્યાય આપી ન શક્યો હોઉં તો તે ક્ષતવ્ય ગણી લેવાશે એટલી ખાત્રીલરી આશા સેવું છું.

સત્પુરુષ ગ્રણેન્દ્ર,

તવાવાલા જિલ્ડીંગ
ત્રીજે માળે,
લોહાર ચાલ, મુંબઈ.
તા. ૨૪-૬-૩૫

મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ,

બી. એ; એલએલ. બી; એડવોકેટ

B. A. LL. B. Advocate

સહાયક ગ્રંથ સૂચી

ગ્રંથ નામ લેખક, સંપાદક અથવા પ્રકાશક રચનાકાળ

સંસ્કૃત-ગ્રંથ

X૧ કર્મચંદ્રમંત્રિવંશપ્રબંધ ઉ. જયસોમ ગણિ (સં. ૧૬૫૦)

૨ કર્મચંદ્રમંત્રિવંશપ્રબંધવૃત્તિ ઉ. શુભવિનય (સં. ૧૬૫૬)

X૩ અષ્ટસદ્ગી (પ્રશન્તિ) ઉ. સમયસુન્દર (સં. ૧૬૪૬)

(અનેકાર્થરત્નમંજૂષામાં પ્રકાશિત)

X૪ સામાચારી શતક ઉ. સમયસુન્દર (સં. ૧૬૭૨)

X૫ કલ્પલતા (પ્રશન્તિ) ઉ. સમયસુન્દર (સં. ૧૬૮૫)

૬ મધ્યાહ્ન વ્યાખ્યાનપદ્ધતિ વાદી હર્ષનન્દન (સં. ૧૬૭૩)

X૭ જૈન લેખ સંગ્રહ ભાગ-૧-લે. બાબુપૂરહુચન્દ્રના નાકાર
એમ. એ. બી. એલ.

X૮ " ભાગ-૨-લે. " "

X૯ " ભાગ-૩-લે. " "

X૧૦ ખરતરગચ્છ પદ્મવદી સંગ્રહ સં. શ્રીનિત્યવિનય

X૧૧ પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ ભાગ ત્રિતિય સં. શ્રીનિત્યવિનય

X૧૨ જૈન ધાતુ પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ ભાગ-૧ સં. શ્રીશુદ્ધિસાગર સૂરિ

X૧૩ જૈન ધાતુ પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ ભાગ-૨ સં. શ્રીશુદ્ધિસાગર સૂરિ

X આ નિઘાણ મુદ્રાકારના પ્રકાશિત ગ્રંથો ઉ. કે. સિંચવા
ગ્રંથો અપ્રકાશિત સમગ્રના.

- ૧૪ બીકાનેર જૈન લેખ સંગ્રહ સંગ્રાહક-અગરવંદ, ભંવરલાલ
 x૧૫ અપભ્રંશ કાવ્યત્રયી સં. પંડિત લાલચંદ ભં ગાંધી
 x૧૬ ભાતુચંદ્રચરિત્ર સિદ્ધચંદ્રજી
 x૧૭ વિજય પ્રશસ્તિ કાવ્ય. મૂ. હેમવિજય ટી. ગુણવિજય (સં. ૧૬૮૮)
 ૧૮ પ્રશસ્તિ સંગ્રહ દ્વય P. C. હરિસાગરજી
 ૧૯ આચાર દિનકર પ્રશસ્તિ વાહી હર્ષનંદન (૧૬૬૬)
 x૨૦ ષટ્સ્થાન પ્રકરણ પ્રસ્તાવના ખર. વિદ્યન્મુનિ મંગલસાગરજી
 ૨૧ પંચનદી સાધનવિધિ (અમારા સંગ્રહમાં)

પ્રાકૃત-ગ્રંથ—

- ૨૨ પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર (પ્રશસ્તિ) દેવભદ્રાચાર્ય (સં. ૧૧૬૮)

હિન્દી-ગ્રંથ—

- x૨૩ ચોરાવાલ જાતિકા ઇતિહાસ પ્ર. ચોસવાલ હિન્દૂરી
 પળદીશિંગ હાઉસ
 x૨૪ રાજપુતાનેકે જૈન વીર લે. અયોધ્યાપ્રસાદ ગોયલીય
 x૨૫ સુરીશ્વર ઔર સમ્રાટ લે. મુનિ વિદ્યાવિજયજી
 (મૂળ ગુજરાતી, અનુવાદ હિન્દી)
 x૨૬ વિજય પ્રશસ્તિ સાર સં. મુનિ વિદ્યાવિજયજી
 x૨૭ કૃપારસ કોષ સં. શ્રીજિનવિજયજી
 x૨૮ ગણધર સાર્દશતક (ભાષાંતર) સં. શ્રીજયસાગરસૂરિજી
 x૨૯ શ્રીજિનદત્તસૂરિ ચરિત્ર ભાગદ્વિ. સં. શ્રીજયસાગરસૂરિજી
 x૩૦ મહાજનવંશ મુકતાવલી લે. મહો. રામલાલજી
 x૩૧ ઐતિહાસિક જૈનકાવ્ય સંગ્રહ, સં. અગરવંદ ભંવરલાલ નાહટા
 x૩૨ ચતીન્દ્ર વિહાર દિગ્દર્શન ચતીન્દ્ર વિજયજી
 x૩૩ વિજ્ઞાપિ ત્રિવેણી સં. જિનવિજયજી
 x૩૪ અકળરી-દરગાહ પ્ર. નાગરી પ્રચારિણી મહા, કાશી.
 x૩૫ જહાંગીરનામા મુન્શી દેવીપ્રસાદજી જોધપુર
 x૩૬ ખાનખાનાનામા મુન્શી દેવીપ્રસાદજી „

- x૩૭ બીકાનેર રાજ્યકા ઇતિહાસ પ્ર. વૈંકટેશ્વર પ્રેસ, લે. કનૈયાલાલ
x૩૮ ભારતકે પ્રાચીન રાજવંશ સં૦ વિશ્વેશ્વરપ્રસાદ રેડ.
x૩૯ સરસ્વતી (ભાસિક) સન ૧૯૧૨
x૪૦ નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા સં૦ ૧૯૮૧

ગુજરાતી-ગ્રંથ—

- x૪૧ જૈનસાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ લે૦ મોહનલાલ દ. દેસાઈ
બી. એ; એલ એલ બી.
x૪૨ જૈન ગુર્જર કવિઓ, ભાગ ૧લે. ”
x૪૩ જૈન ગુર્જર કવિઓ, ભાગ ૨લે. ”
x૪૪ જૈન ઐતિહાસિક ગુર્જર કાવ્ય સંગ્રહ સં૦ શ્રીજિનવિજયજી
x૪૫ ઐતિહાસિક (જૈન) રાસ સંગ્રહ ભા. ૩લે
સં૦ શ્રીવિજયધર્મસૂરિજી
x૪૬ ઐતિહાસિક (જૈન) રાસ સંગ્રહ ભા. ૪થો
સં૦ શ્રીવિદ્યાવિજયજી
x૪૭ પ્રાચીન તીર્થમાલા સંગ્રહ સં૦ શ્રીવિજયધર્મસૂરિજી
x૪૮ શ્રીજિનઅન્દ્રસૂરિજી સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર
પ્ર. શ્રીજિનદત્તસૂરિજીનભંડાર, મુંગઈ.
x૪૯ સવા-સોમા લે૦ ગોપુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા
x૫૦ આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌ. ૭ પ્ર૦ દેવચંદલાલ પુ. ફંડ, સુરત.
x૫૧ ધર્મદેશના વિજયધર્મસૂરિજી
x૫૨ સંમેતશિખર સ્પેશ્યલ ટ્રેન સ્મરણાંક પ્ર. વરવા જૈનમિત્રમંડળ
x૫૩ જૈનયુગ
x૫૪ આત્માનંદ પ્રકાશ, (ભાસિક)
x૫૫ “જૈન” (સાપ્તાહિક પત્ર) રૌબ્ય મહોદય અંક
x૫૬ કોન્દરન્સ હેરલ્ડ (ઇતિહાસ-સાહિત્ય અંક)
x૫૭ જૈન સાહિત્ય સંગ્રહાવક (ત્રિમાસિક)

X૫૮	શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ અકળર પ્રતિષેધ રાસ, લખિય કડેલોલ	
	૦	પ્રઐ જૈ. કા. સં. સં. ૧૬૫૮
X૫૯	યુગપ્રધાન નિવાળું રાસ	સમય પ્રમોદ
X૬૦	શ્રીપૂજ્ય વાહણ ગીત	કુશલલાલ
૬૧	શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ ગીત નં. ૧૦૮	} અનેકો સુકવિઓ (અમારા સંગ્રહમાં)
૬૨	શ્રીજિનસિંહસૂરિ ગીત નં. ૩૧	
X૬૩	શ્રીજિનરાજસૂરિ રાસ	શ્રીસાર (સં. ૧૬૮૧)
X૬૪	શ્રીજિનસાગરસૂરિ રાસ	ધર્મકીર્તિ (સં. ૧૬૮૧)
X૬૫	શ્રીનિર્વાણ રાસ	સુમતિ વલ્લભ (સં. ૧૭૨૦)
X૬૬	શ્રીહીરવિજયસૂરિ રાસ	કવિ ઋષભદાસ (સં. ૧૬૮૫)
		પ્ર. આ. કા. મહો. મૌ. ૫ મો
૬૭	પ્રશ્નોત્તર ગ્રન્થ (વિચારરત્ન સંગ્રહ)	ઉ. જયસોમજી
૬૮	બેગડ (ખરતર) શાખા પટ્ટાવલી	અમારા સંગ્રહમાં
૬૯	ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલી	શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂરિ જ્ઞાનભંડાર
૭૦	ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલિયો	મોટો ઉપાસરો, પૃષ્ઠ જ્ઞાનભંડાર
૭૧	જર્મત પદ્ધતિ	કનકસોમ (સં. ૧૬૨૫)
૭૨	શત્રુજય યાત્રા પરિપાટી સ્તવન	ગુણુરંગ સં. ૧૬૧૬
૭૩	શત્રુજય યાત્રા પરિપાટી સ્તવન	ગુણુવિનય સં. ૧૬૪૪
૭૪	શત્રુજય યાત્રા પરિપાટી સ્તવન	હર્ષનંદન સં. ૧૬૭૪
૭૫	” ” ”	....
૭૬	વચ્છાવત (પદ્ય) વંશાવલી	અમારા સંગ્રહમાં
૭૭	વચ્છાવત (ગદ્ય) વંશાવલી	”
૭૮	” ” વંશખ્યાત	શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂરિ જ્ઞાનભંડાર
૭૯	વાસુપૂજ્ય સ્તવન	સમયરાજ
૮૦	”	અપૂર્ણ
૮૧	પ્રશસ્તિ સંગ્રહ	સંગ્રહક-અગરચંદ, ભંવરલાલ નાહટા

- ૧૦૨ કુશલચંદ્ર સૂરિ પુસ્તકાલય કાશી
- ૧૦૩ હેમચન્દ્રસૂરિ પુસ્તકાલય પાટણ (ગુજરાત)
- ૧૦૪ ચુન્નીલાલજી ચંતિ સંગ્રહ અવલોકન નોટસ
- ૧૦૫ પુનમચંદ્રજી ચંતિ સંગ્રહ સૂ. અગરચન્દ્રજી નાહટા
- ૧૦૬ જયપુર પંચાયતી ભંડાર (ખરતર) સૂ. ગણાધીશ હરિસાગરજી
- ૧૦૭ હરિસાગરજી પુસ્તકાલય, લોહાવટ
- ૧૦૮ કોટા ખરતર પંચાયતી ભંડાર સૂ. વીરપુત્ર આનંદ સાગરજી
- ૧૦૯ વીરપુત્ર આનંદ સાગરજી પુસ્તકાલય કોટા
- ૧૧૦ અંબાલા ભંડારસૂચિ સૂ. પ્રો. બનારસીદાસજી જૈન, એમ. એ
- ૧૧૧ ગુલાબ કુમારી લાયબ્રેરી (P. C) સૂચિ કલકત્તા
- ૧૧૨ નિત્યમણિ વિનય જૈન લાયબ્રેરી સૂચિ કલકત્તા
- ૧૧૩ રાચબદ્રિદાસજી ચ્યુઝીયમ, અવલોકન નોટસ
- ૧૧૪ પં. પ્ર. સૂર્યમલજી ચંતિ સંગ્રહ, કલકત્તા
- ૧૧૫ રોયલ એશિયાટીક સોસાયટી (જૈન ગ્રંથ સૂચિ) કલકત્તા
- ૧૧૬ નેમિચંદ્રાચાર્ય-ભંડાર સૂચિ, કાશી
- ૧૧૭ નેમિનાથજી ભંડાર સૂચિ, અજીમગંજ
- ૧૧૮ જ્ઞાનચંદ્રજી ચંતિ સંગ્રહ (અજીમગંજ) અવલોકન નોટસ
- ૧૧૯ કૃતેહસિંહજી કોઠારી સંગ્રહ (અજીમગંજ) અવલોકન નોટસ
- ૧૨૦ જિનદત્ત સૂરિ જ્ઞાન ભંડાર સૂચિ-સૂરત
- ૧૨૧ ભકિત વિજયજી ભંડાર-લાવનગર (આત્માનંદ સભા)
- ૧૨૨ જૈનધર્મ પ્રસારક સભા પુસ્તકાલય લાવનગર
- ૧૨૩ આણંદજી કલ્યાણજી ભંડાર, પાલીતાણા
- ૧૨૪ હેમચંદ્રસૂરિ પાઠશાળા પુસ્તકાલય, પાલીતાણા
- ૧૨૫ નરોત્તમદાસજી એમ. એ સંગ્રહ અવલોકન નોટસ

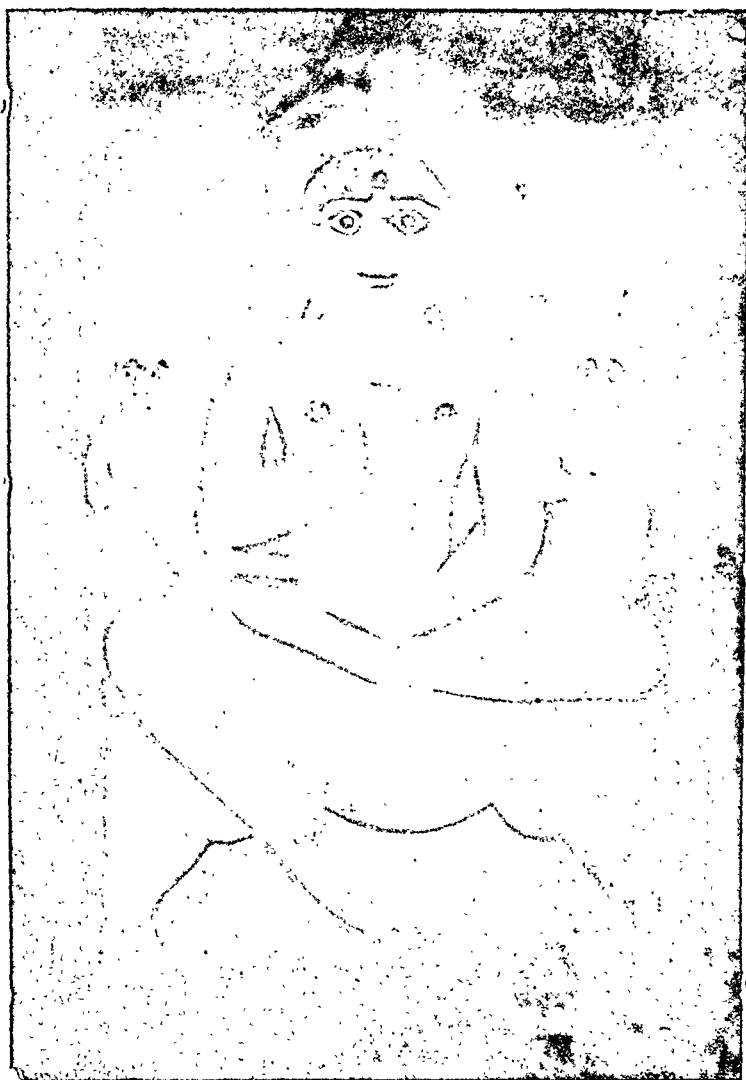
ઉપરાંત અનેક હસ્તલિખિત ગ્રંથો, એની પ્રશસ્તિઓ, પટ્ટાવલિયો, વિકીર્ણપત્રો; ડૉ. ભંડારકર, પીટર્સન, બુદ્ધર આદિ કૃત રિપોર્ટો આદિ પ્રકાશિત, અપ્રકાશિત સેંકડો ગ્રંથોનાં અવલોકન, અધ્યયન અને પ્રકાશથી આ ગ્રંથનું સંગ્રહન થયું છે.

૬

જિનચન્દ્રસૂરિ

કરણ

ઇતિહાસ અતિશય ઉજ્જવલ
ધાર્મિક શું કે આમાનિક
મામ દ્વેષોમાં આ દેશનું
લગવાન મહાવીર અને
રમ તત્ત્વવેત્તા મહાપુરુષો
થયા છે, કે જેમના ગહન
શિક્ષણમાં નવોપરિ ધુર-
ને મુગ્ધ બની ગયા છે.
તે નિરંતર પરિશ્રમદ્વારા
પરને અમત્કૃત કરેલ છે,
સાહિત્યમાં હજારો વર્ષ
અધ્યાત્મતત્ત્વની ખોજ
કર્યા છે, તેની તુલના

ચારવ્રનાયક યુગપ્રધાનાચાર્ય
શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજી મહારાજની મૂર્તિ
(ખીકાનેર નાહટાનીગવાડ કલ્પમજિનાલયમાં)
શ્રીમાન્ અગરચંદ્રજી નાહટાના સૌજન્યથી.

કરવાનું ઔદ્યોગિક પાત્ર અન્ય કોઈ દેશને આજ સુધી પ્રાપ્ત થયું નથી. આજે આ વિષયને લગતું ભારતીય આર્થિક એટલુંતો વિપુલ અને ગદ્ગદ છે કે એને પૂર્ણપણે સમજવાને માટે તો પશ્ચિમના ધુરંધર વિદ્વાનો પણ અશક્ય જવા ભાસે છે.

આર્થિક અને ધર્મિક તત્ત્વના ઇતિહાસની આટલી સમુન્ન-
તિની સાથેસાથ આર્થિક સામાજિક જીવન પણ કોઈ એક ઉત્કર્ષ
મય નહોતું, જાહેર સામાજિક ઉત્કર્ષ પણ એટલેજ નોંધપાત્ર હતા.
શિશુપાલન, શિક્ષણ, ગૃહસ્થજીવન, કૌટુંબિક સંબંધ, પારસ્પરિક
વ્યવહાર અને સામાજિક સંગઠન ખૂબ ખૂબ સુવ્યવસ્થિત હતા.
માનવ જીવનના આદ્યને આવશ્યક એવા તમામ અંગોનું યોગ્ય
પૂર્ણ વિકાસને પામેલું હતું આચાર-વિચારોનું પાવિત્ર્ય આદિ ભારતની
સામાજિક ઉન્નતિનું અતીવ ઉજ્જવલ ગૌરવ ક્ષતિદાસને પાને
સુવર્ણાક્ષરે આલેખાયેલ છે.

રાજનૈતિક ક્ષેત્રે ભારતભૂમિના ચમકતા સીતારા સમા સમ્રાટ
ચન્દ્રગુપ્ત, અશોક, સંપ્રતિ, વિક્રમાદિત્ય, ભોજ, કુમારપાળ, આદિ
પ્રજાપત્યક્ષ નૃપતિઓનું સ્થાન ઘણું ઉચું છે. કૌટિલીય અર્થ-
શાસ્ત્ર આદિ ભારતના પ્રાચીન રાજનૈતિક ગ્રંથોમાં રાજમર્યાદ,
રાજનીતિ, રાજ્યવ્યવસ્થા, યુદ્ધનીતિ, અધિકારીઓનાં કર્તવ્ય, જન-
સમુદાયનાં સુખ પ્રતિ લક્ષ્ય આદિ રાજકીય તમામ અંગો સુવ્યવસ્થિત
હોવાનાં ઉદ્દેશો મળી આવે છે.

પરંતુ “કોઈના ધધાંજ દિવસો સરખાં નથી હોતાં” એ
ઉક્તિ ભારત વર્ષને પણ જરાજર લાગુ પડી. કાળચક્રના પ્રળા
પ્રવાહોમાં, પારસ્પરિક ક્ષાટક્રૂટ આદિ દુર્ગુણોએ આ દેશની ઉન્નતિને
દિવસે દિવસે ઉચ્છેદવાનો પ્રારંભ કરી દીધો અને ક્રમશઃ દેશની
શક્તિ એટલી તો ક્ષીણ બની ચૂકી કે એના પર ધીમે ધીમે વિદે-
શીઓએ આક્રમણ કરી પોતાનું અધિપત્ય જમાવી દીધું.

ન્યારથી રત્નગર્ભા ભારત-વસુંધરાની રાજ્યસત્તા આર્યશાસકો-

પાસેથી યવનોને હરતક ચાલી ગઈ, ત્યારથી ભારતની પ્રાચીન સંસ્કૃતિમાં વિકૃતિસૂચક ઊંડું પરિવર્તન થવા લાગ્યું. મુસલમાન શાહોએ પોતાની કઠોર રાજનીતિ અને અસહિષ્ણુ વૃત્તિ વડે ભારતની અનુપમ સ્થાપત્યકલા તેમજ વિશિષ્ટ વપુલ સાહિત્યપર કદ્દપનાતીત વજાઘાત કર્યો, ને સાથેસાથ ભારતવાસીઓ પર અસહ્ય યાતનાઓ નાંખવા માંડી.

કેવળ ઈસ્લામ ધર્મની વૃદ્ધિનાજ એકમાત્ર અભિલાષી અત્યાચારી શ્લેષ્ઠોએ પોતાની અન્યાયી પ્રવૃત્તિઓને સર્વોપરિ સીમા સુધી પહોંચાડી દીધી હતી. ઈસ્લામ ધર્મનો અસ્વીકાર કરનાર આર્યોપર નાના પ્રકારના કર લાદવામાં આવ્યા હતા, જેમાં ‘જઝિયા’ નામનો કર તો ભારે લયાનક તેમજ અત્યંત અન્યાયપૂર્ણ હતો. આ કર ન લરનાર આર્યના પ્રાણ સુદ્ધાં લેવામાં આવતાં. અનેક સ્થળોએ મુસલમાનોએ આર્યોનાં મન્દિરો તોડી પાડી એ જગાએ x મસ્જિદો સ્થાપી આર્યપ્રજના દિલમાં માર્મિક વેદના પેદા કરી દીધી હતી.

જે સાહિત્ય સમાજના પ્રાણ સમું હતું એવા તે સેંકડો વર્ષોથી સંચિત કરેલ પ્રાચીન સાહિત્ય અને ધર્મ-ગ્રંથોને એટલી મોટી સંખ્યામાં કે જેની સીમા નહિ, સળગાવી, કે કુવામાં ફેંકી નષ્ટ કરી દેવામાં આવ્યા કે જેથી એનું નામ નિશાન પણ ન રહ્યું. સાહિત્ય પ્રેમીઓ સારી રીતે જાણે છે કે એવા સેંકડો ગ્રંથોના અસ્તિત્વના પ્રમાણો મળતા હોવા છતાં, એ ગ્રંથો આજે અપ્રાપ્યજ છે.

આદર્શ અને ઉન્નત શિલ્પકલાના નમુના રૂપે એવા હજારો દેવમન્દિરોને તોડી ફાડી છિન્નભિન્ન કરી નાંખ્યાં જેનો

x જેના પ્રમાણ રૂપે આજે પણ કુટલીએ મસ્જિદોમાં અંકિત થાંભલાઓ અને ખસ્ત શિલાલેખો ભીતોમાં લાગેલ જોવાય છે.

એકાદ દેવસાવશેષ પણ આજે કોઈ કોઈ વાર આપણી પ્રાચીન ગૌરવગાથાનો અચ્છો પરિચય આપી રહ્યા છે. આ બધાના ધરાશાયી થવામાં કેવળ મુસલમાન અધિકારીઓજ કારણભૂત હતાં. આ અન્યાય પ્રવૃત્તિ પઠાણશાસકોના સમયમાં તો વળી ખૂબજ ઉચ્ચ બની, જેનું વર્ણન શ્રીયુત બંકીમચન્દ્ર લાહિડી પાતાના ‘સમ્રાટ અકબર’ નામક પુસ્તકમાં આ પ્રમાણે કરે છે. “પાઠાનદિગેર અત્યાચારે ભારત સ્મશાન અવસ્થાય પ્રાપ્ત હોઈલ, જે સાહિત્યકાનન નિત્ય નવ નવ ફુસુસેર સૌન્દર્ય ઓ સુગન્ધ આમોદિત થાકિત તારા ઓ ચિ શુષ્ક હોઈલ । સ્વદેશહિતૈપિતા, નિઃસ્વાર્થપરતા, જ્ઞાન ઓ ધર્મ સક્લેઈ હરિતે અન્તહિત હોઈલ, સમગ્ર દેશ વિષાદ ઓ અનુસાહેર કૃપ્પા છાયાય આવૃત્ત હોઈલ ।”

અર્થાત્—“ પઠાણોના અત્યાચારોથી ભારતવર્ષ સ્મશાન જેવું થઈ ગયું. જે સાહિત્યનાટિકા રાજેરાજ નવાં નવાં પુષ્પોનાં સૌન્દર્ય અને સુવાસથી પ્રકુલિત રહેતી હતી તે સુકાઈ ગઈ. રાષ્ટ્રપ્રેમ દેશદાજ, નિઃસ્વાર્થપરાયણતા, જ્ઞાન તેમજ ધર્મ આ બધું બાણે કે ભારતવર્ષથી વિમુખ બની રહ્યું. સારો દેશ વિષાદ અને અધિકારની, નિઃસહાઈની કાળી ઘટાઓથી છવાઈ ગયો.”

આમ, એક તો પઠાણોના ત્રાસથી આર્યલોકો ‘ત્રાહિ-મામ’ પુકારી રહ્યા હતા, તો બીજી તરફથી તૈમુરલંગના ભયંકર આક્રમણથી તો ભારતવર્ષને એવી ક્ષતિ પહોંચી કે જેનું વર્ણન કરવામાં આવે તો એનોજ એક મહાગ્રન્થ રચાઈ જાય.

દ્વંકમાં એટલુંજ કહેવું બસ થઈ પડશે કે આ લોકોએ પોતાની લોભ અને કામની પાશવી વૃત્તિઓને પરિતૃષ્ઠ કરવા જનહત્યા, લૂંટફાટ અને સ્ત્રીઓનાં સતીત્વનો ભંગ આદિ અસાનુષ્ઠી દુષ્કૃત્યોદ્વારા ભારતીય પ્રજાને અત્યંત કષ્ટ

પહોંચાડવામાં કશીજ કમીના ન રાખી. તૈમુરના આ ઉપદ્રવથી પહોંચોની રાજ્યસત્તાને ધક્કો અવશ્ય લાગ્યો, પરંતુ તેમ છતાંયે એમણે એનો બાતિસ્વભાવ તો નજ છોડ્યો.

સિકંદર લોદી આદિ બાદશાહોએ સંદેશે તોડવાનું કામ ચાલુજ રાખ્યું. કવિવર લાવણ્યસમયે સ્તુતિ કરીને કહ્યું છે—
 “જિહાં જિહાં જાણઈ હિન્દૂ નામ, તિહાં તિહાં દેવ વજાઈ ગામ ।
 હિન્દૂનો અવતરિયડ કાલ, જૂં જાણિ તૂં જરિ સમાલ ॥
 (સં. ૧૫૬૮ નાં સ્તોત્ર “વિમલ પ્રબંધ”)

એ પછી મોગલ બાદશાહોના નમસ્કાર પર આ અત્યાચાર જેવો ને તેવોજ ચાલુ રહ્યો. સં. ૧૫૭૦ ઈ. માં બાબરનો દેહાંત થતાં એનો પુત્ર હુમાયુ નર નર્મને ઉન્મદે દિલ્હીની રાજગાદી પર બેઠો. કિન્તુ દુર્ભાગી દારુનમાં તો અશાંતિજ રહી. બીબુ તો ઠીક પણ સ્વયં હુમાયુ પણ ડેટલાંક વર્ષો સુધી પદચ્યુત અવસ્થામાં દેશદેશમાં ભટકતા રહ્યો. એના આ પ્રવાસ દરમ્યાન એને ત્યાં એક તેલટરી મુત્ર ઉત્પન્ન થયો, જેનું નામ એણે “જહાંગીર અકબર” રાખ્યું. ડેટલાંક સમય પછી હુમાયુએ શુદ્ધ કરી દિલ્હીનું રાજ્ય પુનઃ પ્રાપ્ત કર્યું. એનાં મૃત્યુ પછી રાજગાદી પર અકબર આવ્યો, પરંતુ એની બાહ્યાવસ્થાને કારણે શ્રેષ્ઠ વર્ષો સુધી તો રાજ્યમાં અશાંતિજ રહી; કેમકે સમસ્ત રાજ્યની વ્યવસ્થાનાં સૂત્રા એના વિશ્વાસુ પુરુષ બૈરામખાંના હાથમાં હતાં. એ ભારે કૂર અને અન્યાયી હતો. એનાથી પ્રગતને મુખ મળવાનું તો દૂર રહ્યું; પણ એણે તો ખુદ અકબર સામે પણ પર્યાવર સ્પર્ધા પરંતુ અકબરને આ વાતની બહુ શરૂ ગઈ, ને એણે ચાલત સેનાપતિ મુનીમખાંને શુદ્ધ કરવા પંદગ મોકલ્યો. સં. ૧૫૮૦ ઈ. માં બૈરામખાંને કિલ્લો કાપાયો.

હવે દિલ્હીનું નિષ્કંટક રાજ્ય અકબરને હસ્તક આવ્યું. અને તે બાર વર્ષો સુધી યુદ્ધો કરી ભારતના મોટા ભાગનો સ્વામી બની સુખપૂર્વક રાજ્ય કરવા લાગ્યો. શતાબ્દીઓથી અસહ્ય કષ્ટ વેઠતી ભારતની જનતાને આ સમયે કાંઈક શાંતિ સાંપડી.

ભારતની મધ્યકાલીન રાજનૈતિક પરિસ્થિતિ પર સંક્ષિપ્ત પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે. રાજનૈતિક અને સામાજિક વિષયને પરસ્પર ગાઢ સંબંધ હોવાને કારણે એ સમયની સામાજિક પરિસ્થિતિ પણ ભારે વિકટ બની ગઈ હતી. પોતાના પૂર્વજોના ગૌરવની રક્ષા કરવાનું તો એક બાબુ રહ્યું. પરંતુ પોતાનો જીવન-નિર્વાહ કરવાનું પણ આર્યેની માટે કપરું થઈ પડ્યું. સાહિત્ય રચનાનું કાર્ય તો મંદ ગતિએ ચાલુજ રહ્યું, પરંતુ આચાર-વિચારની એ પ્રાચીન પવિત્રતા તો ન રહી શકી. જ્યાં પોતપોતાના ધન, કુટુંબ કે ધર્મની રક્ષા કરવામાં જ સમર્થ ન રહ્યા, ત્યાં પારસ્પરિક પ્રેમ, સંગઠન, શિક્ષણાદિ આવશ્યકીય વસ્તુઓનો હાસ થાય, એ સહજ છે. બાળવિવાહ, પદાં (ધુંધટ) આદિ કેટલીક ઘાતક કુરીતિઓ પણ આ સમયમાંજ પ્રચલિત થઈ, કે જેનો પ્રવાહ હજુય અપ્રતિહત ગતિએ ચાલુજ રહ્યો છે !

આ કપરા કાળમાં વાસ્તવિક ધાર્મિકતાનો લોપ થઈ ગયો હતો. કષ્ટોની ચાલુ પરંપરામાં અધ્યાત્મ-તત્ત્વ-ચિંતન માટે તો અવકાશજ ક્યાં હતો ? ધર્મની ફિરકાબંધીઓએ *

* શ્રીયુત મોહનલાલજ દેસાઈ બી. એ; એલ. એલ. બી; તેમના “જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ”માં આ પ્રકારે લખે છે.

“એકંદરે દરેક દર્શનમાં-સંપ્રદાયમાં ભાંગતોડ લિનતા-વિચ્છિન્નતા થયેલ છે. મુસલમાની કાળ હતો, લોકમાં અનેક જાતના ખળભળાવધુ વધુ થયા કરતા, રાજસ્થિતિ, વ્યાપાર, રહેણીકહેણી વિગેરે બદલાયાં !”

સારી એવી સત્તા જમાવી દીધી હતી. શુધ્ધ ક્રિયાકાંડ અને અને ઉપલક્ષીઆ આડંબરોમાં સાચી ધાર્મિકતા લેખવામાં આવતી. ખુદ સાધુઓના કંઠે આચાર-વિચારોમાં પણ કેમશઃ શિથિલતાએ પ્રવેશ કરી પોતાનો અહો જમાવી દીધો હતો.

પડતી પછી ચડતી થાય, એ એક સામાન્ય નિયમ છે, આ અટલ નિયમાનુસાર પ્રત્યેક કપરા કાળે વિકૃત પરિસ્થિતિને સુધારવા માટે અને ધર્મરક્ષાર્થે મહાપુરુષોનાં જન્મ થયા કરે . આવશ્યકતા પ્રમાણે આ સમયે પણ અનુક મહાપુરુષે પ્રકટ થયા, જેમાં પ્રાતઃસ્મરણીય, પૂજ્યપદ, મહાપદનો અસાધારણ પ્રતિભાસંપન્ન આપણા અસ્મિત્વક નરનામદન શ્રીજિનયન્દ્રસૂરિજી મહારાજનું જ્ઞાન આપના પદને અને ખાસ ઉલ્લેખનીય છે.

આર્ય પ્રજાના સુખ આદરજ એવો મંત્રાવર નરન થયો હતો. એમણે કેવળ નવ વર્ષની ઉંમરે જિજ્ઞાસુ ઉત્પન્ન થતાં ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી, સ્વર્ગને તો મનનાગ્રહ આચાર્યપદ પ્રાપ્ત કર્યું, તે એકદમ કિશોરના કરી શોર આરિત્ર પાળનારોમાં અમોઘ મહુદા હતા. મહાપદે પોતાના અસીમ પ્રજ્ઞાને તો અમર મહુદા સાધુઓની શિથિલતા દૂર કરી, અત્યંત મોટે એક આદર્શ પણ રચી દ્યો.

જૈનશાસ્ત્રની પ્રજ્ઞાવન્તા સુધે મહાપદ અમરના વિનીત-આમંત્રણને સ્વીકારી સુનિમિત્તેજન અમરના દરેક પધાર્યા. ત્યાં પોતાના મહાપદેજન સમક્ષે તો તેમણે સ્વચ્છ અઘૌઠિક પ્રજ્ઞાન આપ્યું, અને અમર, મહાપદે તેમના સ્વચ્છ રીતે ભારતીય પ્રજાને સુધારી અમર મહાપદે તેમના કશ્મન કદાવી કિન્નરનામદન મહાપદેજન પદ અધિકારને

અવર્ણનીય પ્રચાર સાધી મૂકપ્રાણીઓનું હિત સાધન કર્યું. જિયારા જળચર તેમજ સ્થળચર પશુ પ્રાણીઓ પણ નિર્ભય બની રહ્યા, અને અંતરંગ લાવેથી સૂરિમહારાજના યશોગાન કરવા લાગ્યા.

આવા વિણસેલા સમયમાં પણ પોતાના લોકોત્તર પ્રભાવથી સૂરિજીએ યુગપલટો આણ્યો. આથીજ એમના સદ્ગુણો પર મુગ્ધ બની સમ્રાટ અકબરે એમને “યુગ-પ્રધાન” પદ વડે અલંકૃત કર્યા. આચાર્ય જૈનતીર્થોની રક્ષાર્થે સમ્રાટ પાસે ફરમાનો પ્રકટાવી જૈનશાસનની અનુપમ સેવા બજાવી. એમના જીવનની ઉલ્લેખનીય ઘટના એક એ પણ છે કે સં. ૧૬૬૬માં સમ્રાટ જહાંગીરે જ્યારે સાધુવિહાર પ્રતિબંધક એક ફરમાન બારી કર્યું, ત્યારે તેમણેજ પાટણથી આગરા જઈ આ ઘાતક ફરમાનને રદ કરાવી જૈનશાસનની અભૂતપૂર્વ પ્રભાવના કરી હતી. વાચકોને આ સઘળી વાતોનો પરિચય એમની આ જીવનગાથામાં સારી રીતે મળી રહેશે.

પ્રકરણ ૨ નું

x સૂર - પરંપરા—

લ ગવાન મહાવીરની અવિચ્છિન્ન પરંપરામાં મહાન પ્રભાવક આચાર્ય શ્રીઉદ્યોતન સૂરિજી થયા. કહેવાય છે કે એક વેળાએ ઉત્તમ સુહૃત્ નેઈ એમણે

x આ પ્રકરણમાં સૂરિ-પરંપરા ખૂબજ સંક્ષિપ્તમાં લખાએલી છે. ક્રમકે એનો હેતુ કેવળ ચરિત્રનાયકની ગુરુપરંપરા બતાવવા માત્ર છે. એથી, આ પ્રકરણમાં દર્શાવેલ આચાર્યોનો વિશેષ પરિચય “અસ્તરંગ પટ્ટાવલી સંગ્રહ” માંથી પ્રાપ્ત થશે, શ્રીવર્ધમાનસૂરિજીથી શ્રીજિનદત્તસૂરિજી સુધીનું સવિશેષ વર્ણન ‘ગણધરસાદ્શતક પૃહ્લવૃત્તિ’માં છે. આ ગ્રંથમાંથીજ ઉદ્ધૃત શ્રીજિનવદ્વલસૂરિજી તેમજ શ્રીજિનદત્તસૂરિજીનાં જીવનચરિત્ર, અપભ્રંશ કાવ્યત્રયીમાં વિશેષ જ્ઞાતિવ્યસહિત પ્રકાશિત થએલ છે. શ્રીજિનદત્તસૂરિજી પછી મણિધારી શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીથી જિનપદ્મસૂરિજી સુધીનો પ્રામાણિક વિસ્તૃત-જીવન અમને મળેલ ૮૬ પત્રની પટ્ટાવલીમાં છે. શ્રીજિનલદ્રસૂરિજીનો વિશેષ પરિચય ‘વિસ્તૃત ત્રિવેણી’ તેમજ ‘સલમેર-લાંડાગારીય-ગ્રંથાનાં-સૂચિ’મં પ્રકાશિત થયેલ છે. નવાંગી-તિહારકે શ્રીઅલયદેવ સૂરિજીનું જીવનચરિત્ર પ્રકાશક ચરિત્રમાં પણ

પોતાની સાન્નિધ્યમાં રહેતા ચોર્યાશી (૬૮૪) શિષ્યોને એકી સાથે આચાર્યપદ અર્પ્યું. આ ચોર્યાશી આચાર્યોથી ચોર્યાશી ગચ્છોની સ્થાપના થઈ. ઉદ્યોતન સૂરિજીના શ્રીવર્ધ્ધમાનસૂરિજી નામે વિનયી શિષ્ય હતા. એમણે ઉપમિતિભવપ્રપંચનામ-સમુચ્ચય §, વીરપારણકસ્તવ*, ઉપદેશમાળા બૃહદ્વૃત્તિ તથા સં. ૧૦૫૫ માં ઉપદેશપદ ટીકા બનાવી છે.+ અને ગિરિરાજ આબુ પર મંત્રીશ્વર વિમલશાહે કરાવેલ લબ્ય મંદિરોની સં. ૧૦૮૮ માં પ્રતિષ્ઠા કરી. એમને જિનેશ્વરસૂરિજી અને

મનનીય છે. ભાષાગ્રંથોમાં શ્રીજિનદત્તસૂરિજી જીવનચરિત્રના બે ભાગો તેમ 'ગણધરસાદ્દર્શતક ભાષાંતર' રત્નસાગર ભાગ બીજો, 'જૈન-ગૂર્જર કવિઓ' ભાગ બીજો આદિ ગ્રંથો પણ ખરતરગચ્છના આચાર્યોના જીવન જાણવોમાં સહાયક છે.

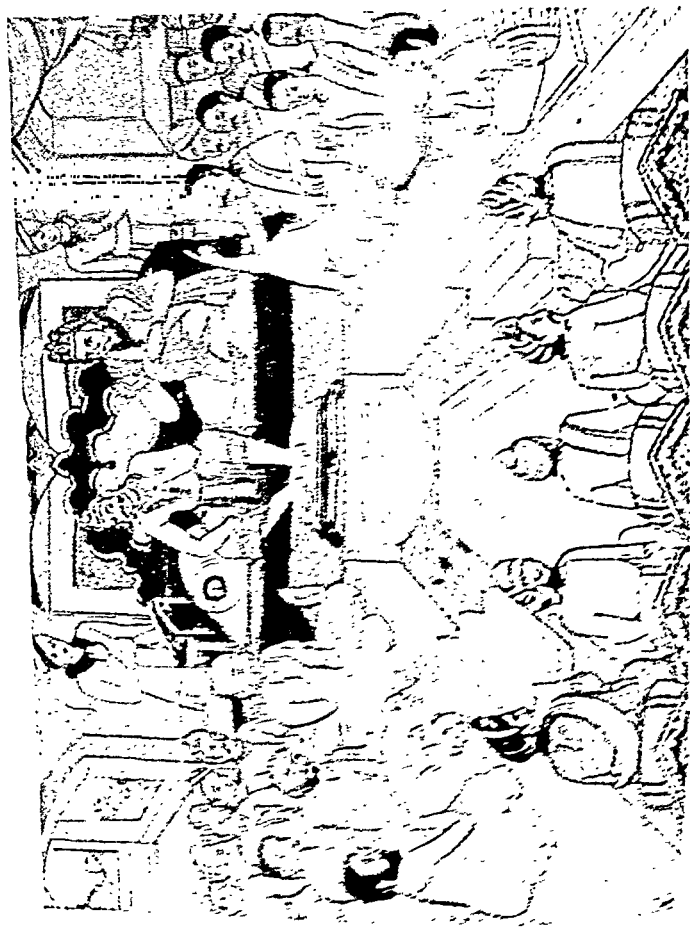
આ પ્રકરણમાં આચાર્યોના 'પદસ્થાપના' તેમજ સ્વર્ગવાસ સંવત્ આદિ કેટલીક બાબતોમાં પાકાનતર પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ અમોએ તો ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ જે હકીકત સત્ય લાગેલ છે, એજ લખેલ છે. એ બાબતમાં વધુ વિચાર વિનિમય અને ઉચિત સંશોધન-અવગાહન ભવિષ્યમાં ખરતરગચ્છના વિશાળ ઇતિહાસ સંપાદનની વેળાએ કરવાની શુભાકાંક્ષા સેવિએ છીએ.

ભગવાન મહાવીરથી શ્રીઉદ્યોતનસૂરિજી સુધીના આચાર્યોના વિષયમાં ગણધરસાદ્દર્શતક બૃહદ્વૃત્તિતેમજ પદાવલિયો જોવી જોઈએ, આ પરંપરાના આચાર્યોના નામ, ક્રમ, તેમજ સંખ્યામાં મતભેદ હોવાના કારણે અમોએ લખેલ નથી. વિદ્વાન લોકો આ બાબતમાં વિશેષ શોધખોળ કરી ઉદ્યોતનસૂરિજી સુધીની પરંપરામાં ઉચિત સંશોધન કરે !

§ પ્રકાશિત * ઉપાધ્યાયજી વિનયસાગરજીના સંગ્રહમાં છે.

+ આથી પહેલાં સંવત ૧૦૪૫ માં સૂરિજીના હાથે પ્રતિષ્ઠિત ધાતુ-પ્રતિમા ગુજરાતના કડી ગામમાં છે.

યુદ્ધિષ્ઠિર, ભીષ્મ, યુદ્ધરાજ તથા વીરમદેવની રાજસભામાં ધૈર્યવાસીઓ સાથે
 આમ ધીરકેમવશસૂરિશ્રી મળે નો શાસ્ત્રાર્થ. વિ. સંવત ૧૦૮૦

पुद्गलसागर सूरिणि नामना ले निश्चय निश्चय इत्यादि कथने
 तेओ पोताना शिष्यमंडल संहित संहित संहित संहित
 त्यां चैत्यवासीओनुं आचर्य वचने संहित संहित संहित संहित
 तो 'उत्तरवानु' न्यात सुद्धां न्हेंतुं न्हेंतुं न्हेंतुं न्हेंतुं
 संहित संहित संहित संहित संहित संहित संहित संहित
 देवा भाटेनी चण-चाना चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं
 सूरिणिनां चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं
 मुग्ध जनी न्या इत्यादि कथने संहित संहित संहित संहित
 छंदार साधनाचर्य संहित संहित संहित संहित संहित संहित
 आचर्य चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं
 सीओ संहित संहित संहित संहित संहित संहित संहित संहित
 सं. १०८०मां चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं
 सोथे साधनाचर्य संहित संहित संहित संहित संहित संहित
 डेम डेम साधनाचर्य संहित संहित संहित संहित संहित संहित
 हता, चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं
 पाक्षी तो चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं
 महाराज चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं
 अर्थात् चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं
 पक्ष-समुदाय चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं
 निवेदनसूरिणि चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं

* निवेदनसूरिणि चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं
 आदि साधनाचर्य संहित संहित संहित संहित संहित संहित
 विशेष परिचय भाटे चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं
 * परतगणवती चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं
 सं. १११८मां चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं चैत्यवासीओनुं

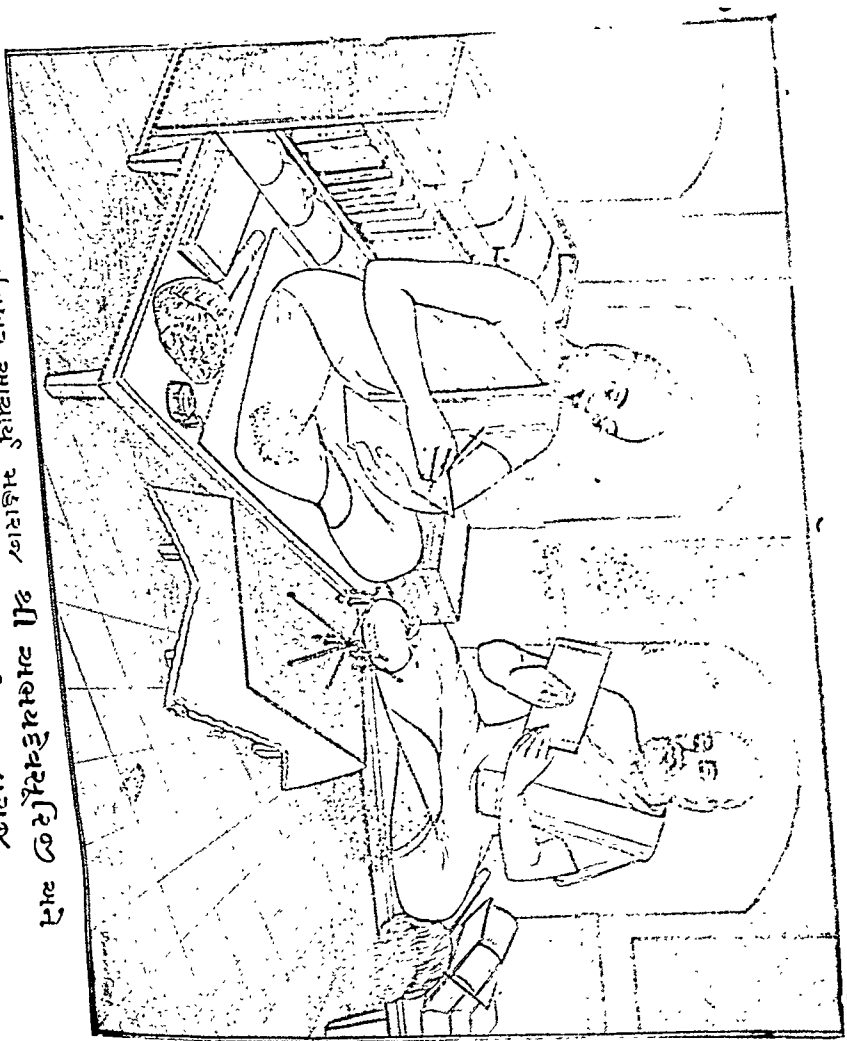
પાળવાવાળા હતા એટલુંજ નહીં પરંતુ સાથોસાથ પ્રકાંડ વિદ્વાન પણ હતા. શ્રીજિનેશ્વરસૂરિજીએ હરિભદ્રસૂરિકૃત અષ્ટકની વૃત્તિ (રચના સં. ૧૦૮૦ જલોર), અને પ્રમાલક્ષ્મ સવૃત્તિક, કથાકોષ, લીલાવતીકથા, પંચલિંગી પ્રકરણ, ૫૨ સ્થાન પ્રકરણ, ચૈત્યવંદનક, વીરચરિત્ર, સર્વતીર્થમહર્ષિકુલક આદિ ગ્રંથો રચ્યા, અને જુદ્ધિસાગરસૂરિજીએ સં. ૧૦૮૦માં ‘પંચગ્રંથી’ નામક વ્યાકરણ અને છંદ:શાસ્ત્ર નામક છંદનો ગ્રંથ આદિ ગ્રંથો બનાવ્યા. જિનેશ્વરસૂરિજીના પદ્ધર શ્રીજિનયન્દ્રસૂરિજી થયા, જેમણે “સંવેગ રંગશાળા” “શ્રાવક-વિધિ” પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કારકુળકુલક* ક્ષપકશિક્ષા પ્રકરણ ૬ ધર્મોપદેશ કાવ્ય, જીવવિભક્તિ, ઋષિમંડળસ્તવ આદિ ગ્રંથો બનાવ્યા. તેમના સ્વર્ગવાસ બાદ બીજા પદ્ધર તેમના કનિષ્ઠ ગુરુબ્રાતા શ્રી-અભયદેવસૂરિજી થયા, જેમણે નવઅંગોની વૃત્તિ (રચનાસમય ૧૧૨૦-૨૮), ૧૦ પંચાશક વૃત્તિ, ૧૧ ઉવવાઈ (સૂત્ર) વૃત્તિ, ૧૨ પ્રજ્ઞાપના તૃતીયપદ સંગ્રહણી, ૧૩ પંચનિર્ગ્રંથી પ્રકરણ,

(જેસલમેર ભંડારમાં તાકપત્રીય ગ્રંથાંક ૨૯૬) અને સં. ૧૧૭૦માં લંબાએલ પટ્ટાવલીમાં જિનેશ્વરસૂરિજીને અરતર પિરુદ મળ્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. આ વિષય પર વિશેષ વિચાર અમે એક સ્તતંત્ર નિબંધના રૂપમાં પ્રકટ કરીશું.

+ જુઓ ગુણચન્દ્ર ગણિ રચિત મહાવીર ચરિત્રની પ્રશસ્તિ.

* આ કુલક પિકાનેરનાં ચતિવચં ઉપાધ્યાય જયચન્દ્રજીના જ્ઞાન ભંડારમાં સુરક્ષિત છે.

આ પ્રકરણ હિંદી અનુવાદ સહિત પૂજ્ય આચાર્ય શ્રીજિનરત્નસૂરિજી મહારાજના ઉપદેશથી જયપુરના સંઘદ્વારા પ્રકાશિત ‘આરાધનાસૂત્ર સંગ્રહ’માં છપાએલ છે.

નવાં બાલકાર આચાર્ય મહારાજ શ્રી અભયદેવસૂરિજી અને
તે શ્રુતિજોના સ શોધક શ્રી દ્રોણાચાર્યજી મહારાજ

૧૪ ષટ્સ્થાન લાખ્ય, ૧૫ નવતત્ત્વ પ્રકરણ લાખ્ય, ૧૬ વન્દનક લાખ્ય, ૧૭ સત્તરીલાખ્ય, (ગા. ૧૬૨), ૧૮ નિગોદષટ્ત્રિંશિકા, ૧૯ પુદ્ગળષટ્ત્રિંશિકા, ૨૦ આરાધના પ્રકરણ, ૨૧ આલોચણા વિધિ પ્રકરણ, ૨૨ આલોચણા વ(પ)ચાણુ x ૨૩ સ્વધર્મિ વાત્સલ્યકુલક (ગા. ૨૯) ૨૪ આગમ અષ્ટોત્તરી ૨૫ વિજ્ઞાપિકા, ૨૬ જ્ય તિહુઅણુ સ્તોત્ર, ૨૭ વસ્તુપાર્શ્વસ્તવ ૨૮ સ્તમ્ભન પાર્શ્વસ્તોત્ર, ૨૯ પાર્શ્વવિજ્ઞપ્તિ, ૩૦ વીર સ્તોત્ર, ૩૧ નેમિનાથ સ્તવ, ૩૨ ઋષભ સ્તોત્ર આદિ અનેક ગ્રંથોની રચના કરી, તેમજ શ્રીસ્તંભનક પાર્શ્વનાથ પ્રભુની સાતિશય પ્રતિમા પ્રકટ કરી; એમના પદ્મધર વિદ્વાન શિરોમણિ શ્રીજિનવલ્લભસૂરિજી થયા, જેઓને શ્રીઅભયદેવસૂરિજીની આજ્ઞાથી દેવલદ્રસૂરિજીએ* સં. ૧૧૬૭ આષાઠ સુદિ ૬ના રોજ ચિતોડમાં આચાર્યપદ આપ્યું. વાગડ દેશમાં વિહાર કરી તેમણે દસ હજાર ગ્રંથોને ઉપદેશ આપી જૈનધર્મના ઉપાસક બનાવ્યા એમણે પોતાના તેજોમય ચારિત્રજળથી ચિતોડમાં ચામુંડા દેવીને પ્રતિષ્ઠા કર્યો. તેમજ પિંડવિશુદ્ધિ પ્રકરણ, ષડશીતિ કર્મગ્રંથ, સંઘપદ્ધત, સૂક્ષ્માર્થવિચારસારોદ્ધાર, પૌષધવિધિ પ્રકરણ x, ધર્મશિક્ષા, દ્વાદશકુલક, પ્રશ્નોત્તરૈકષણિશતક, પ્રતિક્રમણ સામાચારી, અષ્ટસખતિકા (ચિત્રકૂટ મહાવીર જિનાલય પ્રશસ્તિ) શૃંગારશતક અને સ્વપ્નાષ્ટકવિચાર આદિ.

x ઉ. વનયસાગરજીના સંગ્રહમાં છે.

* એમના બનાવેલા નિર્માણિત ગ્રંથો ઉપલબ્ધ છે :—

૧ મહાવીર ચ પ (પ્ર.), ૨ કલારણુ કોસ (પ્ર.), ૩ પાસનાહ ચરિયં(પ્ર.), ૪ આરાધના શાસ્ત્ર, ૫ પ્રમાણુ પ્રકરણ, પ્ર. ૬ અનંતનાથ સ્તોત્ર, ૭ પાર્શ્વનાથ દશભવગર્ભિત સ્તવ; એમણેજ આચાર્ય જિનચંદ્ર રચેલ 'સંવેગ રંગશાલા' નામક ગ્રંથનો સંસ્કાર પણ કર્યો હતો. (૦)

અનેક ગ્રંથો અને સ્તોત્રોની રચના કરીને પોતાની પ્રખર વિદ્વત્તાનો સારો એવો પરિચય આપ્યો.† ધારા નગરીના રાજા નરવર્મને પોતાની લોકોત્તર પ્રતિભાથી એમણેજ રંજિત કરેલા. સં. ૧૧૬૭ ના કાર્તિક વદી ૧૨ ની રાત્રિના અતુર્થ પ્રહરે એમનો દેહવિલય થયો.

એમના પદ્મધર પ્રકટપ્રભાવી જ. યુ. પ્ર. દાદા શ્રીજિનદત્ત-સૂરિજી થયા, જેમણે અનેક એજેનોને જેન બનાવી જેન શાસનની મહાન પ્રભાવના કરી. એમનું જીવન તો સુપ્રસિદ્ધજ છે, એથી એ વિષે અત્રે વધુ એટલા માટે નથી લખતા કે એમનું સ્વતંત્ર જીવનચરિત્ર આલેખવામાં આવશે. † એમણે ૧ સંદેહ-દોલાવલી, ૨ ગણધર સાર્ધશતક, ૩ ગણધર સપ્તતિકા, ૪ કાલ સ્વરૂપકુલક, ૫ ચૈત્યવન્દન કુલક, ૬ અ(વ્ય)વસ્થા કુલક, ૭ ઉપદેશ રસાયન કુલક, ૮ વિશિષ્ટા અને ૯ ચર્યરી આદિ અનેક ગ્રંથોની તેમ ૧ સુશુરૂપારતંત્ર્ય સ્તોત્ર, ૨ વિઘ્નવિનાશી સ્તોત્ર, ૩ સર્વાધિષ્ઠાતૃ સ્તોત્ર, ૪ શ્રુતસ્તવ, ૫ આદ્યાત્મ ગીત, ૬ મંત્ર

† એમના બનાવેલા નાના મોટા ૪૩ ગ્રંથો છે. તે પૈકી આગમ સારોદ્ધાર, અષ્ટસપ્તિકા, સ્વપ્નાષ્ટક વિચાર અને પ્રચુરપ્રશસ્તિ, ચારે ગ્રંથો અનુપમજ્ઞ છે, ને બાકીનાં ૩૯ ગ્રંથોનું સંપાદન ‘વલ્લભ ભારતી’ને નામે ઉપાધ્યાય વિનયસાગરજી કરી રહ્યા છે, જે ટૂંક સમયમાંજ પ્રકાશિત થશે તેમ + આ નિશાનીવાળા ગ્રંથો ભિન્ન ભિન્ન સંસ્થાઓ તરફથી પ્રગટ થઈ ચૂક્યા છે. (યુ. સં.)

† જણાવતા આનંદ થાય છે કે નાહટાબંધુઓકૃત ‘શ્રીજિનદત્ત સૂરિજી’નું જીવનચરિત્ર સ્વતંત્રરૂપે પ્રકટ થઈ ચૂકેલ છે. (યુ. સં.)

§ સંભવતઃ આ વ્યવસ્થાકુલકજી હશે, કે જે શ્રીજિનયંદ્રસૂરિજી છે, ને જેસલમેર તેમજ ઝિકાનેરના જ્ઞાનભંડારમાં ઉપલબ્ધ છે.

ગર્ભિત સ્તોત્ર આદિ અનેક સ્તોત્રો આદિની રચના કરી છે. એમનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૧૧ અષાઠ સુદ ૧૧ના રોજ અજમેર ખાતે થયો. એમના પદ પર નરમણિમંડિતભાલસ્થલ આચાર્ય શ્રીજિનયન્દ્રસૂરિજીને એમણે સ્વહસ્તે સ્થાપિત કર્યાં. તેઓ 'મણિધારીજી' નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. નાની વયમાંજ તેઓ ભારે પ્રતિભાસંપન્ન આચાર્ય થયા. એમનો સ્વર્ગવાસ દિલ્હીમાં સં. ૧૨૨૩ના ભાદ્રપદ (શુ.શ્રા.) વદી ૧૪ના રોજ થયો. + શ્રીતીર્થ પાવાપુરીજીના શિલાલેખ અને કેટલીક પટ્ટાવલીઓથી પ્રતીત થાય છે કે એમણેજ મહતિયાણુ જાતિની સ્થાપના કરી હતી. આ જાતિની ઘડું ઉન્નતિ થઈ, પૂર્વદેશીય પાવાપુરીજી, રાજગૃહ આદિ તીર્થોના મંદિરો આ ભાગ્યશાળી મહતિયાણુ સંઘદ્વારા બન્યા તેમજ જીર્ણોદ્ધાર કરાવાયા છે. વ્યવસ્થાકુલક (ચતુર્વિધસંઘશિક્ષા ગાથા ૬૯) નામક ગ્રંથની અને પાર્શ્વસ્તોત્રની રચના પણ એમણે કરી છે.

એમનું પ્રભાવશાળી શુભ નામ ખરતરંગચંદ્રમાં સદા અમર રાખવા માટે ચતુર્થ પાટ પર એજ નામ (આચાર્યોનું) રાખવાની પ્રથા પ્રચલિત કરવામાં આવી. એમના સ્વર્ગવાસ પછી શ્રીજય-દેવાચાર્યે શ્રીજિનપતિસૂરિજીને પદ્મધર આચાર્ય બનાવ્યા. વિદ્વત્તામાં એમની પ્રતિભા ખૂબ ખૂબ વૃદ્ધિ પામી હતી. છત્રીસ શાસ્ત્રાર્થોમાં એમણે વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. વાદીઓને ચુકિત તેમજ પ્રમાણો દ્વારા નિરુત્તર કરી દેવામાં તેઓ સાક્ષાત્ "સરસ્વતી પુત્ર"જ હતા. એમનું જીવનચરિત્ર વિસ્તાર પૂર્વક

+ એમનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર 'મણિધારી જિન ચંદ્રસૂરિ'ના નામે દિલ્હીમાં નાહટા બંધુઓ તરફથી અને એનોજ ગુજરાતી અનુવાદ મુંબઈ પાંચકુની મહાવીર સ્વામીના દેરાસર તરફથી પ્રકાશિત થઈ ચૂકેલ છે.

એમના શિષ્ય વિદ્વદ્ગુરુત્તમ શ્રીજિનપાદોપાધ્યાયે+ સ્વચિત્ત
 ગુર્વાવસ્ત્રીમાં આપેલ છે. આ પુસ્તકને વાંચતા એમની અપૂર્વ મેધા
 અને પાંડિત્યનો સારો પરિચય મળે છે. સંઘપદ્ધત્વૃત્તિ, વાદસ્થલ,
 સમાચારી, પંચલિંગીટ્રીકા, તીર્થમાલા, ચતુર્વિંશતિજિનસ્તવ,
 વિરોધાલંકાર ઋષલસ્તુતિ, અજિત શાંતિસ્તોત્ર (કલ્હલોલાનિવ),
 સ્તંભતીર્થ અજિતજિનસ્તવ (વિશદસમવિદ), નેમિસ્તોત્ર
 (નેમિ સમાહિતધિયા), ચિંતામણિ પાર્શ્વસ્તોત્ર (જગદ્ગુરુ
 જગદ્દેવ), ચિંતામણિ પાર્શ્વસ્તોત્ર બીજું (કિં કપૂરમય),
 પાર્શ્વસ્તવ (અસી સ્વ.) મહાવીર દેવસ્તુતિ (સુચંડિમાડંગર-
 પંચબાણ), મહાવીર સ્તુતિ (પ્રણતસુરનિકાય) આદિ ગ્રંથો
 એમણેજ રચેલા છે.

સંવત્ ૧૨૭૭ અષાઢસુદિ ૧૦ ના પાલણપુરમાં તેમનો
 સ્વર્ગવાસ થયો પછી મરોટ (મારવાડ) વાસ્તવ્ય ધર્મિષ્ઠ ભાંડા-
 ગારિક (ભાંડારી જોત્રના) નેમિચન્દ્ર (ષષ્ટિશતક અને જિનવદ્ધલ
 ગીતના કર્તા) ના પુત્ર શ્રીજિનેશ્વરસૂરિજી પદ્મધિકારી થયા.
 એમણે અનેક શિષ્યોને દીક્ષા દીધી, અને જિનાલયોમાં જિન-
 ગિજોની પ્રતિષ્ઠાઓ કરી. એમણે સં. ૧૩૧૩માં પાલણપુરમાં

+ એમણે રચેલ બીજા નિમ્નાંકિત ગ્રંથો આજે પણ ઉપલબ્ધ થાય
 છે. સનતકુમારચરિત્ર મહાકાવ્ય,* પટસ્થાન પ્રકરણ વૃત્તિ× (સં. ૧૨૬૨)
 ઉપદેશ રસાયન વૃત્તિ× (અ. ૧૨૬૨), દ્વાદશકુલકવૃત્તિ× (સં. ૧૨૬૩),
 ધર્મશિક્ષા પ્રકરણ વૃત્તિ* (સં. ૧૨૬૩), પંચલિંગી ટિપ્પણ×, ચર્યારી
 ટિપ્પણ×, સ્વપ્નવિચારભાષ્ય વૃત્તિ, સ્વપ્ન ફલ વિવરણ, સાંક્ષિપ્ત પોપધ-
 વિધિ, જિનપતિસૂરિપંચાસિકા, એમાંથી × નીશાનીવાળા ગ્રંથો મુદ્રિત
 થઈ ગયેલા છે. અને * આ બે ગ્રંથોનું સંપાદન ઉપાધ્યાય વિનય-
 આગરજી કરી રહ્યાં છે.

“શ્રાવક ધર્મવિધિ” નામક ગ્રંથ ળનાંવ્યો. તેમજ બીજાં સ્તોત્રોની રચના પણ સારી સંખ્યામાં કરી હતી. સં. ૧૩૩૧ આશ્વિન વદી ૬ ને રોજે જાંલોરમ એમનો સ્વર્ગવાસ થયો.

એમની પાટે શ્રીજિનપ્રબોધસૂરિજી આવ્યા એમણે સં. ૧૩૨૮નાં ‘કાતંત્ર’ વ્યાકરણ પર ‘દુર્ગપદપ્રબોધ’ નામક વૃત્તિ રચી. અને ‘મહોપાધ્યાય વિવેકસમુદ્ર’ કૃત ‘પુણ્યસાર કથા’નો સંશોધન કર્યો હતો, એમના પદ્મધર શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ થયા જેમણે કેટલાંયે રાજઓને પ્રતિબોધ કરવા સાથે “કલિકાલ કેવલી” ગિરુદ પ્રાપ્ત કર્યું; અને યવન સમ્રાટ ‘કુતુબુદ્દીન’ને પોતાના અપ્રતિમ ગુણો વડે રંજિત કર્યો. સં. ૧૩૭૬ અષાઢ શુકલ ૯ ને રોજે કોસાણા ગામમાં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો, ત્યાર પછી સં. ૧૩૭૭માં જેઠ વદી ૧૧ ના રોજ શ્રીરાજેન્દ્રાચાર્યજીએ શ્રીજિનશુકલસૂરિજીને એમના પદ્મધર ળનાવ્યા. એમણે પણ સિધ તેમજ મારવાડ આદિ દેશોમાં વિહાર કરી જૈન ધર્મની ભારે પ્રભાવના કરી. સં. ૧૩૮૯ના ફાગણ વદી અમાસના ૪ રોજે દેરાઉરમાં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો. તેઓ દાદાજીના

+ સં. ૧૩૨૪માં એમના હાથથી પ્રતિષ્ઠિત ગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ બીહડીયાજી તીર્થના ભોંયરામાં મૂળનાયકની સામે અને હાદરાની પાસે હાદરાનાં જમણી બાજુના ગોખલામાં ગિરાજમાન છે. જેનો લેખ આ પ્રમાણે છે.

‘સંવત્ર ૧૩૨૪ વૈશાખવદિ ૫ ત્રયે શ્રીગૌતમસ્વામિમૂર્તિઃ શ્રોજિનેશ્વરસૂરિશિષ્યશ્રોજિનપ્રબોધસૂરિમિઃ પ્રતિષ્ઠિતા કારિતા ચ સાં દો(ફો)હિત્યપુ(ત્ર)સાં વજ્જલેન મૂલદેવાદિ આ સહિ તો સ્વશ્રેયોર્ધ્યં કુટુમ્બશ્રેયોર્ધ્યં ચ”

જનાપાદે, પાધ્યાયે રચેલ ગુર્વાવલીના આધારે સ્વર્ગવાસનો સમય ફાગણ વદ પંચમનો છે. કતાં આજે લાંબા રાષ્ટ્રમયી સર્વત્ર પાંચર

નામથી સવત્ર સુપ્રસિદ્ધ છે. સં. ૧૩૮૩માં એમણે ચૈત્યવંદન કુલકવૃત્તિ પણ રચી અને કેટલાક સ્તુતિ-સ્તોત્રોની પણ રચના કરી હતી, એમની ચરણપાદુકાઓ હબરે સ્થળોએ ભારે ભક્તિભાવપૂર્વક આજે પણ પૂજ્ય છે. તેઓ ભારે ચમત્કારી હોવાનાં અંગે આ કલિકાળમાં ભક્તોની મનોવાંછા પૂરવા માટે સુરતરુ સમાન છે. એમના સમયે ખરતરગચ્છમાં ૭૦૦ સાધુઓ તેમજ ૨૪૦૦ સાધ્વીઓ એમના આરાતુવર્તી હતા. એવો ઉલ્લેખ ધર્મકલશ કૃત “શ્રીજિનકુશલસૂરિરાસ” માં મળે છે. એમના પદ્મપર ષડાવશ્યક બાલાવબોધ તેમજ અનેક સ્તોત્રોના કર્તા શ્રીતરુણપ્રભસૂરિએ લઘુવયસ્ક શ્રીજિનપદ્મસૂરિજીને સં. ૧૩૬૦ જ્યેષ્ઠ સુ. ૬ ના રોજ સ્થાપિત કર્યા.

બાલ્યાવસ્થામાંજ એમના પુણ્ય પ્રભાવથી સરસ્વતી દેવી પ્રસન્ન થઈ, જેથી તેઓ “બાલ-ધવલ કુર્વાલ સરસ્વતી” બિરુદ^xથી પ્રસિદ્ધિને પામ્યા. એમનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૪૦૦ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૧૪ ના રોજ પાટણમાં થયો. એમની કૃતિઓમાં “સ્થુલભદ્ર કાગ” ઉપલબ્ધ છે.

લુપ્ત થઈને અમાસ કેમ પ્રવૃત્તિમાં આવી ગઈ? એની સત્ય શોધ ઇતિહાસ વેતાઓએ કરવી જરૂરની છે. અમારા ખ્યાલ મુજબ તો ‘પંચદશ્યા’ને ‘પંચસ્યા’ લખાઈ ગયું હોય અને તે વાંચનારાઓના મોઢે ‘પંચસ્યા’ સહેજે વંચાઈ જવું કાંઈ અસંભવ નથી. એથી ગુર્વાવલીમાં લખનારની એ ભૂલ થઈ હોય એમ વિશેષ સંભવ લાગે છે. વસ્તુતઃ સ્વર્ગતિથિ ફાગણની અમાસજ દીક લાગે છે. એમનું પણ વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર હિંદીમાં નાહટાજીએ અને તેનો ગુજરાતી અનુવાદ મુંબઈ મહાવીર સ્વામી દેરાસરના ટ્રસ્ટીઓએ બાહાર પાડેલ છે. (ગુ. સં.)

^xઆ બિરુદનો ઉલ્લેખ ઉ૦ જિનપાલની ગુર્વાવલીમાં નથી મળતો (સં)

એમના પાઠે આચાર્ય જિનલખિય સૂરિજી થયા, એમને પણ સૂરિપદાર્પણ ઉપરોક્ત તરુણપ્રભાચાર્યજીએજ સં. ૧૪૦૦ આષાઢ શુદ્ધ ૧ ને રોજ કર્યું અને સં. ૧૪૦૬માં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો. એમના પછી ગચ્છનાયક શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી થયા સં. ૧૪૧૫ માં સ્તંભનક (ખંભાત) તીર્થમાં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો. એમની પાટ પર શ્રીતરુણપ્રભાચાર્યે જિનોદયસૂરિજીને સ્થાપિત કર્યાં. એમણે અનેક જિનાલયોમાં જિનગિર્યોની પ્રતિષ્ઠાઓ કરી, અને કેટલાંયે સ્થળોએ અમારિ ઉદ્ધોષણ કરાવીને જૈન શાસનની મહાન પ્રભાવના કરી.

એમની પાટ પર શ્રીજિનરાજસૂરિજી x થયા, જે ન્યાયશાસ્ત્રના પ્રકાંડ વિદ્વાન હતા. શ્રીસ્વર્ણપ્રભાચાર્ય, ભુવનરતનાચાર્ય, અને સાગરચન્દ્રાચાર્યને એમણેજ આચાર્ય પદ પ્રદાન કરેલ. સં. ૧૪૬૧ માં દેવલવાડામાં + એમનો સ્વર્ગવાસ થયો. એમના પદ પર નારચન્દ્રપિપ્પતના કર્તા સાગરચન્દ્રાચાર્યજીએ શ્રીજિનવર્દન સૂરિજીને સ્થાપન કર્યાં. જેના પર દેવી પ્રકોપ થઈજવાને કારણે સંઘઆજ્ઞાથી ગચ્છસ્થિતિ રક્ષણાર્થે સં. ૧૪૭૫ માં શ્રીજિન ભદ્રસૂરિજીને ગચ્છનાયક બનાવ્યા.

શ્રીજિનભદ્રસૂરિજી એક પ્રતિભાશાળી વિદ્વાન અને જૈન સાહિત્યની રક્ષા તેમજ અભિવૃદ્ધિ દરનાર અગ્રગણ્ય આચાર્ય થયા.

* એમની રચેલ શાન્તિ સ્તવ અને શત્રુજય વિજયિત એ બે કૃતિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. (સં.)

x એમની પરંપરામાં હજુસુધી યતિવર્ધ સુમેરમલજી અને નકધિકરજીજીના શિષ્યો છે.

+ જે મેવાડમાં આવેલ જૈનેતર તીર્થ 'એકલંગજી' ની પાસે છે.

ઈપરતરગચ્છની પિપ્પલક શાખાના સ્થાપક તેઓજ છે. એમની સં. ૧૪૭૪ માં રચેલ સપ્તપદ્યાર્થી વૃત્તિ અને બીજો અન્ય વાગ્મટાલંકાર વૃત્તિ અને પૂર્વદેશચૈત્યપરિપાટી પણ મળે છે.

છે. એમણે જેસલમેર, બલોર, દેવગિરિ, નાગૌર, પાટણ, સાંડવગઢ, આશાપદલી, ધર્ણાવતી, ખંભાત આદિ અનેક સ્થાનો પર હુન્નરો પ્રાચીન ગ્રંથોનો સંગ્રહ કરવા સાથે હુન્નરો નવીન ગ્રંથો લખાવી કરીને ભંડારોમાં સુરક્ષિત કર્યા કે જેને માટે કેવળ જૈન સમાજજ નહીં, કિન્તુ સમગ્ર સાહિત્યસંસાર એમના પ્રતિ ચિર કૃતજ્ઞ રહેશે. જિનગિમ્મોની-પ્રતિષ્ઠા પણ એમણે વિપુલ પ્રમાણમાં કરી હતી, જેમાંની સેંકડો તો આજેય વિદ્યમાન છે.

એમણે યનાવેલ “જિન સત્તરી પ્રકરણ” (ગા-૨૨૦) પ્રાકૃત ભાષામાં ઉપલબ્ધ છે. એમની હસ્તલિખિત “યોગ-વિધિ” ની સુંદર પ્રતિ શ્રીપૂજ્યજી (ગિકાનેર) ના સંગ્રહમાં છે. સં. ૧૪૯૫માં ઉપાધ્યાય જયસાગર પ્રણીત સદૈહદોલાવલી ટીકાનું અને સં. ૧૫૦૧માં તપો(ગુણ)રત્નકૃત ‘ષષ્ઠિશતક વૃત્તિ’ નું સંશોધન એમણેજ કરેલ.†

શ્રીભાવપ્રભાચાર્ય અને કીર્તિરત્નાચાર્યન એમણેજ આચાર્ય-પદથી વિભૂષિત કરેલ. સં. ૧૫૧૪ના માગસર વદી ૯ના રોજ કુંભલમેર (મેવાડ)માં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો.

એમના પદ પર શ્રીકીર્તિરત્નાચાર્યે* શ્રીજિનયન્દ્રસૂરિજીને સ્થાપિત કર્યા. શ્રીધર્મરત્નસૂરિ, ગુણરત્નસૂરિ આદિને એમણેજ આચાર્યપદ આપ્યાં. સં. ૧૫૩૦માં જેસલમેર ખાતે એમનો

† એમની યનાવેલ નિમ્નાંકિત કૃતકર કૃતિઓ પણ ઉપલબ્ધ છે:- દ્વાદશાંગી પ્રમાણકુલક (ગા. ૨૧), શત્રુંજય લઘુ મહાત્મ્ય (ગા. ૧૩૫), સૂરિમંત્રકલ્પ (શ્રીપૂજ્ય જિનધરજીન્દ્રસૂરિના સંગ્રહમાં, છપાઈ પણ ગયેલ છે), સાચોર મહાવીરસ્તવ, સમદશભેદ જિનસ્તવ, અને કુમારસંભવવૃત્તિ. (સં.)

*આચાર્યપદ પ્રાપ્તિપૂર્વે એમનું નામ કીર્તિરાજ ઉપાધ્યાય હતું. સં. ૧૪૯૫(?)માં એમણે “નેમિનાથ મહાકાવ્ય” યનાવ્યું. એમના જીવનચરિત્ર-આગતમાં અમારા તરફથી પ્રગટ થયેલ “ઐતહાસિક જૈન કાવ્ય-સંગ્રહ” જૂઓ. એમની અંતરંગમાં પરમગીતાચાર્ય વેવોવૃદ્ધ આચાર્ય શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂરિજી આદિ થયા.

સ્વર્ગવાસ થયો. એમણે પોતાના પદ પર સ્વહસ્તેજ શ્રીજિન-
સમુદ્રસૂરિજીને સ્થાપિત કર્યા. એમણે પંચનદી સાધન આદિ કરી
ખરતરગરજની ખૂબ ઉન્નતિ કરી. સં. ૧૫૩૬ માં જેસલમેરના
શ્રીઅષ્ટાપદપ્રાસાદમાં પ્રતિષ્ઠા કરી. સં. ૧૫૫૫ માં અમદાવાદ
મુકામે એમનો સ્વર્ગવાસ થયો. એમના પછી ગચ્છનાયક શ્રીજિન-
હંસસૂરિજી થયા, જેમણે ૧૫૭૩ માં ણિકાનેરમાં “આચારંગ
દીપિકા” બનાવી† બાદશાહ સિકંદર લોદીને પોતાની અપ્રતિમ
પ્રતિષ્ઠાદિ અસાધારણ ગુણો વડે ચમત્કૃત કરી પાંચસો (૫૦૦)
બંદીવાનો (કેદીયો)ને કારાવાસ(બેલ)માંથી મુક્તિ અપાવી. એમનો
સ્વર્ગવાસ સં. ૧૫૮૨ માં પાટણમાં થયો. પોતાના પદ પર એમણે
શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિજીને સ્થાપિત કર્યા જેમનો સંક્ષિપ્ત પરિચય
આ પ્રમાણે છે :—

એમનો જન્મ સં. ૧૫૪૯ માં કૂકડચોપડા ગોત્રીય સંઘપતિ
રાહલદેવની ધર્મપત્નિ રચણુદેવીની કુળે થયો. સં. ૧૫૬૦ માં
દીક્ષા ગ્રહણ કરી શાસ્ત્રાભ્યાસ કર્યો. એમની વિદ્વત્તા અને યોગ્યતા
જોઈને ગચ્છનાયક શ્રીજિનહંસસૂરિજીએ સં. ૧૫૮૨ ના માહ
શુદી ૫ ના રોજ બાલાહિક ગોત્રીય શાહ દેવરાજકૃત નન્દી
મહોત્સવપૂર્વક આચાર્યપદ અર્પી પોતાની પાટ પર સ્થાપિત કર્યા.
એમણે ગુજરાત, પૂર્વ, સિંધ દેશ તેમજ મારવાડમાં વિહાર કર્યો.
સં. ૧૫૯૩ ના માહ શુદિ ૧ શુક્રવારે ણિકાનેરના મંત્રીશ્વર
કર્મસિંહે બતાવરાવેલ શ્રીનમિનાથ સ્વામીના મંદીરની પ્રતિષ્ઠા
કરી. સિંધુદેશમાં શાહ ધનપતિકૃત મહોત્સવથી પંચનદીના પાંચ
ખીરો અદિને સાધ્યા,

એમના સમયે ગચ્છના સાધુઓમાં ધ્રિયિકાચાર વધી ગયો હતો.
એમને આ અસહ્ય લાગ્યું. એટલે પરિચુમાવનો ત્યાગ કરી કિથોદાર
કરવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા એમના હૃદયમાં જાગી. ણિકાનેરના મંત્રીશ્વર

અંત્રામસિંહ વચ્ચાંવનને પણ ગચ્છની આ પરિસ્થિતિથી ભારે અસંતોષ હતો; આથી એમણે પણ સૂરિ મહારાજને ણિદાનેર પધારી ગચ્છની સુવ્યવસ્થા કરવા વિનંતીપત્ર પાઠવ્યો. મંત્રીશ્રવણની આ નમ્ર પ્રેરણાએ સુધાર્ણમાં સુગંધના જેવું કામ કર્યું, શ્રીજીનંદ્ય માણિક્ય સિંહએ ભાવથી કિયોદાર કરી એમ વિચાર્યું કે પહેલાં દેરાદર જઈ દાદા શ્રીજીનંદ્યસહસ્રચરિત્રની યાત્રા કર્યા પછી સમસ્ત પરિશદ ત્યાગ કરીશ અને મારા આજ્ઞાનુયાયી સાધુવર્ગને પણ શુદ્ધ સાધ્વાચાર પાલન કરાવીશ. પ્રગટ-પ્રભાવી દાદા કુશલસરિત્ર મને આ કાર્યમાં સફળતા આપે આ હેતુથી દેરાદર પધાર્યા.

ત્યાં શુરહેવનાં દર્શન કરી જેમલમેર તરફ પાછા ફરતાં માર્ગમાં

જન કે એમના આજ્ઞાનુયાયી ઉપાધ્યાય કનકતિલકજી આદિએ સં. ૧૬૦૬માં કિયાઉદાર કર્યા હતા, પણ એથી ગચ્છના અન્ય સાધુઓ પર પ્રભાવ ન પડ્યા. આથી સંત્રામસિંહ મંત્રીએ સમગ્ર ગચ્છની સ્થિતિ સુધારવા માટેજ સૂચિતે વિનંતીપત્ર પાઠવ્યો હતો.

શ્રીકનકતિલકાપાધ્યાયજીનો કિયોદાર-નિયમ-પત્ર અમને મળેલ છે. એમાંનો આવશ્યક ભાગ આ પ્રમાણે છે.

‘સંવત્ ૧૬૦૬ વર્ષે દિવાલીદિને શ્રીવિક્રમનગરે પ સુવિહિતગચ્છ સાધુમાર્ગની સ્થિતિ સૂત્ર ઉપર ક્રિધી, તે સમસ્ત ક્રવીશ્વરે પ્રમાણ કરવી ॥’

‘ઉપાં કનકતિલક, વાં ભાવહર્ષ ગણિ, વાં શ્રીશુભ વર્દન ગણિં વહસી સાધ્વાચાર કીધો છે ॥’

એ પછી આવન યોલોનું વર્ણન છે, જેમાં સાધ્વાચારની ફાળુ વ્યવસ્થા લખી છે. આ યોલોને ‘અમાન્ય’ ગણે, તેને ‘પ્રાસથા’ નામથી સંબોધેલ છે. આ પત્ર જર્જરિત તેમજ ફેટલાયે સ્થળે ફાટી પડી ગયેલ છે, એથી એની સંપૂર્ણ નકલ નથી હઈ શકાઈ. આ જુલુ પત્ર માલકુ સાખના શાહ ગોપા પરમ સુપ્રાવકના પડન અર્થે લખાયેલ હતો અને અમારા સંગ્રહમાં છે.

પિપાસા પરિસહનો અતિશયપણે ઉદય થયો. એટલે અત્યંત તીવ્ર તૃષ્ણા લાગી. આ દિવસે એમને પંચમીનો ઉપવાસ હતો, પરંતુ આ પ્રાંતમાં પાણીની અતિશય તંગી હોવાને કારણે ક્યાંચ પણ પાણી ન મળી શક્યું. સંધ્યા સમય થઈ ગયો, ત્યારબાદ થોડુંક પાણી મળ્યું. લોકોએ કહ્યું, મહારાજ! આ પાણી ગ્રહણ કરી આપની પિપાસા છિપાવો. પરંતુ દૃઢતાપૂર્વકનો ઉત્તર મળ્યો કે વર્ષો સુધી ગરબિહાર મત ક્યું છે, તે શું એક દિવસ સાથે ભંગ કરું? એ તો કદાપિ નજ બની શકે. આયુષ્ય વધારવા ઘટાડવાની શક્તિ તો કોઈમાં છે નહિ. જે ભાવિ સર્વજ્ઞ પ્રભુએ પેળ્યું છે, એજ પ્રમાણે બનશે.

આમ શુભ અધ્યવસાયની ધારામાં આરૂઢ થઈને કોઈ પ્રકારે મત ભંગ ન કરતાં, સ્વયં અનશન સ્વીકારી લીધું. સં. ૧૬૧૨ મિતી આઘાઢ શુદ્ધિ પં ના રોજ ગુરુ મહારાજનું સ્વર્ગ પધાર્યા. જે સ્થળે એમનો અગ્નિ સંસ્કાર થયો, ત્યાં જૈન મંદિર એક સુંદર સ્તૂપના બનાવરાખ્યો હતો, જેનો આજે કોઈનજ પત્તો નથી લાગતો.

આપણા ચરિત્રનાયક શ્રીનિનચન્દ્રસૂરિએ એમનાજ શિષ્ય-રત્ન હતા; જેમનું યથાજ્ઞાત હોવન ચરિત્ર હવે પછીના પ્રકરણમાં આલેખવામાં આવશે.

× આ સ્તૂપનો ઉલ્લેખ પદ્મરાજકૃત “પંચનદી સાધન નિનચન્દ્રસૂરિ ગીત” માં છે જે આગળના પ્રકરણમાં આવશે. એક પદ્મરાજીનાં એમના સર્ગવાસે દેરાઉરથી ૨૫ કોશ દુર્બલ છે. અર્થાત્ આ સ્થળની શોધમાં કરવી આવશ્યક છે.

પ્રકરણ ૩૭

સૂરિ પરિચય :—

મારવાડ પ્રાંતના જોધપુર રાજ્યમાં ખેતસર* નામે એક રમણીય ગામ છે. ત્યાં એસવાંલ જાતીય રીડડ ગોત્રવાળા શ્રીવંતશાહ નામના શ્રેષ્ઠ રહેતા હતા. એમની સુશીલા

* ખાન્તરગચ્છની ઘણી ખરી પટ્ટાવલીઓમાં શ્રીવંતશાહનું નિવાસ-સ્થાન તિમરીની પાસે વડલી ગામ લખેલ છે, પરંતુ એથીયે અધિક પ્રાચીન, કવિ કનકસોમકૃત “શ્રીજિનયંત્રસૂરિ ગીત. કે જે સં. ૧૬૨૮માં કવિએ (સ્વહસ્તે) લખેલ ઉપગ્રંથ છે; એમાં આ પ્રકારે લખેલું છે :—

મારવાડિ દેશ ઉદાર, જિહાં ધરમકો વિસ્તાર,
તિહાં ચેતસર મંદારિ ।

ઓશવશકડ સિળગાર, સિરિવંતશાહ ઉદાર,
તસુ સિરિયદેવી નાર ॥૨॥

સુખ વિલસતાં દિનદિન, પુણ્યવંત ગરમ ઉતપન્ન,
નવમાસ જિહાં પડિપુન્ન;

જનમિયાં પુત્રરત્ન, તિહાં સ્વરચિયા વહુ ધન્ન,
સવ લોક કહૈ ધનધન્ન ॥૩॥

એમાં ખેતસરનું નામ સ્પષ્ટ લખ્યું છે. પ્રાચીન હોવાથી અમોએ પણ ખેતસરનું જ નામ આલેખેલ છે.

ધર્મપત્નીનું નામ સિરિયાદેવી હતું. આનંદપૂર્વક શ્રાવકધર્મ પાળતાં આ સિરિયાદેવીની રત્નગર્ભા કુટુંબમાં એક પુણ્યવાન છવે ઉત્તમ ગતિથી સ્વર્ગીને અવતાર ધારણ કર્યો. ગર્ભકાળ વ્યતીત થતાં સં. ૧૫૯૫ના ચૈત્ર વદિ ૬ ૧૨ના શુક્ર દિવસે કામદેવ સમારૂપલાવણવાળા, સૂર્યસમાન તેજસ્વી, શુભ લક્ષણયુક્ત એક પુત્ર-રત્નનો જન્મ થયો. આ શુભ અવસર નિમિત્તે શ્રેષ્ઠિએ પુત્રકાળ દ્રવ્ય વ્યય કરી ખૂબ આનંદ ઉત્સવ મનાવ્યો. દસમે દિવસે આ બાળકનું નામ “મુલતાન કુમાર” રાખવામાં આવ્યું. આ “મુલતાન કુમાર” સુદ પક્ષના ચંદ્રમાસી જેમ નિર્ધાનદિન વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. માતાપિતાએ એને બાલ્યકાળમાં જ સુવર્ણ કળાઓને અભ્યાસ કરાવી નિપુણ બનાવ્યા.

વિ. સં. ૧૬૦૪માં અવતરજન્મનાયક શ્રીનિરમાણિક્ય-સૂરિજી મહારાજ પેતાના શિષ્યમુદાય મહિત્ત અંગે બધામાં એમની પધરાત્નસૂત્રી એવસરમાં સારી રીતે ધર્મભાવના વ્યવૃત્ત થઈ. ત્યાંના શ્રાવકો વિત્ત દાગનીને ધર્મકર્મમાં પ્રવૃત્ત થયા. એમના ઉપદેશ-વચનમુદ મંત્રણી મુલતાન કુમારના નિર્મળ ચિત્તમાં વૈરાગ્ય ભાવના ઉત્પન્ન થઈ તેમ નાંચણિક સુમેની અભાવના એમને સમજાવા લાગી અને મનનું મુખ દેવાવાળા અનિવર્યમંદ

મંદિર પાસે તે સમયે સિદ્ધિ વૈશ્યાજી વડે ૧૨ દોલત છે. એ સુવર્ણ આકાશમાં પ્રગટિત અમરકાંડ મહિત્તના સિદ્ધિએ જ અન્ય રીતે તે કરવું થયું હોય અથવા તે અમરકાંડને મૂકી દેવ તેથી અમરકાંડ ન થોડાક નામચાવના સુવર્ણના નિર્મિત સ્વરૂપવાળા, જગમેં અમર નાન.

(વિ. ૧૬૨૪ વિ. અમરકાંડના નિર્મિત સુવર્ણના નામ) | સિદ્ધિ-વર્ણના સુવર્ણ સં. ૧૬૨૪ દોલત છે, એના ઉપર સુવર્ણના ઝીત, કુમરકાંડ નિર્મિત અમરકાંડ સુવર્ણ સં. ૧૬૨૪ દોલત છે. આથી એના સિદ્ધિ સં. ૧૬૨૪ દોલત મુલતાન કુમારના અમરકાંડ એમ થયું છે.

પાલન કરવા દીક્ષા અંગીકાર કરવાનો દંઢ નિશ્ચય કરી લીધો. હવે સુલતાનકુમાર પોતાના માતાજી પાસે આવી દીક્ષા લેવા માટેની આજ્ઞા માંગવા લાગ્યા. એમણે કહ્યું, “માતાજી! આ સંસાર અસાર છે. પુદ્ગલ માત્રનું સુખ ક્ષણભંગુર છે, એટલે આત્માના આત્મા સુખની પ્રાપ્તિ માટે હું શ્રીજિનમાણિક્ય સૂરિજી મહારાજ પાસે દીક્ષા લઈ સાધુ બનીશ. એટલે આપ કૃપા કરીને સને રંત આપો.” માતાએ કહ્યું, “બેગ! તું તો હજી બાળક છે, હજી તો યૌવનાવસ્થામાં પ્રવેશ કરવાનું બાકી છે; ચારિત્રનું પાલન કરવું અત્યંત કઠિન છે; મોટો થા, પછી ચારિત્ર લેજે,” વગેરે વાતોદ્વારા સાધુમાર્ગની મુશ્કેલીઓ બતાવી અને દીક્ષા લેવાની ના પાડી; પરંતુ જેના હૃદયમાં સાચા વૈરાગ્યે વસવાટ કર્યો છે એવા સુલતાનકુમાર કયાં માનવાના હતા? એમણે યુક્તિપૂર્વક માતાજીના કથનનો ઉત્તર દઈ, છેવટે અનુમતિ મેળવીજ લીધી.

સુલતાનકુમારે સં. ૧૬૦૪ માં શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિજી પાસે દીક્ષા લીધી; એમનું દીક્ષા-નામ ગુરુમહારાજે સુમતિધીર રાખ્યું. આ સમયે એમનું વય કેવળ ૯ વર્ષનુંજ હતું, પરંતુ વિલક્ષણ બુદ્ધિ અને ગુરુભક્તિના પ્રભાવે અદ્વય કાળમાંજ ૧૧ અંગાદિનો અભ્યાસ કરી સકલ શાસ્ત્રોમાં પારંગત થયા. શાસ્ત્રવાદ, વ્યાખ્યાન કલાદિમાં નિપુણ બની ગુરુમહારાજ શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિજી સાથે દેશ વિદેશમાં વિચરવા લાગ્યા.

દેરાઉરથી જેસલમેર આવતાં સં. ૧૬૧૨ ના અષાઢ શુદ્ધિ પંચમીના રોજ શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિજીનો દેહાન્ત થતાં, અન્ય સાધુઓની સાથે વિહાર કરીને શ્રીસુમતિધીરજી જેસલમેર પધાર્યા. અંત સમયે શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિજી સાથે ૨૪ શિષ્યો હતા, પરંતુ સંયોગવશ તેઓ કોઈને પોતાની પટ્ટ પર સ્થાપિત ન કરી શક્યા. જેસલમેર આવ્યા પછી આ બાળતમાં પરસ્પર મતલેદ પડ્યો. અંતે સમસ્ત સંઘ અને ત્યાંના નરેશ રાઉલ શ્રીમાલદેવજી (રાજકાળ

श्रीविनय.दत्तद्वि
भुवामधान

कपसीणाद्विदन्त्यमरजुरगमिमी। सोमक गेदसिषिधवदेजा कीदत्तददि, "क्षतराद्विद
 यजराएमद्रसकृतेद्वलोया॥ दिवद्वि विधक्षसीलजिकधरद॥ दिवद्वतममउचिउरनभाद्वि
 दा॥ सोमसिररुजगमवदन्तद्वसुप्लादसीमधरमिजनिमलनादि। नयनाशारद्वगगतने।
 सिनधुं निनवेकरक राजा भिवीनती एरुजदी नहु। स्यामीदकद्विणिद्रुमदिमीमावा। डिसीलस
 रद्वएनडो॥ दिवउतराधद्वीनवासीममव जाद्व। वलिउन्नअन्तरद्वमी॥ सीणाएउरद्व
 द्वाविनाजमद्वजलाद्व। वफलउता। सुग्यातकसाद्वजेजिनसाध्वदेदीदी। सभ
 रतनद्वकद्वद्वसविद्वरिविगिमानरा द्वाद्वद्वद्वरिद्व। सुसयगउणीया। दिनका
 वद्वएममीदिजयाद्ववद्वरि॥ एसीनया॥ इति श्रीब्रह्मज्जतकराधराश्रीनमोद्वजितकरा
 तारासीसद्वरा॥ अणद्वद्वराधिससुद्विशामरासीसर्वतरणराद्वराश्री। जिनम। ऐकद्वर
 मदीशा। नाविजद्विराजवि। सुमतिधर। उनिर। राद्विकाद्वराद्वनाविकाकवनेवावनेय
 रद्वद्व। एद्वदि॥ सन्वयाद्व। । तरद्वकन्वकाव्या। नातोउकल्याण। श्रीपाद्विषद्वसालरा श्री॥ ता

અધિવેશના યજ્ઞના ઉત્તરનાં

વિજયદશમી દિવસે નરિનાથરામનું અંતિમ યત્ર, જે સુરિપદથી ૧ વર્ષ પહેલાં ૧૭ વર્ષની વયે શુભતિથીર ગણિ અવસ્થામાં અંતિરનાથકે સં. ૧૬૧૧ પાપ સુદ બીજે લખેલ છે.

उशवी* श्रीसुमतिधीरुने सं. १६१२ ना लाठरवा शुद्धि ६ गुरुयारे
 आचार्यपद अंपाच्युं गेगडगच्छना आचार्य श्रीगुरुप्रलसूरिछये
 येमने सूरिमंत्र आप्यो. श्रीजिनहुंसमूरिछना विद्वान शिष्य
 भोडोपाध्याय श्रीपुण्यसागरछये सूरिपदना योग, तप आदि

तिवारइ वडौ चेलौ धनउ नीसर्यो, जाइ पातिस्याहनई मित्ती जेसलमेर
 ओळखी देखाडी, तदा जेसलमेर कागल आयौ. तिवारई रावल संघ सर्व आवी
 गुरोनई कह्यौ । गुरों कह्यौ, आंवल तप घरघरि करउ अनइ ए जाप
 जपउ “आंवल अमृतवाणी, धन्नो हुओ धूलधाणी” ते तिमज धूलधाणी
 हुओ, ए बीजो अवदात । हिवे एकदा श्रीजेसलमेरई तीन वरसी दुकाल पड्यौ,
 तिवारै रांडल भीमई गुरु वीनव्या, तिवारई गुरे तीन उपवास करी वाम
 पादांगुष्ठ धारइ करी कायोत्सर्ग करी २२००) स्पइयारो दीपधूप होम जाग
 करायौ, तीजै दिन धरणेन्द्र प्रत्यक्ष थयौ, वर मांगी ! कह्यौ. मेह कीजइ,
 तिवारइ धरणेन्द्र कहै—सवा पुहर दिन चढतै मेह आविस्यई वांई निश्चौ राखिजो
 पारणौ करीजौ, गुरु कह्यौ ‘काछली भरियै गढिसर भरियै’ ए संकेत छै, इम
 कही देवता विसरज्यौ, हिवइ प्रभाते पारणौ कीधौ, सवा पुहर दिन चढते
 वादला उपडया, गाज बीज घटा करि मूसलभार वरसवा लागौ, गुरे चेलो ।
 अने श्रावक । हाथे काछली देई बैसाडया, इम आधी काछली थई, काछली
 नांखी पाछा उत्तर्या हैवति खमी न सकै, ‘गढिसर’ दौढ वरसरौ पाणी आयौ,
 तिवारई रावल भीम गुरोनै तेडी पटोली पंच शब्दौ पचोल दीधौ कह्यो—जे
 बेगडां विना पटोलैं करणी बीजो कोई करण न पावै पंच शब्दौ वजावण न
 पावई, इम मान महत्वं दीधउ एहवा प्रभाविक सं. १५८५(में) पाटपति थया
 सं. १६५५ स्वर्ग हूंयां ।”

* सं. १६२८ लिखित “ऊनउशोम” इत गीतमां लप्युं छे :—

“सोलहसई संवत वार, जिनमाणिक्य सूरि पदधार, सूरिमन्त्र उच्चार ।
 छीरउदश इत गहूंदीमां पणु—

“भांदावां सुदि नवमी दिनई, जेसलमेर मझारु हे ।

संघ सयल गुरु आईसई, थापई नाम अपारु हे ॥” ३ ॥

इराव्यां, जेने। उल्लेख जेष्ठ प्राचीन पत्रमां आ प्रमाणि छः—

स्वस्ति श्रीः॥ श्रीपूज्यजीनउ कागल१ हिवणांइज आव्यउ,
कागल१ श्रीसंघ भणी आव्यउ। वाच्यां समाचार जाण्या। तत्र
लिख्या जे पदस्थापना विधि लिखी मूकीज्यो। तप विगरि॥
श्रीपूज्य श्रीजिनचन्द्रसूरि भणी भाद्रवामाहे जेसलमेसरई घंणी
सूरिमंत्र दिवराव्यउ। पछइ तप उपाध्याय श्रीपुण्यसांगरजी
पासे वहा, ए वात वडां पासे सांमळी छइ॥ परं हिवणां तत्र
देशमांहे रहतां भला नही छइ। हिवणांइज राजनगरश्री राजा
पासइ ब्राह्मण १ सांवलदासरउ मूकिंउ लहणा लेवा भणी आयो
छइ, तियई कहिउ— 'सांवलदासई अहम्मदावादरा भट्टारिकिया
श्रावक तेडिनई कहाँ— गच्छ भेलो करउ' सु गच्छ भेलउ
करिस्यइ। आ वात थे पग सांभलि हुस्यई, अत्र लिखी नहीं
सु किम? ईस्या वातां भल्यां नहीं तुरत विनति करिस्यई।
चउमास उत्तरी पछई जोरावरी करी तुहांनई राख्या तउ कुण
आडौ आवस्यई?। ते भइया पिण तत्र आवी विरूप कीधउ
तउ किम थास्यई। विचार पहिलउ कीजइ तउ भला छई।
भारवाडी मांहे कोई एक श्रावक पदठवणा कगाविवावाउ
मिलाईज करिस्यई। चउमासमांहे नहीं वोळई। चउमास उत्तरी
तुरत विरूप करिस्यई। थारा भाग्य छई भला थास्यई, परं अस्हानई
घणा मामला पडया छई। स्हे वीहां छां। तथा सूरिमंत्र कियइ
पासि तत्र लेस्यउ? अस्वकीय भट्टारक आचार्य, इयां पासइ
आपांनइ लेतां भलउ नहीं, बीजउ कुण देस्यइ? ते पिण समाचार
देज्यो। विधि लिखतां वेला कांइ नहीं लागती।

विधिप्रपामांहे विधि वातरूप लिखी छइ, डोढ पत्र
छइ, पं. हर्षसोम योग्यम्। पण्डित होज्यो। जउ जोरावरि
मांडइ तउ टाणा २२ श्रीपूज्यां भणी चलाइ देज्यो। पछइ थे
चालिज्यो। रखे ढीला थाउं। इतरां सीम आवज्यो। तथा थे

લિખ્યા જે ફાગુણ ચૌમાસા પછી આદેશ દેસ્માં । તત્રાર્યે અત્ર આયાં પછી જોગ્યાજોગ્ય વિચારી આદેશરી વાત કરજ્યાં । પં. ભાવમોદ મળી તેહાલિજ્યો । તે સર્વ રૂઢીપરહ જાણિહ છહ । મહ પિણ કાગલ લીધહ છહ । જાણાં છાં પારણહ તુહાં પાસિ આવસ્યહ । સદા વંદના જાણિજ્યો ॥ સાવચેત રહિજ્યો ॥ તથા તુહાંતર્હ ગચ્છમાંહે જિયર્હ અતિરહ કાગલ તથી આવ્યહ, જિયર્હ સંઘરહ પિણ નહીં આયો । તે લિખિજ્યાં । મારવાડિ વેગા પધારિજ્યો । કાગલરા સમાચાર ઉત્તર સહુ લિખિજ્યો । સર્વોડપિ સાધુવર્ગોડનુમ્ય : ॥ ગુજરાતરા જતી ગુજરાતમાંહિજ રાખિજ્યો । સાંથ મત આણહ ॥ લંઘાડા ૭ છે ॥

આચાર્ય પદ પ્રાપ્તિ પછી આપણા ચરિત્રનાયક સુમતિશ્રીરજી : શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. જે દિવસે એમને આચાર્ય પદ પ્રદાન થયું એ રાત્રિએ એમના ગુરુ શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિજીએ સ્વપ્નમાં પ્રત્યક્ષ દર્શન દીધાં, ને સમવસરણ પ્રકરણના પુસ્તકમાં X રહેલ સામ્નાયસૂરિમંત્ર પત્ર તરફ સંકેત કરી અદૃશ્ય થઈ ગયા. સં. ૧૬૧૨ નો આતુર્માસ જેસલમેર થયો. ણિકાનેરના મંત્રી શ્રીસંત્રામસિંહ વચ્ચાવતે સૂરિજીને ણિકાનેર પધારવા વિનંતી પાઠવી.

આતુર્માસ પૂરો થતાં સૂરિજી જેસલમેરથી વિહાર કરી ણિકાનેર પધાર્યા. સં. ૧૬૧૩ નો આતુર્માસ ત્યાંજ કર્યો. ણિકાનેરનો પ્રાચીન ઉપાશ્રય + શિથિલાચારી ચાંતઓએ રોકેલો દેખી મંત્રીશ્વરે પોતાની અશ્વશાળામાંજ સૂરિજીનો આતુર્માસ કરાવ્યો. તે સ્થળ આજે રાંઘડી ચોકમાં મોટા ઉપાશ્રયના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

X જુએ ક્ષમાકલ્યાણજી કૃત ખરતરગચ્છ પદ્માવલિ આદિ.

+ આ ઉપાશ્રય, બગ્નરમાં શ્રીચિન્તામણિજીના મંદિરની બાજુમાં હતો, જ્યાં આજકાલ મથેરાણુ લોકો નિવાસ કરે છે. કહેવાય છે કે (૧) ચિન્તામણિજીનું મંદિર (૨) આ ઉપાશ્રય અને (૩) ણિકાનેરના પ્રાચીન કિલ્લાની નીચ એકી સાથે નાંખવામાં આવી હતી.

સૂરિજી ગચ્છમાં ફેલાયેલા શિથિલાચારને જોઈ લારે ઉદ્દેગ પામ્યા. જે આત્મચિદ્ધિના ઉદ્દેશથી ચારિત્ર ધર્મનો વેષ ધાર્યો એ આદર્શને ન પાળવો એ લોક-વંચનાની સાથોસાથ આત્મ-વંચના પણ છે. ગચ્છની સુધારણાથી ગચ્છનાયક માટે ક્રિયાઉદ્ધાર કરવો આનવાર્ય છે, ઈત્યાદિ વિચાર કરતાં એમનામાં આત્મગણ તેમજ ચારિત્રની અમોઘ શક્તિનો ઉદ્દાસ થવા લાગ્યો, અને અતે એમના હૃદયમાં ક્રિયાઉદ્ધાર કરવાની પ્રણય લાવના બન્યું. થઈ એમને લાગ્યું કે ત્યાગ વિના સફળતા નથી. શુદ્ધ ચારિત્ર પાળવાથીજ ઈષ્ટક્રિયાની સિદ્ધિ થાય છે. પરિશ્રદુધારી વ્યક્તિઓ સ્વતંત્ર સત્ય ઉપદેશ કદી આપી શકતા નથી. તેમ જનતા પર પ્રભાવ પણ નથી પાડી શકતા, ને તેઓ સ્વાર્થ નિમિત્તે હંમેશાં દળાએલાજ રહે છે. આથી મારે સમસ્ત પ્રકારના સુખ અને કલ્યાણને હેતાર ક્રિયાધ્ધાર કરવો એજ પરમ શ્રેય છે. આમ વિચારી સં. ૧૬૧૪ × ચૈત્ર વદી ૭ ના રોજ ક્રિયાધ્ધાર કર્યો. આ શુભ અવસર પર મંત્રીશ્વર શ્રીસંત્રાનસિંહ વચ્ચાવતે પુષ્કળ દ્રવ્ય ળગી ઉત્સવ કર્યો. એ સમયે બિકાનેરમાં ૩૦૦ ગૃહી-ચતિઓ+ હતાં, જેમાંથી ૧૬ શિષ્યોએ પરિશ્રદુનો સર્વથા ત્યાગ કરી સૂરિજી પાસે પાંચ મહાવ્રત ધારણ કર્યાં, બાકી બધાં મથેરણું = મથે (એટલે સસ્તક પર), અને રણ-ઝણ (એટલે કરબની માફક બોઝાડપ પાઘડી ધારણ કરી) અર્થાત્ ચારિત્ર પાળવામાં અન્નમર્થ નીવડ્યા. એ લોકો આજ

× ખરતરગચ્છ પદાવલી નં. ૧માં ક્રિયાધ્ધારનો સં. ૧૬૧૩ લખેલ છે. સંભવ છે કે કર્તાએ ગુજરાતી પદ્ધતિનું અનુસરણ કર્યું હોય, વિદાર: પત્રમાં તો બંનેમાં સં. ૧૬૧૪ જ લખેલ છે.

+ આવું કયન સ્વ. આચાર્ય શ્રીબિનકૃપાયન્ત્રસૂરિજી મહારાજનું છે.

* આ લોકો પોતાને મથેન અથવા મહામા લખે છે.

સુધી લેખક અને, ચિત્રકારનું કામ કરે છે, પરંતુ ખેદ તો એ છે કે એમાંના કેટલાંક તો જૈનધર્મ છોડી વિધર્મી પણ બની ગયા છે. સં. ૧૬૧૪નો પણ ચતુર્માસ સૂરિજીએ બિંકાનેરમાં જ કર્યો; આ સમયે ગરબની સુલ્યવસ્થા અને સાધુઓના ઉત્તમ ચારિત્રપાલન અર્થે કેટલાંય કઠોર નિયમો ઘડ્યા જેનો અભ્યાસ કરવાથી તે કાળના સાધુઓનાં ચારિત્ર કેવાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનાં હતાં, એ સ્પષ્ટ સમજાય છે. x

ચતુર્માસ પૂર્ણ થતાં, ત્યાંથી વિહાર કરી સૂરિજી મહેવા ખાતે પધાર્યા સં. ૧૬૧૫નો ચતુર્માસ ત્યાં કર્યો. વિહાર પત્ર નં. ૨ માં “તિહાં છમ્માસી તપ” લખેલ છે. સંભવ છે કે સૂરિ મહારાજે કે અન્ય કોઈએ છમ્માસી તપ કર્યું હોય. સં. ૧૬૧૬નો ચાતુર્માસ જેસલમેરમાં થયો. વિહાર પત્ર નં. ૨ માં “વીઠાં” લખેલ છે, એનો આશય અમારી સમજમાં નથી આવતો. ચતુર્માસ પૂરો થતાં ત્યાંથી વિહાર કરી સૂરિજી ગુજરાત દેશમાં પધાર્યા.

સં. ૧૬૧૬ માં મહા શુદ્ધ ૧૧ ના બિંકાનેરથી નીકળેલ યાત્રી સંઘે મહાતીર્થ શ્રીશત્રુંજયની યાત્રા કરી પાછા વળતાં પાટણમાં શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી મહારાજના પુનીત દર્શન કર્યાં હતાં. જેનો ઉલ્લેખ કાવ ગુણરંગ કૃત “ઐત્ય-પરિપાટી સ્તવન” માં આ પ્રમાણે છે :—

“વઢલી નયર મહારિ, હુઈં ચેઈં નમ્યા પેખ્યડ પાટણ સિર તિલડ ણ ॥ ૨૩ ॥ તિહિ જિગિવરના વૃન્દ, દેહરાસર પુનિ, ચરચ્યા ચિત્ત ચોખઈં કરી ણ । તિહાં શ્રોજિનચન્દ્રસૂરિ, વિહરન્તા ગુરુ વંદ્યા મનહ ઉચ્છવ ધરી ણ ॥”

સં. ૧૬૧૭ નો ચાતુર્માસ સૂરિ-મહારાજે પાટણમાં કર્યો. આ ચાતુર્માસ દરમ્યાન એક મહત્વની ઘટના બની, જેનું વર્ણન હવે પછીના પ્રકરણમાં આવશે.

x જૂઓ. વ્યવસ્થા પત્ર માટે “પરિશિષ્ટ. (ખ)”

પ્રકરણ ૪ થું

પાટણમાં ચર્યાજય :—

પાટણનગર ગુજરાતપ્રાંતની પ્રાચીન રાજધાની છે. આ નગર વનરાજ આવડાએ વસાવેલ. ગુજરાતના ઇતિહાસમાં આ શહેરનું સ્થાન ઘણું ઉચું છે. ધર્મિષ્ઠ મહારાજ હર્લભરાજની સમક્ષ આચાર્ય શ્રીજિનેશ્વરસૂરિજીએ ચૈત્યવાસીઓને શાસ્ત્રાર્થમાં પરાસ્ત કરી “ખરતર” બિરુદ આજ નગરમાં પ્રાપ્ત કરેલ, જેનું વર્ણન બીજા પ્રકરણમાં આવી ગયું છે. સંવત્ ૧૬૧૭ માં આપણા ચરિત્રનાયક શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી મહારાજે પાટણમાં ચોમાસું કર્યું. એ સમયે તપગચ્છીય કદાચહી-શિરોમણિ તેમજ ઉચ્ચસ્વભાવી ઉ. ધર્મસાગરજીએ x લોકોની સમક્ષ કહ્યું કે નવાંગી વૃત્તિના કર્તા શ્રીઅભયદેવસૂરિજી ખરતરગચ્છમાં નથી થયા, આ

---

x શ્રીમોહનલાલ દ. દેસાઈ બી. એ, એલ્. એલ્. બી, પોતાના પુસ્તક “જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ” ના પૃ. ૫૬૨ માં આ પ્રમાણે લખે છે. “તેઓ ધણા વિદ્વાન પણ અતિઉચ્ચસ્વભાવી અને દૃઢ આગ્રહી (પ્રખર સ્વસંપ્રદાયી) હતા. ધર્મસાગરે તપગચ્છ સાચો ને બીજા ગચ્છો ખોટા જણાવી તેમના પર ધણા પ્રહારો ઉચ્ચ ભાષામાં મંથા નામે તત્તતરંગિણી, પ્રવચન-પરીક્ષા-કુમતિ-મતકુદાચ (આદિ) રચી ક્યાં ખરતરે

ગચ્છની તો ઉત્પત્તિય સં. ૧૨૦૪માં થઈ છે. એમણે આમ કહ્યું
ચોટલુંજ નહીં, પરંતુ ખરતરગચ્છવાળાઓને ઉત્સુત્રસાગી સાબિત
કરવા “ઔષ્ઠ્રિક-મતોત્સુત્ર દીપિકા” અને “તત્ત્વ-તરંગિણી વૃત્તિ”
(કુમતિ-કંઠ-કુદાલ) અદિ ખંડનામક વિષમય સાહિત્ય રચી જૈન
શાસનમાં કલહનાં વિપળીજ વાળ્યા.

આ અગાઉ* કોઈએ એવી વાત નહોતી સાંભળી કે અમય-
દેવસૂરિ ખરતરગચ્છમાં નથી થયા. ધર્મસાગરજીના આ કુચેષ્ટાપૂર્ણ
એવા અભૂતપૂર્વ (નિંદા) પ્રતિપાદનથી સમગ્ર જૈનશાસનમાં
ખળભળાટ મચી ગયો. આરે તરફથી આનો વિરોધ થવા લાગ્યો,
સૌના હૃદયમાં આ વિષવૃક્ષનો વિચ્છેદ કરી નાંખવાની તમન્ના
જાગી કે જેથી ભવિષ્યમાં ભગવાન વીરના સંતાનોમાં પરસ્પર
દ્વેષ, કલંહ કે અસંતોષ ન ફેલાય.

સૌથી પાટણમાં સં. ૧૬૧૭ માં ‘અભયદેવસૂરિ ખરતરગચ્છના નહતા’. એવો
પ્રબળ વાદ કર્યો, તે વર્ષે તેમને શ્વેતાંબર સંપ્રદાયના જૂદા જૂદા ગચ્છના
આચાર્યોએ ઉત્સુત્ર પ્રરૂપણના કારણે જિનશાસનથી બહિષ્કૃત કર્યા તપા-
ગચ્છના નાયક વિજયદાનસૂરિએ “કુમતિ-મત-કુદાલ” ને જળીશરણ
કરાવ્યો અને જાહેરનામું કાઢી સાત બોલની આજ્ઞા કાઢી. એક બીજા
મંત્રાણાને વાદ વિવાદની અથડામણ કરતા અટકાવ્યા ધર્મસાગરે સૂરશ્રીને
ચતુર્વિધ સંઘ સમક્ષ મિચ્છામિ દુકકકઁ આપ્યો, તેમની મારી માંગી”

* તે સમય સુધી શ્રીઅભયદેવસૂરિજીને સૌ કોઈ “ખરતરગચ્છીય” જ-
માનતા હતા: બીજાની તો વાતજ ક્યાં કરવી, જ્યાં ખુદ તપાગચ્છીય
આચાર્યોએ પોતાના ગ્રન્થોમાં શ્રીઅભયદેવસૂરિજીને સ્પષ્ટ ખરતરગચ્છીય
સંબોધિત કરી ગુણવર્ણન કરેલ છે જેમકે :—

સંવત ૧૫૦૩ તપાગચ્છીય આચાર્ય શ્રીસોમસુંદર સૂર શિષ્ય
પંડિત સોમધર્મ ગણિ વિરચિત ઉપદેસ સત્તરીમાં—

પુરા શ્રીપત્તને રાજ્ય, કુર્વાણે ભીમભૂપતૌ ।

અભૂવન્ મૂલકે સ્વાતાઃ, શ્રીજિનેશ્વરસૂરયઃ ॥ ૨ ॥

આપણું ચરિત્ર—નમિત્ત શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી ખરતરગચ્છની
જ્ઞાનદાર વ્યક્તિ હતા; એટલે ખરતરગચ્છ સામે ધર્મ સાગર
કરેલ અનુચિત આક્ષેપોનું નિરાકરણ કરવું એમને પરમ

સૂર્યોદયદેવોહ્યાસ્તેષાં પદે દિશિપિરે ।

અર્થ: પ્રતિષ્ઠામાં પદો, ગચ્છ: સરતરામિષઃ ॥૩૥॥

તપાગચ્છીય ઉપાધ્યાય શ્રીહિંમંત્સગણિ કૃત કલ્પાન્તરવાચ્યમાં :—

“નવાંગી વૃત્તિકારક શ્રીઅમંયદેવસૂરિજીએ સ્વમ્મળઈ સેદી નદીનઈ
ઉપકણ્ઠિ ધ્રોપાર્જનાય તળી સ્તુતિ કરી ધરણેન્દ્ર પ્રત્યક્ષ કીધડ । શરીર
તળડ સ્ફુટડ રોગ ઉપશમાવ્યડ । તત્તિષ્ઠ્ય શ્રીજિનવલ્લભસૂરિ હુવા । ચારિત્ર
નિર્મલ ધોરે તળડ નિર્માણ કીધડ । રૂપિ અનુક્રમિ સરતર પ્રક્ષઈ
સૂરિવર અનંક હૂયા સાતિશય ।”

તપગચ્છીય આચાર્યો શ્રીવિજયદાસસૂરિજી અને શ્રીહીરવિજય સૂરિજી
પણ શ્રીઅમંયદેવસૂરિજીને ખરતરગચ્છના માનતા હતા, અને એ બાબતમાં
લિખિત સમ્મતિ દેવાનું પણ તૈયાર થયાં, પરંતુ પાછળથી ધર્મસાગરના
કપટ પ્રપંચમાં આવી જવાથી એમણે ખરતરગચ્છવાળાઓને લિખિત સંમતિ
આપવાનું નકાર્યું. આ આશયને ધર્મસાગરના કોઈ શિષ્યે આ પ્રમાણે
વ્યક્ત કર્યું છે :—

“હે પૂજ્ય ! શ્રીઅમંયદેવસૂરિ કુણ ગચ્છ મધ્યે હુઆ ? તિવારઈ
શ્રીપૂજ્યજી આમ કીધું ને પ્રવેશઈ તો ખરતર કલ્પગાવલ ઝલ, તે
સાંભળી ખરતર બોલ્યા ને પૂજ્ય ! એતલું લિખિ આપડ ! જેમ દંદ
નાસઈ ઈમ કહી કાગલ આપડે તિવારઈ આચાર્ય શ્રીહીરવિજયસૂરિ
નંદ શ્રીપૂજ્યજી આના દીધી ને લિખિ આપો, તિવારઈ શ્રીઆચાર્યજીએ
કહ્યું ને દિવણાં તઉ ધ્યાન ગયલડું હું મધ્યાહ્ન પછી લિખિ આપડું
ઈમ કહી પાછળ વાલ્યા; પછઈ મધ્યાહ્ન પછી વણિ સર્વ ખરતર નિશિ
આપ્યા શ્રીપૂજ્ય ! શ્રીઆચાર્યજી પાસે ને અમ્મનઈ લિખિ આપડે,
એલઈ સમઈ સં. ઉદયકરણ વ. પામલ પ્રમુખ આવડ પૂજ્ય સગલ

આવશ્યક લાખ્યું. કેમ કે આવા પ્રસંગે મૌન રહેવું ભવિષ્યમાં વધુ અહિતકર નીવડે એ સુનિશ્ચિત છે. આથી, કાર્તિક સુદિ ૪ ના રોજ એમણે પાટણ ખાતેના તમામ ગચ્છના આચાર્યો

ભગવન્જી! સ્યું લિખિ આપો છો? તિવારઈ શ્રીપૂજ્યજી કહિવા લાગ્યા જે પાટણમાંહિ ખરતર અનઈ શ્રીઉપાધ્યાય ધર્મસાગર ગણિ નઈ માંહિમાંહિ ચરચા અભયદેવસૂરિ સંબંધી થાઈ છઈ અનઈ મહાંતાં ખરતર લિખ્યું માંગઈ છઈ અનઈ પ્રધોષઈ શ્રીઅભયદેવ સૂરિ ખરતર કંહવરાવઈ છઈ તે લિખ્યું માંગઈ છઈ!”

x

x

x શ્રીઉપાધ્યાયજી

(ધર્મસાગર) નૌ નકરઈ લેખ આપ્યો (તે લેખ મધ્યે પૂર્વાચાર્યના ગ્રંથના ૨૧ નામ પૂર્વક લિખ્યાં હતાં જે એતલાં ગ્રંથની મેલઈ) શ્રીઅભયદેવસૂરિ ખરતર નથી કહા x x તે શ્રીપૂજ્ય શ્રીવિજયદાનસૂરિ આચાર્ય શ્રીહીરવિજયસૂરિઈ વાંચ્યા પછઈ વિચાર કીધો જે x x x x ખરતરનઈ લિખિ ન આપવું x x

[આત્માનંદ પ્રકાશ વર્ષ ૧૫ અંક ૩. ૪. પૃ. ૮૭-૮૮]

ધર્મસાગરની નવીન પ્રરૂપણાને કારણે હજુય કેટલાએક લોકો શ્રીઅભયદેવસૂરિજી ખરતરગચ્છમાં નથી થયા એમ માને છે, તેઓની નિસ્સાર દલીલ એ છે કે “શ્રીઅભયદેવસૂરિજીએ પોતાના ગ્રંથોમાં પોતાનો ગચ્છ ખરતર છે એમ લખ્યું નથી,” પરંતુ આ સુક્તિથી તેઓ ખરતરગચ્છમાં નથી થયા એમ સાબીત થઈ શકતું નથી; કેમકે તપાગચ્છના દેવેન્દ્રસૂરિજી આદિએ પણ પોતાના ગ્રંથોમાં પોતાના ગચ્છનું નામ તપગચ્છ ન લખતાં ચિત્રવાલ-ગચ્છ લખ્યું છે. એથી શું તપાગચ્છવાળા એમને તપાગચ્છીય નથી માનતા? સં. ૧૧૬૮ માં અભયદેવસૂરિજીના પ્રશિષ્ય દેવભદ્રસૂરિજીએ જિનેશ્વરસૂરિજીને ખરતર પિરદ મળ્યાનું લખેલ છે. આમ અનેક પ્રમાણોથી શ્રીજિનેશ્વરસૂરિજીના શિષ્ય શ્રીઅભયદેવસૂરિજી ખરતરગચ્છમાં થયાનું સ્વયમેવ સિદ્ધ બને છે.

अने साधुओंने ओकत्र कथा, ने शास्त्रार्थ x भाटे त्यां धर्मसा-
गरलुने गोलाववाभां आल्या. परन्तु तेओ आल्यान नडि,
उपाश्रयना दरवान पाध + करीने धूपाध रहा.

कतिंक शुद्धि ७ शुक्लारे इरीथी सला ओकठी थड,
धर्मसागरलुने गोलाववाभां आल्या, परन्तु 'ओरने पग

x संवत सोल सतो (सतरो) तरई, पाटण नगर मझार।

श्री गुरु पहुंचता विहरता, सहु भवियण मन हर्ष अपार ॥ ७ ॥

केई कुमति कलंकिया, बोलई सूत्र अरथ विपरीत।

निज गुरु भापित ओलवई, तिहां कणि श्रीगुरु पाम्यो जीत ॥ ८ ॥

कंकाली मही मूलगो, पण्डित तणो वहै अभिमाण।

सागर छीलर सम थयो, जिहि उदयो खरतर गुरु भाण ॥ ९ ॥

[विधि स्थानक औपाध]

संवत सोल सतो (सतरो) तरई, पाटण नगर मझार(रे)।

मेलि दरशन सहु सम्मत, ग्रन्थनी साखि साधार(रे) ॥ ५ ॥

पूरव विरुद उजवालियउ, साखि दाखई सहु लोकरे।

तेज खरतर सहगुरु तणउ, कृपिमति ते थयउ फोकरे ॥ ६ ॥

कृपिमति जे हुंतो कंकाली, बोलतउ आल पंपालरे।

खष्ट फीधउ खरतर गुरे, जाणई वाल गोपाल रे ॥ ७ ॥

(निनयन्दसुरि गीत गा० ६ भांथी)

पाटण सोल सतरोतरई, च्यार असी गच्छ साखिरे।

खरतर विरुद दीपावियउ, आगम अक्षर दाखिरे ॥ ७ ॥

+ पाटणमांहि पंचासरउ, पाडा पाखलि जे पोसाल।

पौल देइ पैसी रहउ, जे मुझि लावत आउ पंपाल ॥ १० ॥

गच्छ चौरासी मेलवी, पंचशाखनी साखि उदार।

जीत्यउ खरतर राजियउ, प सहु को जाणइ संसार ॥ ११ ॥

(विधिरथानक औपाध गा. १७)

કાચો ? એ કથનાનુસાર એ આવવાનાજ ક્યાં હતો ? આખરે એકત્ર થયેલ મહાનુભાવોને શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીએ સવાલ કર્યો : “ શ્રીઅભયદેવસૂરિજી કયા ગચ્છમાં થયા ? આપ લોકો એ વાતનો નિર્ણય કરો. ઉપસ્થિત વિદ્વદ્વરોએ ૪૧ પ્રાચીન ગ્રંથોના પ્રમાણથી એ નિશ્ચય કર્યો કે જે મહાપ્રભાવક આચાર્યને ચોર્યાસી ગચ્છવાળાઓ પૂજ્યભાવથી જૂએ છે તે નવાંગીવૃત્તિના કર્તા અને સ્તંભનક પાર્શ્વનાથપ્રતિમા પ્રકટ કરનાર શ્રીઅભયદેવસૂરિજી ખરતર ગચ્છમાંજ થયા છે.

આ નિર્ણયનો એક મતપત્ર લખાયો, જેમાં તમામ આચાર્યો અને મુનિઓના હસ્તાક્ષરો લેવાયા. કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૩ ના રોજ તમામ ગચ્છવાળાઓએ મળીને ધર્મસાગરજીને જૂઠ તેમજ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ વાત કરનાર તરીકે અને શાસ્ત્રોક્ત સત્યને ધૂપાવનાર ગણી એમને જૈન સંઘમાંથી બહિષ્કૃત કર્યા.

ઉપરોક્ત આશયના મતપત્રની નકલ અહીં આપવામાં આવે છે, જેથી આ વાત વિષેની પૂરી જાણ થશે.

મત-પત્રમિદમ્ ×

સ્વસ્તિ શ્રી સંવત ૧૬૧૭ વર્ષે કાર્તિક સુદી ૭ સપ્તમી દિને શુક્રવારે શ્રીપાટણ મહાનગરે શ્રીખરતર ગચ્છનાયક વાદિ-કંઠ કુદ્દાલ ભટ્ટારક શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી ચઉમાસી (રહ્યા હુંતા) કીધી. તિવારઈ ઋષિમતિ ધર્મસાગરે કૂડી ચરયા

×એજ પ્રમાણે ખંભાતમાં પણ આજ આશયનું એક મતપત્ર લખાયું હતું. જેની નકલ આ પ્રમાણે છે.

સ્વસ્તિ શ્રીચંદ્રમત્તામીશં નત્વા શ્રીસંભતીર્થ મધ્યે સમસ્ત દર્શન લિખિતં શ્રીઅભયદેવસૂરિ નવાંગી વૃત્તકારક શ્રીચંભણુકે પાર્શ્વપ્રગટકારક ખરતરગાચ્છ હુવાને કેઈએક એમ નથી સદ્દકતા, રાગ

માંડી જેઠા શ્રીઅભયદેવસૂરિ નવાંગી-વૃત્તિકારક શ્રીસ્થાનના યાશ્વનાથ પ્રકટકર્તા, તે ખરતરગચ્છિ ન હુવા । એહવી વાંત સાંભલી, તિવારઈ ખરતર શ્રીજિનયન્દ્રસૂરિ, (એ વાંત વિચારી) સમસ્ત દર્શન એકઠા કીધા, પછી સમસ્ત દર્શનનંદ પૂછ્યો જે શ્રીઅભયદેવસૂરિ, નવાંગી-વૃત્તિ કર્તા સ્થમ્ભભુષ યાશ્વનાથ પ્રકટ કર્તા કિયઈ (કિસઈ) ગચ્છઈ હુવા ? તિવારઈ સમસ્ત-

દ્વેષના વાહા કુબુદ્ધિ લાગા (વાહા) તે જાપડા ગાઠા કુખિયા યાસ્થે (હુસ્થે) સહી સહી ૧૦૮

સિદ્ધાંતનંદ મેલિ નવાંગી વૃત્તિનંદ મેલિ વૃદ્ધ સંપ્રદાય (નંદ મેલિ) અનુસાર છે. જેઠ ન માનઈ તે ઘણા ક્રોધ પડઈ છઈ ।

સમસ્ત દર્શન (જૈન) જાઈસી નવાંગી વૃત્તિ પ્રશસ્તિ જોષ વૃદ્ધ સંપ્રદાય જોષનંદ ખીજા પ્રણિ વિચારકર સહી કીધી. જે શ્રીઅભયદેવસૂરિ ખરતર ગચ્છિ હુવા સહી સહી ।

અન સાખ-ઓસવાલગચ્છે પં. સીંહા મતમ્ ૧

,, ,, અંચલગચ્છે પં. લક્ષ્મીનિધાન મતમ્ ૨

,, ,, વૃદ્ધશાલીય તપાગચ્છનાયક શ્રીસૌભાગ્ય રત્નસૂરિ મતમ્ ૩

,, ,, વડાગચ્છે ઉ. વિનયકુચેલે મતમ્ ૪

,, ,, કોરંટવાલગચ્છે પં. પદ્મશેખર મતમ્ ૫

,, ,, પૂણિમાગચ્છે પં. રત્નધીર મતમ્ ૬

,, ,, ભારૂચગચ્છે (તપાગચ્છે) પં. રત્નસાગર મતમ્ ૭

,, ,, મલધારગચ્છે ક્ષમાસુન્દર મતમ્ ૮

,, ,, અંચલિયા પૂણ્યન્દ્ર મતમ્ ૯

,, ,, સંકેરા સમયરત્ન મતમ્ ૧૦

,, ,, આગમિયા ગચ્છે ઋષિ રામા મતમ્ ૧૧

,, ,, સુધર્મધોષ ગચ્છે ઋષિ રત્નસાગર મતમ્ ૧૨

,, ,, કુચામતી પોમસી મતમ્ ૧૩

દર્શન મિલી અનર્થ ઘણા અન્થ જોઈ પછઈ (એ વાત વિચારી નઈ) ઇમ કહ્યા જે શ્રીઅભયદેવસૂરિ (નવાંગી-વૃત્તિકારક, સ્થંભભણુઈ પાર્શ્વનાથ પ્રકટ-કારક) ખરતરગચ્છે હુવા । સહી । સત્ય, સમસ્ત દર્શન ઘણા અન્થ જોઈ નઈ સહી કીધી । સહી ૨ વાર ૧૦૮

અત્ર સાખિ-ભટ્ટારક કમ્મસુન્દરસૂરિ મતં ૧

„ „ સિદ્ધાન્તિયા વડગચ્છા શ્રીથિરચંદ્રસૂરિ મતં ૨

„ „ જાવડિયા ગચ્છે શ્રીહર્ષ વિનય મતં ૩

„ „ નિગમીયા તપાગચ્છે શ્રી ભ. કલ્યાણુરત્નસૂરિ મતં ૪

શ્રીખરતરગચ્છ અભયદેવસૂરિ સં. ૧૧૧૧ શ્રીસ્થંભભણુ પાર્શ્વનાથ પ્રગટ કીધઉ । સં. ૧૧૨૦ વર્ષે નવાંગીવૃત્તિ કીધી । સં. ૧૨૦૪ રૂપલેલીય અભયદેવસૂરિજી ખીજા હુવા । ન માનઈ તે અભાગીયા (ઉત્સન્ન-ભાષી ફૂડા થકા ધર્મનિગમી સંસાર મધ્યે રલસ્યે સહી સહી) પોડું બોલીનઈ ચારિત્ર ગમાડઈ છઈ । તથા કેઈ કદાચહી ઇમ કહે જે શ્રીઅભયદેવસૂરિ નવાંગીવૃત્તિ કર્તા શ્રીસ્થંભભણુ પાર્શ્વ પ્રકટકારક ખરતરગચ્છે ન હુવા તે મહા ઉત્સન્નવાદી જાણિવા । જિણે કારણે તપાગચ્છનાયક શ્રીસોમસુન્દરસૂરિ (શિષ્ય પં. સોમધર્મ ગણિ) ની કીધી ઉપદેશ સત્તરી તે માંહેં ખારમઈ ઉપદેશિ, તે કાલના ગીતાર્થ સંવેગી હુવા તિણુઈ ખરતરગચ્છી કહ્યાં છઈ તે હુંડી લખીજઈ છઈ (ત્યારબાદ અહીં ઉપરોક્ત ગ્રંથમાંથી સંસ્કૃતનાં ૨૧ શ્લોક મૂક્યાં છે, જે અનાવરણક લાગવાથી અમે અહીં નથી લખ્યા)

પ્રત્યાદિ વૃત્તાન્ત જાણી કરી જે સંવેગી ગીતાર્થ છઈ તે સમસ્ત સૂધા કહિયઈ । ઉત્સન્નથી ખીહતા થકા ખીજાઈ પૂર્વાચાર્ય અતેરઈ ગચ્છે હુવા તેહી ઇમ કહ્યા જે શ્રીઅભયદેવસૂરિ નવાંગીવૃત્તિ કર્તા સ્થંભના પાર્શ્વનાથ પ્રકટ કરણુદાર જય તિહુઅણુ પત્તીસી કારક શ્રીખરતરગચ્છ હુવા સહી સહી ॥ સંદેહ નહીં ॥

- „ „ બૃહત્ તપાગચ્છે શ્રીસિદ્ધિસૂરિ મતં ૫
 „ „ ઊવંદણીક બારેજિયા ખડખડતા તપાગચ્છે
 „ „ શ્રીપરમાણ્દસૂરિ મતં ૬
 „ „ (સિદ્ધાન્તિયા) વડગચ્છા શ્રીમહીસાગરસૂરિ મતં ૭
 „ „ કાછેલા પુનમિયા ગચ્છે શ્રીઉદયરત્નસૂરિ મતં ૮
 „ „ પીપલિયા ગચ્છે વિમલચન્દ્રસૂરિ મતં ૯
 „ „ ત્રાંગડિયા પુનમિયાગચ્છે શ્રીવિદ્યાપ્રમસૂરિ મતં ૧૦
 „ „ ઢંઢેરિયા પુનમિયા ગચ્છે શ્રીસંયમ સાગરસૂરિ મતં ૧૧
 „ „ કુતબપુરા તપાગચ્છે શ્રીવિનય તિલકસૂરિ મતં ૧૨
 „ „ જોકડિયા ગચ્છે શ્રીદેવાનન્દસૂરિ મતં ૧૩
 „ „ સિદ્ધાન્તિયા ગચ્છે પંચાસ પ્રમોદહંસ મતં ૧૪
 „ „ પાદહણપુરા ગચ્છે વા. વિનયકીર્તિ મતં ૧૫
 „ „ પાદહણપુરી શાખા તપાગચ્છે વા. રંગનિધાન મતં ૧૬
 „ „ અંચલગચ્છે પંડિત ભાવરત્ન મતં ૧૭
 „ „ છાપરિયા પુનમિયા ગચ્છે પંડિત ઉદયરાજ મતં ૧૮
 „ „ સાધુપુનમિયા ગચ્છે વા. નગા મતં ૧૯
 „ „ મલધારા ગચ્છે પંડિત ગુણતિલક મતં ૨૦
 „ „ ચોસવાલ ગચ્છે પંડિત રત્નહર્ષ મતં ૨૧
 „ „ ધવલ પર્વાયા આંચલિયા (આગમિયા)
 „ „ પંડિત રંગા મતં ૨૨
 „ „ ચિત્રવાલ ગચ્છે વા. દ્વેમા મતં ૨૩
 „ „ ચિંતામણિયા પાડા વા. ગુણભાણિક્ય મતં ૨૪
 „ „ આગમિયા ઉ. સુમતિશેખર મતં ૨૫
 „ „ જોગડા ખરતર પંડિત પદ્મભાણિક્ય મતં
 „ „ (ઉ. ધર્મમેરુ મતં) ૨૬

દર્શન મિલી અનર્થ ઘણા અન્થ જોઈ પછઈ (એ વાત વિચારી નઈ) ઇમ કહ્યા જે શ્રીઅભયદેવસૂરિ (નવાંગી-વૃત્તિકારક; સ્થંભભણુઈ પાર્શ્વનાથ પ્રકટ-કારક) ખરતરગચ્છે હુવા । સહી । સત્ય, સમસ્ત દર્શન ઘણા અન્થ જોઈ નઈ સહી કીધી । સહી ૨ વાર ૧૦૮

અત્ર સાખિ-ભટ્ટારક કર્મસુન્દરસૂરિ મતં ૧

„ „ સિદ્ધાન્તિયા વડગચ્છા શ્રીચિરચંદ્રસૂરિ મતં ૨

„ „ જાવડિયા ગચ્છે શ્રીહર્ષ વિનય મતં ૩

„ „ નિગમીયા તપાગચ્છે શ્રી ભ. કલ્યાણુરતનસૂરિ મતં ૪

શ્રીખરતરગચ્છ અભયદેવસૂરિ સં. ૧૧૧૧ શ્રીસ્થંભભણુ પાર્શ્વનાથ પ્રગટ કીધઉ । સં. ૧૧૨૦ વર્ષે નવાંગીવૃત્તિ કીધી । સં. ૧૨૦૪ રૂપેલીય અભયદેવસૂરિજી ખીજા હુવા । ન માનઇ તે અભાગીયા (ઉત્સન્ન-ભાષી ફૂડા થકા ધર્મનિગમી સંસાર મધ્યે રુલરયે સહી સહી) પેાડું બોલીનઈ ચારિત્ર ગમાડઇ છઇ । તથા કેઇ કદાચહી ઇમ કહે જે શ્રીઅભયદેવસૂરિ નવાંગીવૃત્તિ કર્તા શ્રીસ્થંભભણુ પાર્શ્વ પ્રકટકારક ખરતરગચ્છે ન હુવા તે મહા ઉત્સન્નવાદી જાણિવા । જિણે કારણે તપાગચ્છનાયક શ્રીસોમસુંદરસૂરિ (શિષ્ય પં. સોમધર્મ ગણિ)ની કીધી ઉપદેશ સત્તરી તે માંહેં ખારમઈ ઉપદેશિ, તે કાલના ગીતાર્થ સંવેગી હુવા તિણુઇ ખરતરગચ્છી કહ્યા છઈ તે હુંડી લખીજઈ છઈ (ત્યારળાદ અહીં ઉપરોક્ત ગ્રંથમાંથી સંસ્કૃતનાં ૨૧ શ્લોક મૂક્યાં છે, જે અનાદરપક લાગવાથી અમે અહીં નથી લખ્યા)

ઇત્યાદિ વૃત્તાન્ત જાણી કરી જે સંવેગી ગીતાર્થ છઈ તે સમસ્ત સુધા કહિયઈ । ઉત્સન્નથી ખીલતા થકા ખીજાઇ પૂર્વાચાર્ય અનૈરઈ ગચ્છે હુવા તેહી ઇમ કહ્યા જે શ્રીઅભયદેવસૂરિ નવાંગીવૃત્તિ કર્તા સ્થંભના પાર્શ્વનાથ પ્રકટ કરણદાર જય તિહુઆણુ બત્તીસી કારક શ્રીખરતરગચ્છ હુવા સહી સહી ॥ સંદેહ નહીં ॥

- ” ” બૃહત્ તપાગચ્છે શ્રીસિદ્ધિસૂરિ મતં ૫
 ” ” ણિવદ્દણ્ણિક ખારેજિયા ખડખડતા તપાગચ્છે
 ” ” શ્રીપદમાણુંદરસૂરિ મતં ૬
 ” ” (સિદ્ધાન્તિયા) વડગચ્છા શ્રીમહીસાગરસૂરિ મતં ૭
 ” ” કાછેલા પુનમિયા ગચ્છે શ્રીઉદયરત્નસૂરિ મતં ૮
 ” ” પીપલિયા ગચ્છે વિમલચન્દ્રસૂરિ મતં ૯
 ” ” ત્રાંગડિયા પુનમિયાગચ્છે શ્રીવિદ્યાપ્રમસૂરિ મતં ૧૦
 ” ” ઢંઢરિયા પુનમિયા ગચ્છે શ્રીસંયમ સાગરસૂરિ મતં ૧૧
 ” ” કુતળપુરા તપાગચ્છે શ્રીવિનય તિલકસૂરિ મતં ૧૨
 ” ” ળોકડિયા ગચ્છે શ્રીદેવાનન્દસૂરિ મતં ૧૩
 ” ” સિદ્ધાન્તિયા ગચ્છે પંચાસ પ્રમોદહંસ મતં ૧૪
 ” ” પાદહણુપુરા ગચ્છે વા. વિનયકીર્તિ મતં ૧૫
 ” ” પાદહણુપુરી શાખા તપાગચ્છે વા. રંગનિધાન મતં ૧૬
 ” ” અંચલગચ્છે પંડિત ભાવરત્ન મતં ૧૭
 ” ” છાપરિયા પુનમિયા ગચ્છે પંડિત ઉદયરાજ મતં ૧૮
 ” ” સાધુપુનમિયા ગચ્છે વા. નગા મતં ૧૯
 ” ” મલધારા ગચ્છે પંડિત ગુણુતિલક મતં ૨૦
 ” ” ચોસવાલ ગચ્છે પંડિત રત્નહર્ષ મતં ૨૧
 ” ” ધવલ પર્વીયા આંચલિયા (આગમિયા)
 ” ” પંડિત રંગા મતં ૨૨
 ” ” ચિત્રવાલ ગચ્છે વા. ક્ષેમા મતં ૨૩
 ” ” ચિંતામણિયા પાડા વા. ગુણુમાણિક્ય મતં ૨૪
 ” ” આગમિયા ઉ. સુમતિશેખર મતં ૨૫
 ” ” જોગડા ખરતર પંડિત પદ્મમાણિક્ય મતં
 ” ” (ઉ. ધર્મમેરુ મતં) ૨૬

- „ „ ખૂહતખરતર વા. મુનિરત્ન મતં ૨૭
 „ „ ચિત્રવાલ જોગીવાડઈ પં. રાજી મતં
 (મુનિ જયરાજ મતં) ૨૮
 „ „ કોરંટવાલ ગચ્છે ચેલા હાંસા મતં ૨૯
 „ „ ખિવંદણીક ખિરાલુઆ (ચેલા મોકલ) મતં ૩૦
 „ „ આગમિયા મોકલ મતં ૩૧
 „ „ ખરતર ઉપાધ્યાય જયલાલ મતં ૩૨

એવં માતી સુદિ ૪ દિને (કાતી સુદિ ૭ શુક્રવારે)
 સર્વદર્શન મિત્રિ (સર્વ સંઘ સમુદાયે) મજલસ કીધી
 ધર્મસાગર ઋષિમતી તેડાવ્યઉં પુણિ ધર્મસાગર દર્શન
 માંહિ ન આવ્યઉં, વારતીન મજલસ કરી તેડાવ્યઉં, પછઈ
 (તે શ્યામ મુખ કરિનઈ) છિપિ રહ્યઉં, પણ નાવઈ, તિવાઈ
 કાતી સુદિ ૧૩ ને દિને સર્વદર્શન મિલિનઈ ચર્યાચઈ ખોટો
 (ફૂડઉં, જુડઉં) જાણીનઈ (સર્વથા) નિન્હવ થાપ્યઉં. જિન
 દર્શનિ ખાહિર કીધઉં સહી સહી ૧૦૮ સર્વ દર્શન સંમત
 શ્રીઅલયદેવસૂરિ નવાંગી વૃત્તિ કર્તા સ્થંભળા પાર્શ્વ પ્રકટ
 કર્તા તે ખરતર ગચ્છઈ હુવા. પત્તનીય સમસ્ત દર્શન
 વિચારી મતં લિખતં x ॥

અથ અન્ય + સાક્ષિ લિખ્યતે—

૧ શ્રીતપાગચ્છીય શ્રીહિમહંસસૂરિ કૃત કલ્પાન્તરવાચ્યે ।

x મહોપાધ્યાય શ્રીજયસોમજી કૃત “ પ્રશ્નોત્તર વિચાર સાર ” તથા
 મહોપાધ્યાય શ્રીસમયમુન્દરજી કૃત “ સમાચારી શતક ” માંથી અન્ન આ
 મતપત્ર પ્રકાશિત કરેલ છે. આ મતપત્રથી એ સમય ॥ ગચ્છ અને
 આચાર્યોના વિષયમાં હીક હીક જાણવાનું મળે છે.

+ આમાંના કેટલાંક અન્યો આજે મળતાં નથી, એની શોધખોળ જરૂરી છે.

૨. ભાવકહરા કૃત ગુરુપર્વ પ્રભાવક ગ્રન્થે ।
  ૩. તપાગચ્છીય (રત્નશેખરસૂરિ) કૃત આચાર પ્રદીપે ।
  ૪. તપાગચ્છીયકૃત લઘુશાલીય પદ્યાવલ્યામ્ ।
  ૫. સદેહ દોલાવલી ખરતર ગ્રંથ પ્રામાણ્ય સાધકત્વેન ।
  ૬. કુમારગિરિ સ્થિત તપા સામગ્રી સાધુ પદ્યાવલ્યામ્ ।
  ૭. શ્રીજિનવલ્લભ સૂરિકૃત (સૂક્ષ્માર્થવિચાર) સાદ્દર્શક
(શૈલસયા) કર્મગ્રન્થ મધ્યે
  ૮. ચિત્રવાલ ગચ્છીય ધર્મેશ્વરસૂરિ કૃતાવૃત્તિ પરંપરા સાધકત્વેન
  ૯. તપા કલ્યાણરત્નસૂરિ કૃત ચરિત્ર ટિપ્પનકદ્ધયે ।
(કલ્યાણરત્નસૂરિ પ્રબંધ ગ્રંથ)
  ૧૦. છાપરિયા પુનમિયા પદ્યાવલ્યામ્ ।
  ૧૧. સાધુપુનમિયા પદ્યાવલ્યામ્ ।
  ૧૨. ગુરુપર્વાવલી ગ્રન્થે ।
  ૧૩. પ્રભાવક ચરિત્ર ૧૫ (૧૩) સર્ગે પ્રલોક પપ થી લખ્ય
પર્યંત શ્રીઅભયદેવસૂરિ ચરિત્રે ।
  ૧૪. પદ્મીવાલ ગચ્છીય ભં આમદેવસૂરિકૃત પ્રભાવક ચરિત્રે
(ગદ્યમધ્યે)
  ૧૫. પીપલિયા ઉદયરત્નસૂરિ પ્રારભેણ જીવાનુશાસન વૃત્તિ ।
  ૧૬. તથા શ્રીસોમસુન્દરસૂરિ રાગ્યે કૃતોપદેશ-સત્તરી ગ્રન્થે ।
- કિમ્બાદુના ૪૧ ગ્રન્થ મધ્યે હુંડી, ખરતર ગચ્છીય
શ્રીઅભયદેવસૂરિ નવાંગીવૃત્તિકારક સ્થાનના પાર્શ્વનાથ
પ્રકટકર્તા થયા (ખભૂવ) મૂલગા (લિ) ખત સર્વ દર્શનિ
(લેન) રા મતા પાટણરા ભંડાર માંહિ મૂક્યા છઈ તે ઉપરિ એ
ખરત લિખિ છઈ, જે ન માનઈ તે નિન્હવ જાણવા.

એ સમયના તપગચ્છના આચાર્ય શ્રીવિજયદાનસૂરિજીએ પણ પરસ્પર ગચ્છોમાં અગાઉની માફક પ્રેમ જળવાઈ રહે, અને ઉત્સૂત્ર પ્રરુપણાની વૃદ્ધિ ન થાય એટલા માટે ધર્મ-સાગરજીએ બનાવેલ ઉત્સૂત્ર-કંદ-કુદાલ તેમજ તત્વતરંગિણી આદિ ગ્રંથોને જલશરણુ કરાવ્યા, અને ધર્મસાગરજીને પોતાના ગચ્છથી બહિષ્કૃત કર્યા. અને તે ગ્રંથોને અસ્વીકાર્ય-અમાન્ય ઠરાવવા માટે સાત બોલ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ કરી દીધા, કે જેથી લવિષ્યમાંય કોઈ પણ એ ગ્રંથોને પ્રમાણિક ન માને.

(ધર્મસાગરના) ગ્રંથોને જલશરણુ કરવાનાં ઉલ્લેખો તપગચ્છના પુસ્તકોમાં પણ આ પ્રમાણે ઉપલબ્ધ થાય છે.

“સંવત સોલ સતો (સતરો) તરઈ નિસુણૌ અવદાત રે।”

×

×

×

“ધર્મસાગર તે પંડિત લગઈ, કયો નવો એક ગ્રંથ રે।
નામથી કુમતિ કુદાલડૌ, માંડી અલિનવઉ પન્થ રે ॥૧૫૫॥
આપ વખાણુ કરઈ ઘણો, નિન્દઈ પર તણુઉ ધર્મ રે।

એમ અનેક વિપરીત પાણું, ગ્રંથ માંહિ ઘણા મર્મ રે ॥૧૫૬॥
માંડી તેણુઈ તેહ પડપણા, સુણી ગચ્છપતિરાય રે।

બીસલ નયરિ વિજયદાનસૂરિ, આવી કરઈ ઉપાય રે ॥૧૫૭॥
પાણી આણિ કહઈશ્રી ગુરુ, ગ્રંથ બોળાવઉ (કુબાઓ) એહ રે।

નયર બહુ સંઘની સાખિસુ, ગ્રંથ બોળિયઉ તેહ રે ॥૧૫૮॥
શ્રી ગુરુ આણુ લહી સહી, સૂરચન્દ્ર પંન્યાસરે।

હાથિસ્યું ગ્રંથ જલિ બોળીયઉ, રાખિ પરંપરા અંશ રે ॥૧૫૯॥
ગ્રંથ બોળિ સાગર કહનઈ (કન્હઈ?) લીધું લિખિત તસ એક રે।

નવિ એહ ગ્રંથ પ્રડપણા, નવિ ધરવી ધરિ ટેક રે ॥૧૬૦॥
(દર્શનવિજય કૃત વિજય તિલકસૂરિ રાસ)

સુહૃદો સરઘ ન પોતઈ સાગર, ચંકતણી પરિ રોડ્યા ।

કુમતિ-કુદાલ નઈ તત્વતરંગિણી, સંધી પાણી માંહે જોડ્યા ॥૨૪॥

(સિંહવિજય કૃત સાગર-ખાવની સં. ૧૬૭૪)

ઉપાધ્યાય ધર્મસાગરે પોતે પણ આ સાત જોડનો સ્વીકાર કરી પોતાની કરેલી ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણના “ મિચ્છામિ દુક્કડમ્ ” ઇધ પોતાના અન્ય કુમતિ(ઉત્સૂત્ર) કંદ કુદાલને અશ્રદ્ધેય, અમાન્ય, અપ્રમાણિક સ્વરૂપની પ્રસિદ્ધિ કરી હતી. માસિક “ જૈનયુગ ” વર્ષ ૫, પૃ. ૪૮૩ પરથી એ પત્રની નકલનો ઉતારો અત્રે રજૂ કરીએ છીએ.

“ સ્વસ્તિ શ્રીશાન્તિજિનં પ્રણમ્ય ॥ તિરવાડા નગરતઃ પરમશુર શ્રીવિજયદાનસૂરિ સેવી ઉ શ્રીધર્મસાગર ગણિ લિખતિ સમસ્ત નગર સાધુ-સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિષ્ઠા યોગ્યમ્ ॥ આજ પછી અમે પાંચ * નિન્હવ ન-કહઉં, પાંચ નિન્હવ કહ્યા હુઈ તે ‘ મિચ્છામિ દુક્કડમ્ ’ ૧ ॥ ઉત્સૂત્ર-કંદ-કુદાલ અન્ય ન સદદહઉં, પૂર્વઈ સદદહઉ હુઈ તે “ મિચ્છામિ દુક્કડમ્ ” ૨ ॥ પટ-પર્વી । ચતુર્પર્વી આશ્રી જિમ શ્રીપૂત્ય આસિ (આદેશ) ઇઈ ઇઈ તે પ્રમાણુ ॥ છઃ ૩ ॥ સાત જોડ જિમ લગવન આસિ ઇઈ ઇઈ તે પ્રમાણુ ॥ ચતુર્વિધ સંઘની આસાતના કીધી હુઈ તે “ મિચ્છામિ-દુક્કડમ્ ” ૪ ॥ આજ પછી પાંચના ચૈત્ય વાંદવા ॥ ૫ ॥ તિરવાડા માંહે શ્રીપૂત્ય પરમ શુર શ્રીવિજયદાનસૂરિ નઈ “ મિચ્છામિ દુક્કડમ્ ” રીપઉ ઇઈ સંઘ સમક્ષ ॥ એ જોડ આશ્રી જિણઈ જોટો

* પુનમિયા, ખરતર, આંચલિયા, સાદપુનમિયા, અતે આગમિયા એ પાંચ (જુઓ સ્મૃતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભા. ૪ પૃ. ૭.)

સદદહાઉ હુવઈ તે “મિચ્છામિ દુકકમ્” દેખ્યો ॥ છ : ॥ ” x

વિન્યદાનસૂરિજીના પદ્ધતિ શ્રીહીરવિન્ય સૂરિજીએ પણ ધર્મસાગરના ઉત્સૂત્રોનો નિરાકરણ કરવા માટે ૧૨ જોલ કાઢ્યા હતા, જેમાંનો દસમો જોલ આ પ્રમાણે છે :—

“તથા શ્રીવિન્યદાનસૂરિ બહુજન સમક્ષ જલશરણ જે કીધું ઉત્સૂત્ર-કંદ-કુદાલ ગ્રંથ તેહ માંહિલું જે અસંમત અર્થ જીજા કેઈ ગ્રંથ માંહિ આણ્યઉ હુવઈ, તઉ તે તિહાં અર્થ અપ્રમાણ જાણિવઉ ।”

અને શ્રીવિન્યસેનસૂરિએ પણ ૧૦ જોલ પ્રકટ કર્યા હતા, જે “જૈન યુગ”માં છપાઈ ગયા છે.

આમ પાટણમાં ઉ. ધર્મસાગરને પરાસ્ત કરી શ્રી જિનચન્દ્રસૂરિજીએ ખરતરગચ્છની મહાન સેવા કરી. આજ આતુર્માસમાં એમણે “પૌષધ-વિધિ પ્રકરણ” પર એક વિશિષ્ટવૃત્તિ રચી, જે વડે એમની પ્રકાંડ-વિક્રાંતનો ઠીક ઠીક પરિચય મળી રહે છે. ઉક્ત ગ્રંથનો આદિ મંગલ પદ્ય અને પ્રશસ્તિનો આવશ્યક અંશ આ પ્રમાણે છે :—

આદિ :—ગોલક્ષ્મલક્ષ્યમુપલક્ષિતમાવલક્ષં,

જાગ્રત્ પ્રભાવવિદિતં કનકાવદાતમ્ ।

x ધર્મસાગરના અપ્રમાણિક ગ્રંથોનો આગ્રય લઈ આજે પણ કેટલાક કદાચલીઓ ગચ્છોમાં પરસ્પર વૈમનસ્યની વૃદ્ધિ કરી રહ્યાં છે, એ એક ભારે દુઃખની વાત છે. એ સમયના પ્રભાવક તપાગચ્છીય આચાર્ય શ્રીવિન્યદાનસૂરિ, શ્રીહીરવિન્યસૂરિ અને શ્રીવિન્યસેનસૂરિ આદિએ જે ગ્રંથોને સર્વથા અસદ્દેહનીય, અમાન્ય, અપ્રમાણિક સાબિત કર્યા હતા, અને જેને સ્વયં ધર્મસાગરે સ્વીકૃત કરી “મિચ્છામિ દુકકમ્” દીધેલ, આજે એમનીજ પરંપરા વાલાઓ એ ગ્રંથોને ઉપાદેય સમજી પ્રકટ કરી ફેલેશ ફેલાવવાનું કલંક કેમ વહેરતા હશે!!!

दान्तेन्द्रियद्विरद्वन्द्वमन्दवाचं,

वाचंयमेनमनिशं स्मरतादिदेवम् ॥ १ ॥

अंत्य प्रशस्तिः—

तेषां गुरूणां शिष्येण, श्रीजिनचन्द्रसूरिणा ।

श्रीपौषधविधेर्वृत्ति-श्चक्रे स्वेष्टप्रसादतः ॥ २४ ॥

संयोग्य वृत्तिचूर्णीं, समाचारीं विलोक्य सद्दृष्ट्या

पुनरपि तच्छास्त्रभावं, भत्वा सत्सम्प्रदायमपि ॥ २५ ॥

श्रीपुण्यसागरमहोपा-ध्यायैः पाठकोद्धर्धनराजैः ।

अपि साधुकीर्तिगणिता, सुशोधिता दीर्घदृष्टयेयम् ॥ २६ ॥

मुनिशशिविद्यादेवी(१६१७)-प्रमिते वर्षे ऽर्णहिल्लपुरनगरे

आश्विनविजयदशम्यां, सुमुहूर्ते पुण्यसंयोगेन (?) ॥ २७ ॥

प्रत्यक्षरगणनेन, त्रिसहस्री पंचशतकसंयुक्ता ।

चतुरधिकैः पञ्चाशत्-प्रलोकैरस्याः प्रमाणमिदम् ॥ २८ ॥

इति पौषधविधिप्रकरणवृत्तिः समाप्ता । प्र. ३५५४ पत्र ६७

[तत्प्राचीन प्रति, श्रीश्रीनेर पृष्ठज्ञानलंकारान्तर्गत श्रीजिनदर्पसूरि लंकारे]

પ્રકરણ પ મુ

વિહાર અને ધર્મપ્રભાવના :—

ખં ભાતસંઘના અગ્રગણ્ય શ્રાવક વચ્છરાજના પુત્ર કમ્માશાહ આદિ સૂરિજીને ખંભાતમાં ચોમાસું કરવાનું આમંત્રણ કરવા આવ્યા. એમના વિશેષ આગ્રહથી સૂરિજી મહારાજ ખંભાત પધાર્યા, સ્તંભતીર્થની યાત્રા કરી, અને સંઘના આગ્રહથી સં. ૧૬૧૮ નું ચોમાસું ખંભાત ખાતે કર્યું ત્યાંની ધર્મપ્રભાવનાનું વર્ણન કવિ “કુશલલાલ” પોતાના “શ્રીપૂજ્ય વાહણ ગીત”માં આ પ્રમાણે કરે છે:—“ધર્મ માર્ગ ઉપદેશતાં, કરતાં વિધર્ષ વિહાર રે । આવ્યાજી નગર ત્રંભાવતી, શ્રી સંઘ હર્ષ અપાર રે ॥ ૩૫ ॥ પૂજ્ય આવ્યા તે આશા ફળી, શ્રી અસ્તરગચ્છ ગણધાર રે । શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ વાંઢિયર્ષ, સાથર્ષ સાધુ પરિવાર રે ॥ ૩૬ ॥

x x x

પ્રભુ + પાટિ એ ચઉવીસમર્થ, શ્રીપૂજ્ય જિનચન્દ્રસૂરરે ।

x ‘પ્રભુ’ એટલે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રીઉચ્છેત્તનસૂરિજી, કે જેમણે ૮૪ શિષ્યોને શુભ મુહૂર્તમાં આચાર્ય પદવી પ્રદાન કરીને ૮૪ ગચ્છોની સ્થાપના કરી હતી. તેમની ચોવીસમી પાટ (સંપ્રદાયક.)

ઉદ્યોતકારી અભિનવઉ, ઉદયઉ પુણ્ય અંકૂર રે ॥ ૫૫ ॥
 શાહ (શ્રાવક) ભંડારી વીરજી, શાહ રાંકા નઈ ગુરુ રાગ ।
 વર્ધમાનશાહ વિનયઈ ઘણું, શાહ નાંગજી અધિક સોભાગ રે ॥ ૫૬ ॥
 શાહ વચ્છા શાહ પદમસી, દેવજી નઈ જૈત શાહ ।
 શ્રાવક હરખા હીરજી, ભાણજી અધિક ઉચ્છાહ ॥ ૫૭ ॥
 ભંડારી માંડણ નઈ ભગતિ ઘણી, શાહ જાવડ નઈ ઘણું ભાવ ।
 શાહ મનુવા નઈ શાહ સહજિયા, ભંડારી અમિયઉ
 અધિક ઉચ્છાહ ॥ ૫૮ ॥

નિત મિલઈ શ્રાવક શ્રાવિકા, સાંભલઈ પૂજ્ય વખાણ ।
 દિયડઉ ઉલ્લટઈ ઉલ્લસઈ, એમ જીયઉ જનમ પ્રમાણ ॥ ૫૯ ॥
 આચહ દેખી શ્રી સંઘ નઉ, પૂજ્યજી રહ્યા ચઉમાત્ર ।
 ધર્મનઉ મારગ ઉપદિસઈ, ઈમ પહુંતી મનની આસ ॥ ૬૦ ॥
 પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠા થાપના, દીક્ષા દિયઈ ગુરુ રાજ ।
 ઈમ સદ્ગત નર ભવ તેહનઉ, જે કરઈ સુદૃતના કાજ ॥ ૬૧ ॥

આમ તીર્થભૂત ખંભાતમાં જિન ગિંબ પ્રતિષ્ઠા,
 શિષ્ય-દીક્ષા આદિ ઘણાં ધર્મકાર્યો થયા. ત્યાંથી ગામો ગામ
 વિહાર કરતા કરતા સંવત્ ૧૬૧૯ માં શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી
 મહારાજ “ રાજનગર ” પધાર્યા. ત્યાં એક મહાવિદ્વાન
 ભટ્ટ પોતાની વિદ્વત્તાના અભિમાનમાં ચકચૂર બની ફરતો હતો.
 એને મંત્રીશ્વર “ સારંગધર સત્યવાદી ” * ઉપાશ્રયમાં સૂરિ
 મહારાજની પાસે લાવ્યા. સૂરિજીએ એની સમસ્યા પૂર્ણ કરી
 એને પરાજિત કર્યો. એનું વર્ણન ગિકાનેર જ્ઞાન ભંડારની

* એમનું નામ મહોપાધ્યાય શ્રીજયસોમજી દૂત પ્રશ્નોત્તર ગ્રંથમાં આવે
 છે. ખરતરજન્મના એ પરમ ભક્ત અને પ્રતિભાગ્રાળી પુરુષ હતા.
 એમને સંપતિની પદવી હતી.

૧૮મી શતાબ્દીમાં લખાયેલ એક પટ્ટાવટીમાં આ પ્રમાણે છે:-

“વલી સં. ૧૬૧૯ સજનગરઈ પકં મંદ્ર મહાવિદ્યાવસ્ત
નગરમઈ ફિરઈ, માથે અંકુશ પેટઈ પટો વાંધયડ; પક ચારકરૈ
માથે ઘડો પાળીરૌ વીજારૈ માથિં ચલસૌ પૂલો પહવડ
અંકાર ધરીનઈ ફિરઈ. તરઈ સત્યવાદી સારંગધર મંત્રી
ડપાસરઈ લેઈ આયડ, પહિલી જતિયાંસુ વાદ(કિયાં)કા(?) વોલ્યાં
થાગ ન લામઈ, તરઈ સમસ્યા કહી :-

× “મક્ષિકાપાદઘાતેન, કમ્પિતં જગતસ્ત્રયમ્”

પ્રથમ સમસ્યાનું અર્થ (પૂર્તિ કરતાં) ભાગ્યનઈ જોગઈ
યુગપ્રધાનજીવ કહ્યો :-

+ “સમ(ી સ)મિત્તૌ લિખિતં ચિત્રં, વારિણા કુંડપૂરિતમ્ ।

મક્ષિકાપાદઘાતેન, કમ્પિતં જગતસ્ત્રયમ્ ॥૧॥”

એમ કહી મંદ્રનઈ હરાયડ, (મંદ્ર) પગે લાગ્યડ ।”

ત્યાંથી વિહાર કરી સૂરિ મહારાજ પાટણ પધાર્યા, સં. ૧૬૧૯
માં આતુર્માસ ત્યાં કર્યો. સં. ૧૬૨૦નો એમનો આતુર્માસ
વીસલનગર * થયો. ત્યાંથી ઝિકાનેરના મંત્રીશ્વર શ્રીસંત્રામસિંહ

× “મક્ષિકા (માખી)ના પગના આઘાતથી ત્રણે લોક કંપવા લાગ્યા.”

+ “સમાન ભીંત (દિવાલ) પર ત્રણે જગતનું ચિત્ર દોરી એની
નીચે પાણીથી ભરેલું એક જલપાત્ર રાખ્યું. એમાં ત્રણેલોકના ચિત્રની
છાયા પડવા લાગી; એ પાણીની ઉપર માખીના બેસવાથી પાણી હાલવા
લાગ્યું. પાણીના હલનચલનની સાથેસાથ ત્રણે જગતની પ્રતિચ્છાયા પણ
ડાલવા લાગી, આમ મક્ષિકાના પગના આઘાત વડે ત્રણે લોક કંપવા લાગ્યા.”

*વિહાર પત્ર નં. ૨ માં વિસલનગરના સ્થાન પર ઝિકાનેર લખેલ
છે; પરંતુ અમને વિસલનગર જ ઠીક લાગે છે.

વચ્ચાવતના આગ્રહથી ગિફાનેર પધાર્યા. સં. ૧૬૨૧ નું ચોમાસું ગિફાનેરમાં કર્યું.

ગિફાનેરના શ્રીવાસુપૂજ્યજીના મંદિરમાં શ્રીસુપાર્શ્વનાથજીની પંચતીર્થી ધાતુપ્રતિમા સં. ૧૬૨૨ વૈશાખ સુદિ ૩ ના રોજ સૂરિજીના વરદ હસ્તે પ્રતિષ્ઠિત થઈ, તેના લેખની નકલ આ પ્રમાણે છે :—

“સંવત્ ૧૬૨૨ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૩ સોમવારે ઉપકેતવંશે ।
રાસેશ્વરાંગે શાહ આપૂ, તત્પુત્ર સાહ માહકેન પુત્ર સા. નીવા
માદ્ મેરા હેમરાજ ધનુ [યુત્તેન] શ્રીસુપાર્શ્વધિમ્બં કાગપિતમ્ ।
સગતરગચ્છે શ્રોજિતમાણિક્યસૂરિપદ્મધિપશ્રીજિતચન્દ્રસૂરિભિઃ
પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥ શુભં ભવતુ ॥”

હવે જો સૂરિજીએ ઉપરોક્ત પ્રતિમાજીની પ્રતિષ્ઠા ગિફાનેરમાં કરી હોય. તો એટલું તો નિઃસંદેહ સમજી શકાય કે સૂરિજી અદ્યતનૃતિયા પછીજ ગિફાનેરથી વિહાર કરી જેસલમેર પધાર્યા. સં. ૧૬૨૨ નો આતુર્માસ જેસલમેર ખાતે કર્યો. વિહાર ૫૫ નં. ૨ માં લખેલ છે કે “દિવિ નાગોર હસનકુલીખાન જયલાલ પદસારડ” એનો આશય અમારી સમજમાં ને કે બરાબર નથી આવ્યો, પરંતુ અનુમાન કરી શકાય છે કે ગિફાનેરથી જેસલમેર જતાં કે આવતાં વચ્ચે નાગોર પધાર્યા હોય; ને ત્યાં “હસનકુલીખાને” * કેઈ સુદમાં જયલાલ પ્રાપ્ત કરવાને કારણે સૂરિ મહારાજનો સન્માનપૂર્વક નગરમંડપ કરાવ્યો હોય.

* “હસનકુલીખાન”નું નામ હર્મચન્દ્રમંદીર વંશ સ્થાપનાના સમયે મે. મંત્રીશ્રી સંભામસિદ્ધાન્તે મેની સાથે સંપી કરેલ, ઉપરોક્ત વિદેશ-પદમાં આવેલ “જયલાલ” સુદનો આશય સંભવ છે કે, આ સુદને કારણે હોય.

સં. ૧૬૨૨ નું ચોમાસું જેસલમેર કરી સૂરિજી ગિઠાનેર પધાર્યા. સંવત્ ૧૬૨૩ નું ચોમાસું અહીં કર્યું, ખેતાસર ગામના રહીશ ચોપડા ગોત્રીય સા. ચાંપસીની પત્નિ ચાંપલ * દેવીના પુત્રરત્ન માનસિંહને માગસર વદ્દી પ ના રોજ દીક્ષા આપી, એમનું દીક્ષાનામ “મહિમરાજ” + રાખ્યું.

ત્યાંથી વિહાર કરી “નાડોલાઈ” પધાર્યા; સં. ૧૬૨૪નો ચાતુર્માસ ત્યાંજ થયો. વિહાર પત્ર નં. ૨ માં લખ્યું છે કે “લક્ષ્મીનરાય ભય કાતી સુદી ૧૦ નિવર્ત્ય” એનું સ્પષ્ટીકરણ એક ગિઠાનેર જ્ઞાનભંડારની પટ્ટાવલીમાં કરેલ છે—મોગલ સેના આ શહેરથી તદ્દન સમીપ આવી પહોંચી હતી. લૂંટફાટ અને મારફૂટના ભયથી આકુળ વ્યાકુળ બનેલી પ્રજા ચારે તરફ નાસવા લાગી. સંઘે મળી સૂરિ મહારાજને પણ વાત કરી; પરંતુ મહાપુરુષો સ્વયં નિર્ભય તેમજ બીજાને માટે પણ અભયદારક હોય છે. આખું શહેર ખાલી થઈ ગયું, પરંતુ સૂરિ મહારાજ સામાન્ય જનતાની માફક વ્યાકુળ ન બનતાં ઉપાશ્રયમાંજ નિશ્ચલ ધ્યાન લગાવી બેઠા. એમના ધ્યાન

* ઉપાધ્યાય શ્રીક્ષમાંકલ્યાણજી ગણિ કૃત ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલીમાં માનસિંહજીની માતાનું નામ “ચતુરંગ દે” લખેલ છે, પરંતુ ઉપાધ્યાય શ્રીશિવનિધાન અને લખિયકલ્પોલ આદિ કૃત પ્રાચીન ગ્રંથોમાં તેમજ શ્રીજિનૃપાયન્દ્રસૂરિ જ્ઞાનભંડારની તત્કાલીન લખેલ “ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલી”માં માતાનું નામ ચાંપલદેવી લખેલ છે. પ્રાચીન હોવાને કારણે એજ વધુ દીક લાગે છે.

+ આ મહિમ રાજજી (શ્રીજિનસિંહસૂરિજી) ભારે પ્રભાવક તેમજ નિર્મળ ચારિત્રવાન પ્રકાંડ પંડિત થયા, સત્રાટ્ટ અકબરે એમના ગુણોથી મુગ્ધ બની સૂરિજી પાસે એમને “આચાર્યપદ” અપાવેલું એમના વિષેની વિશેષ માહિતી યયાંસ્થાન આગળના પ્રકરણોમાં લખવામાં આવશે.

જાળથીજ મોગલ સેના મોર્ગ ભૂટી અન્યથા ચાલી ગઈ. બધા દોડે ખુશ થતાં થતાં પોતપોતાને ઘેર આવ્યા, ને સુરિષ્ટતા યોગ પ્રાપ્ત્યથી અમત્કૃત થઈ તેમની ભારેભાર પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. ઉપરોક્ત પટ્ટાવટ્ટીમાં આતુ' વર્ણન આ પ્રમાણે કરેલ છે.

“વલિ જિયઈ નહલાઈ નગરમાંહિ શ્રીપૂજ્યજી હતા, સંગ મિલી ગુરુ ચિત્તયા ગુરુજી! મુગલનડ મય સાંભલિયઈ છઈ. ગુરે કાલો મહાભાવ! કોઈ વિશેષ નહીં. હમ વરતાં મુગલ દુકડા આવ્યા, તિયારઈ સર્વલોક જીવ લેઈ દિસોદિસ નાઠા (ગયા) પરં શ્રીપૂજ્યજી ઉપાસરામાંહિથી દાલ્યા નહીં, ધ્યાન વઈટા, ગુણનાનઈ પ્રભાવિ મુગલાંનડ કટક મારગ થકી પૂકડ, યોજી ટામિ ગયડ. સર્વલોક આપ આપણા ઘરે આવ્યા, સંગ મિલી ઉપાસરઈ આવિ દેવદ્ર તડ ગુરુજી ધ્યાન કરઈ છઈ. સંગ વાંદી, પૂજી સ્તવના કરવા માંડી, સર્વલોક દર્શિત થયડ, ટામ ટામ શોભા થઈ.”

ત્યાંથી વિહાર કરી સુરિષ્ટ બાપડાઉ (? બાપેડ, જે બિહારનેમી ૪૪ માઈલ છે) પધાર્યા. સં. ૧૬૨૫નું આગાધુ' સંપના વિનીત આગ્રહથી ત્યાંજ કર્યું. આતુર્માંસ પૂરે કરી, આગાનુઆગ વિહાર કરતાં કરતાં બિહારને પધાર્યા. સં. ૧૬૨૬નું આગાધુ' બિહારને થયું. સં. ૧૬૨૭નું આગાધુ' મહિમ કર્યું. ત્યાંથી આધુ-વિહાર કરતા મેવાત પ્રદેશમાંથઈ આગરા પધાર્યા. વિહાર પત્રોમાં લખ્યું છે :—“સં. ૧૬૨૭ મહિમ, શાં. કું. જ. મ. ધુંમ. ચન્દ્રં મું સું નેમિવૈત્ય, ચિન્નિ સૌરિપુર યાત્રા, ચન્દ્રવાહિ દર્શિણાડર પઠઈ આવ્યા ॥” આથી દક્ષિણનાપુરમાં શાન્તિનાથ, કુન્દુનાથ, ચરનાથ તથા મલ્લિકનાથજીની સ્તૂપો તેમજ ચન્દ્રવાહમાં શ્રીચન્દ્રપ્રભુ ભગવાનની યાત્રા થઈ હોવાનું નક્કી છે.

આગરામાં ધર્મશાયો બહુ થયાં, ત્યાં એક માસની માસ-

કલ્પ સ્થિતિ કરી સૂરિજી સૌરિપુર પધાર્યા. ત્યાં શ્રીનેમિનાથ સ્વામીની યાત્રા કરી, અને ચન્દ્રવાંડિ હસ્તિનાપુરની યાત્રા કરી પ્રાછા આગરા પધાર્યા. ત્યાંથી ચૌમાસુ કરવા ગવાલિયર જતા હતા, પરન્તુ આગરા સંઘના વિશેષ આગ્રહને લીધે સં. ૧૬૨૮નું ચૌમાસુ આગરામાંજ કર્યું. વિવિધ ધર્મધ્યાન કરતાં સુખપૂર્વક પશુપણપર્વ વ્યતીત થયા બાદ સૂરિજીએ એક પત્ર “સાંમલિનગર”ના સંઘને પાઠવ્યો. આ અસલી મૂળપત્ર અમારા સંગ્રહમાં છે, એમાં ઉપરોક્ત તીર્થ પર્યટન, વિહાર અને ધર્મકાર્યોનું પણ થોડું વર્ણન છે. આ પત્રની નકલ આ પ્રમાણે છે :—

॥ ૬૦ ॥ સ્વસ્તિ શ્રીશાન્તિજિનં પ્રણમ્ય શ્રીઆગરા-
નગરાત્ :...શ્રીજિનચન્દ્રસૂરયઃ પં. આજંદાદય ગણિ, પં. વીરોદય
મુનિ, પં. મક્તિરંગ ગણિ, પં. સકલચંદ્ર ગણિ, પં. નયવિલાસ
મુનિ, પં. હર્ષવિમલ, પં. કલ્યાણકમલ, પં. મહિમરાજ, પં.
સમયરાજ પં. ધર્મનિધાન, પં. રત્નનિધાન, શ્રીપાલ, પ્રમુખ
સાધુ ૧૯ વિહિતોપાસ્તયઃ શ્રીસાંમલિસ્થાને શ્રીદેવ ગુરુમક્તિ-
કારકં શ્રીજિનાજ્ઞાપ્રતિપાલકં સા. મૂલા. સા. સામીદાસ
સા. પૂરુ સા. પદ્મ સા. વસ્તુ સા. ગાંગૂ નાથૂ ધમ્મૂ પૂરુ લક્ષ્મ
શ્રીસંઘ સમુદાયકં સાદરં ધર્મલાભપૂર્વકં સમાવિશન્તિ શ્રેયોઽત્ર
શ્રીદેવગુરુપ્રસાદાત્ । ઉપદેશો યથા ॥ “ધમ્મે સંગલમુક્કિટ્ઠં,
અહિંસા સંજમે તત્ત્વે । દેવા વિ તં નમંસંતિ, જરુજ ધમ્મે સયા મ્મણે
॥૨॥” इत्यादि धर्मोपदेश जानी धर्मोद्यम करतां लाभ लब्ध, तथा
महिम हुंती विहार करी साधुविहार करतां सेवात देश मांदि
थइनइ अत्र आध्या, घणा धर्मता लाभ थया । पछइ मास
कल्प क.....(री नइ ?) सौरीपुर श्रीनेमिनाथनी यात्रा करीनइ
अत्र आ.....(व्या) पछइ चौमासि उपरि ब्यालेर नइ चालता
हुता प... (रं श्रीस) यनइ आग्रहइ अत्रेज रह्या । धर्मध्यान

करतां करावतां श्रीपर्युषणा पर्व आप्यइ सा. श्रीवच्छ सा. लक्ष्मीदासादि संपरिवारइ विधिपूर्वक पुस्तक घंचाव्यां, घाचना प्रभायनादि धर्मकरणी घणी हुइ पोसादता १५१ हुयां, बीजाई दान शील तप भावनादि धर्मकरणी एवं जाणी तुहे अनुमोदिया। आ सामग्री साधू साध्वी विशेषइ चितां करवी। तथा तुम्हारां कागल आव्या समाचार परीछ्या। तुहे उत्तम सुश्रावक छंड, सपली सामग्री आवइ तउ राखेज्यो ज्युं धर्म निर्वहइ, एवं समस्त संघमांहि धर्मलाभ कहेज्यो. एवं परीछे(ज्यो)... पारणइ पूर्व दिशइ तीर्थयात्रा भणी विहार...(करवाना भा?) प छइ, पली वर्तमान जोगि जाणिस्यइ ॥ समस्त धावक धाविका- नइ धर्मलाभ कहेजो ॥

आ पत्र अनुसार अतुर्भास पूर्ण डरी सूरिछ ने पूर्वदेशीय तीर्थोनी यात्रा करवा गया होय तो यथासंभव अभेतशिणरछ, पाषाणुरीछ, अंषापुरीछ, राजगृह आदि तीर्थोना दर्शन डरी आव्या हूशे. त्यार पत्री सं. १६२६ ने आतुर्भास इस्तइ (छिड्डी नछुनुं दोहुतइ) क्यो, आतुर्भास पूर्ण डरी सूरि महाराज आमानुआम विदरता विदरता गिधानेर आते अपार्या, अर्दीना श्रीकमलदेव लगवानना मंदिरमां सूरिछना इस्तमव पछे प्रतिष्ठित ध्वजेल श्रीअजितनाथ स्वामीनी धातु अनिमा विद्यमान छ; लेना पर नीचे नुनणने लेण छे:—

"संवत् १६२० वर्षे माहसुदि १० दिने श्रीउपदेशद्वारे राजछहगोत्रे सा. एटाचा (०) तत्पुत्र सा. अमरसीकेन कारिन धीमजितनाथरिण्यं प्रतिष्ठितं गहनरगच्छे धिजिनचन्द्रसुगिभिः"

इमछु भासमां "नयाण्ण" नामक आविधायी सुदिछ पावे पार वन महण्ड करेल, त्यारे आपुवर्षनना शिष्ये पार मनने सल जनाव्यो, तेमां लण्णुं छे छे:—

‘સરતર ગચ્છરડ રાજિયડ, જિનચન્દ્રસૂરિ મુનિરાય ।
 તાસુ પાસઈ પ વિરતિ લેઈ, શ્રાવિકા નયણા આય ॥ ૪ ॥
 સંવત સોલ ત્રીસોત્તરઈ, ફાગુણ માસિ વિસાલ ।
 સાધુવર્ધન પસાડલઈ, રંચી વિરત[સ]ંબંધ રસાલ ॥ ૫ ॥
 જિમ શશિ રવિ ધૂ અછઈ, ધરણિધર સુપ્રસિદ્ધ ।
 તિમ અવિચલ હોજ્યો સહી, એહ વિરત સમ્બન્ધ ॥ ૬ ॥
 (અન્તિમપત્ર, શ્રીપૂજ્યહનના સંગ્રહમાં)

સૂરિહનની પધરામણીથી ણિકાનેરમાં ણિળપ્રતિષ્ઠા, વ્રત-
 ગ્રહણ આદિ ખૂબ ધર્મકાર્યો થવા લાગ્યા. લાલ બાણી સૂરિહ
 મહારાજે સં. ૧૬૩૧ તેમજ ૧૬૩૨ નાં ચોમાસાં ણિકાનેરજ
 કર્યાં. ત્યાંથી વિહાર કરી ફલોધી પધાર્યા. ત્યાંના શ્રીપાર્શ્વનાથ
 પ્રભુના પ્રાચીન ભવ્ય મંદિર પર દ્વેષવશ તપગચ્છવાળાઓએ
 તાળાં લગાવી દીધાં. સૂરિ મહારાજ પ્રભુદર્શનાર્થે પધાર્યા, કિન્તુ
 મંદિર પર તાળાં લાગેલ જોઈ એમણે હાથનો સ્પર્શ કર્યો
 ત્યારે તેમના પ્રભાવબળ વડે વગર આવીએ તાળાં ખુલી જઈ
 નીચે પડ્યાં*

તીર્થદર્શન કરી સૂરિહ ત્યાંથી વિહાર કરતા કરતા
 જેસલમેર પધાર્યા. સં. ૧૬૩૩ નો ચાતુર્માસ ત્યાં કર્યો. માહ
 શુદ્ધિ ૫ ના રોજ શ્રાવિકા વિંઝૂએ સૂરિહ પાસે બાર વ્રત
 લીધાં, જેનું વર્ણન ણિકાનેર જ્ઞાન ભંડાર (મહિમા ભકિત
 વિભાગ પોથી નં. ૬૩) માં ગા. ૫૫ ના રાસમાં છે :—

* જુઓ ક્રમાક્રમવાળું કૃત પરતરગચ્છ પદાવલી અને વિહારપત્ર
 આદિ, એક પ્રાચીન પદાવલીમાં લખ્યું છે કે ‘ફલોધી વીતરાગ દેહરા-
 નડ તાલડ ત્રિણકૂંચી હાથ ઉપરિ મૂંકી ડલેલ્યડ’

(ણિકાનેર જ્ઞાનભંડાર, પદાવલી પત્ર, ૭)

“શુભસ્થાન જેસલમેરું નયરહ, સુકૃતિ કરી દિત કારણહ।
સંવત સોલ તેતીસ વરસહ, માહ સુદિ પંચમ દિગહ॥
ગચ્છરાય શ્રીજિણચન્દસૂરિ ગુરુ, સહ મુખહ સંભાસુ પ।
શ્રાવિકા વીંછુ મુગ્ધત પાલહ, ધરિ મનિ ડલ્હાસુ પ ॥ ૪૫ ॥”

એજ વર્ષમાં ક્રાગણ વદી પના રાજ શ્રાવિકા ગેલીએ
મુદીછ પાસે બાર વત ગ્રહણ કર્યા હતાં. જેનું વર્ણન એક
બારવત રાસની પ્રશસ્તિમાં X આ મુજબ છે:—

“સંવત સોલસવ તેતીસહ, કામન વદિ પંચમિ ડલ્હાસિ।
બરતરગચ્છ ગચ્છયડ ગુરુરાજહ, શ્રીજિતચન્દસૂરિ ગુરુ પાસહ ॥૯૨॥
શ્રાવિકા ગેલીય વત લીધા, કીધા નરભવ સફલ આજ।
પાસ પસાયહ પ વિધિ કરતાં પામિસ શિવનગરીનો રાજ ॥ ૯૩ ॥
પારદ વત મૂઘા પાઠેવા, પમ કલહ પરિગ્રહ પરિમાણ।
લીલવિલાસ સદા મુખ પામહ, વાઘદ દિન દિન કલાયિનાણ ॥ ૯૪ ॥

દતિ થોડીચ્છાપરિમાણટિપ્પનકં સં ૧૬૩૩ વર્ષે ફાલ્ગુન
વદિ ૫ દિને શ્રીમચ્છીબરતરગચ્છાધિરાજ શ્રીજિતરાણિક્યસૂરિ-
પદ્માલદ્વાર શ્રીજિતચન્દસૂરિરાજાનાં સ્વહસ્તેન ગેલી મુશ્રાવિકયા
મૂદીતમ્ ॥

(આખી પ્રતિ આમોદ મુજરાતના યતિ ચન્દ્રવિજયછ પાસે છે.)

X આ પ્રાશ્નિત અમેએ “વૈત મુજરાતવચ્ચો ભાગ ૧” માંથી
ઉપત કરેલ છે. આ માંધમાં આ રાસને શ્રીજિતચન્દસૂરિહતી કૃતઓમાંના
કરો છે, પદ્ય આ પ્રાશ્નિતમાં સૂરિહતી કૃતિ હોવાનું કાઈ પ્રમાણુ નથી
મળતું. એટલે સંભવ છે કે ખીન બાર વતગચ્છની માફક આ રાસ
પણ કોઈ અન્ય કવિએજ રચેલ હોય.

જે ઉપમાન “વૈત-મુજરાત-કવિઓ” માં (૧) શ્રીમદીરાસ,
(૨) બાર બરતરગચ્છ (૩) શ્રીમદતી રાસ (૪) અન્ય પ્રમુખ શ્રીમદ
(૫) વિવિધ વિવિધરૂપન રસવત પણ સૂરિહતી કૃતિઓ નર્મદ રાણિક
છે. આમને તે આ કૃતિએ માટે પણ એજ કંઈ છે. કૃતિઓને સ્વેદ
એજ વિષય કરતા આવડેલ છે.

ત્યાંથી વિહાર કરી સૂરિજી દેરાઉર પધાર્યા. ત્યાં શ્રીજીનકુશલ સૂરિજીના “સ્વર્ગસ્થાન” નાં દર્શન કરી, સં. ૧૬૩૪ નો ચાતુર્માસ ત્યાં કર્યો. એ પછી સં. ૧૬૩૫ માં જેસલમેર, ૧૬૩૬ માં ખિકાનેર, સં. ૧૬૩૭ માં સેરણા (ખિકાનેરથી ૨૮ માઇલ પૂર્વ) સં. ૧૬૩૮ માં ખિકાનેર, સં. ૧૬૩૯ માં જેસલમેર અને સં. ૧૬૪૦ માં આસનીકોટ ખાતે કમ્પશ : ચાતુર્માસ કર્યા “આસનીકોટ” ચાતુર્માસ કરી સૂરિજી જેસલમેર પધાર્યા, ત્યાં માફ સુદિ ૫ ના રોજ પોતાના વિદ્વાન શિષ્ય મહિમરાજજીને “વાચક” પદથી અલંકૃત કર્યા.

જેસલમેરથી વિહાર કરી સૂરિ મહારાજ જલોર પધાર્યા. સં. ૧૬૪૧ નો ચાતુર્માસ ત્યાં થયો. આ ચાતુર્માસ દરમિયાન ઋષિમતી તપગચ્છવાલાઓ સાથે શાસ્ત્રાર્થ થયો, જેમાં સૂરિજીનો વિન્ય + થયો. ત્યાંથી વિહાર કરી પાટણ ગયા, ને ૧૬૪૨ નું ચોમાસું પાટણ કર્યું. ત્યાં પણ તપગચ્છવાળાઓ સાથે શાસ્ત્રાર્થમાં સૂરિજીએ વિન્ય પ્રાપ્ત x કર્યો.

ત્યાંથી વિહાર કરી અમદાવાદ પધાર્યા. સં. ૧૬૪૩ નું ચોમાસું ત્યાં થયું. ત્યાં ધર્મસાગરકૃત ઉત્સૂન-મય પુસ્તકરૂપી વિષવૃક્ષનો ઉચ્છેદ કર્યો. જેમકે x ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલી નં ૧ અને નં. ૩ માં લખ્યું છે.

“પુનઃ સં. ૧૬૪૩ વર્ષે તાઘ ધર્મસાગર કૃત ગ્રન્થોચ્છેદઃ કૃતઃ”

સં. ૧૬૪૪ નું ચોમાસું સૂરિજીએ ખંભાત કર્યું. ત્યાં શ્રીરતંભનતીર્થ તેમજ શ્રીજીનકુશલસૂરિ સ્તૂપનાં દર્શન

+ જુઓ વિહાર પત્ર નં. ૧-૨. x જુઓ વિહાર પત્ર નં. ૨.

x જુઓ પૃથ્વીયંત્રજી નાહર પ્રકાશિત ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલી સંગ્રહ.

દર્શા. ચાતુર્માસ પૂરો થતાં અમદાવાદ પધાર્યા. શ્રીગુણવિનયે રચેલ, બિકાનેરથી શત્રુબંધયાત્રાર્થે નીકળેલ સંઘના “ત્રૈત્ય-પરિપાટી-સ્તવન”થી બાણુવા મળે છે કે “બિકાનેરથી સં. ૧૬૪૪ ના માહ માસમાં તીર્થાધિરાજ શ્રીસિદ્ધાચલજીની યાત્રાએ સંઘ નીકળ્યો, આ વિશાળ યાત્રીસંઘ રસ્તામાં આવતા તમામ તીર્થોની યાત્રા કરતો કરતો ક્રમશઃ સેરિસે, લોહણ-પાર્શ્વનાથનાં તીર્થે આવ્યો.”

આ તરફ અમદાવાદથી સંઘપતિ યોગીનાથ અને સોમજીના સંઘસહિત સૂરિજી પણ આવ્યા અને આ સંઘમાં સામેલ થયા. ચારે કોરથી લોકો આ સંઘમાં આવ્યા હતા; જેમાં બિકાનેર, મહોવર, સિંધ દેશ જેસલમેર, સીરાહી, બલોર, સોરઠ અને ચાંપાનેરનાં નામો ઉલ્લેખનીય છે. આ વિશાળ યાત્રીસંઘની સાથે ચૈત્ર વદી ૪ના રોજ સૂરિમહારાજે મહાતીર્થ, સિદ્ધજેત્ર શ્રીસિદ્ધાચલજીની યાત્રા કરી. *

“કંપત સોલહ સદ્ ચિન્માલહ, વરસિ સવિ સુન્દકાર ।
 પંતવરી ચઢથી દિતહ, વુધવલ્લભ વુધવાર ॥ ૨૦ ॥ મેરી ૦ ॥
 સંઘસતિ યોગો સોમર્જી, મતઘરિ દરજ્જ તરંગ ।
 ગણગણિ ધ્યોજિતચન્દ્રનહ, યાત્રા કરાવી રંગ ॥ ૨૧ ॥ મેરી ૦ ॥
 સુધિદિત મરતર સંઘનહ, ઓઢાવેદેવ પ્રજ્જ ।
 પાવતાપારિજ કમ મગદ, રત્નનિવાત વજ્ર ॥ ૨૨ ॥ મેરી ૦ ॥

“વિષ નહમદાવાદ મુગ્ધ, યોગીનાથ માર મુગ્ધ
 સુરજ મેરડિત રાજિ, હેલ્લા મુન હેલ મુગ્ધ
 મેરિ નહ સંઘ મુગ્ધ મરિ, વગ્ગલ મરગલ મુગ્ધ
 રાજા મેરડિત મિરગલ, સંઘસતિ મેરડિત મિરગલ

ત્યાંથી ગામેગામ વિહાર કરતા કરતા સૂરિ મહારાજ સુરત પધાર્યા. એમના આગમનથી સંઘમાં ભારે ખુશાલી થઈ. ધર્મધ્યાન વિપુલ પ્રમાણમાં થવા લાગ્યાં. વર્ષાકાલ નિકટ હોવાથી સં. ૧૬૪૫નું ચોમાસું સૂરિજીએ સુરતમાં કર્યું. સં. ૧૬૪૬નું અમદાવાદ, અને સં. ૧૬૪૭નું ચોમાસું પાટણ કર્યું. સં. ૧૬૪૭માં શ્રાવિકા કોડાંએ સૂરિજી પાસે બારવ્રત ગ્રહણ કરેલ, જેનો રાસ મહોં શ્રીજયસોમજી કૃત (કપડા પર લખેલી પ્રતિ) અમારા સંગ્રહમાં છે. તેનો આવશ્યક લાગ આ પ્રમાણે છે :—

“શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ શ્રીમુખરૂ. શ્રાવિકા કૌડાં પહા. આદરૂ વારહ વ્રત હસા, શુભ દિવસં રે મન હર્ષ ધરેહ ॥ ૧૮ ॥ સોલહસરૂ સૈતાલ સમરૂ, વૈશાખ સુદિ દિન તીજ । હમ ઢાલ બંધરૂ ગુંથિયા, આવક વ્રતરે જિહ સમકિત બીજ ॥ ૧૯ ॥ જિનદત્તસૂરિ ગુરુ સાંનિધરૂ, જિનકુશલસૂરિ સુપસાહ । જયસોમગણિ હણિપર કહરૂ, શુભ ભાવરૂરે દિન દિન સુખ થાહ ॥ ૨૦ ॥

પાટણથી વિહાર કરી અમદાવાદ થઈ સૂરિજી ખંભાત પધાર્યા, ત્યાં શ્રીસ્તંભન પાર્શ્વનાથ પ્રભુના તીર્થના દર્શન કર્યા. ખંભાતના સંઘે સૂરિજીને અત્રેજ ચોમાસું કરવા વિશેષ આગ્રહ કર્યો. સંઘનો આવો આગ્રહ જોઈ સૂરિજીએ અહીંજ સ્થિરતા કરી.

દોહા— પૂર્વ પશ્ચિમ ઉત્તરરૂ, દક્ષિણ ચિહુ જાણ । સંઘ ચાલ્યરૂ, શત્રુંજય મળી, પ્રગટી મહિયલ વાળ ॥ ૨૧ ॥

વિક્રમપુર મંડોવરૂ, સિન્ધુ જેસલમેર ।

સીરોહી જાલોરનરૂ, સોરઠ ચાંપાનેર ॥ ૨૨ ॥

સંઘ અનેક તિહાં આવિયા, મેટળ ત્રિમલ ગિરિન્દ ।

લોકતળી સંખ્યા નહીં, સાથિ ગુરુ જિનચન્દ ॥ ૨૩ ॥

[યુગપ્રધાન શ્રી જનનયન્દ્રસૂરિ અકબર પ્રતિબોધ રાસ, સં. ૧૬૫૮]

આચાર્યપદ પ્રાપ્તિ પછી પોતે નિરંતર સર્વત્ર વિદાર કરતા કરતા અનેક છવોને પ્રતિજ્ઞાધ કર્યો, અને દત્તરે આયકાને જૈનદર્શનનો સદ્ગોષ્ઠ આપી ધર્મમાં દરીબૂત કર્યા. આથી અનેક સ્થળોમાં જિનાલય અને જિનર્ણિઓની પ્રતિષ્ઠાઓ ઉપધાન, વતકદણ, ઇત્યાદિ પ્રશંસનીય ધર્મ-કૃત્યો થયા. અનેક સંઘ કાઢવામાં આવ્યા, જેની સાથે સૂરિ-મહાત્માને મારવાડ, ગુજરાત અને પૂર્વપ્રાન્તીય તીર્થોની યાત્રા કરી. પર પદિઓએ કરેલા આદેષોનો સ્વીકારો આપવામાં અને વિદ્યા-બિભાની પાંડિતોને નિરુત્તર કરી મૂકવામાં સુરિજીની પ્રતિના ખુબખુબ જયાતિપ્રાપ્ત થઈ ચૂકી હતી. જૈનદર્શનનો પ્રચાર એમાં ખુબ જોરથી કર્યો તેમના સદ્ગુણ અને વિદ્વત્તાની સંભળ સર્વત્ર પ્રસરતી પ્રસરતી સગાટ અકબરના દરબાર સુધી પહોંચી ચૂકી હતી.

પ્રકરણ છઠું

અકબરનું આમન્ત્રણ :—

સાદ્ અકબરમાં સર્વધર્મ પ્રત્યેની સહિષ્ણુતા અને ધર્મજિજ્ઞાસા, આ બે ગુણો અસાધારણ હતાં. તે પોતાના દરબારમાં પ્રત્યેક ધર્મના વિદ્વાનોને બોલાવી તે તે ધર્મના ઉપાદેય તત્ત્વોને ગ્રહણ કરતો, મુસલમાન કુળમાં જન્મ્યા છતાં તેનામાં દયાનો ભાવ અધિકાધિક હતો, મુસલમાન બાદશાહોમાં એના જેવો ન્યાયપ્રિય અને અહિંસાનો અનુરાગી બીજો કોઈ બાદશાહ નથી થયો. દીન દુઃખિયાનો ઉદ્ધાર કરવો એને સમ્રાટ અકબર પોતાનું પરમ કર્તવ્ય સમજતો હતો, ને એના અનેક દષ્ટાન્તો એના જીવનમાંથી મળી રહેતા, એના રાજ્યમાં હિન્દુ અને મુસલમાન પ્રબલ જે પ્રકારે સુખ શાંતિમાં રહી એવી રીતે સુખી અન્ય કોઈ પણ મુસલમાન શાસકના રાજ્યમાં નથી રહી. *

* “बादशाह अपने दिलमें यही चाहताथा कि किसी प्रकार मुझे धार्मिक तत्त्वकी बातें मालूम हों; बल्कि वह उनकी छोटी-छोटी बातों काभी पूरा पता लगाना चाहता था, इस लिये वह प्रत्येक धर्मके विद्वानोंको

શાસ્ત્રાર્થ, ઉપદેશ, વિદ્વદ્ગોષ્ઠી આદિનો એ ભારે શોખીન હતો, ને એ કારણે એના દરબારમાં સુનંદા વિદ્વાનો દરદર્શન કરેતા, એમાં કેટલાક જૈનવિદ્વાનો પણ હતા, નાગપુરીય તથા ગચ્છના યતિ પદ્માચાર્ય પણ સમ્રાટની સલામમાં કંઈક વર્ષો સુધી રહ્યા હતા. સંવત્ ૧૬૨૫ માં ત્યાં સમ્રાટ આગ્રહમાં નિવાસ કરતા હતા ત્યાં જ એમને વિદ્વાનોની સલામમાં ખુબ મજા પડતી હતી. ખરતરગચ્છના વાચક ત્યાં લોકોએ પાતાના વિદ્વાન પ્રશિષ્ય સાધુશ્રીર્નિંજી આદિની સાથે સં. ૧૬૨૫ નો અનુભાસ આગ્રહ ખાતે કરેલ, એ સમયે આહી દરબારમાં તથાગચ્છીય બુદ્ધિસાગરજીનો પૌપદ્ય બાળકમાં સાધુશ્રીર્નિંજી સાથે શાસ્ત્રાર્થ મળેો હતો. અને પંડિત અનિરુદ્ધજી જેમજી પંડિત મહાદેવ મિથ આદિ હતાં તે વિદ્વાનો સમક્ષ ખરતરગચ્છવાળાઓની હાજરી સાધુશ્રીર્નિંજી સંજોષી વિદ્યાન સાવજ્ય હવે પછી લખવામાં આવશે.

સંવત્ ૧૬૩૬ માં તથાગચ્છના આચાર્ય શ્રીશ્રીરવિચયસૂરિજી દ્વારા જાણવા એક દિને મહા દર્શનના પદા લખાતા મળ્યાં.

પણ સમ્રાટને મળેલા, એ પછી તો જૈનોનો સમાગમ એને કાયમી રહેલો-ને આમ, જૈન દર્શન પરત્વેનો એનો અનુરાગ દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતો રહેલો.*

એક દિવસ લાહોરની રાજસભામાં બેઠાબેઠા સમ્રાટ અકબરે ઉપસ્થિત વિદ્વાનો દ્વારા આપણા ચરિત્રનાથક શ્રીજીનચંદ્રસૂરિજીની ભારે પ્રશંસા સાંભળી, એ વિદ્વાનનો એમની અત્યધિક સ્લાધા કરતા હતા, તેથી સમ્રાટને એમના દર્શનની અને જૈનધર્મના વિશેષ યોધપ્રાપ્તિની ઉત્કટ ઇચ્છા થઈ. એણે પૂછ્યું, “અહીં એમનું કોઈ ભક્ત શિષ્ય છે? કે જેના દ્વારા એમનો પત્તો લગાવાય” એના ઉત્તરમાં પંડિતોએ “મંત્રીશ્વર કર્મચંદ્ર”નું નામ આપ્યું. ત્યારે સમ્રાટે મંત્રીશ્વરને બોલાવી માનભરી રીતે પૂછ્યું કે “હે મંત્રીશ્વર! તમારા ગુરુ શ્રીજીનચંદ્રસૂરિજી હાલમાં ક્યાં બિરાજે છે? કોઈ એવો ઉપાય યોજો કે જેથી તેઓ શ્રી જેમ બને તેમ જલ્દી અહીં પધારે” ત્યારે મંત્રીશ્વરે વિનયપૂર્વક જણાવ્યું કે “તેઓ તો અત્યારે ખંભાતમાં બિરાજે છે, પરંતુ ગ્રીષ્મ ઋતુમાં દૂર દેશથી અત્રે આવવું ખૂબ કઠણ છે, કેમ કે તેઓ કોઈ સવારી તો કરતા નથી, અને આવા આકરા તાપમાં વૃદ્ધાવસ્થામાં આવવું પણ વધારે કષ્ટદાયી નીવડે.” ત્યારે સમ્રાટે કહ્યું, કે “જો તેઓ ખુદ જલ્દી ન આવી શકે તો એમના શિષ્યોને બોલાવવા માટે તો બે શાહી પુરુષોને અવશ્ય મોકલી આપો.” ત્યારે મંત્રીશ્વરે વાચક માનસિંહજી (મહિમરાજજી)ને બોલાવવા શાહી દ્વિતને વિનંતિ પત્ર સહિત સૂરિજી પાસે મોકલી આપ્યો.

*તપગચ્છના પ્રભાવક આચાર્ય શ્રીમાન હીરવિજયસૂરિજીના સમાગમથી અકબર પર સારો પ્રભાવ પડ્યો હતો; જેના પરિણામે એણે જનિયાકર વિગેરે છોડી દીધેલ, કેટલાંય દિવસો સુધી ‘અમારિ’ ઉદ્ધોષણના ફરમાન પત્ર દ્વારા અનેક જીવોને અસંખ્યાન પ્રાપ્ત થએલ.

વિનંતીપત્ર મળતાંજ સૂરિશ્રીએ વાગ્યક શ્રીમહિમચાલુને શ્રીચમય સુંદરણ અને અન્ય છ સાધુઓ સાથે લાહોર મોકલ્યા. નિરંતર વિહાર કરતા કરતા થોડાં દિવસોમાં તેઓ લાહોર પહોંચી ગયા, વાગ્યકજીના દર્શનથી સમ્રાટ ખૂબ ખુશ થયા, ને હિલુકતાપૂર્વક એમણે મંત્રીશરને પૂછ્યું કે એ જગદ્ગુરુ શ્રીનિવચન્દ્રસૂરિશ્રી ક્યારે મેળના પાટી માંતિચડેલ, વિનયમેનસૂરિશ્રી, બાનુચન્દ્ર આદિઓ લેન ખર્ચેના ઉપેક્ષા કર્યેયો, આ જાણી જાને વ્હાળુવા માટે "મરીશર ગૌર સમ્રાટ" આદિ ધન્યો વેંયા.

ખતરમચન્દ્રના ઉપાધ્યાય શ્રીશિવનિધાનજીના સુઃ શ્રીદર્પસારજી પણ સમ્રાટને મળેલા. તેઓ હિલુકેખ શિવનિધાનજી વિરચિત "સંકટપી" "પાળખોષ"ની પ્રશસ્તિમાં પણ પ્રમાણે લે :—

"શીમદેવગણાદે-મિલનાતિનંતેજાવંદીનિમયઃ ।

જાવરુનિજ સુમિત્ર, નિવચનુચ્ચો રણગારગણિઃ" ॥ ૧ ॥

[શ્રીમતેર પૂજ્ય માવલંકર]

મહાપાધ્યાય શ્રીનિવંચોમજી પણ સમ્રાટ મહાશરને મળેલા. અને એમણે માલી સભામાં ઘેઠ વિદ્યાને પરચન કરી વિનય પ્રાપ્ત કરેલ, તેનું શરૂન "લેન કાલિપંચો સંક્ષિપ્ત ઇનિદાસ" પૃષ્ઠ નં. ૪૮૮ માં આ પ્રમાણે લે :—

"ત્યમેનેમે આજગણાદની સભામાં ત્ય મેળવેલો હવે એમ નેમજી મિત્ર મળુવિત્ત, ખેલના આપ્રમણેન માવલી પ્રશસ્તિમાં લખાવે લે"

આમ લે આપ્રમણેન માવલી પ્રશસ્તિમાં લખેલ ઉરલેખ દેવ જો હં. ૧૧૫૪ પહેલોજ આજરની સભામાં એમણે વિલક પાંડુલિય એમ કિતર વાચ લે, તેમ જ એ જનિ સં. ૧૧૫૪ માં સભામાં ઉલેખ એમ મળેલા પૃ. ૪૮૯ ૪૩ લે. આ પાંડુલો હલેખ કમનંદ મંત્રી વંચે પ્રજાએ જનિ. ૧ લે હં. ૧૧૫૪ માં એવના મિત્ર ઉપાધ્યાય હલુવિત્તમાદે, રત્નો લે, એમાં ૪૬ આ પ્રમાણે લે :—

"શીમદેવગણાદની, શાંતિનગરસરિજગમવાદનુ"

આવશે, કે જેના દર્શનથી ચિત્ત પ્રસન્ન થાય ને જેમના ચરણની અનેક લોકો સેવા કરે છે? ત્યારે મંત્રીશ્વરે જણાવ્યું કે “હવે ચોમાસું નજીક આવે છે, એટલે જેમનાથી વિહાર થઈ ન શકે” ત્યારે સમ્રાટે કહ્યું કે “જલ્દી પધારે તો જેમના દર્શન અને ઉપદેશથી મારું જીવન સફળ થાય, અને અનેક જીવોને અભયદાન આપી જેમને પણ સંતુષ્ટ કરી શકાય, એટલે એવો કેઈ ઉપાય કરો કે જેમ તેઓ અત્રે જલ્દીથી અવશ્ય પધારે.” અને તેજ વખતે એક વિનંતિપત્ર પણ લખાવીને સમ્રાટે મંત્રીશ્વરને આપ્યો. મંત્રીશ્વરે પણ સૂરિજીને ખૂબખૂબ આગ્રહપૂર્વક લાહિર આવવાનો વિનંતિપત્ર લખી શીઘ્રગામી મેવડા દૂતોની સાથે ખંભાત પાઠવી આપ્યો.

એક વેળા સમ્રાટ અકળરના પુત્ર સલીમ સુરતાણને ત્યાં મૂળ નક્ષત્રના પ્રથમ પાદમાં કન્યાનો જન્મ થયો. જ્યોતિષી લોકોએ કહ્યું કે આનો જન્મ યોગ એના પિતાને મોટે અનિષ્ટકારક છે. એનું મોઢું જોયા વિના એનો પરિત્યાગ કરવો જોઈએ. સમ્રાટે શેખ અબુલફઝલ આદિ વિદ્વાનોને બોલાવી મૂલનક્ષત્રના જન્મદોષનો પ્રતિકાર પૂછ્યો. એમની સાથે મંત્રણા કરી મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રને પૂછી, સમ્રાટે આજ્ઞા કરી કે જૈનધર્મ પ્રમાણે આ દોષની ઉપશાંતિ કરવા અર્થે શાંતિ-વિધિ આદિનો ઉચિત પ્રબંધ કરો.

સમ્રાટની આજ્ઞા મળતાં મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રે નિશેષવિધિથી સોનાચાંદીના ઘડાઓ દ્વારા મહાન ઉત્સવથી ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧૫ ના રોજ* (શ્રીસુપાર્શ્વનાથજીની) અષ્ટોત્તરી સ્નાન કરાવી, જેમાં લગભગ

* હમ ચૈત્રી પૂનમ દિવસ શાન્તિક, શાહિ હુકમ મુંહતે કીયડ ।
જિનરાજ જિનચંદ્રસૂરિ વંન્દી, દાન યાચકનઈ દીયડ ॥ ૧૨ ॥

[યુ. પ્ર. જિનચન્દ્રસૂરિ અકળર પ્રતિબોધ રાસ]

પછી શેખજી ગુણની પેટી, તેહનઈ આઘી મૂલમાં વેટી ॥
તેડયાં પંડિત જોશી જેહો, બોલ્યા જલમાં મૂકો એહો ॥ ૩૮ ॥

એક લાંબ રૂપિયાનો ખર્ચ થયો. જે વિધિવિધાન વા. શ્રીમાનસિંહજી (મહિમરાજજી)એ સંપૂર્ણ શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી કરાવેલ, આના ઉપલક્ષમાં શ્રીજિનયન્દ્રસૂરિજીના આદેશથી ઉપાધ્યાય શ્રીજયસોમજીએ અષ્ટોત્તરી સ્નાત્રની વિધિ ગદ્ય ભાષામાં બનાવી. x

પૂજન પરિસંમાપ્ત થતાં મંગલ દીપક અને આરતીને સમયે સમ્રાટ અને એમના પુત્ર શેખુજી (સલીમ શાહબદા) અનેક મુસાહિબો સાથે ત્યાં આવ્યા, અને રૂપિયા દસહજાર જિનેન્દ્ર ભગવાન સન્મુખ ભેટ ધરી પ્રભુલલિત તેમજ જૈનશાસનનું ગૌરવ વધાર્યું.

મંત્રીશ્વરના કથનાનુસાર શાંતિનિમિત્તે પ્રભુના સ્નાત્રજલને

મુનિ કહે હત્યા નવિ લીજૈ, સ્નાત્ર અષ્ટોત્તરી કીજૈ ।
પાંતસ્યા હોરખ્યો તેણિવાર, કુટ્ટળ વામળ વડે ગંવાર ॥ ૪૦ ॥

*

*

*

ફૂટે વામળ ઋષિ મલી વાત, કરો અષ્ટોત્તરી સનાત ।
હુકુમ કરમચન્દનઈ દીધો, માનસિંહે અષ્ટોત્તરી કીધો ॥ ૪૨ ॥

થાનસિંહ માનુ કલ્યાણકરિ, સ્નાત્ર ઉપાસરઈ જાણ ।
પાંતસ્યા શેખજી આવઈ, લાખ રૂપડ્યા ચરચાવઈ ॥ ૪૩ ॥

સ્નાત્ર સુપાસનું કરતાં, શ્રાદ્ધ શ્રાવિકા આંવિલ ધરતા ।
જિનશાસનની ઉન્નતિ થાય, વિઘ્ન પાતશાહ કેહું જાય ॥ ૪૪ ॥

[કવિ ઋષભદાસકૃત હીરવિજયસૂરિ રાસ]

આ વિષયમાં વધુ બાણવા “સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ” પૃ. ૧૫૪, કર્મચન્દ્રમત્રિ-વંશ પ્રબંધવૃત્તિ અને ભાનુચંદ્ર ચરિત્ર જુઓ.

x “શ્રીજિનચન્દ્રગુરુણા-માદેશાસ્ત્રમપુરે લિખિતા ।

જયસોમોપાધ્યાયૈઃ, સ્નાત્રવિધિપુણ્યવૃદ્ધિકૃતા ॥ ૧ ॥

આની હસ્તલિખિત પ્રતિ ખીકાનેરના જ્ઞાનભંડાર અને યતિવધુ ઉ. જયચન્દ્રજીના ભંડારમાં છે.

સમ્રાટે મંગાવ્યું અને પોતાનાં ઉભયનેત્રો પર લગાવ્યું, અને પછી એને અંતઃપુરમાં લંકિતપૂર્વક લગાવવા માટે મોકલી આપ્યું. આ અષ્ટોત્તરી સ્નાત્રના પવિત્ર દિવસે તમામ શ્રાવક શ્રાવિકાઓએ આંગિલની તપશ્ચર્યા કરી. આ અષ્ટોત્તરી સ્નાત્રના અનુષ્ઠાનથી સર્વ દોષ ઉપશમી ગયા, ને આથી સમ્રાટને અત્યંત આનંદ થયો.

મુસલમાન હોવા છતાં સમ્રાટ અકબરે જૈનવિધિથી શાન્તિસ્નાત્ર કરાવ્યું, એ જૈનધર્મ પ્રત્યેની એની વિશેષ શ્રદ્ધાલંકિત અને અનુપમ આદરના પ્રતીકરૂપે છે.

થોડાંજ દિવસોમાં એ દૂતો ખંભાત પહોંચ્યા. અને પ્રસન્ન ચિત્તે સૂરિજીના દર્શન કરી એમણે વિનંતિપત્ર રજૂ કર્યો, ને લાહોર પધારવા વિનયપૂર્વક પ્રાર્થના કરી.

વિનંતિપત્ર વાંચી સૂરિજીને લાગ્યું કે મારે પોતાને લાહોર અવશ્ય જવું જોઈએ, કેમકે સમ્રાટ અકબર ધર્મજિજ્ઞાસુ છે, અને જો એ જૈનધર્મનું અનુકરણ કરવા લાગી જાય તો “યથા રાજા તથા પ્રજા” ના નિયમાનુસાર જૈનધર્મની ભારે ઉન્નતિ થાય, ન્યારે ભારત વર્ષના રાજાઓ જૈનધર્માવલંબી હતા ત્યારે જૈનોની સંખ્યા પણ ખડું વધારે હતી, અને સર્વત્ર શાંતિનું સામ્રાજ્ય હતું. હજીય જો ગુરુદેવની કૃપાથી અકબરના હૃદયમાં જૈનધર્મના ઉંચા સિદ્ધાન્તો ઉતરી જાય, તો વર્તમાન સમયમાં આર્યપ્રજા પર થનારા અત્યાચારોનો સર્વથા નાશ થઈ જાય, આથી ત્યાં જઈ સમ્રાટને જૈનધર્મના સૂક્ષ્મ તત્ત્વોનું દિગ્દર્શન કરાવવું અતિ ઉપયોગી નીવડવાનું.

ખંભાતથી વિહાર કરવાનો સૂરિજીનો દઢ નિશ્ચય જોઈ સમસ્ત સંઘે એકત્ર થઈ એમને પ્રાર્થના કરી કે “હે ગુરુદેવ ! આતુર્માસ તો નજીક છે, આપ દૂર દેશ કેવી રીતે પહોંચશો, માટે અહીંજ ધરજો.” ત્યારે સૂરિજીએ સંઘને સમજ આપી, અને મહાન લાભને ખાતર અષાઠ સુદિ ૮ ને રોજ ત્યાંથી

પ્રસ્થાન કરી નવમીના રોજ વિહાર કર્યો. માર્ગમાં મળેલા શુભ શકુનથી સમસ્ત સંઘને ભારે આનંદ થયો. સૂરિજી અષાઠ સુદિ ૧૩ ના રોજ અમદાવાદ પધાર્યા. શ્રીસંઘે ઉત્સવપૂર્વક નગરપ્રવેશ કરાવ્યો, ઉપાશ્રયમાં આવ્યા બાદ સૂરિજીમહારાજ શ્રીસંઘ સાથે પરામર્શ કરવા લાગ્યા કે ચતુર્માસમાં સાધુ વિહાર કેમ થશે? એ સમયે વળી બે શાહી ફરમાન આવ્યા, જેમાં મંત્રીશ્વરે આગ્રહપૂર્વક લખેલું કે “આપ વર્ષાકાળ * કે લોકાપવાદની તરફ નજર ન રાખતાં સત્વર લાહોર પધારો, આપની પધરામણીથી અત્રે ધર્મની બહુ મોટી પ્રભાવના થશે” ત્યારે સૂરિજીએ સંઘની સંમતિ થતાં ત્યાંથી લાહોર જવા વિહાર કર્યો. મેસાણા થઈ સિદ્ધપુર પધાર્યા, ત્યાં વન્નાશાહિ નગરપ્રવેશ કરાવ્યો. અને ખૂબ દ્રવ્ય ખરચી પૂજા પ્રભાવનાદિ કાર્યો કર્યા. પાટણનો સંઘ પણ ત્યાં સૂરિજીના દર્શને આવ્યો. ત્યાંથી વિહાર કરી પાલણપુર પધાર્યા. પાટણનો સંઘ દહાણિ આદિ કરી ત્યાંથી પાછો ફર્યો. ત્યાંથી વિહાર કરી સૂરિજી શિવપુરી ગયા. એમનાં આગમનથી મંહુર તેમજ શિવપુરીના સંઘને ઘણો હર્ષ થયો. સૂરિજીની પાલણપુરમાં પધરામણી થયાના સમાચાર જ્યારે સીરોહીના રાવ સુરતાને x સાંભળ્યા, ત્યારે

* ચાતુર્માસમાં સાધુઓને નિષ્પ્રયોજન વિહાર ન કરતાં એકંજ સ્થળે રહેવાની જિનાજ્ઞા છે, કિન્તુ વિશેષ ધર્મ પ્રભાવના કે અનિષ્ટકારક સંયોગોમાં આચાર્ય, ગીતાર્યાદિ મહાનુભાવોને માટે દેશ, કાળ, ભાવનો વિચાર કરી વિહાર કરવાનો અપવાદ માર્ગ પણ જિનાજ્ઞામાં છે. પૂર્વકાળમાં પણ આવા સંયોગોમાં વિહાર થયાના કેટલાક પ્રમાણો ઉપલબ્ધ થાય છે.

x એ રાવ સં. ૧૬૨૮ માં ફક્ત ચાર વર્ષની અવસ્થામાં સીરોહીની રાજગાદી પર બેઠો હતો. એ મોટો વીર, ઉદાર અને મહારાણા પ્રતાપની

તેણે જૈન સંઘને એકત્રિત કરી આજ્ઞા દીધી કે “સૂરિજીને પાલણપુરથી અત્રે આવવાના આમંત્રણ આપવા હું મારા પ્રધાન પુરુષોને તમારી સાથે મોકલું છું; તમે સહુ જલદી જઈ એમને અહીં પધારવા વિનંતી કરો.” ત્યારે શ્રીસંઘ અને સીરોહીપતિના પ્રેષિતપુરુષો પાલણપુર જઈ સૂરિજીને આમંત્રણ ઢઈ આવ્યા. સૂરિજી પણ આમાનુષામ વિહરતા સીરોહી પધાર્યા. એમનું સ્વાગત કરવા મોટી સંખ્યામાં લોકો એકઠા થયા; પંચશબ્દ નિશાન, નેજા, માદલ, શંખ, ઝાલર, ભેરી આદિ નાના પ્રકારના વાજિંત્રો વાગતા હતા; સઘવા સ્ત્રીઓ ગુરુગુણ ગાતી ગાતી પાછળ પાછળ ચાલતી હતી. ભક્તિમાન કુલવંતી સ્ત્રીઓ મુક્તાફળથી વધાવી રહી હતી. જ્ય જ્ય શબ્દના જયનાદો વડે મેઘગર્જના જેવી પ્રતીતિ થઈ રહી હતી, આ પ્રમાણે ઠાઠથી સૂરિજી સીરોહી નગરના રાજમાર્ગ પર થઈ શ્રી ક્ષેત્રલદેવ સ્વામીના મંદિરમાં પધાર્યા, ત્યાં પ્રભુના દર્શન સ્તુતિ આદિ કરી ઉપાશ્રયમાં પધાર્યા, જ્યાં સ્વર્ણગિરિ (જલોર) નો સંઘ સૂરિજીના દર્શને આવ્યો. રાવ સુરતાને ઠાઠમાઠથી આવી સૂરિજીને વંદના નમસ્કારપૂર્વક પર્યુષણપર્વ સીરોહીમાં કરવાની વિનંતી કરી. સૂરિજીએ સંઘ તેમજ નૃપતિના આગ્રહથી પર્યુષણપર્વના આઠ દિવસો સીરોહીમાં જ વીતાવ્યા. સૂરિજીના ધિરાજવાથી સીરોહીમાં ધર્મધ્યાન ખૂબ થયાં. જિનપૂજન, તપશ્ચર્યા આદિ અનેક ધર્મકાર્યો થયા. આઠ દિવસ સુધી અમારિ ઉદ્દઘોષણા કરી અનેક જીવોને અભયદાન અપાયું.

માફક સ્વતંત્રતાનો ઉપાસક હતો. એણે એના જીવનમાં ૫૧ યુધ્ધો કર્યા હતાં. એની વીરતાની સામે મોટી મોટી સેનાઓ પણ ભય પામતી. વિશેષ જાણવાને સિરોહી રાજ્યનો ઇતિહાસ પૃ. ૨૧૭ થી ૨૪૪ જૂઓ.

સમસ્ત સીરોહી રાજ્યમાં જીવહિંસા બંધ કરવા માટે સૂરિજીએ રાજાને ઉપદેશ દીધો, ત્યારે રાજાએ દરેક પૂર્ણિમાને રોજ જીવહિંસા દૂર કરવા માટે ઉદ્ઘોષણા કરી, અને બીજી રીતે પણ રાજાએ સૂરિજીની ખૂબ ભક્તિ કરી. પર્યુષણ પછી ત્યાંથી વિહાર કરી સૂરિજી જાવાલિપુર (જલોર) પધાર્યા. વન્નાશાહે ઉત્સવપૂર્વક નગરપ્રવેશ કરાવ્યો.

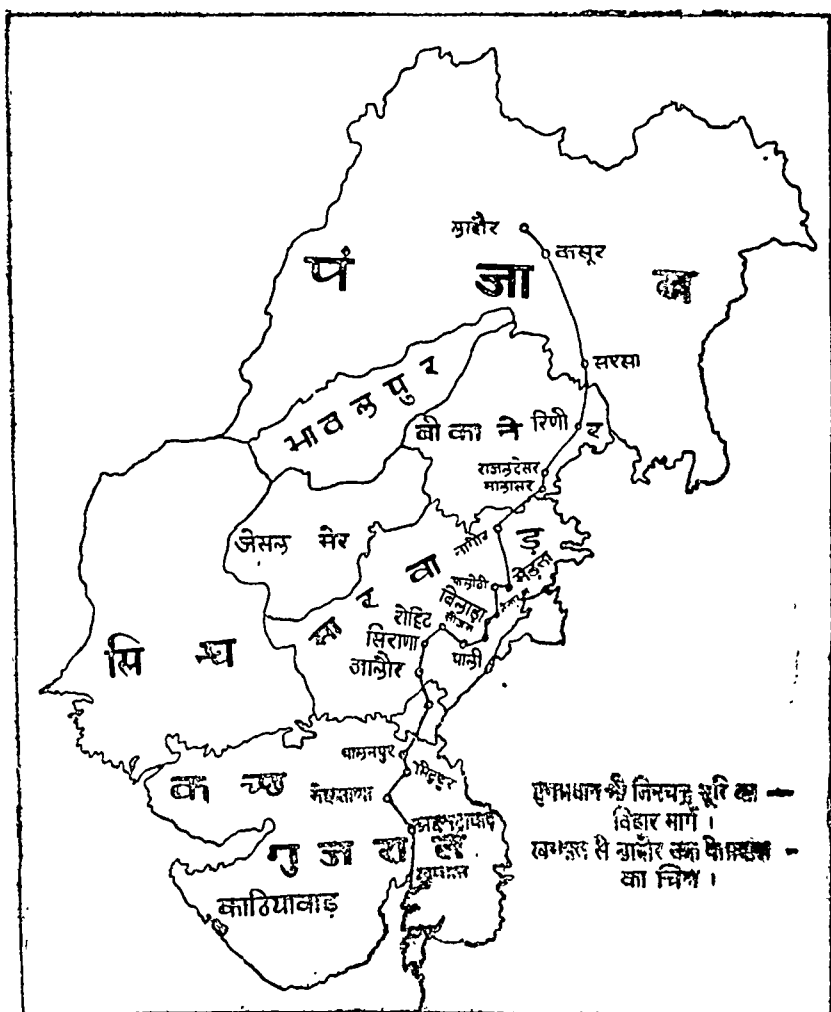
એ સમયે લાહોરથી સમ્રાટે જે વ્યક્તિઓ સાથે સૂરિજીને ફરમાન પત્ર મોકલ્યો, જેમાં લખ્યું હતું કે “હમણાં ચાતુર્માસમાં વિહાર કરતાં આપને ભારે કષ્ટ થતું હશે, માટે અત્યંત ઉતાવળ ન કરતાં ચાતુર્માસ પૂરો કરી તરતજ પધારશો, કિન્તુ પાછળથી વિલંબ ન કરશો.” તેથી સૂરિજી કાર્તિક ચૌમાસી સુધી જલોરમાંજ બિરાજ્યા. ચાતુર્માસ પૂર્ણ થતાં માગસર માસમાં પુણ્ય નક્ષત્રના શુભ મુહૂર્તમાં અનેક સાધુઓના પરિવાર સહિત વિહાર કર્યો; એમની સાથે ચતુર્વિધ સંઘ તેમજ શાહી પુરૂષો પણ હતા. વિમલ યશોગાન કરવાવાળા ભોજક, ભાટ, ચારણ અને દક્ષ એવા ગાંધર્વ-લોકો સૂરિજીના પ્રસ્તાવોચિત ગુણગાન કરી શ્રીમંત શ્રાવકો પાસેથી સમુચિત પુરસ્કાર પામતા. આમાનુષામ વિહરતા સૂરિજી દેહર, સરાણુઉ, ભમરાણી, ખાંડપ અને રંગી વગેરે ગામોમાં આવ્યાં. વિક્રમપુરના સંઘે દર્શને આવી લહાણી કરી. ત્યાંથી દુણાડા (સંભવતઃ વર્તમાનમાં ધુનાડા) નગર પધાર્યા, ત્યાં જેસલમેરનો સંઘ દર્શનાર્થે આવ્યો. ત્યાંથી વિહાર કરી રોહીઠ નગર પધાર્યા. ત્યાંના શાહ બિરા અને મેરાએ ભારે ઉત્સાહપૂર્વક નગરપ્રવેશ કરાવ્યો, અને ઇચ્છિતદાન દઈ ચાચકેને સંતુષ્ટ કર્યા. અહીં જોધપુરનો વિશાલ સંઘ દર્શનાર્થે આવ્યો. સૂરિજીના દર્શન કરીને લહાણી

આદિ દ્વારા સ્વધર્મી ભક્તિ પ્રદર્શિત કરી પાછો ફર્યો. ચાર વ્યક્તિઓએ નંદીમહોત્સવ આદિ રચના કરી સૂરિજી પાસે ચોથું વ્રત અર્થાત્ પ્રહ્લ્લયર્થ વ્રત સ્વીકાર કર્યું. બીજા પણ અનેક શ્રાવકોએ યથાશક્તિ વ્રત પચ્ચક્રખાણુ આદિ લીધા. ત્યાંના ઠાકુરે પોતાના રાજ્યમાં સૂરિજીનાં ઉપદેશથી ખારસ તિથિને રોજ બધા જીવોને અભયદાન આપ્યું. ત્યાંથી વિહાર કરી પાલી નગર પધાર્યા; નંદી મંડાવી અનેકો શ્રાવક શ્રાવિકાઓને વ્રતાદિ આપ્યાં. ત્યાંના સંઘે ભારે હુર્ષસહ ચારે પ્રકારના ધર્મની વિશેષ રૂપે આરાધના કરી. ત્યાંથી લાંબિયા ગામ થઈ સોજત પધાર્યા, પ્રેલુમંદિરમાં દર્શન કર્યા. ત્યાંથી બીલાડા પધાર્યા, જ્યાંના સુપ્રસિદ્ધ કટારિયા જાતિના (સંભવતઃ જૂઠા શાહ) શ્રાવકે નગર પ્રવેશોત્સવ કરાવ્યો. ત્યાંથી જ્યતારણુ નગર થઈ મેડતા નગર પધાર્યા.

આ સમયે મેડતા નગર અનેક સમૃદ્ધિશાલી શ્રાવકોનું લીલાસ્થાન હતું. અનેક સૌધશિખરી ગગનચુંબી જૈનમંદિરો નગરની શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરતા હતા. મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રના પરાક્રમી અને બુદ્ધિશાલી પુત્ર ભાવ્યચન્દ્ર, લક્ષ્મીચન્દ્રનો વસવાટ અહીં હતો; એમણે હાથી, ઘોડા, રથ અને પાયદળ પુરુષોની સાથે પંચ શબ્દ, ઢોલ, નગારા, નિશાનની મધુરધ્વનિ વડે મોટા સમારોહથી સૂરિજીને નગરમાં પ્રવેશાવ્યા. મંત્રીશ્વરપુત્રોએ મહાજનોને એકત્ર કરી શ્રીફળની પ્રભાવના કરી. સમગ્ર શહેરમાં લહાણી કરી, ચાચકોને ઇચ્છિત દાન આપ્યાં. જિનમંદિરોની મોટી પૂજાઓ અને નંદીમહોત્સવાદિ કરાવ્યાં. અનેક ભવ્ય શ્રાવકોએ વ્રત પચ્ચક્રખાણુ લીધાં, ત્યાં ફરી શાહી ફરમાન આવ્યાં. ત્યાંથી

યુગપ્રધાન શ્રીજિનયંદ્રસુરિ

ખંભાતથી લાહોર: સુધી સૂરિજી મંનો વિહારમાર્ગ

સમસ્ત સંઘ સહિત ફલોધી પધાર્યા. ત્યાં શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુના પ્રાચીન મંદિરમાં પ્રભુદર્શન કર્યા.

ત્યાંથી વિહાર કરી સૂરિજી નાગોર પધાર્યા, મંત્રીશ્વર મેહાએ પ્રસન્નચિત્તે વિપુલ ધન ખરચી સ્વાગતપૂર્વક તગર પ્રવેશોત્સવ કર્યો ત્યાં બિઝાનેરનો સંઘ સૂરિજીને વાંદવા આવ્યો. આ સંઘની સાથે ૩૦૦ સિબવાલા (પાલખી) અને ૪૦૦ વાહનો હતાં. તેઓ સ્વધર્મી-વાત્સલ્યાદિ કરી પાછા ફર્યા. ત્યાંથી વિહાર કરી સૂરિજી બાપેઉ, પંડિહારા, માલાસર આદિ ગામોમાં થઈ રિણી x (બિઝાનેરથી ૧૪૪ માઈલ) પધાર્યા; ત્યાંના લોકો ઉત્સાહપૂર્વક સૂરિજીનું સ્વાગત કરવા આવ્યા. સમસ્ત સંઘની સાથે મંત્રીશ્વર શ્રીઠાકુરસિંહના પુત્ર મંત્રી શ્રીરાયસિંહે પ્રવેશોત્સવ આદિ કરી ગુરુભક્તિ દર્શાવી. ત્યાં મહિમનો સંઘ ગુરુવંદનાર્થે આવ્યો, ને શ્રીશિતલનાથ પ્રભુના પ્રાચીન ભવ્ય જિનાલયનાં દર્શન પૂજન કરી, સૂરિજીને વાંદી, સંઘ પાછો ફર્યો. સૂરિજીએ ત્યાંથી વિહાર કર્યો. લાહોર સુધી ભક્તિ કરવા શાહ શાંકર સુત વીરદાસ સાથે થઈ ગયા. કેમશઃ સૂરિજી સરસ્વતી પત્તન (સરસા) અને કસૂર થઈ હાપાણુઈ પધાર્યા. ત્યાંથી લાહોર માત્ર ચાલીસ કોસ રહ્યું. સૂરિજીના શુભાગમનનો સંદેશ લઈ જે માણસ લાહોર ગયો તેનું મંત્રીશ્વરે ખૂબ સન્માન કર્યું અને એને સોનાની જિહ્વા તેમજ કરકંકણાદિ ભારે મૂલ્યવાન વસ્તુઓની ભેટ આપીને સંતુષ્ટ કર્યો.

xઆ રિણી શહેર ખૂબ પ્રાચીન છે. અહીં અગાઉ ૩૬૫૧૫ રાગનું રાજ્ય હતું. અહીં સં. ૯૪૬ આસપાસ બનાવેલું શ્રીશિતલનાથ સ્વામીનું મંદિર હજુયં વિદ્યમાન છે; કે જે એટલું સંગીન અને મજબૂત છે કે બાણે આગેળ બન્યું હોય એવું લાગે છે. કેટલીક જગ્યાએ એના નિર્માણકાળ સંવત ૯૯૯ લખાયેલ છે.

પ્રકરણ સાતમું

અકબર પ્રતિબોધ :—

રિજ હાપાણુઈ પધાર્યાના શુભ સમાચાર સાંભળી લાહોરના સંઘને અપાર હર્ષ થયો. અને સૌ લોકો મંત્રીશ્વરની સાથે એમના દર્શન કરવા ત્યાં ગયા. ત્યાંથી સૂરિમહારાજને વિનંતિ કરી ભક્તિપૂર્વક અને સમારોહ સહિત લાહોર લઈ આવ્યા. નગરની સમીપ પહોંચતાં મંત્રીશ્વરે સમ્રાટને નિવેદન કર્યું કે “આપે આમંત્રેલ સૂરિ-મહારાજ પધાર્યા છે”. જે સાંભળી બાદશાહ અકબર ખૂબ ખુશ થયા અને ઉત્સુકતાપૂર્વક એમને બોલાવવાનું કહ્યું. આ આશયને મુનિ લળિધકલ્લોલ કવિએ આ પ્રમાણે વ્યક્ત કરેલ છે :—

પૂજ્ય પધાર્યા જાણિ કરિ, મેલી સવ સં(ઘસાથ)ઘાત ।
પહુંતા શ્રીગુરુ વાંદવા, સફલ કરઈ નિજ આથ ॥ ૮૩ ॥
તેડી ડેરઈ આણિ કરિ, કહઈ શાહનઈ મંત્રીશ ।
જે તુમ સુગુરુ બેલાવિયા, તે આવ્યા સૂરીશ ॥ ૮૪ ॥
અકબર વલતો દમ મળઈ, તેડુ તે ગણધાર ।
દર્શન તસુ કડ ચાહિયઈ, જિમ હુઈ હર્ષ અપાર ॥ ૮૫ ॥

સૂરિજીની સાથે વાઞ્ઞયસોમ, કનકસોમ, વાઞ્ઞમહિમરાજ, વાઞ્ઞરતનનિધાન, વિદ્વદ્વર ગુણવિનય અને સમયસુંદર આદિ મોટા મોટા પ્રકાંડ વિદ્વાન યશસ્વી અને નિર્મળ ચારિત્રનું પાલન કરવાવાળા ૩૧ સાધુઓ હતા. સં. ૧૬૪૮ ના ફાગણ શુદ્ધ ૧૨ ને રાજ પુણ્યયોગમાં સૂરિજીએ લાહોરમાં પ્રવેશ કર્યો. એ દિવસે મુસલમાનોને ઈદનું પર્વ હતું.

મંત્રીશ્વરે સૂરિજીના સ્વાગતોપલક્ષમાં ખૂબ ખર્ચ કરી મહોત્સવ કર્યો, જેનું વર્ણન કોઈ કવિએ આ પ્રમાણે કર્યું છે. ઘડી પન્નો મદ ગયન શીશ સિન્દૂર સંચારે ।

ચંચર અમોલક ચાર ચાચરા ચાંચરા સુધારે ॥

ઘણીનાદ વીર-ઘન્ટ ઇણિ ઉપરિ અંબારિ ।

ગૂઘર પાઘર પેઘતાં જુ થરહરાપ ભારી ।

પરતિખ ધજા ફરનિજા હમ સામેલે સંચરે ।

જિનચન્દ્રસૂરિ આયાં જુગતિ હમ કર્મચંદ્ર ઉચ્છવ કરૈ ॥૨॥

શ્રીમહારાજ પધારે લાહોર, અકબરશાહ મતંગજ જૂથ સમેલા ।

ચઢે હૈં નવાબ વઢે ઉમરાવ, નગારાંકી ધૂંસસું હોત સમેલા ॥

વજે હૈં આરવિ થટે હૈં ફિંડા,

ફરાંટ નિશાન ઘુરે હૈં નૌવત અરાબા સચે(જે)લા ।

પાતિશાહ અકબર દેખ પ્રતાપ, કહે જિનચંદ્રકા સૂર્ય ઉજેલા ॥૩॥

સૂરિજીનું સ્વાગત કરવા રાજા, મહારાજા, મલિક, ખાન, શેખ, સુબેદાર, અમીર, ઉમરાવ આદિ તમામ પ્રતિષ્ઠિત શાહી પુરુષો અને અગણિત નાગરિકો હાજર હતાં. સમ્રાટ અકબર પોતે રાજમહેલના ગોખમાં બેસી સૂરિમહારાજની રાહ બેતા હતા. દૂરથીજ સૂરિજીને આવતા બોધ અત્યંત પ્રસન્નતાપૂર્વક નીચે ઉતરી આવી ખૂબ ભક્તિ અને વિનયપૂર્વક સૂરિજીને વંદન કરી સમ્રાટ એમના વિહારની સુખસાતા પૂછી કહેવા લાગ્યા.

“હું ભગવન્! ખંભાતથી અહીં આવતાં માર્ગમાં આપને શ્રમ તો પડ્યોજ હશે, કિન્તુ મેં તો ભવિષ્યમાં જીવદયાના પ્રચારના હેતુથીજ આપને જોલાવ્યા છે. આપે અત્રે પધારી આરા પર મોટી કૃપા કરી છે. હું આપ પાસેથી જૈનધર્મનો વિશેષ જોધ પ્રાપ્ત કરી જીવોને અભયદાન અર્પી આપનો જેદ (માર્ગ-શ્રમ) દૂર કરીશ.”

સમ્રાટના આ વિનીત વચનો સાંભળી સૂરિમહારાજે મૃદુ વચનો વડે કહ્યું, “સમ્રાટ! સદ્ધર્મનો પ્રચાર કરવો એજ અમારું ધ્યેયમાત્ર છે, અને સર્વત્ર વિચરતાજ રહેવું, એ અમારો ખાસ આચાર છે. એટલે માર્ગશ્રમનો અમને જરાય જેદ નથી. કર્તવ્યપાલન કરવાજ અમે અહીં આવ્યા છીએ. આપની ધર્મજિજ્ઞાસુતા દેખી અમને પરમ આનંદ થયો છે.” આ વાર્તાલાપથી સમ્રાટને ખૂબ હર્ષ થયો. સૂરિજીને હાથ મિલાવી ભારે સન્માન સહિત એ સૂરિજીને ડ્યૌઢી-મહેલમાં લઈ ગયા. આનું વર્ણન એક કવિએ આ પ્રમાણે કર્યું છે.

પહુંતા ગુરુદીવાળ દેહી અકવર, આવહ સામ્હા ડમહીપ ।
વંદી ગુરુના પાય માંહિ પધારિયા, સહહતિથિ ગુરુનો કર ગહીપ ॥
પહુંતા ડ્યૌઢી માંહિ સહગુરુ શાહજી, ધર્મવાત રંગે કરઈપ ।
ચિન્તે શ્રીજી દેહી(પ) ગુરુ હોય સેવતાં પાપતાપ દૂરઈ હરઈપ ॥૮૧॥
(યુ. શ્રીજિનયન્દ્રસૂરિ અકબર પ્રતિજોધ રાસ)

મહેલમાં યથા-સ્થાન ખેઠક લગાવ્યા બાદ પરસ્પર ધર્મજોષી ચાલી. સૂરિજીએ પોતાની ઓજસ્વી વાણી વડે પ્રભાવશાળી શબ્દો દ્વારા આ પ્રમાણે ઉપદેશ દેવો આરંભ કર્યો :—

“સમ્રાટ! આત્મા એ એક સનાતન સત્ય પદાર્થ છે, જેનું અસ્તિત્વ અનુભવ આદિથી સિદ્ધ છે. એ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર આદિ સદ્ગુણોનો સમૂહ છે, અને ચૈતન્ય એનું લક્ષણ છે.

જ્યારે એ પોતાના સદ્ગુણોમાં સ્થિર બની જ્યાં સુધી એમાં લીન રહે છે ત્યાં સુધી એમાં ભારે શુદ્ધિ રહે છે. કામ, ક્રોધ, મોહ, અજ્ઞાન આદિ દુર્ગુણો સાથે સંબંધ થતાં સાથોસાથ કર્મોનું બંધન થઈ જાય છે. આ કર્મોને કારણે જ વિવિધ જવા-યોનિમાં નાનાં પ્રકારના રૂપ ધારણ કરી જીવ ક્યારેક મનુષ્ય ક્યારેક પશુ પક્ષી તો ક્યારેક દેવરૂપમાં અવતરે છે. પોતાના પુણ્ય પાપને કારણે કોઈવાર રંક, કોઈવાર સખળ, કોઈવાર દુર્બળ, તો કોઈવાર સત્તાધીશ કે કોઈવાર લિલ્લુક આદિ સ્થિતિથી જગતમાં પોતાનો પરિચય આપી પોતે અનેક જાતના સુખદુઃખો અનુભવે છે.

પ્રત્યેક આત્માએ આવા અનેક પયયિા ધારણ કર્યા છે, અને જ્યાં સુધી એની સાથે કર્મોનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી એ પયયિા ધારણ કર્યાજ કરશે. કર્મોનો સર્વથા વિનાશ થતાં, આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ પ્રકટ થાય છે. આત્માની આ અવસ્થાને જ જૈન-દર્શનમાં પરમાત્મા કે ઈશ્વર કહે છે. આ પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રત્યેક જીવ પરમાત્મા બની શકે છે. આથી પ્રત્યેક પ્રાણીનું એ કર્તવ્ય છે કે એ પરમાત્મા બનવાના કારણોને સમજે, અને એને અનુકૂળ પોતાનું વર્તન રાખે.

જે માર્ગનો આશ્રય લઈ આત્મા પરમાત્મા બને છે, એ માર્ગને ધર્મ અથવા સાધક અવસ્થાને નામે ઓળખવામાં આવે છે; અને દુર્ભાવિને પેદા કરી કર્મ બાંધનાર જેટલાં કારણો છે, એને પાપ કે બાધક અવસ્થા કહે છે. પ્રત્યેક પ્રાણીને સાધક અને બાધક માર્ગનું જ્ઞાન હોતું નથી. આથી જેઓ તત્ત્વજ્ઞાનના ઉંડા અધ્યયન દ્વારા એને યથાવત્ જાણી સાધક માર્ગનો આશ્રય લે છે, અને બીજાઓને સન્માર્ગ

ખતાવે છે, એમને જૈનદર્શનમાં ગુરુ નામથી સંબોધવામાં આવે છે. વસ્તુતઃ આત્મા નથી પુરુષ કે નથી સ્ત્રી, નથી નિર્બલ કે નથી સખળ, નથી ધનિક કે નથી રંક, કેમ કે આ સઘળી અવસ્થાઓ તો કર્મજનિત છે, જ્યારે આત્મા તો શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદ છે, તમામ આત્માઓ, સત્તા, દ્રવ્ય, ગુણ અને શક્તિની અપેક્ષાથી સમાન છે, એથી સર્વ જીવો મિત્રવત્ હોવાથી પરસ્પર પ્રેમને પાત્ર છે. જેમ આપણને આપણો જીવ વહાલો છે, તેમજ તમામ જીવોને પોતપોતાનું જીવન ખ્યાડું છે, ને મૃત્યુ ભયાવહ છે. એટલે એ તમામ જીવોને સુખપૂર્વક જીવવા દેવા એ આત્માનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. પરમાત્મ અવસ્થા પ્રાપ્તિના સાધનોમાં સમસ્ત જીવોની સાથે મૈત્રિ અને પ્રેમ-ભાવનો વ્યવહાર રાખવો એ સર્વોત્તમ અને પ્રધાન સાધન કે ધર્મ છે. આ ધર્મ “હિંસા”ના નામથી પણ ઓળખાય છે.

જ્યારે એક સત્તાપ્રાપ્ત પ્રાણી એક નિર્બળ કે શુદ્ધ જીવને સતાવે છે, ત્યારે તે પોતેજ ખુદ પોતાને સતાવવાનું આહવાન બીજા કોઈને કરે છે, અને એના મનની કઠોર વૃત્તિઓ એને પાપમય વ્યાપાર પ્રતિ ઝુકાવે છે. જ્યાં સમસ્ત આત્માઓને મૈત્રિભાવરૂપ સમાન સ્થાન અર્પવામાં આવે છે, ત્યાં વિશ્વપ્રેમ, સહિષ્ણુતા, ઉદારતા આદિ સદ્ગુણોનો સ્રોત વહેવા લાગે છે. પોતાનું આધિપત્ય જમાવવા મનુષ્યે વિશ્વપ્રેમ દ્વારા સર્વ જંતુઓના કંઠ્યાણનું ધ્યાન ધરવું જોઈએ, કેમ કે અન્યને સતાવીને કોઈ પોતે સુખી રહી શકતું નથી. મનમાંયે કોઈ પણ પ્રાણીનું અહિત ચિંતવવું, એને જૈનદર્શનમાં “હિંસા” કહેલ છે, જ્યાં “હિંસા”નું આટલું સૂક્ષ્મ વિવેચન છે, ત્યાં એ ખતાવવું આવશ્યક નથી કે કોઈપણ જીવને મારવામાં અધર્મ કે પાપ છે,

મતલબ કે કોઈપણ જીવને દુઃખ પહોંચાડવામાં પાપજ છે.

જે દેશ કે ગ્રામને શોસક પોતાની પ્રબળ સુખી નથી રાખતો, એના પ્રત્યે પ્રેમ નથી રાખતો, અને રાજ્યમાં અનેક પ્રકારના કર લગાવે છે, એ રાજ્યમાં શાંતિ અને સુખ-સામ્રાજ્યની આશાજ ન રાખી શકાય, એ દીવા જેવું સ્પષ્ટ છે.

આથી પોતાના આધિપત્ય નીચેના પ્રાણીઓ જે રીતે શાંતિપૂર્વક જીવનનિર્વાહ કરી શકે એ વાતનું નિરંતર ધ્યાન રાખવું જોઈએ. જગત આખાનું કલ્યાણ હો, સૌ સુખી થાઓ, કોઈ દુઃખી ન રહે, આ પ્રકારની હિતેચ્છુ વૃત્તિને અહિંસા કહેવાય છે. જ્યાં અહિંસા છે, અર્થાત્ કોઈ પ્રાણીને દુઃખ ન પહોંચાડવું એ જ્યાંનું પ્રધાન લક્ષ્ય છે, ત્યાં અન્ય કેટલાંય ગુણો સ્વતઃ આવી નિવાસ કરે છે. દયાળુ આત્માની સમીપ છળ, પ્રપંચ, ચિંતા આદિ વાસનાઓ અને અસદ્ વ્યવહાર કદી ફરકી શકતો નથી. એ તો સારા સંસારને અપનાવી લે છે, એ જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં ત્યાં અન્ય જીવોને અભયકારક બની પોતે દરેક પ્રાણીને પૂજ્ય રૂપે દેખાય છે. અહિંસા તત્ત્વમાં રમણ કરવાવાળા યોગિયોની પાસે સિંહ અને બકરી વૈર ભાવ તથા દેઈ એક સાથે બેસે છે. એવાઓના દર્શન માત્રથી પ્રાણીઓ પર અદ્ભુત પ્રભાવ પડે છે, ને નહીં કહેવા છતાંય હબરો નર નારીઓ એમની સેવામાં હાજર રહે છે. પોતાના હૃદયની પવિત્રતા અન્યના પાપ ભાવોને ભૂલાવી હિત ચિંતન તરફ ઝુકાવે છે. જે બીજાઓને અભયકારક હોય છે, તે સ્વયં હંમેશને માટે અભય બની જાય છે. સંસારમાં જ્યાં જ્યાં બીજાઓને કષ્ટ પહોંચાડવાની નીતિ છે, ત્યાં બધે અશાન્તિ અને કલહ સદાને માટે નિવાસ કરે છે, એટલા માટે પ્રભુ પર:

ખતાવે છે, એમને જૈનદર્શનમાં ગુરુ નામથી સંબોધવામાં આવે છે. વસ્તુતઃ આત્મા નથી પુરુષ કે નથી સ્ત્રી, નથી નિર્બળ કે નથી સખળ, નથી ધનિક કે નથી રંક, કેમ કે આ સઘળી અવસ્થાઓ તો કર્મજનિત છે, જ્યારે આત્મા તો શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદ છે, તમામ આત્માઓ, સત્તા, દ્રવ્ય, ગુણ અને શક્તિની અપેક્ષાથી સમાન છે, એથી સર્વ જીવો મિત્રવત્ હોવાથી પરસ્પર પ્રેમને પાત્ર છે. જેમ આપણને આપણા જીવ વહાલો છે, તેમજ તમામ જીવોને પોતપોતાનું જીવન ખ્યાઈ છે, ને મૃત્યુ લયાવહ છે. એટલે એ તમામ જીવોને સુખપૂર્વક જીવવા દેવા એ આત્માનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. પરમાત્મ અવસ્થા પ્રાપ્તિના સાધનોમાં સમસ્ત જીવોની સાથે મૈત્રિ અને પ્રેમ-લાવનો વ્યવહાર રાખવો એ સર્વોત્તમ અને પ્રધાન સાધન કે ધર્મ છે. આ ધર્મ “અહિંસા”ના નામથી પણ ઓળખાય છે.

જ્યારે એક સત્તાપ્રાપ્ત પ્રાણી એક નિર્બળ કે શુદ્ધ જીવને સતાવે છે, ત્યારે તે પોતેજ ખુદ પોતાને સતાવવાનું આહવાન બીજા કોઈને કરે છે, અને એના મનની કઠોર વૃત્તિઓ એને પાપમય વ્યાપાર પ્રતિ ઝુકાવે છે. જ્યાં સમસ્ત આત્માઓને મૈત્રિલાવરૂપ સમાન સ્થાન અર્પવામાં આવે છે, ત્યાં વિશ્વપ્રેમ, સહિષ્ણુતા, ઉદારતા આદિ સદ્ગુણોનો સ્રોત વહેવા લાગે છે. પોતાનું આધિપત્ય જમાવવા મનુષ્યે વિશ્વપ્રેમ દ્વારા સર્વ જંતુઓના કલ્યાણનું ધ્યાન ધરવું જોઈએ, કેમ કે અન્યને સતાવીને કોઈપોતે સુખી રહી શકતું નથી. મનમાંયે કોઈ પણ પ્રાણીનું અહિત ચિંતવવું, એને જૈનદર્શનમાં “હિંસા” કહેલ છે, જ્યાં “હિંસા”નું આટલું સૂક્ષ્મ વિવેચન છે, ત્યાં એ ખતાવવું આવશ્યક નથી કે કોઈપણ જીવને મારવામાં અધર્મ કે પાપ છે,

મતલબ કે કોઈપણ જીવને દુઃખ પહોંચાડવામાં પાપજ છે.

જે દેશ કે ગ્રામને શાસક પોતાની પ્રજાને સુખી નથી રાખતો, એના પ્રત્યે પ્રેમ નથી રાખતો, અને રાજ્યમાં અનેક પ્રકારના કર લગાવે છે, એ રાજ્યમાં શાંતિ અને સુખ-સામ્રાજ્યની આશાજ ન રાખી શકાય, એ દીવા જેવું સ્પષ્ટ છે.

આથી પોતાના આધિપત્ય નીચેના પ્રાણીઓ જે રીતે શાંતિપૂર્વક જીવનનિર્વાહ કરી શકે એ વાતનું નિરંતર ધ્યાન રાખવું જોઈએ. જગત આખાનું કલ્યાણ હો, સૌ સુખી થાઓ, કોઈ દુઃખી ન રહે, આ પ્રકારની હિતેચ્છુ વૃત્તિને અહિંસા કહેવાય છે. જ્યાં અહિંસા છે, અર્થાત્ કોઈ પ્રાણીને દુઃખ ન પહોંચાડવું એ જ્યાંનું પ્રધાન લક્ષ્ય છે, ત્યાં અન્ય કેટલાંય ગુણો સ્વતઃ આવી નિવાસ કરે છે. દયાળુ આત્માની સમીપ છળ, પ્રપંચ, ચિંતા આદિ વાસનાઓ અને અસદ્ વ્યવહાર કદી ફરકી શકતો નથી. એ તો સારા સંસારને અપનાવી લે છે, એ જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં ત્યાં અન્ય જીવોને અભયકારક બની પોતે દરેક પ્રાણીને પૂજ્ય રૂપે દેખાય છે. અહિંસા તત્ત્વમાં રમણ કરવાવાળા યોગિયોની પાસે સિંહ અને બકરી વૈર ભાવ ત્યજી દેઈ એક સાથે બેસે છે. એવાઓના દર્શન માત્રથી પ્રાણીઓ પર અદ્ભુત પ્રભાવ પડે છે; ને નહીં કહેવા છતાંય હજારો નર નારીઓ એમની સેવામાં હાજર રહે છે. પોતાના હૃદયની પવિત્રતા અન્યના પાપ ભાવોને ભૂલાવી હિત ચિંતન તરફ ઝુકાવે છે. જે બીજાઓને અભયકારક હોય છે, તે સ્વયં હંમેશાને માટે અભય બની જાય છે. સંસારમાં જ્યાં જ્યાં બીજાઓને કષ્ટ પહોંચાડવાની નીતિ છે, ત્યાં બધે અશાન્તિ અને કલહ સદાને માટે નિવાસ કરે છે, એટલા માટે પ્રજા પર:

પોતાનો પ્રભાવ પાડવાના હેતુથી પ્રજાના કલ્યાણમાર્ગે અને સુખ શાંતિના ઉપાયો તરફ જ લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ. જ્યાં સ્વાર્થ માત્રના સાધન માટે માનવી અંધ બની જાય છે, ત્યાં અસત્ય ભાષણ, ચોરી, પરસ્ત્રી, સંસર્ગ, આદિ વિકૃત ભાવોની લહેરીઓ લહેરાયા કરે છે. કિન્તુ જ્યાં અહિંસા રૂપી સદ્ગુણનો વાસ છે, ત્યાં એ દુર્ગુણ નથી આવી શકતો; કેમકે કોઈની ચોરી કરવી, પરસ્ત્રી પ્રત્યે અનુચિત ભાવ રાખવો એ બધું હિંસાભાવ વિના બની શકતું નથી. આમ જો સર્વ મનુષ્યો પર હિંસાભાવની અશુભ ભાવના આરૂઢ થઈ જાય તો જગતના વ્યવહારમાં અનેક અડચણો ઉભી થઈ જાય, એટલે સ્વકલ્યાણના ચાહક મનુષ્યોએ હિંસા ભાવનો સર્વદા ત્યાગ કરવો જોઈએ. રાજનીતિમાં પ્રજાપર વાત્સલ્ય ભાવ રાખવું, અને એને સુખશાંતિમાં રાખવી એ પ્રજાપાલકનો ધર્મ ગણાયો છે. માણસ તો શું? પણ જો પશુ પક્ષીઓ પણ પોતાના રાજ્યમાં રહેતાં હોય એ પણ સ્વપ્રજાજ છે, માટે તેને પ્રાણરહિત કરવા એને રાજનીતિ કદાપિ નહીં કહેવાય, એટલે એને પણ નિર્ભય રાખવાં જોઈએ. ધર્મની સાથે આત્માનો પૂરેપૂરો સંબંધ છે. કોઈને પણ એના પોતાના ધર્મથી જૂદો કરવો, કે ધર્મપાલનમાં વિઘ્ન નાંખી ધાર્મિક આઘાત પહોંચાડવો એ પણ એક વિદ્રોહ છે, માટે શાસ્ત્રકે મતસહિષ્ણુતાનો ગુણ અવશ્ય ધારણ કરવો જોઈએ. એક માત્ર પ્રજાવાત્સલ્યજ શાસકને પ્રજાના હૃદયનો સમ્રાટ બનાવે છે. હંમેશા આવી ઉદાર વૃત્તિ અને નિર્મલ પવિત્ર હૃદય રાખવાની પૂરેપૂરી જરૂરત છે. હૃદયની નિર્મલતા માટે સાત વ્યસનોનો ત્યાગ કરવો પરમાવશ્યક છે: બ્રુગાર ૧, માંસ લક્ષણ ૨, મદિરા પાન ૩, શિકાર ૪, પ્રાણી હિંસા ૫, ચોરી કરવી ૬, અને

પરસ્ત્રીગર્ભન ઉ. આ બધાનો ત્યાગ કરનારનો સદા જય થાય છે, અને એની કીર્તિ ચોતરફ પ્રસરી જાય છે. અહિંસારૂપી સદ્ગુણની ધારણા વડે લક્ષ્મીની સતત વૃદ્ધિ થાય છે, અને લાખો પ્રાણીઓનાં આશીર્વાદ મળે છે. પ્રાચીન ઇતિહાસથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યારે જૈન અને બૌદ્ધોનો અહિંસા પ્રચાર અતિ પ્રબળ હતો, ત્યારે રાજ્યોમાં કલહ, વિગ્રહ ને અશાંતિ લાંબા સમય માટે અલોપ થઈ ગયાં હતાં.

સૂરિજીની આ અમૃતમય વાણી સાંભળી સમ્રાટના ચિત્ત પર ભારે પ્રભાવ પડ્યો, અને એના દિલમાં કરુણાનાં બીજ પ્રકટયાં. એમનાં પ્રત્યે પૂજ્યભાવ અને ભક્તિ પ્રાદુર્ભવ્યા. તેમણે વસ્ત્રો તેમજ સુવર્ણમુદ્રાઓ લાવી સૂરિજી સન્મુખ ભક્તિપૂર્વક ધર્યાં, અને કહ્યું, “હે ગુરુવર્ય ! આમાંથી આપની જરૂરિયાત પૂરતું કંઈ પણ સ્વીકારી મને આભારી કરો.” ઉત્તરમાં સૂરિજીએ કહ્યું, “નરાધીશ ! જ્યાં સાધુઓથી કેાડી માત્રનો પણ પરિગ્રહ ધારણ કરાયજ નહીં, ત્યાં આ બધાને અમે શું કરીએ ? સૂરિજીની આ નિર્દોભતા જોઈ સમ્રાટ મનમાં ને મનમાં ખૂબ પ્રસન્ન થયો, અને પોતાના હૃદય મંદિરમાં સૂરિજીને આરાધ્ય ગુરુના સ્થાને સ્થાપિત કર્યા. ત્યારબાદ સમ્રાટ સૂરિજીની સાથે મહેલથી બહાર આવ્યા, અને સમસ્ત સલાજન, દિવાનો અને કાજીઓને સંજોધી કહેવા લાગ્યા કે “આ જૈનાચાર્ય ધૈર્યવાન, ધર્મધુરંધર અને વિશિષ્ટ ગુણોના સમુદ્ર છે. આજે અમારાં અહોભાગ્ય છે, અમારી ઋધિ, ધન, અને રાજ્યસંપદા આજે સફલ થઈ છે, કે એમનાં દર્શન થયાં.”

સમ્રાટે સૂરિજીને નિવેદન કર્યું કે “પૂજ્યવર્ય ! આ

અહીં પધારી અમારા પર ભારે કૃપા કરી છે, અને હવે હંમેશા એકવાર ધર્મોપદેશ સંભળાવવા અને દર્શન દેવા મહેલમાં અવશ્ય પધારજો. x દયા ધર્મ પર જેમ મારી મતિ સ્થિર છે, એમ મારા અન્તઃપુર અને સંતાનની પણ થાય, એવી મારી અભિલાષા છે. હવે આપ ખુશીથી ઉપાશ્રય પધારો, અને સંઘની આશાઓ પૂર્ણ કરો. ”

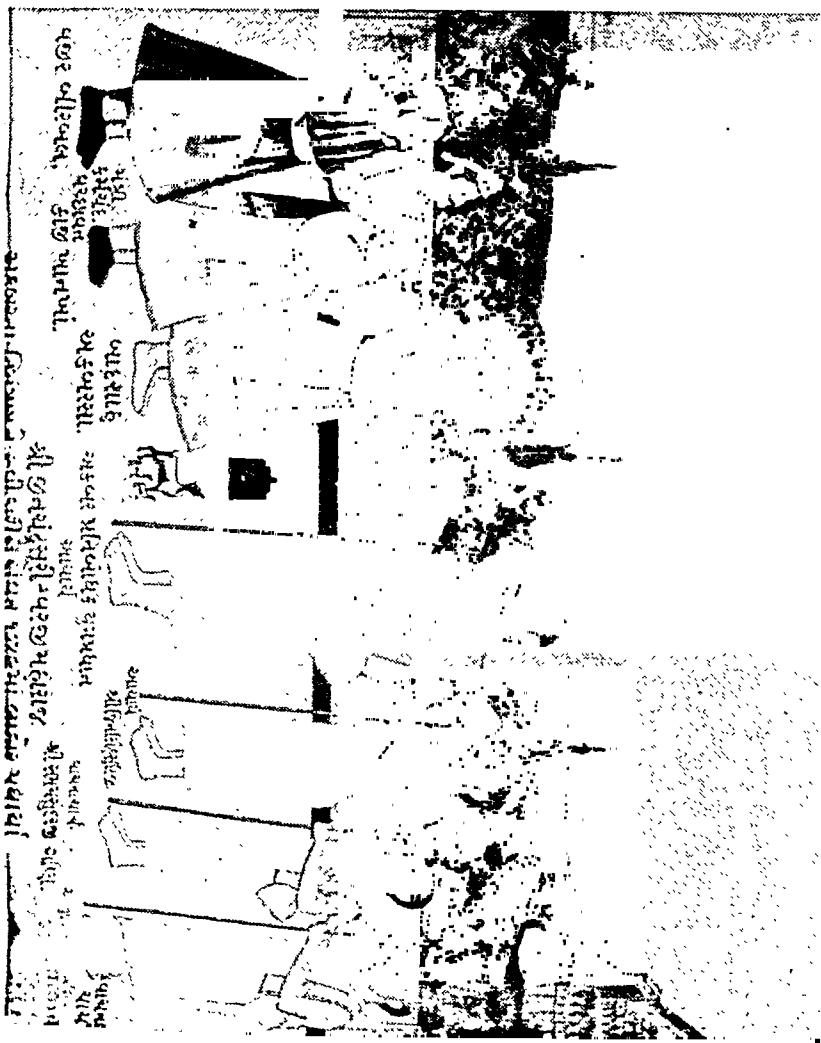
સમ્રાટે મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રને આજ્ઞા કરી કે હાથી, ઘોડા અને વાજિંત્ર પરિવાર લઈ ઉત્સવ સહિત ગુરુમહારજને ઉપાશ્રયે પહોંચાડો. ત્યારે સૂરિમહારાજે કહ્યું કે ના ના રાજનૂ ! અમારે માટે ઉત્સવ આડંબરની કોઈ જરૂરત નથી, કેમ કે દયામય જૈનધર્મનો પ્રચારજ અમારે મન પરમ ઉત્સવરૂપ છે. તો પણ સમ્રાટ અકબરે અત્યંત આગ્રહ કરી મહાન ઉત્સવપૂર્વક સૂરિમહારાજને પહોંચાડવાની મંત્રીશ્વરને ફરીથી આજ્ઞા કરી.

લાહોરના પરમ ધર્મિષ્ઠ ઝવેરી “પરબત શાહે” મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રને વિનંતી કરી કે “અહીંથી ઉપાશ્રય સુધીના પ્રવેશોત્સવનો લાભ મને લેવા દો” મંત્રીશ્વરની આજ્ઞા મેળવી એમણે હાથી, ઘોડા, પાયદળ સિપાહી અને શાહી વાજિંત્રો સહિત સૂરિજીને ઉપાશ્રયમાં પહોંચાડયા. અન્ય શ્રાવકોએ પણ ચિત્ત અને વિત્ત બંને થકી શાસન પ્રભાવના કરી. સઘવા સ્ત્રીઓએ મુકતાફળોથી વધાવ્યા, અને ભકિતભાવપૂર્વક ગુરુ-ગુણ ગર્ભિત ગીત ગાયાં. ભાટ, ભોજક આદિ ચાચકોએ સૂરિજીની પ્રશસ્ત કીર્તિના ગુણાનુવાદ કરી શ્રાવકો પાસેથી

x “एकशो दर्शनं देयं, युष्माभिः प्रतिवासरम् ।

अस्माकं धर्मवृद्ध्यर्थ-मनिवारितगतागतैः ॥ ૧૦ ॥

(ઉ. જયસોમકૃત કર્મચંદ્ર મંત્રિવંશ પ્રબંધ)

મનોવાંછિત દ્રવ્ય મેળવ્યા.

સૂરિ મહારાજે ઉપાશ્રયે પધારી મધુર ધ્વનિ વડે મંગલમય ધર્મ દેશના આપી, સંઘપર એનો અનુપમ પ્રભાવ પડ્યો. સર્વત્ર “ધન્ય, ધન્ય” અને “જય-જય” નો શબ્દ ઘોષ થવા લાગ્યો, ને સૌ અતિપ્રસન્ન ચિત્તે પોતપોતાને ઘેર ગયા.

સૂરીજીની પધરામણી લાહોરમાં થતાં પ્રતિદિન અધિકાધિક ધર્મધ્યાન થવા લાગ્યા. આ બધાંનું શ્રેય સમ્રાટ અકબર અને મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રજીનેજ હતું, કેમકે તેઓએજ સૂરિજીને આમંત્રણ કરી દૂર દેશથી અત્રે બોલાવેલા.

સમ્રાટના વિનીત આગ્રહથી સૂરિજી મહારાજ દર રોજ શાહી મહેલમાં જઈ ધર્મોપદેશ દેવા લાગ્યા. જૈન ધર્મની સર્વોત્તમ વિશેષતાઓ અને અહિંસાનું સ્વરૂપ સમ્રાટને ખરાબર બતાવી આપ્યું, કે જેથી તેઓ અત્યંત ધર્મપરાયણ અને દયાળુ બની રહ્યા.

સમ્રાટ પોતાના દરબારમાં સૂરિજીની હરહંમેશ પ્રશંસા*

* દિનપ્રાતે શ્રીજીસુ વલિ મિલતાં, વધિડ અધિક સનેહ ।

ગુરુની સુરતિ देखी अकबर कहइ जगि धन धन एह ॥ ७ ॥

केई कोधी केई लोभ लुडे, केई मनि धरइ गुमान ।

पडदर्शन भई नयण निहाले, नहीं कोई एह समान ॥ ८ ॥

(યુ. પ્ર. જિનચન્દ્રસૂરિ અકબર પ્રતિબોધ રાસ)

जिनचन्द्र सूरि सम को नहीं रे, गच्छ चौरासी मांहि ।

खान प्रधान सबइ सुणो रे, कहइ अकबर पातिशहि ॥ ३ ॥

x

x

x

श्वेतांबर हम बहु मिले रे, इन सम और न कोई ।

अंबर तारांगण घणा रे, दिनकर सम कुण होइ ? ॥ ५ ॥

(વિમલ વિનય કૃત ગીત ગા. ૭)

કર્તા કરતા હતા કે-શ્વેતામ્બરાદિ ચતિ સાધુ મેં ઘણા જોયા છે, અનેક ધર્મના ગુરુઓનો સત્સંગ મેં સેવ્યો છે, પરન્તુ આસના જેવો શાંત, ત્યાગી, વિદ્વાન અને નિરસિમાની મેં ખીજો કોઈ જ નહીં જોયો. એમના દર્શન અને સમાગમથી મારું જીવન સફલ થયું છે.

સૂરિજીને સમ્રાટ હંમેશાં “બહે ગુરૂ”ના નામથી સંબોધતા. X એથી આપણા ચરિત્ર નાયક શ્રીજિનયન્દ્રસૂરિજી ‘બહે ગુરૂ’ના નામથી સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ થયા. રાજા મહારાજા, સૂરેદાર, મુસાદિખ અને સમ્રાટનો સારો પરિવાર એમનાં પરમ ભક્ત બની ગયા.

એક દિવસ સમ્રાટે સૂરિજી સાથે ધર્મચર્ચાઓ કરતાં કરતાં ભક્તિના ઉલ્લાસમાં આવી જઈ એક સો સુવર્ણ મુદ્રાઓ સૂરિજી સન્મુખ રાખી. તે સમયે સમ્રાટને સાધ્વાચારનું સ્વરૂપ દર્શાવતા સૂરિજી કહેવા લાગ્યા કે “સમ્રાટ! આ દ્રવ્યને ગ્રહણ કરવું તો શું પણ એને સ્પર્શવું પણ સાધ્વાચારથી વિપરીત છે, કેમકે, દ્રવ્યથી મમત્વ આદિ અનેક દુર્ગુણોની ઉત્પત્તિ થાય છે; જૈન સાધુઓને તો એમના વસ્ત્ર, પાત્ર, અરે પોતાના શરીર પરનીય મૂર્છા-આસક્તિ-મોહ કરવો નિષિદ્ધ છે; ત્યાજ્ય છે, વળતર્ય છે. માતા, પિતા, કુટુંબ, પરિવાર અને ધન-દોલતનો ત્યાગ કરવાથી જ જૈન દીક્ષા લઈ શકાય છે, અને એને આજીવનને માટે પાંચચક્રાણુ વ્રતો લેવાં પડે છે, જેમું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે:-

(૧) તમામ પ્રકારની હિંસા, મન વચન કે કાંયાથી કરવા,

X વૃહદ્ગુરુતયા પૂજ્યા, સ્થાતિમાપ્તા પુરેડિલિલે ।

શાહિસમ્માનતો યસ્મા-જ્ઞના વૃધ્વાનુગામિનઃ ॥ ૧૪ ॥

(કર્મચંદ્ર મંત્રિ વંચ પ્રબંધ)

કરાવવા કે અનુમોદવાનો સર્વથા ત્યાગ.

(૨) તમામ પ્રકારના મિથ્યા લાષણુનો ઉપરોક્ત ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી ત્યાગ.

(૩) કેઈએ ન દીધી હોય એવી નાનાથી નાની પણ વસ્તુના ગ્રહણનો ત્રિકરણ ત્રિયોગથી ત્યાગ.

(૪) સમસ્ત પ્રકારની કામવાસનાઓનો ઉપરોક્ત ત્રિકરણ, ત્રિયોગથી ત્યાગ.

(૫) સમસ્ત પ્રકારના દ્રવ્યોના મોહનો ત્રિકરણ, ત્રિયોગથી ત્યાગ.

આ કારણે જૈન સાધુ નિઃસ્વ કહેવાય છે. તેથી અમારા માટે આ દ્રવ્ય સર્વથા અગ્રાહ્ય છે.

સૂરિજીના આ નિર્દોષી વચનો સાંભળી સમ્રાટને અત્યંત હર્ષ અને આશ્ચર્ય થયાં. એ દ્રવ્યને ધર્મકાર્ય માં ખર્ચવા માટે સમ્રાટે મંત્રીશ્વર કમચન્દ્રને સોંપી દીધો. એમણે એનો ઉપયોગ ધર્મસ્થાનમાં કર્યો.

ધર્મગોષ્ઠી પરાયણ સમ્રાટ અકબરના આગ્રહથી સૂરિજીએ ભવિષ્યમાં જૈન ધર્મની વિશેષ પ્રભાવનાના હેતુથી સં. ૧૬૪૬ નો ચાતુર્માસ લાહોરમાં કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

પ્રકરણ ૮ મુ

યુગપ્રધાન પદ પ્રાપ્તિ—

આ યાં લોકોના દેવમંદિરોનો નાશ કરવો એ મુસલ-
માનોનો સ્વાભાવિક દોષ હતો. જો કે સમ્રાટ
અકબરના સુખ સામ્રાજ્યમાં આવું દુષ્કૃત્ય સર્વથા વળ્યું અને
નિષિદ્ધ હતું, છતાંય “જાતિ સ્વભાવ જતો નથી” એ ઉક્તિ
અનુસાર સમયે સમયે એવી ઘટનાઓ બહુધા બન્યાજ કરતી,
એ હકીકત તે કાળના ઇતિહાસ પરથી સિદ્ધ થાય છે. x સં.
૧૬૩૩ માં તુરસમખાને સીરોહી પર ચઢાઈ કરી હતી, ત્યારે

x સમ્રાટના સમયમાં જિનપ્રતિમાની આશાતના થવાનો ઉલ્લેખ
“હીરવિજયસૂરિ રાસ” માં કવિ ઋષભદાસે પણ આ પ્રમાણે કર્યો છે.

“પાટણથી પછડ કરડ વિહાર, ઋમ્બાવતીમાં આવળહાર ।
સોજિતરૈ રહ્યા કારણવતી, આશાતના હુડ પ્રતિમા અતી ॥ ૧૮ ॥
અહમ્મદાબાદ અકબરશાહ જિસૈ, પાસે આજમખાન સહી તિસૈ ।
ચંડી પ્રતિમા પાસની ત્યાંહિ, લખ્યું આવ્યું ઋમ્બાવતી માંહિ ॥ ૧૯ ॥
હાકિમ હસનખાન કર કરી, આશાતના પ્રતિમાકી કરી ।
સુળી હીર સોજિતરૈ રહ્યા, બોરસદે પછે ગુરુજી ગયા ॥ ૨૦ ॥
(આનન્દ કાવ્ય મહોદધિ મૌ. ૫, પૃ. ૪૮)

૧૦૫૦ ધાતુની જૈન પ્રતિમાઓ ત્યાંથી લૂંટી ફ્લેક્ટુર સિસ્ટર્નમાં સમ્રાટ પાસે લાવ્યો. આ પ્રતિમાઓને ગાંધી સેન્ટર મંદિરમાં એનો ઇશિદો હતો, પરંતુ નીતિ પરાયણ સમ્રાટ ચક્રવર્તી એમ ન થવા દેતાં પ્રતિમાઓને સુરક્ષિત રાખી. જે પછી સં. ૧૬૩૯ માં અષાઠ શુદ્ધિ ૧૧ ને દિન ખીકાનેરના મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રે સમ્રાટને પ્રસન્ન કરી પ્રતિમાઓને ખીકાનેરનાં ખિરાજમાન કરી, જે આજ સુધી ત્યાંના શ્રીચિંતામણિદેવના મંદિરમાં વિદ્યમાન છે, આ બાબતમાં વધુ આગળના પ્રકરણમાં લખવામાં આવશે.

જ્યારે આપણા ચરિત્ર નાયક શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજી લાહોરમાં ખિરાજતા હતા, ત્યારે પણ આવી એક દુઃખદ ઘટનાના સમાચાર મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રને મળ્યા કે નૌરંગખાન નામના કોઈ મુસલમાન અધિકારીએ દ્વારિકાના જૈનમંદિરનો નાશ કર્યો છે. આ સમાચાર મળતાં મંત્રીશ્વરે સૂરિમહારાજને નિવેદન કર્યું કે જે સમ્રાટને ઉપદેશ આપી તીર્થરક્ષાને માટે કાંઈ ઉપાય નહીં લેવામાં આવે તો દ્વારિકાની માફક અન્ય તીર્થોનો પણ નાશ કરવામાં ચવન લોકો પાછું વાળીને નહીં જૂએ.”

સૂરિમહારાજને આ કાર્યની આવશ્યકતા જણાઈ, ને તેથી સમ્રાટને શત્રુજય પ્રભૂતિ તીર્થોનું મહાત્મ્ય સમજાવ્યું, અને સાથોસાથ એમની રક્ષાનો ઉચિત પ્રયત્ન કરવાની સૂચના પણ કરી. સૂરિજીની આ પવિત્ર આજ્ઞાઓ સમ્રાટે શિરોધાર્ય કરી અને પ્રસન્નતાપૂર્વક તમામ જૈનતીર્થોની રક્ષા માટેનું એક દરમાનપત્ર લખાવી એના પર પોતાની મુદ્રિકા-મહોર લગાવી મંત્રીશ્વરને સોંપી દીધું. એમાં લખ્યું હતું કે આજથી તમામ

જૈન-તીર્થો મંત્રીશ્વરને આધીન, x કરી દેવામાં આવ્યા છે.

સમ્રાટે અમદાવાદના તત્કાલીન સૂબેદાર આજમખાનને x શત્રુજય, ગિરનાર આદિ તીર્થોની રક્ષાનો સખત હુકમ દર્શ કરમાન મોકલ્યું, જેથી મહાતીર્થ શ્રીશત્રુજય પરથી સ્વેચ્છાના ઉપદ્રવનું નિવારણ થયું.

આ કરમાનપત્ર ધલાહી સન્ ૩૬ ના સહરયુર મહીનામાં લખાયું હતું. જેનો ઉદ્દેશ આવાજ આશયના એક કરમાનના ભાષાનુવાદમાં છે, જેની બે બાતની નકલ ખીકાનેર “જ્ઞાન ભંડાર” માંથી લઈ આ પુસ્તકના પરિશિષ્ટ (ગ) માં પ્રકટ કરેલ છે.

એકવાર સમ્રાટ અકબરને કાશ્મીર પર વિજય પ્રાપ્ત કરવા જવાની ઇચ્છા થઈ, તે તદનુસાર પ્રસ્થાન કરી નાવમાં આરૂઢ થયા, ત્યારે એણે મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રને કહ્યું “બડે ગુરૂ” શ્રીજિનયન્દ્ર સૂરિજીને બોલાવો. એમના દર્શન કરી ધર્મ-

x અન્યથા દ્વારિકાસત્ક-ચૈત્યધ્વસેડમુના શ્રુતે ।

શ્રીજૈનચૈત્યરક્ષાયૈ, વિજ્ઞપ્તઃ શ્રીજલાલદીઃ ॥ ૩૯૬ ॥

નાથેનાથ પ્રસન્નેન, જૈનાસ્તીર્થા સમેડપિ હિ ।

મંત્રિસા(જ્ઞકિરે)દ્વિહિતા નૂન, પુણ્ડરીકાચલાદયઃ ॥ ૩૯૭ ॥

આજમખાનમુદ્દિશ્ય, મુદ્રિત નિજમુદ્રયા ।

કુરમાણમદાત્ સાહિ-ર્યસ્મૈ પ્રીણિતમાનસઃ ॥ ૩૯૮ ॥

ઉદ્ધારાન્ સપ્ત ચૈત્યાનાં, કારણાદ્વિદ્યુઃ પુરા ।

મહાન્તઃ પુણ્ડરીકાદૌ, રક્ષણાત્સઃ કૃતોડમુના ॥ ૩૯૯ ॥

(કર્મચન્દ્ર મંત્રિ વંશપ્રબંધ)

x આ આજમખાન સન્ ૧૫૮૭ થી ૧૫૯૨ સુધી અમદાવાદનો સૂબે હોતો. ‘ખાને આજમ’ અથવા ‘મિર્જાઅલીઝ કોકા’ ના નામથી પણ એ ઓળખાય છે. વિશેષ જાણવાને ‘મીરાતે સિકંદરી’નો યુજરાતી અનુવાદ જુઓ.

લાલકૃષ્ણી આશીર્વાદ પ્રાપ્ત કરવાની મારી અભિલાષા છે, કે જેથી મારી મનોકામના પૂર્ણ થાય.” સમ્રાટની આજ્ઞાથી મંત્રીશ્વરે સૂરિમહારાજને ખોલાવ્યા. X સૂરિજીના દર્શનથી સમ્રાટને અત્યંત હર્ષ થયો. એના હૃદયમાં નિશ્ચય થઈ ગયો કે હવે મારો વિજય ચોક્કસ છે, કેમકે સૂરિજી પર સમ્રાટની અસીમ શ્રદ્ધા અને ભક્તિ હતાં.

સૂરિજીની અમૃતમય વાણી અને અહિંસાત્મક ઉપદેશ સાંભળી સમ્રાટનું હૃદય દયાથી ઓતપ્રોત થઈ ગયું, અને દરવર્ષે અષાઠ શુદ્ધિ દિથી પૂર્ણિમા પર્યંત સમસ્ત જીવોને અભય-દાન દેવ પોતાના બાર X સૂબાઓ પર ૧૨ શાહી ફરમાનો (અમારી ઘોષણાના) લખી મોકલ્યા.

X કાશ્મીરાન ગન્તુકામેના-ન્યદા નૌમધ્યવર્ત્તિના ।
શાહિના મુદિતેનૈવ-મુદિતો મન્ત્રિનાયકઃ ॥ ૪૦૦ ॥
જિનચન્દ્રાસ્ત્વયા તૂર્ણ-મહિયા વચ્ચસા મમ ।
ધર્મભામે મહાસ્તેષાં, મમાદેયોઽસ્તિ વાંછિતઃ ॥ ૪૦૧ ॥
પૂજ્યા અપિ તથાઽઽહતા, નાયકશ્રીશાહિસન્નિધૌ ।
શ્રોગુરોર્દર્શનાદેવા-નન્દિતોઽમૂન્નરાધિપઃ ॥ ૪૦૨ ॥
શુચિમાસે શુચૌ પક્ષે, પ્રસન્નો દિનસપ્તકમ્ ।
નવમીતો દદૌ શાહિ-રમારિગુણપાવનમ્ ॥ ૪૦૩ ॥

(મહોપાં ૦ જયસોમજી કૃત કમચન્દ્ર મંત્રિ વંશ પ્રબંધ)

X કોઈ જગ્યાએ ૧૧ સૂબાઓનો જ ઉલ્લેખ છે, હિન્દુ વાચનાચાર્ય શ્રીસમયસુંદરજી પોતાની ‘દલપલતાવૃત્તિ’ની પ્રશસ્તિમાં આ પ્રમાણે લખે છે.

અકબરરજનપૂર્વ, દ્વાદશસૂત્રેષુ સર્વદેશેષુ ।
સ્ફુટતરમમારિપટહઃ, પ્રવાદિતો યૈશ્ચ સૂરિવરઃ ॥ ૭ ॥

+

+

+

આં ફરમાનોમાંના મુદ્તાનના સૂણાનું ફરમાન જોવાઈ જવાથી સં. ૧૬૬૦-૬૧ (તા. ૩૧ ખુરદાદ ઇલાહી સન્ ૪૯)માં એની પુનરાવૃત્તિ કરી ફરીથી એક ફરમાન સમ્રાટે શ્રીજિન સિંહસૂરિજીને આપેલ, જેની નકલ પરિશિષ્ટ(ગ)માં આપેલ, છે.

સમ્રાટે અમારિ ફરમાન પ્રકટ કર્યાં. એથી અન્ય રાજ્યો પર ઘણો સારો પ્રભાવ પડ્યો. એટલે તેઓએ પણ સમ્રાટનું અનુકરણ કર્યું અને પોતપોતાના રાજ્યમાં કોઈએ ૧૦ દિવસ, તો કોઈએ ૧૫ દિવસ, કોઈએ ૨૦ દિવસ, કોઈએ ૨૫ દિવસ અને કોઈએ માસ-તો કોઈએ બે માસ સુધી તમામ જીવોને

સદ્ગુરુ વાળી સુળી સાહિ, અકબર પરમાનંદ મનિ પાપ ।

હફતહ રોજ અમારિ પાલનકું, તિણિ ફુરમાણ પઠાપ ॥ ૨ ॥

(સમયસુન્દર કૃત જિનયંદ્રસૂરિગીત)

સાત દિવસ જિણિ સબ જીવનકી, હિંસા દૂર નિવારી ।

દેશ દેશિ ફુરમાણ પઠાપ, સબ જનકું ઉપગારી ॥ ૩ ॥

(શુણવિનય કૃત જિનયં. સૂ. ગીત)

આઠ દિવસ આપાઢકે, અઢાહિ નિરધારિ ।

સબ દુનિયામાંહિ શાશ્વતી, પલાવી અમારિ ॥ ૮ ॥

(શ્રીસુન્દર કૃત શ્રીજિનયં. સૂ. ગીત)

ગુર્જર મંડલ તે વોલાપ, સંતન મુખ સુળી જસુ ગુણગાન ।

બહુત પઢૂર સુગુરુ પઝધારઈ, વચત યોગ લાહોર સુથાન ॥ ૨ ॥

અર્થ વિચાર પૂછિ સહુ વિધવિધ, રીઝે અકબર શાહિ સુજાન ।

બહુત બહુત દર્શન મઈ દેસે, કો ન કહું યા સુગુરુ સમાન ॥ ૩ ॥

ભાગ સોભાગ અધિક યા ગુરુકૌ, સૂરતિ પાક અમૃત સમવાન ।

પેશ કરઈ અકબર અણમાંયે, સબ દુનિયામાંહિ અમયદાન ॥ ૪ ॥

(શુણવિનય કૃત જિ. યં. સૂ. ગીત બીજો)

અભયદાન દીધાની ઉદ્દેશવણા કરી. X સમ્રાટ પણ આથી ખૂબ ખુશ થયા, અને જૈન ધર્મની પ્રભાવના પણ વધી. આ રીતે સૂરિજીના આ ઉપદેશથી અસંખ્ય જીવોને સુખશાન્તિ મળી.

પોતાના કાશ્મીરના પ્રવાસ દરમ્યાન પણ ધર્મગોષ્ઠી અને ધર્મચર્ચા ચાલુ રહે અને ત્યાં પણ દયા ધર્મનો પ્રચાર થાય એ હેતુથી સમ્રાટે મંત્રીશ્વરને નિર્દેશ કરી સૂરિજીને નિવેદન કર્યું કે “સૂરિમહારાજ લાહોરમાંજ સુખ શાંતિએ ખીરાજે અને અમારી સાથે ધર્મચર્ચા કરવા અને દયાનો ઉપદેશ દઈ અનાર્ય દેશને પણ આર્યરૂપ બક્ષવા વાચક માનસિહને અવશ્ય મોકલો” ત્યારે મંત્રીશ્વરે સમ્રાટના કથનનું સમર્થન કરી વાચકજીને મોકલવામાં જે એક મુશ્કેલી (આહારાદિ પ્રાપ્તિની) હતી પણ તેનો પ્રતિકાર કરતાં સૂરિમહારાજને વિનય પૂર્વક કહ્યું કે “એ અનાર્ય દેશ હોવાથી મુનિયોના આહાર-પાણીમાં અસુવિધા થવી સંભવ છે, તો પણ અમે અનેક શ્રાવક લોકો પ્રવાસમાં સમ્રાટની સાથે રહેવાના છીએ; એટલે સાધુધર્મના પાલનમાં કોઈજ પ્રકારની હરકત રહેશે નહિ. અને એ દેશમાં વિહાર કરવાથી દયાધર્મના પ્રચાર સાથે જૈનધર્મની પ્રભાવના થવાની, માટે એમને અવશ્ય મોકલો.” સૂરિજીએ લાલ જોઈ એ વાતનો સ્વીકાર કર્યો.

કાશ્મીરની યાત્રાની તૈયારીઓ થવા લાગી. સમ્રાટે સાંરંધ

X પાતિશાહિમનોલ્હાદ-હેતવે નિશ્ચિલૈરપિ ।

દેશાધીશૈઃ સ્વદેશેષુ, દશપંચાધિકાન્દિનાન્ ॥ ૪૦૫ ॥

દિનાનાં વિંશતિ કૈશ્ચિ-દન્યૈસ્તુ પચ્ચવિંશતિમ્ ।

માસ માસદ્વયં યાવ-દપરરમયં દદે ॥ ૪૦૬ ॥

(કર્મચન્દ્ર મંત્રિ વંશ પ્રવાંધ)

સૈન્ય સુસજ્જિત કરી સં. ૧૬૪૯ ના શ્રાવણ શુદ્ધિ ૧૩ (તા. ૨૨ જુલાઈ ૧૫૯૨ +) ના રોજ પ્રથમ પ્રયાણ રાજા શ્રી રામદાસની x વાટિકામાં કર્યું એ દિવસે સંધ્યાકાળે ત્યાં એક સભા * એકત્ર થઈ, જેમાં સમ્રાટ અકબર, શાહનશાહ સલીમ, મોટા મોટા સામંતો, મંડળિક રાજાઓ, મહારાજાઓ અને અનેક વૈયાકરણ તાર્કિકાદિ ઉદ્ભટ વિદ્વાનો પણ સામેલ થયા. આ સભામાં આં શ્રીજિનયન્દ્રસૂરિજીને એમના શિષ્ય મંડળ સહિત અતિશય સન્માન તેમજ બહુમાનપૂર્વક નિમન્ત્રવામાં આવ્યા.

આ પ્રયાણથી થોડા સમય પહેલાં સમ્રાટની સભામાં વિદ્વદ્-ગોષ્ઠી દરમ્યાન કોઈ વિદ્વાને જનધર્મના “एगस्स सुत्तस्स अणत्तो अत्थो” આ વાક્ય પર ઉપહાસ કર્યો હતો x, આ વાત સૂરિજીના પ્રશિષ્ય વિદ્વત્શિરોમણિ શ્રીસમયસુંદરજીને બહુ ખટકી. એટલે એમણે જૈન દર્શનના આ આગમ વાક્યની સાર્થકતા દર્શાવવા નિમિત્તે “राज्ञानो ददते सौख्यं” આ વાક્ય

+ જુઓ અકબર નામા.

x તેઓ ૫૦૦ સેનાના સ્વામી હતા, “સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ” માં એમનું પ્રસિધ્ધ નામ કરણરાજ કહ્યારા પણ લખેલ છે, એમને ‘રાજા’નું ખિન્દ હતું. વિશેષ જાણવા આઈન. ઈ. અકબરીનો અંગ્રેજી અનુવાદ જુઓ.

*શ્રીયુત મોહનલાલ દ. દેસાઈ, બી. એ; એલ. એલ. બી. મહોદયે આ સભા યદ્યપિ કાશ્મીર દેશ પર વિજય કર્યો તે નિમિત્તે લખેલ છે, કિન્તુ (કવિચક્રાક્ર વાચનાચાર્ય) શ્રીમાન સમયસુંદરજીએ સ્વરચિત) અજલક્ષીની પ્રશસ્તિમાં “काशमीरदेशविजयमुद्दिश्य श्रीराजा-श्रीरामदासवाटिकायां कृतप्रथमप्रयाणेन” લખેલ છે, આ વાક્યથી કાશ્મીર પર વિજય કરવાના ઉદ્દેશથી પ્રથમ પ્રયાણ કર્યું ત્યારે સભા મળ્યાની વાત સિદ્ધ થાય છે.

x શ્રીવિજય ધર્મ સૂરિજી કૃત “ધર્મદેશના” પૃ. ૨ જુઓ.

પર વ્યાકરણ સિદ્ધ દશ લાખ બાવીસ હજાર ચારસો સાત (૧૦૨૨૪૦૭) અર્થ કર્યા. એમાં કયાંય કોઈ અર્થ સાંભળવપરક ન રહે કે અર્થ યોજનામાં કદાચિત્ત યુક્તિ યુક્ત ન રહે એ માટે ૨૨૨૪૦૭ અર્થોને એમની પૂર્તિને માટે છોડી દઈને એ ગ્રંથનું નામ “અષ્ટલક્ષી” કરાવ્યું. સમ્રાટને આ ગ્રંથ-નિર્માણની સૂચના મળતાં અત્યંત હર્ષ થયો, અને એ અન્ય જોવા અને શ્રવણ કરવાની ઉત્કટ ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી.

આ સલામાં એ ગ્રંથને શ્રવણ કરવાનો સુચવસર પ્રાપ્ત થતાં સમ્રાટે કવિવર સમયસુંદરજીને એ ગ્રંથ વાંચી સાંભળાવવાને ખાસ આગ્રહ કર્યો. સૂરિમહારાજની આજ્ઞા મેળવી સમયસુંદરજીએ વિદ્વાનોની આ સલામાં સાહિત્ય સ્પષ્ટિમાં અપૂર્વ અને અનુપમ ગ્રંથરત્ન “અષ્ટ લક્ષી” વાંચી સાંભળાવ્યો. આ અમલદારી અદ્ભુત ગ્રંથને એકાગ્ર મનોયોગથી સાંભળી સમ્રાટ તેમજ હજાર રહેલા વિદ્વાનોના દિલમાં ભારે આશ્ચર્ય અને ધ્રુવહલ ઉત્તમન થયાં. ઉપ-સ્થિત વિદ્વત્સમાજમાં સમયસુંદરજીની વિદ્વતાની ખૂબ ખૂબ પ્રશંસા થવા લાગી. સમ્રાટે આ ગ્રંથરત્નની ભારે તારીફ કરી, અને એને પોતાના હાથમાં લઈ સૌભાગ્યશાળી નિર્માતા શ્રી સમયસુંદરજીના કરકમલોમાં સમર્પણ કર્યો તથા એ ગ્રંથને પ્રમાણિક જાહેર કર્યો. ઉપરાંત સમ્રાટે એ ઇચ્છા પણ દર્શાવી કે આ અઢો-કિંક ગ્રંથનો અભ્યાસ થાય, અને એની અનેક નકલો બનાવી સર્વજન પ્રચાર કરાવાય.

* જુઓ “અષ્ટ લક્ષી” ગ્રંથની પ્રવૃત્તિ-આ ગ્રંથનું પ્રાચીન નામ “અર્થ રત્નાવલી” પણ છે. આ ગ્રંથ અન્ય અનેકાર્થ સ્પષ્ટિની સાથે “અનેકાર્થ : રત્નમંડુપા” ના નામથી “દેવચંદ્ર વલ્લભાચાર્ય” નેન પ્રસ્તાવના દર્શ “ગોપીકૃષ્ણ” દુરનથી પ્રકાશ થયેલ છે. “અષ્ટ લક્ષી” નેન સાહિત્યનો એક મહાન ગૌરવપૂર્વક ગ્રંથ છે. એની અંગ્રેજી શૈલી એવો સમસ્ત વિદ્યમાન અનેકાર્થ સ્પષ્ટિમાં અનુકરણ કરેલ છે.

કરી એમણે પોતાના આચારનું જે દૃઢતાથી પાલન કર્યું છે, તેનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી. અનેક કષ્ટો સહન કરવાના હોવા છતાં અને અમોએ ઘણું ઘણું કહ્યું હોવા છતાંય તેઓ પોતાની પ્રતિજ્ઞાઓથી ચલિત નજ થયા. એમની કર્તવ્યનિષ્ઠા તેમજ નિરીહતા હંમેશાં મારા હૃદયમાં આનંદ અને આશ્ચર્ય પેદા કરે છે. એમના ઉપદેશથી મેં કાશ્મીરમાં તળાવોના માછલી આદિ જળચર પ્રાણીઓને અભયદાન બક્ષ્યું હતું. તો હવે આપ કૃપા કરી એમને (માનસિહજીને) આપની પાટ પર સ્થાપિત કરી જૈન શાસનનું સર્વાત્કૃપુ આચાર્ય પદ આપો, કેમકે એઓ તે પદને સર્વથા યોગ્ય છે અને અત્યંત કઠોર સંયમ પાળવામાં નિશ્ચલ છે.

અકબરના આ આગ્રહ અને વાચકજીની યોગ્યતાનો વિચાર કરી સૂરિજીએ એમને આચાર્ય પદ અર્પવાનું સ્વીકાર્યું. ત્યારબાદ સમ્રાટે મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રને પૂછ્યું કે જૈન શાસનમાં એવું વિશિષ્ટ મહત્ત્વનું પદ કયું છે? કે જે વડે સૂરિજીને અલંકૃત કરી શકાય ત્યારે મંત્રીશ્વરે કહ્યું કે જૈન શાસનમાં સુપ્રસિદ્ધ અને અમારા ખરતરંગચંદ્રમાં જે પહેલાંય શ્રીજિનદત્તસૂરિજીને દેવતાઓએ આપેલ હતું તે “યુગ-પ્રધાન” પદ છે. આ સંભળી સમ્રાટે ઉત્સુકતા પૂર્વક પૂછ્યું કે એ પદ દેવતાઓએ કેમ અને કઈ રીતે આપ્યું? એ અમને સંમળવો. મંત્રીશ્વરે શ્રીજિનદત્તસૂરિજીનું જીવન આદ્યોપાન્ત કહી સંભળાવ્યું, અને “યુગપ્રધાન” પદ બાબતમાં વિશેષ સ્પષ્ટી કરણ કરતાં આ પ્રમાણે કહ્યું :-

“એક વાર નાગદેવ નામના શ્રાવકે એ વર્તમાન કાળના યુગપ્રધાન સદ્ગુરુની શોધ કરવા શ્રીગિરનારજી પર અષ્ટમ (ત્રણ ઉપવાસ) નું તપ કરીને અગ્નિકા દેવીમાં આરાધના કરી દેવીએ પ્રકટ થઈ એના હાથ પર સ્વર્ણક્ષિરો વડે એક શ્લોક અંકિત x કર્યો ને

x એ શ્લોક આ હોતો.

દાસાનુદાસા इव सर्वदेवा, यदीयपादाब्जतले लुठन्ति ।

કહ્યું કે જે આ અક્ષરો વાંચી શકશે, તેને 'યુગ-પ્રધાન, નાણુને. એ શ્રાવકે ચારે બાજુ પરિભ્રમ્ય કયું પરન્તુ એ શ્લોક વાંચી બતાવનાર કોઈ ન મળ્યું, છેવટે એણે શ્રીનિનદત્તસૂરિજીની પાસે આવી હાથ બતાવ્યો. શ્રીનિનદત્તસૂરિજીએ એના હાથ પર વાસક્ષેપ નાંખ્યો, અને આદેશ મંગવાથી શિષ્યોએ તે વાંચી સંભળાવ્યું ત્યારે નાગદેવને જણાયું કે અમાં તો શ્રીસૂરિમહારાજનીજ સ્તુતિ છે, અને દેવતાઓએ એમને "યુગ પ્રધાન" પદ વડે અલંકૃત કર્યા છે."

મંત્રીશ્વર કર્મચંદ્રના મોંઢથી દાદા શ્રીનિનદત્ત સૂરિજીનું આ પ્રકારનું પ્રશસ્ત્યે લેવન ચરિત્ર સાંભળી સમ્રાટ અકબર આશ્ચર્ય-ચક્રિત થઈ ગયા. અને એ 'યુગ પ્રધાન' પદને માટે અત્યારે આપણા ચરિત્રનાથક શ્રીનિનદત્તસૂરિજી સર્વથા યોગ્ય છે એ વાતની એને ખરાબર ખાતરી થઈ ચૂકી. એટલે સમ્રાટે સૂરિજીને "યુગ-પ્રધાન" પદ પ્રદાન કર્યું* અને વાંચક માનસિહજી (મહિ મરાજજી)

મરુસ્થલીકલ્પતરુઃ સ જીયાત્, યુગપ્રધાનો જિનદત્તસૂરિઃ ॥૧૫

આનો અર્થ છે કે "જેના ચરણ કમળમાં બધા દેવો દાસના દાસની પેઠે આલોટી રહ્યા છે, એવા તે મરુસ્થલીમાં કલ્પવૃક્ષ જેવા યુગપ્રધાનાચાર્ય શ્રીનિનદત્તસૂરિજી જયવંતા રહ્યા."

* અકબર શાહિ હરશ્ચંદ્રની કીર્તી, યુગપ્રધાન પદધારી ।

શ્વંભાતમે શાહિ હુકુમતદ્, જલચર જીવં ઉવારી ॥ ૨ ॥

(શુશ્ર્વિનય કૃત નિનદત્તસૂરિ ગીત)

ઉત્તમ કામ અવલિ પ કીધો, યુગપ્રધાન પદ દીધો ।

તિણિ અવસર સાંગાસુત ભાવદ્, સર્વાકોઢિ ચિત્ત વાવદ્ ॥

[સ્તન નિધાન કૃત ગદ્યશ્લી]

યુગપ્રધાન પદવી મેલી, બાપદ અકબરરાજ ।

સરંમુલ હરતે હમ કહઈપ, પ મુલ સર્વ સિરતાજ ॥

[સં. ૧૬૪૬ એ. ૬. ૯ દિન સમય પ્રગોદ કૃત નિનદત્ત સૂ. ગીત]

ને આચાર્ય પદ અર્પણ કર્યું, સાથોસાથ સુવિહિત સાધ્વાચારના પાલનમાં સિંહ જેવા સાહસિક હોવાને કારણે સમ્રાટે “શ્રીજિનસિંહસૂરિ” નામ આપવાનો પણ નિર્દેશ કર્યો. અને મંત્રીશ્વરને આજ્ઞા આપી કે જૈન-દર્શનની વિધિ અનુસાર સંઘની સાક્ષીઓ ઉત્સવ-મહોત્સવ-પૂર્વક શુભ દિવસે અદ્વિતીય સમારોહ સાથે હર્ષ ઉત્કર્ષથી આ ઉત્સવ યોજવાની તૈયારી કરો.

સમ્રાટની આજ્ઞા મળતાં મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રે ણિકાનેર નરેશ રાયસિંહજીને આખો વૃત્તાન્ત કહી બતાવ્યો. એમણે પણ આ શુભ કાર્યમાં પોતાની સમ્મતિ આપી. તે પછી પૌષધશાળામાં જૈનસંઘને એકત્ર કરી વિનીત વચનો વડે મંત્રીશ્વરે નિવેદન કર્યું કે “જો કે સંઘ તમામ કાર્ય કરવાને સમર્થ છે, તો પણ આ મહાન ઉત્સવનો લાભ કૃપા કરી મનેજ લેવા દો.” શ્રીસંઘે મંત્રીશ્વરના આ પ્રસ્તાવને સહર્ષ સ્વીકારી આજ્ઞા આપી.

સંઘની આજ્ઞા મળ્યે મંત્રીશ્વરે મહોત્સવની તૈયારીઓ આરંભી દીધી. સારો દિવસ જોઈ ફાગણ વદી ૧૦ થા x “અષ્ટાન્હિકા મહોત્સવ” મનાયા લાગ્યો. સંઘમાં સર્વત્ર આનંદ પ્રસરી રહ્યો રાત્રિ જગરણમાં શ્રાવિકાઓ ભક્તિપૂર્વક એકત્ર થઈ દેવ, ગુરુ અને ધર્મના માંગલિક ગીતો ગાવા લાગી. મંત્રીશ્વરે પ્રત્યેક સાધર્મીના ઘરે શ્રીફળ સોપારીઓ અને એકેક સેર પ્રસાણ સાકર અને સુરંગી ચુંનડીઓની લહાણી કરી.

x આને લગતું એક કવિતું કથન છે કે :—

સંવન્નદસમુદ્રષટ્શશિમિતે (૧૬૪૯) શ્રીફાલ્ગુને માસિ ચે
ન(?ચ) પ્રાક્ શ્રીદશમીતિથૌ (દિ વિલ) સત્પુણ્યાઃ સતાં નન્દિનઃ ।
શાહિદત્તયુગપ્રધાનવિરુદ્ધા આનન્દકન્દાન્વિતે, ।

શ્રીમચ્છ્રીજિનચન્દ્રસૂરિગુરવો જીવન્તુ વિશ્વે ચિરમ્ ॥ ૪ ॥

આ શ્લોક અમને અશુદ્ધ જ મળ્યો છે. તેનો યથાશક્ય સુધારો કર્યો છે.

‘અંબેટાન્હિકા’ મહોત્સવ ખૂબ આનંદથી ઉજવાયો. ફાગણ શુદ્ધ ૨ ભદ્રા-તિથિના મધ્યાહ્ન સમયે શુભ મુહુર્તમાં આગમોક્ત વિધિથી શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજી મહારાજે વાચક શ્રીમહિમરાજજીને “સૂરિમંત્ર” આપી આચાર્ય પદથી અલંકૃત કર્યા અને સમ્રાટના કહેવા મુજબ એમનું નામ “શ્રીજિનસિંહસૂરિજી” રાખવામાં આવ્યું. આજ સમયે વાં નયસોમજી અને રત્નનિધાનજીને “ઉપાધ્યાય પદ” પં. ગુણવિનયજી અને સમયસુંદરજીને “વાચનાચાર્ય” પદ પ્રદાન કરવામાં આવ્યા.

એ સમયનું દૃશ્ય અત્યંત મનોહર અને દર્શનીય હતું. જે સંખવાલ ગોત્રીય શ્રાવક સાધુદેવે ણનાવેલા ઉપાશ્રયમાં એમને આચાર્ય પદ આપવામાં આવેલ, એને ધનપતાકાથી ખૂબ સજાવવામાં આવેલ, કિંમતી મોતી જડેલા ચંદરવા પટ્ટીયા ચારે તરફ લગાવવામાં આવ્યા, લગવાનના ચતુર્મુખ બિંબો સમવસરજી (નાંદ)માં ણિરાજમાન કરી એની અનુમુખ સર્વવિધિ સંપન્ન થઈ આ મહોત્સવમાં

ઋણં સૂરિપરમ્પરાગત હ્રદ શ્રેષ્ઠે ગણે દીપિતે,

સ શ્રીમજ્જિનચન્દ્રસૂરિસુગુરુશ્ચારિત્રપાવિઙ્મયમૃત્ ।

તેજઃશ્રીમદકચ્ચરાધિનૃપતિઃ શ્રીપાતિસાહિર્મુદા-

ડવાદીચત્સુયુગપ્રધાન ઇતિ સન્નામ્ના યથાર્થેન વ ॥ ૪ ॥

શ્રીમન્ત્રીશ્વરકર્મચન્દ્રવિહિતોદયત્કોટિટક્કવ્યયં,

શ્રીનંણુત્સવપૂર્વકં યુગવરા યસ્મં દ્વદો સ્વં પદમ્ ।

શ્રીમત્લામપુરે દયાદૃઢમતિશ્રીપાતિસાહ્યાગ્રહા-

ઘન્યાચ્છીજિનચન્દ્રસૂરિસુગુરુઃ સસ્ફીતતેજોયશા ॥ ૫ ॥

[પાંચદશમોપાખ્યાય રચિત અભિધાન ચિન્તામણિ નામ માત્રા ટીકા પ્રદાસિ]

શ્રીસાહિર્ગુણયોગતો યુગવરેત્યાલ્લયં પદં દત્તવાન,

ચેભ્યઃ શ્રીજિનચન્દ્રસૂરય ઇલાવિહ્યાતસત્કીર્ત્તયઃ ।

[ઉપાખ્યાય સહજ કીર્તિ રચિત શાનદસક્રમણ પાર્શ્વનાથ જિનસ્તવઃ]

સ્વગચ્છ, પર ગચ્છ, સ્વધર્મ કે પારકો ધર્મ એવા બધાં લેદલાવેને ત્યાગી અગણિત નાગરિકો અને રાજ્યના મોટામોટા લગભગ બધાંજ અધિકારીઓ હાજર રહ્યા હતા. શાહી વાજિંત્રોના ધ્વનિથી સારૂંય નગર ખરેખર એક આનંદનિકેતન બની રહ્યું હતું.

સમ્રાટ અકબરે આ આનંદોત્સવના ઉપલક્ષમાં સૂરિજીના ઉપદેશથી સ્તાંભતીથીય સમુદ્રના અસંગ્ય જલચરણવેને વર્ષાવધિ અભયદાન દેતું એક દરમાન પત્ર પ્રકટ કર્યું* અને લાહોરમાં પણ એ દિવસે શાહી નોખત ગળવી અમારિ ઉદ્ધોષણા કરી.

આ ધાર્મિક હર્ષોત્સવમાં મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્ર વચ્ચાવતે પોતાના દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરવામાં કશીજ કચાશ ન રાખી જેણે જે માંગ્યું, તે તેને આપી પોતાની પ્રશસ્ત કીર્તિને ચિરસ્થાયી અને દિગંતવ્યાપી કરી, “યુગપ્રધાન” નામ સ્થાપનાપર ચાચકોને નવ હાથી, પાંચસો ઘોડા, નવ ગામ અને સવા કરોડ રૂપિયાનું અભૂતપૂર્વ દાન દીધું, જેનો ઉલ્લેખ તત્કાલીન ગ્રંથ કર્મચન્દ્ર મંત્રિવંશ પ્રબંધ વૃત્તિ (સં. ૧૬૫૦) †, જયસોમજી કૃત પ્રશ્નોત્તર ગ્રંથ * (પ્રશ્ન નં. ૧૩૪ નો ઉત્તર) આદિમાં મળે છે.

× જગ સગલે જસ પામીયડ, પ્રતિવોધી પાતશાહ
 खंभायत दधि माछली, राखी अधिक उच्छाह ॥ ૧ ॥

× × ×
 खंभायत दरियावके जीरे जी, पूजजी छांडाया सहु जाल ।
 (કવિ શ્રીસુંદર કૃત, ગીતકથે)

+ આ ગ્રંથમાં આ પ્રકરણમાં ઉલ્લેખિત તમામ વાતોનું વિસ્તૃત વર્ણન છે. પરંતુ ગ્રંથ વિસ્તારના ભયને કારણે એનાં શ્લોકો આહોં નથી આપ્યા.

* આ ગ્રંથમાં કેટલીક જગણા જેવી વાતોની સાથે આ પ્રમાણે વર્ણન છે.

“દિવણા શ્રીલાહોરમાંહિ શ્રીઅકબર જલાલુદી પાતરયા શ્રી બુહત ખસ્તરે ગરહનામક શ્રીજિનમાશ્વિકેસુરિ પદ્માલંકાર શ્રીજિનયંદ્ર-

આ વિષયમાં એક પ્રાચીન કવિત્ત હીરકલશશિષ્ય હેમાણુંદ-
કૃત “લોજ ચરિત્ર ચૌપાઈ” કે જે સં. ૧૬૫૪ ના દિવાળીના
દિવસે ‘લદાણુઈ’ ગામમાં બનાવેલ, એની પ્રશસ્તિમાં આ
પ્રમાણુ લખેલું છે :-

“નવ દ્વાયી દિન્દૈ નરેશ, મદસ્યૌં મતવાલઈ ॥
પે રાચો પચસઈ લોકત, પાવઈ નિત હાલઈ ॥
નવઈ ગાંવ વગસીસ, સઈ તુ સહુ કો જાણઈ ॥
સવા કોડિકા દાન, “મલ્લવિ” સાચ વચાણઈ ॥
કો રાઈ ન રાણા કરિ સકઈ, સંગ્રામ નંદન જો કિયાં ।
યુગપ્રધાનકે નામકું, કર્મચન્દ્ર ઇતના દિયા ॥”

આ દાન ખરેખર અભૂતપૂર્વ હતું. પદસ્થાપનાને સમયે
આટલું વિશાળ દાન અગાઉ કોઈએ દીધું નહોતું. આવા
દાની મહાનુભાવોથીજ જૈનશાસન ગૌરવાન્વિત છે

લાહોરના સંઘે એકત્ર થઈ મંત્રીશ્વરને ઘેર જઈ તેમને
ચશસ્તિલક કરી સન્માન્યા.

સમ્રાટ અકબરને પણ આ મહોત્સવના ઉપલક્ષમાં
મંત્રીશ્વરે શેષ અબુલફઝલને સાથે લઈ ૧૦૦૦૦૦ રૂપિયા,
૧૦ હાથી, ૧૨ ઘોડા અને ૨૭ તુલ્કસ હોટ ધર્યા. સમ્રાટે
મંગલ નિમિત્તે રા. ૧૭ રાખી બાદી બધું મંત્રીશ્વરને પાછું

સૂરિયને યોગ્યતા બાંધી ખુશી થઈને યુગપ્રધાન નામે બેઠાવ્યા, શ્રીકર્મ-
ચન્દ્ર મંત્રીશ્વરે ચાલકેને ૯ હાથી, ૫૦૦ ઘોડા, ૯ ગામ અને સવા કોડીનું
દાન આપ્યું, મદાગદેલ્લખ કીયા ! લાહોરમાંદિ અમારિ ધાપાઈ પતિવાદિ
નોંખાનિ બગઈ વડી મુંદતો પાનિસાદછને ૧૨૦૦૦ રૂપિયા ૧૨ હાથી ૧૨
ઘોડા ૨૭ તુલ્કસ પેસ કીયા બીછયે ૧૨ (૧) રૂપિયા રાખ્યા બીજા
સર્વ મુંદતોગોજ બહુયા. એવું મદાગદેલ્લખ પર્વક સર્વલોક સમક્ષ યુગપ્રધાન
રાખ્યા તહિ લેલના દિવસ તથા આવક યુગપ્રધાન કે ઈ તિયાં રચી દુરજ ચર્ચ

આખું. આ પ્રમાણે શાહુજીદા સતીમ તેમજ શેખ અબુલફઝલ આદિ સમ્રાટના આત્મીયજનોનો પણ ભેટપૂર્વક સત્કાર કર્યો. મંત્રીશ્વર સમ્રાટના સામાજિકાધ્યક્ષ પદ પર નિયુક્ત હતા. આથી એ વિભાગના તમામ કર્મચારીઓ અને અન્ય અધિકારિઓનું પણ ઉચિત સન્માન કરવામાં આવ્યું.

આમ આ મહાન મહોત્સવ અવર્ણનીય આનંદ, અનુપમ ઉત્સાહ અને અસાધારણ ભક્તિથી સંપૂર્ણ થયો. એ સમયના ભાવુક ઢોકોના ઉદ્ભાસ, શુભભાવ અને હર્ષનો અનુભવ તો જેઓ એ ઉત્સવમાં હાજર હતા. તેઓજ કરી શકે. આ જડ લેખિનીદ્વારા એ આનંદનું વર્ણન કરવું શક્ય નથી. તો પણ સંક્ષિપ્તમાં એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે એ ઉત્સવ અદ્ભુતપૂર્વ, પરમગૌરવસંપન્ન અને જૈનશાસનની ભારે ઉન્નતિ અને ઉત્કર્ષ સાધવામાં અદ્વિતીય હતો.

સૂરિમહારાજે પાક્ષિક, ચાતુર્માસિક અને સાંવત્સરિક પર્વોને દિવસે “જય તિહુઅણ” પદ(ખોલ)વાનો શાશ્વતો (હંમેશાંને માટે કાયમ) આદેશ બોલિત્ય (બોધરા) વંશની સંતતિને આપ્યો અને આજ ત્રણે પર્વોના પ્રતિક્રમણમાં સ્તુતિ બોલવાનો આદેશ શ્રીમાલોને (સદાને માટે) આપ્યો. x

x બોહિત્ય સંતતિ નહિ દિયઈ, યુગપ્રધાન ગણધારો રે ।

પક્ષ ચઝમાસ પજૂસગઈ, શ્રીજયતિહુઅણ સારો રે ॥ ૭૮ ॥

તિમ ચૌમાસઈ, પાઘીયઈ સંવત્સરિયઈ થુઈ રે ।

પઢિકમગઈ સંધ્યાતણે, શ્રીમાલાંનઈ હુઈ રે ॥ ૭૯ ॥

[કર્મચન્દ્ર વંશાવલી પ્રબંધ ચૌ.]

બીકાનેરમાં હળ્યે ખરતરગચ્છમાં વચ્છાવતોનું ધાર્મિક કાર્યોમાં સાઈ સન્માન છે.

બીકાનેરના મહારાજ રાયસિંહજી x સૂરિજી મહારાજના પરમ ભક્ત હતા. એમો પહેલાં લાખી ચૂક્યા છીએ કે તેઓ ખણુ-આ મહોત્સવમાં સામેલ હતા, એમણે દશ દિવસ બાદ એટલે કે ફાગણ શુદ્ધિ ૧૨ ના રોજ કેટલાંક ગ્રંથો સૂરિજી-મહારાજને આગ્રહપૂર્વક અર્પણ કર્યા હતાં. સૂરિજીએ આ બધા ગ્રંથો બીકાનેરમાં સ્થપાએલ જ્ઞાનભંડારમાં રાખ્યા હતા +, એમાંથી એ ગ્રંથો એમને મળી શક્યા છે, જેનો ‘પુષ્પિકા’ લેખ આ પ્રમાણે છે :-

“સં. ૧૬૪૯ વર્ષે. ફાલગુનશુક્લદ્વાદશ્યાં શ્રીભામપુર-નગરે પાતશાહશ્રીઅકવરપ્રદત્તયુગપ્રધાનપદસમલકૃત ચર(તર)-ગચ્છેશ મદ્યારક યુગપ્રધાન શ્રીજિનચન્દ્રચરિરાજાનાં। શ્રીજિનસિંહસૂરિયુતાનાં મૂશક્રચક્રચંચિતચરણારવિન્દ મહારાજાધિરાજ શ્રીરાયસિંઘેઃ કુવરશ્રીદલપતિપ્રભુતિપરિવારયુતૈઃ પુસ્તકમિદં વિહારિતં। તૈશ્ચ જ્ઞાનવૃદ્ધયથે શ્રીચિક્રમનગરે ચિત્કોપે સ્થાપિતમ્। શિષ્યાદિભિર્વાચ્યમાનં ચન્દ્રાર્કં ચિરનંદ્યાત્।

[અન્ધશ્રવામિત્રે પશ્ચીતિદૃષ્ટિ પત્ર પઠં શ્રીપૂજાલના સંગ્રહમાંથી]

x એમનો બન્ને સં. ૧૫૯૮ ના ગ્રા. વ. ૧૨ ના ગ્રંથેલ. સં. ૧૬૨૮ વેદ્યાખ સદિ ૧ ના દિને બીકાનેરની રાજગાદીએ બેસા. તેઓ શર, વીર, અને દાની હતા. બાદશાહે યુદ્ધ થઈ એમને “રાજ” ની પદવી, પાંચ દહનરીતું મનસખ અને બાવન પરગણા બગીચાં દીધા, સં. ૧૬૬૮ માં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો. વધુ બાબતો માટે “બીકાનેર રાજ્યકા ઇતિહાસ”, “બીકાનેર પ્રાચીન રાજવંશ” અને “કર્મચન્દ્રવંશ પ્રગંધ” આદિ લુઓ.

+ સાદિલની રક્ષા અને અભિવૃદ્ધિ કરવા સારૂ સુનિમદારાએ કેટલીય લગ્યાએ જ્ઞાનભંડાર સ્થાપ્યાં હતાં. આ પુસ્તકો બીકાનેર જ્ઞાનભંડારમાં રખાયા હોવાનું બીજાંય કેટલાંય પુસ્તકોની પ્રકાશિતમાંથી જાણવા મળે છે, જેમાં અનેક ભક્ત આવેશોએ અનેક લખાવી રખાવ્યાં હતાં. કેટલાંય પુસ્તકોને પ્રકાશિતમાંથી જાણવા મળે તે કે એમણે ખંજાનના જ્ઞાનભંડારમાં પણ કેટલાંય રાખ્યાં સ્થાપિત કર્યાં હતાં.

સં. ૧૬૪૯ વર્ષે ફાલ્ગુનશુક્લદ્વાદશ્યાં ગુરૌ પુણ્યયોગે શ્રીલામપુરે જંતુજાતા.....હિ શાહિ શ્રીઅકબરપ્રદત્ત યુગપ્રધાનપદસમલંકૃત—શ્રીમત્સરતરગચ્છાધિપ—મટ્ટારક..... શ્રીજિનસિંહસૂરિસંયુતાનાં । સદા સુપ્રસન્નવદનારવિન્દ મહારાજા-ધિરાજ શ્રી.....વિહારિતં પુસ્તકમિદં જ્ઞાનવૃદ્ધ્યર્થં ચ શ્રીવિક્રમપુરવરે તૈશ્ચ માંડાગારે સ્થાપિતમ્ । શિષ્ય.....

[અમારા સંગ્રહમાં, મૂષકોએ કાપી નાંખેલ પન્નવણા સૂત્રમાંથી]

કહેવાય છે કે કોઈક સમયે સૂરિજી મહારાજે જ્યારે શાહી દરબારમાં પ્રવેશ કર્યો. અને બાદશાહ સ્વાગત કરવા સામે આવ્યા, ત્યારે માર્ગના કોઈ નાળામાં એક બકરી રાખેલ હતી. જ્યારે સમ્રાટે સૂરિજીને આગળ પધારવા વિજ્ઞાપિત કરી, ત્યારે સૂરિજીએ પોતાના યોગબળ વડે ભૂગર્ભમાં રહેલ બકરીનું સ્વરૂપ બાળી લીધું, એટલે ત્યાંજ અટકી જઈ કહ્યું કે “નાળામાં જીવ છે, એને ઉલ્લંઘીને ન આવી શકાય” સમ્રાટે પૂછ્યું કે “કેટલા જીવ છે?” સૂરિજીએ કહ્યું “ત્રણ જીવ છે” સમ્રાટ ચકિત થઈ વિચારવા લાગ્યા કે નાળામાં તો એકજ બકરી રાખી છે. ને સૂરિજી ત્રણ જીવ હોવાની વાત કરે છે, એ કેમ બની શકે? પણ જ્યારે નાળું ખોદી જોયું તો બરાબર ત્રણ જીવ નીકળ્યાં, કેમકે બકરી સગર્ભા હતી અને એણે ભૂગર્ભમાંજ બે બચ્ચાંને જન્મ આપ્યો હતો. આ આશ્ચર્યજનક ઘટનાથી સમ્રાટના દિલમાં સૂરિજી પરત્વે અત્યંત શ્રદ્ધાભક્તિ ઉત્પન્ન થયાં x

x સં. ૧૭૧૨ આસપાસની લખાયેલ ખીકાનેર જ્ઞાનજાંઘરની એક પટ્ટાવલીમાં આ ઘટનાનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે :-

“નિયાંરકે અનિશય દેખીનઈ પાનિશાદઈ યુગપ્રધાન પદવી દીધી ને અનિશય કદઈ છત્ર. એકદા દિવઈ એકે શાહી નઠ કલ્લકે એકે ગુરૂ જ્ઞાની

એજ પ્રમાણે એક વખતે સમ્રાટને સૂરિમહારાજના લકત ઝળી ગયેલા જોઈ ઈર્ષાવશ કાજીએ સમ્રાટની તજરે સૂરિજીને નીચા દેખાડવાના હેતુથી મંત્રણળ વડે પોતાની ટોપી ઉઠાડી આકાશમાં અધર રાખી. સૂરિજી પોતાના બુદ્ધિ-વૈભવથી કાજીને ઉદ્દેશ સમજી ગયા, અને જૈનશાસનની અવહે-લના ન થતાં પ્રભાવના થાય એ હેતુથી કાજીએ ઉઠાવેલ ટોપીને પાછી લાવવા મંત્રશક્તિ દ્વારા રજોહરણને એની પાછળ મોકલ્યું. સૂરિમહારાજે મોકલેલ રજોહરણે કાજીની ટોપીને ઢાંડીથી મારતાં મારતાં પાછી લાવી કાજીના મસ્તક પર ગોઠવી દીધી; આમ નિષ્ફળ થતાં, કાજીએ પોતાના ઈર્ષા-અભિમાનનો ત્યાગ કર્યો. +

એક ત્રીજી ચમત્કારિક ઘટના પણ આ પ્રમાણે કહેવાય છે. કે-આહાર નાટે પરિભ્રમણ કરતા સૂરિજીના એક શિષ્યને રસ્તામાં સામે મળેલ મૌલવીએ જ્યારે તિથિ પૂછી ત્યારે તેણે ભૂલથી અમાવાસ્યાને જાહેર પૂર્ણિમા કહી દીધી. આ વાતનો ઉપહાસ કરી-મૌલવીએ કહ્યું કે ‘વાહ મહારાજ ! મેં સાંભળ્યું છે કે જૈન સાધુઓ

છઠ્ઠાં એક જ્ઞાન (?) પૂછે ? તરઈ પાતશાહઈ પેતારઈ ત્રિધાસણ નીચે પરવર્તી ગર્જવતી એક છાત્રી ધાલિનઈ આપ ઉર્ષરે બદ્ધા, તરઈ શુરાંનઈ પૂશ્યકે “મેરે નીચે ફૂગા હૈ ?” શુરે હન્ન લેહનઈ કલો એક નર જિ માદી બદ્, શાલિ કાદી બેયકે છાત્રી વ્યાહ, જ્ઞાન ગિલ્યા તરઈ યુગપ્રધાન પદવી દીધી” આ ઉર્ષરાંન અન્ય દેરલાંમે ધરિતોમાં પણ બકરીઝિના બેદનો ઉલ્લેખ છે.

મળીકાનેર રોડ લાયબ્રેરીમાં જિનસાગરસુરિ શાખાની એક ૧૮ માં સતાબ્દીમાં લખેલ પદ્યવતીમાં લખ્યું છે કે જિનસિદ્ધ સુરિજીને આદરાટે કરામાત ‘પતારવાન’ કહ્યું ત્યારે એમણે કહ્યું કે અમે ભિક્ષુઓ કરામાત શું બગણીએ ? એટલામાં કાજીએ મંત્રશક્તિથી પોતાની ટોપી આસમાનમાં ઉઠાડી, ત્યારે જિનસિદ્ધસુરિજીએ એકા વડે એ ટોપીને આકર્ષિત કરી, ઈત્યાદિ

જૂઠું નથી બોલતા, પરંતુ આ તો સરાસર જૂઠું જ છે, હવે જોઈએ કે આજે પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર કઈ રીતે પ્રકાશમાન થાય છે. તે સાધુજીને પણ પોતાની ભૂલ સમજાઈ ગઈ, પરંતુ મોંઢામાંથી નીકળી ગયેલું વચન હવે પાછું લઈ શકાય તેમ હતું નહીં, આથી એમણે ઉપાશ્રયમાં આવી સૂરિમહારાજને તમામ હકીકતથી વાકેફ કર્યા.

આ તરફ મૌલવી સાહેબે ચારે બાજુ, ને ઠેઠ સમ્રાટના દરબાર સુધી એ વાત ફેલાવી દીધી કે જૈન સાધુઓનાં કહેવા પ્રમાણે આજે ચાંદ ઉગવાનો! જૈન શાસનની અવહેલના ન થાય એટલા માટે સૂરિજીએ કોઈ શ્રાવકને ત્યાંથી સુવર્ણથાળ મંગાવ્યો, ને એને મંત્રબળે આકાશમાં ઉડાડી મૂક્યો, આ થાળ સૂરિજીના પ્રતાપથી પૂર્ણિમાના ચન્દ્રની માફક સર્વત્ર પ્રકાશવા લાગ્યો આ વસ્તુની જોજ કરવા સમ્રાટે ઘોડેસ્વારોને બાર બાર કોશ સુધી મોકલી આપ્યા, પરંતુ જ્યાં જુઓ ત્યાં પ્રકાશ હતો. એમ જાણી સમ્રાટ ભારે વિસ્મય પામી રહ્યા.*

* આ ઘટનાનું કોઈ પ્રાચીન પ્રમાણ અમને નથી મળ્યું. આધુનિક વીસમી સદીમાં પ્રકટ થયેલ ગ્રંથોમાં મહો. રામલાલજી ગણિકૃત “દ્વદ્વાજીની પૂજા” અને આચાર્ય શ્રીજયસાગરસૂરિજી સંપાદિત “ગણધર સાધ” શતક ભાષાંશ” શ્રીજિનદત્તસૂરિ જ્ઞાન-ભંડાર, મુંબઈથી પ્રકટ થયેલ “શ્રી જિનયન્દ્રસૂરિ ચરિત્ર” વિગેરેમાં એવો ઉલ્લેખ મળી આવે છે. અને ચિત્રોમાંય આ ચમત્કારિક ઘટનાનો ભાવ ચિત્રિત જોવા મળે છે. અરતર ગરજની એક પટ્ટાવલીમાં શ્રીજિનપ્રભસૂરિજીના સંબંધમાં “અમાવાસ્યા પૂર્ણિમા કૃતા યેન, દ્વાદશયોજનં યાવચ્ચન્દ્રોદ્યોતાં જાતઃ.” લખેલ છે.

ઉપરોક્ત ત્રણે ઘટનાઓ સહિત સૂરિજીના અકબર મિલનનું પ્રાચીન ચિત્ર, ખીકાનેર જ્ઞાનભંડાર, શ્રીપૂજ્યજીનો સંગ્રહ, ઉ. જયચન્દ્રજીનો જ્ઞાન ભંડાર, અને યતિ મુકુન્દચન્દ્રજી પાસે, એવં બાબૂ પૂરણચન્દ્રજી નાહરના સંગ્રહમાં, અને ખીકાનેર દુર્ગાન્તર્ગત ‘ગજ મંદિર’ માં મળે છે. આ ચિત્રો “શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર” ઈંદોર તરફથી છપાઈ ચૂકેલ પણ છે.

સૂરિજી લાહોરમાં બિરાજ્યા એથી ત્યાંના સંઘમાં શાસનોત્તતિનાં અનેક ધર્મકૃત્યો થયાં. લોકોનાં હૃદયમાં સદ્ભાવનાના શ્રોત વહેવા લાગ્યા. જૈન ધર્મની અતિશય પ્રભાવના થવા લાગી.

ત્યાંથી વિહાર કરી સૂરિ મહારાજ હાપાણાઈ પધાર્યા, સંવત ૧૯૦૦ નો ચાતુર્માસ ત્યાં કર્યો, એક દિવસે રાત્રિના સમયે ઉપાશ્રયમાં ચો આવી પહોંચ્યા. પરંતુ એને માટે અહીં કયાં ધનમાલ સંચિત હતું? અને જે કંઈ હતું તે તો સાધુઓનાં ભણવા ગણવાના ગ્રંથો કે બિદ્યા માટેના કાષ્ઠપાત્રો. પણ ચોરોએ તો એ પણ ન છોડ્યા, પુસ્તકો ઉપાડી રવાના થવા લાગ્યા. પરંતુ સૂરિજીના ચોગબળથી ચોર લોકો આંધળાલીંત બની ગયા, અને પુસ્તકો પાછા મળ્યા. *

આ ચમત્કારપૂર્ણ ઘટનાથી સૂરિમહારાજના તપોબળની સર્વત્ર ખૂબ ખૂબ પ્રશંસા થવા લાગી, સૂરિજી “હાપાણાઈ” ચોમાસું બિરાજ્યા, એથી ત્યાં અધિકાધિક ધર્મ-ધ્યાન થવા લાગ્યાં.

બાબૂ પૂરણચન્દ્રજી નાદરં એમ. એ; બી. એલ, ને ત્યાં અકબર બિહન સમયનું પ્રાચીન ચિત્ર છે, એમાં ઉપરોક્ત ત્રીજી ચમત્કારિક ઘટનાનો ભાવ નથી, ને એને બદલે એ ચિત્રમાં એક પાડો ચિત્રેલ છે, કે જે શ્રી જિનપ્રભસરિજીના વિષયમાં “કિયો મહિપ મુલ્કિ વાદ નયર પિક્તવરે નરનારી” આ ચમત્કારનો સ્મૃતિચિત્રક ભાવ જણાય છે. અમારી સમજ પ્રમાણે, “અમાસનો ચન્દ્ર” અને “મહિપ મુખવાણી” નો ચમત્કાર જિનપ્રભસરિજી સાથેજ સંબંધ ધરાવે છે. આ ચમત્કારો વધુ પડતા પ્રસિદ્ધ ધર્મ ગયાને કારણે સંભવતઃ સરિજીના ચિત્રની સાથે લગાવી દેવાયા છે. ઉપાંગ જયચન્દ્રજી ગણિની પાસે જે ચિત્ર છે એમાં તો ચારેય ચમત્કારો સરિજીના ચિત્રમાં ચિત્રરેલાં છે.

*વિહાર પત્ર નં. ૧ માં લખ્યું છે કે “રાત્રિ ચાર પડ્યા પુસ્તક સર્વ લેઈ ગયા પરં બંધા થયા. પુસ્તક આપ્યા પાછા.”

બી બીકનેરના જ્ઞાન બંદારની એક પદ્મવતીમાં લખ્યું છે કે—

“હાપાણિ પ્રામે ધ્યાન પલ્લવિ જિયઈ ચાર નિસ્તેજ ફીધા.”

પ્રકરણ ૯ મું

સમ્રાટ પર પ્રભાવ

સમ્રાટ અકબર સૂરિમહારાજના પરમ ભક્ત બની ચૂક્યા હતા. સૂરિમહારાજ હાપા-ણાઈમાં ચાતુર્માસ રહ્યા. તે સમયે પણ સમ્રાટ એમનું હૃદયેશ્વર સ્મરણ કર્યા કરતા. સૂરિજીના આદેશથી પરમગીતાર્થ ઉપાધ્યાય શ્રીજયસોમજી આદિએ સં. ૧૬૫૦ નો ચાતુર્માસ પણ લાહોરમાં જ કર્યો + તેઓ ઘણીવાર શાહી દરબારમાં જાયા કરતા. એમની સાથે ધર્મગ્રંથો કરી સમ્રાટ અનેક પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવતા. અવારનવાર સમ્રાટ તેમને સૂરિમહારાજની સુખ-શાંતિના (સંવાદ-બબર) પૂછી સંતોષ મેળવતા.

ચાતુર્માસ પૂરો થતાંજ સમ્રાટે સૂરિમહારાજને લાહોર પધારવાનું વિનીત આમંત્રણ પાઠવ્યું. સમ્રાટના આગ્રહથી સૂરિમહારાજ લાહોર પધાર્યા સં. ૧૬૫૧ નો ચાતુર્માસ પણ એમણે ત્યાં કર્યો. આ સમાગમથી સમ્રાટ પર અલૌકિક પ્રભાવ

+ જયસોમજીએ આજ ચાતુર્માસમાં વિજ્યાદશમીને દિવસે “કર્મચન્દ્ર મંત્રિ વંશ પ્રગ્રંથ” નામક સંસ્કૃત પદ્ય ગ્રંથ રચી પૂર્ણ કરેલ.

પરથી નેત્રાના 'નિવાસનિર્ણય' ના ચિહ્નોએસિદ્ધિ મળવા મળે છે કે નૃસિંહના ઉપરોક્ત સ્થાને ગત પ્રવરણમાં જ્યોતિષ પ્રતિવર્ષ સ્વાર્ણકાંડ અષ્ટાન્કિકા અભિષેક, પોતાના જન્મના ગણતર ઉપરથી પણ અને યુગપ્રધાન પદ પ્રાપ્ત ઉપરાંત પણ દેવદાંડ મહાવત્તાં ધર્મી ધર્મી હતાં તે આ પ્રમાણે છે ન

૧. ઉપરોક્ત અષ્ટાંકિકા ચિહ્નોએસિદ્ધિ મળે છે નેત્રાના સમસ્ત ગાંધીયમાં ઉપરોક્તના નિર્ણય.

(૨) યુગપ્રધાન તીર્થોની ઉપરોક્તિ.

(૩) નેત્રાના સર્વત્ર પ્રચાર.

નૈત દર્શનના અધિકાર તત્ત્વનું સુદૃઢમાં સુદૃઢ સ્વરૂપ સુરિમયાતને સમાટને બહુ જ સારી રીતે સમજાવી દીધું જેના પ્રભાવથી સમાટનું હૃદય ચેટનું દ્યાર્દ્ર અને હોમવા બની ગયું ન કે 'ઉપરોક્ત' એ શબ્દ સાંભળવો પણ ચેટને માટે અસંભવ

× શ્રીલકશ્મરસ્તાદિપ્રદત્તયુગપ્રધાનપદપ્રવરઃ પ્રતિવર્ષાવા-
દીયાદિદ્ધાદિપાળમાલિકામારિપ્રવર્તકૈઃ । ધીપંત (? સ્તમ્ભ)-
તીર્થોદધિમીનાદિજીવસ્તકૈઃ । ધીશબંજયાદિતીર્થકસ્તોનકૈઃ ।
સર્વત્ર નોરક્ષાકારકૈઃ પંચનદીપીરસ્તાથકૈઃ । યુગપ્રધાનધી-
જિનચન્દ્રસૂરિભિઃ । આચાર્યધીજિનમિહનૂરિ ધીસમયગાજો-
પાધ્યાયવા. હંસપ્રમોદવા. સમયસુન્દરવા. પુણ્યપ્રધાનાદિનાહુગુર્તે ।
[શ્રીનિવિજયપદ સંપાદિત 'પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ' પૃષ્ઠ ૧૧૫]

ન સ્મિતને અપેક્ષા કરવાનું પત્રમાં ૩૪ સમાજ પોતાના તમામ

થઈ પડયો; અને માંસભક્ષણ ચરતે તો ઘૂણું પેદા થઈ ગઈ હતી. આ વાતને વિષે સમ્રાટ જહાંગીર તેમની ‘આત્મજીવની’ માં પોતાના રાજ્યારોહણ પછી પ્રકટ કરેલ ૧૨ આજ્ઞાઓમાંની ૧૧ મી આજ્ઞામાં આ પ્રમાણે લખે છે :-

આમાર જન્મ માસે સમગ્ર રાજ્યે માંસાહાર નિષિદ્ધ एवं વત્સરેર મધ્યે एमन एक एक दिन निर्दिष्टे थाकिते, जे दिन सर्व प्रकार पशुहत्या निषिद्ध। आमार राज्यारोहण दिन बृहस्पतिवार से दिन एवं रविवार केह मांसाहार करिते पारिवे ना। केनना से दिन जगत श्रृष्टि सम्पूर्ण होईयाछिल, से दिन कोन जीवेर प्रान हरन करा अन्याय। ११ वत्सरेर अधिक काल आमार पिता एई नियम पालन करियाछेन; एवं एई समयेर मध्ये रविवार दिन तिनि करवनऊ मांसाहार करेन नाई। सुकरां आमार राज्ये आमिऊ एई दिन मांसाहार निषिद्ध वलिया घोषण करितेछि”।

[જહાંગીરેર આત્મજીવની]

“મારા જન્મ માસમાં સમસ્ત રાજ્યમાં માંસાહાર નિષિદ્ધ રહેશે. વર્ષમાં એક એક દિવસ એવા રહેશે જેમાં સર્વ પ્રકારની પશુહત્યાનો નિષેધ રહેશે. મારો રાજ્યાભિષેકદિન અર્થાત્ બૃહસ્પતિવાર અને રવિવારે પણ કોઈ માંસાહાર નહીં કરી શકશે. કેમકે તે દિવસે સંસારનું સૃષ્ટિસર્જન સંપૂર્ણ થયું હતું, એ દિવસે કોઈપણ પ્રાણીની હત્યા કરવી અન્યાય છે. મારા પિતાએ અગિયારથી વધુ વર્ષો સુધી આ નિયમોને પાળ્યા છે, અને તે દરમિયાન રવિવારના દિવસે એમણે કદીયે માંસાહાર નહીં કરેલ, આથી મારા રાજ્યમાં પણ તે તે દિવસોમાં જીવહિંસા નિષેધ કરવાની હું ઉદ્દેશ્યપણા કરું છું”

સમ્રાટે કરેલ જીવહિંસાનિષેધનું સાંચું શ્રેય જૈનસાધુઓ-

ના સમાંગમના કૃણ સ્વરૂપેજ છે, એ વાત સુપ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર ડૉ. શ્રીવિસેન્ટ એ. સ્મિથ તેમના પુસ્તક "Akbar The Great. Mogal" "મહાન મોગલ અકબર" ના સન ૧૯૧૭ના સંસ્કરણમાં પૃ. ૧૬૭ પર લખે છે કે :-

"Akbar's action in abstaining almost wholly from eating meat and in issuing stringent prohibitions, resembling those of Ashoka, restricting to the narrowest possible limits the destruction of animal life, certainly was taken in obedience to the doctrines of his Jain Teachers. The infliction of capital penalty on a human being for causing the death of an animal, was in accordance with the practice of several famous ancient and Buddhist and Jain Kings. The regulations must have inflicted much hardship on many of Akbar's subjects and especially on the Mahammadans."

અર્થાત—અકબરે માંસનો લગભગ સંપૂર્ણ ત્યાગ કર્યો હતો, અને સમ્રાટ અશોકની માફક હુદ્રમાં હુદ્ર (ન્હાનામાં ન્હાની પાણી) છવડિસાનો નિષેધ કરવા જે સખ્ત ફરમાનો કાઢ્યાં, એ બધાં એના જૈન ગુરુઓના સિદ્ધાંતો અનુસારના આચરણનાંજ પરિણામ છે. સિદ્ધા કરનાર માનવીને સખ્ત સજા કરવી, એ પાણી પ્રાપ્તિન પ્રસિદ્ધ બોદ્ધ અને જૈન સમ્રાટોના દિવાજ અનુસારનુંજ કાર્ય હતું. આ આજ્ઞાઓ-ફરમાનોથી અકબરની પ્રજામાંનાં ઘણાં લોકોને, ખાસ કરીને સુન્નતમાનોને ઘણી મુશ્કેલી પડી હશે.

વળી પાણી પોતાના પુસ્તક " અકબર "ના પૃષ્ઠ નં. ૩૩૫ માં ડૉ. વિસેન્ટ સ્મિથ એજ બાબત સ્પષ્ટતાપૂર્વક લખે છે કે:—

He cared little for flesh food, and gave up

the use of it almost entirely in later year's, of his life, when he came under Jain influence".

અર્થાત્—માંસાહાર પરત્વે સમ્રાટને ગિદ્ગુલ રુચિ નહોતી, અને જીવનના અતિમ ભાગમાં તે જ્યારથી પોતે જૈનોના સમાગમમાં આવ્યા ત્યારથી તે એનો સર્વથા જ ત્યાગ કરી દીધો.

બાબૂ પૂરણચન્દ્રજી નાહર એમ. એ. બી. એલ એમ. આર. એ. એસ. મહોદયનાં સંગ્રહસ્થ એક ગુટકામાં પ્રાચીન કવિત્ત આ પ્રમાણે લખેલ છે:—

આદરિયો ચડોજતી તાર્કે અકવર, લોક હુવા સહુ લવૈ લવૈ ।

ગઢ જિળી જવે કીજતી ગાયાં, જીવનકે કો તઠે જવૈ ॥ ૧ ॥

પતિ અસુરાં લાગૌ આઈ, પાપ કવે ચરણા દિસિ કરિ ।

મંડલિ તિયાંલે સુરહે મારતા, મુરખા હીટલા તેથ મરિ ॥ ૨ ॥

પહવો ધરમ આદરે અકવર, જિજ ધર્મ દેસી બાંવડો જત્ત ।

મોજન કિવલા તિકે મંચંતા, પર મંસ ખાવા લિયાં પરત્ત ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ—સૂરિજીની વંદનાર્થે સમ્રાટ સામા ગયા, એમના સાથે પ્રજા અને અનુગામી અમીર ઉમરાવ પણ હતા. ગુરુના ચરણમાં સમ્રાટે બન્ને હાથ જોડી પ્રણામ કર્યા, એમના ઉપદેશથી સમ્રાટ જૈન ધર્મનો એટલો આદર કરવા લાગ્યા કે જેના પરિણામે જે કિલ્લામાં ગાયોની કતલ થતી હતી, મરઘાં અને હિટલા આદિ જાનવરો મર્યા જતાં હતાં, એ બધી કતલ બંધ થઈ ગઈ, એટલું જ નહીં પરંતુ સમ્રાટ કે જે પહેલાં માંસ ભક્ષણ કરતા હતા એમણે એનો ત્યાગ કરી દીધો.

સમ્રાટ જહાંગીરના કથનાનુસાર છેવટના અગિયારથી વધુ વર્ષો, અને ડૉ. વિન્સેન્ટ સ્મિથના ‘જીવનના અંતિમ ભાગ’ ના કથનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સમ્રાટના હૃદયમાં આટલો ઉંડો દયાભાવ જાગવાનું ખાસ કારણ જિનચંદ્રસૂરિજી અને એમના શિષ્ય શ્રીજિનસિંહસૂરિજીનો ધર્મોપદેશ જ છે. કેમકે સં.

૧૬૬૨ માં અકબરનો દેહાંત થયો, અને સં. ૧૬૪૯ થી અકબરને સૂરિજીના સત્સમાગમનો લાભ મળ્યો. સૂરિજી સં ૧૬૫૨ માં અકબરની પાસેજ હતા. એથી ઉપરના બંને કથનોને પરિપુષ્ટિ મળે છે.

આ કથનને ટેકો આપતા બીજાંય કેટલાંય પ્રમાણો મળે છે. ડૉ. સ્મિથે આગળ જતાં આ પ્રમાણો લખ્યું છે :-

But the Jain holy men undoubtedly gave Akbar prolonged instruction for years, which—largely influenced his actions and they secured his assent to their doctrines so far that he was reputed to have been converted to Jainism.”

— “Jain Teachers of Akbar”

“પણ, જૈન સાધુઓએ વર્ષો સુધી અકબરને ઉપદેશ આપ્યો હતો કે જેનો અકબરના કાર્યો પર મોટો પ્રભાવ પડ્યો હતો. તેઓએ પોતાના સિદ્ધાન્તોનો સ્વીકાર એટલે સુધી કરાવ્યો હતો કે લોકો સમ્રાટને જૈન સમજતા થઈ ગયા હતા”
— “અકબરના જૈન ગુરુઓમાંથી”

લોકોની આ સમજ કેવળ અનુમાન પ્રેરિત નહોતી, છિન્તુ યાસ્તવિક પણ હતી કેટલાંય વિદેશી સુસાક્ષ્ણને પણ અકબરનો વ્યવહાર નિહાળી એમ નિશ્ચય થઈ ગયો હતો કે અકબર જૈન સિદ્ધાન્તોનો અનુયાયી હતો.

આ સંબંધમાં ડૉ. સ્મિથ પોતાના “અકબર” નામક ગ્રંથમાં મોટા મહત્વની વાત પ્રકટ કરે છે. તેમણે ઉક્ત સુસાક્ષ્ણના સદરમાં પૃથ્થમાં ‘પિનોન્સ’ નામના એક પાર્શ્વગીઝ પાદરીના પત્રના એ ભાગને ઉદ્ધૃત કર્યો છે કે જે ઉપરજુન હરમને મિલ કરે છે. આ ભાગ એમણે સંલગ્નિત સન ૧૫૮

નાં હિસેમ્બરની ૩૭ તારીખે લખ્યો હતો; જે આ પ્રમાણે છે.

He follows the sect of the jains (Vertei).

અર્થાત્—“અકબર જૈન સિદ્ધાન્તોનો અનુયાયી છે”
(જૈનોના કેટલાંક સિદ્ધાન્તો પણ એણે આ પત્રમાં લખ્યા છે.)

આ પત્ર લખાયાનો સમય સં. ૧૬૫૨ (સન ૧૫૯૫) છે. ષરાબર આ સમયે શ્રીજિનયંદ્રસૂરિજી મહારાજ, શ્રીજિનસિંહજી સૂરિજી આદિ લાહોરમાં અકબરની પાસે હતા. આથી અકબરને જૈનધર્માનુરાગી કહેવડાવાનો શ્રેય સૂરિજીનેજ છે. કેમકે આ પ્રભાવ સૂરિજીના સતત ધર્મોપદેશનોજ છે.

પ્રોફેસર ઈશ્વરીપ્રસાદ પોતાના પુસ્તક A short history of Muslim Rule in India “ભારતના મોગલ શાસનનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ” નાં પ્રથમ સંસ્કરણમાં પૃષ્ઠ નં. ૪૦૬ પર લખે છે.

“The Jain teachers who are said to have greatly influenced the emperor's religions out look were Hiravijaya suri, Vijayasena suri, Bhanuchandra Upadhyaya and Jinchandra. From 1578 onwards one or two jain teachers always remained at the court of the Emperor. From the first he received instructions in the jain doctrine at Fatehpur and received him with great courtesy and respect. The last (i. e. jinchandra) is reported to have converted the emperor to jainism.....

Yet the jains exercised a far greater influence on his habits and mode of life than the jesuits.....

The tax on pilgrims to the Satrunjaya hills was abolished and the holy places of the jains were placed under his control. In short, Akbar's giving

up of meat, the prohibition of injury to Animal life were due to the influence of jain teacher's."

અર્થાત્ - સમ્રાટના ધાર્મિક વિચારો પર મહાન પ્રભાવ પાડવાનું જે જૈન ગુરુઓ વિશે કહેવાય છે, તેઓ હિરવિજયસૂરિ, વિજયસેન-સૂરિ, ભાનુચન્દ્ર ઉપાધ્યાય અને જિનચન્દ્રસૂરિ હતા. સન્ ૧૫૧૮ પછી એક કે બે જૈનગુરુઓ સમ્રાટની રાજસભામાં સદા દાયમ રહ્યા કરતા. સરૂઆતથી તે સમ્રાટ અકબરે જૈન સિદ્ધાંતોની શિક્ષા દ્રોતેપુરમાં પ્રાપ્ત કરી હતી. અને તેઓ જૈનગુરુઓનો અત્યંત શ્રદ્ધા યોગ્ય આદરની સાથે સ્વાગત કરતા હતા. કહેવાય છે કે જિનચન્દ્રસૂરિજીએ સમ્રાટને જૈન ધર્મમાં દીક્ષિત કરી દીધા હતા..... તેમ છતાંયે સમ્રાટના નિવૃત્તિ અને ચાલચલન પર જેમુએટ (અન્યધર્મી) લોકો કંઈ જાણતા હતા તે પ્રભાવ બહુ અધિક હતો....., શત્રુત્ય પાલનના ચાલિઓ પરનો દરવેરો હટાવી દીધો હતો. અને લેંગના તીર્થસ્થાનો સમ્રાટની સંરક્ષતામાં રાખ્યા હતા. નેપથમાં (મેટલું) કહેવું બસ છે કે સમ્રાટના ચિત્તમાં) માંસા-ભક્ષણ પરિત્યાગ અને જીવહિંસાનો વિરોધ (જે થયું તે) જૈન ગુરુઓના પ્રભાવદાસજ થયું હતું.

સાહિત્યમહારથી શ્રીમાન મોહનલાલ દલ્લીચંદ દેસાઈ B. A. L. L. B. (VAKIL, HIGH-COURT BOMAY) ખેલાની પુસ્તક 'જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ' પૃ. ૪૫૬ માં આ પ્રમાણે લખે છે.

"તેમજ અસ્તરગચ્છના જિનચન્દ્રસૂરિ આદિએ સમ્રાટ અકબર પર ખીમે ખીમે ઉત્તરોત્તર વિશેષ પ્રમાણમાં પ્રભાવ પાડી તેને જીવહિંસાના પૂરા રંગવાળો કર્યો હતો તેમાં કિંચિત માત્ર અક નમી, જે વાતની સાક્ષી તે બાદશાહે બહાર પાડેલા ફરમાનો

પરથી, તેમજ અબુલ-ફઝલની ‘આઈન-ઈ-અકબરી,’ બદાઉનીના ‘અલ-બદાઉની,’ ‘અકબર-નામા’ વગેરે મુસલમાન લેખકોએ લખેલા ગ્રંથો પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે.”

કેવળ અકબર પરજ નહીં, કિન્તુ એના પુત્ર સલીમ આદિ પર પણ સૂરિજીનો પ્રભાવ યથેષ્ટ હતો. એમનો આખો પરિવાર સૂરિજી મહારાજનો પરમ ભક્ત બની ગયો હતો. સમ્રાટના સલાસદ આદિ પર પણ સૂરિજીનો ખાસો પ્રભાવ હતો. જેમાં શેખ અબુલ-ફઝલ, * આબમખાન, ખાનખાના અબ્દુર્રહીમ x અને નવાબ મુકુરખાન આદિ વિશેષ ઉલ્લેખનીય છે. આ બાબતનો ઉલ્લેખ તત્કાલીન સૂરિજીની ગઢૂંલીઓમાં મળી આવે છે. ÷

* અબુલફઝલનો જન્મ સન્ ૧૫૫૧ ઇ. (હિ. સ. ૯૫૮ ના મોહરમની ૬ ટી તારીખે) થયો હતો. સન ૧૫૭૪ માં તેઓ અકબરના દરબારમાં દાખલ થયા. ધીરે ધીરે ઉંચી પદવી પ્રાપ્ત કરતાં કરતાં ઈ. સન્ ૧૬૦૨ માં એમને પાંચ હજારીનું મનસખ (સેનાધ્યક્ષપણું) મળ્યું. સમ્રાટ એમના શાંત સ્વભાવ, નિષ્કપટ વૃત્તિ અને સ્વામીભક્તિ પર વિશેષ સ્નેહ અને વિશ્વાસ રાખતા હતા. અબુલફઝલ અકબરના સર્વસ્વ હતા, એમ કહીએ તોય જરાય અતિશયોકિત નહીં થાય.

x ખાનખાનાનો જન્મ સં. ૧૬૧૩ના માગસર શુ. ૧૪ ના રોજ થયો હતો. એનું પૂરું નામ ‘ખાનખાનાન મિર્ઝા અબ્દુર્રહીમ’ હતું. એના પિતાનું નામ ‘ઐરામખાન’ હતું. એણે ગુજરાત પર વિજય કર્યો એથી પ્રસન્ન થઈ સમ્રાટે એને “ખાનખાના” નો ખિતાબ આપ્યો. અને પાંચ હજાર ફોજનો સેનાપતિ બનાવ્યો. આ બાબતમાં વિશેષ જાણવાને “ખાનખાના-નામા” અને ‘આઈન-ઈ-અકબરી’ જૂઓ.

÷ અવલિયટ અકબર, તાસુ અંગજ, સવલ સાહિ સલ્તમ ।

જેઘ અવુલ, આજમ જ્ઞાનજ્ઞાના, માનસિંહસુ પ્રેમ ॥ ૧. ॥

ગચ્છપતિ ગાઈયડ, જિનચંદ્રસૂરિ, મુનિમહિરાણ ।

(સમયસુંદર કૃત જિનયંદ્રસૂરિ ગીત)

સં. ૧૬૧૭ માં પાટણમાં ધર્મસાગર નામના તપગન્ધીય ઉપાધ્યાયને ૮૪ ગન્ધે એકવ્ર ચર્મ સંઘથી બાદિષ્ટન કરેલ, અને એના તત્વતરંગીણી વૃત્તિ ન આદિ અંધાને અપ્રમાણિક રસથી અશબ્ય અંધાને એના પોતાના ગુરુઓ તરફથી જ જલ-શરણ કરવામાં આવેલ. અને ધર્મસાગરે એ દુષ્ટદૃન્યતાં સંઘ સમક્ષ “મિચ્છામિ દુષ્ટકં” કીધાં. આ બધું વર્ણન અમે એવા પ્રકરણમાં કરી ચૂક્યા છીએ. આટઆટલું અત્યાચાર સાગરજીએ પોતાની દુટેવ ન છોડી તે નજ છોડી. કેમકે એક માણસનો ત્યારે સ્વભાવ કે અભ્યાસ થઈ જાય છે, ત્યારે એને ધારવાનું કામ અસાધ્ય નહીં તો દુસ્સાધ્ય તો જરૂર થઈ જાય છે.

ન “આ તત્વતરંગીણી વૃત્તિની સં ૧૬૧૭ ની વિગિત પ્રત પાટણના તાટીપાર્શ્વનાથ બંડાર શ. ૧૫ માં છે, તેમાં વાળુવું છે કે આ અંધતા કતી સર્વગન્ધ સૂરિમાથી વિવશાસનગાથી ઉત્તર પ્રાપ્તિ મર્યા માટે બાદિષ્ટન કરેલ ધર્મસાગર છે.”

એક રાજસ્થાની કવિએ શું સુંદર વાક્ય કહ્યું છે કે—

“જ્યારા પડ્યા સ્વભાવ કે, જાસી જીયસું ।

નીમ ન મીઠા હોય જો, સૌંચો ગુઢ ધીયસું” ॥

આ કહેવત સાગરજીને ખરાખર લાગુ પડી હતી. સં. ૧૬૨૮માં એમણે ફરીથી “પ્રવચન પરીક્ષા” નામક વિષમય અને સાહિત્યમાં કલાંક સમે એક ગ્રંથ—નિર્માણ કર્યો. આમાં એમણે અનેક જૈન સંપ્રદાયોનું ખંડન કરી કેવળ પોતાની આચરણવાળાઓને સાચા બતાવવાનો નિષ્કળ પ્રયત્ન કર્યો. આ ગ્રંથ ઉપરાંત એમણે આજ વર્ષમાં ઇર્ધાપથિકી ષટ્ત્રિંશિકા” અને અને સં. ૧૬૨૮માં “કલ્પકિરણાવલી” નામની વૃત્તિ બનાવી.

રજીના સ્વભાવનો મનન કરતાં આ વસ્તુ વધારે સંભવિત લાગે છે.

ધર્મસાગરજી વિષે વધુ જાણવા માટે (૧) ધર્મસાગર ગણિ રાસ અને શ્રીજિનવિજયજીનો “મહોપાધ્યાય ધર્મસાગર” નામક લેખ (આત્માનંદ પ્રકાશ પુ. ૧૫) અને એમના ઉત્સૂત્ર-પ્રરૂપણાને માટે તપાગચ્છીય વિદાનો કૃત નીચેના ગ્રંથો જુઓ.

(૧) કુમુતાહિ વિષ જંગુલી (૨) પટ્ટત્રિંશજ્જલ્પ વિચાર (૩) રત્નહિતોપદેશ (૪) આરબોલ રાસ (૫) સોહમકુલ રત્ન પદાવલી (૬) કલ્પ સુબોધિકાવૃત્તિ (૭) વિજય તિલક સૂરિ રાસ (૮) પટ્ટત્રિંશન્મધ્યસ્થ જલ્પ વિચાર (૯) લઘુપટ્ટત્રિંશજ્જલ્પ વિચાર (૧૦) ૧૦૮ બોલ સજ્જાય (૧૧) છત્રીસ બોલ બાર બોલ સંગ્રહ (૧૨) કેવલી સ્વરૂપ સજ્જાય (૧૩) વિજયજ્ઞાન, વિજયહીર અને વિજયસેન સૂરિના ૭-૧૨અને ૧૦ બોલ ઇત્યાદિ.

ખરતરગચ્છ વાળાઓએ પોતાના ગચ્છની આચરણાઓને સિદ્ધાંતસમ્મત પ્રમાણિત સિદ્ધ કરતાં ધર્મસાગરજીના ઉત્સૂત્રોના ખંડન રૂપે. (૧-૨) જય સોમજી કૃત પ્રશ્નોત્તરદ્વય (૨૬-૧૪૧ પ્રશ્ન), (૩) ગુણવિનયજી કૃત કુમતિ મત ખંડન (સં. ૧૬૬૫), (૪) એમનીજ પ૧ બોલ ચૌપાઈ સંવૃત્તિ તથા (૫) લઘુ તષોઠ વિચાર સાર (૬) ધર્મસાગર ખંડન આદિ ગ્રંથો બનાવ્યા.

કોંપાની જેદર નથી કે આ અધોમાંય સાગરજીએ પોતાના સદાજ સ્વભાવાનુસાર વિદ્યુત અને ખંડનાત્મક શૈલિનેજ ગ્રાપનાવેલ. એટલે આ બધા અધોમાં પોતાની વિદ્યાના અભિમાનમાં ઉન્નત બની બચકર અસત્ય આદેષો અને સાધાસાથ અસહ્ય અને અતિ કટુ વચનોથી શ્રીજિનદત્તસૂનિહ આદિ યુગપ્રધાન શાસ્ત્ર પ્રભાવક સદાપુરુષોની નિંદાજ કરી.

સાગરજીના “મિઝ્યા હુષ્ટો” પણ કલ્પસૂત્ર વૃત્તિ નિર્દિષ્ટ કુંભારના “મિઝ્યામિ હુકકડ” ની બાત જેવાજ ગયા, અને આની એમની પ્રવૃત્તિથી જૈનશાસનમાં દેવાગિની વિપમત્તવાળાઓ અતિતીવ્રપણે પ્રક્ટી હતી, જેના હુષ્ટણ આલેખનુ બધા ગન્ઠોમાં અસપરસ વૈમનસ્યરૂપે બોગવાનું તજરું પડે છે. અન્ય ગન્ઠવાળાઓને તો આથી વિશેષ અતિ ન મર્ષ પડે તપગન્ઠવાળાઓના કેટલાંય વિદ્વાનોએ એમના પદા હીંમત જેને પરિણામે એ ગન્ઠની સંગઠન શક્તિ અત્યંત હીણ થઈ ગઈ, અને અંદરઅંદરના વેરકેર જેટલા બધા વધી ગયા કે જેથી “આણન્દ સૂર” અને “દેવસૂર” નામના ગન્ઠો જે સદાને આરે મર્ષ ગયા.

આપણા સરિચનાવક શ્રીજિનચન્દ્રસૂનિહને સચ્ચાટની સામે મંદક વિદ્વાનોની મંડલીમાં ઉપસૂંપત પ્રવચન પરીણામિ સંકેતની નિસારતા અને અસહ્યતા વિશિષ્ટ કરી બતાવી અને પાલિ :

“આરો પણુ નિરિમેલ્લગાથા મન્ને, અરર મમે સમ મેદ તથા મોમ પણુ મંદર પહો, કમે સમ્મ વચ્ચન્ને મમે, કે ખરોજ નિપ તથા દોરે સમ્મી પરી રે, મે સમ્મદ સ્મિત મેદેલે, જ મદાવ મદાવરે,

વિદ્વાનોએ પણ એ ગ્રંથોને અપ્રમાણિત અને અમાન્ય કબૂલ્યા. x

ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયા બાદ જે સમયે સૂરિજીએ લાહોરથી વિહાર કર્યો. એ સમયે એમની સાથે બહુ મોટા પ્રમાણનો સંઘ હતો. એની સાથે સૂરિજી મહારાજે ગુરુ મુકુટ+ સ્થાનમાં મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રે બનાવેલ શ્રીજિનકુશલસૂરિજીના સ્થાનની યાત્રા કરી, જેનો ઉદ્દેશ રત્નનિધાનજી કૃત ‘જિનકુશલસૂરિ સ્તવન’ માં આ પ્રમાણે છે :—

મતિસાગર કર્મચન્દ્ર મંત્રીશ્વર મગ્ગિણ જન દુઃખ કાટઈં ।

થિરથાનક ગુરુપગલા થાપો મહિમંડલિ જસ યાટઈં ॥ ૧ ॥

યુગપ્રધાન જિનચંદ્ર મહામુનિ જિનમાણિકસૂરિ પાટઈં ।

શ્રીલાહોર સકલ સંઘસેતી, જાતરા કરત સુહુ ઘાટઈં ॥ ૪ ॥

ત્યાંથી આમાતુઆમ વિચરતા સૂરિમહારાજ હાપણાઈ પધાર્યા. ત્યાંના સંઘના ખાસ આગ્રહથી તેમણે સં. ૧૬૫૨ નો ચાતુર્માસ હાપણાઈ કર્યો. સૂરિજીની હાજરીથી સંઘમાં સારી ધર્મજાગૃતિના અંગે ધર્મની અતિભારે પ્રભાવના અને શાસનોન્નતિ થઈ.

x ચિત્રતથતયા શ્રોશાહિરાજસમક્ષં નિરાકૃત(દૂરીકૃત) - કુમતિકૃતોત્સૂત્રીયકુવચનમય(અસમ્યસંશનમય)પ્રવચનપરીક્ષાદિ-વ્યાખ્યાનવિચારૈઃ ।

[સં. ૧૬૬૨ માં પ્રતિષ્ઠિત શ્રીખીડાનેર, ઋષભદેવજીની પ્રતિમાનો લેખ]

“વલી તપાંસુ ઘળીવાર પોથીનઈં મામલઈં પાતસ્યા અક્કવર હજૂરિ પોથી યોટી કરી જય પામ્યા”

(જિનકૃપાયન્દ્રસૂરિ જ્ઞાનભંડારસ્થ પદાવલી)

+ આ ગુરુ-મુકુટ નામનું સ્થાન લાહોરની નજીક હજીએ વિદ્યમાન છે દાદાજીના ચરણોના લેખ બાબતમાં શ્રીમાન્ બનારસીદાસ જૈન એમ. એ. પાસેથી બાબુવા મળ્યું કે એ અક્ષરો ધસાઈ જવાથી વંચાતાં નથી.

પંચતરી સાધના અને પ્રતિષ્ઠાઓ.

{ લા } દોરમાં મંત્રીશ્વર કર્મચંદ્રના મુખથી સમ્રાટે
 { } શ્રીગિરનામુરિષીતુ ચરિત્ર સાંચેલું, જેમાં
 પંચતરીના પીરોની સાધનાના પ્રચંબનું વર્ણન કરતાં મંત્રીશ્વરે
 એમને બારે વચનકૃત કરેલ એટલે સૂરિશ્રીને પણ એવી સાધના
 કરવા માટે એમને વિનંતિ કરી. સમ્રાટના ક્રોધાર્થી x અને

x પાટાનના પીચરી પાર્શ્વનાથ મંદિરના કિશોરેન (દં.૧૬૫૩)
 માં આ પ્રમાણે લખેલ છે :

સંઘોન્નતિના હેતુથી સૂરિજીએ પંચનદી-સાધન કરવાનો વિચાર કર્યો. પ્રસંગની અનુકૂળતાએ પ્રાપ્ત થતાં સૂરિજીએ ત્યાંથી વિહાર કર્યો, અને આમાનુષામ ધર્મપ્રભાવના કરતા સંઘની સાથે મુલતાન પધાર્યા. સૂરિજીના આગમન-સમાચાર મળતાં નગરના તમામ લોકો સૂરિજીના દર્શને આવ્યાં, જેમાં ખાન, મલિક અને શેખ આદિ રાજ્યાધિકારીઓ પણ અનેક હતાં, તે બધાં સૂરિજીના દર્શનથી અલૌકિક આનંદ પામ્યા અને ધામધૂમથી નગરપ્રવેશોત્સવ કર્યો. ધર્મપ્રભાવના કરતા કરતા સૂરિજી ત્યાંથી પંચનદીના તટ પર ચન્દુવેલિ પત્તનમાં પધાર્યા. આ પ્રવાસ દરમ્યાન સમ્રાટની આજ્ઞાથી સૂરિજીને સર્વત્ર અનુકૂળતા રહી. સ્થળે સ્થળે એમનો ભારે આદર-સત્કાર થયો. અભયદાન આદિ ધર્મતત્ત્વનો ખૂબ પ્રચાર થયો. x સિંધ અને પંજાબમાં સૂરિજીની કીર્તિ ખૂબજ પ્રસરી ચૂકી અને જૈન ધર્મની ઉન્નતિ અને મહત્તા પણ વધી.

(?)વા(ના)દિવિશેષશ્રીસંઘોન્નતિકારક-વિજયસાનગુરુયુગપ્રધાન શ્રી ૧૦૮ શ્રીજિનચન્દ્રસૂરીશ્વરાણાં... ।

અમને આ શિલાલેખનો ફોટો ખરતરગચ્છનાયક શ્રીજિનકૃપાયંદ્ર સૂરિજીના વિદ્વાન શિષ્ય પ્રવર્તક શ્રીસુખસાગરજી પાસેથી મળ્યો, અને એની નકલો ગણાધીશ શ્રીહરિસાગરજી અને વિદ્વાન મુનિવર્ય શ્રીરત્નમુનિજી અચાર્યપદપ્રાપ્તિનંતર શ્રીજિનરત્નસૂરિજી મહારાજ પાસેથી પ્રાપ્ત થઈ છે. હુકમિ શ્રીશાહિનૈ, પંચ નદી સાધિનૈ, ઉદય કિયો સંઘનો સવાયો સંઘપતિ સોમજી, સુણો મુજ વીનતિ, સોય જિગચંદ ગુરુ આજ આયો॥ [લઃખ્ય કલ્લોલ કૃત ગદ્દલી]

x ઠામિ ઠામિ હુકમ શ્રીશાહિનૈ, કહતાં ધર્મ વિચાર અભયદાન મહિયલે વરતાવતાં, સંઘઉદય જયકાર ॥૫૧॥ (પદ્મારજકૃત પંચનદી સાધન ગીત)

યુગપ્રધાનાચાર્ય શ્રીજિનયંદ્રસુહિતના પંચ નદી સાધવાનું દ્રશ્ય
 [કલકત્તાવાલા શ્રીમાન્ લક્ષ્મીચંદ્ર શેઠના સૌજન્યથી સંગ્રાહિત પ્રાચીનચિત્ર]

સૂરિજી પંચ નદી (ના અધિષ્ઠાતા દેવોને) સાધીને x
પ્રાતઃકાળમાં (પાછા ચંદુવેલી) પંચતન પંધાર્યા. વિવિધ વાજિત્રો
વાગવા લાવ્યા., નગરમાં અપાર આનંદ છવાઈ રહ્યો. ભક્ત શ્રાવ-
કોએ ચાચકોને મોં માળ્યા દાન આપ્યાં. ઘોરવાડ કુળના શાહ
નાનિગના સુપુત્ર રાજપાળે પોતાના દ્રવ્યનો ધૂટથી સહુપયોગ

x પંચ નદીની સાધના સર્વ પ્રથમ તો સંઘની ઉન્નતિને માટે
શ્રીજિનદત્તસૂરિજીએ કરેલ. એ પછી જિનસમુદ્રસૂરિજી અને જિનમાણિક્ય-
સૂરિજીએ પણ એ સાધના કર્યાનાં ઉદ્દેશો પટ્ટાવલિયોમાં મળે છે. પંચ
નદી સાધનાની બાબતમાં શ્રીજિનવિજયજી સંપાદિત! ખરતરગચ્છ
પટ્ટાવલી-સંગ્રહ! (પટ્ટાવલી નં. ૩) માં વિશેષ વૃત્તાંત બાણવા મળે છે.
જે કે આ સાધનામાં અષ્ટકાય જીવોની વિરોધનાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય
છે, પરંતુ કારણ વશ જેમ નદી પાર કરવાની જિનાગમોમાં આજ્ઞા છે.
(તેમ શાસન પ્રભાવનાને કારણે આ સાધનમાં દોષનું કારણ ન મનાય, શાસન
પ્રભાવના નિમિત્તે તત્કાલીન ઇતિહાસિક ચક્રવર્તી નમુચીને પ્રાણાંત શિક્ષા
દધને પણ મહાસુનિ વિષ્ણુકુમારજીએ માત્ર ધર્યાપથીકી પ્રતિક્રિાનેજ
આત્મશુદ્ધિ કરી શાસ્ત્ર પ્રસિધ્ધ છે,) આ પ્રશ્નનું વધુ સ્પષ્ટીકરણ
ઉ. જયસોમજીએ પોતાના ‘પ્રશ્નોત્તર ગ્રંથ’ ના પ્રશ્ન નં. ૧૩૯ ના ઉત્તરમાં
આ પ્રમાણે કરેલ છે :—

‘જે સ્વરતરગચ્છ પંચનદી સાધે છે, વલી ક્ષેત્રપાલ યોગીની નદી પ્રમુખ
ધર્માર્થીનઈ સાધવા નથી કહા, તે પિણ સાધે છે, વલી ર્હાં ઘણી જીવ
વિરાધના થાઈ છે તે સ્યુ? તત્ત્વાર્થે:—શ્રીસંઘનઈ સમાધાનનિમિત્તિ
શ્રીયુગપ્રધાન શ્રીજિનદત્તસૂરિજીએ ૫ નદીયાંના દેવતા સૂરિ-મંત્રનઈ ગુણો
તથા તપ સંયમઈ સંતોષ્યા હુંતા. દેવતાઈ પિણ સંતુષ્ટ થઈ થકે વાચા
લીધી હુંતી જે ર્ણઈ દેશમાંહિ તુમારા ગચ્છનાયક આવે તે ર્હાં ૫ નદી
નઈ એકઠઈ મેલ થઈ સૂરિમંત્ર જાપ કરૈ, અમ્હૈ પિણ સંઘના વિજ્ઞ વારિ-
સ્યાં એતલૈ વર દીધૈ થકે શ્રાવક શ્રાવિકાએ પુણિ તેહ દેવતાને વલી વાકુલની

સૂરિજી પંચ નદી (ના અધિષ્ઠાતા દેવોને) સાધીને x
પ્રાતઃકાળમાં (પાછા ચંદુવેલી) પંચન પધાર્યા. વિવિધ વાર્જિત્રો
વાગવા લાખ્યા., નગરમાં અપાર આનંદ છવાઈ રહ્યો. ભક્ત શ્રાવ-
કોએ ચાચકોને મોં માખ્યા દાન આખ્યાં. ઘોરવાડ કુળના શાહ
નાનિગના સુપુત્ર રાજપાળે પોતાના દ્રવ્યનો ઘૂટથી સદુપયોગ

x પંચ નદીની સાધના સર્વ પ્રથમ તો સંઘની ઉન્નતિને માટે
શ્રીજિનદત્તસૂરિજીએ કરેલ. એ પછી જિનસમુદસૂરિજી અને જિનમાણિક્ય-
સૂરિજીએ પણ એ સાધના કર્યાનાં ઉદ્દેશો પટ્ટાવડિયોમાં મળે છે. પંચ
નદી સાધનાની બાબતમાં શ્રીજિનવિજયજી સંપાદિત! ખરતરગચ્છ
પટ્ટાવડી-સંગ્રહ! (પટ્ટાવડી નં. ૩) માં વિશેષ વૃત્તાંત બાણવા મળે છે.
જો કે આ સાધનામાં અધ્યાય છવેની વિરોધનાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય
છે, પરંતુ કારણ વશ જેમ નદી પાર કરવાની જિનાગમોમાં આજ્ઞા છે.
(તેમ શાસન પ્રભાવનાને કારણે આ સાધનમાં દોષનું કારણ ન મનાય, શાસન
પ્રભાવના નિમિત્તે તત્કાલીન ઇત્તરિક ચક્રવર્તી નમુચીને પ્રાણાંત શિક્ષા
દેખને પણ મહામુનિ વિષ્ણુકુમારજીએ માત્ર ધર્મપથીકી પ્રતિક્રિાનેજ
આત્મશુદ્ધિ કરી શાસ્ત્ર પ્રસિંધ છે,) આ પ્રશ્નનું વધુ સ્પષ્ટીકરણ
ઉ. જયસોમજીએ પોતાના ‘ પ્રશ્નોત્તર ગ્રંથ ’ ના પ્રશ્ન નં. ૧૩૯ ના ઉત્તરમાં
આ પ્રમાણે કરેલ છે :—

“જે ખરતરગચ્છ પંચનદી સાધે છે, બલી ક્ષેત્રપાલ યોગીની નદી પ્રમુખ
ધર્માર્થીનઈ સાધવા નથી કહા, તે પિણ સાધે છે, બલી ર્હાં ઘણી જીવ
વિરાધના થાઈ છે તે સ્યું? તત્તાર્થે:—શ્રીસંઘનઈ સમાધાનનિમિત્તિ
શ્રીયુગપ્રધાન શ્રીજિનદત્તસૂરિજીએ ૫ નદીયાંના દેવતા સૂરિ-મંત્રનઈ ગુણે
તથા તપ સંયમઈ સંતોષ્યા હુંતા. દેવતાઈ પિણ સંતુષ્ટ થઈ થકે વાચા
લીધી હુંતી જે ર્ણઈ દેશમાંહિ તુમારા ગચ્છનાયક આવે તે ર્હાં ૫ નદી
નઈ એકઠઈ મેલ થઈ સૂરિમંત્ર જાપ કરૈ, અમ્હૈ પિણ સંઘના વિન્ન વારિ-
સ્યાં એતલૈ વર દીધૈ થકે શ્રાવક શ્રાવિકાએ પુણિ તેહ દેવતાને બલી બાકુલની

કરી ખૂબ સુયશપ્રાપ્ત કર્યો. ત્યાંથી સૂરિજી ઉચ્ચનગર આવ્યા. ત્યાં શાંતિદાયક સોળમા તીર્થંકર શ્રીશાંતિનાથપ્રભુના દર્શન, વંદન કરી “દેરાઉર” પધાર્યા. ત્યાં પ્રકટ પ્રભાવી દાદા સાહેબ શ્રીજિન-કુશલસૂરિજીના સ્વર્ગસ્થાનમાં ચમત્કારી ગુરુચરણોના દર્શન કર્યા.

ત્યાંથી વિહાર કરી જૈસલમેર આવતાં સૂરિજીએ માર્ગમાં પોતાના ગુરૂ શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિજીના સ્વર્ગસ્થાન પર એમનાં સુંદર સ્તૂપનાં દર્શન કર્યાં. અને નવહરપુરમાં પાર્શ્વનાથજીની યાત્રા કરી મિતિ કાગણ સુદિ ૨ ના દિવસે જૈસલમેર પધાર્યા.

પૂજા સાહમ્મી મળી કીધી, એતલ મેલિ સંઘનઈ કાર્યે આજ પિળ ૫ નદી સાથે છે એ ચાલિ છે. તથા ઠાળાંગ સૂત્ર માંહિ પાંચમેં ઠાળે પાંચ મહા નદી નહ કારણે “ઉત્તરિત્તે વા સંતરિત્તે વા” ઇત્યાદિ પાઠ જોજ્યો, જે ઉતરતાં પિળ જીવ વિરાધના થાતાં ઈરિયાવહી પ્રમુખ પઢિક્કમે, એવં વિચારીજ્યો, તથા શ્રુતદેવતા, ક્ષેત્રદેવતા, ભુવનદેવતાના કાઠસગ્ગ પઢિક્કમળાંમાંહિ કરી થુદ પ્રમુખ કહે છે તે વિમાસિજ્યો દૃષ્ટિરાગ છોડેજ્યો. વલિ રૂમ લોક કહાવત સાંમલી છઈ જે ઋષીમતી હીરવિજયસૂરિ, ગચ્છનઈ ઉદય નિમિત્ત ઉચ્છિષ્ટ ચંડાલિની દેવતા મહેલે પ્રકારિ સાધવી માંડી હતી પળ કીળહીક મેલિ ન સધાળી કિંતુ કોપિત થઈ, પછી યતિશત ૨ તથા ૨૫૦ યતિના યાન દીધા પછે વલી ફેરી સાધી ગચ્છ પ્રતિષ્ઠા પિળ થઈ, રૂઠ સાચ કેવલી જાણે વલી ધાણધારદેશે મગરવાડ ગામ પાલ્હણપુરને પાસિ માણિમદ્ર નામેં લોક પ્રસિદ્ધ ક્ષેત્રપાલ છઈ સિદ્ધૂર તેલ તિલવટીરેં પૂજાઈ છે, તિહાં લહુડી પોસાલનાં તપા આચાર્ય પદ સ્થાપનાનઈ અધિકારિ સવા મળ ગુલ પાપડી કરી પૂજી એક રાતિ ગુણના કરી તેહનઈ આરાધે છે, પાતિસાહ પાસ જાતાં ઋષિમતી હીર-વિજયસૂરિરેં પિળ તેતલી વિધિ ગુલપાંપડી કરાવી પાલ્હણપુરના શ્રાવકાં પાસે પૂજા કરાવી ગુણના કરી શ્રીજી પાતિસાહ પાસ ગયા, સમહતા થયા, એ વાત સર્વ લોક જાણે છે પાલ્હણપુરના લોકને પુછી ચૌકસ કરિજ્યો રૂમ શ્રી-મગરવાડિ યક્ષ આરાધતાં મિથ્યાત ન થાઈ એવં વિમાસિજ્યો.

સૂરિજી પંચ નદી (ના અધિષ્ઠાતા દેવોને) સાધીને x
પ્રાતઃકાળમાં (પાછા ચંદુવેલી) પંચતન પધાર્યાં. વિવિધ વાજિંત્રો
વાગવા લાવ્યા., નગરમાં અપાર આનંદ છવાઈ રહ્યો. ભક્ત શ્રાવ-
કોએ ચાચકોને મોં માળ્યા દાન આપ્યાં. ઘોરવાડ કુળના શાહ
નાનિગના સુપુત્ર રાજપાળે પોતાના દ્રવ્યનો છૂટથી સદુપયોગ

x પંચ નદીની સાધના સર્વ પ્રથમ તો સંઘની ઉન્નતિને માટે
શ્રીજિનદત્તસૂરિજીએ કરેલ. એ પછી જિનસમુદ્રસૂરિજી અને જિનમાણિક્ય-
સૂરિજીએ પણ એ સાધના કર્યાનાં ઉલ્લેખો પદ્માવલિઓમાં મળે છે. પંચ
નદી સાધનાની બાબતમાં શ્રીજિનવિજયજી સંપાદિત! ખરતરગચ્છ
પદ્માવલી-સંગ્રહ! (પદ્માવલી નં. ૩) માં વિશેષ વૃત્તાંત જાણવા મળે છે.
જો કે આ સાધનામાં અધ્યાય જીવેલી વિરોધનાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય
છે, પરંતુ કારણ વશ જેમ નદી પાર કરવાની જિનાગમોમાં આજ્ઞા છે.
(તેમ શાસન પ્રભાવનાને કારણે આ સાધનમાં દોષનું કારણ ન મનાય, શાસન
પ્રભાવના નિમિત્તે તત્કાલીન ઈત્વરિક ચક્રવર્તી નમુચીને પ્રાણાંત શિક્ષા
દેખને પણ મહામુનિ વિષ્ણુકુમારજીએ માત્ર ધર્યાપથીકી પ્રતિક્રિયેજ
આત્મશુદ્ધિ કરી શાસ્ત્ર પ્રસિધ્ધ છે,) આ પ્રશ્નનું વધુ સ્પષ્ટીકરણ
ઉ. જયસોમજીએ પોતાના ‘ પ્રશ્નોત્તર ગ્રંથ ’ ના પ્રશ્ન નં. ૧૩૯ ના ઉત્તરમાં
આ પ્રમાણે કરેલ છે :—

“જે खरतरगच्छि पंचनदी साधै छै, बली क्षेत्रपाल योगीनी नदी प्रमुख
धर्मार्थीनई साधवा नथी कहा, ते पिण साधै छै, बली इहां घणी जीव
विराधना थाइ छै ते स्युं? तत्रार्थे:—श्रीसंघनइ समाधाननिमित्ति
श्रीयुगप्रधान श्रीजिनदत्तसूरिजीए ५ नदीयांना देवता सूरि-मंत्रनई गुणणे
तथा तप संयमई संतोष्या हुंता. देवताई पिण संतुष्ट थए थके वाचा
लीधी हुंती जे इणइ देशमांहि तुमारा गच्छनायक आवे ते इहां ५ नदी
नई एकठइ मेल थए सूरिमंत्र जाप करै, अम्है पिण संघना विज्ज वारि-
स्यां एतलै वर दीधै थके श्रावक श्राविकाए पुणि तेह देवताने बली बाकुलनी

ત્યાંના સંઘના હર્ષનો પાર ન રહ્યો. કેમકે સં. ૧૬૩૯-૫છી પૂજ્ય-શ્રીનું જૈસલમેર ખાતે પધારવું થયું નહોતું, એટલે લોકોના દિલમાં ગુરૂદર્શનની અધિકાધિક અભિલાષા હતી. ત્યાંના રાવલ ભીમજી * અને સમસ્ત શ્રીસંઘે સૂરિ મહારાજનો પ્રવેશોત્સવ.

* આ રાવલ હરરાજજીના પુત્ર હતા. એમનો રાજ્યકાળ સં. ૧૬૫૦થી ૧૬૬૩ સુધી હતો. એમનો થોડોક પરિચય પ્ર૦ ૩, પૃ. ૨૭ પર લખેલ છે. સૂરિજીના એ અનન્ય ભક્ત હતા. સમયસુંદરજી કહે છે કે :—

રાયલિંહ રાજા ભીમ રાઝલ, સૂર નય (ઈ ?) સુરતાન ।
વડા વડા મહીપતિ વયળ માનઈ, દિયૈ આદરમાન ॥ ગચ્છપતિ ॥

એમને વિષે વા. ગુણવિનયજી પણ એમની જિનયન્દ્રસૂરિ ગહુલીમાં લખે છે કે :—

રાઝલ શ્રીભીમ ઈમ કહઈજી, યાદવ વંશ વદીત રે ।
પધારા જૈસલમેરનઈજી, પ્રીતિ ધરી નિજ ચિત્ત રે ॥ ૧ ॥

તેઓ જૈન સાધુઓનું ભારે સન્માન કરતા. વા. સમયસુંદરજીએ એમને ઉપદેશ દઈ એમના રાજ્યમાં મથણા (મીના નામની જંગલી જ્વનિ) ઓ દ્વારા માર્યા જતા સાંઢે ને છોડાવ્યા.

જીવદયો જશ લીધ; રાઝલ રંજી હો ભીમ જૈસલગિરી ।
કરણી ઉત્તમ ક્રિધ; સાંડા છોડાયા હો દેશમે મારાતા ॥ ૩૭
(રાજ સોમજી કૃત, મહો. સમયસુંદરજી ગીત.)

સાંડા છોડાયા મયળે મારતા જી, રાઝલ ભીમ હજૂર ॥ સમય ० ॥
(હર્ષનન્દન વાદી કૃત, સમયસુંદરજી ગીત)

૫. રાજસમુદ્રજી (સૂરેપદ પ્રાપ્ત્યનંતર શ્રીજિનરાજ સૂરિજી) એ આ રાવલજીની સભામાં તપાગચ્છવાળાઓને શાસ્ત્રાર્થમાં પરાજિત કર્યા હતા; જેનો ઉલ્લેખ કવિ શ્રીસારકૃત 'જિનરાજ સૂરિ રાસ'માં છે :—

જૈસલમેર દુરંગગઢિ, રાઝલ ભીમ હજૂરિ ।
વાદઈ તપા હરાવિયા. વિદ્યા પ્રવલ પદ્ધરિ ॥ ૯ ॥

ખૂબ ધામધૂમથી કરાવ્યો. સંઘ અને સમલગ્નના વિશેષ આયુધથી એમણે સં. ૧૬૫૪નો ચાતુર્માસ શ્રૈષ્ઠદેવને ખાતે કર્યો. *

ચાતુર્માસ પૂર્ણ થતાં તુરંતજ અમદાવાદથી પ્રાચારજ્ઞાતીય શ્રેષ્ઠી જોગી શાહના પુત્રરાજ સંઘપતિ સોમનંદના તથા જિનાદયની પ્રતિષ્ઠા કરવાની વિનંતિ મળતાં મુનિજી ગૈરહાજરીથી વિદ્યાર કરી શાસ્ત્રાનુયાય વિચરતા અમદાવાદ પધાયો. ત્યાં મહાશુદિ ૧૦ સોમવારે શ્રીઆદિનાયક આદિ તીર્થંકરોના અનેક વિગ્રહોની પ્રતિષ્ઠા કરી તે સમયે. † આચાર્ય શ્રીગિતનિંહુ મુનિજી, ડ. શ્રી. સમયદાન, ડ. રત્ન નિધાન આદિ અનેક વિદ્વાન મુનિઓ એમની સાથે હતા, * સંઘપતિ સોમનંદ શિવાલયે ખૂબ દ્રવ્યનો ખર્ચ કર્યો હતો, એક પટ્ટાવટીમાં આ પ્રમાણ પર ૩૬૦૦૦) રૂપીઆ ખર્ચ થયાં હોય છે. ડ. રત્નનિધાનનંદને સ્વરચિત ગિતચન્દ્રમુરિ મહુલીમાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે :-

રાગરગર પ્રતિષ્ઠા કરી, સવલ મંડાળ ગુલરાહ રે ।

સંઘર્ષી સોમર્ષી લાવિંદનડ, લાહ લિવડ વિગ ટાહ રે ॥૧૪॥

મુરિજીએ સં. ૧૬૫૪નો ચાતુર્માસ અમદાવાદમાં કર્યો.

* મુરિજીની પંચ નદી સાધવાના સમયથી અહીં “સુદીપ” નામના વર્ણન શ્રીપદગદ્ય હતું “પંચ નદી સાધવ (ગિરવલમુરિ) એન” ગા. ૧૫ કે જે આગ્રંથના પંચિત્થનાં અર્થે છે. તેના આધારે એવું છે.

† આજે મુરિજીની પ્રતિષ્ઠિત શ્રીશંતિદયની ચતુ પ્રતિમા ગજ પુરના શ્રીમુનિતાયક મંદિરમાં છે, જેનો લેન રાજા સુરુષ્મજી તરફ સંપાદિત “ગૈન દેવ સંગ્રહ” ના લેખક સુદાસ માં ૭૫૭ મુદ્રક છે.

‡ મહુલીયા શ્રીદુરિયાવદળ મહારાજ પાસેથી લેમજી શિવતા મંદિરનો લેખ મળ્યો છે, એમાં આ મુનિઓ મુરિજી સાથે હોવાનો ઉલ્લેખ છે.

વિક્રમ સંવત ૧૬૫૪ માં ચોમાસાના પહેલાં સૂરિજીએ શત્રુ-
જ્યની યાત્રા કરી હતી અને ત્યાંની મોટી ટૂંક (વિમલવસહી) ની
સમક્ષ સભામંડપમાં યુગપ્રધાન દાદા શ્રીજિનંદત્તસૂરિજી તેમજ
શ્રીજિનકુશલ સૂરિજીની પાદુકાઓ પ્રતિષ્ઠિત કરી હતી આ
ખન્નેના લેખો સરખા છે, એથી વાચકોના અવગોચારનાથે એક
લેખ અત્રે રજૂ કરીએ છીએ.

સંવત્ ૧૬૫૪ વર્ષે જેઠ સુદિ ૧૧ રવિ દિને શ્રીબૃહત્સરતર-
ગચ્છે શ્રીજિનકુશલસૂરિજીપાદુકા શ્રીયુગપ્રધાન શ્રીજિનચન્દ્ર
સૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતં(૧)ચ સં. ભોના પુત્ર મન્ના જગદાસ પુત્ર સં.
ઠાકરસિંહ પુત્ર સંઘવી સામલ કાગ સપરિવારેણ !

અમદાવાદનો ચાતુર્માસ પૂર્ણ થતાં સૂરમહારાજ વિહાર
ક્રમે આમાનુગ્રામ વિચરી ભવ્યાત્માઓને પ્રતિબોધ આપતા
અનુક્રમે ખંભાત પધાર્યા અને સ્થાનીય સંઘની અત્યાગ્રહ ભરી
વિનંતિનો સ્વીકાર તથા લાભાલાભનો પણ વિચાર કરી.
સં. ૧૬૫૫નો ચાતુર્માસ ત્યાં ખંભાતમાં કર્યો. વિહાર પત્ર
નં. ૧માં “શ્રી રાજજીના તેડાં” લખેલ છે. પરંતુ કયા ભકત
નૃપતિનું આમંત્રણ હતું. એનું કોઈ પ્રમાણ નહિ હોવાને
કારણે એ વિષે કંઈ કહી શકાય તેમ નથી.

ખંભાતથી વિહાર કરી સૂરીશ્વરજી અમદાવાદ પધાર્યા સંવત
૧૬૫૬નો ચતુર્માસ ત્યાં કર્યો. સફાટ અકબર એ સમયે
ખરહાનપુર આવ્યા હતા. એમણે સૂરિજીનું સ્મરણ કર્યું. એ
પછી એમણે ઇંડર આદિ ગાઓમાં ધર્મોત્તતિ કરી પાછા
રાજનગર પધાર્યા. અત્રે મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રજીનો દેહાંત થયો
એટલે સમગ્ર સંઘ પર શોકની ઘેરી છાયા પ્રસરી ગઈ, કેમકે
મંત્રીશ્વર સત્તરમી સદીના એક ઉજ્જવળ નરરત્ન હતા,

જૈનશાસન તેમજ દેશની સેવા અને ઉન્નતિ કરવામાં આગેવાન હતા. એ વાતોનો ઉદ્દેશ્ય વિહારપત્ર નં. ૧ માં આ પ્રમાણે છે.

“તત્ર વરહાનપુરી શ્રીજીવ ચીતાર્યા, પછઈ રૂંડર પ્રમુખ ગામે થઈ ઘણા લાભ લઈ રાજનગરિ આવ્યા. અત્ર * શ્રીકર્મચન્દ મંત્રી પરોક્ષ થયા.”

મંત્રીશ્વર કર્મચન્દના મૃત્યુની સાક્ષ સાહિત્યસંસારમાં અલભ્ય છે. આથી એમના સંબંધમાં અનેક ભ્રમાત્મક કિંવદંતિઓ (કંતકથાઓ) વહેતી થઈ છે; વિહારપત્રદ્વારા આ મહત્વપૂર્ણ સંવતનો નિર્ણય થતાં અનેક ભ્રમેનું નિવારણ થઈ જાય છે. આ બાબતમાં વધુ ચર્ચા મંત્રીશ્વર કર્મચન્દના જીવન પરિચયમાં કરવામાં આવશે.

શ્રીસુંદર કવિએ રચેલ “વિમલાચલ સ્તવન” ગા. ૯ પરથી જાણવા મળે છે કે આ સાલ(૧૬૫૬)માં માધવ (વૈશાખ) સુદિ ૨ ના રોજ સંઘની સાથે સૂરિજી મહારાજે ગિરિરાજ

* ‘અત્ર’ એ શબ્દથી વિવિધિત ક્ષેત્રજ્ઞ માની લેવું, એ એક જાતની ભ્રમણા છે, વર્તમાનકાળના અર્થમાં પણ વપરાયેલ ‘અત્ર’ શબ્દ સાહિત્ય સંસારમાં દૃષ્ટિગત થાય છે, એટલે ‘અત્ર’ એ શબ્દ માત્રથી એમનો સ્વર્ગવાસ ક્ષેત્ર ‘અમદાવાદ’ માનવાને વિચારણ મનુષ્ય ત્યાં સુધી તૈયાર નહીં થાય કે જ્યાં સુધી મંત્રીશ્વરનું સ્વનિવાસ સ્થાન લાહોરથી અમદાવાદ આવવામાં કોઈ ખાસ કારણ ઐતિહાસિક પ્રમાણોદ્વારા ઉપસ્થિત ન કરાય, હા જ્યારે સૂરિજી ઇડર તરફના વિહારથી પાંચ અમદાગદ આવ્યા. ત્યારે સૂરિજી મહારાજને મંત્રીશ્વરના સ્વર્ગગમનના સમાચાર મળ્યા હોય અને એને અંગે ત્યાંના સ્થાનિક સંઘમાં શોકની લાગણી જવાઈ ગઈ હોય, એ વાત જરૂર બનવા અને માનવા યોગ્ય છે. (શુ સં. ના સંપાદક)

વિમલાચળની યાત્રા કરી હતી. x

સૂરીશ્વરે સં. ૧૬૫૭ નો ચાતુર્માસ પાટણમાં કર્યો. ત્યાં અનેક ધર્મકાર્યો થયાં, ચાતુર્માસ બાદ સૂરિજી સીરોહી પધાર્યા. ત્યાંના નરેશ મહારાવ-સુરતાન સૂરિજીના પરમ ભક્ત હતા. એમણે તથા સઘે સૂરિજીની ખૂબ સેવા-ભક્તિ કરી. મહાસુદિ ૧૦ ના રોજ સીરોહીમાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલ અષ્ટદલ કમલાકાર શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુની ધાતુમૂર્તિ કે જે બીકાનેરના શ્રીચન્દ્રપ્રભ સ્વામીના મંદિરમાં વિદ્યામાન છે, એનો લેખ આ પ્રમાણે છે :—

સં. ૧૬૫૭ વર્ષે માઘ સુદિ દસમી દિને શ્રીસીરોહી નગરે રાજાધિરાજ શ્રીસુરતાન વિજયરાજ્યે ઉપકેશવંશે બોહિત્થરાય ગોત્રે વિક્રમપુરવાસ્તવ્ય મં. દસ્સૂ પૌત્ર મ. સ્વેતસી પુત્ર મં. રુદાકેન સપરિકરેણ કમલાકારદેવગૃહમહિતં પાર્શ્વનાથ ચિંબંકારિતં પ્રતિષ્ઠિતં ચ શ્રીવૃહત્ સ્વરતરંગચ્છાધિપ શ્રીજિનમાણિક્ય સૂરિ પટ્ટાલંકાર (દિલ્લીપતિ પ્રદત્ત યુગપ્રધાન

x સોલ છપ્પન માઘવ સુદિ બીજદ્, સંઘ સહિત પરિવાર ।

યુગપ્રધાન જિનચન્દ્ર જુહારિયા, ‘શ્રીસુંદર’ સુખકાર ॥૯॥

આ ઉપર્યુક્ત પ્રમાણમાં આવેલ ‘માઘવ’ શબ્દનો અર્થ ગૈશાખ છે, એથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે સૂરિજી મહારાજે સં. ૧૬૫૬નું ચોમાસું અમદાવાદ કરીને નહીં, પણ સં. ૧૬૫૫નું ચોમાસું ખંભાત કર્યા પછી ખંભાત या અન્ય કોઈ પણ સ્થળના સંઘ સાથે ગિરિરાજની યાત્રા કર્યા પછી ૧૬૫૬નું ચોમાસું અમદાવાદ કર્યું, જે ૧૬૫૬ના ચોમાસા બાદ માઘવ (ગૈશાખ) માસમાં યાત્રા કરી હોય તો યાત્રાનો સં. ૧૬૫૬ નહિ પણ ૧૬૫૭ હોવો જોઈએ, કારણ કે આ બધી પટ્ટાવલી આદિમાં લખેલા સંવતો કાર્તિકથી શરૂ થતા નથી. પણ એનથી શરૂ થતા લખેલ છે. (યુ. સં. સંપાદક)

પદભૂષિતેઃ શ્રોજિનચન્દ્રસૂરિભઃ).....વાચક સાધુસંયુતેઃ
પૂજ્યમાનં વંચમાનં ચિરં નંદતુ । લિ. ૩૦ સમયરાજૈઃ + ।

અહીંથી પાછો ગુજરાત તરફ વિહાર કરી સૂરિ મહારાજ
ખંભાત પધાર્યા, સં. ૧૬૫૮નો ચાતુર્માસ ખંભાત થયો.
એ પછી સં. ૧૬૫૯ નો ચાતુર્માસ અમદાવાદ કર્યો. ત્યાંથી
વિહાર કરી પાટણ પધાર્યા.

સં. ૧૬૬૦ નું ચોમાસું પાટણ કરી, ગ્રામાનુગ્રામ વિહરતા
વિહરતા મહેવા પધાર્યા ત્યાં ૧૬૬૧નું ચોમાસું થયું શ્રી
નાકોડા પાશ્વર્નથજીની યાત્રા કરી તેમજ અનેક ધર્મકાર્યો
થયા, ત્યાં કાંકરિયા ગોત્રના કુમ્ભા શેઠ સૂરિજીના પરમ ભક્ત
હતા, એમણે સૂરિજીના વરદ હસ્તે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. *

સં. ૧૬૩૮ પછી સૂરીજીનો બીકાનેર ખાતે ચાતુર્માસ

+ સૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠિત અજલ કમલાદાર જિન પ્રતિમાઓ
ખિનાતેરના બીજાં પણ કેટલાંક જિન બિમ્બોના પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી. જેમાંની એક
૮ પાંખડીઓમાંથી જે નહીં મળવાના કારણે આ લેખનો મધ્ય ભાગ
અપૂર્ણ રહી ગયો છે.

* વિહાર પત્ર નં. ૧ માં કમ્મદ પ્રતિષ્ઠા કરાવી લખેલ છે. એની
સાથે બીજાં પણ કેટલાંક જિન બિમ્બોના પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી. જેમાંની એક
સૂરિ બીકાનેર ૩૧ ૧ની ગવાડમાંહેના આ દનથ મંદિરમાં છે, જેનો
લેખ આ પ્રમાણે છે:-

સં. ૧૬૬૧ વર્ષે માર્ગશીર્ષમાસે પ્રથમપક્ષે પંચમીવાસરે ગુરુવારે
ઝકેશવંશ-વહુરાગોત્રે શાહ અમરસી પુત્ર સાહ રામ પુત્રરત્ન .....
રેખ શ્રોશાન્તિનાથચિંત્રં કારિતં શ્રીવૃહ.....સરે યુગપ્રધાન જિનચન્દ્ર સૂરિભિઃ

ભરપત્રના મુનિસુત્રત જિનાલયમાં આજ તિથિએ પ્રતિષ્ઠિત થએલ
વિપ્સલનાથ પ્રભુની પ્રતિમા છે. જેનો લેખ “જેન ધાતુ પ્રતિમા લેખ
સંગ્રહ” ભા. ૨ ન્નમાં છપાયેલ છે.

નહોતો થયો, એટલે બીકાનેરનો સંઘ એમના દર્શન માટે ખૂબ ઉત્સુક હતો. આથી સૂરિજીને પોતાની નજીક આવ્યા બાણી, અત્યંત હર્ષસહુ એમને ત્યાં પધારવાની વિનંતિ કરવા સંઘના મુખ્ય શ્રાવકો મહેવા ગયા; અને બીકાનેરમાં આતુર્ભાસ કરવા અત્યંત આગ્રહપૂર્વક પ્રાર્થના કરી. સંઘની ખૂબ લલિત અને આગ્રહને વશ થઈ તેઓશ્રી બીકાનેર પધાર્યા. સૂરિજીના શુભાગમનથી ત્યાંના મહારાજ રાયસિંહજી અને શ્રીસંઘે હર્ષિત થઈ એમનો નગર પ્રવેશ ખૂબ સમારોહપૂર્વક કરાવ્યો. ઘણાં વર્ષો પછી આવ્યા હોવાને કારણે સંઘની લલિત અને ધર્મપરાયણતાનો શ્રોત આપૂર્વ રીતે વહેવા લાગ્યો, અને આતુર્ભાસમાં ખૂબ ખૂબ ધર્મપ્રભાવના થઈ.

ખરતરગચ્છ શ્રીસંઘે નાહુટાઓની ગુવાડમાં શ્રીશત્રુંજયાવતાર નામે શ્રીઋષભદેવ ભગવાનના જિનાલયનું નિર્માણ કર્યું. એની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૬૬૨ના ચૈત્ર વદિ ૭ના રોજ સૂરિજીએ વિધિપૂર્વક કરી. એ સમયે પાષાણની ૪૦ મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરી, + જેમાંની ઘણીખરી આજેય ત્યાં મૈજૂદ છે. કેટલીક મૂર્તિઓ

+ અડસઠ અંગુલ પ્રતિમા બડી, ઉજ્જવલ દલ આરાસે ઘડી ।

ઝિગમિગ જ્યોતિ તળો વિસ્તાર, જય જય શત્રુંજય અવતાર ॥૨॥

x

x

x

દોઈ રસ (રસ) શશિમિત (૧૬૬૨) વરસે રે, ચેતવદી સાતમ દિવસે રે ।

યુગવર શ્રીજિનચન્દ્ર યતીશૌ રે, પ્રતિષ્ઠા કીધી જગીશૌ રે ॥૫॥

વલિ શ્રાવક શ્રાવિકારી રે, પ્રતિમા ચાલીશ વિચારી રે ।

ઉચ્છવ કરિ રહ્યાં વિત્ત વાવરે રે, નિજ ભક્તિતળો ફલ માવરે રે ॥૬॥

(સં. ૧૬૬૪ પોષ સુદી ૯ સુમતિકટલોલ કૃત ઋષભ સ્તવન)

“સંવત સોલ બાસઠી સમરે, ચૈત્ર સાતમિ વદિ જેહો જી ।

યુગપ્રધાન જિનચન્દ્રજી, ચિમ્બ પ્રતિષ્ઠ્યા એહો જી ॥ ૮ ॥

અન્યત્ર પણ મળી આવે છે, જેમાં ત્રણ મૂર્તિઓ શ્રીસુપાર્થ-
નાથજીના મંદિરમાં અને એક મૂર્તિ વોરોની સેરીના શ્રીમહાવીર
સ્વામીના દેરાસરમાં બીજે માળે મૂળનાયકરૂપે વિરાજમાન છે.

આ પ્રતિષ્ઠા સમયે સૂરિજીની સાથે એમના પટ્ટધર શિષ્ય
આચાર્ય શ્રીજિનસિંહ સૂરિજી, ઉ. શ્રીસમયરાજજી, ઉ. રત્ન-
નિધાનજી વાચક પુણ્યપ્રધાનજી આદિ હતા. x પાપાણુ પ્રતિમાઓ
ઉપરાંત આ સમયે પ્રતિષ્ઠિત થયેલ કેટલીક અષ્ટદલ કમલાંકાર
મૂર્તિઓ પણ મળે છે. જેમાંથી ૧ આદિનાથજીના મંદિરમાં,
અને કેટલીક અન્ય મંદિરોમાં પણ દેખાઈ દે છે.

આ પછી સં. ૧૬૬૨ના વૈશાખ વદિ ૧૧ને દિવસે બીજો
પ્રતિષ્ઠોત્સવ થયો. તે સમયની પ્રતિષ્ઠિત કરેલ ધાતુમૂર્તિ
શ્રીસુપાર્થનાથજીના મંદિરમાં છે, જેનો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“સં. ૧૬૬૨ વર્ષે વૈશાખ વદી ૧૧ શુક્રે ઓગ જાતીય શિવરાજ
સુત પાસા મા. સાદિક સુત કુંવરસી મા.....દિ સપરિવાર :
શ્રોમુનિસુવ્રતવિસ્વં જ્ઞા. પ્ર. શ્રીવૃહત્.....શ્રોજિજચન્દ્ર...”

સૂરિજીએ સં. ૧૬૬૩ નો ધાતુમાંસ પણ લાલ જોઈ
બીકાનેરમાંજ કર્યો, વિહારપત્રમાં “તત્ર પ્રતિષ્ઠા” લખેલ છે,
સંલવ છે કે ડાંગોની ગુવાડવાળા શ્રીમહાવીર સ્વામીના મંદિરની
પ્રતિષ્ઠા કરાવી હોય, પરંતુ ત્યાં કોઈ શિલાલેખાદિ ન

મૂળનાયક પ્રતિમા નમું, આવીસર નિસવીસો જી ।

સુન્દર રૂપ મુદામણડ, વીજી વલિ ચ્યાલીસો જી ॥ ૯ ॥

(સમયસુન્દર દૃત સ્તવન ગા. ૧૧)

x આ બધાનાં નામ બીકાનેરના શ્રીનકપત્તદેવજીના મંદિરના લેખોમાં
મળી આવે છે. એ તમામ લેખો અમારા સંગ્રહમાં છે. મૂળ નાયકજીનો
લેખ વિસ્તૃત હોવાને કારણે અત્રે નથી આપ્યો. બીકાનેરના સમસ્ત લેખોનો
સંગ્રહ પુસ્તકાકારે અમારા તરફથી પ્રકાશિત થયેલ છે.

નહોતો થયો, એટલે બીકાનેરનો સંઘ એમના દર્શન માટે ખૂબ ઉત્સુક હતો. આથી સૂરિજીને પોતાની નજીક આવ્યા બાણી, અત્યંત હર્ષસહુ એમને ત્યાં પધારવાની વિનંતિ કરવા સંઘના મુખ્ય શ્રાવકો મહેવા ગયા; અને બીકાનેરમાં આતુર્માસ કરવા અત્યંત આગ્રહપૂર્વક પ્રાર્થના કરી. સંઘની ખૂબ ભક્તિ અને આગ્રહને વશ થઈ તેઓશ્રી બીકાનેર પધાર્યા. સૂરિજીના શુભાગમનથી ત્યાંના મહારાજ રાયસિંહજી અને શ્રીસિંહ હર્ષિત થઈ એમનો નગર પ્રવેશ ખૂબ સમારોહપૂર્વક કરાવ્યો. ઘણાં વર્ષો પછી આવ્યા હોવાને કારણે સંઘની ભક્તિ અ ધર્મપરાયણતાનો શ્રોત અપૂર્વ રીતે વહેવા લાગ્યો, આતુર્માસમાં ખૂબ ખૂબ ધર્મપ્રભાવના થઈ.

ખરતરગચ્છ શ્રીસંઘે નાહુટાઓની ગુવાડમાં શ્રીશત્રુંજય વતાર નામે શ્રીઋષભદેવ ભગવાનના જિનાલયનું નિર્માણ એની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૬૬૨ના ચૈત્ર વદિ ૭ના રોજ સૂરિ વિદિપૂર્વક કરી. એ સમયે પાષાણની ૪૦ મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા + જેમાંની ઘણીખરી આજેય ત્યાં મૈજૂદ છે. કેટલીક મૂર્તિ

+ અડસઠ અંગુલ પ્રતિમા વડી, ઉજ્જવલ દલ આરાસે ઘડી.

જ્ઞાનમિત્ર જ્યોતિ તળો વિસ્તાર, જય જય શત્રુંજય અવતાર.

x

x

x

દોઈ રસ (રસ) શશિમિત (૧૬૬૨) વરસે રે, ચેતવડી સાતમ
યુગવર શ્રીજિનચન્દ્ર યતીશૈ રે, પ્રતિષ્ઠા કીધી જગીશૈ રે
વલ્લિ શ્રાવક શ્રાવિકારી રે, પ્રતિમા ચાલીશ વિચારી રે
ઉચ્છવ કરિ ઇહાં વિત્ત વાવડે રે, નિજ ભક્તિતળો ફલ ભાવ
(સં. ૧૬૬૪ પોપ સુદી ૯ સુમતિશ્લેષાલ કૃત ઋષભ
“સંવત સોલ વાસઠી સમડે, ચૈત્ર સાતમિ વદિ જેહો વ
યુગપ્રધાન જિનચન્દ્રજી, ચિમ્વ પ્રતિષ્ઠા એહો જી

અન્યત્ર પણ મળી આવે છે, જેમાં ત્રણ મૂર્તિઓ શ્રીસુપાર્શ્વ-
નાથજીના મંદિરમાં અને એક મૂર્તિ વોરોની સેરીના શ્રીમહાવીર
સ્વામીના દેરાસરમાં બીજે માળે મૂળનાયકરૂપે વિરાજમાન છે.

આ પ્રતિષ્ઠા સમયે સૂરિજીની સાથે એમના પદ્મધર શિષ્ય
આચાર્ય શ્રીજિનસિંહ સૂરિજી, ઉ. શ્રીસમયરાજજી, ઉ. રત્ન-
નિધાનજી વાંચક પુણ્યપ્રધાનજી આદિ હતા. X પાવાણુ પ્રતિમાઓ
ઉપરાંત આ સમયે પ્રતિષ્ઠિત થયેલ કેટલીક અષ્ટદલ કમલાંકાર
મૂર્તિઓ પણ મળે છે. જેમાંથી ૧ આદિનાથજીના મંદિરમાં,
અને કેટલીક અન્ય મંદિરોમાં પણ દેખાઈ દે છે.

આ પછી સં. ૧૬૬૨ના વૈશાખ વદિ ૧૧ને દિવસે બીજો
પ્રતિષ્ઠોત્સવ થયો. તે સમયની પ્રતિષ્ઠિત કરેલ ધાતુમૂર્તિ
શ્રીસુપાર્શ્વનાથજીના મંદિરમાં છે, જેનો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“સં. ૧૬૬૨ વર્ષે વૈશાખ વદી ૧૧ શુક્રે ઓગ જાતીય શિવરાજ
સુત પાસા મા. સાદિક સુત કુંવરસી મા.....દિ સપરિવાર :
શ્રોમુનિસુવતવિસ્વં કા. પ્ર. શ્રીવૃહત્.....શ્રીજિજ્ઞાનચન્દ્ર...”

સૂરિજીએ સં. ૧૬૬૩ નો ચાતુર્માસ પણ લાલ જોઈ
બીકાનેરમાં જ્યો, વિહારપત્રમાં “તન્ન પ્રતિષ્ઠા” લખેલ છે,
સંલવ છે કે કાગોની ગુવાડવાળા શ્રીમહાવીર સ્વામીના મંદિરની
પ્રતિષ્ઠા કરાવી હોય, પરંતુ ત્યાં કોઈ શિલાલેખો આદિ ન

મૂળનાયક પ્રતિમા નમું, આવીસર નિસવીસો જી ।

સુન્દર લખ સુહામણડ, વીજી વલિ ચ્યાલીસો જી ॥ ૯ ॥

(સમયસુન્દર કૃત સ્તવન ગા. ૧૧)

X આ બંધાનાં નામ બીકાનેરના શ્રીનંદપ્રમદેવજીના મંદિરના લેખોમાં
મળી આવે છે. એ તમામ લેખો અમારા સંગ્રહમાં છે. મૂળ નાયકજીનો
લેખ વિસ્તૃત હોવાને કારણે અત્રે નથી આપ્યો. બીકાનેરના સમસ્ત લેખોનો
સંગ્રહ પુસ્તકાકારે અમારા તરફથી પ્રકાશિત થયેલ છે.

મળવાથી એ વાત નિશ્ચયપૂર્વક નથી કહી શકતા. આ મંદિરમાંજ સં. ૧૬૬૪ ના વૈશાખ સુદિ ૭ ના રોજ પ્રતિષ્ઠિત કરેલ ધાતુપ્રતિમા છે, જેનો લેખ આ પ્રમાણે છે :-

“સં ૧૬૬૪ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૭ ગુરુવારે રાજા શ્રીરાયસિંહવિજયરાજ્યે શ્રીવિક્રમનગરવાસ્તવ્યશ્રીઓસવાલ જ્ઞાતીય વોહિત્થરગોત્રીય સા વળવીર માર્યા વીરમદેપુત્ર હીરા માર્યા હીરાદે પુત્ર પાન માર્યા પાટમદે પુત્ર તિલોકસી માર્યા તારાદે પુત્રરત્ન લખમસીકેન અપરમાતૃ રંગાદે પુત્ર ચોલા સપરિવાર-સશ્રીકેન શ્રીકુન્થુનાથવિમ્બ કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં ચ શ્રીવૃહત્થરતરગચ્છાધિરાજ શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિપટ્ટાલંકાર યુગપ્રધાન શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિભિઃ પૂજ્યમાનં ચિરં નંદતુ ॥ કલ્યાણમસ્તુ ।

“શ્રીચિન્તામણિ” મંદિરના ગુપ્તભંડારમાં પણ આજ દિવસે પ્રતિષ્ઠિત થયેલ ધાતુમૂર્તિ છે એનો લેખ આ પ્રમાણે છે.

“સં. ૧૬૬૪ પ્રમિતે વંશાખ સુદિ ૭ ગુરુપુણ્યે રાજા શ્રી-રાયસિંહજીવિજયરાજ્યે શ્રીવિક્રમનગરવાસ્તવ્ય શ્રીઓસવાલ જ્ઞાતીય ગાલવચ્છાગોત્રીય સાં રૂપા માર્યા રૂપાદે પુત્ર મિત્તા માર્યા માણકદે પુત્રરત્ન સાં વન્નાકેન(માં) વલ્હાદે પુત્ર નથમલ-કપૂરચન્દ્રપ્રમુખપરિવારસશ્રીકેન શ્રીશ્રયાંસવિંબ કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં ચ શ્રીવૃહત્થરતરગચ્છાધિરાજ શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિ પટ્ટાલંકારહાર શ્રીશાહિ પ્રતિવોધક યુગપ્રધાન શ્રીજિનચન્દ્ર-સૂરિભિઃ પૂજ્યમાનં ચિરં નંદતુ ॥ શ્રેયઃ ॥”

વૈશાખ સુદિ ૭ પછી વિહાર કરી લવેરે પધાર્યા, ને સં. ૧૬૬૪ નો ધાતુમૂર્તિ ત્યાં કર્યો. બેધપુરથી રાજા સૂરસિંહજી પંદના કરવા આવ્યા, ને સૂરિજી સાથે ધર્મગોષ્ઠિ કરી ખૂબ આનંદ પામ્યા, ને યુગપ્રધાન ગુરૂવર્યનું સન્માન વધારવા નિમિત્તે પોતાના રાજ્યમાં શ્રાવકો સૂરિજીને વાર્જિત્ર વગાડતા

લઈ આવે, એ સામે કોઈ વાંધો ન ઉઠાવે, એ માટે પરવાનો લખી આપ્યો, જેની નકલ આ પુસ્તકનાં પરિશિષ્ટ (ગ) માં છાપેલ છે. આ મહારાજ સૂરસિંહજી * સૂરિજીના પ્રસિદ્ધ લકૃત હતા, એમના નામનો ઉલ્લેખ સમયસુંદરજી પોતાના આલિંગ ગીત કે જે અપૂર્ણ મળેલ છે, તેમાં આ પ્રમાણે કરે છે:—

શાહી સલેમ સહુ ઝમરા, મીમ સૂર મૂપાલ ।

ચીતારડ તૂંનડ ચાહસું. પૂજ્યજી પધારો કૃપાલ ॥૫॥

લવેરાથી વિહાર કરી સૂરિજી મેડતા પધાર્યા, જ્યાં એમણે સં. ૧૬૬૫નો ચાતુર્માસ કર્યો. ચાતુર્માસ પછી અમદાવાદના ખાસ આમંત્રણથી સૂરિજી રાજનગર પધાર્યા. ત્યાંથી વિહાર કરતા કરતા ખંભાત પધાર્યા, તે સં. ૧૬૬૬નો ચાતુર્માસ ખંભાતમાં કર્યો. એ પછી સં. ૧૬૬૭નો ચાતુર્માસ અમદાવાદમાં કરી પાટણ પધાર્યા અને સં. ૧૬૬૮નું ચોમાસું પાટણ ખાતે કર્યું. આ વર્ષે દરમ્યાન જીજ્ઞાસુ ઘણાં જૈન મંદિરોની પ્રતિષ્ઠાઓ સૂરિજીના વરદ હસ્તે થઈ. x

* તેઓ સં. ૧૬૫૨ ના શ્રાવણ માસમાં લાહોર ખાતે એમના પિતા ઉદયસિંહના ઉત્તરાધિકારી બન્યા મદા સુદિ ૫ ના જોધપૂરમાં એમનો રાજ્યાભિષેક થયો. એમને સમ્રાટે બેહારી 'ગત' અને સવાસાત હમ્મરનો 'મનસખ' દીધેલ. તેઓ ખરા વીર, દાની અને નીતિચતુર વિદ્વાન હતા. કહેવત છે કે—એક દિવસમાં એમણે ચાર કવિઓને એક લાખનું દાન કરેલું. સં. ૧૬૭૦ માં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો.

x એક પદાવલીમાં સં. ૧૬૬૮ ના મહાશુદ્ધિમાં તીર્થાધિરાજ શ્રી શત્રુંજય પરના નવા જિનપ્રાસાદમાં સૂરિજીના હસ્તક્રમવ વડે અર્ચત બિંબોની પ્રતિષ્ઠા થયાનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે મળે છે:—

“ સંવત ૧૬૬૮ વર્ષે માષ્ણસુદિમાંહે શ્રીશત્રુંજય ઉપરિ નર્વાન પ્રાસાદ,

યદ્યપિ સૂરિમહારાજના પવિત્ર કરકમલો વડે પ્રતિષ્ઠાદિ મહોત્સવો અંકે થયા. જેનો સંપૂર્ણ ઇતિહાસ તો તથાવિધ સામગ્રીના અભાવે આલેખિત થવો અશક્ય છે. તથા યથાપ્રાપ્ય અને યથાશક્ય વૃત્તાંત આ પ્રકરણમાં આલેખ્યું છે.

તિહાંદજ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કીધી. વીજી પણ ઘણી પ્રતિષ્ઠા કીધી ।”

(ખીડાનેર જ્ઞાનભંડાર-પટ્ટાવલી)

ઉં હામાકડ્યાણુ ગણિ દૃત પટ્ટાવલીમાં શ્રીજિનસિંહ સૂરિના શિષ્ય રાજસમુદ્ર (શ્રીજિનરાજ સૂરિ) ને આ વર્ગે આસાવલીપુરમાં ‘વાચક’ પદ દીધાનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે.

સં. ૧૬૬૮ આસાડલીપુરે શ્રીજિનચંદ્રસૂરિભિઃ વાચકપદં પ્રદત્તમ્ ॥

શ્રીસારકવિ દૃત “જિનરાજસૂરિરાસ” માં પણ વાચકપદ આપવાનો ઉલ્લેખ છે, તે આ પ્રમાણે:—

“વાચનાચારજ પદ દિયડ, શ્રીજિનચંદ્રસૂરિન્દ ।

પાટોઘર પ્રતપંડ પ(સ)દા, રલિય રંગ આર્ણદ ॥ ૫ ॥”

પ્રકરણ ૧૧ મું

મહાન શાસન સેવા

સમ્રાટ અકબર ન્યાયપરાયણતાએ રાજ્યશાસન કરીને સં. ૧૬૬૨ ના કાર્તિક સુદિ ૧૪ મંગલ વારની રાત્રે કાળધર્મ પામ્યા. સમ્રાટના સર્વ ધર્મો પર સમભાવ અને પ્રજાવાત્સલ્યના ગુણ પર પ્રજા ખૂબ ખૂબ પ્રસન્ન હતી. મુસલમાન શાસકોમાં એક આજ એવા સમ્રાટ થયા કે જેના રાજ્યકાળ દરમ્યાન હિંદુ મુસલમાન બંનેએ શાંતિપૂર્વક જીવનનિર્વાહ કર્યો. સમ્રાટના મૃત્યુથી હિંદુ તેમજ મુસલમાન બંનેના હૃદય શોકાતુર બની ગયા, સર્વત્ર હાહાકાર મચી ગયો, એતું થોડુંક વર્ષેન “બનારસી-વિલાસ”માં મળી આવે છે. સમ્રાટના દેહાવસાન પછી એમના પુત્ર શાહજાહ સલીમ “નૂરુદ્દીન જહાંગીર” નું બિરુદ ધારણ કરી આગરામાં સિંહાસનારૂઢ થયા, ન્યારથી લાહોરમાં (સૂરિજની) પધરામણી થએલ ત્યારથીજ શાહજાહ એમને સન્માનની દૃષ્ટિથી બેતા, અને એમના લક્ષ્ત બની ગયા હતા.

સમ્રાટ જહાંગીર ખૂબ મદિરાપાન × કરતા હતા તેમજ સ્વભાવે અતિશીઘ્ર ક્રોધી હતા. આ બેમાંથી જે એક પણ દુર્ગુણ હોય તો મનુષ્ય અનેક અવિચારી અને અનર્થના કાર્યો કરી નાંખે છે, તો જ્યાં બન્ને દુર્ગુણો વિદ્યમાન હોય, એની તો વાતજ શી કરવી ?

સં. ૧૬૬૮માં * કોઈ એક સાધ્વાચારહીન વેષધારીને

* સમ્રાટ સ્વયં પોતાની આત્મજીવનની (જહાંગીરનામા) માં આ વાત સ્વીકારે છે.

* વિહાર પત્ર નં. ૧ અને લલિતશેખર કૃત જિનયન્દ્રસૂરિ ગીત (અવતરણ પૃ. ૧૪૧) પરથી આ ઘટના સં. ૧૬૬૮ માં ૭ ન્યાનું સિદ્ધ થાય છે. ગીત પરથી તો એ પણ બળવા મળે છે કે સં. ૧૬૬૮ માં કે જ્યારે સૂરિજીનો ચાતુર્માસ પાઠણ ખાતે હતો, ત્યારે આગરાના સંઘ તરફથી પોતાને ત્યાં શીઘ્ર પધારવાનો વિજ્ઞપ્તિ પત્ર ચાતુર્માસની અંદરજ આવ્યો હતો એટલે ચાતુર્માસ પૂર્ણ થતાં તરતજ સૂરિજી મહારાજ લાંબો વિહાર કરી આગરા પધાર્યા હતા, સં. ૧૬૬૯ માં તો સૂરિજીએ સમ્રાટને પ્રતિબોધ આપી સાધુ વિહાર પ્રતિબંધક હુકમને રદ કરાવી સાધુ સંઘની મહાન રક્ષાની સાથે સમગ્ર જૈન શાસનની પણ અપૂર્વ સેવા કર્યાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતું. આ વાત સં. ૧૬૬૯માંજ રચાએલ વાદી હર્ષનંદન કૃત ‘આચારદ્વિનકર’ પ્રશસ્તિથી સિદ્ધ થાય છે.

વૃદ્ધે સ્વરતરગચ્છે, શ્રીમજ્જિનમદ્રસૂરિસન્તાને ।

શ્રીજિનમાણિવયયતાંશ્વર-પટ્ટાલંકારદિનકારે ॥ ૧ ॥

રાજ્યે રાઝલમીમનામનૃપતેઃ કલ્યાણમલ્લસ્ય ચ,
વર્ષે વિક્રમતસ્તુ ષોડશશતે એકોનસત્સપ્તતૌ (૧૬૯)।

જાગ્રદ્ભાગ્યજ(ચ)યે પ્રવુદ્ધયવનાધીશપ્રદત્તાભયે,
સાક્ષાત્ પંચનદીશસાધનવિઘૌ, સંપ્રાપ્તલોકસ્મયે ॥ ૨ ॥

યાવજ્જૈનસુતીર્થદંડકરયૌઃ સમ્મોચનાલ્યા(તયે)લયે,
ગોરક્ષાજલ્જીવરક્ષણવિધિપ્રાપ્તપ્રતિષ્ઠાશ્રયે ।

દેશાકર્ષણસાધુદુઃસ્વદલનાત્ કારુણ્યપુણ્યાશયે,

અનાચારનું સેવન કરતો બાણી+ સમ્રાટે એને દેશનિકાલ કર્યો,
અને અન્ય સર્વે યતિ સાધુઓના ચારિત્ર્ય બાબતમાં શંકિત
બની પોતાના ઉતાવળીઆ અને કોધી સ્વભાવના અંગે આવેા
હુકમ સર્વત્ર બહાર કરી દીધો કે—મારા રાજ્યમાં જે કોઈ દર્શની,
સાધુ યતિ હોય એમને કાંતો ગૃહસ્થી બનાવી દેવાય, નહીં તો
તેઓને મારા રાજ્યમાંથી બહાર કાઢી દેવાય *

તત્તદ્રૂપવિલોકરં જિતમનઃ શ્રીનૂત્તરજનાત્ ॥ ૩ ॥

શ્રીમચ્છ્રીજિનચન્દ્રસૂરિસુગુરૌ વૌગપ્રધાને ચિરં,

રાજ્યં કુર્વતિ જૈનસિંહસુગુરોઃ સદૌવરાજ્યે કિલ ।

જિનસાગરસૂરિ રાસમાં—

સંવત સોલ ગુણહતરઈ, વૃક્ષવિ સાહિ સભેમ ।

જિનશાસન મુગતડ કર્યો, સ્વરતરગચ્છમઈં સેમ ॥ ૧૩ ॥

(અં. જૈ. કા. સં. ૫-૧૩૯)

સં. ૧૬૭૦ ચૈત્ર સુદિ ૧૦ ના રોજ લખાએલ વિસ્તારપત્રમાં એ
સાધુ સંધની રક્ષાનો ઉલ્લેખ છે. જૂઓ પરિશિષ્ટ (ધ).

શિલાલેખોમાં પણ—“કુપિતજહાંગીરસાહિરંજક વ્યવસ્થા
સાધુરક્ષક યુગપ્રધાન શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ ।

(પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ પૃષ્ઠ ૧૩)

+ કવિવર સમયસુંદર કૃત ખરતગચ્છ પદ્યવર્ણન—

પુનઃ ગુરુણા એકદર્શનિનોડનાચારં દ્રવ્યવા કુલિતેન સદૈન્ય સ્વર્ગચ્છન્દ-
દર્શનિષુ દેશેભ્યો નિષ્કાસિતેષુ પત્તનાદિહત્ય આગરાવાં ગત્વા શ્રેષ્ઠાદિચ્છન્દ-
અપરાધમોચનેન સર્વદર્શનીનાં સર્વત્ર વિહારઃ કરિતઃ ।

એજ કવિવર સ્વરચિત છંદ કે જે એક અંકે રચેલ પ્રકરણમાં આખો
આપવામાં આવશે. તેમાં પણ લખે છે કે “દર્શન કાચાર ચૂક્યો”

* ખરતગચ્છીય સાહિયમાં તે આ કૃત્યનું નિર્ણય વર્ણન
આપી આવે છે, જેના કેટલાક પ્રમાણે આ કૃત્યનું કૃત્યકર્તા એ

આ કઠોર અને અન્યાયી શાહી હુકમને સાંભળી દાર્શનિકો (સાધુઓ) આમ તેમ લાગવા લાગ્યા. કોઈ જંગલમાં, કોઈ ગુફાઓમાં તો કોઈ અન્યાયન્ય દેશોમાં ચાલ્યા ગયા. કોઈ તો ભયના માર્યા ભૂગર્ભમાં છૂપી રહ્યા. આમ જેને જેમ ઠીક લાગ્યું તેમ નાશી છૂટ્યા કેટલાએકને તો પલાયમાન થતાં દેખી ચવનોએ પકડી ગીરફતાર કરી એવી કાળી કોટડીમાં ધકેલી દીધા, કે જ્યાં અન્ન-જલ પણ આપવામાં નહોતા આવતા. X

કિંતુ તવાગચ્છીય સાહિત્યમાં પણ આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે :—

“એહવર્ષ પૃથ્વીપતિ જહાંગીર, દોષી વચને લાગો વીર ।

વેષધારી ઉપર કોપિયો, મુતકલનઈ દેસોટો દિયો ।

મક્ષેછ ન જાણઈ તેહ વિચાર, અમારી મોકલ અણગાર ॥૩૬॥

નાસઃકું પડિયું બહુ દેસિ, ભલા હુંતા તેણે રાખ્યા વેષ ।

(વિજય તિલકસૂરિ રાસ. ઐ. રા. સં. ભા. ૪ પૃ. ૩૩)

આ ઘટનાની વધુ માહિતી ભાનુચન્દ્ર ચરિત્ર ‘જહાંગીરનામા’ ક્ષમા-કલ્યાણજી કૃત પદ્યાવલી આદિમાં પણ મળે છે.

વસ્તુતઃ કોઈ એક વ્યક્તિના આનાચરણના કારણે સમસ્ત સાધુ-સંઘને અનાચારી માની તમામને દેશનિકાલ કરવાનો હુકમજ અન્યાયી હતો. આ પ્રમાણે ચરિત્રનાયકે સમ્રાટને એની આ બહુ મોટી ગંભીર ભૂલનું ભાન કરાવ્યું અને આ ધાતક હુકમ રદ કરાવી બહુ મોટું ગૌરવ પ્રાપ્ત કર્યું. એ કાળના અનેક પ્રમાણો પરથી આ વાત સિદ્ધ થઈ ચૂકી છે.

X પાતિસાહિ સલેમ સટોપ, કિયઉ દર્શનિયાંસું કેપ ।

એ કામણુગારા કામી, દરબારથી દૂરિ હરામી ॥ ૧૭ ॥

એકનકું પાંગે બધાવ, એકન ના આસ અણાવો

એકનકું દેસવંઉ જંગલ દીજઈ, એકનકું પખાલી કીજઈ ॥ ૧૮ ॥

એ સાહિ હુકમ સાંભલિયા, તસુ બહુક થકી ખલભલીયા ।

જજમાન મિલી સંજતના, દરહાલ કરે ગુરુ, જતના ॥ ૧૯ ॥

આવી વિકટ પરિસ્થિતિ ઉપસ્થિત થવાથી અને એનો ઉકેલ આણી શકે એવા એક માત્ર સૂરિજી હોવાથી આગળ સંઘે સૂરિજીને આ સંકટના નિવારણાર્થે પધારવા વિનંતિ કરી. +

કે નાસિ હિન્દૂ પૃથિ પડિયા, કેઈ મનવાસઈ જઈ ચઢિયા ।

કેઈ જંગલ ગઈ બદલા, કેઈ દૌડિ ગુફામાંહિ(જઈ) પદલા ॥ ૨૦ ॥

જે નાસત યવને જાલ્યા, તે આણિ ભાખસી ધાલ્યા ।

પાણી નઈ અનજલ પાલ્યા, વયરીડા વયરસું સાલ્યા ॥ ૨૧ ॥

મમ સાંભલી શાસન હીજા, જિજ્ઞાસુંદસૂરીશ સૂરીજા ।

ગુજરાતે ધરાથી પધારઈ, જિનશાસન વાન વધારઈ ॥ ૨૨ ॥

અતિ આસતિ વલિ ગુરું ચાલી, અસુરાં બધ દૂરઈ ટાલી ।

ઉગ્રસેન પુરઈ પઉધારઈ, પૂજ્ય સાહિ તણઈ દરબારઈ ॥ ૨૩ ॥

પૂજ્ય દોષ દીદારઈ મિલિયા, પતિસાહિ તણા કોપ(જ) ગલિયા ।

ગુજરાત ધરા (તે) કયું આએ, પતિસાહિ ગુરૂ બનલાએ ॥ ૨૪ ॥

પતિસાહિકું દેણ આશીસ, લમ આએ શાહિ જગીશ ।

કાહે પાયા દુઃખ શરીર, જનઓ જઉખ કરો ગુરૂપીર ॥ ૨૫ ॥

ધન સાહિ હુકમ જઉ પાવાં, અન્દિયડાં અન્દિ (ધ) છુડાવાં ।

પતિશાહિ ! ખયરાત કરી જઈ, દરગાહિયાં પુરું (દુઝો) દીજઈ ॥ ૨૬ ॥

પતિશાહિ હુંતઉ જે જૂઠું, પૂજ્ય ભાગ બસઈ અતિ વડું ।

જઉ વિચરઉ દેશ લમારઈ, તુમહ ફિરતાં કોઈ ન વારઈ ॥ ૨૭ ॥

ધન ધન ખરતરગજદાયા, દર્શનિયાં દંડ છુડાયા ।

પૂજ્ય સુયશ કરિ જગિ છાયા, ફિરિ સહરિ મેડતં આયા ॥ ૨૮ ॥

(યુગપ્રધાન નિર્વાણ રાસ) -

+ અતુક મ શ્રીગુરૂ વિહરતા સહિ એ, આયા પાટણ માંદિ ।

ચઉમાસો પ્રભુ તિહાં કરઈ સહિ એ, મન આણી ઉચ્ચાંદિ ॥ ૪ ॥

લેખ આયક આગરા ચક્રી સહિ એ, જાણી સગલી વત ।

સાહિ સલેમ કોપઈ ચઢઈ સહિ એ, કુમતિ ખાંખ્યા રાત ॥ ૫ ॥

ચઉમાસક કરિ પાંચુયાં સહિ એ, કરતા દેશ વિહાર ।

આ વિનંતિપત્ર દ્વારા તમામ હકીકત જાણી લઈ, જૈનશાસનની અવહેલના દૂર કરવા અને ધર્મરક્ષાર્થે સૂરિજીએ મહાન સાહસ કરી આગરા તરફ વિહાર કર્યો. ઝડપથી વિહાર કરી, થોડાજ દિવસોમાં સૂરિજી પોતાના શિષ્યમંડળ સહિત આગરા પહોંચ્યા, અને શાહી દરબારમાં જઈ સમ્રાટને મળ્યા. પોતાના પૂજ્ય યુગપ્રધાન ગુરુદેવને આવ્યા જોઈ જહાંગીર અત્યંત ખુશ થયાં, એમના દર્શન માત્રથી સમ્રાટનો ક્રોધ શમી ગયો, અને નમ્રતાપૂર્વક વાર્તાલાપ કરવા લાગ્યા.

“આપે વૃદ્ધાવસ્થામાં ‘ગુજરાતથી અહીં સુધી આવવાનું’ એકાએક કળ્પ કેમ વહોર્યું ? ગુરુદેવ ! સેવા ફરમાવો” જહાંગીરે કહ્યું.

સૂરિજી-સમ્રાટ ! તમને આશીર્વાદ આપવા અમે આવ્યા છીએ.

સમ્રાટ-તો એ મારા ખરેખર અહોભાગ્ય છે. લાંબા વિહારથી આપને શરીર શ્રમ ખૂબ લાગ્યો હશે, માટે હાલ આપ આરામ કરો.

સૂરિજી-અત્યારે તો આરામ કરવાનો સમયજ નથી. કારણ કે તમારા ફરમાનથી જૈનસંઘમાં જે અશાન્તિ ફેલાઈ ગઈ છે, એનું નિવારણ કરવા માટેજ મારું આગમન અહિં થયું છે. સમ્રાટ ! કેઈ એક વ્યક્તિના દોષથી આખો સમાજ દંડ યોગ્ય નથી થઈ શકતો, પ્રત્યેક મનુષ્યની પ્રકૃતિ સરખી નથી હોતી, અને ભૂલ તો મોટામોટાનીયે થઈ જાય છે. માટે હે સમ્રાટ ! વિચાર કરો. તમોએ જે સાધુ વિહાર બંધ કરાવ્યો છે, તે છુટ્ટો કરો. સાધુ વિહારનો મનાઈ હુકમ રદ કરી દો.

સમ્રાટ-આપે જે કહ્યું એ ઠીક છે, પરંતુ મારી સમજ

ઉગ્રસેનપુર આવિયા સહિ એ, વરત્યા જય જયકાર ॥ ૬ ॥

શ્રીપાતિસાહ બોલાવિયા સહિ એ, જંગમ જુગલ પરધાન ।

ધરમ મરમ કહિ ખૂઝવ્યંકે સહિ એ, તુરંત દિયા ફરમાન ॥ ૭ ॥

જિનશાસન ઉજવાળિયો સહિ એ, શાહ શ્રીવંત કુચ્યંદ ।

સાધુ વિહાર મુગતા કિયા સહિ એ, ખંરતર પાંત જિણ્યંદ ॥ ૮ ॥

(લખિધ શેખર કૃત ગહુલી)

પ્રમાણે ભોગ ભોગવ્યા વિના સાધુ જનવું એ ઠીક નથી, કિંતુ ભુક્ત ભોગી થઈને સાધુ થવું સુખકર છે. સમ્રાટે પોતાનું મતવ્ય જણાવ્યું. એટલે સૂરિજી મહારાજ કહે છે કે :-

“ સમ્રાટ ! લાંબા સમયથી આત્મા ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં આસક્ત બની રહેલ છે. આથી ગૃહસ્થાવાસમાં રહી એ વિષય-વાસનાઓથી વિરક્ત થવાની ભાવના જાગે, એ જાહુ ઓછું સંભવિત છે, કારણ કે આત્મા વિષયોનો અનુરાગી અનાદિ કાળથી છે એટલે વિષય-વાસનાના સાધનોને પહેલેથીજ ત્યાગી દેવા યોગ્ય છે. બ્રહ્મચર્યને જૈનધર્મમાં ઘણુંજ ઉંચું સ્થાન અપાયું છે. એના પાલન અને રક્ષા માટે અત્યંત આકરી નવ આજ્ઞાઓ શાસ્ત્રકારોએ દર્શાવી છે, કે જેથી સુખપૂર્વક અને નિર્વિઘ્ને બ્રહ્મચર્ય મત સ્થિર રાખી શકાય, તે આજ્ઞાઓ આ પ્રમાણે છે :-

- (૧) જ્યાં સ્ત્રી, પુરુષ, પશુ કે નપુંસકોનો નિવાસ હોય તે સ્થાનમાં ન રહેવું
- (૨) વિષય વિકારોની જાગૃતિ કે અભિવૃદ્ધિ થાય એવી વાતો સુદ્ધાં ન કરવી, ન સાંભળવી.
- (૩) જ્યાં સ્ત્રી જોડેલ હોય, એ સ્થાનકે એ આસન પર જો ઘડી પહેલાં ન જોસવું.
- (૪) દિવાલની આડમાંય કે જ્યાં સ્ત્રી, પુરુષ કામ-કીડા કે પ્રેમ-વાર્તાઓ કરતા હોય ત્યાં ન રહેવું, કે ન સાંભળવા ઉભા રહેવું.
- (૫) પૂર્વાવસ્થામાં ભોગવેલા ભોગોનું સ્મરણ સુધ્ધાં ન કરવું.
- (૬) ચિત્રણાં રસભરપુર કે કામોદીપક પદાર્થોનું ભોજન કે ઉપભોગ ન કરવો.
- (૭) સ્ત્રી કે પુરુષ કોઈનેય સરાગ દષ્ટિથી ન જોવા.
- (૮) હંમેશાં જરૂરત કરતાંય ઓછું ભોજન લેવું, જેથી આજ્ઞા કે વિકાર ઉત્પન્ન ન થાય.

(૯) શરીરને કોઈજ પ્રકારના શૃંગારથી શોભાવવું નહીં, જેથી મોહદશા ઉત્પન્ન ન થાય.

હવે તમેજ વિચારી જુઓ કે આ પ્રતિજ્ઞાઓને પળવાવાળો કોઈ પણ પ્રકારે આચારન્યુત થઈ શકે ખરો? નજ થઈ શકે. અને જે બ્રહ્મ થએલ છે તે આ નિયમોનું ચથાવત્ પાલન નહીં કરવાનેજ કારણે. જૈન શાસન એને કોઈ પ્રકારેય ચલાવી નથી લેતો, કે નથી એના પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દાખવતો. એટલે કોઈ એકના કારણે સમસ્ત સાધુ સંઘ પર અશ્રદ્ધા લાવી એમને દુઃખ પહોંચાડવું એ તમારા જેવા વિચારશીલ, ન્યાયવાન અને પ્રબોધિતેષ્ટ સમ્રાટને માટે ઉચિત નથી લેખાતું, આ રીતે મધુર વચનો વડે યુક્તિથી સૂરિજીએ સમ્રાટની વાતનું નિરાકરણ કર્યું. એટલે સમ્રાટે પોતાની ભૂલ સમજાઈ જવાથી તેજ વખતે સ્પષ્ટ કહી દીધું કે -

“એ વાત જરાજર છે. હવે મારા રાજ્યમાં જ્યાં ઇચ્છા હોય ત્યાં કોઈ પણ જાતની રોક-ટોક વિના તમામ સાધુઓ ખુશીથી વિચરી શકે છે, કોઈને કોઈ પ્રકારનું વિધ્ન નહીં થાય.” સૂરિજીએ કહ્યું “તો હવે ગિરફતાર કરેલા સાધુઓને તરતજ છોડી દો અને ભવિષ્યને માટે ‘સાધુ વિહાર પર કોઈ જાતનો પ્રતિબંધ નથી’ એવો શાહી ફરમાન જાહેર કરી દો.”

સમ્રાટ “ગુરુદેવ! આપ હવે નિશ્ચિત રહો, હવે એમજ થશે”

આમ વાત પાકી થયા પછી સૂરિજી ઉપાશ્રયે પધાર્યા. સમ્રાટે નવું ફરમાન જાહેર કરી દીધું. શ્રીસંઘના હર્ષનો પાર ન રહ્યો. સૂરિજીએ સંઘના આગ્રહથી સં. ૧૬૬૯ નો ચાતુર્માસ ત્યાં કર્યો. ઉપરોક્ત ઘટનાનું વર્ણન કવિવર સમય મુંદરજીએ આ પ્રમાણે કરેલ છે.

સુગુરુ જિણચન્દ્ર સોમાગ્ય સઘરૌ લિયૌ,

ચિહું દિશે ચન્દ્ર નામૌ સવાયૌ ।

जैनशासन जिकै डोलतौ राखियो,
साखियो जगत सगलै कहायो ॥ १ ॥

एक दिन पातिशाह आगरे कोपियो,
दर्शनी एक आचार चूक्यो ।

शहरथी दूरि काढी सवै सेवडा,
मेवडा हाथ फुरमाण सूक्यो ॥ १ ॥

आगरे शहर नागौर अरु मेडतै,
माहिम लाहोर गुजराति माहै ।

देश दन्दोल सबलो पड्यो तिहां कणे,
तुरत ना पंथिया तुंचक वाहै ॥ ३ ॥

दर्शनी केई पर छोपमे चढि गया,
केइ नासो गया कच्छ देशे ।

केई लाहोर केइ रह्या भूदिमां,
दर्शनी केई पाताल पैसे ॥ ४ ॥

तिण समय युगप्रधान जगि राजियो,
श्रीजिनचन्द्र तेजै सवायो ।

बुज्य अणगार पाटण थकी पांगुर्या,
आगरै पातिश्या पास आयो ॥ ५ ॥

तुरत गुरुरायनै पातशाह तेडिया,
देखि दीदार अतिमान दीधा ।

अजबकी छाप फुरमाण करि आखिया,
के डला गुनहु सहु माफ कीधा ॥ ६ ॥

जैनशासन तणी टेक राखी लरी,
ताहरै आज कोइ न तोलै ।

सरतर गच्छनै शोभ चाढी करी,
'सभयसुन्दर' विरद सांच वोळै ॥ ७ ॥

સમ્રાટ પર સૂરિજીનો કેટલો ઉંડો અને જળરહસ્ત પ્રભાવ હતો, એ આ ઘટનાથી ખરાખર સમજાય એમ છે. આ અત્યુત્તમ કાર્યથી જૈનશાસનની અતિ મહાન પ્રભાવના કરવાના કારણે સૂરિજી “સવાઈ યુગપ્રધાન” ના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. x

કહેવાય છે કે જ્યારે સૂરિજી આગરા પધાર્યા અને જ્યારે સમ્રાટને સમાચાર મળ્યા કે “ખડે ગુરુ” યુગપ્રધાનજી પધાર્યા છે, ત્યારે તેમણે પોતાની આજ્ઞાનો ભંગ ન થાય એટલા માટે સૂરિજીને રાજમાર્ગથી ન પધારતાં લોકોત્તર માર્ગે આવવાનું કહેવડાવ્યું. આથી શાસનની પ્રભાવનાના નિમિત્તે સૂરિજી કંબળને યમુના નદીમાં બિછાવી મંત્રશક્તિ દ્વારા એની ઉપર બેસી, પેલી પાર જઈ સમ્રાટને મળ્યા. સમ્રાટ આ અદ્ભુત શક્તિ જોઈ દિગ્મૂઢ બની ગયોલા.

એક દિવસ કોઈ વિદ્વાન ભટ્ટ કે જેણે કાશીના + પંડિતોને જીતી લીધા હતા, એ જહાંગીરના દરબારમાં આવ્યો અને ગર્વપૂર્વક શાસ્ત્રાર્થ કે વાદ કરવાની ઘોષણા કરવા લાગ્યો. આથી સમ્રાટે ગુરુ શ્રીજિનયંદ્રસૂરિને એની સાથે વાદ કરવા સર્વથા સમર્થ સમજી તેમને વિનમ્ર ભાવે નિવેદન કર્યું. સૂરિજીએ પોતાની અસાધારણ વિદ્વત્તાથી એને પરાસ્ત કરી પ્રસિદ્ધિ મેળવી શાસ્ત્રાર્થમાં ભટ્ટને હરાવવાથી “યુગપ્રધાન ભટ્ટારક” પદની પ્રાપ્તિ કરી. આ બાબતમાં એક પ્રાચીન પ્રસિદ્ધ કવિત અત્રે રજૂ કરીએ છીએ :-

×“ શ્રીસાહિસટેમરાજ્યે (તાદ્ય)કૃતજિનશાસનમાલિન્યતઃ શ્રીસાધુવિહારો નિપિદ્ધઃ સાહિના, તત્રાવસરે શ્રીઽગ્રસેનપુરે ગત્વા સાહિં પ્રતિવોદ્ય ચ સાધૂનાં વિહારઃ સ્થિરીકૃતઃ, તદા લલ્લઃ ‘સવાઈ યુગપ્રધાન વડા ગુરુ’ રિતિ વિરુદ્ધો યેન ગુરુના । ”
(તત્કાલીન પટ્ટાવલી)

+“ ત્રિતકાશી જય પામિયડ, કરિ ગૌતમ જ્યું સિધ્ધિ વાઘી રે ॥ ૧૧ ॥
(યુગપ્રધાન નિર્વાણ રાસ)

“મસૂર પટાન (?) ગરવ્વ કિયૌં ભૈયા ! વાદ વદું કોઈ પંડિત જાગે ।
શાહિ સલેમ વુલાય થીપૂજ્યકું મોહિ ભરોસૌં ચન્દ્ર ન ભાગે ॥
મદ્દ હાર ગમે રૂંક ચોટ શબ્દકી જીત મરે ચું જૈનકે તાગે ।
વાદ જિત્વડ જિણચન્દ મદ્દારક ચું પતિશાહિ દિલ્લીપતિ આગે ॥

સૂરિમહારાજે આગરામાં ચાતુર્માસ કર્યો, એથી સંઘમાં
શ્રુષ્ઠ ધર્મધ્યાન થયા; એટલુંજ નહીં પણ એમણે સમ્રાટ
જહાંગીર પર અલૌકિક અને અનુપમ પ્રભાવ દાખવી શાસનની
જે વિરલ સેવા કરી, તે શબ્દો દ્વારા વર્ણવી શકાય તેમ નથી.

આ પ્રકરણ વાંચી વાંચકોને શ્રીજિનયન્દ્રસૂરિજીની અનુકરણીય
મહાન શાસન-સેવા, અદ્ભુત હતસાહ, અનૂપ સાહસ, નિર્મલ
તપ, સંયમ અને ધૈર્ય-ગાંભીર્ય આદિ અનેક સદ્ગુણોનો
અચ્છો પરિચય થવાનો.

પ્રકરણ ૧૨ મું

સ્વર્ગગમન

આ ગરામાં ચોમાસા દરમ્યાન અદ્વિતીય શાસન પ્રભાવના કરી, ચોમાસું ઉતર્યે વિહાર કરતા કરતા સૂરિમહારાજ મેડતા પધાર્યા. ત્યાં ચોપડા ગોત્રના શેઠ આસકરણુ આદિ અનેક ધનવાનો અને રાજ્યમાન્ય શ્રાવકો સૂરિજીના પરમ ભક્ત હતા. સૂરિજીની પધરામણીથી સંઘમાં અધિકાધિક ધર્મધ્યાન થવા લાગ્યા.

સૂરજી મેડતા નગર પધારવાના ખળર મળવાથી બિલાડા શહેરનો સંઘ ખૂબ આનંદ પામ્યો. એમણે એકત્ર થઈ સૂરિજીને બિલાડામાં ચાતુર્માસ કરાવવાનો નિર્ણય કર્યો, અને તત્કાળ સંઘની પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓ, જેમાં કટારિયા ગોત્રના (સંભવતઃ શાહ જૂઠા આદિ) શ્રાવક આગેવાન હતા. એ બધાં મળીને મેડતા આવ્યા. અને સૂરિમહારાજને વંદના કરી તેઓએ વિનયપૂર્વક ચાતુર્માસ નિમિત્તે બિલાડે પધારવાની નમ્ર વિજ્ઞપ્તિ કરી, સંઘનો ખૂબ આગ્રહ બોધ સૂરિમહારાજ

જિહ્વારા પધાર્યા એ સમયે એમની સાથે વા. સુમતિ કહલોલ +, વા. પૂણ્યપ્રધાન, પં. મુનિવલ્લભ, પં. અમીપાલ આદિ અનેક સાધુઓ હતા. સં. ૧૬૭૦ નો ચાતુર્માસ ત્યાં કર્યો.

સૂરિમહારાજના ધર્મધ્યાન ખૂબ થયા. મુનિસમુદાય સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, સંયમ અને તપશ્ચર્યા કરવામાં તદ્દલીન થઈ ગયા. ધર્મિષ્ઠ શ્રાવકગણ પૌષ્ઠ, પ્રતિકંભણ, શાસ્ત્રશ્રવણ અને દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરવામાં પ્રવૃત્ત થઈ ગયા. તેમાંયે પર્વાધિરાજ પર્યુષણના દિવસોની તો વાતજ શું? ધર્મભાવનાનો પ્રવાહ ચારે તરફ એવોતો વહેવા લાગ્યો કે જેનું વર્ણન કરવું લેખન શક્તિની બહાર છે.

પર્યુષણપર્વ આનંદ પૂર્વક આરાધ્યા ણાદ સૂરિજીએ જ્ઞાનોપયોગથી પાતાની આવરદા પૂરી થતી જતી શિષ્યવર્ગને મદત્વની ભલામણ દેવા લાગ્યા :—“તમે લોકો જૈનશાસનની ઉન્નતિ કરવાની સાથેસાથ આત્મોન્નતિ કરવામાંય હરહંમેશ કટિબદ્ધ રહેજો. ગચ્છનો ભાર આચાર્ય ‘જિનસિંહસૂરિ’ ધારણે, તમે તત્પરતાપૂર્વક એમની આજ્ઞાનું પાલન કરજો” ઇત્યાદિ.

સ્થાનિક શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને પણ તેમના યોગ્ય

+ એમણે સં. ૧૭૦૫ માં કવિવર સમયસુંદરજીના વિદ્વાન શિષ્ય બાદી હર્મિદંત્રી બંદે રહીને પરમ સુવિદિત અસ્તરગચ્છ તિલ્હાનુ નવગી શિક્ષક શ્રીઅરજદેવસૂરિ સંગિત કણ્ડાંગતિગત ગાથાઓની ગ્રંથ રચી છે જેની મંડીત પ્રતિ કોંગ્રેસીના નંદરામાં છે.

૭ જૈનસભેરથી વા. વિમલતિલક આદિએ મૈત્ર મુદિ ૧૦ ના રાજ સૂરિજીને એક પત્ર પાઠ્યો જેમાં આ તામો લખેલ છે. એ સંસ્કૃત પત્ર આ પુરાણના પરિશિષ્ટ(૫)માં આપેલ છે. એમાં જિનસિંહસૂરિજી નામ નથી એવા વખતે છે કે એ વખતે તેઓ સૂરિજીની સાથે નહીં હતા, તે પાછળથી આતુર્માસ સમયે સુર મહારાજ પાસે જિહ્વા ચારી પહોંચ્યા હશે.

પ્રકરણ ૧૨ મું

સ્વર્ગગમન

આ ગરામાં ચોમાસા દરમ્યાન અદ્વિતીય શાસન પ્રભાવના કરી, ચોમાસું ઉતર્યે વિહાર કરતા કરતા સૂરિમહારાજ મેડતા પધાર્યા. ત્યાં ચોપડા ગોત્રના શેઠ આસકરણુ આદિ અનેક ધનવાનો અને રાજ્યમાન્ય શ્રાવકો સૂરિજીના પરમ ભક્ત હતા. સૂરિજીની પધરામણીથી સંઘમાં અધિકાધિક ધર્મધ્યાન થવા લાગ્યા.

સૂરજી મેડતા નગર પધારવાના ખખર મળવાથી બિલાડા શહેરનો સંઘ ખૂબ આનંદ પામ્યો. એમણે એકત્ર થઈ સૂરિજીને બિલાડામાં ચાતુર્માસ કરાવવાનો નિર્ણય કર્યો, અને તત્કાળ સંઘની પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓ, જેમાં કટારિયા ગોત્રના (સંભવતઃ શાહુ જૂઠા આદિ) શ્રાવક આગેવાન હતા. એ બધાં મળીને મેડતા આવ્યા. અને સૂરિમહારાજને વંદના કરી તેઓએ વિનયપૂર્વક ચાતુર્માસ નિમિત્તે બિલાડે પધારવાની નમ્ર વિશ્વસિ કરી, સંઘનો ખૂબ આગ્રહ જોઈ સૂરિમહારાજ

ખિલાડા પધાર્યા એ સમયે એમની સાથે વા. સુમતિ કલ્લોલ +, વા. પૂણ્યપ્રધાન, પં. મુનિવલ્લભ, પં. અમીપાલ આદિ અનેક સાધુઓ હતા.* સં. ૧૬૭૦ નો ચાતુર્માસ ત્યાં કર્યો.

સૂરિમહારાજના ખિરાજવાથી ધર્મધ્યાન ખૂબ થયા. મુનિસમુદાય સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, સંયમ અને તપશ્ચર્યા કરવામાં તલ્લીન થઈ ગયો. ધર્મિષ્ઠ શ્રાવકગણ પૌષ્ઠ, પ્રતિક્રમણ, શાસ્ત્રશ્રવણ અને દ્રવ્યનો સદ્દુપયોગ કરવામાં પ્રવૃત્ત થઈ ગયો. તેમાંયે પર્વાધિરાજ પર્યુષણના દિવસોની તો વાતજ શું? ધર્મભાવનાનો પ્રવાહ ચારે તરફ એવોતો વહેવા લાગ્યો કે જેનું વર્ણન કરવું લેખન શક્તિની બહાર છે.

પર્યુષણપર્વ આનંદ પૂર્વક આરાધ્યા બાદ સૂરિજીએ જ્ઞાનોપયોગથી પોતાની આવરદા પૂરી થતી જાણી શિષ્યવર્ગને મહત્ત્વની ભલામણ દેવા લાગ્યા :—“તમે લોકો જૈનશાસનની ઉન્નતિ કરવાની સાથોસાથ આત્મોન્નતિ કરવામાંય હરહંમેશ કટિબદ્ધ રહેજો. ગચ્છનો ભાર આચાર્ય ‘જિનસિંહસૂરિ’ ધારશે, તમે તત્પરતાપૂર્વક એમની આજ્ઞાનું પાલન કરજો” ઇત્યાદિ.

સ્થાનિક શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને પણ તેમના યોગ્ય

+ એમણે સં. ૧૭૦૫ માં કવિવર સમયસુંદરજીના વિદ્વાન શિષ્ય વાદી હર્ષનંદનની જોડે રહીને પરમ સુવિહિત ખરતરગચ્છ વિભૂષણ નવાંગી ટીકાકાર શ્રીઅભયદેવસરિ રચિત ઠણંગવૃત્તિગત ગાથાઓની વૃત્તિ રચી છે જેની પ્રાચીન પ્રતિ લોંબડીના ભંડારમાં છે.

* જૈસલમેરથી વા. વિમલતિલક આદિએ ચૈત્ર સુદિ ૧૦ ના રોજ સૂરિજીને એક પત્ર પાઠવ્યો જેમાં આ નામો લખેલ છે. એ સંસ્કૃત પત્ર આ પુસ્તકના પરિશિષ્ટ(ધ)માં આપેલ છે. એમાં જિનસિંહસૂરિજીનું નામ નથી એથી જણાય છે કે એ વખતે તેઓ સૂરિજીની સાથે નહીં હોય, ને પાછળથી ચાતુર્માસ સમયે ગુર મહારાજ પાસે ખિલાડા આવી પહોંચ્યા હશે.

ઉપદેશ આપી ચતુર્વિધ સંઘ સાથે જમન-ખામણા કર્યા. અન્ય દેશ-દેશાંતરના સંઘોને પણ પત્ર મારફતે ધર્મલાભ સાથે જમત-ખામણા લખાવ્યા. ત્યાર પછી ચોરાસી લાખ જીવાયોગિને શુદ્ધ મનથી ખમાવી, પાપસ્થાનકોને નિરોધી, સમાધિપૂર્વક અનશન ગ્રહણ કર્યું. ચાર પ્રહરનું અનશન પાળી ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ ધ્યાનમાં લીન બન્યા, અને પોતાના પૌદ્ગલિક દેહને વિસ-ર્જનકરી આસો (શુ. ભાદરવા) વદી રના રોજ સ્વર્ગે સીધાવ્યા.

આમ જગતની આ અનુપમ જ્યોતિ સદાને માટે વિલીન થઈ ગઈ. હુદ્દેવ કરાલ કાળે આવા મહાપુરુષોને પણ નથી છોડ્યા. પુદ્ગલની નિઃસારતાનો આજે જગતની જનતાને, ને ખાસ કરીને તત્ત્વજ્ઞ જૈનસમાજને પૂરેપૂરો પરિચય મળી ચૂક્યો. દેશ-ભરમાં તે સર્વતઃ સુંદર અને વિશ્વપૂજ્ય દેહે સદાને માટે રક્ષતાભર્યો ઉત્તર આપી દીધો, તત્કાલીન તે તે સાધનો દ્વારા એ શોક સમાચાર થોડાજ સમયે દેશો દેશમાં પ્રસરી ગયા એટલે ભારે વિપાદ અને હાહાકાર મચી ગયો. ધોળે દિવસેય સર્વજ્ઞ અંધકારજ અનુભવાતો હતો. કારણ? એ જ્ઞાનાત્મક તેજોમયી પ્રભા સદાને માટે અદૃશ્ય થઈ ગઈ. એ દેદિધ્યમાન જ્ઞાન-દીવડો કાળવાયુના અંઝાવાતથી અંધકારની ભિતરમાં ચાલ્યો ગયો. ગુરુવિરહાગ્નિની તારુણ જ્વાળાઓ લોકોના હૃદયમાં પ્રજ્જ્વલી ઉઠી. એ જ્વાળાઓ નેત્રોમાંથી આંસુરૂપે આવિર્ભાવ પામીને મેઘઝડીની માફક વહેવા લાગી ગઈ. તે સમયનું દૃશ્ય જોયો ન જાય એવો હૃદયદ્રાવક શોકમય થઈ જવા છતાં ભાવશીના દૃશ્યો જ્યાં ત્યાં જોવા મળતા. જાણે કે વિપાદના પ્રલયપૂરમાં સારાય સંસાર ફૂળી ગયો હતો.

મૃતિની અન્ત્યેષ્ઠિ ક્રિયા કરવા બિલાડાના સ્થાનીય સંઘે

સુંદર વિમાનના સદૃશ મઢી બનાવી અને શોકાકુલ ચિત્તે ગુરુદેવના શબને નિર્મળ ગંગોદક વડે પ્રક્ષાલન કરી ચંદન આદિના વિલેપન લગાવ્યા, અને સાધુવેષથી વિભૂષિત કર્યો.

કૃષ્ણાગરના સુગંધિત ધૂપ સહિત શબને વિમાનમાં રાખવામાં આવ્યું; અને શોક સૂચક વાર્જિત્રાદિ સાથે શબને ઉત્સવપૂર્વક નગરના ખાસ ખાસ લત્તાઓમાં થઈને લઈ આહ્યા. રસ્તામાં ગુરુદર્શનાર્થે લોકોની ભીડથી મોટા મોટા માર્ગો પણ ટૂંકા જણાવા લાગ્યા. ધીમે ધીમે બાણગંગાના તટની નજીક આવતાં પવિત્ર સ્થાનમાં સૂરિજનો મૃતદેહ રાખવામાં આવ્યો. ત્યાં ચન્દનની ચિતા સળવીને ઘી વડે દેહને અગ્નિસંસ્કાર દેવામાં આવ્યો. તે દેહરૂપ પુદ્ગલનો પુંજતો સૌના દેખતાંજ ક્ષારરૂપમાં અવતીર્ણ થઈ ગયો. પણ સૂરિજના પ્રભાવને કારણે એમની મુંડપત્તિ (મૂળવસ્ત્રિકા) ન સળગી. * લોકોએ આ પ્રત્યક્ષ ચમત્કારને આશ્ચર્યસહિત જોયો. ભગવાન શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુના નામનું સ્મરણ કરતો કરતો સંઘ સ્વસ્થાને પાછો ફર્યો.

લોકોએ પોતાનું વિરહદુઃખ આ પ્રમાણે પ્રકટ કર્યું:—
“ઓ ગુરુદેવ!! તમે ક્યાં આહ્યા ગયા? અમે એવો તે કયો

* સમયપ્રમોદ કૃત ‘નિર્વાણ રાસ’ અને નયરંગ કૃત પદાવલીમાં પણ આ પ્રમાણે લખેલ છે:—

વૈશ્વાનર કેહનહ સગહ, પળ અતિશય સંજોગ ।

નવિ દાક્ષી પૂજ્ય મુહપત્તિ, દેખઈ સઘલો લોગ ॥

(નિર્વાણ રાસ)

યેષાં વિશિષ્ટાતિશયેન દેહે, દગ્ધેઽપ્યધાક્ષીન્નહિ વક્ત્રવાસઃ ।

શ્રોયત્ પ્રભાવપ્રથિતા જયન્તુ, યુગપ્રધાના જિનચન્દ્રપૂજ્યાઃ ॥

(નયરંગકૃત પદાવલી)

અપરાધ કર્યો? કે જેથી આપે અમને સદાને માટે વિખૂટા પાડી દીધા, હવે અમને કોનો આધાર? જૈનસંઘના સંકટ કે અવહેલના હવે કોણ મટાડશે રે? હે જ્ઞાનનિધાન! તમારા વિના હવે અમારા સંશયો કોણ છેદશે? હે:યુગપ્રધાન! હે ગુરૂદેવ! હવે અમે ગુરૂજી, ગુરૂજી કહી કોને પોકારશું?” ઇત્યાદિ. *

જે જળ્યાએ સૂરિજીનો અગ્નિસંસ્કાર થયો, ત્યાં બિલાડાના સંઘે સ્મારક રૂપે એક સુંદર સ્તૂપ બનાવ્યો. અને એમાં સૂરિજીની ચરણ-પાદુકાઓ સ્થાપી, જે હજૂંચ બાણગંગાના તટપર વિદ્યમાન છે. * એનો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

સંવત્ ૧૬૭૦ મગસર સુદિ ૧૦ ગુરુવાસરે સવાઈ યુગ-પ્રધાન શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ ચરણ-પાદુકે કારાપિ[તે]તં શ્રીવિલાડા શ્રીસંઘેન પ્ર૦ શ્રીજિનસિદ્ધનૂરિભિઃ ।

બીજાંય અનેક સ્થળોએ એમનાં ચરણો સ્થાપિત કર્યાં હતાં. બીકાનેરમાં શહેરની બહાર એક સ્થળે એમની ચરણ પાદુકાઓ સ્થાપિત કરેલ છે, જે આજકાલ “ રેલ દાદાજી ” ના નામથી કહેવાય છે. અનેક ભક્ત લોકો ગુરૂદર્શનાર્થે ત્યાં નિત્ય (સોમવારેતો ખાસ) જાય છે, આ ચોથા દાદાજી સવાઈ યુગપ્રધાન શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજી ભક્તોની મનોકામના પૂર્ણ

* અહીં સુધીનો તમામ વૃતાંત કવિ સમયપ્રભોદે દ્વારા “ યુગપ્રધાન નિર્વાણ રાસ ” માંથી લીધેલ છે. આ રાસ અમારા તરફથી પ્રગટ થયેલ “ ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ ” માં પ્રગટ થઈ ચૂકેલ છે.

* દમણાં આ સ્તૂપ સ્થાન શહેરના કિનારે આવી ગયેલ તેમ ત્યાં આસપાસ મુસલમાનોની વસતિ હોવાના અંગે આશાતનાનો સંભવ હોવાથી આ ચરણ-પાદુકાઓ ત્યાંથી ઉપાડી કંઈને બિલાડા શહેરની અંદર મોટા દરેસરમાં રાખેલ છે. (ગુ.પ્ર.સં.)

કરવાવાળા છે. અનેક ચમત્કાર પણ સાંભળવામાં આવે છે. ત્યાંનો પાદુકા લેખ આ પ્રમાણે છે:—

સંવત્ ૧૬:૩ વર્ષે વૈશાખમાસે અક્ષયતૃતીયાયાં સોમવારે શ્રીચરત્રગચ્છે શ્રીજિનમાળિક્યસૂરિ પટ્ટાલંકારહાર યુગપ્રધાન શ્રીજિનચન્દ્રસૂરીનાં પાદુકે શ્રીવિક્રમનગરવાસ્તવ્યસમસ્તશ્રીસંઘેન કારિતે શુભમ્ ॥

ખીકાનેરના નાહટાઓની ગવાડ (મોહલ્લા) માં શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનનું મંદિર છે એના મૂળ ગભારાની ડાબી તરફ સૂરિજીની પાષાણ નિર્મિત અતિ સુંદર પ્રતિમા છે, જેની પ્રતિકૃતિ (તસ્વીર) આ રહી અને તેનો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

સવત્ ૧૬૮૬ વર્ષે ચૈત્રવદિ ૪ દિને શ્રીચરત્રગચ્છાધીશ્વર શ્રીજિનચન્દ્રસૂરીનાં પ્રતિમા કાં જયમા શ્રાં, પ્રં શ્રી-યુગપ્રધાન શ્રીજિનરાજસૂરિરાજૈ: ।

જૈસલમેરમાં પણ શહેરની ઉત્તરમાં એક માઈલપર 'દેદાન-સર' નામના તળાવની પાસે શ્રીજિનકુશલસૂરિજીનું સ્થાન છે, ત્યાં પણ એમની પાદુકાઓ છે, જેનો લેખ નીચે મુજબ છે:—

સંવત્ ૧૬૭૨ વર્ષે વૈશાખસુદિ ૯ સોમવારે મહારક સવાઈ યુગપ્રધાન શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી જિનચન્દ્રસૂરિ પાદુકા પ્રતિષ્ઠિતા ।

(જૈન લેખ સંગ્રહ ભા. ૩ પી. સી. નાહરનો)

એજ દિવસનો લેખ દાદાજીના સ્થાનની પૂર્વ તરફના સ્થંભના ગોળલામાં છ લાઈનનો નીચે મુજબ છે:—

સંવત્ ૧૬૭૨ વર્ષે વૈશાખસુદિ ૯ દિને સોમવારે શ્રી-જૈસલમેર વાસ્તવ્ય રાઝલ શ્રીકલ્યાણદાસજી વિજયરાજ્યે કુંવર શ્રીમનોહરદાસજી । સવાઈયુગપ્રધાન શ્રીજિનચન્દ્રસૂરીશ્વરપાદુકે કારિતે યુગપ્રધાન મહારક શ્રીજિનસિંહસૂરિ ॥ શ્રીચરત્ર-

સંઘેન તૈવ (?) સર્વદા શ્રીસંઘસ્ય સમુન્નતિ સુખં શ્રેયો વૃદ્ધિર્વાચયે-
તામિતિ ॥ પં૦ ઉદયસિંહ લિપિ કૃતમ્ ॥ શ્રી શ્રી શ્રી.

(જૈન લેખ સંગ્રહ મા. ૩ પી. સી. નાહર)

સ્તંભ તીર્થમાં સૂરિજીની ચરણ-પાદુકા વિદ્યમાન છે,
જેનો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

સંવત્ ૧૬૭૭ (?) વર્ષે માઘ વદિ ૧૦ દિને ગુરુવારે યુગ-
પ્રધાન શ્રીજિનચંદ્રસૂરીનાં પાદુકે કારિતે સ્વતરગચ્છે ઓસ
વંશે.....તે સં૦ જસરાજ માર્યા જસલદે પુત્ર મં૦
માડળકેન પ્રતિ૦ યુગપ્રધાન શ્રીજિનસિંહસૂરિવરૈઃ ॥

(જૈન ધાતુ પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ ભા ૨ લેખાંક ૮૮૨)

આ સ્થાનો ઉપરાંત મુલતાન, અમદાવાદ, બાહડમેર,
પાટણ આદિ ઘણા સ્થાનોમાં એમની ચરણ-પાદુકાઓ અને
મૂર્તિઓ સ્થાપિત થયા હોવાનો ઉલ્લેખ મળે છે. *

સૂરિજીની સ્વર્ગતિથિ આસો વદિ ૨ (ગુજરાતી ભાદરવા
વદિ ૨)ના રોજ હજુય મુંબઈ [ભાયખલા], સુરત, ભરૂચ,

✽જસસમુદ્ર કૃત ગીતમાં —

શ્રીજિનચંદ્રસૂરીશ્વર, સ્વતરગચ્છ ગણધાર, મેરે યુગવર ।

થૂમ્મ સકલ થિર થાપના, વિક્રમપુર સિળગાર, મેરે યુગવર ॥૧॥

કુંભકરણ કૃત ગીતમાં:—

મૂલચક્ક (મુલતાન)મેં થૂંમ મંડાનો, પરતડ સહુનડ પૂરે ।

કુંભકરણ જંપંઈ કર જોડી, દૂધમણ કરિ સહુ દૂરે ॥૨॥

હેમમન્દિર કૃત ગુરૂ ગીતમાં:—

જીહો મૂલ થૂંમ અતિ સુન્દર, દાદા ઘિલાડૈ થિર ઠામ ।

જીહો રાજનગર વિક્રમપુરૈ, દાદા પૂરૈ વંછિત કામ ॥૬॥ સં૦

જીહો વાહડમેરઈ દીપતડ, દાદા જેસાળઈ મુલતાળ ।

જીહો અળહિલપુર. સંભાડતઈ, સુરનર કરઈ વખાળ ॥૭॥ સં૦

પાટણ આદિ નગરોમાં “ગુરૂ દ્વજ” કે “દાદા બીજ”ના નામે દાદા સાહેબના સ્થાનો પર ‘મેળો’ થાય છે.

જો કે સૂરિજીનો નશ્વર અને પૌદ્ગલિક દેહ આજે આપણી સામે પ્રત્યક્ષ નથી, છતાં એમનો મૂતમાન અમર આત્મા અને એમનો અનુકરણીય ગુણ સમુચ્ચય આજે પણ આપણને આદર્શપથ દાખવવા પરમ સાધનભૂત થઈ રહેલ છે. એમનાં પુનીત કૃત્યો અને એમની ગૌરવગાથા વિશ્વમાં દેદિધ્યમાન દીપશિખાની માફક સદા ઝળહળ્યા કરશે. કવિવર સમયસુંદરજી શુ. સર્વોત્તમ માર્મિક શબ્દોમાં કહે છે:—

મુયઈ કહઈ તે મૂઢ નર, જીવઈ જિનચન્દસુર ।
જગ જંપઈ જસ જેહનો, પુહવી કીરતિ પહૂર ॥૮॥
ચતુર્વિધ સંઘ ચીતારસ્યઈ, જાં જિવસ્યઈ તાં સીન ।
વીસાર્યાં કિમ વીસરઈ, હો નિર્મલ તપ જપ નીન ॥૯॥

પ્રકરણ ૧૩ મું

વિદ્વાન શિષ્ય સમુદાય.

વિ

શ્વમાં એવા મહાપુરુષો બહુ ઓછા મળે છે કે જેના કથન અને આચરણ એક સરખાં હોય.

મોટી મોટી વાતો કરનારાઓનો તોટો નથી, તેવાઓ તો સદા અધિક પ્રમાણમાંજ હોય છે, કિંતુ તોટો છે કર્તવ્યનિષ્ઠ અને સચ્ચરિત્રી પુરુષોનો. જે લોકો સ્વયં ગુણી છે, ગુણના ધારક છે, તેમનોજ અન્યોપર પૂરતો પ્રભાવ પડે છે.

આપણા ચરિત્રનાયક પૂજ્ય શ્રીજિનયન્દ્રસૂરિજી મહારાજ જેવા પ્રકાંડ વિદ્વાન હતા, એવાજ દુર્ધર્ષ ચારિત્ર્યને કડકપણે પાળવાવાળા હતા. આચાર્યપદ પ્રાપ્તિ પછી તરતજ ક્રિયોદ્ધાર કરી અતિ દૃઢતાથી તેઓ ઉત્કૃષ્ટ સંયમ પાળવામાં સદા કટિબદ્ધ રહ્યા અને એ ચારિત્ર્યનો પ્રભાવ ઉત્તરોત્તર વધતોજ રહ્યો, પરિણામે એમના ઉપદેશથી સેંકડો ભવ્યાત્માઓએ સર્વવિરતિ ચારિત્રધર્મ અને સેંકડોએ દેશવિરતિ (શ્રાવક) વ્રત ગ્રહણ કર્યાં, તેમજ હજારો ગ્રંથો લખાવી શ્રુતજ્ઞાનને ચિરસ્થાયી

બનાવવા ભંડારોમાં સ્થાપિત કર્યા. સેંકડો નવા નવા જિનપ્રાસાદો અને જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠાઓ એઓશ્રીના વરદહસ્તે થઈ, ધાર્મિક સમન્વેત્રોમાં કરોડો રૂપિયા વપગયા. દૂકામાં એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે એમના ચારિત્રના તેજોમય પ્રતાપેજ સમ્રાટ અકબર અને જહાંગીર આદિ મુગ્ધ બની ગયા હતા. અને આકરામાં આકરા કાર્યો પણ સરળતાથી પાર પડતાં હતાં.

કહેવાય છે કે સૂરિજીના આજ્ઞાનુયાયી સાધુસમુદાયની સંખ્યા ૨૦૦૦ થીયે વધુ હતી. + એમણે એટલી મોટી સંખ્યામાં સાધુ સાધ્વીઓને દીક્ષિત કરેલ, કે તેટલા પ્રમાણમાં ભાગ્યેજ અન્ય કોઈ આચાર્યોએ કરેલ હશે. સાધુ બન્યા પછી પૂર્વાવસ્થાના નામ પરિવર્તન કરી ખરતરગચ્છમાં જે ૮૪ નંદીઓમાંથી નામ સ્થાપના કરવાની પ્રણાલિકા છે, એ ચોરાસીમાંથી ૪૪ નંદિઓમાં x નામસ્થાપના કરવાનું સૌભાગ્ય સૂરિજી મહારાજને પ્રાપ્ત થયું હતું. પ્રત્યેક નન્દિના ૨૦-૨૫ સાધુઓને દીક્ષિત કર્યાનું અનુમાન કરાય તેા પણ સૂરિજીના હાથે દીક્ષિત અને ઉપસંપદા ગ્રહણ કરેલ સાધુઓની સંખ્યા એક હજારથી વધારે થાય છે.

આ વાત કોઈ કલ્પના માત્ર નથી, પરંતુ નરી સાચી હકીકત છે, કેમકે ઉપાધ્યાય શ્રીક્ષમાકલ્યાણજી પોતાની પદ્માવલીમાં ખાસ સૂરિજીને ૯૫ શિષ્યો પોતાના હોવાનો ઉલ્લેખ કરે છે. અમે પણ ખૂબ શોધખોળ કરી એમાંના ૨૫-૩૦ શિષ્યોના નામ એકત્ર

+ 'શ્રીજિનદત્તસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર' મુંબઈથી પ્રકાશિત પુસ્તક 'જિનચન્દ્રસૂરિ જીવન ચરિત્ર' પૃ. ૧૧ માં છે.

x ૪૪ નંદિના નામ પરિશિષ્ટ(ક)માં 'વિહાર પત્ર' ની સથે છે. આ બાબત કોઈદેખા સ્વતંત્ર લેખ રૂપે તપાસીશું.

કર્યા છે, જેમનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આગળ લખવામાં આવશે. પ્રત્યેક શિષ્યના અગર ઓછામાં ઓછા પાંચ-પાંચ શિષ્ય પ્રશિષ્યોનું અનુમાન કરવામાં x આવે તોએ એ સંખ્યા લગભગ ૫૦૦ ની થાય છે. તદુપરાંત એ સમયે બીજી પણ કેટલીયે શાખાઓ વિદ્યમાન હતી. જેવી કે જિનદત્તસૂરિ-સંતાનીય, જિનકુશલસૂરિ પરંપરા, ક્ષેમકીર્તિ શાખા, સાગરચન્દ્રસૂરિ શાખા, જિનભદ્રસૂરિ શાખા, જિનકીર્તિરત્નસૂરિ શાખા, જિનહંસસૂરિ શાખા, અને જિનમાણિક્યસૂરિ શાખા +

x સૂરિજના સમયમાં એમનાં પ્રશિષ્યોનાંય પ્રશિષ્યો વિદ્યમાન હોવાનાં પ્રમાણો મળે છે. જેમકે ઉપાધ્યાય શ્રીસમયસુંદરજી સૂરિજના પ્રશિષ્ય હતા. અને તેમના શિષ્ય વાદી હર્ષનંદનજીના શિષ્ય જ્યકીર્તિજી આદિને પણ સૂરિજએજ દીક્ષા આપેલ. સૂરિજના કેટલાક શિષ્યોના શિષ્ય-પ્રશિષ્યો આદિની સંખ્યા ૧૦-૧૫ સુધીની મળી છે, છતાં અમે સાધારણ રીતે કેવળ ૫ તરીકેજ ગણેલી છે.

+ એક પ્રાચીન પટ્ટાવલીમાં લખ્યું છે કે-આ સૂરિજએ એકજ નંદિમાં ૬૪ સાધુએ ને દીક્ષા આપેલ અને ૧૨ મુનિઓને “ઉપાધ્યાય” પદપ્રદાન કરેલ. આજ ગ્રંથના પ્રકરણ ૩ના ૨૬ મા પૃષ્ઠપર એમના ૨૪ શિષ્ય હોવાનો ઉલ્લેખ કરાઈ ચૂકેલ છે, એમાંથી નિમ્નલિખિત ૬ નામ અમને મળેલ પણ છે:-

(૧) કવિ કનક:-મેઘકુમાર ચૌહાણીયાના કર્તા.

(૨) વિનયસોમ:-એમનો “દ્રલૌધી પાર્શ્વસ્તવ” ગા. ૧૭ નો અમારા સંગ્રહમાં છે. એમના શિં ઓમસુંદર શિં અમર કૃત ‘વિવાહ પડલ’ (પત્ર ૧૫) મળે છે.

(૩) વાંઠાવનય સમુદ્ર:-એમનું “ઋષભસ્તવ” ગા. ૨૨ નું અમારા સંગ્રહમાં છે એમના શિષ્યો વાં હર્ષ (વિશાલ) શીલ, ગુણુન્ત આદિ કેટલાંય હતાં. હર્ષવિશાલજીના શિષ્ય ઉ. જ્ઞાનસમુદ્રના શિષ્ય વાં જ્ઞાનરાજના શિષ્ય લખ્યોદયજી સારા કવિ હતા. એમનાં “પદ્મિની ચરિત્ર ચોપાઈ”

આ બધી શાખાઓમાં તે સમયે સારા સારા વિદ્વાન ઉપાધ્યાય

(સં. ૧૭૦૭ ચૈત્રી પૂનમ), ગુણાવલી યૌપાઈ (ઉદયપુર) મલય સુંદરી યૌપાઈ, ધુલેવા ઋષભદેવ સ્તવન ઉપલબ્ધ છે. આ (પદ્મિની ચરિત્ર) યૌપાઈમાં એમણે આ અગાઉ અન્ય ૬ યૌપાઈઓ લખ્યાનો ઉલ્લેખ છે. એમના શિં દાનસાગર, શિં રત્નધીર કૃત “ભુવન દીપક ટીકા” (સં. ૧૮૦૫નું જૈં સાં સંં ઈં) મળે છે વાં વિનયસમુદ્રજના બીજા શિષ્ય ગુણરત્નજીએ રચેલ ‘કાવ્ય પ્રકાશ ટીકા’ (સં. ૧૬૧૦ જેઠ વદ ૭, શિષ્ય રત્નવિશાલ નિમિત્તે). અને ‘સારસ્વત ક્રિયા ચંદ્રિકા’ (સં. ૧૬૪૫ ભુવનં ભંં પત્ર ૪૪) ઉપલબ્ધ છે, એમના શિષ્ય રત્નવિશાળ કૃત ‘રત્નપાલ યૌં’ (સં. ૧૬૬૨ મહિમાપુર, ભુવનં ભંં માં) અને એમણે લખેલ પ્રશસ્તિ સં. ૧૬૬૬ ભાદરવા સુદ ૩ વીરમપુરની (નાહર લેખાંક ૧૭૧૫ છે, એમના શિષ્યના પ્રશિષ્ય મહિમોદય કૃત ‘વંચાંગાનયન વિધિ’ ગાથા ૫૪ (સં. ૧૭૨૩ ભાદરવા સુદ ૭) ઉપરાંત રઘુવંશ વૃત્તિ, અને તીર્થ તરંગિણી મળે છે. સં. ૧૬૩૦માં શ્રીજિનયન્દ્રસૂરિના આદેશથી ‘સંયતિ સાંધિ’ (પત્ર ૪ સ્વામી નરોત્તમદાસજી એમ. એમ. સંગ્રહમાં) બનાવી. એમની વિશિષ્ટ કૃતિ “ નમસ્કાર પ્રથમ પદ અર્થે ” “ અનેકાર્થ રત્ન મંજૂષા ” માં છપાયેલ છે. એમના શિષ્ય વાં રત્નવિશાલ શિં ત્રિભુવનસેન શિં મનિહંસ શિં મહિમોદયજી પણ સ્વસ્ત્યકે દેવ એમનો ‘આપલ રાસ’ (સં. ૧૭૨૨ માગસરની (?) તેરસ, સ્વસ્ત્યકે રચેલ સાહિસૌ, જન્મપત્રી પદ્ધતિ (પત્ર ૧૧૪ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં) અહસ્પદાનયન ચોં ગાથા ૪૬ (સં. ૧૭૩૧ સ્વસ્ત્યકે રચેલ રચિત (સંગ્રહ નંં ૧૨૫) આદિ ગ્રંથ અને કે જે રત્નવિશાલ ગુરૂબ્રાના લખિધવિજય એમના વિદ્યારણુ છે.

- (૪) ભુવનધીર:—અમારા સંગ્રહમાં આજેના સંગ્રહમાં પ્રશસ્તિથી બાકીના મળે છે કે એ સંગ્રહમાં સંગ્રહિત રહેલા સિવાય
(૫) વાં રત્નવિશાલધીર:—એ સંગ્રહમાં સંગ્રહિત રહેલા સિવાય
એમણે રચેલ ‘સાધુ સ્વસ્ત્યકે’ સંગ્રહમાં સંગ્રહિત રહેલા સિવાય

અને સાધુઓ સેંકડો હતા. એમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યોને પણ

એમના શિષ્ય (૧) ધર્મરત્ન કૃત “જય વિજય ચૌપાઈ” (સં. ૧૬૪૧ વિજયાદશમી, આગરા) ઉપલબ્ધ છે, (૨) શિ. ભણસાલી ગોત્રીય વાંઠ કલ્યાણલાલજી હતા, એમના શિષ્ય (A) કમલકીર્તિ રચિત જિતવલ્લભ-સૂરિજીકૃત વીર ચરિત્રનું આળાં (સં. ૧૬૯૮ આ. કૃ. ૯ ના જૈસલમેરમાં રચેલ અને લખેલી પ્રતિ આખૂ અમરચન્દ્રજી બોથરા નાથનગરના સંગ્રહમાં છે), મહીપાલ ચરિત્ર (સં. ૧૬૭૬ વિજયાદશમી હાજીખાનદેરા-સિંધ, એમનાંજ શિષ્ય ચારિત્રલાલ લિખિત, જયચન્દ્રજીના ભંડારમાં છે) “સત-રમરણુ આળાવબોધ” અને “કલ્પસૂત્ર ટિપ્પણ” પત્ર ૯૯ (સં. ૧૭૦૧ મરોટમાં શિં ચારિત્રલાલ પઠનાથે લિખિત જયચન્દ્રજીના ભંડારમાં છે) એમના શિષ્ય સુમતિલાલ, શિ. સુમતિમંદિર, શિ. જયનંદન શિં લખ્ધિસાગર કૃત “ધ્વજ ભુજંગકુમાર ચૌ.” (સં. ૧૭૭૦ આશ્વિન વદિ ૫, ચૂડા-સૌરાષ્ટ્ર) ઉપલબ્ધ છે. (B) કુશલધીરજી એક ઉત્તમ પ્રકારના કવિ હતા, એમણે રચેલ (૧) ભોજ ચૌપાઈ (સં. ૧૭૨૬ ના મહા વદિ ૧૩ સોજત, શિ. ધર્મસાગર, આગ્રહથી (૨) લીલાવતી રાસ (સં. ૧૭૨૮ સોજત) (૩) પૃથ્વીરાજ કૃત વેલિ આળાં (સં. ૧૬૯૬ વિજયાદશમી શિષ્ય ભાવસિંહના આગ્રહથી, નાહરજીના સંગ્રહમાં ગુટકા નં. ૯૦) (૪) ઉદય કર્મ સંવાદ ૪, ‘રસિક પ્રિયા ભાષા ટીકા’ (જોધપુર, વર્દમાન ભંં ગું) શીલવતી રાસ (સં. ૧૭૨૨) રાજર્ષિ કૃતવર્મ ચૌપાઈ (૧૭૨૮) અને ચૌવીસી (સં. ૧૭૨૯) અને કુશળલાલ કૃત વન (યવ) રાજર્ષિ ચૌં (સં. ૧૭૫૦, જયં ભંં), મહિસ્તવ (સં. ૧૭૫૬ જૈસલમેર) મળે છે. અને અનેક સ્તવનાદિ પણ ઉપલબ્ધ છે, (C) કનકવિમલ, એમનું નામ “વેલિ-આળાં”ની પ્રશસ્તિમાં છે. (૫) ધર્મ પ્રબોધ—એમની કૃતિ “મહાશતક શ્રાવક સન્ધિ” અમારા સંગ્રહમાં છે. “લઘુ શાંતિસ્તવન વૃત્તિ” અને “ચૈત્યવન્દન ભાષ્યવૃત્તિ (તત્ત્વાર્થ દીપિકા” સં. ૧૬૬૪ પોસ વદ ૧૦) ખીકાનેર જ્ઞાન ભંડારમાં છે.

(૬) દ્વૈમરંગ—એમણે લખેલ “અન્ધસ્વામિવ સ્તવાવચૂરિ” શ્રી પૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે. એમના શિં વિનયપ્રબોધ શિં મહિમાસેન લિખિત

સૂરિજીએ દીક્ષિત કરેલ હતા.* એ બધાંની સંખ્યા પણ ઓછામાં ઓછી એટલીજ માની લઇએ તો જરાય અતિશયોક્તિ નહીં થાય.

સૂરિજીએ દીક્ષા આપેલ સાધ્વીઓના નામોની તથા 'નન્દિ' ઓની સંખ્યા હજુ અમને પ્રાપ્ત થયેલ નથી, એથી એમની સંખ્યા વિષે ખરાબર નિર્ણય નથી કરી શકતા, પરંતુ સાધુ-સંઘથી સાધ્વીઓની સંખ્યા ઓછી તો નજ કહી શકાય. આ (સાધુના) આંકડાથી અગર સંખ્યાની કાંઈક ન્યૂનતાય રહી ગઈ હોય તો પણ પૂર્વ દીક્ષિત આજ્ઞાનુવર્તિ સાધુ અને સાધ્વીઓની સંખ્યા મેળવીએ તો કુલ ૨૦૦૦ થી વધુ તો સિદ્ધ થાય છેજ.

‘વિહાર પત્ર’ની સાથે જે ૪૪ નન્દિઓના નામ છે, એ નામ પણ અનુક્રમે લખેલ છે, એ એક મહત્તાની વાત છે. એથી એ સમયના તમામ વિદ્વાનોનો દીક્ષા સમય નિર્ણિત કરવામાં બહુજ સુગમતા અને સહાયતા પ્રાપ્ત થાય છે, અને જે એની સાથે સંવતાનુક્રમ હોત, તો તો સોનામાં સુગંધ લગ્ન જેવું બનત, અસ્તુ !

પ્રતિ મહિમા ભંં બંં નં. ૨૦ માં છે.

શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિ શાખામાં બીજાં પણ કેટલાંક નન્દિઓ અને કવિઓ થયા છે. સં. ૧૭૦૦ માં જિનરંગસૂરિથી વન્દિઓ અને સમયથી કુશલધીરજી આદિ અને તે ઉપરાંત જિનમણિક્યસૂરિએ શિષ્ય-પરિવાર આપોય એમનો આજ્ઞાનુયાયી બની ને ને.

* ‘ક્રિયાદ્ધાર નિયમ પત્ર’થી અવગત સ્વે કે કે તે સમયે દીક્ષા દેવાનો અધિકાર ગચ્છનાયકનેજ હતો, અને તે દેવે અત્યંત ઉપદેશ આપેલ દીક્ષા આપતા તો પણ તે તેમની અજ્ઞાત સ્ત્રી, અને તેમણે આજ્ઞા મોટી દીક્ષાતો સૂરિજીજી આપતા જિનમણિક્યસૂરિ દીક્ષિત સહજાતે અને સિદ્ધસેનજીને પણ મોટી દીક્ષા આપી હતી.

અમો આ પ્રકરણમાં નન્દિ-અનુક્રમ પ્રમાણેજ સૂરિજીના શિષ્ય સમુદાયનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપીશું:—

(૧) સકલચન્દ્ર ગણિ—તેઓ જાતે ઓસવાળ રીહડ ગોત્રીય અને સૂરિજીના પ્રથમ શિષ્ય હતા. આગરાથી આપેલ સં. ૧૬૨૮ ના પત્રમાં કે જે આ ગ્રંથના પ્રકરણ પ પૃ. ૫૪માં છાપેલ છે, એમનું નામ છે. + એમણે રચેલ એક ગદ્યુલી ગા. ૭ × ઉપરાંત હજી સુધી કોઈ બીજી કૃતિ મળી નથી. એમની ચરણપાદુકા બીકાનેરથી ૪ કોશ “ નાલ ” નામક ગામમાં સૂરિજી સ્થાપિત વિદ્યમાન છે, જેનો લેખ આ પ્રમાણે છે:—
“.....વર્ષે.....સુદિ ૩ દિને શનૌ સિદ્ધિયોગે શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ શિષ્ય મુખ્ય પં૦ સકલ.....ચરણ પાદુકા શ્રીચરતરગચ્છાધીશ્વર યુગપ્રધાન પ્રમુ શ્રી..... શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિત.....હૃદ જયવંત લ્હામ્યાં કારિતે ॥”

સ્તૂપના ગોખલાનું મુખ બહુ સંકીર્ણ હોવાથી આ લેખ

+ પરંતુ તે પત્રમાં એમનું નામ સૂરિજી પછીના સાધુઓમાં ચોથા નંબરે છે. એથી સહેજે શંકા થાય કે મુખ્ય શિષ્ય હોવા છતાં સૂરિજીએ પોતે એમનું નામ ચોથા નંબરે કેમ લખ્યું? એના સમાધાનમાં સમજવાનું કે એ પત્રમાં જણાવેલ આણંદોદ્યાદિ મુનિઓ સૂરિજીના શિષ્ય ન હોવા છતાં સૂરિજીના આજ્ઞાનુયાયી હોવા સાથે સકલચંદ્રજીથી પર્યાયે વૃદ્ધ હશે એટલેજ સકલચંદ્રજીનું નામ ચોથા નંબરે લખેલ છે. (યુ. સં.)

×સં. ૧૯૮૬ માં જ્યારે રતલામથી શેઠ શ્રીનથમલજી ગાદિયા પરમ પૂજ્ય આચાર્ય શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂરિજીના દર્શનાર્થે બીકાનેર આવ્યા હતા ત્યારે એમનાં ધર્મપત્નીએ વ્યાખ્યાનમાં આ ગદ્યુલી ગાઈ હતી, અમે એ સંગ્રહી રાખી છે, એની પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતિ અમને મળી શકી નથી.

ખૂબ પ્રયત્ન કર્યા છતાંય સંપૂર્ણ વાંચી શકાયો નથી, એટલે એમના સ્વર્ગવાસના સંવત્સરો નિર્ણય નથી થઈ શક્યો.

પ્રખ્યાત કવિશ્રેષ્ઠ મહોપાધ્યાય શ્રીસમયસુન્દરજી એમતાજ શિષ્યરત્ન હતા. એમનો જન્મ સાચ્ચૌર વાસ્તવ્ય પારવાડ જ્ઞાતીય શ્રાધ્ધવર્ચ શાહ રૂપસીની સુશીલા ધર્મપત્ન લીલાદેવીની કૂખેથી થયેલ હતો. નાની ઉમરેજ એમણે સૂરિજી પાસે ચારિત્ર ગ્રંથો કરેલું. એમના વિદ્યાગુરુ વાં મહિમરાજજી અને વાં સમયરાજજી હતા. એમની કવિત્વ શક્તિ અને વિદ્વત્તાની પ્રતિભા ખૂબ ખૂબ ખીલી ઉઠી હતી. સં. ૧૬૪૯ માં સૂરિજીની સાથે તેઓ પણ લાહોર પધાર્યા હતા. ત્યાં સમ્રાટ અકબરની સભામાં સ્વનિર્મિત “અષ્ટલંકી” જેવો વિદ્વત્તાપૂર્ણ ગ્રંથ સંભળાવી ફાગણ સુદ રના રોજ વાચકપદ પ્રાપ્ત કર્યાનો ઉલ્લેખ અમે આજ ગ્રંથના આઠમા પ્રકરણમાં કરી ચૂક્યા છીએ. સિંધ દેશમાં વિહાર કરી મળનૂમ શેખને પ્રતિબોધ આપી પાંચ નદીના જલચર જીવો અને ખાસ કરીને ગાયોની રક્ષાનું પ્રશંસનીય કાર્ય કર્યું હતું. જેસલમેરમાં રાવલ ભીમજીને ઉપદેશ આપી મીના જાતિના લોકો દ્વારા માર્યા જતા “સાંડા” નામના જીવોની રક્ષા કરાવી હતી. મંડોવર અને મેડતાધિપતિને ખુશ કરી શાસનની શોભામાં ખૂબ અભિવૃદ્ધિ કરી હતી. સં. ૧૬૭૧ માં જિનસિંહસૂરિજીએ “લવેરા” (મારવાડ) માં એમને ઉપાધ્યાય પદ આપેલ. સં. ૧૬૮૭/૮૮ માં દુષ્કાળને કારણે સાધુધર્મમાં કિંચિત શિથિલતા પેસી ગઈ હતી. એનો પરિત્યાગ કરી સં. ૧૬૯૧ માં એમણે પુનઃ કિયોધ્ધાર કર્યો હતો. પોતે હજારો સ્તવન સજ્જાયો અને સેંકડો ગ્રંથો રચી સાહિત્યની અમૂલ્ય સેવા બજાવી હતી. સાહિત્યની દુનિયામાં એમનું નામ હરહંમેશને

માટે સુવર્ણક્ષિરે આલેખાયેલું રહેશે. એમનું વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર એમની કૃતિઓ સાથે અમે લવિષ્યમાં પ્રકટ કરીશું.* એથી અત્રે વિશેષ લખેલ નથી. સં. ૧૭૦૨ નાં ચૈત્ર સુદિ ૧૩ ના રોજ અમદાવાદમાં પગથીઆના ઉપાશ્રયે તેઓનો સ્વર્ગવાસ થયો.

સંવતના અનુક્રમે એમની કૃતિઓ આ પ્રમાણે છે:—

સં. ૧૬૪૧ ભાવશતક (ખંભાત), સં. ૧૬૪૯ લાહોરમાં અષ્ટલક્ષી (અર્થ રતનાવલી) X, સં. ૧૬૫૧ જિનકુશલસૂરિ અષ્ટક અને ૨૪ જિન ૨૪ ગુરુનામ ગર્ભિત પાર્શ્વસ્તવન, સં. ૧૬૫૨ વિજયાદશમી-ખંભાતમાં જિનચન્દ્રસૂરિ ગીત, સં. ૧૬૫૬ અક્ષયતૃતીયા જેસલમેરમાં ૨૭ રાગગર્ભિત સ્તવન, સં. ૧૬૫૭ ચૈત્ર વદી ૪ આખૂતીર્થ યાત્રા સ્તવન, સં. ૧૬૫૮ ચૈત્રીપૂર્ણિમા શત્રુજય યાત્રા સ્તવન, અને વિજયાદશમીના અમદાવાદમાં સંઘપતિ સોમજીની અભ્યર્થનાથી ચૌવીસી, અને એજ સંવતમાં અષ્ટાપદ સ્તવન, સં. ૧૬૫૯ વિજયાદશમી-ખંભાતમાં શાંખપ્રદ્યુમ્ન ચૌપાઈ, સં. ૧૬૬૧ ચૈત્રવદી ૫ નાગોરમાં પાર્શ્વનાથ સ્તવન, સં. ૧૬૬૨ સાંગાનેરમાં દાનાદિ ચોદાલિયા X, એજ વર્ષે માહ મહિનામાં ઘંઘાણી (ગાંગાણી) પદ્યપ્રભુ સ્તવન X, સં. ૧૬૬૩ (૪ ?) રૂપકમાલા ચૂર્ણિ (વૃત્તિ જે. ભં. સૂ.). સં. ૧૬૬૪ ફાગણ આગરામાં કરકંડુ પ્રત્યેકબુદ્ધ રાસ, ચૈત્રવદી ૧૩ ના હુસુહ પ્રત્યેકબુદ્ધ રાસ, જાંબૂરાસ (જેસલમેર ભં. સૂ.) અને નમિ પ્રત્યેકબુદ્ધ રાસ, સં. ૧૬૬૫ જેઠ સુ. ૧૫ નગ્ગઈ પ્રત્યેકબુદ્ધ રાસ, એજ વર્ષે ચૈત્ર(?) સુદિ ૧૦ અમરસરમાં આતુર્માસિક વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ X, સં. ૧૬૬૬ વીરમ-

* “મગયસુંદર કૃતિ દૂસમાંજલિ” માં પ્રગટ થઈ ગયું છે.

X આ મિહોવાળા કથો પ્રકાશિત થઈ ચુક્યા છે.

પુર (નાકોડા)માં કાલિકાચાર્ય કંથોX, સં. ૧૬૬૭ માગસર સુદિ
 ૧૦ મેરોટમાં પૌષધવિધિ સ્તવનX, આજ સાલમાં ઉચ્ચનગરમાં
 શ્રાવકારાધનાX, સં. ૧૬૬૮ મુલતાનમાં મૃગાવતી રાસ અને
 માહુ સુદિ ૬ના દિવસે અહીંજ કર્મ-છત્તીસી, સં. ૧૬૬૯-સિધ્ધ-
 પુરમાં પુણ્ય-છત્તીસી, અહીંજ સામાચારી-શતકX, નામે મોટા
 અંચની રચનાનો આરંભ કર્યો, સં. ૧૬૬૯ (?) શીલછત્તીસી
 સં. ૧૬૭૦ આસોજ, અમદાવાદમાં નવવાડ શીલ સજ્જાય, સં.
 ૧૬૭૧ આંબૂ સ્તવન, સં. ૧૬૭૨ મેડતામાં સામાચારી શતકની
 સમાપ્તિ, એજ સમયે સિંહલસુત પ્રિયમેલક રાસ બનાવ્યો,
 એજ સંવતમાં પૌષ દસમીના રોજ અત્રેજ વિશેષ શતકX, સં.
 ૧૬૭૨ (૩?) ભાદરવામાં પુણ્યસાર ચૌપદ, સં ૧૬૭૩ વસંત
 (પંચમી) મેડતામાંજ નલદમયંતી ચૌપદ, અને કાર્તિકસુદિ
 ૫ મે ગાથા લક્ષણ, સં. ૧૬૭૪માં પણ અત્રેજ વિચારશતક
 સં. ૧૬૭૬ માગસર રાણકપુર યાત્રા સ્તવન, (સં. ૧૬૭૭ જેઠ
 વદિ ૫ મે પ્રતિષ્ઠા સમયે મેડતામાં હતા, જૂઓ “ જૈન લેખ
 સંગ્રહ ” લેખાંક ૪૪૩), સં. ૧૬૭૭ માહુ માસ સાચારમાં
 મહાવીર સ્તવન, અહીંજ સીતારામ ચૌપાઈની ૧ ઢાલ, સંવત
 ૧૬૭૯ ભાદરવા વદિ ૧૧ ગુર્વાવલી પત્ર (સ્વયં લિખિત અમારા
 સંગ્રહમાં છે.) સં. ૧૬૮૧ નભ (ભાદ્રવ) માસ જૈસલમેરમાં ગણુ-
 ધરવસહી સ્તવન, એજ સંવતમાં અહીંજ વલ્કલચીરી રાસ
 અને મૌન એકાદશી સ્તવન, સં. ૧૬૮૧ કાર્તિકસુદિ ૧૫ ના
 ભાદ્રવપુર યાત્રા સ્તવન, સં. ૧૬૮૨ શ્રાવણ નાગોરમાં શંત્રુ-
 જય રાસX, એજ વર્ષે તિમરીપુર (સંભવતઃ તિવરી-સાર-
 વાડ) માં વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ, સં. ૧૬૮૩ માગસર
 બીકાનેરમાં આદિનાથ સ્તવન, સં. ૧૬૮૩ (૮૧-૮૬ પાઠાંતર)

અહીંજ શ્રાવણ ૧૨ વ્રત કુલક, સં. ૧૬૮૪ શ્રાવણ-લૂણકરણ-
 સરમાં દુરિયરયસ્તોત્ર વૃત્તિX, એજ વર્ષે અહીં સંતોષ-છત્તીસી
 અને કલપસૂત્ર પર કલપલતા X નામક વૃત્તિનો પ્રારંભ, સંવત
 ૧૬૮૫ ફાગણમાં અહીંજ વિશેષ સંગ્રહ, આજ સાલમાં વિસં-
 વાદ શતક અને ખારવ્રત રાસ (જે. ભં. સૂ.), સં. ૧૬૮૫
 રિણીમાં 'યતિ આરાધના'X અને અહીંજ કલપલતાવૃત્તિ પૂર્ણ
 કરી, સં. ૧૬૮૬ ગાથા સહસ્રીX, સં. ૧૬૮૭ પાટણમાં
 જયતિહુઅણુવૃત્તિX, એજ વર્ષે ભક્તામર સુખોધિનીવૃત્તિ,
 અહીંજ વિશેષ શતક લેખન સમય દુષ્કાળ વર્ણન શ્લોકX, સં.
 ૧૬૮૮ અમદાવાદમાં દુષ્કાળ વર્ણન-છત્તીસીX (ગા. ૩૬) અહીંજ
 કાર્તિક માસે નવતત્ત્વ શબ્દાર્થવૃત્તિ, સં. ૧૬૮૯ અમદાવાદમાંજ
 સ્થૂલિભદ્ર સજ્જાય અને રાજધાનીમાં દુઃખિત ગુરુ વચનમ્,
 સં. ૧૬૯૦ ખંભાતમાં સ્વૈયા-છત્તીસી, સં. ૧૬૯૧ માં અત્રે
 દશવૈકાલિક સૂત્રપર દીપિકાવૃત્તિX, કાર્તિકવદિ ૩ થાવચ્ચા ચૌઠ,
 દિવાળીપર ૪૭ દોષ સજ્જાય, સં. ૧૬૯૨ માધવ (વૈશાખ)
 મહિનામાં અહીંજ રઘુવંશવૃત્તિ, સં. ૧૬૯૩ જેઠમાં અમદાવાદ
 ખાતે સંદેહ દોલાવલિ પર્યાય, સં. ૧૬૯૪ દિવાળીપર નાલો-
 રમાં વૃત્તરત્નાકરવૃત્તિ, અહીંજ ચોમાસામાં ક્ષુદ્રકકુમાર રાસ,
 સં. ૧૬૯૫ નાલોરમાંજ ચંપકશ્રેષ્ઠી ચૌપઈ, સપ્તસ્મરણ વૃત્તિ
 (સુખ યોધિકા)X, સં. ૧૬૯૫ ફાગણસુદિ ૧૫ ના પ્રહલાદન
 (પાલણ) પુરમાં કલ્યાણમંદિરવૃત્તિX, આંકેઠમાં ગૌતમપૃચ્છા
 ચૌપઈ, સં. ૧૬૯૬ નભમાસ (ભાદરવા) વદિ અમદાવાદમાં
 દંડકવૃત્તિ, આસોજમાં ધનદત્ત ચૌપઈ, સં. ૧૬૯૭ ચૈત્રમાં
 ત્યાંજ સાધુવંદના, સં. ૧૬૯૮ શ્રાવણ સુદિ ૫ ના રોજ પુજ-
 રત્ન ઋષિરાસ, એજ વર્ષે ત્યાંજ આલોચણ-છત્તીસી, સં. ૧૭૦૦

માહ માસમાં ત્યાંજ દ્રૌપદી ચૌપદી વૃદ્ધાવસ્થા હોવા છતાંય રચી. અહીંજ એમનો સ્વર્ગવાસ થયો.

સંવત વગરની મોટી અને ઉદ્દેશનીય કૃતિયો નીચે મુજબ છે:

(૧) સામાચારી શંતક, (૨) સીતારામ ચૌપદી, (૩) કલ્પલતાટીકા, (એ ત્રણેનો ઉદ્દેશ ઉપરોક્ત નોંધમાં આપી ગયો છે), (૪) સારસ્વત રહસ્ય, (૫) સેટ-અનિટ ધાતુ-લક્ષણ સમુચ્ચય (૬) ખરતરગચ્છ પદાવલી, (૭) વિમલ યમલ સ્તુતિ વૃત્તિ, (૮) અદ્યાખલુત્વ ગર્ભિત સ્તવન સ્વોપજ ટીકા, (૯) ઋષભ ભક્તામર, (૧૦) દ્રૌપદી સંહરણ* (૧૧) મહાવીર રણ ભવ, (૧૨) પડાવશ્યક બાળાવબોધ, (૧૩) પ્રશ્નોત્તર પદ (વિચાર, જી. ભં. સૂ.) (૧૪) વાગ્ભટ્ટાલંકાર વૃત્તિ, (૧૫) ભોજન વિરિંછિતિ ઇત્યાદિ તથા નાના મોટા સ્તવન સજ્જાત્ય અષ્ટક આદિ મળીને સેંકડોની સંખ્યામાં અમારા સંગ્રહમાં છે, જેને યથા સમયે પ્રકટ કરવામાં આવશે.

ઉ. સમયસુંદરજીના અનેકો વિદ્વાન શિષ્યો હતા, જેનો પરિચય કવિવરના જીવન ચરિત્રમાં આપવામાં આવશે. અહીં તો માત્ર એમનાં એક ઉદ્દભટ વિદ્વાન શિષ્ય વાદી હર્ષનંદનજીનો થોડો પરિચય આપવામાં આવે છે.

વાદી હર્ષનંદનજી સંસ્કૃતના પ્રકાંડ વિદ્વાન હતા, એમની વિદ્વત્તાની પ્રશંસા કવિવર પોતે પણ પોતાની કલ્પલતા વૃત્તિ આદિમાં કરે છે. ન્યાય અને વ્યાકરણ વિષયમાં તો એમની વિદ્વત્તા

* કવિવરની સ્વહસ્તલિખિત પ્રતિ સં. ૧૯૮૦ માં જાલોરની અદ્દર યતિ શ્રીપૂતમચંદ્રજીનો ભંડાર કે જે આચાર્યવર શ્રીજિનભદ્રસરિજ સંસ્થાપિત હતો. તેમાં આ સંપાદકે જોઈ હતી. દુઃખનો વિષય છે કે આજે એ આખોય ભંડાર કુશિષ્યના હાથે જતાં સમૂળો નાશ થતું ગયો છે.

ખાસ ઉલ્લેખનીય છે. “ચિન્તામણિ મહાભાષ્ય” જેવા મહાન ઉત્કૃષ્ટ ગ્રંથોનો એમણે અભ્યાસ કરેલો. એમણે ખનાવેલ ૧ મધ્યાહ્ન વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ (સં. ૧૬૭૩ પાટણ), ૨ ઋષિમંડલ પ્રકરણ વૃત્તિ ૪ ખંડ (સં. ૧૭૦૫ ખીકાનેર), ૩ સ્થાનાંગ વૃત્તિ ગત ગાથા વૃત્તિ (સં. ૧૭૦૫ વા. સુમતિ કલ્પોલની સાથે) લોખંડી ભં. ૪ ઉત્તરાધ્યયન વૃત્તિ સં. ૧૭૧૧ ખીકાનેર જ્ઞાન૦, ૫ આદિનાથ વ્યાખ્યાન, ૬ આચાર દિનકર પ્રશસ્તિ, ૭ શત્રુજય યાત્રા પરિપાટી સ્તવન સં. ૧૬૭૧, ૮ ઋષિમંડલ ખાળાવ-ખોધ, ૯ જિનસિંહસૂરિ ગીત, ૧૦ ઉદ્ધમકર્મ સંવાદ, ૧૧ પાર્શ્વનેમિ ચરિત્ર. તથા ગૌડી પર્વસ્ત. સં. ૧૬૮૩, અને અન્ય સ્તવન ગહુંલિયો, ઇત્યાદિ ઉપલબ્ધ છે.

(૨) નય વિલાસ:—એમનું નામ પણ આગરાથી લખેલ પત્રમાં આવે છે. એમણે ખનાવેલ લોકનાલ દ્વાત્રિંશિકા ખાળાવ-ખોધ (સં. ૧૬૫૪ લિખિત) શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર ખીકાનેરમાં છે.

(૩) જ્ઞાન વિલાસ:—એમના શિષ્ય સમયપ્રમોદજી કૃત (૧) જિનચન્દ્રસૂરિ: નિર્વાણ રાસ, (૨) ચૌપત્રી ચૌપદ્ય (સં. ૧૬૭૩ જૂઠા ગામે પત્ર ૧૪ સ્વયં લિખિત) ખીકાનેર જ્ઞા. ભંડારમાં છે, (૩) અભયદેવસૂરિ કૃત સાહમ્મીવચ્છલકુલક ટોળા (સં. ૧૬૬૧ કા. વ. ૭ વીરમપૂરે કૃત વ લિખિત), (૪) જિનચન્દ્રસૂરિજી ગીત (સં. ૧૬૪૯), (૫) આરામશોભા ચૌપદ્ય, (૬) અરહન્તક દ્વિરાસ. (૭) દશાર્ણભદ્ર નવઢાલિયા ઇત્યાદિ નાની મોટી કેટલીય કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે.

અમારા સંગ્રહમાંની ભગવતી સૂત્ર પ્રશસ્તિ (સં. ૧૬૭૬) પરથી જાણવાં મળે છે કે જ્ઞાનવિલાસજીને લખિયશેખર, જ્ઞાન

વિમલ, નયન કલસ આદિ બીજા પણ કેટલાય શિષ્યો હતા.

(૪) હર્ષ વિમલ:—એમનું નામ સં. ૧૬૨૮ નાં આગરા-વાળા પત્રમાં આવે છે.

એમના શિષ્ય શ્રીમુન્દરજી હતા. જેમણે બનાવેલ અગડદત્ત પ્રબંધ પત્ર ૯. ૪ મારા સંગ્રહમાં છે, અને નાની કૃતિઓ પણ કેટલીય ઉપલબ્ધ છે. સં. ૧૫૬૧ માગસર વદિ પના લેખમાં પણ એમનું નામ આવે છે. (જૈન ધાતુ પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ ભાગ ૨).

(૫) કલ્યાણ કમલ:—એમનું નામ પણ ઉપરોક્ત પત્રમાં આવે છે. એમનાં ૧) જિનપ્રભસૂરિકૃત “પદ્મભાષા સ્તવ અવચૂરિ” (પત્ર ૨ અમારા સંગ્રહમાં છે.) (૨) સનત્-કુમાર ચૌપદ તથા નેમિનાથ સ્ત. ૧. ૪૫૭ સ્ત. ૧. આદિ પણ મળે છે.

૬. નલક કમલ:—એમના શિષ્ય પદ્મહિમ (ગોલચ્છા ગોત્રીય) હતા. જેમણે વાડી પાર્શ્વનાથ (પાટણ) અને જિનદત્તસૂરિ સ્તૂપ (મુલતાન) ની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. એમના શિષ્ય (૧) વા. ધનરાજ (ગોલચ્છા ગોત્રીય), (૨) વા. નિલયમુન્દર, (૩) વા. જ્ઞેમસુન્દર, (૪) પં. આનંદવર્ધન, (૫) હર્ષરાજ આદિ ઘણા શિષ્યો થયા. વા. ધનરાજજીના શિષ્ય વા. હીરકીર્તિ ગોલચ્છા ગોત્રીય હતા, એમનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૭૨૬ શ્રા. સુ. ૧૪ ના જ્ઞેધપુરમાં થયો. એમના શિષ્ય (A) વા. રાજહર્ષ (B) મંત્રિહર્ષ હતા, (A) વા. રાજહર્ષના શિષ્ય વા. રાજલાલજી ઉચ્ચ કક્ષાના કવિ થયા, એમની ધન્ના શાલિભદ્ર ચૌપદ (સં. ૧૭૨૬ શ્રા. સુ. ૫ વણાડ, બીકાનેર

* એમના શિષ્ય અજ્ઞાત નામે રચેલ ‘દેશી નામમાત્રા અવચૂરી’ (સં. ૧૬૫૨-કૃપાન્ જ્ઞાન્ ભાન્ નં. ૫૨૫) મળે છે.

જ્ઞાન ભંડાર) ભદ્રાનંદ સંધિ આદિ અનેક કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે, જેમનો પરિચય સ્વતંત્ર નિબંધમાં આપવામાં આવશે. વા. રાજલાલજીના શિષ્ય પં. રાજસુન્દર, ક્ષમાધીર અને એમના શિષ્ય ગુણભદ્ર, નયણરંગ આદિ હતા. વા. હીરકીર્તિજીના બીજા શિષ્ય મતિહર્ષજીના વા. ભુવનલાલ અને મહિમાભાણિક્ય નામના બે શિષ્યો હતા. વા. ભુવનલાલજીના તેજસુન્દર અને મહિમાભાણિક્યજીના મહિમસુન્દર, શ્રીચન્દ્ર આદિ શિષ્યો હતા.

(૭) નયન કેમલ:—એમના શિષ્ય જયમંદિરજીના શિષ્ય કનકકીર્તિ સારા કવિ હતા. જેમના ૧ નેમિનાથ રાસ, [સં. ૧૬૯૨ મહાસુદિ ૫ બીજાનેર], ૨ દ્રૌપદા રાસ [સં. ૧૬૯૩ વૈશાખ સુ. ૧૩ જૈસલમેર], ૩ મેઘદૂત ડાંબ્ય અવચૂરિ આદિ ઉપલબ્ધ છે.

(૮) યુગપ્રધાન શ્રીજિનસિંહસૂરિ:—તેઓ ભારે પ્રતિભાશાળી અને પ્રખર વિદ્વાન હતા, ગુરૂદેવની સાથે વર્ષો સુધી રહી એમણે વિનય, વિદ્વત્તા, વ્યાખ્યાન કળા આદિ ગુણો પ્રાપ્ત કર્યા હતાં. હુંકમાં એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે સૂરિજીના ઘણાખરા ગુણો એમનામાં આવી ગયા હતા. એમણે સમ્રાટ અકબરના દરબારમાં સૂરિજીથી પહેલાં જઈ પોતાની લોકોત્તર પ્રતિભાથી સમ્રાટને જૈનધર્મના અનુરાગી બનાવ્યા હતા. સં. ૧૬૨૮ ના આગરાના પત્રમાં સૂરિજીની સાથે એમનું પણ નામ આવે છે.

એમનો જન્મ સં. ૧૬૧૫ ના માગસર સુદિ ૧૫ ના ખેતોસર ગામે થયો. એમના પિતાનું નામ ચોપડા ગોત્રીય શાહ ચાંપસી, અને માતાનું નામ ચાંપલદેવી હતું. એમનું મૂળ

નામ માનસિંહ હતું, એથીજ સમ્રાટ એમને પ્રાયઃ એ નામેજ સંબોધતા હતા. અમે આ પુસ્તકના પાંચમા પ્રકરણમાં લખી ચૂક્યા છીએ કે સં. ૧૬૨૩ માં જ્યારે શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજી બીકાનેર પધાર્યા હતા ત્યારે એમણે કેવળ આઠવર્ષની અવસ્થામાં વૈરાગ્ય પામી સૂરિજી મહારાજ પાસે ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરેલ, સૂરિજીએ એમનું નામ “મહિમરાજજી” રાખ્યું, અને વિદ્વાન નિર્મલ ચારિત્રપાત્ર અને વિનયશીલ હોવાને કારણે સં. ૧૬૪૦ ના માહ સુદિ પ ના રોજ જૈસલમેરમાં સૂરિજીએ એમને વાચક પદથી અલંકૃત કર્યા હતા.

“શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ અકબર પ્રતિબોધ રાસ” થી જાણવા મળે છે કે સમ્રાટ અકબરના આમંત્રણથી સૂરિ મહારાજે પોતાથી પહેલાં અન્ય છ સાધુઓની સાથે એમનેજ સમ્રાટના દરબારમાં મોકલ્યા હતા, અને એમના દર્શનથી સમ્રાટ ખૂબ પ્રસન્ન થયેલ, અને એમની સાથે રોજ ધર્મચર્ચા કરવા લાગેલ.

અમે સાતમા પ્રકરણમાં લખી ચૂકેલ છીએ કે જ્યારે શાહજહાં સલીમના ઘેર મૂળ નક્ષત્રમાં કન્યાનો જન્મ થયો હતો, ત્યારે મંત્રીશ્વર કર્મચંદ્રના પ્રબંધથી એમણેજ તેના દોષ નિવારણાર્થે અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર પૂજા સવિધિ ભણાવી હતી સૂરિજીની આજ્ઞાથી સમ્રાટની સાથે કાશ્મીર વિહાર કરી જૈન ધર્મની અતિશય ઉન્નતિ કરનાર પણ તેઓજ હતા. ગજની અને ગોલકુંડા જેવા અનાર્ચ દેશોમાં તથા ઠેઠ કાબુલ સુધી અમારી ઉદ્દોષણા પણ એમણેજ કરાવી હતી, કાશ્મીરના રસ્તામાં આવતાં અનેકો તળાવોના જલચર જીવોની રક્ષા પણ એમણે કરાવી હતી કાશ્મીર વિજય પ્રાપ્તિ પછી શ્રીનગરમાં સમ્રાટને ઉપદેશ આપી આઠ દિવસની અમારી ઉદ્દોષણા કરાવી હતી.

એમના સહવાસે સમ્રાટપર અમિત પ્રભાવ પાડ્યો, એથીજ સમ્રાટે સૂરિજીને નિવેદન કરી એમને આચાર્ય પદ વડે અલંકૃત કરાવ્યા, અને એમનું નામ “જિનસિંહસૂરિ” રાખવાનો નિર્દેશ પણ સમ્રાટે પોતેજ કર્યો હતો. ઉપરાંત આ અવસરપર મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રે કરોડો રૂપીયા ખર્ચી જગ્ગરદસ્ત મહોત્સવ ઉજવ્યો આ બધું અગાઉના પ્રકરણોમાં આવી જતું હોઈ અત્રે લખવું અનાવશ્યક છે.

એ પછી કેટલેક સ્થળે સૂરિજીની સાથે તો કેટલેક સ્થળે સૂરિજીની આજ્ઞાથી અન્યત્ર ચાતુર્માસ કર્યા. અનેક શિલાલેખો અને ગ્રંથ પ્રશસ્તિઓમાં એમનું નામ મળે છે.

સં. ૧૬૫૬ ના માગસર સુદિ ૧૩ ના રોજ બીકાનેરમાં બોથરા ગોત્રીય ધર્મસી શાહની માર્યા ધારલદેવીના પુત્ર રાજસિંહને દીક્ષા આપી. ત્યાંથી વિહાર કરી જ્યારે સૂરિજીની પાસે આવ્યા ત્યારે એમને મોટી દીક્ષા અપાવી અને “રાજસમુદ્ર” નામ રાખ્યું.

સં. ૧૬૬૧ ના માહ સુદિ ૭ ના બીકાનેરના શાહ વચ્છ-રાજના પુત્ર ચોલાને અમરસરમાં દીક્ષા આપી, એની સાથે એના મોટા ભાઈ વિક્રમ અને માતા મિરગાદેવીએ પણ દીક્ષા લીધી. થાનસિંહ શ્રીમાલે દીક્ષા-મહોત્સવ કર્યો. ચોલાને રાજનગરમાં શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજીએ મોટી દીક્ષા આપી સિદ્ધસેનમુનિ નામ આપ્યું. ઉપરોક્ત રાજસમુદ્રજી અને સિદ્ધસેનજી બંને જિનસિંહસૂરિજીના પદ્મધર આચાર્ય બન્યા, તેઓ અનુક્રમે ‘જિનરાજસૂરિ’ અને ‘જિનસાગરસૂરિ’ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા.

સં. ૧૬૬૦-૬૧ આસપાસ (ખલાહી સન્ ૪૬ તા. ૩૧ ખુરદાદ) આષાઢી અષ્ટાહિકા અમારિ ફરમાન ગુપ્ત થઈ જવાથી.

એમણે નવું ફરમાન સમ્રાટ-અકબર પાસેથી પ્રાપ્ત કર્યું, જેનો ઉલ્લેખ આ ફરમાનમાં સમ્રાટે પોતે કર્યો છે.

સં. ૧૬૬૨ ના રૌઝવદ્દિ ઉના બ્યારે ખીકાનેરમાં સૂરિ-
જીએ શ્રીઋષભદેવસ્વામીના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી, એ સમયે
તેઓ પણ સૂરિજીની સાથે હતા, એમ ત્યાંના લેખોદ્ધારા
બાણવા મળે છે. સં. ૧૬૬૧ ના લેખનાં પણ એમનું નામ છે.

સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન કવિવર શ્રી સમયસુંદરજીના તેઓ વિદ્યા-
ગુરુ હતા, અને એમણેજ સં. ૧૬૭૧ માં લવેરામાં કવિવરને
ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું હતું.

રાજસમુદ્રકૃત “શ્રીજિનસિંહસૂરિ ગીત”થી બાણવા મળે છે.
કે સમ્રાટ જહાંગીરને પોતાની અલૌકિક પ્રતિભાવડે પ્રતિજ્ઞાધ
આપી અભયદાનનો પડહ વગડાવ્યો હતો X સમ્રાટે પ્રસન્ન
થઈ પોતાના પિતાનું અનુકરણ કરી મુકરબ ખાન નવાખને મોકલી
આચાર્ય મહારાજને યુગપ્રધાનપદ આપ્યું હતું. +

સં. ૧૬૭૦ નો ચાતુર્માસ ગુરુદેવની સાથે બેનાતટ
(ખીલાડા)માં કર્યો હતો. એ પછી ગચ્છનાયક પદ પ્રાપ્ત કરી

* વચન ચાતુરી ગુરુ પ્રતિબુદ્ધવી, ચાંહ સલેમ નરિન્દો જી ।

અમયદાનનડ પડહ વજાવિયો, શ્રીજિનસિંહસૂરિન્દો જી ॥ ૨ ॥

(રાજ સમુદ્રકૃત ગીત)

જેહની ગુણ પરંપરા ચિંત્તને વિષે ધરી જહાંગીર-સલેમ સંતુષ્ટ હૃદય થકર
શ્રીમુકરવ ખાનનહ પોતે મોકલી મહોત્સવ પૂર્વક યુગપ્રધાન પદવી (વીધી),
પહવા શ્રીજિનસિંહસૂરિ ॥

[શ્રીજિનરંગસૂરિ રાજ્યે લિખિત ચૌમાસી વ્યાખ્યાન]

* શ્રીસિંધ રે યુગપ્રધાન પદવી લહી, આયા મુકરવ ખાન રે ।

સાજળ મનચિંત્યા હુઆ, મલ્યા દુરજન માન રે ॥ ૪ ॥

(વાદી હર્ષનંદન કૃત ગીત)

અનેક સ્થાનોમાં વિહાર કરવા લાગ્યા. સં. ૧૬૭૨માં મેડતા વાસ્તવ્ય ચોપડા ગોત્રીય શાહુ આસકરણે શત્રુજય મહાતીર્થની યાત્રાર્થે સંઘ કાઢવાનો વિચાર કર્યો ત્યારે એમને પણ વીનતિપત્ર મોકલી સંઘમાં સમ્મિલિત થઈ ગિરિરાજની યાત્રાએ જોલાવ્યા હતા. પોપ સુદી ૧૩ ના રોજ મેડતાથી સંઘે પ્રયાણ કર્યું અને અનુક્રમે ગુઢા (નગર) આવ્યા, ત્યાં બીકાનેરનો વિશાળ સંઘ આવ્યો, તે પણ આ સંઘની સાથે થઈ ગયો. સ્થળે સ્થળે દેવ-વન્દન પૂજન આદિ કરી આખૂ આદિ તીર્થોની યાત્રાનો લાભ લેતા લેતા ચૈત્રી પૂનમને દિવસે ગિરિરાજ શ્રીસિદ્ધાચલજી પર યુગાદિજિનેશ્વરના દર્શન કર્યા. સંઘપતિ આસકરણને ગચ્છનાયક શ્રીજિનસિંહસૂરિજીએ ‘સંઘપતિ’ પદ અર્પણ કર્યું.⁺

ગિરિરાજની યાત્રા કરી સૂરિજી મહારાજ ખંભાત આવ્યા, ત્યાં સ્તંભના પાર્શ્વનાથજીના દર્શન કરી પાટણ, અમદાવાદ થઈ વડલી પધાર્યા, ત્યાં દાદા શ્રીજિદત્તસૂરિજીની ચરણપાડુકાના પુનીત દર્શન કર્યા. ત્યાંથી વિહાર કરી ગચ્છનાયક શ્રીજિનસિંહસૂરિજી સીરોહી પધાર્યા. સંઘે હર્ષ પામી ઉત્સવપૂર્વક નગર પ્રવેશ કરાવ્યો. ત્યાંના રાજા રાજસિંહે એમની ખૂબ ભક્તિ કરી. ત્યાંથી વિહાર કરી જલોર પધાર્યા, શ્રીસંઘે સમારોહપૂર્વક સ્વાગત કર્યું. ત્યાંથી ખંડપ અને દુણાડઈ (ધુનાડા) થઈ ઘંઘાણી (ગાંગાણી) પધાર્યા ત્યાં પદ્મપ્રભુ આદિ પ્રાચીન જિનમૂર્તિઓના દર્શન કર્યા.⁺ ત્યાંથી વિહાર કરતા કરતા બીકાનેર પધાર્યા. ત્યાં શાહુ વાઘમલે એમનો ધૂમધામથી પ્રવેશોત્સવ કરાવ્યો, સં. ૧૬૭૪ નો

x આ યાત્રા વર્ણનવાળા બે ‘ચૈત્યપરિપાટી સ્તવન’ અમારા સંગ્રહમાં છે.

+આ મૂર્તિઓની પ્રાચીનતા આદિની બાબતમાં સમયસુંદરજી કૃત ઘંઘાણી સ્તવનમાં સારું વર્ણન છે.

ચાતુર્માસ ત્યાં કર્યો એથી ધર્મની ભારે પ્રભાવતા થઈ.

સમ્રાટ જહાંગીરે ઘણું સમયથી એમના દર્શનના અભિલાષી હતા, બીકાનેરમાં એમનો ચાતુર્માસ છે એમ જાણી, એમણે પોતાના આગેવાન ઉમરાવોને શાહી ફરમાન દઈ મોકલ્યા અને તેમની સાથે આગ્રહ પૂર્વક દર્શન દેવાની વિનંતિ લખી મોકલી. શાહી પુરુષો બીકાનેર આવ્યા, અને ફરમાન બતાવી આગરા પધારવાની વિનંતી કરી + બીકાનેરનો સંઘ એકત્ર થયો અને ફરમાન વાંચી ખૂબ આનંદ પામ્યો. સમ્રાટનો આગ્રહ જોઈ આચાર્ય મહારાજે ત્યાં જવાનું આવશ્યક માન્યું. એટલે બીકાનેરથી વિહાર કરી મેડતા પધાર્યા અને ત્યાંના સંઘની અતિશય લક્ષિત જોઈ એક માસ પર્યંત ત્યાંજ રોકાયા. ત્યાર પછી એમણે ત્યાંથી વિહાર કરી સમ્રાટ પાસે જવાને પ્રયાણ

+ હિવ શ્રીશાહી સલેમ; માનસિંહસું ધરિ પ્રેમ ।

વડવડા સાહ સધીર, મૂકડ આપણા વજીર ॥ ૧ ॥

તુમ્હ વીકાણડ જાડ, માનસિંહજીકું વુલાના ।

ઇકવેર માનસિંહ આવડે, તડ મન મુજ સુખ પાવડ ॥ ૨ ॥

તે વીકાણડ આયા, પ્રણમડ માનસિંહ પાયા ।

દીધા મન મહિરાણ, પતિશાહી ફુરમાણ ॥ ૩ ॥

મિલિયડ સંઘ સુજાણ, વાંચ્યા તે ફુરમાણ ।

તેડાયા પાતિશાહ, સહુ કો ગ્રાહ ઉચ્છાહ ॥ ૪ ॥

શ્રીસારકૃત “જિનસાગરસુરિ રાસ” સં. ૧૬૮૧

આર્ણદડ ચડમાસો કરિ, આયા મેવડા બહુ હિત ધરિ ।

તેડાવડે શ્રીશાહિ સલેમ, મેડતા આયા કુશલે ક્ષેમ ॥ ૬૬ ॥

[ધર્મકીર્તિ કૃત “જિનસાગરસુરિ રાસ” સં. ૧૬૮૧]

વધું જાણવા માટે જુઓ અમારો સંપાદિત “ઐતિહાસિક કાવ્ય સંગ્રહ.”

કયું. પરંતુ મનુષ્યનો વિચાર જરાય ચાલતો નથી, હૃદય કાળે કોઈને છોડ્યા નથી. એટલે એમનું શરીર અસ્વસ્થ થઈ ગયું, જેથી આગળ ન જવાતાં મેડતા પાછું ફરવું પડ્યું. નિમિત્તાદિ જ્ઞાન દષ્ટિએ પોતાનું આયુષ્ય પૂરું થતું જાણી અનશન ગ્રહણ કરી લીધું. ચોરાંસી લાખ જીવાયોનિ સાથે ખમત ખામણા કરી શુદ્ધ ધ્યાનમાં લીન થઈ સં. ૧૬૭૪ ના પોષસુદિ ૧૩ ના રોજ શ્રીજિનસિંહસૂરિજી સ્વર્ગે સીધાવ્યા. સમસ્ત સંઘમાં શોક પ્રસરી ગયો, કેમકે તેઓ એક ઔઠ પ્રાંતભાષાળી તેમજ મહાન્ પ્રભાવક આચાર્ય હતા. શ્રીસારજી કૃત “જિનરાજસૂરિ રાસ”માં લખેલ છે કે તેઓ પ્રથમ દેવલોકમાં* મહાદ્વિક દેવ થયા.

સમ્રાટ અકબરને જૈનધર્મના અનુરાગી બનાવવામાં શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજીની સાથે એમનો પણ સારો એવો જાળો છે. કાશ્મીર વિહાર દરમ્યાન એમના ચારિત્રનો સમ્રાટ પર જે પ્રભાવ પડેલો એના પરિણામે સમ્રાટે સૂરિજી પાસે એમને આચાર્ય પદ અપાવેલું, એ વાતનું શબ્દો દ્વારા વર્ણન યથાવત થઈ શકે તેમ નથી. સમ્રાટ જહાંગીર એમને ભારે સન્માનની નજરે જોતા. નવાળ મુકરબ ખાન આદિ પર એમનો ઘણો ઉંડો પ્રભાવ હતો ×

એમણે જિનાલયોની ઘણે સ્થળે પ્રતિષ્ઠાઓ પણ કરાવી હતી. જેનો ઉલ્લેખ “જૈનધાતુ-પ્રતિમા-લેખ સંગ્રહ” આદિમાં છે.

* સંમુખિ લીધડ સંચારડ, કીધડ સફલ જમારો ।

સુદ્ધ મનઈ ગહગહતા, પહિલઈ દેવલોકઢ) પહુંતા ॥૧૦॥

× સમરઈ સગલા ડંવરા, મુકરવ જ્ઞાન નવાવ હો ।

ए पतिशाहि मेवडड, ऊअड करइ अरदास हो ।

एक बडी पडखुं नहीं, चालो श्रीजी पास हो ॥ ७ ॥

[ત્રાદી હર્ષનંદન કૃત ‘આલેખ ગીત’]

સાધ્વી વિદ્યાસિદ્ધિદ્રુત ‘ગુરુણી-ગીત’ પરથી બાણવા મળે છે કે એની ગુરુણીને ‘પહુતણી’ (પ્રવર્તિની) પદ એમણેજ આપ્યું હતું.

એમની સ્તવન, સજ્જાઈ આદિ કેટલીક નાની કૃતિઓ પણ મળી છે.

બીકાનેરના શ્રીરેલ દાદાજીમાં એમની પાદુકાઓ એક સ્તૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત છે. જેનો લેખ આ પ્રમાણે છે:-

“સં. ૧૬૭૬ વર્ષે જેઠવદિ ૧૧ દિને યુગ-પ્રધાન શ્રીજિન સિંહસૂરિ સૂરીશ્વરાણાં પાદુકે કારિતે પ્રતિષ્ઠિતે ચ ॥ શુભં ભવતુ ॥”

બીકાનેરમાં નાહટાઓની ગુવાડના શ્રીઋષભદેવજી મંદિરમાં પણ એમની પાદુકાઓ છે, તેનો લેખ આ પ્રમાણે છે:-

“સં. ૧૬૮૬ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૪ દિને યુગપ્રધાન શ્રીજિનસિંહ સૂરીણાં પાદુકે કારિતે જયમાશ્રાવિકયા, (પ્ર.) મદ્દારક યુગપ્રધાન શ્રીજિનરાજસૂરિરાજૈ:”

એમનાં શિષ્યો ઘણા સારા સારા વિદ્વાન હતા, જેમાંના કેટલાકના નામો તો અમને મળેલા છે. એ બધાંને મોટી દીક્ષા યુગપ્રધાન શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજીએ આપી હતી, એથી એમનાં નામ પણ નન્દિ અનુક્રમ પ્રમાણે લખીએ છીએ.

(૧) હેમમન્દિર :—તેઓ પ્રકાંડ વિદ્વાન હતા. બીકાનેર જ્ઞાનભંડારમાં જુદા જુદા શ્રાવકશ્રાવિકાઓએ એમને વોરાવેલ ગ્રંથોની કેટલીક પ્રતિઓ વિદ્યમાન છે. એમની કૃતિ એક શ્રીજિન-કુશલસૂરિ સ્થાન સ્તવન ગાથા ૯ નું ઉપલબ્ધ છે.

(૨) હીરનંદન—આ પણ એમના શિષ્ય હતા, એમના + શિષ્ય ભુવનરાજે સં. ૧૬૮૭ શ. સુદ ૫ બીકાનેરમાં લખેલ એક અજ્ઞાત નામ. પ્રાંતિનો અંતિમ પત્ર અમરા સંગ્રહમાં છે.

શિષ્ય લાલચન્દ્રજી સારા કવિ હતા. એમની ૧ મૌન એકાદંશી સ્ત. ગા. ૧૭ (સં. ૧૬૬૮ લીંબડી), અદત્તાદાન વિષે દેવકુમાર ચોપાઈ (સં. ૧૬૭૨ શ્રા. સુદ ૫ અલ્પવર, યતિ સૂર્યમલજીના સંગ્રહમાં), ૩ હરિશ્ચન્દ્ર રાસ (સં. ૧૬૭૯ કાર્તિક પૂનમ, ઘંઘાણી, (સ્તવ.) શ્રી પૂન્યજીના સંગ્રહમાં), ૪ વૈરાગ્ય બાવની ગા. ૫૩ પત્ર ૨ (સં. ૧૬૯૫ ભાદરવા સુદિ ૧૫) આદિ કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે.

(૩) શ્રીજિનરાજસૂરિ—એમનું દીક્ષા નામ રાજસમુદ્ર હતું તેઓ પ્રતિભાશાળી અને ઉચ્ચ કોટિના વિદ્વાન આચાર્ય હતા. એમણે રચેલ ૧ ઠાણાંગ વૃત્તિ, ભાંડારકર ચોરિએટલ રિસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યુટ તથા ઉ. વિનયસાગરજી મહારાજના સંગ્રહમાં, ૨ નૈષધ કાવ્ય વૃત્તિ (અંથ સં. ૩૬૦૦૦ અલ્પ્ય,) અને ૩ ધનાશાલિભદ્ર રાસ (સં. ૧૬૭૮), ૪ જંબૂ રાસ (સં. ૧૬૯૯ અમદાવાદ), ૫ સ્તવન ચોવીસી, ૬ વિહરમાન જિન સ્તવન વીસી ૭ ગજસુકુમાલ રાસ, ૮ પ્રશ્નોત્તર રત્ન માલિકા બાળાવબોધ, ૯ નવતત્ત્વટપાર્થ આદિ ઘણી કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે, એમનો વિસ્તૃત પરિચય અમારા તરફથી પ્રકાશન પામેલ “ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ” માં જૂઓ.”

(૪) પદ્મકીર્તિ—એ પણ એમના એક વિદ્વાન શિષ્ય હતા. એમના શિષ્ય પદ્મરંગજી, તેઓને જો શિષ્યો હતા, (૧) પદ્મચંદ્ર, એમનો જંબૂરાસ (સં. ૧૭૧૪ કા. સુદ ૧૩, સરસા) ઉપલબ્ધ છે. (૨) રામચંદ્ર, એ પણ વિદ્વાન, કવિ, અને વૈદકશાસ્ત્રવેત્તા હતા. એમની કૃતિઓમાં (૧) રામ વિનોદ ચૌપાઈ (સં. ૧૭૨૦ માગસર સુદ ૧૩ બુધવાર, અમારા સંગ્રહમાં છે), (૨) વૈદ્યવિનોદ (સં. ૧૭૨૬ વૈશાખની પૂનમ, મરોટ,) દાન ભં, (૩) મૂળદેવ ચોપાઈ, નવહર સં. ૧૭૧૧ ચતુર સં. (૪) સામુદ્રિક ભાષા (સં. ૧૭૨૨ માઘ કૃ. ૬. ભેહરા જિનહર્ષસૂરિ ભં. અને (૫) દસ પરચક્રબાણ સ્ત. (સં. ૧૭૩૧ પોષ સુદિ ૧૦) ઉપલબ્ધ છે.

(૫) શ્રીજિનસાગરસૂરિ—એમનું દીક્ષા નામ સિદ્ધસેન હતું-

એમના વિશેષ પરિચય માટે “ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ” વાંચો.

૬) જીવરંગ—એ પણ જિનસિંહસૂરિજીના શિષ્ય હતા, એમણે સં. ૧૬૮૨ના માગસર સુદિ ૧૩ ના દિવસે લખેલ “મુનિમાલિકા” પત્ર ૮ (અમારા સંગ્રહમાં અ. પ્ર. નં. ૧૨૨) ઉપલબ્ધ છે.

શ્રીજિનસિંહસૂરિજીના શિષ્યોના નામો ખીજાય કેટલાક ગ્રંથોની પ્રશસ્તિઓમાં મળે છે, પરંતુ ખરતરગચ્છમાં જિનસિંહસૂરિ નામના આચાર્યો જૂદી જૂદી શાખાઓમાં એજ સમયે ત્રણ થઈ ગયા છે. આથી અનિશ્ચિતતાને કારણે તેમનો પરિચય અહિં નથી આપ્યો.

(૯) સમયરાજોપાધ્યાય—યુ. પ્ર. શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજીના મુખ્ય શિષ્યોમાં તેઓ ગણાતા. આગરાના સં. ૧૬૨૮વાળા પત્રમાં એમનું પણ નામ છે. એઓ સારા વિદ્વાન હતા. “અષ્ટલક્ષી”ની પ્રશસ્તિમાં કવિવર સમયસુંદરજી એમને પોતાના વિદ્યાગુરુ તરીકે દર્શાવે છે. એમણે રચેલ કૃતિઓમાં (૧) ધર્મમંજરી ચૌ. (સં. ૧૬૬૨ મા. સુ. ૧૦ ખીકાનેર), પર્યૂષણ-વ્યાખ્યાન-પદ્ધતિ (કલ્પ૦ સામાચારિ વ્યાખ્યા) પત્ર ૧૨ (અમારા સંગ્રહમાં), શત્રુજય ઋષભ-સ્તવન ગા. ૧૪ અવચૂરિ, અને સંસ્કૃત ભાષામાં કેટલાક સ્તવનો ઉપલબ્ધ છે.

સં. ૧૬૭૭ જેઠ વદી ૫ મેડતાના શિલાલેખમાં “જીવરંગ” નામ આવે છે. એમના શિષ્ય અભયગુપ્તજી, એજ શિષ્ય કમલલાલોપાધ્યાય+ શિષ્ય લખ્ધિપ્રીતિ શિ. સંગ્રહમાં શિ. દેવવિજય શિ. ચરણકુમારે લખેલ “આચાર્યજીવન” અંતિ

x એમણે ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર બાળાવબોધ વગેરે રૂ.

+ એમણે ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર બાળાવબોધ વગેરે રૂ. = સંગ્રહમાં છે.

શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે.

(૧૮) ધર્મનિધાનોપાધ્યાય:-એમનું નામ પણ આગરાવાળા પત્રમાં હોવાથી સં. ૧૬૨૮ પૂર્વે દીક્ષા લીધી હોવાનું નક્કી થાય છે. એમનાં “જીરાવલા પાર્થ-સ્ત.” અને “અતુર્વિંશતિજિન સ્તવન” પ્રાકૃત), શીલોપદેશમાલા અવચૂરિ ઉપલબ્ધ છે. તેમના શિષ્યો-(૧) સુમતિસુંદરનું શાંતિસ્તવન (સં. ૧૬૫૦ કા. સુ. ૧૩ વીરમપુર) અને અન્ય નાની કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે. (૨) ધર્મકીર્તિ-તેઓ સારા કવિ હતા. એમની કૃતિઓ (૧) નેમિરાસ (સં. ૧૬૭૫ કા. સુ. ૫ રવિ), (૨) મૃગાંક પદ્માવતી ચૌ. (અપૂર્ણ, અમારા સંગ્રહમાં છે), (૩) જિનસાગરસૂરિરાસ (સં. ૧૬૮૧ પોષ સુદી ૫), (૪) ૨૪ જિન ૨૪ જોલ-સ્ત, (૫) સાધુ સમાચારી બાલાં (પત્ર ૪ ક્ષમા કલ્યાણ ભંડાર) અને અન્ય કેટલાંય સ્તવનાદિ ઉપલબ્ધ છે. એમના શિષ્ય “દયાસાર” હતા. જેમણે શીલવતી રાસ (સં. ૧૭૦૫ કા. સુ. ૬ વર્દ્ધાં ભં. ઇલાપુત્ર ચૌ. (દયાસાર ચૌ. સં. ૧૭૧૦ નભ(ભાદરવા)સુદિ ૬ સુહાવા નગર) અને અમરસેન-વચરસેન ચૌ. (સં. ૧૭૦૬ વિજયાદશમી શીતપુર) રચી. ક્ષમાકલ્યાણજીના ભંડારમાં છે. ધર્મકીર્તિજીના વિદ્યાસાર, મહિમસાર, રાજસાર આદિ બીજાંય કેટલાક શિષ્યો હતા. જેમાંના રાજસારકૃત કુલધ્વજ-રાસ (સં. ૧૭૦૪ આ. સુ. ૫ રવિ) પુંડરીક-કંડરીક સંધિ ઉપલબ્ધ છે. (૩) સમયકીર્તિ, એમણે લખેલ સં. ૧૬૭૫ મા. વ. ૧૦ નું “પચક્રબાણ-નિર્ચુકિત” બીકાનેર જ્ઞાન ભંડારમાં છે. એમના શિષ્ય શ્રીસોમે “ભુવનાનન્દ ચૌ.” (સં. ૧૭૨૫ મા. સુ. ૫ આસનીકોટમાં પોતાના શિષ્ય સુમતિધર્મ માટે) જીનાવી

સં. ૧૬૭૫ વૈ. સુ. ૧૩ ના શત્રુઙ્ગયના શિલાલેખમાં ધર્મનિધાનજનું નામ છે. સં. ૧૬૭૪ માગસર વ. ૫ જેસલમેરમાં એમની સાથે ધર્મકિર્તિજી પણ હતા એવું ત્યાંના લેખ ઉપરથી માલુમ પડે છે.

(૧૧) રત્નનિધાનોપાધ્યાય - એમનું નામ પણ સં. ૧૬૨૮ ના આગરાવાળા પત્રમાં છે. એમનું સંવત ૧૬૩૩નું (૧) નવહર પાર્શ્વસ્તવ, (૨) ગાથાસારોદ્ધાર ઉપલબ્ધ છે. સં. ૧૬૪૬ માં સૂરિજીની સાથે તેઓ પણ લાહોર ગયા હતા, ત્યાં ફાગણ સુદિ ૨ ના રોજ એમને ઉપાધ્યાય પદ મળ્યું, જેનો ઉલ્લેખ આગલા પ્રકરણોમાં આવી ગયો છે. આમનું નામ કેટલીકે પ્રશસ્તીઓમાં મળે છે, જેથી સમજાય છે કે તેઓ ઘણુંખરું સૂરિજીની સાથેજ રહ્યા હતા.

વ્યાકરણના તેઓ પ્રકાંડ વિદ્વાન હતા. વા. ગુણવિનયજીએ કર્મચન્દ્રમંત્રિવંશ પ્રબંધ ટીકા (સં. ૧૬૫૬) માં એમને “સાંગ-હૈમશબ્દાનુશાસનાધ્યેતાર : ” કહ્યા છે. કવિવર સમયસુંદરજીકૃત રૂપકમાલા ચૂર્ણિનું એમણેજ સંશોધન કર્યું હતું. એમણે બનાવેલા ઘણાંય સ્તવનો ઉપલબ્ધ છે.

એમને રત્નસુંદર નામે શિષ્ય હતા. તેમનાય કેટલાક સ્તવનો ઉપલબ્ધ છે. રત્નસુંદર શિ. રત્નરાજ શિ. નરસિંહકૃત કલ્પસૂત્રખાલાં અને યોગચિંતામણિ ખાલાં મળે છે.

(૧૨) રંગનિધાન - એમનું નામ ‘નિત્ય-વિનય-મણિ જીવન જૈન લાયબ્રેરી’ ની કાલિકાચાર્ય-કથાની પ્રશસ્તિમાં મળી આવે છે.

(૧૩) કલ્યાણતિલક - એમને ભણવા માટે સં. ૧૬૩૦ માં લખાયેલ “મૃગધ્વજચરિત્ર” શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં.

(૧૪) સુમતિ કલ્પલ - એમનાં (૧) એક શુકરાજ ચૌ. (સં. ૧૬૬૨ ચૈત્ર દસમી પ્રથમાભ્યાસ, જયં ભંડાર પત્ર ૧૪), (૨) સ્થાનાંગ સૂત્રવૃત્તિગત ગાથાઓ પર 'વૃત્તિ'વાદી હર્ષનંદનની સાથે સં. ૧૭૦૫ માં રચેલ, એની પ્રાચીન પ્રતિ લીંબડીના ભંડારમાં છે. જે સં. ૧૭૧૪ માં લખેલ છે. (૩) બીકાનેર-ઋષભસ્ત. (સં. ૧૬૬૦), (૪) મૃગાપુત્ર સંધિ (રામચંદ્ર ભં. સં. ૧૬૬૧ (?)) આં વદ ૧૧ મહિમ-નગરમાં રચેલ આદિ કેટલીયે કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે. આપે સંશોધેલ પિંડવિશુદ્ધિની પ્રતિ (શિ. વિદ્યાસાગર માટે) શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે. આ વિદ્યાસાગરે લખેલ "પ્રાકૃત વ્યાકરણ દોષકાવચૂરિ" તેમજ કલાવતી ચોપાઈ ઉપલબ્ધ છે.

(૧૫) વા. હર્ષવલ્લભ :- એમની મયણરેહા ચૌ (સં. ૧૬૬૨ મહિમાવતી) ગા. ૩૭૭ પત્ર ૯ અમારા સંગ્રહમાં છે. બીજી કૃતિ ઉપાસક દશાંગ બાલાં (સં. ૧૬૬૨) ઉપલબ્ધ છે.

(૧૬) વા. પુણ્યપ્રધાન :- તેઓ પાંચ સૂરિજીના એક વિદ્વાન શિષ્ય હતા. બીકાનેર આદિનાથ-પ્રશસ્તિ લેખમાં એમનું નામ છે. સં. ૧૬૬૭ જેઠ વદી ૫ મેડતાના શિલાલેખમાં પણ એમનું નામ આવે છે. એમનું ગોડી પાર્શ્વસ્ત. મળે છે. એમને સુમતિસાગરોપાધ્યાય નામક વિદ્વાન શિષ્ય હતા. જેમનું સિદ્ધાચલસ્તવ. ગા. ૧૨ (સં. ૧૬૮૫ કા. વદ ૧૪) નું ઉપલબ્ધ છે.

સુમતિસાગરજીના શિષ્ય (૧) જ્ઞાનચન્દ્રકૃત ઋષિદત્તા ચૌ. (મુદ્તાન, જિનસાગરસૂરિ રાજ્યે) અને પ્રદેશી ચૌ., એ બન્ને કૃતિઓ બીકાનેર-જ્ઞાનભંડારમાં છે, અપૂર્ણતો અમારા સંગ્રહમાં પણ છે. જિનપાલિત જિનરક્ષિત રાસ, (ગાથા ૧૮૪), ચિત્ત

(૧૭) મહેલ નું નામ : _____
કર્તા, સંસ્થા : _____

સમય રાજોપાધ્યાયની ‘પર્યૂષણ વ્યાં પદ્ધતિ’ પત્ર ૧૨, (૨) જિનરત્નસૂરિ છપ્પઠ, (૩) દુર્જનદમન ચોપાઠ. (સં. ૧૭૦૫ પ્ર. આ. વ. ૧૪ બુધ જિનરત્ન સૂરિ રાજ્યે). લખેલ અમારા સંગ્રહમાં છે. આજ જ્ઞાનહર્ષણનું પાર્શ્વસ્ત. ગાં ૧૩ હિપલબ્ધ છે. ઉપરાંત (૨) વા. ચારિત્ર વિજય (૩) મહિમાકુશળ (૪) રત્નવિમલ (૫) મહિમા વિમલ આદિ મહોં સુમતિશેખરજીના શિષ્યો હતા. તેમણે સં. ૧૭૩૩નો ચાતુર્માસ સફ્રી ગામમાં કર્યો, એ સમયે માહિમાકુશલે (ભા. સુ. ૬) લખેલ “નાહર જટમલકૃત બાવની” પત્ર ૭ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે.

(૧૮) દયાશેખર:-એમણે લખેલ નવકાર બાલાં પત્ર-૪ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે.

(૧૯) ભુવનમેરુ:-એમના શિષ્ય પુણ્યરત્ન શિષ્ય દયા-કુશલ શિ. ધર્મમંદિર એક સારા કવિ હતા. એમની કૃતિઓમાં (૧) મુનિપતિચરિત્ર (સં. ૧૭૨૫ પાટણ), (૨) દયાદીપિકા ચૌં (સં. ૧૭૪૦ મુલ્તાન), (૪) પરમાત્મ-પ્રકાશ ચૌં (સં. ૧૭૪૨ ફા. સુ. ૪ મુલ્તાન), (૫) આત્મમહાપ્રકાશ, (૬) નવકાર રાસ (પૃહત્ સ્તવનાવલીમાં છાપેલ) ચૌમાસી વ્યાખ્યાન (જૈન ગ્રંથાવલી પૃ. ૩૪૩), શંખેશ્વરસ્તં (સં. ૧૭૨૩), સંખેશ્વર ગીત. સુમતિ નાગીલ ચોપાઠ આદિ કેટલીએ કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે.

(૨૦) લાલકલશ:-એમના શિષ્ય જ્ઞાનસાગર શિ. કમલ-હર્ષ સં. ૧૬૯૪ ચૌત્ર સુ. ૭ રાજનગરમાં લખેલ “પુજરાજી ટીકા” (સારસ્વત વ્યાકરણની) પત્ર ૧૧૧ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે.

આ ઉપરાંત સૂરિજીના શિષ્યોમાં રાજહર્ષ, નિલયસુન્દર કલ્યાણદેવ, હીરોદય, વાદી વિજયરાજ, હીરકલશ, જ્ઞાનવિમલ, (શ્વમાકલ્યાણજીકૃત પદાવલિમાં ઉલ્લેખ), નાં નામો પણ મળે છે.

પરંતુ શ્રીજિનચંદ્ર સૂરિજીને નામે એમની વિદ્યમાનતામાં અન્ય (૧) પિપ્પલક શાખા, (૨) આદ્યપક્ષીય, આદિ ખરતરગચ્છની શાખાઓમાં કેટલાંક આચાર્યો થઈ ગયા છે, એથી ઉપરોક્ત નામવાળા શિષ્યો, કઈ શાખા વર્તી જિનચંદ્રસૂરિ આચાર્યના શિષ્યો હતા. એ નિર્ણય ન થઈ શકવાથી તેમનો પરિચય આપવામાં આવતો નથી.

સં. ૧૬૮૬માં શ્રીજિનસાગરસૂરિજીથી “લઘુ-આચાર્ય” નામની શાખા નીકળી હતી. એ પછી આપણા ચરિત્રનાયકનો અધિકાંશ શિષ્ય પરિવાર એમના આજ્ઞાનુયાયી થયાનો ઉલ્લેખ “શ્રીનિર્વાણરાસ” x માં છે. યુગપ્રધાન શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજીની પરંપરામાં હજુય પં. નેમિચન્દ્રજી યતિ (ખાહુકમેર) આદિ કેટલાક યતિવર્ય વિદ્યમાન હતા. અને એજ શાખાના અનુયાયી હતા.

x સહર ગીતારથ સાધુ મલામજી, માનઈ માનઈ (?) પૂજ્યકી આળ ૧
સમયસુન્દરજી પાઠક પરગડાજી, પાઠક પુણ્યપ્રધાન ॥ ૨ ॥
જિનચંદ્રસૂરિના શિષ્ય માનઈ સહુજી, વડા વડા શ્રાવક તેમ ૧
ધનવન્ત ધીંગા પૂજ્ય તળઈ પલ્લજી, વડભાગી ગુરુ એમ ॥ ૩ ॥
વધુ માહિતી માટે અમારો “ ઐતિહાસિક જૈન-કા-સંગ્રહ ” જુઓ.

પ્રકરણ ૧૪ મું

આજ્ઞાનુવર્તી સાધુ-સંઘ

આ ગલા પ્રકરણમાં સૂરિજીના વિશાલ શિષ્ય-સમુદાયનો પરિચય આવી ગયો. શિષ્યો ઉપરાંત તત્કાલીન આજ્ઞાનુવર્તી સાધુસંઘનો પણ સૂરિજીનાં જીવન સાથે ઘનિષ્ટ સંબંધ છે, એટલે એમનો પરિચય પણ આપવો અત્યાવશ્યક હોઈ અત્રે સંક્ષેપથી આપવામાં આવે છે.

(૧) મહોપાધ્યાય ખુણ્ડસાગર :- તેઓશ્રી સત્તરમી સદીના પ્રૌઢ પ્રતિભાશાળી તેમજ ગીતાર્થ વિદ્વાનોમાં અગ્ર ગણ્ય હતા. તેઓ ઉદયસિંહજીના સહધર્મિણી ઉત્તમદેવીની રત્નકુક્ષિએ અવતરેલા. બાદશાહ સિકંદર લોદીને ખુશ કરી ૫૦૦ બંદીજનોને કારાવાસમાંથી મુક્ત કરાવનાર આચાર્ય જિનહંસસૂરિજીએ (સં. ૧૫૫૫-૮૨) પોતાના વરદ હસ્તે એમને દીક્ષા આપેલ. આપણા ચરિત્રનાયક શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજીને સૂરિપદના યોગ ઉપધાન-તપ આદિ એમણેજ વહન કરાવ્યા

હતા, જેનું વર્ણન ત્રીજા પ્રકરણમાં આવી ગયેલ છે. સૂરિજી એમને માનભરી દૃષ્ટિથી જોતા, અને વખતોવખત સૈદ્ધાન્તિક વિષયો અને વિધિમાર્ગની બાબતમાં એમને પૃચ્છા કરતા.† એમણે લખેલા નીચેના ગ્રંથો ઉપલબ્ધ છે :-

(૧) સુબાહુસન્ધિ સં. ૧૬૦૪ શ્રીજિનમાણિક્યસૂરિ આદેશાત્), (૨) મુનિમાલિકા (જિનચન્દ્રસૂરિ ઉપદેશાત્), (૩) કવિચક્રવર્ત્યાચાર્ય શ્રીજિનવલ્લભસૂરિ પ્રણીત પ્રશ્નોત્તરૈક-ષષ્ટિશતક કાવ્યવૃત્તિ (સં. ૧૬૪૦), (૪) જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપિ વૃત્તિ (૧૬૪૫ જૈસલમેર રાઉલ લીમજી રાજ્યે), (૫) નમિરાજર્ણિ ગીત ગા. ૫૪, (૬) પૈંતીસ વાણી અતિશય ગર્ભિત સ્તવન. ગા. ૨૭, (૭) પંચકલ્યાણક સ્તવન, (૮) પાર્શ્વજન્માભિષેક ગા. ૧૯, (૯) મહાવીર સ્ત. ગા. ૨૧, (૧૦) આદિનાથ સ્ત. ગા. ૨૬ (બીડાનેર), (૧૧) અજિતજિન સ્તવન, ૧૨ ભાવારિવારણ પાદપૂર્તિસ્તોત્ર સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિસહ (૭૦ વિનયસાગરજીના સંગ્રહમાં), અને ૧૩ ઉવસંગહરં બાળાવબોધ આદિ અનેક નાની મોટી કૃતિઓ છે. એમની કૃતિઓની ભાષા પ્રૌઢ, અને શૈલી પ્રાચીન છે.

તેઓશ્રીએ સં. ૧૬૫૦ માં જૈસલમેરમાં જિનકુશળસૂરિ-જીની પાઠુકાઓ પ્રતિષ્ઠિત કરી હતી. સંભવ છે કે એ પછી

*જૂઓ શિવનિધાન ગણિ કૃત લઘુવિધિપ્રપા' શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિજીયઈ શ્રીપુણ્ય-સાગર મહોપાધ્યાયનઈ પુછાયઝ હુંતઝ, તિવારઈ एही जवाव कीधउ हुंतउ”

એવીજ રીતે જિનસિંદસૂરિજી લિખિત સમાચારી ત્રિપયક પત્ર જે અમારા સંગ્રહમાં છે, તેમાં લખ્યું છે :—

“ए व्यवस्था । श्रीजिनचन्द्रसूरिजीयई श्रीपुण्यसागर महोपाध्याय श्रीसाधुकीर्त्युपाध्यायनई पुछोनई कीधी छई सं. १६२१ वर्षे”

થોડા સમયે ત્યાંજ એમનો સ્વર્ગવાસ થયો હોય, કેમ કે એ સમયે એમની ઉંમર ૮૦-૯૦ વર્ષની હશે. એમને ઉ. પદ્મરાજ, હર્ષકુલ, જીવરાજ આદિ કેટલાંય શિષ્યો હતા, જેમાં પદ્મરાજજી સારા વિદ્વાન હતા, જેમણે બનાવેલ (૧) ભુવનહિતાચાર્યકૃત રુચિરદંડક વૃત્તિ (સં. ૧૬૪૪), (૨) અભય-કુમાર ચૌ. (સં. ૧૬૫૦ જૈસલમેર), (૩) સનતકુમાર રાસ (સં. ૧૬૬૬ જૈન ગુ. ક.), (૪) ક્ષુદ્ધક ઋષિ પ્રબંધ (સં. ૧૬૬૦ મુદ્તાન, ગા. ૧૪૧ અમારા સંગ્રહમાં), (૫) ચૌદગુણસ્થાન સ્તં-ટળો, ૬ યોલ ગર્ભિણિ ચોવીસ જિનસ્તવનાદિ ઉપલબ્ધ છે, તદુપરાંત નાની મોટી ઘણી કૃતિઓ બીજી પણ મળે છે. સં. ૧૬૪૫ માં જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞસિ-વૃત્તિની રચનામાં પોતાના ગુરુ શ્રીપુણ્યસાગરજી મહોંને સારી એવી સહાયતા કરી હતી.

એમના શિષ્ય વાચક જ્ઞાનતિલક પણ સારા વિદ્વાન હતા. સં. ૧૬૬૦ દીવાળીના દિને એમણે “ગૌતમ-કુલક” પર વિસ્તૃત ટીકા અને પાક્ષિક ક્ષામણકે વ્યાખ્યા (ઉ. વિ. ના સંગ્રહમાં) રચી હતી. જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિ વૃત્તિના પ્રથમાદર્શના લેખક એ પોતેજ હતા. એમનાએ રચેલા કેટલાએ સ્તવનાદિ મળી આવે છે.

મહોપાધ્યાયજી વિષે વધુ માહિતી મેળવવા “ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સંગ્રહ” જેવો જોઈએ. સં. ૧૬૧૭ માં પાટણ ખાતે શ્રીજિનયંદ્રસૂરિજીકૃત “પૌષધવિધિ પ્રકરણવૃત્તિ” નું એમણે સંશોધન કરેલ હતું.

(૨) ધનરાજેપાધ્યાય— તેઓ પણ સારા વિદ્વાન હતા. સં. ૧૬૧૭માં રચાએલ શ્રીજિનયંદ્રસૂરિજીની ‘પૌષધ વિધિ પ્રકરણ વૃત્તિ’ ના સંશોધકોમાં એમનું પણ નામ આવે છે.

‘આત્માનંદ પ્રકાશ’માં પ્રકટ થયેલ ‘મહોઽધર્મસાગર ચરિત્ર’ નામક લેખમાં એમના શિષ્યે લખેલ પત્રોની નકલમાં તેમજ વિજય પ્રશસ્તિ કાવ્યમાં પણ ૧૬૧૭ની અલયદેવચરિત્રમાં આ ચર્ચામાં એમને ધર્મસાગરના પ્રતિદ્વન્દી કહ્યા છે. એમના ચરણ પાહુકા બીકાનેર (નાહટાઓની સુવાડ) ના કાં આદિનાથજી મંદિરમાં છે. જેનો લેખ આ પ્રસંગે છે.

“સં. ૧૬૬૨ ચૈત્ર વદિ ૭ દિને ઓઘનરાજેચરિત્રવાચકે”

(૩) મહોપાધ્યાય સાધુકીર્તિ:—

પરંપરામાં વાચક દયાકુશલજીના શિષ્ય વાંચકના હૃદયમાં નામાંકિત શિષ્યોમાંના તેઓ એક છે. એમનાં જન્મ સુધી ગોત્રના વસ્તુપાલજીની સુશીલા ધર્મધર્મિ જેમદેવના આપ પુત્રરત્ન હતા. સં. ૧૬૧૭ માં રચાયેલ ‘જેઠિલાલિકા પ્રકરણ વૃત્તિ’ ના સંશોધકોમાંના તેઓ પણ એક હતા. સં. ૧૬૨૫માં આગરામાં સમ્રાટ અકબરની સલામતિ મેળવવાની બાબતમાં શાસ્ત્રાર્થ કરી તપાગચ્છવાળાઓને નિરૂત્તર કરેલા. સં. ૧૬૩૨ માહ સુદિ ૧૫ના રોજ શ્રીજનમયજીમુનિજીએ એમને ‘ઉપાધ્યાય’ પદ બહે અલંકૃત કરેલા. વચ્ચેનાં જન્મ મુનિજી એમની આથે સૈધાન્તિક બાબતોમાં પચાસમાં કયાં કરેલા. સં. ૧૬૪૬માં માહવદી ૧૪ના જલોરમાં એમનો સ્વર્ગરામ થયો. ત્યાં સુધે એમનો સ્તૂપ પણ બનાવ્યો હતો. એમની બાબતમાં પદ વિશેષ જાણવા સારું “જેઠિલાલિકા વૈન કા. સ” જેવો રહ્યો નીચે જણાવેલી એમની કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે.

+ખીમ કિય ના હસાન કિય રત્નવામ કિય રત્નવામ
‘વર્ધમાન દેશના’ ઉપલબ્ધ છે.

સં. ૧૬૧૧ દીવાલી, સપ્તસ્મરણ ખાલા૦ (ખીકાનેર મંત્રીશ્વર સંયામસિંહની અભ્યર્થનાથી), સં. ૧૬૧૮ શ્રા. સુ. ૫ પાટણમાં “સત્તરલેદી” પૂજા, સં. ૧૬૨૪ વિજયા દશમી, દિલ્હીમાં “આષાઠ ભૂતિ પ્રબંધ” અને “મૌન-એકાદશી સ્ત. (અલવરમાં), સં. ૧૬૩૫ જેઠ સુદ ૩ ભક્તામર સ્તોત્રાવચૂરિ (શિષ્ય વચ્ચાને માટે સ્વયંલિખિત પ્રતિ અમારા સંગ્રહમાં છે.), સં. ૧૬૩૬ નાગો જનચન્દ્રસૂરિજીના આદેશથી નમિરાજર્ષિ ચૌપાઈ, સં. ૧૬૩૮ અમરસર શીતલજિનસ્ત. શેષનામમાલા (પત્ર ૪૨ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં), દોષા-વહાર ખાલાવળોથ અને ઘણા સ્તવન વગેરે.

એમના શિષ્ય (૧) વા, વિમલતિલક, (૨) સાધુસુંદર. (૩) મહિમસુંદર આદિ ઉચ્ચકક્ષાના વિદ્વાનો હતા.

(૧) વિમલતિલકજી - એમના શિષ્ય વિમલકીર્તિએ રચેલ ૧ દશવૈકાલિક ટોળો, ૨ પાક્ષિકસૂત્ર ટોળો, ૩ પ્રતિકમણ સમાચારી ટોળો, ૪ ચંદ્રહત કાવ્ય (સં. ૧૬૮૧), ૫ પદ વ્યવસ્થા, ૬ દંડક-ખાલા, ૭ નવ તત્ત્વ ખાલા, ૮ જીવવિચાર ખાલા, ૯ જ્ય-તિહુઅણ ખાલા, ૧૦ યશોધર રાસ, ૧૧ પાક્ષિક સૂત્ર ટોળો, ૧૨ ષષ્ટીશતક ખાલા, અને ૧૩ ઉપદેશમાળા ટોળો, ૧૪ પ્રતિકમણ વિધિસ્તવનાદિ ઉપલબ્ધ છે.

(૨) સાધુસુંદર - તેઓ વ્યાકરણના જળરદસ્ત વિદ્વાન હતા. એમની કૃતિઓમાં (૧) ઉક્તિરતનાકર (સં. ૧૬૭૦-૭૪), (૨) ધાતુરતનાકર (સં. ૧૬૮૦ દીવાળી), (૩) શબ્દરતનાકર (શબ્દપ્રલેદનામમાલા), + આ ત્રણે અંગે શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે. યુક્તિ સંગ્રહ (ઉ. વિનયસાગરના સંગ્રહમાં), ૪ પાર્શ્વ

+ આ છેલ્લો ગ્રંથ યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાલા બંનારસંથી છપાઈ ગયેલ છે.

સ્તુતિ (સં. ૧૬૮૩), વગેરે મળે છે. એમના શિષ્ય ઉદય-
કીર્તિકૃત પદવ્યવસ્થા ટીકા સં. ૧૬૮૧માં રચેલ ઉપલબ્ધ છે.

(૩) મહિમસુંદર-એમના (૧) શત્રુજય તીર્થોદ્ધાર
કલ્પ ગા ૧૧૬ (સં. ૧૬૬૧ જે. સુ. ૮ જેસલમેરમાં રચેલ)
બીકાનેર જ્ઞાન ભંડારમાં છે. (૨) નેમિ વિવાહલો (સં. ૧૬૬૫
ભા. સુ. ૬) ઉપલબ્ધ છે. એમના શિષ્ય (૧) નયમેરુણ તેમના
શિષ્ય લાવણ્ય રત્નના શિષ્ય કેશવદાસજીની એક બાવની (સં.
૧૭૩૬ શ્રા. સુ. ૫ મંગળ), વીરભાણુ ઉદયભાણુ રાસ (સં.
૧૭૪૫ વિજયાદશમી નવાનગર ઉપલબ્ધ છે. (૨) જ્ઞાનમેરુણ
જેમની ગુણાવલી ચૌ. (સં. ૧૬૭૬ આ. ૧૩ વિગયપુર? ફતહપુર)
અને વિજય શેઠ વિજયા શેઠાણી પ્રબંધ (સં. ૧૬૬૫ સરસા,
શેઠ ચિરપાલના આગ્રહથી, અમારા સંગ્રહમાંના શુટકામાં,
કાલિકાચાર્ય કથા (ભુવન. ભં.), માધવ નિદાન બાળા,
કુશુર છત્રીસી વગેરે કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે, મહો. સાધુટીલિંગના
પ્રશિષ્ય “વિમલકીર્તિ”ના પરિચય સ્વરૂપ બે ગીત અમર
પાસે છે. જેમાં એમનો સ્વગવાસ સં. ૧૬૬૨માં ઘણું દેખ
લખ્યું છે. એમના વિમલચંદ્ર શિ. વિજયહર્ષના શિષ્ય ધર્મ-
વર્દનજી (ધર્મસી) અઢારમી સદીના એક અઢોઢેક પ્રવિદ્ધ-
શાળી વિદ્વાન હતા. વિમલકીર્તિ આદિની બાબતમાં અમે
“ ધર્મસી ” ના ચરિત્રમાં વિશેષ લખીશું.

(૪) કનકસોમ-તેઓ ઉપાઠ સાધુટીલિંગના ગુરુ વ્રાતા
હતા. એમણે ઘણી ચૌપાઈ અને સ્તવન આદિ રચેલ છે.
જેમાંની મોટી કૃતિઓ નીચે મુજબ મળે છે.

૧. જઈત-પદ વેલિ (સં. ૧૬૨૫ આગરા), ૨. જિન
પાલિત- જિનરક્ષિત રાસ (સં. ૧૬૩૨ નાગોર, સંગ્રહ)

શુટકામાં), ૩. આષાઢભૂતિ સંબંધ (સં. ૧૬૩૮ વિજયા દશમી, (ખંભાત), ૪ હરિકેશી સંધિ (સં. ૧૬૪૦ કાર્તિક, વૈરાટ), ૫. આદ્રેકુમાર ચૌ. (સં. ૧૬૪૪, આવળુ, અમૃતસર), ૬. મંગલ કલશરાસ (સં. ૧૬૪૬ માગસર, સુલતાન), ૭. જિનબદ્ધભસૂરિકૃત પાંચ સ્તવનો પર અવચૂરિ (સં. ૧૬૧૫ માં સ્વયંલિખિત, યતિ ચુનીલાલજીના સંગ્રહમાં), ૮. થાવચ્યા સુકોશલ ચરિત્ર (સં. ૧૬૫૫ નાગૌર), પત્ર ૭ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં, ૯. કાલિકાચાર્ય કથા (જેસલમેર સં. ૧૬૩૨ અષાઢ સુ. ૫, અંતિમ પત્ર અમારા સંગ્રહમાં છે), ૧૦. સં. ૧૬૨૮ માં લખેલ જિનયંત્રસૂરિ-ગીત, ૧૧. હરિબલ સંધિ આદિ.

એમના શિષ્ય (૧) રંગકુશલની અમરસેન-વચરમેન-સંધિ (સં. ૧૬૪૪ સંગ્રામપુર) અમારા સંગ્રહમાં છે. (૨) લક્ષ્મીપ્રભકૃત અમરદત્ત મિત્રાનંદ રાસ (સં. ૧૬૭૬) અને ‘ મૃગાપુત્ર-સંધિ ’ ઉપલબ્ધ છે. (૩) કનકપ્રભ કૃત દશ-વિધ યતિધર્મ ગીત પત્ર ૪ (શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં), (૪) યશઃકુશલ-એમનો સ્વર્ગવાસ સિંધ પ્રાંતમાં થએલો.

વા. કનકસોમજી “ નાહટા ” ગોત્રીય હતા. સં. ૧૬૪૬ માં જ્યારે સૂરિજી સમ્રાટના આમંત્રણથી લાહોર પધાર્યા એ સમયે તેઓ પણ સાથે હતા. એમણે લખેલ (૧) વૃત્ત-રત્નાકરની પ્રતિ (સં. ૧૬૧૩ ચૈ. વ. ૧૧) અને (૨) ષડશીતિની પ્રતિ (સં. ૧૬૨૫ ચૈ. સુ. ૫ અમદાવાદ) જયચન્દ્રજીના ભંડારમાં છે.

(૫) વા. નયરંગ :-તેઓ શ્રીજિનભદ્રસૂરિજીની વિદ્વત્ પરંપરામાં વાં સમયેવજ શિષ્ય જ્ઞાનમંદિર શિષ્ય વાં ગુણુશેખરના શિષ્ય હતા. એમના ગુરુબ્રાતા સમયરંગજી પણ વિદ્વાન અને કવિ હતા, જેમનું “ ગૌડી પાર્શ્વસ્ત. ” અમારા ‘ અભયરત્નસાર ’ માં છપાએલ છે. વા. નયરંગજી એક સારામાં સારા વિદ્વાન હતા, એમની નીચે જણાવેલી કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે.

[illegible]

૧૭૪૧ જાલોર) જૈન ગૂર્જર કવિઓના ખીજા ભાગમાં નોંધાયેલ છે. એમના શિષ્ય ચારિત્રચંદ્રે રચેલ ઉત્તરાધ્યયન દીપિકા (સં. ૧૭૨૩ રિણી ઉ. વિનયસાગરના સંગ્રહમાં), ખીજા શિષ્ય સુગનચંદ્રે રચેલ ધ્યાનશતક ગાલાં (૧૭૩૬ જેસલમેર) પ્રાપ્ત છે.

(૬) વા. કુશલલાભ :-તેઓ વાં અભય ધર્મજીના શિષ્ય હતા. આપ સારા કવિ હતા, એમની કૃતિઓ (૧) માધવાનલ ચૌપાઈ (સં. ૧૬૧૬ કા. સલમેર), અને ૨ ઢોલાં મારવાળી ચૌ. (સં. ૧૬૧૭ વૈ. સુ. ૩ જેસલમેર) આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌ. ૭માં પ્રકાશિત છે. ૩ તેજસાર રાસ (સં. ૧૬૨૪ વીરમગામ), ૪ અગડદત્તરાસ (સં. ૧૬૨૬ વીરમગામ, પૂજ્ય વાહુણીત અમારો ઐ. જૈ. કા. સંગ્રહ જૂઓ), ૬ સ્તંભના પાર્શ્વસ્તં, ૭ નવકારછંદ, ૮ ભવાનીછંદ, ૯ ગૌડી પાર્શ્વછંદ, જિનપાલિત-જિનરક્ષિત રાસ (સં. ૧૬૨૧ ગ્રા. સુ. ૫) અને પિંગલ શિરોમણિ (સં. ૧૫૬૫ ઉ. વિનયસાગરજીના સંગ્રહમાં) વગેરે ઉપલબ્ધ છે. એમના ગુરુભાઈ ભાનુચંદ્ર અમરચંદ્ર (૧૬૫૭ ગાલવચસ્ક ગૃહસ્થવેળી) હતા, ભાનુચંદ્ર પાસે સુપ્રસાદ કાવવર ગનારસીદાસજી શ્રીમાલે પ્રતિક્રમણાદિનો અભ્યાસ કર્યો હતો.

(૭) ચારિત્રસિંહ :-તેઓ વા. મતિમદ્રજીના શિષ્ય હતા. તેઓ વિદ્વાન અને સારા કવિ પણ હતા. એમની નીચે જણાવેલી કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે. ૧ ચતુઃ શરણ પ્રકીર્ણક સંધિ ગા. ૯૧ (સં. ૧૬૩૧ જેસલમેર, અંતિમ પત્ર અમારા સંગ્રહમાં છે.) ૨ સમ્યક્ત્વ વિચાર સ્તવ. ગાલાં. (સં. ૧૬૩૩ ઝઞ્ઞર-પુર, અંતિમ ૨ પત્ર અમારા સંગ્રહમાં છે.), ૩ કાલંત્ર વિભ્ર-માવ્યુષ્ટિ સં. ૧૬૩૫? ધવલકપુર શ્રીપૂજ્યજીના સં. તેમજ કૃપા

ભંડારમાં છે.), ૪ મુનિમાલિકા (સં. ૧૬૩૬ રિણી, અમારા તરફથી પ્રકટ થયેલ 'અભયરત્નસાર' માં), ૫ રૂપકમાલાવૃત્તિ પત્ર ૩ (જિનચન્દ્રસૂરિ રાજ્યે અમારા સંગ્રહમાં), ૬ શાશ્વત ઐ. સ્તવ ગા. ૩૮, ૭ ખરતર ગરુડ ગુર્વાવસ્ત્રી ગા. ૨૧, ૮ અદ્યાગહુલ્લ સ્ત ગા-૩૮, ૨૦ દેશી નામમાલા વૃત્તિ, પત્ર ૪૫ મહિમા ભં. ૦, શીલ કંપદ્રુમ મંજરી, ઇત્યાદિ, બીજાં કેટલાંયે સ્તવનો અમારા સંગ્રહમાં છે, અને શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં સં. ૧૬૩૭માં લખાએલ ગુટકામાં એમના ૧૧ સ્તવન સઝાય વગેરે છે

(૮) મહો. જયસોમજી : તેઓ ક્ષેમધાડ શાખામાં પ્રમોદ માણિક્યજીના x શિષ્ય હતા. શ્રીજિનમાણિક્ય સૂરિજીએ સં. ૧૬૦૫-૧૨ ની વચ્ચે એમને દીક્ષા આપી જયસોમ નામ રાખ્યું હતું, એથી પહેલાં સં. ૧૬૦૫ ની પ્રશસ્તિમાં એમનું પૂર્વનામ 'જેસિંધ' લખેલું છે. તેઓ અસાધારણ 'મેધાવી' અને મહાન જળરદસ્ત વિદ્વાન હતા. સં. ૧૬૪૬ ની પૂર્વે મંત્રીશ્વર કર્મચંદ્રે એમની પાસે બીકાનેરમાં ૧૧ અંગે શ્રવણ કર્યા હતા. સં. ૧૬૪૬ માં સૂરિજીની સાથે તેઓ પણ અકબર પાસે હાહોર ગયા હતા. સૂરિજીએ ત્યાં ફાગણ સુદિ ૨ ના રોજ એમને ઉપાધ્યાય પદ પ્રદાન કરેલું. એમણે સમ્રાટની સલામાં કોઈક વિદ્વાનને પરાલભ આપીને જયપતાકા મેળવેલ. સં. ૧૬૭૫ માં વશાખ સુદિ ૧૩ના શત્રુજય પ્રતિષ્ઠા સમયે તેઓ પણ શ્રીજિનરાજસૂરિજીની સાથે હતા. એમણે શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ વિરચિત પૌષધવિધિ પ્રકરણ વૃત્તિ (રચના સં. ૧૬૧૭ પાટણ) નું પુનરાવલોકન કરી અંતિમ દ્વિપદી પદ્યની વ્યાખ્યા કરીને

x શિષ્ય ક્ષેમસોમ (શિ. પુણ્ય તિલક ડિ. વિદ્યાકીર્તિદ્રુત નરવર્મ ચરિત્ર સં. ૧૬૬૬, પત્ર ૫), મહિમા. ભંડારમાં છે.

સંશોધિત પ્રતિ લખી હતી. કવિવર સમયસુંદરજીએ એમને માટે “સિદ્ધાન્તચક્રવર્તી” એવું વિશેષણ લખેલું છે. ઉપાનરતન નિધાનજી * આદિ પણ સૌધ્યાન્તિક બાળતોમાં એમને પૃચ્છા કર્યા કરતા. તેઓ ઉચ્ચ કોટિના કવિ પણ હતા. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત તેમજ પ્રચલિત લોક ભાષામાં ઘણાંય ગદ્ય તેમજ પદ્ય ગ્રંથો રચેલા, જેની સંક્ષિપ્ત સૂચિ નીચે મુજબ છે.

૧ ઇર્વાવહીષદ્ત્રિંશિકા (સં. ૧૬૪૦ જિનચન્દ્રસૂરિના આદેશથી) પ્રાકૃત ગા ૩૬, સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ (સં. ૧૬૪૧), પૌષધષદ્ત્રિંશિકા (સં. ૧૬૪૩) પ્રા. સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ (સં. ૧૬૪૫) આ બન્ને ગ્રંથો “જિનદત્તસૂરિ જ્ઞાનભંડાર” સૂરતથી છપાયેલ છે. ૩ સ્થાપનાષદ્ત્રિંશિકા (વૃત્તિ) એનો ઉલ્લેખ કર્મચન્દ્ર મંત્રિ વંશ પ્રબંધ વૃત્તિમાં છે, ૪ કોડાં શ્રાવિકા વ્રતગ્રહણ રાસ (સં. ૧૬૪૭, અક્ષયતૃતીયા), ૫ અષ્ટોત્તરીસ્નાત્ર વિધિ (લાહોરમાં જિનચન્દ્રસૂરિ આદેશાત્), ૬ કર્મચન્દ્ર મંત્રિ વંશ પ્રબંધ (સં. ૧૬૫૦ વિજયાદશમી લાહોર) જિનચન્દ્રસૂરિના આદેશથી, શ્રાવિકા રેખા વ્રત-ગ્રહણ રાસ (સં. ૧૬૫૦ કા.સુ.૩), ૮-૨૬ પ્રશ્નોત્તર ગ્રંથ (મુદ્દતાન વાસ્તવ્ય ગોલછા ઠાકુરસી કૃત પ્રશ્નોના ઉત્તર જિનસિંહસૂરિની આજ્ઞાથી લાહોરમાં), ૯-૧૪૧ પ્રશ્નોત્તર, (વિચારરત્ન સંગ્રહ કચ્છકોડાયના ભં.૦), ૧૦ આદિજિનસ્ત. (૧૬૫૫ કાગળ), ૧૧ ચોવીસ જિન ગણધર સંખ્યા સ્ત. (૧૬૫૬), ૧૨ વચસ્વામી ચૌ. (સં. ૧૬૫૬), ૧૩ બાર ભાવના સંધિ (બીકાનેર સં. ૧૬૭૬-૪૬), આચાર્ય શ્રીજિનરત્નસૂરિજી મં. ના ઉપદેશથી છપાયેલ અને જયપુર (રાજસ્થાન)ના સંઘ

* રાધનપુરમાં ૨૪ પ્રશ્ન એમણે રજુ કર્યા હતા. જેની સમય સુંદરજી તિખિત પ્રતિનો પ્રથમ પત્ર જ્ઞાન ભંડારમાં છે.

તરફથી પ્રકાશિત 'આરાધના સૂત્ર સંગ્રહ' માં છપાયેલ છે).
બીજાંય અનેક સ્તોત્ર સ્તવન, સઝાય, પ્રશ્નોત્તર ઉપલબ્ધ છે.

એમના મોટા ગુરુબ્રાતા પદ્મમંદિર, ગુણુરંગ તેમજ દયારંગ હતા, એમના નામ સં. ૧૬૦૫ માં લખાયેલ "સારસ્વત દીપિકા"ની પ્રશસ્તિમાં આવે છે. પદ્મમંદિર ગણિ કૃત ઋષિમંડળ પ્રવૃત્તિ, જે આં વિજયોમંગસૂરિજી એ છપાવેલ છે, પ્રવચન-સારોદ્ધાર બાળાવબોધ. જેમાંના માત્ર બે દ્વાર જેટલો પ્રથમ ભાગ પાલીતાણાથી એક માસ્ટરે છપાવેલ છે. વા. ગુણુરંગ કૃત શત્રુંજય યાત્રા પરિપાટી (સં. ૧૬૧૬), સામાયક વૃદ્ધિ સ્ત. (સં. ૧૬૪૯ કાર્તિક) બા. ૩૨, અજિત સમવસરણુ સ્ત. અને અષ્ટોત્તર શત નવકરવાલી મણકા સ્તવન ઉપલબ્ધ છે. એમના શિષ્ય જ્ઞાન વિલાસના શિ. લાવણ્યકીર્તિ સારા કવિ હતા. જેમના ૧ રામકૃષ્ણ ચૌ. (સં. ૧૬૭૭ વૈ. સુ. ૫ બીકાનેર બાંધવ ભુવનકીર્તિની સાથે), ૨ ગજસુકુમાલ રાસ, ૩ દેવકીપદ્મ-પુત્ર ઢાળ (અમારા સંગ્રહ નં. ૧૪૦૨માં) અને આત્માનુશાસન પુરુષોદય ધવાય (?) હરિબલ ચૌ. ઉપલબ્ધ છે.

મહોં જયસોમજીના ઉપાં ગુણુવિનયજી વિજયતિલક, સુયશકીર્તિ આદિ કેટલાય વિદ્વાન શિષ્યો હતા એમાં ઉપાં ગુણુવિનયજી તે શતાબ્દીના નામાંકિત વિદ્વાનોમાંના એક હતા. એમની પ્રતિભા લગભગ સમયસુંદરજીની બરોબર ગણાય. એમની કૃતિઓની સંખ્યા પણ ઘણી વિશાળ છે, પરંતુ એ પ્રમાણે પ્રસિદ્ધિ પામેલ નથી. સં. ૧૬૪૯માં સૂરિજીની સાથે તેઓ પણ લાહોર પધાર્યા હતા ત્યાં તેમને પણ સમયસુંદરજીની સાથેજ વાયકપદ આપવામાં આવ્યું હતું. સં. ૧૬૭૫માં શત્રુંજય પ્રતિષ્ઠા સમયે તેઓ પણ ત્યાં હતા. સંવત્સાનુક્રમે

એમની કૃતિઓ નીચે જણાવ્યા મુજબ છે.

ઋષિમંડલસ્તવાવચૂરિ (પત્ર ૧૯, ભુવન ૦ ભં ૦), સં.
૧૬૪૧ ખંડ-પ્રશસ્તિ-કાવ્ય વૃત્તિ (શ્રીપૂજ્યજી સં.), સં.
૧૬૪૪ નેમિદૂત કાવ્ય-વૃત્તિX-ખીકાનેર (સેઠિયા લાય.), સં.
૧૬૪૬ નળ-દમયંતી ચંપૂ વૃત્તિ (સેઠિયા લા ૦) અને રઘુવંશ
ટીકા (ખીકાનેર), સં. ૧૬૪૭ + પ્રાકૃત વેરાગ્ય શતક વૃત્તિ
(શેઠ દે. લા. પુ. કંડ સુરતથી પ્રકાશિત), સં. ૧૬૫૧ સંજોધ-
સમ્પતિ વૃત્તિ આત્મા ૦ સભા લાવનગરથી પ્રકાશિત, જ્યતિહુઆણ
ખાળા ૦ (લાહોર, સ્વયં લિ ૦ રામ ૦ ભં ૦), સં. ૧૬૫૪ ક્યવત્ના
સંધિ (નેમિજન્મ દિન મહિમપુર), સં. ૧૬૫૫ મા. વ. ૧૦
સધરનગર, કર્મચન્દ્ર મંત્રિ વંશાવલી રાસ, સં. ૧૬૫૬ તોસામ-
પુરમાં, કર્મચન્દ્ર મંત્રિ વંશ પ્રબંધ વૃત્તિ, સં. ૧૬૫૭,
વિચારરત્ન સંગ્રહ લેખનમ્, સં. ૧૬૫૭ આષાઠ પૂર્ણિમા
પાર્શ્વસ્ત ૦ ગા ૦ ર ૭, સં. ૧૬૫૯ માં લઘુશાંતિ ટીકા (પત્ર ૪
અમારા સંગ્રહમાં), સં. ૧૬૬૦ ચાર મંગલ ગીત ગા ૦ ૩૨,
સં. ૧૬૬૨ ચૈ. સુ. ૧૩ બુધે અંજનાસુંદરી પ્રબંધ, સં. ૧૬૬૩
કા. સુ. ૧૩ શત્રુજય-યાત્રા સ્ત ૦ સં. ૧૬૬૩ ચૈ. સુ. ૬ ખંભાત,
ઋષિદત્તા ચૌ. સં. ૧૬૬૪ ઇન્દ્રિય પરાજય શતક વૃત્તિ, સં.
૧૬૬૫ ગુણસુંદરી ચૌ; નળદમયંતી પ્રબંધ નવાનગર આ. વ.
૬ (અમારા સંગ્રહમાં) અને કુમતિમતખંડન (નવાનગર
જિનસિંહસૂરિ આદેશથી “ જિનદત્તસૂરિ જ્ઞાનભંડાર ” સૂરતથી
પ્રકાશિત, સં. ૧૬૭૦ શ્રા. સુ. ૧૦ ખાહુડમેર જંખૂ રાસ
(અમારા સંગ્રહમાં), સં. ૧૬૭૨ જૈસલમેર પાર્શ્વસ્ત. ગા ૦

Xઉપા ૦ વિનયસાગરજી દ્વારા સંપાદિત થઇને પ્રકાશિત થઈ ચુકી છે.
+હીરાચલ હંસરાજ દ્વારા પ્રકાશિત.

૧૬ સંસ્કૃત, સં. ૧૬૭૪ કાર્તિક પૂનમ-ધન્નાશાલિભદ્ર ચૌં
(શ્રીમાલ માનસિંહના આગ્રહથી-બીકાનેર જ્ઞાન ભંં), સં.
૧૬૭૪ માધવ (વૈ) સુ. ૬ બુધ માલપુર અંચલમત સ્વરૂપ
વર્ણન ચૌં, સં. ૧૬૭૬ જિનરાજસૂરિ અષ્ટક અને એજ
સાલમાં ચૈત્ર વ. ૨ નિંખાજીપાર્શ્વનાથ સ્ત; સં. ૧૬૭૬ રાડદહપુર
તપાપૃ બોલ ચૌપાઈ સટીક-એમનો આ અંતિમ ગ્રંથ
નમસ્ત કૃતિઓમાં કળશ કે શિખર સમે છે. એમાં સેંકડો
ગ્રંથોના પ્રમાણે રજૂ કરી તપાગચ્છવાળાઓના ૫૧ બોલોનું
નિરાકરણ કરેલા છે.

આ કૃતિના પત્ર ૮ થી ૪૦ સ્વયં લિખિત શ્રીપૂજ્યજીના
સંગ્રહમાં છે, મૂળ માત્રની સંપૂર્ણ નકલ અમારા સંગ્રહમાં છે.

સંવત વગરની સ્વયંલિખિત પચાસેક નાની કૃતિઓ અમારા
સંગ્રહમાં છે, પરંતુ ગ્રંથ વિસ્તારના ભયથી એ બધાનો ઉલ્લેખ
કર્ચો નથી કેટલીક ઉલ્લેખનીય કૃતિઓ આ પ્રમાણે છે:—

૧ હુંપકમત તમે દિનકર ચૌ. (પત્ર ૧૩૪ જયપુર જ્ઞાનભંંડાર)
૨. જિનવલ્લભીય અજિત-શાન્તિ (‘ઉલ્લાસિકકમ’) સ્તવન વૃત્તિ
૩. સન્વત્ય શબ્દાર્થ સમુચ્ચય (શેઠ દેં લાં નૈ પુ. ફંડ સુરત તરફથી
પ્રકાશિત), ૪. ચરણ-સત્તરી કરણ સત્તરી ભેદ (અમારા સંગ્રહમાં),
૫. સમાચારી વ્યાં (પત્ર-૧૯ શ્રીપૂજ્યજી સંં), ૬. વિજયતિલકે-
પાઠ્યાય કૃત આદિ જિન સ્ત. બાળાવ. (જ્ઞાનનંદનના આગ્રહથી
બાપલડિમાં રચેલ, અંતિમ પત્ર-સંગ્રહમાં). ૭. પ્રણિપાતવર દંડક
(ભુમુત્યંસ) બાળાં સ્વયંલિખિત અમારા સંગ્રહમાં છે ૮. પ્રશ્નોત્તર
(જ્ઞાન ભંંડાર). ૯. અગડદત્ત રાસ (પ્રથમ પત્ર સંગ્રહમાં), ૧૦. શત્રુંજય
યાત્રા પરિપાટી સ્ત. ગા. ૩૨ (સં. ૧૬૪૪ બીકાનેરી સંઘ-અમારા
સંગ્રહમાં પત્ર ૨), ૧૧. ખરતરગચ્છ ગુર્વાવલી ગીત, દશાશ્રુત સંઘ
ટીકા, શીલોપદેશમાળા વૃત્તિ, પૃહત્સંગ્રહણી બાં, કંપસૂત્ર બાલાં,

ભક્તામર ટળા, પાર્શ્વચંદ્ર મત ખંડન, તપગંધ ચર્યા ઇત્યાદિ.

એમના ગુરુબ્રાતા, ૧ વિજયતિલક શિ. તિલકપ્રભોદ શિ. ભાગ્યવિશાલ હતા, જેમણે લખેલ ગુણાવલી ચૌ. પત્ર ૭ બીકાનેર જ્ઞાનભંડાર મહિમાભક્તિ વિભાગમાં છે. ૨. સુયશઃકીર્તિનું સંખેશ્વર પાર્શ્વ સ્તં ગા. ૨૫ (સં. ૧૬૬૬) અમારા સંગ્રહમાં છે.

વા. ગુણવિનયજીના મતિકીર્તિ નામે સારા વિદ્વાન શિષ્ય હતા જેમની (૧) નિર્ચુક્રિત સ્થાપન (સં. ૧૬૭૬ વિદ્વત્ લાવણ્યકીર્તિના આગ્રહથી, પત્ર ૧૮, ક્ષમાકલ્યાણજી ભંડારમાં), (૨) લખમસી કૃત ૨૧ પ્રશ્નોત્તર (જિનરાજસૂરિરાજ્યે પત્ર ૨૬ બીકાનેર જ્ઞાનભંડાર), (૩) ગુણકિત્વશોડષકા (જયપુર ભંડાર), (૪) લલિતાંગ રાસ (પત્ર ૭ અપૂર્ણ, અમારા સંગ્રહમાં છે), (૫) લુંપકમતોત્થાપક ગીત ગા. ૬૧, (૬) ધર્મબુદ્ધિ રાસ (સં. ૧૬૯૭), (૭) સમ્યક્ત્વ પરચીસી ટળો (પત્ર ૪ મહેરં ભંડાર), અઘટકુમાર ચૌ., પંચકલ્યાણક સ્તોત્રાર્થ, બીજાંય કેટલાંક સ્તવનો આદિ ઉપલબ્ધ છે. વા. મતિકીર્તિજીના શિષ્ય સુમતિસિન્ધુર રચિત ગૌડી પાર્શ્વ સ્તવન (સં. ૧૬૯૬ મા સુ. ૮. જૈ. ગુ. ક. પૃ. ૫૭૪ માં નોંધ છે). સુમતિસિન્ધુરજીને કીર્તિવિલાસ આદિ કેટલાય શિષ્યો હતા, જેમણે રચેલ કેટલાંક સ્તવનો આદિ મળે છે. મતિકીર્તિના બીજા શિષ્ય સુમતિસાગર હતા, જેમના શિષ્ય કનકકુમાર શિષ્ય કનકવિલાસ કૃત દેવરાજ વચ્છરાજ ચૌ. (સં. ૧૭૩૮ જેસલમેર) ઉપલબ્ધ છે.

ઉપાધ્યાય જયસોમજીની પરંપરા ૧૯ મી સદી સુધી વિદ્યમાન હતી. એનાં નામોની સૂચિ અમારા સંગ્રહમાં છે.

(૯) જ્ઞાનવિમલોપાધ્યાય-સુપ્રસિદ્ધ ઉપા. શ્રીજયસાગરજીની શિષ્ય પરંપરામાં તેઓ બાનુમેરુજીના શિષ્ય હતા. એમણે સં. ૧૬૫૪ માં બીકાનેર ખાતે શબ્દપ્રભોદ નામક શબ્દકોશ ગ્રંથ ૫ ટીકા રચી, એમના શિષ્ય ઉ. શ્રીવલ્લભજી પણ ઉત્તમ કોટિના બહુ

જળરહસ્ત-વિદ્વાન હતા એમણે ૧ સં. ૧૬૫૪ શીલોંછ નામ કોષ પર ટીકા, ૨ સંવત ૧૬૬૧ જોધપુરમાં હૈમલિંગાનુશાસન પર 'દુર્ગપદ પ્રણોધ' નામક વૃત્તિ, ૩ સં. ૧૬૬૭ જોધપુરમાં હૈમ અભિધાન નામમાલા વૃત્તિ (શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં), ૪ ચતુર્દશ સ્વર સ્થાપન વાદ સ્થલ, જિનરાજસૂરિરાજ્યે રચિત ઉ. જયચંદ્રજીના ખુદના હાથ પુસ્તકમાં, ૫. વિજયદેવ મહારાજ, આ ગ્રંથ એમની આદર્શ ગુણગ્રાહકતાનો પરિચય આપે છે, તે શ્રીજિનવિજયજીના સંપાદનથી પ્રકાશન પામી ચૂકેલ છે, તેઓશ્રી ભારે મીત્રનસાર અને તમામ ગચ્છો પ્રત્યે સમભાવ રાખવાવાળા હતા સં. ૧૬૫૫ માં જ્યારે તેઓ બીકાનેર આવ્યા ત્યારે ઉપકેશગચ્છીય સિદ્ધસૂરિજીના કથનથી ૬ "ઉપકેશ શબ્દવ્યુત્પત્તિ" બનાવી હતી. ડા. ખુદ્દર સાહેબે પોતાના રિપોર્ટમાં એમના એક ૭ અરનાથ સ્તુતિ સવૃત્તિક નામક ગ્રંથની પણ નોંધ લીધી છે.*

(૧૦) ઉપાં હંસપ્રભોદ- દાદા શ્રીજિનકુશલસૂરિજીની શિષ્ય પરંપરામાં હર્ષચન્દ્રજીના તેઓશ્રી શિષ્ય હતા. એમનો સારંગસારવૃત્તિ નામક ગ્રંથ (સં. ૧૬૬૨) ઉપલબ્ધ છે. ભાષાકૃતિઓમાં વરકાણા સ્તવ (સં. ૧૬૫૩ નાગસર) આદિ ઉપલબ્ધ છે. સં.

* આ સ્તુતિ (સ્તોત્ર) સહસ્રદશ કમળબંધથી રચેલ છે, એની સદીકની પ્રતિ આજ શ્રીમણિ સાગરસૂરિજીના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયસાગરજીએ સંપાદિત કરેલ છે. પાંદડ શ્રીવક્ત્રસજીના વિશેષ પરિચય માટે જુઓ એ સ્તોત્રની ભૂમિકા.

એમણે રચેલ બીજા પણ વિદ્વત્ પ્રબોધ, શેષ સગ્રહ દીપિકા, નિયંત્ર શેષ નામ માલા ટીકા, સિધ્ધહૈમ શબ્દાનુશાસન વૃત્તિ, સારસ્વત-પ્રયોગ નિર્ણય, કેશા પદ વ્યાખ્યા, ચતુર્દશ ગુણ સ્થાન સ્વાધ્યાય દત્ત્યાદિ ગ્રંથો મળે છે.

૧૬૭૭ મેડતાના શિલાલેખોમાં એમનું નામ આવે છે.

એમના શિષ્ય ચારુદતજી કૃત દુશલસૂરિ સ્ત. (સં. ૧૬૬૬ માગસર વ. ૭), સેત્રાવા સ્ત. (સં. ૧૬૭૬ શ્રાવણ સુ. ૧) મુનિ સુવ્રત સ્ત. (જોધપુર, સંખવાળ શ્રીમલશાહ કારિત પ્રાસાદ સ્ત. સં. ૧૬૬૬) વગેરે મળે છે. તેમના (૧) શિષ્ય કનક નિધાન કૃત રત્નચૂડ રાસ (સં. ૧૭૨૮ શ્રા. વ. ૧૦ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે અને ભીમસી માણેક તરફથી પ્રકાશિત છે.), શિષ્ય કલ્યાણ નિધાન વ લખિંદયંદ્ર કૃત જન્મપત્રી પદ્યતિ (સં. ૧૭૫૧ કા. સુ. મહિમા ૦ ભં. ૦ માં છે).

ઉપાં ૬ સમ્રમોદજીના શિષ્ય પૂણ્યકીર્તિ ઉત્તમ કવિ હતા. એમના (૧) રૂપસેનરાસ ચૌપાઈ (સં. ૧૬૮૧ વિજયાદશમી મેડતા), (૨) મત્સ્યોદર ચૌ. (૧૬૮૨ કૃપા ભં.), (૩) પુણ્યસાર રાસ સં. ૧૬૬૬ વિજયા દશમી સાંગાનેર, (૪) મોહછત્રીસી (સં. ૧૬૮૪ ભા. નાગોર), (૫) મદછત્રીસી (સં. ૧૬૮૪ આ. વ. ૧૩ મેડતા) મહિમા લક્ષિત ભં. ઉપલબ્ધ છે. આ ઉપરાંત જૈન ગુર્જર કવિઓ પ્રથમ ભાગમાં. (૪) ધન્નાચરિત્ર (સં. ૧૬૮૮ ભા. સુ. ૧૩ રવિ વીલપુર), અને (૫) કુમાર મુનિ રાસની પણ નોંધ છે.

(૧૧) સૂરચન્દ્ર - શ્રી જનભદ્રસૂરિ શાળામાં (વા. ચારિત્રોદય ગણિ શિષ્ય) વા. વીરકલશજીના તેઓ શિષ્ય હતા. એમણે રચેલ (૧) પંચતીર્થ શ્લેષાલંકાર ચિત્રો (અંપૂર્ણ પત્ર ૯ બીકાનેર જ્ઞાન ભંડાર), અલંકાર સાહિત્યમાં એક વિશિષ્ટ અને મહત્વનો ગ્રંથ છે. ગ્રંથ અપૂર્ણ હોવાથી રચનાકાળ નથી મળતો. (૨) જૈન તત્ત્વસાર (સં. ૧૬૬૬ આશ્વિન પૂર્ણિમા બુધ અમૃતસર) આ ઉત્તમ રચના શલિવાળો ગ્રંથ હિંદી અને ગુજરાતી ભાષાનુ-

વાદ સહિત તેમ સટીક પણ છપાઈ ચૂકેલ છે. (૩) ચૌમાસી વ્યાખ્યાન (જયચંદ્ર ભંડાર). (૪) વર્ષફલાફલ જ્યોતિષ સંગ્રહ ગા. ૩૬, અને (૫) જિનદત્તસૂરિ સ્ત. ગા. ૧૭ અમારા સંપ્રદાયમાં છે. અને સ્થૂલભદ્ર મહાકાવ્ય અષ્ટાઈ શ્લોક વૃત્તિ, શાન્તિલહરી પણ પ્રાપ્ત છે. એ કૃતિઓ ઉપરાંત એમની એક અપૂર્વ કૃતિ નામે “શાંતિનામસ્તવ ગર્ભિત અજિત જિન સ્તવ” શ્લોક ૧૪ની છે +, તેઓશ્રીની કવિતા અતિ સુંદર તેમજ રાચક છે. સંભવ છે કે કવિવર ઋષભદાસજીએ પ્રસિદ્ધ કવિઓના નામમાં જે “સૂરચન્દ્રજી” નો નામોદ્દેશ કર્યો છે, તે આજ હોય ! કિંતુ કૃતિઓ પૂરતી સંખ્યામાં નહીં મળવાને કારણે એ બાળત નિશ્ચય પૂર્વક કહી શકાતું નથી. એમના શિષ્ય હીર ઉદય પ્રમોદ કૃત ચિત્ર સંભૂતિ ચો. (સં. ૧૭૧૬ જેસલમેર, ચતુર. સં) મળે છે.

(૧૨) ઉપાં શિવનિધાન :- શ્રીજિનદત્તસૂરિજીની શિષ્ય પરંપરામાં તેઓશ્રી વા. હર્પસારજીના શિષ્ય હતા. આ વાં હર્પસારજી તે જ છે જેના વિષે અકબરને મળ્યાનો ઉલ્લેખ છઠ્ઠા પ્રકરણમાં થયો છે. ઉપાં શિવનિધાનજીએ એ સમયની

આ સ્તવમાં શરૂઆતના બે શ્લોકો ઉપગતિમાં તેમ બે શાર્દૂલ અને બાકીના ૧૦ શ્લોકો સ્વગ્ધરામાં છે. એને અપૂર્વ કૃતિ એટલા માટે કહેવામાં આવે છે કે એના એ ૧૪ શ્લોકોમાંથીજ અનુષ્ટુપ છંદના ૫૩ શ્લોકો લુહ કાઢી શકાય છે. જેમાં ભગવાન શાંતિનાથની સ્તુતિ થાય છે. આમાં બન્ને છંદોના લક્ષણોથી વિરૂદ્ધતા અંશમાત્ર પણ ન આવવા-દેવી. આજે કવિની અસાધારણ પ્રતિભાનો પારચય મળે છે. આ સ્તવની નકલ બન્ને છંદોમાં લુહી લુહી આ ગ્રંથના પરિશિષ્ટમાં પાકેકાની બાણકારી માટે આપેલી છે. આની પ્રતિકૃતિ પૂન્ય ઉગાં શ્રીકવિધમુનિજી મહારાજ પાસેથી અમને પ્રાપ્ત થઈ છે. (ચુ. સં. સંપાદક)

લોક પ્રચલિત ગદ્યભાષામાં વિધિવિધાન આદિ ગ્રંથો રચીને નૈન જનતા પૂરતુંજ નહીં, બદકે સમગ્ર સાહિત્ય સંસાર પર મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે. એમણે રચેલ (૧) કલ્પસૂત્ર બાળાવબોધ (૨) શ્રીચંદ્રીયા મોટી સંગ્રહણી બાલાં પ્રકરણ રત્નાકરમાં ભીમસી માણેક તરફથી છપાઈ છે. (૩) ચૌમાસી વ્યાખ્યાન (૪) લઘુવિધિપ્રપા-જેમાં ૨૮ વિધિ-વિધાનોનું સરળ વિવેચન છે, (૫) કૃષ્ણ-રક્ષિમણી વેલિ ટળા-, ગુણસ્થાન સ્તવન બાળાં (યતિ પૂનમચંદ્ર સં; પત્ર ૧૬) સંગ્રામપુરમાં શેઠ જીવરાજજીની ધર્મપત્ની માટે રચેલ તેમ ભાષામય કાલિકાગ્રાચાર્ય કથા, તથા ચૌમાસી વ્યાં, ઉપદેશમાલા સંસ્કૃત પર્યાય ટખ્ખા સહ, યોગશાસ્ત્ર ટખ્ખા, શાશ્વત (જિન) સ્તવ બાળાં ઉપધાન વિધિ અને સ્તવનઆદિ કેટલીક નાની કૃતિઓ પણ ઉપલબ્ધ છે.

એમના (૧) મહિમસિંહ (માનકવિ) નામના શિષ્ય એક સારા કવિ હતા, જેમના ૧. કીર્તિધર-સુકોશલ પ્રબંધ (સં. ૧૬૭૦, દીવાલી, પુષ્ક(પોક)રણ, ૨. મેતાર્યઋષિ સબંધ ચૌ (સં. ૧૬૭૦ પુષ્કરણ), ૩. જીલ્લકકુમારચૌ, ૪. હંસરાજ-વચ્છરાજ પ્રબંધ (સં. ૧૬૭૫ શ્રીયુત્ મો. દ. દેસાઈના સંગ્રહમાં), ૫. અર્હદાસ સબંધ (સંઘવી આસકરણ પુત્ર કપૂરચન્દ્રજીના આગ્રહથી રાય બદ્રીદાસ બહાદુરના મ્યુઝિયમ-કલકત્તામાં-પ્રતિ છે), ૬. મેઘદૂત કાવ્ય વૃત્તિ^૧ (સં. ૧૬૬૩ શિષ્ય હર્ષવિજયને ભણુવા માટે), ૭. રસમંજરી (ગાં ૧૦૭), ૮. શિક્ષા છત્તીસી (દાન ભંં), અને ઉત્તરાધ્યયન ગીત (સં. ૧૬૭૫ શ્રા. વ. ૮). જીવવિચાર ટખ્ખા અને યોગ બાવની, ઉત્તરાધ્યયન ગીતોના અંતમાં કવિએ પોતાના બે ગુરુભાઈઓ મતિસિંહ અને કનકસિંહના નામનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

ઉપા. શિવનિધાનજીને (૨) મતિસિંહુ નામે શિષ્ય હતા. એમના શિ. વા. રત્નજય કૃત આદિનાથ પંચકલ્યાણક સ્તવ. ગા. ૨૪, અને એમના શિષ્ય દયા તિલક કૃત ધન્નારાસ (સં. ૧૭૩૭ કાર્તિક), ‘ભવદત્ત ચૌ.’ (સં. ૧૭૪૧ જે. સુ. ૧૨ કૃતેપુર કવિની સ્વયંલિખિત પ્રતિ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે);

(૧૩) સહજ કીર્તિ—દ્વેષકીર્તિ શાળામાં શ્રીહેમ-નંદનજી * (સં. ૧૬૪૫ સુભદ્રા ચૌ ના કર્તા, જયપુર ભંડાર)ના શિષ્ય હતા. પોતે જળરદસ્ત વિદ્વાન અને ઉત્તમ કોટિના કવિ હતા. લૌદ્રવપુરના શિલાપટ્ટપર ઉત્કીર્ણ કરેલ “શતદલપદ્મ-યંત્રમય શ્રીપાશ્વ જિનસ્તવ.” (સં. ૧૬૮૩ કાર્તિક સુદિ ૧૫) એમનીજ અદ્વિતીય કૃતી છે. જૈન લેખ સંગ્રહ (ભા. ૩૩) માં બાબુ પૂરણચંદજી નાહર, એમ. એ. બી. એલ; લખે છે કે “શિલાપટ્ટપર કોતરાએલ આલું ઉત્તમ કાવ્ય અન્ય કોઈ સ્થળે બેવામાં આલ્યું નથી”. એથી તેમની અસાધારણ વિદ્વત્તાનો અરહો પરિચય મળે છે. એમની નીચેની કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે.

૧ દેવરાજ ચૌ. (સં. ૧૬૭૨ જયપુર ભં.) ૨ હંસરાજ વચ્છરાજ ચૌ (પત્ર ૩૭ અમારા સંગ્રહમાં છે). ૩ શત્રુજય મહાત્મ્ય રાસ (સં. ૧૬૮૪ આસનીકોટ જય-ભં.) ૪ સાગર-સેક ચૌ. (સં. ૧૬૭૫ બીકાનેર, શ્રીપૂજ્યજી સં.), ૫ હરિશ્ચંદ્ર રાસ (સં. ૧૬૯૭ રચિત, અંતિમ પત્ર અમારા સંગ્રહમાં છે.) ૬ સારસ્વત વૃત્તિ (સં. ૧૬૮૧), ૭ કલ્પસૂત્રવૃત્તિ (કલ્પ મંજરી

*પૃ. ૨૨ ની ટિપ્પણમાં ઉલ્લિખિત ઉપા. કનકતિલકજી (કર્યાદાર કર્તા) ના શિષ્ય લક્ષ્મીવિનય શિષ્ય રત્નસાર । શિષ્ય ઉપરોક્ત હેમનંદનજી અને રત્નદર્શજી હતા. એમની પરંપરા ૧૯મી સદી સુધી ચિઘમાન હતી. એના નામે પણ અમારા સંગ્રહમાં છે.

સં. ૧૬૮૫, જ્ઞાન ભંડાર)*, ૮ મહાવીર સ્તુતિ વૃત્તિ સં. ૧૬૮૬), ૯ સમદ્વીપિ-શબ્દાર્ણવ વ્યાકરણ-જ્ઞાનુ પ્રાજ્ઞ વ્યાકરણ પ્રક્રિયા (પત્ર ૬૬ ક્ષમાકલ્યાણ ભંડાર), ૧૦ અનેક શાસ્ત્રસાર સમુચ્ચય, ૧૧ એકાદિ શત પર્યાંત શબ્દ સાધનિકા, ૧૨ નામકોશ (છ કાંડમાં), ૧૩ પ્રતિક્રમણ બાલાં, ૧૪ ગૌતમકુલક પૃહ્લુવૃત્તિ (ત્રુટક પત્ર અમારા સંગ્રહમાં), ૧૫ પ્રીતિછત્રીસી (સં. ૧૬૮૮ વિજયદશમી સાંગાનેર, ૧૬ વિસનસત્તરી (સં. ૧૬૬૮ નાગોર, ભુવનં ભં.) અને ઉપધાન વિધિ સ્તં, જેસલમેર ચૈત્ય પરિપાટી સ્તં, નરદેવ ચૌ. સુદર્શન ચૌ કલાવતી ચૌ. રાયપસેણી ઉદ્ધાર, પ્રવચન સારોદ્ધાર બાળાં, યશોધર સંગંધ, વૈરાગ્ય શતક બાં, થિનાવલી, ૧૦૮ સ્થાન નામ ગર્ભિત પાર્શ્વ સ્તં, શીલ રાસ, દશવૈ કાલિક ટળા, શાંતિનાથ વિવાહલો આદિ કેટલીય કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે. એમણે યનાવેલ એક રાસ + છીકાનેર ભંડારમાં છે. જેના પ્રારંભમાં એમના પૂર્વરચિત પ-૬ રાસોના નામનો ઉલ્લેખ છે. એમના શિ. રત્નસુંદર શિ. નન્દલાલ કૃત (૧) અષ્ટાક્ષિકા વ્યા. (સં. ૧૭૮૬ કા. સુ. ૫), (૨) શ્રૃંગાર વૈરાગ્ય તરંગિણી વૃત્તિ (સં. ૧૭૮૫ આગરા), (૩) ચૌદ ગુણુસ્થાન વિવરણ (સં. ૧૭૮૮ નૌ. સુ. ૩ કાસમપુર. જય. ભં.), (૪)

* આની એક પ્રતિ શ્રીમોહનલાલજી જૈન જ્ઞાન ભંડાર સુરતમાં છે. જે શ્રીમાન્ મોહનલાલજી મહારાજે સ્વયં શોધેલ છે. અને એની પ્રેસ કોપી ઉ. વિ. સા. પાસે છે.

+ સંલગ્ન છે આ રાસ તે એમનો રચેલ હરિચંદ્ર રાસજ હોય જેમાં, એના પહેલાં ૧ સાયરશેક, ૨ દેવરાજ વચ્છરાજ, ૩ નરદેવ, ૪ સુદર્શન, ૫ કલાવતી, ૬ રાયપસેણી ઉદ્ધાર, અને ૭ શત્રુજય રાસ રચ્યાનો ઉલ્લેખ છે.

સિદ્ધાંત રત્નમાર્તા આદિપદ વ્યાખ્યા પત્ર ૨, દાન. ભં. આદિ ઉપલબ્ધ છે.

એમના ગુરુ હેમનંદનજીના ગુરુબ્રાતા રત્નહર્ષજીના શિ. ૧ હેમકીર્તિ અને ૨.શ્રીસારજી હતા. એમાં શ્રીસારજી સારા કવિ હતા. જેમની કૃતિઓની નોંધ “જૈન ગુજર કવિઓ” (પૃ. ૫૩૪) માં છે. એ ઉપરાંત એમણે ૧ પાર્શ્વનાથ રાસ (સં. ૧૬૮૩ જેસલમેર પત્ર ૧૦ અમારા સંગ્રહમાં છે.) ૨ જિનરાજસૂરિ રાસન, (સં. ૧૬૮૧ અષાઢ વદિ ૧૩ સેત્રાવા), ૩ જયવિજય ચૌ (શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં), ૪ કૃષ્ણરૂકિમણી વેલિ બાલાં, ૫ સત્તરભેદી પૂજ્યગર્ભિત શાંતિ સ્ત. (સં. ૧૬૮૨ આસોજ, ફલોધી), ૬ લોકનાલ ગર્ભિત ચંદ્રપ્રભ સ્ત. (ગા ૭૬), ૭ ગુણસ્થાન કંમારોહ બાળાં, (સં. ૧૬૭૮), ૮ જય તિહુ-અણુ બાળબોધ-(પત્ર ૨૨ દાન. ભં.), જિનપ્રતિમા સ્થાપન રાસ, વચન પરીક્ષા સજ્જાય. આદિ નાના મોટા બીજા પણ કેટલાંય સ્તવનો મળેલ છે. હેમનંદનજીને યતીન્દ્ર નામે પણ એક શિષ્ય હતા. જેમણે દશગૌકાલિક બાલાં સં. ૧૭૧૧માં રચ્યું છે.

(૧૪) શુભવર્દ્ધન:-એમનું નામ પૃ. ૨૨ ની કૂટનોટમાં કિયોદ્ધાર કર્તાઓમાં આવે છે. એમના શિષ્ય સુધર્મરૂચિ કૃત (૧) આષાઢ ભૂતિ રાસ, (૨) ગજસુકુમાલ રાસ (૧૭ ઢાલ સં. ૧૬૬૯ લિખત) ઉપલબ્ધ છે.

સાગરચન્દ્રસૂરિની પરંપરાના વિદ્વાનો.

(૧૫) જ્ઞાનપ્રભોદ:-એમની રચેલ વાગ્લટાલંકાર વૃત્તિ સં. ૧૬૨૧) તથા જગદાલરણુ વૃત્તિ (જિનરાજસૂરિરાજ્યે, પત્ર ૬૨ દાન ભં.) અને કેટલાંક સ્તોત્રે સ્તવનાદિ ઉપલબ્ધ

x આ રાસ અમારા “ઐતિહાસિક જૈન કાવ્ય સં.” માં જૂઓ.

છે, એમના શિષ્ય ગુણનંદન કૃત ‘ધલાપુત્ર ચોપાઈ’ (સં. ૧૬૭૫ વિજયાદશમી વિહારપુર, ક્ષમા ૦ ભં ૦) દામનક ચૌ. (સં. ૧૬૬૭ મિ. સ. ૧૧ સરસા) અને પ્રશિષ્ય વિનયચંદ્રકૃત ‘મેઘદૂત અવચૂરિ’ (સં. ૧૬૬૪ રાહદ્રહ ૦ સ્વયં ત્રિ ૦ પ્ર.) અંગ્રહમાં છે; અને બીજા શિષ્ય વિશાળ કીર્તિ વ્યાકરણના સારા વિદ્વાન હતા, એમને ‘સરસ્વતી’નું ગિરૂદ હતું, એમણે ઈંડરની રાજસભામાં કોઈ વાદીની સાથેના વિવાદમાં વિજય ગ્રાપ્ત કર્યો હતો, એમણે રચેલ ‘પ્રક્રિયા કૌમુદ્ધ, સારસ્વત પ્રકાશ’ અને કિરાતાબુનીય ટીકા આદિ કેટલાંક ગ્રંથો મળે છે, એમના (૧) શિષ્ય હેમહર્ષ કૃત ૧ પુણ્યપાલ ચોપાઈ (સં. ૧૭૦૪ પોત્ત સુદ ૧૦ શનિ સિંધ-સજાઉલપુર, વર્દ્ધ ૦ ભં ૦), ૨ ચંદનમલ-યાગિરિ ચોપાઈ (સં ૦ ૧૭૦૪ મહિમા ૦ ભં ૦), ફલોદી પાર્શ્વસ્તવન ગા ૦ ૭૪ (પત્ર ૩) અને ભુવનતિલક કૃત ભુવન દીપક બાલા ૦ (સં. ૧૭૬૭ માગસર વદ ૧૦ દાન ૦ ભં ૦) ઉપલબ્ધ છે. અને બીજા એમના શિષ્ય હેમહર્ષના શિષ્ય (૧) અમર (૨) રામચંદ્ર શિષ્ય અભયમાણિક્ય શિષ્ય લક્ષ્મીવિનય કૃત ‘અભયકુમાર રાસ (સં. ૧૭૬૧ કા. સુ. ૫ મરોટ) અને ‘હુંક મતોત્પત્તિ રાસ’ મળે છે. એમની પરંપરાના યતિ સુમેરમલજી વિદ્યમાન છે.

(૧૬) હીરકલશ - એમના (૧) સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ (સં. ૧૬૨૪ મા. સુ. ૧૫ બુ. સવાલક્ષ દેશ), (૨) કુમતિ-વિદ્યવંસન ચૌ. (૧૬૧૭ જી. સુ. ૧૫ કર્ણપુરી) (૩) જોઈસ હીર + (સં. ૧૬૨૧ નાગોર), (૪) મુનિપતિ ચોપાઈ (સં.

+ આ ગ્રંથ ‘હીરકળશ’ નામથી ગુજરાતી અનુવાદ સાથે સાગમર્ષ મણીલલ નવાળ તરફથી પ્રકાશિત થયેલ છે.

૬૧૮ માધકૃં ૭ રવિ, બીકાનેર, મહિમાં ભંં), (૫) મારાધના ચૌં (સં. ૧૬૨૩), (૬) જીલ-દાંત સંવાદ સં. ૧૬૪૩ બીકાનેર સંં), (૭) હિયાલી (સં. ૧૬૪૩ બીકાનેર), ઉપલબ્ધ છે. એમના શિષ્ય હેમાનંદ હતા, જેમણે ચેલ (૧) વતાલ પચીસી (સં. ૧૬૪૬ ઇન્દ્રોત્સવ દિન), અને (૨) ભોજ્યચરિત્ર ચૌ. (સં. ૧૬૫૪ મદાણઈ), (૩) અંગ રક્ષણ ચૌં, ૪ દશાણ્ ભદ્ર રાસ (સં. ૧૬૫૮ કાર્તિક પૂર્ણિમા, ગાથા ૫૬) વગેરે પ્રાપ્ત છે.

(૧૭) જયનિધાન - તેઓ વાચક રાજચંદ્રના શિષ્ય હતા. જેમણે બનાવેલ ૧ ધર્મદત્ત ધનપતિ રાસ (અમદાવાદ), ૨ સુરગ્રિય રાસ (મુલ્તાન), ૩ દેવદિન્ન ચરિત્ર (કૃપાં ભંં), ૪ અહાર નાતરાની સન્નિધાય (સં. ૧૬૩૬ જયં), ૫ સંમેત શિખર યાત્રા સ્તવન (સં. ૧૬૫૬ ગાથા ૧૭), ૬ ચોવીસજિન-અંતરકાલ સ્તવન (સં. ૧૬૩૪), ૭ યશોધર રાસ, ૮ કુર્મા-પુત્ર ચૌં, ૯ કામલક્ષ્મી વેદવિચક્ષણ માતૃ-પુત્ર કથા પ્રબંધ ચૌં, ૧૦ નેમિકાગ અને બીજી સ્તવન સ્તોત્રાદિ કેટલીક નહાની કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે. એમના શિ. કમલસિંહ શિ. કમલરત્ન કૃત જ્ઞાન પંચમી સ્તવનાદિ મળી આવે છે, કમલરત્નના શિષ્ય દાન ધર્મે પૃથ્વીરાજ વેલીના ટળો લખ્યો છે. (મહિમાં ભંં નં. ૩૩), જયનિધાનજીની બુદ્ધની લખેલી કેટલીકો પ્રતિઓ બીકાનેરના જ્ઞાન ભંંડારમાં મૌજૂદ છે.

(૧૮) લલિત કલ્પલ - તેઓ વાચક વિમલરંગના શિષ્ય હતા. “શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ અકળર પ્રતિ જોધ રાસ” સિંહાસન બનીતી, રત્નચૂડ ચૌ. મોતી કપાસિયા સંવાદ, અને પંચાખ્યાન ત્રણ બદ-નાલિકેર કથાનક, ભુવનાનંદ રાસ, કૃતવર્મ રાસ, રિપુ-

મર્દન ચૌ. તીર્થચૈત્ય પરિપાટી, ઘંઘાણી સ્તવન, કીર્તિરત્નસૂરિ ગીત, જિનયંદ્રસૂરિ ગીત અને ઘણી ગહુંદીઓ ઉપલબ્ધ છે. એમના બે શિષ્ય હતા. ૧ ગંગદાસ એમણે રચેલ વંકચૂલ રાસ (સં. ૧૬૭૧ શ્રા. સુ. ૨ પાતી ગ્રામ) મળે છે, ૨ વિનયરાજ કૃત અંતરિક પાર્શ્વસ્તવ (સં. ૧૭૧૨), ૩ લલિત કીર્તિ રચિત શીલોપદેશ માળા વૃત્તિ તેમ અગડદત્ત રાસ (સં. ૧૬૭૬ જ્ઞે. સુ. ૧૫ જીજનગર), ના કર્તા, જેમના (૧) શિષ્ય રાજહર્ષે રચેલ થાવચ્યા સુકેશલ રાસ (સં. ૧૭૦૩ મહા સુ. ૧૩ બીકાનેરમાં) ઉપલબ્ધ છે. (૨) શિં પુણ્ય હર્ષ કૃત હરિગદ ચોપાઈ (સં. ૬૪. ગુણ. જુનિ. શશિ. ૧૭૩૫ કૃપાં ભં) મળે છે, (૩) હીર(હર્ષ)રાજના શિં ઉદયહર્ષ પણ સારા કવિ હતા

(૧૯) હર્ષકલ્લોલ-એમના શિષ્ય ‘ચંદ્રકીર્તિ’ કૃત યામિની ભાતુ મૃગાવતી ચૌ. (સં. ૧૬૮૬ આષાઠ સુદિ ૭ બાહડમેર), અને ધર્મબુદ્ધિ પાપબુદ્ધિ ચોં ઉપલબ્ધ છે ચંદ્રકીર્તિ શિષ્ય સુમતિરંગ પણ સારા કવિ હતા, એમની ૧ પ્રબોધ ચિંતામણિ ચોપાઈ, ૨ મોહવિવેક ચોં (સં. ૧૭૨૬ વિજયા દશમી મુદ્તાન), ૩ હરિકેશી ચોપાઈ (૧૭૨૭ શ્રા. સુ. ૨ મં. મુદ્તાન), ૪ જંબુ ચોં (સં. ૧૭૨૬ આ. વદ ૯ મુદ્તાન શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં, જિનમાલિકા; સવૈયા ચોવીસી, અમૃતધ્વની, કીર્તિરત્નસૂરિ છંદ, યોગશાસ્ત્ર ભાષા ચો; એકવિંશતિસ્થાન પ્રકરણ વચ્ચૂરિ આદિ કેટલીયે કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે.

(૨૦) ભાવહર્ષોપાધ્યાય-એઓ આં સાગરચંદ્રસૂરિની પરંપરાના છે, એમનું નામ બીજા પ્રકરણમાં પૃ. ૨૨ ની કુટનોટમાં (કિયોધાર કર્તાઓમાં) આવે છે. એમણે રચેલ કેટલાંક સ્તવનો આદિ મળે છે. સં. ૧૬૨૬ સુધી તેઓ

સૂરિજીના આજ્ઞાનુયાયી હતા. એ પછી એમનાથી “ભાવહર્ષીય શાખા” નામે ગચ્છભેદ થયો, એમનો વધુ પરિચય “ઐતિહાસિક-જૈન-કાવ્ય ગ્રંથહ”માં મળશે.

(૨૧) (વનયમેરુ-એમણે રચેલ ૧ પન્નવણા વિચાર સ્તવન ગાં ૨૫ (સં. ૧૬૯૨ પૌ મુ ૧૫ સાચોર, સંગ્રહમાં છે), તેમ ૨ “હંસરાજ વચ્છરાજ ગ્રંથ” (સં. ૧૬૬૯ લાહોર), ક્યવન્ના ચૌં દ્રૌપદી ચૌં, ઉપલબ્ધ છે. એઓ શ્રીજિનકુશલસૂરિ શિષ્ય શ્વેમકીર્તિ શાખાનાં હતા.

આ ઉપરાંત સૂરિજીના આજ્ઞાનુવર્તિ સાધુસંઘમાં અનેક વિદ્વાનો અને કવિઓ હતા. પરંતુ અથ-વિસ્તાર વધી જવાના ભયથી, તેમજ કાંઈક અંશે વિષયાંતર થઈ જતો હોવાથી, અને નીરસતા ને આવી બંધ એ કારણે પણ એમનો પરિચય આપેલ નથી. ઉપરોક્ત વિદ્વાનોનો પરિચય પણ અમોએ ખૂબજ સંક્ષિપ્તતયા આપેલ છે. બીકાનેર જ્ઞાનભંડાની સૂચિઓ, નોટસ ઇત્યાદિ સામગ્રી પરિચય લખતી વેળા પાસે નહીં હોવાના કારણે કેટલીક અપ્રસિધ્ધ કૃતિઓનો પરિચય પણ આપી શકાયો નથી. ભવિષ્યમાં વાચકેની અભિરુચિમાં અભિ-વૃદ્ધિ થાય, અને યથાયોગ્ય અવસર મળે તો તત્સંબંધી ગવેષણાપૂર્ણ વિસ્તૃત વિવેચન કરવાની અભિલાષા છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું

ભક્ત શ્રાવક ગણ

આટ અકબરના શાસનકાળ સમયે જૈન ધર્માવ લાંબીઓ કરોડોની સંખ્યામાં હતા. ભક્તિવાદનો એ જમાનો હતો. લોકોનાં હૃદયો ધાર્મિક શ્રદ્ધા અને ભક્તિ વડે ઓતપ્રોત હતાં. સ્વધર્મી બંધુઓ પ્રત્યે વાતસલ્ય અને સદ્ગુરુ પ્રત્યે આદરણીય પૂજ્યભાવ છલકાઈ રહ્યા હતા. એ સમયે અનેક સુશ્રાવકો જૂદે જૂદે સ્થળે પ્રતિષ્ઠાપાત્ર, રાજ્યમાન્ય, અમાત્યાદિ ઉચ્ચ પદાધિકારી, વૈભવસંપન્ન, દાની, વીર અને ધર્મિષ્ઠ હતા.

આપણા ચરિત્રનાયક શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજીના ભક્ત શ્રાવકોની સંખ્યા લાખોની x હતી. ભારત ભૂમિના લગભગ તમામ પ્રાંતોમાં એમના આજ્ઞાનુયાયી સાધુઓ વિચરી જૈનધર્મનો

---

x યેષાં હસ્તપ્રભાવાતિશયમભિદધુર્મન્ત્રિકર્માદિચન્દ્રાઃ, શ્રીમત્સાહીશસાહે-
રકવરનૃપતેઃ પ્રાપ્તસમ્યગ્પ્રતિષ્ઠાઃ । સ્થાને સ્થાને પ્રકૃષ્ટા નરપતિવિદિતાઃ શ્રાવકા
ઋદ્ધિમન્તઃ, સદ્વાચ્યક્ષા વિપક્ષપ્રતિભયજનકાઃ લક્ષસદ્વચ્યા વિશેષાત્ ॥૭॥

(વાદી હર્ષનન્દન કૃત 'મધ્યાહ્ન વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ' સં. ૧૬૭૩)

મહાન પ્રચાર કર્યા કરતા હતા. આથી સૂરિજીનો ભક્તશ્રાવક-ગણ આજકાલની માફક ધર્મતત્ત્વથી અબાણુ કે વિચલિત શ્રદ્ધાવાળો નહીં, પરંતુ એકમાત્ર દેવ, ગુરુ અને ધર્મનેજ આનંદ્ય માનવાવાળો અને પરમ વિદ્વાન હોતો. કહેવાની જરૂરત નથી કે એજ કારણે એ યવન સામ્રાજ્યના ભયંકર ધાર્મિક સંઘર્ષમાં પણ એ પોતાના ધર્મમાં અટલ અને દૃઢતાપૂર્વક સ્થિર રહી શક્યો. એણે ધર્મની કેવળ રક્ષાજ કરી એમ નહીં, પરંતુ અપૂર્વ આત્મત્યાગ કરી ધર્મની અનેકાનેક સેવાઓ કરી, જેમાં તીર્થોની રક્ષા, જીર્ણોદ્ધાર, પ્રશંસનીય શિષ્યકલાનાં મૂર્તિમંત સ્વરૂપ નવા દેવમંદિરોનાં નિર્માણ, સ્વધર્મીઓને સહાય આદિ મુખ્ય છે. ધાર્મિક સેવાની સાથે દેશસેવા, લોકોપકાર આદિ આવશ્યક શુભ કાર્યોમાંય એ કોઈથી પછાત ન રહ્યો. દુષ્કાળના સમયમાં એ પોતાના કષ્ટોપાર્જિત દ્રવ્યને પાણીની માફક વેરવામાં જરાય અચકતો નહીં. મુસલમાન રાજ્યકાળના દુષ્કાળોના સમયે જૈનોએ યથાસાધ્ય દાનશાળાઓ ખોલી નિઃસહાય અને નિર્ધનોની રક્ષા કરવાનું જે મહાન ગૌરવ પ્રાપ્ત કર્યું, એ અન્ય કોઈ સમાજને પ્રાપ્ત નહીં થયેલ.

સૂરીશ્વર મહારાજના કેટલાક ઋદ્ધિમંત અને પદાધિકારી શ્રાવકોનો નામોદ્દેશ આગલા પ્રકરણોમાં આવી ગયેલ છે. ઐતિહાસિક સાધનોના અભાવને કારણે એ બધાનો વિશેષ પરિચય આપી શકાય તેમ નથી, છતાંય એમાંથી જે પ્રતિભા-શાળી અને પ્રધાન નરરત્નોનો યથાજ્ઞાત પરિચય આપ્યા વિના અંધનો એક આવશ્યક અંગ અપૂર્ણ રહી જાય તેમ છે, તેમજ અમે પણ એમની મહાન સેવાનો ગુણાનુવાદ લખ્યા વિના નહીં શકતા નથી, એટલે આ પ્રકરણમાં એમનું યથાજ્ઞાત જીવન આપવામાં આવશે.

મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્ર—ઓસવાલ જ્ઞાતિના પુનીત ઇતિહાસમાં વચ્છાવત વંશની ખલિહારી છે. આ વંશની ઉજ્જવલ કીર્તિકૌમુદીનું વિસ્તૃત વર્ણન “કર્મચન્દ્ર મંત્રિ વંશ પ્રબંધ” માં છે. આ વંશના મહાપુરુષોનો ખીકાનેર રાજ્ય સાથે રાજ્યની સ્થાપનાથી માંડીને લગભગ દોઢસો વર્ષ સુધીનો ઘનિષ્ઠ સંબંધ રહ્યો છે. સંક્ષિપ્તમાં આટલું જ કહેવું બસ થશે કે ખીકાનેર રાજ્યની સીમા વૃદ્ધિ અને રક્ષા કરવામાં આ લોકોનો બહુ મોટો ફાળો હતો. રાજનૈતિક ક્ષેત્રની સાથે-સાથ ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં પણ આ વંશની વિભૂતિઓની સેવાઓ વિશેષ ઉલ્લેખનીય છે.

વચ્છાવત વંશને જૈન ધર્માનુરાગી બનાવવાનો શ્રેય ખરતરગચ્છનો આચાર્યેનિ છે, અને એ લોકોએ પણ આ ગચ્છ પરત્વેની પૂરતી કૃતજ્ઞતા સ્વરૂપ શ્રદ્ધાંજલી સમર્પણ કરીને ગચ્છનું પોતાપરનું ઋણ રીતસર સ્વીકાયું છે. એ વિષે વધુ માહિતી “કર્મચન્દ્ર વંશ પ્રબંધ” પરથી મેળવી લેવી. અહીં તો અમે માત્ર સૂરીજીના જીવન સાથે સંબંધ ધરાવનાર મંત્રિ સંગ્રામસિંહજી અને કર્મચન્દ્રજીનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપીએ છીએ. મંત્રી નગરાજજી વચ્છાવતના પુત્ર સંગ્રામસિંહજી ખરતરગચ્છ પ્રત્યે ખૂબ ભક્તિ તેમજ અનુરાગ રાખવાવાળા હતા. તત્કાલીન ગચ્છના શિથિલાચારને હટાવી સુવ્યવસ્થા કરવામાં એમની પ્રેરણા મુખ્યત્વે હતી. સં. ૧૬૧૪ માં જ્યારે સૂરિજીએ કિયોદ્ધાર કર્યો, ત્યારે એમણે ધર્મકાર્યમાં ખૂબ ધન વાપર્યું હતું.

* શ્રીજિનચન્દ્રસૂરીણાં, સમગ્રગુણશાલિનામ્ ।

ક્રિયોદ્ધારમદ્યક્રે, યેન વિતત્તવ્યેન વૈ ॥ ૨૪ ॥

(કર્મચન્દ્ર વંશ પ્રબંધ)

જેનો ઉદ્દેશ્ય એમોએ ત્રીજા પ્રકરણમાં કર્યો છે. એમણે પોતાના માતૃશ્રીના પુણ્યાર્થે પોષધશાળા નિર્માણ કરાવી, અને ૨૪ વાર બીકાનેરમાં ચાંદીના રૂપિયાની લહાણી કરી હતી. રાય કલ્યાણસિંહજીના તેઓ પ્રધાન મંત્રી હતા, અને હસન કુલીખાન સાથે એમણેજ સંધિ કરી હતી. પવિત્ર તીર્થાધિરાજ શત્રુજયની યાત્રા કરી પાછા વળતી વખતે મેવાડાધિપતિ મહારાણા ઉદયસિંહે એમને સન્માન્યા હતા. ચતુર્વિધ સંધ અને શ્રુતજ્ઞાનની ભક્તિમાં એમણે ખૂબ ધન વ્યય કર્યું હતું. સં. ૧૬૧૧ માં એમના કહેવાથી શ્રીસાધુપ્રીતિજીએ “સપ્તસ્મરણ બાલાવબોધ”ની રચના કરી, જેની પ્રતિ શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં છે.

એમને સૂરતાણદેવી, ભાગવતાદેવી અને સુરપાદેવી નામે ત્રણ ધર્મપરાયણ પત્નીઓ હતી.

મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્ર અને જસવંત x એમનાજ પુત્રરત્ન હતા. બાલ્યકાળમાંજ કર્મચન્દ્રની પ્રતિભા દાખવતી હાથપગની

x વસ્ત્રાવતોતી પદ્ય વંશાવલીથી જાણવા મળે છે કે કર્મચન્દ્ર બીકાનેર છોડ્યા પછી તેઓના બાપા જસવંત રાગ રાયસિંહ પાસે રહ્યા હતા. એકસમયે થડા નગર હતી કાવવાનું સત્રાટ અકબરે પોતાની સલામાં બીડું ફરવેલું, ત્યારે અન્ય કોઈએ એ ન લીધું ત્યારે રાગ રાયસિંહે એ બીડું ઝડપ્યું, તે મોટી સેના લઈ બુદ્ધ નિર્મિત થડા ગયા. આ વખતે મંત્રી કર્મચન્દ્રના બાપા જસવંતે પોતાની સ્વામિનિક્તિ અને પીરતોએ અન્નદા પદ્ધતિય કરાવ્યો, જેથી પ્રસન્ન થઈ મહારાગમએ એને સન્માન પૂર્વક “મંત્રીપદ” પર નિયુક્ત કર્યો. જસવંત જેવા વીર હતા, એમના દાની પણ હતા. સાંકર (સાટ)ને એમણે ખૂબખૂબ દાન દીધેલ. અવનંદાસલિમાં એમનું મૃત્યુ થુંકર બીચરાગની અવધૂપાને કારણે થયું હતું એવું કહેવાય છે. એમની સંતતિ આજનાં આગળ કુટુંબમાં કહેવામાં આવશે.

શુભ રેખાઓ અને લક્ષણો જોઈ રાય કલ્યાણસિંહજીએ + સંત્રામસિંહજીના અવસાન બાદ એને અમાત્ય પદ અપૂરું. એમણે શત્રુજય, આબુ, ગિરનાર, સ્તંભતીર્થ આદિની સપરિવાર યાત્રા કરી. તેઓ રાજનીતિ, યુદ્ધ કળા, અને સંધિ કરાવવામાં કુશળ હોવા ઉપરાંત વીર, દાની, અને ધર્માત્મા પણ હતા.

એકવાર રાય કલ્યાણસિંહજીએ જોધપુરના ગવાક્ષમાં કમલ-પૂજા કરવાનો પોતાના પૂર્વજોનો દુસ્સાધ્ય અને ચિરકાળનો મનોરથ મંત્રીશ્વરને જણાવ્યો. એમણે કુમાર રાયસિંહજીની સાથે સ્વામિ ભક્તિના ભાવથી દિલ્હી સમ્રાટ અકબર પાસે જઈ, તેમને પ્રસન્ન કરી x આ અતિ કઠણ કાર્ય પણ સિદ્ધ

+ એઓ રાય જેતસીજીના પુત્ર હતા. એમનો જન્મ સં. ૧૫૭૫ મહા સુદિ ૬ ના થયેલો, સં. ૧૬૦૧ પોષ સુદિ ૧૫ ના રોજ બીકાનેરની રાજગાદી પર બેઠા. શત્રુના હાથમાં ગએલું બીકાનેરનું રાજ્ય એમણે પુનઃ પ્રાપ્ત કર્યું. સં. ૧૬૨૮ ના વૈશાખ વદી ૫ એમનો દેહાંત થયો.

એમણે કર્મચંદ્રને અમાત્ય પદ પર નિયુક્ત કર્યા. કર્મચંદ્રે સમ્રાટની કૃપાથી એમને જોધપુર રાજ્ય ગવાક્ષમાં બેસાડવાનું ગૌરવ પ્રાપ્ત કરેલું, એ ઘટનાને જો કલ્યાણસિંહજીના સ્વર્ગવાસથી ૩-૪ વર્ષ પૂર્વની માનવામાં આવે, તો કર્મચંદ્ર મંત્રી બન્યાનો સમય સં. ૧૬૨૫ ની પહેલાંનો ગણી શકાય છે; અને આ સમયે જો એમની ઉંમર ૨૦-૨૫ વર્ષનીય અંતુ માનવામાં આવે તો કર્મચંદ્રનો જન્મ સં. ૧૬૦૦ આસપાસ થયો હોય, એવો સંભવ છે.

x સમ્રાટને પ્રસન્ન કર્યાની બાબતમાં “ઓસવાલ બતિ કે ઇતિહાસ” માં લખ્યું છે કે જે સમયે કર્મચંદ્ર દિલ્હી (૨) દરબારમાં ગયા, ત્યારે સમ્રાટ સતરંજ ખેલતા હતા. (પરંતુ એ) સતરંજની ચાલ અટકી પડી હતી, કેમ કે જે કાંઈ ચાલ સમ્રાટ ચાલતા એમાં એમની હાર થતી હતી. કહેવાય છે કે એ વખતે કર્મચંદ્રે સતરંજની એવી ચાલ બતાવી કે બાદશાહ વિજયી થયા, અને મંત્રીશ્વર પર ખૂબ પ્રસન્ન થયા.

કર્ચું. મંત્રીશ્વરની આ સેવાથી ખુશ થઈ રાય કડ્યાણસિંહજીએ એમને મનોવાંછિત માંગવા કહ્યું, પરંતુ એમને તો વૈભવ કરતાંય ધર્મ વધુ પ્રિય હતો, એટલે અન્ય કંઈ ન માંગતાં એમણે યાચના કરી કે (૧) આતુર્માસમાં કુંભાર હલવાઈ, તેલીવગેરે લોકો ઘાણી ફેરવવી આદિ પોતાના હિંસાત્મક કાર્યો ન કરે. (૨) વણિકો પાસેથી “માલ” નામે જે કર લેવામાં આવે છે તે, અને ચતુર્થાંશ જકાત લેવામાં આવે છે, તે ભવિષ્યમાં ન લેવામાં આવે. (૩) બકરી, ભેડ, ઉરબ્રાદિના કર ન લેવામાં આવે. નરેશે આ વાતોનો સહર્ષ સ્વીકાર કર્યો, તે ઉપરાંત ચાર ગામનો પટ્ટો વંશપરંપરા સુધીને માટે પ્રદાન કર્યો.

દિલ્હી પર આક્રમણ કરવા જતા ‘ઈબ્રાહીમ મીર્જા’ ને નાગોર પાસે, કુમાર રાયસિંહની સાથે રહી, મંત્રીશ્વરે સંગ્રામ કરી પરાજિત કર્યો. સમ્રાટને મદદ કરવા ગુજરાત પર ચઢાઈ કરી ‘મીર્જા મહંમદ હુસેન’ સાથે યુધ્ધ વિગ્રહાદિમાં પોતાની નિપુણતા અને બુદ્ધિવૈભવ વડે સોજત સમિયાણા (જિન કૃષ્ણદત્તજી મં નું જન્મ સ્થળ) અને આખું પ્રદેશ સંરકર્યો. જલોરના સરકાર પાતિને વશ કરી એને રાયસિંહજીને પગે પાડ્યો. સમ્રાટને આજ્ઞા મેળવી મુગલ સેના વડે આક્રમિત આખું પ્રદેશ રક્ષા અને સૈન્યોની પુનઃ સુવ્યવસ્થા કરી. શિવપુરી(સરકારી) અને આલેહાબાદીજનોને પોતાને ઘેર લાવી સન્માન્યા, સમ્રાટને સુવર્ણકલશ, ધ્વજ, અને દાંડ ચઢાવી સુરેન્દ્રિય કર્યો. સમિયાણાના બંદીજનોને રાયસિંહજીની કૃપા વડે સુરેન્દ્રિયના કુલચક્રી ઘોડાવા.

સં. ૧૬૩૫ ના મહા ભવંરે સુરેન્દ્રિય સમ્રાટ રાજા મુર્ષી મંત્રીશ્વરે દાનશાળા સિદ્ધ કરી દીધી, રા. ૧૬૩૫

વ્યક્તિઓને ખાન-પાન, વસ્ત્ર, ઔષધ આદિ દઈ પ્રેશંસનીય સહાયતા કરી, આ સહાય સંકલિત ક્ષેત્ર પૂરતીજ નહીં, િન્તુ જે કોઈ માણસ કોઈ પણ ધર્મ કે જાતિનો હોય તેને પણ આપવામાં આવતી, જ્યાં આવી ઉદાર ભાવના હોય ત્યાં સ્વજાતિ ને સ્વધર્મીઓની તો વાતજ શું? એવા હીન સ્થિતિના સ્વધર્મીઓને વર્ષભરના ખર્ચ જેટલું દ્રવ્ય ગુપ્તરૂપે ઘરેઘરે પહોંચાડવામાં આવતું. ૧૩ માસ પછી સુકાલ્પધર્મજતાં આશ્રિતોને પોતાના ખર્ચે સથવારો કરીને સ્વસ્થાને પહોંચાડવામાં આવ્યા.

સં. ૧૬૩૩ માં તુરસમખાને સીરોહી લૂંટી. ત્યાંથી સર્વ ધાતુની ૧૦૫૦ જિનપ્રતિમાઓ લાવી રૂતેપુરમાં સમ્રાટ અકબર પાસે પેશ કરી, સમ્રાટે પોતાના ધર્મસિદ્ધિજીતાના ઉત્તમ ગુણને કારણે એને ગળાવી સોનું કાઢવાનું નિષિદ્ધ કર્યું, અને એક સારા સ્થળે સાવચેતીથી રાખવાનો આદેશ કરવા સાથે પોતાની આજ્ઞા સિવાય કોઈનેય નહીં દેવાનું ફરમાન કર્યું. જૈન સંઘમાં આ પ્રતિમાઓ પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાની આતુરતા વધવા લાગી; પરંતુ સમ્રાટને મળીને એમની આજ્ઞા મેળવવી એ પણ કાર્ય કાંઈ સહેલું નહોતું. ૫-૬ વર્ષ વીતી ગયા, પરંતુ જિનજિંઓને છોડાવવા કોઈ સમર્થન નીવડ્યું. જ્યારે એ વાત મંત્રીશ્વર કર્મચંદ્રે સાંભળી ત્યારે એમના હૃદયમાં આ વાત ખૂબ ખટકી ને ચેનકેન પ્રકારેજ લાખો રૂપિયા ખર્ચીને પણ એને પ્રાપ્ત કરવાનું પોતાના સ્વામી રાયસિંહને નિવેદન કર્યું. આથી એમણે પણ મંત્રીશ્વરને સાથ આપ્યો, ને સમ્રાટ અકબરને ઘણી ભેટ ધરી પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરી. એમનાં માંગવાથી સમ્રાટે તમામ પ્રતિમાઓ એમને સુપ્રદ કરવાનું ફરમાન કર્યું.

સં. ૧૬૩૬ ના અષાઢ સુદિ ૧૧ ગુરુવારને દિન એ

પ્રતિમાઓને હુનઃ પ્રાપ્ત કરી મંત્રીશ્વર સ્વસ્થાને લાવ્યા જેન સંઘ ખૂબ હર્ષ પામ્યો. આ કાર્યથી મંત્રીશ્વરે શાસનની અપૂર્વ સેવા કરી. દક્ષિણેથી તમામ પ્રતિમાઓ પોતાની સાથે જીકાનેર લઈ આવ્યા અને મહોત્સવપૂર્વક પોતાના ઘર-દેરાસરમાં સ્થાપિત કરી ॥

સમ્રાટ અકબરે પ્રસન્ન થઈ વચ્છરાજ વંશજોની મંત્રી પત્નિઓના પગમાં નૂપુર આદિ સોનાનાં આભૂષણો પહેરવાની આજ્ઞા આપીને વચ્છાવતવંશની મહત્તા વધારી. આથી પાંદડાં ઓસવાલ વંશજ “સાધુ-સારંગ”ના ઘરાણાની સ્ત્રીઓ સિવાય બાકીના મોટે આવી આજ્ઞા નહોતી.

તુરસમળાને ગુજરાતમાંથી કેટલાય વણિક કેદીઓને લાવેલા, એમને ઘણું દ્રવ્ય આપી મંત્રિએ છોડાવ્યા, જેન યાગકોને બહુ દાન દીધાં, શત્રુજય અને મથુરાના હર્ષ ચૈત્યોના ઉદ્ધાર કર્યો. દરેક દેશ, દરેક ગામ, પ્રત્યેક પ્રાંત અને શહેર, કેડ

આ વિષયના તત્કાલીન બે સ્તવનો અમને મળ્યાં છે, એના ન આધારે આ વૃત્તાંત લખેલ છે. આ સ્તવનો અવિષ્યમાં અમારા તન્મયી પ્રકટ થનાર “જીકાનેર જેન લેખ સંઘદ”માં પ્રદર્શિત થશે.

આ પ્રતિમાઓમાં મૂળનાયક શ્રીવાસુપૂજ્ય સ્વામીની ચૌવીસી મૂર્તિ આગે પળ “વાસુપૂજ્યકતા મંદિર”માં વિદ્યમાન છે. અન્ય પ્રતિમાઓ પળ કેરકાંચ વર્ષો સુધી કેવલ મંદિરમાં રાજ પૂજાતી હતી. પાછળથી કાટી બંધી પ્રતિમાઓનાં પૂજન પ્રત્યેક મુશ્કેલ થત્યું, કે અન્ય કોઈ કાળે જેન સર્વે વચિતામણિના મંદિરના બુદ્ધિદર્શમાં રખાવી દીધી. આ પ્રતિમાઓનો વળતોવળત ઉપદ્રવ અને મદામારી આદિ રોગ કેવલ સ્થિતિ નિર્ગતે કામચૂદમાંથી પડતો મટા અપ્રાપ્તિ-મરોક્કવ આદિ દરવામાં આગે છે. હાલનાં સં. ૧૯૮૭ ના કાળે કે હુદિ કના રોજ કાંઈને મારાશ્વર પદ કના પૂનઃ અદર પદરવચમાં આવી હતી.

કાબૂત્ર સુધી સર્વત્ર “લહાણી” કરી. ઉ. પાઠ શ્રીજય સોમલ પાસે ૧૧ અંગો શ્રીચંદ્રની+ સાથે બીકાનેરમાં શ્રવણ કર્યા, શ્રુતજ્ઞાનની ભક્તિ નિમિત્તે સિધ્ધાન્તો લખાવવામાં ઘણું ઘણું દ્રવ્ય ખર્ચ્યું.

એકવાર બીકાનેરમાં મંત્રીશ્વરે સૂરિજી પાસે “ભગવતી સૂત્ર” શ્રવણ કર્યું, અને ભગવાન મહાવીરને ગણધર ગૌતમ સ્વામીએ કરેલ પ્રત્યેક પ્રશ્ન પર મોતી ચઢાવ્યાંx, આ આગમમાં ૩૬૦૦૦ પ્રશ્ન હોવાથી મોતીની સંખ્યા પણ ૩૬૦૦૦ ની થઈ, જેમાં ૧૬૭૦૦ મોતી ચન્દ્રવામાં, ૧૧૯૦૦ પૂઠિયામાં, અને બાકીના ઠંવણી, પૂઠા, કવલી, સાજ, વીટાંગણા આદિમાં લગાવ્યા.*

+ શ્રીચંદ્રની કાંઈ વિશેષ હકીકત જાણવા નથી મળી છતાં અનુમાનથી સંભવ છે કે મંત્રીશ્વરજીના કોઈ સંબંધી હોય.

x ક્ષમાકલ્યાણોપાધ્યાય કૃત ભગવતી સૂત્ર સંગ્રહમાં:-

“બીકાનેર તળો વલી મંત્રી, કર્મચન્દ્ર ઇણ નામ,
તિણ ગૌતમ ગુરુના નામ પૂજ્યા, મુક્તાફલ અભિરામ ॥ ૧૩ ॥
પં. દીપવિજય કૃત ભગવતીસૂત્રની ગહુંલીમાં:-

“કર્મચન્દ્ર મોતીઢે વઘાઈ, કીન ભગત ગુરુ સેવા ।

ભગવતીસૂત્ર સુળો વહુ ભાવે, ચાલો અમૃત મેવા ॥ ૬ ॥”

* શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂત્ર:-જ્ઞાનભંડાનની એક ખ્યાતમાં લખ્યું છે:-

“હિવે રાજા રાયસિંહજીરે વારે મુંહતે કરમચન્ શહર ડહેલીને વસાયો, જાત આપ આપરી વાસ(ગુવાડ)મેં વસાયા x x x x રાયસિંહજી પાતસારે પગે લાગા અર મુંહતે કરમચન્દ્રને લેકર ગુજરાત ચઢયા, ઉઠે રાઢ જીત્યા. પછે પાતસાહસું મુંહતે કરમચન્ મુજરો કિયો, તરે પાતસ્યા કહ્યો ‘માંગ કર્મચન્દ્ર ! મૈં તૂઠા’ પછે પાતસ્યાસું અરજ કર ૫૨ પરગના રાજા રાયસિંહને દરાયા x x x x ઉપાસરો મહાત્મા નીચે દેલકે આપરી ઘોડારી ઘુડસાલરી જાગા ઉપાસરો કરાયો । દેહરો ૧ ચૌવીસટૈરો, ૨ વાસુપૂજજીરો.

મંત્રીએ શત્રુજય, ગીરનાર પર નવા જિનાલય નિર્માણ કરાવવા દ્રવ્ય મોકલ્યું. રાજા રાયસિદની આજ્ઞાથી સમસ્ત રાજ્યમાં ચોપવી (અટમ ચૌદસ પૂર્વે સ અમાવાસ્યા) અને આતુર્માસમાં કુંભાર, તેલી આદિને એમનો હિસાતમક કુલ વ્યાપાર લાગ કરાવ્યો. સમગ્ર મરુમંડલમાં ખેંચડી આદિ વૃક્ષ કાપવાનું બંધ કરાવ્યું. સિંધ દેશનું સ્વામીન્ય મેળવી, સતલજ ઉક, રાવી આદિ નદીઓમાં માછલીઓની હિસા બંધ કરાવી. ચતુર્વિંધ સૈન્યની સહાય વડે હરખાના બાકી રહેલા શક્તિશાળી બલુચિયોને હરાવી કુલીન બંદીવાનોને છોડાવ્યા, અને પોતાને ધર લાવી સત્કાર્યા. મંત્રીશ્રવર હરહંમેશ જિનાલયોમાં સ્નાત્ર પૂજા કરાવતા. ફલવર્ધિ (ફલોધી) માં દાદાસાહેબ શ્રીજિનદત્ત-સૂરિશ્ચ અને શ્રીજિનકુશલસૂરિજીના સ્તૂપ બનાવ્યા.

મંત્રીશ્રવર કર્મચન્દ્રને અન્તયબદે, જીવાદે અને કપૂરદે, નામે ત્રણ સ્ત્રીઓ હતી. એમાંની જીવાદે, અન્તયબદે આ બે સ્ત્રીઓથી બે પુત્રરત્ન થયા. (સં. સોળસો) પાંત્રીસના દુષ્કાળમાં અનાથોની રક્ષા અને મરૂ દેશમાં વૃક્ષ છેદન નિષેધ કરવાથી એના પુણ્યની ખૂબ વૃદ્ધિ થઈ, જેનાં ફળસ્વરૂપે કુલદીપક એવા પુત્રદ્વયની

૩ મોતીપત્તીનો, ૨મ ત્રીજ દેહગ પંચાર નોંધે પાયા. ૫૯ શ્રીપુણ્યગી પાને મગવતીનો મુખ્યા, પુરણ હુવાં ૩૬૦૦૦ મોતી સઘાવા, ૮૨ શ્રીપુણ્યગી વત્રો માહરે પાંડે કામ નહીં બર જ્ઞાન કામને લગાવો. ૧૨ ૧૨૦૦ મોતીનો ચંદ્રનો લગાવો, ૧૧૯૦૦ મોતીનો પુઠીયો વરાવો વાકીના હુમ, ૮૨મો વાન વોટાંગણારે લગાવા, ૫મો દ્રવ્ય ચરત્તો ”

ઉપરોક્ત વાતમાં જરાવ આતશચોક્તિ બાજુ તી નયો. કેમકે મેલીના મંત્રીએ, પ્રક્રિયા ૮-૧૦ વર્ષ પૂર્વે બીકામેન્ના મેરા ઉત્તરવના ૧ લગાવન હતા, તેથી દુર્ગત્ય અને તે કાળે હાલ નથી !!!

પ્રાપ્તી થઈ. આ મંગલ પ્રસંગ પર મંત્રીશ્વરે સમ્રાટને ત્રિવિધ પ્રકારની ભેટ ધરી. સમ્રાટે વધાઈ દેતાં, એમનાં નામ “ભાવ્યચન્દ્ર” અને “લક્ષ્મીચન્દ્ર” રાખ્યા. +

મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રના ઉદ્યોગથી બીકાનેર નરેશ રાયસિંહ પાંચ હજારી પદને પામ્યા, ને ‘રાજા’ પદ વડે વિભૂષિત થયા. ‘રાજપુતાને કે જૈન વીર’ નામક ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે જ્યપુરના રાજા અભયસિંહે જ્યારે બીકાનેર પર આક્રમણ કર્યું ત્યારે મંત્રીશ્વરેજ પોતાની પ્રખર બુદ્ધિથી શત્રુ સાથે સંધિ કરી રાજ્યની રક્ષા કરી હતી. દૂકમાં એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે મંત્રીશ્વરે બીકાનેર રાજ્યની સેવા અને સ્વામી ભક્તિમાં કાંઈ કસર નથી રાખી. ‘બીકાનેર રાજ્ય કે ઇતિહાસ’ માં લખ્યું છે કે સં. ૧૬૪૫માં બીકાનેરનો અત્યારનો કિલ્લો બનાવવાનું તેમણેજ શરૂ કરેલું.

દીર્ઘદર્શી મંત્રીશ્વર કે. ઇ. કારણે રાજા રાયસિંહના મનકેરને X સમજી લઈ ભાવિના શુભ સંકેતથી એમનો આદેશ લઈ

+ ‘કર્મચન્દ્ર મંત્રિ વંશ પ્રબંધ’ ના આ વર્ણનથી સં. ૧૬૩૫ થી પછીજ ખન્ને પુત્રોનો જન્મ થવો નિર્ધારિત થાય છે.

X કર્મચન્દ્ર મંત્રી વંશ પ્રબંધ (૨. સં. ૧૬૫૦) વૃત્તિમાં :—
 ‘અથ’ અનન્તરં ‘અન્યદા’ અન્યસ્મિન્ કાલે ‘દૈવં’ શુભાશુભં કર્મ,
 ‘દૈવચોગાદ્’ વિધિવશાત કાલિકાલસ્ય ‘વિજૃમ્ભતં’ દિલસિતં ‘નિજેશસ્ય’
 આત્મીયપ્રભોઃ શ્રીરાયસિંહસ્ય ‘દૈમનસ્ય’ ચિત્તકાલુષ્યં નિજે ચિત્તે જ્ઞાત્વા રાજાઃ
 શ્રીગાયસિંહસ્ય ‘આજ્ઞાં’ આદેશં ‘સમાસાદ્ય’ પ્રાપ્ય ‘નિજં જનં’ સ્વજનવર્ગં
 ‘સમાદાય’ ગૃહીત્વા ‘મેદિનીતટ’ મેઢતાપુરેત્યાશ્રયયા રુચ્યાતં ‘અધ્યાસ્ત’
 અધ્યા તિષ્ઠન્ તિઅશીશ્રયન્. કિમ્ભૂતો મંત્રી? સ્વામી(ધર્મ) (?) એવ ધનં, તેન-
 ‘અધિકઃ’ અતિશાયિ (સ્વામી)ધર્મધનાધિકઃ ॥ ૩૩૫-૩૬ ॥

मंत्रीधर श्रीमान् इर्मयंद्रो वरदायत

विद्यद्वेष्य अने शुद्धिमान कर्मचन्द्र स्वयंन परिवार अद्वित वेद-
तानां आसी रहेवा लाख्या, त्यां तेजो प्राचीन तीर्थ इक्ष्वाक्य
पार्थिनाथ अने निनदत्त सूरिछनी लक्षित आदित भूत करता हता

५) गिनचन्द्रभूषि अक्षर प्रतिपद्य रास (सं. १६५८ रचित) भां :-

विष्णुन तपे पनफेर, मूकी बीकानेर ।

लाहोर जयसि उच्छादि, मेव्या श्रीपतिनादि ॥ ३२ ॥

बन्धवतेनी पत्र प्राचीन वधावतीभां :-

“जाणो न यात हुइ जि बांय, रायमिह कमनन्द पही राय ।

यह कर्मा गेता प्रतिनाड पान, दिशमिह राय विचर दान दात ॥ ३२ ॥

हवे म्या विपद्यतां अर्धुनिद प्रतिपद्यकारेना गन जग्यासीमि अर्थे :-

(१) “जीशनेर राज्याडे छतिदास” भां वप्पु छे :-

विद्यान अवधाने रायमिहकी स्वावलेपताये अधिक स्तुति पाते देव प्रीमन
मेवनामिह प्रीमन विद्या. कामी राजाकी केवेटपुत्र पदतमिह भाव सममिह
और विद्यान कर्मचन्द्रकी फोट नम रायमें दो यत्न कर विद्या. कर राजा
रायमिहकी यह मेव नाम हुका तो उन्हेनि (गर्भ) गममिहकी दो
रिप प्रीमन जाम पाना कर विद्या और दीवान कर्मचन्द्र पच्छादकी पच्छाद
काके विद्यामिह निजाल विद्या । यह सपरितर विद्या जा यह मद्रादकी
सेवा करमे लगा ।

(२) “गदर के प्राचीन राज्याडे” भां पैमनचमूं धरु राय-
मिहने मारी हुकर हावगदिहने गरी पर मेवनाचमूं आकाशि जमेव
छे. रेडिह मेव पणु जमे छे के सं. १६५२ भां कर्मचन्द्र लक्ष्मीने अक्षर
पते सेवा.

(३) कर्षि पावने “जीशनेर जेजियर” भां वप्पु छे के के
समने पावनाद कर्मचन्द्र काये सपरितर मेवना दात, लवरे कर्मचन्द्र
जे मेव रहेत, परंतु जीशनेर नरेय उका रहेत, का पणु मेवनी
पावनादुं मेव धरु हत

મંત્રીશ્વરનો બીકાનેર છોડવાનો સમય સં. ૧૬૪૬-૪૭ની વચ્ચેનો છે, કેમકે ગુણવિનયજીએ સં. ૧૬૪૬ માં “રઘુવંશ વૃત્તિ” બીકાનેરમાં રચી હતી, એની પ્રશસ્તિમાં એ સમયે

(૪) “રાજપુતાને કે જૈન વીર”માં શ્રીગેયલીયજીએ લખેલ છે કે :-

“એક વાર શંકર માટકો રાજા રાયસિંહને એક કરોડકા દાન देनेके लिये मंत्रीश्वरको आज्ञा दी; उनकी इस आज्ञाको मंत्रीश्वरने अनुचित समझा × × × × कर्मचन्द्रने बीकानेरके घरानेसे भक्ति और प्रेमके कारण अपव्ययी राजाको सचेत करनेका फिर उद्योग किया, परन्तु उसका परिणाम बहुत भीषण हुआ ”

ગોયલીયજીએ ટાંક સાહેબનો અભિપાય આપતાં ઉપરોક્ત દ્વલપતિસિંહની આખતમાં કર્મચન્દ્રને ષડ્યંત્રના દોષથી સાવજી વિમુક્ત હોવાનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે કર્યો છે—“गरज यहकि कर्मचन्द्र षड्यंत्रके दांषसे चिलकुल विमुक्त था, उसने सत्य और न्यायके कार्योंके लिये अपने प्राण निछावर कर दिये, वह किसी षड्यंत्रका रचयिता नहीं था. (फिर भी) वह स्वयं षड्यंत्रका शिकार हो गया. उसकी बुद्धिमानी और कर्तव्य तत्परताही, जिससे उसने राज्यको सम्भाल रखा था, उसके नासका कारण हुई, जो राजाको अपव्यय और दुराचारमें फसा देखना चाहते थे, उनका जोर बढ़ता गया और कर्मचन्द्रके तरफसे राजाके कान भरने शुरू कर दिये और षड्यंत्र रचनेका दोष लगाया ”

મુન્શી દેવીપ્રસાદજીએ રાયસિંહજીની નારાજીનું એક અન્યજ કારણ બતાવ્યું છે, પરંતુ અમે આધુનિક ઇતિહાસકારોએ દર્શાવેલ એક પણ કારણ સાથે સંમત નથી, મંત્રીશ્વરનું પવિત્ર હૃદય, એમની સ્વાર્થભક્તિ અને રાજ્યભેવાઓ જોતાં રાજ્યવિદ્રોહી આદિ હોવાનો દોષ કેવળ કપોલ-કદાના અને મનમાની દંતકથાજ ભાસે છે.

અમારા આ કથનનાં મુખ્ય કારણો આ છે :—

મંત્રીશ્વર સં. ૧૬૪૭ની સાતમાં લાહોર પહોંચી ગયા હતા.

કર્મચન્દ્ર ૭ ત્યાંજ મંત્રીશ્વર પદ પર હોવાનો ઉદ્દેશ આ પ્રમાણે છે :—

“શ્રીરાયનિહમ્ભુજિ, નિજમુજ્જવલનિર્જિતારિનુપરાજ્યે ।

સન્ધ્યાદિગુણવિચક્ષણ—મન્ત્રીશ્વરકર્મચન્દ્રવરે ॥”

સં. ૧૧૪૮ માં સમ્રાટ અકબરે આ ચરિત્ર નાયક સુચિત્તે આમંત્ર્યા એ સમયે મંત્રીશ્વર પણ ત્યાં હતા. આથી રેઉત્તું “સં. ૧૬૫૨ માં કર્મચન્દ્ર માગ કર દિલ્લી ગયા” લખાણ તદ્દન ખીન પાયાદાર છે. સં. ૧૬૫૦ માં “કર્મચન્દ્ર મંત્રીવંશ પ્રબંધ” લાહોરમાં રચવામાં આવેલ. એમાં મંત્રીશ્વરનું રાગ રાયસિદના અદેશથી મેઝરા ગયું અને ત્યાંથી સમ્રાટની પાસે એમનીજ આજ્ઞાથી આવ્યું, રખપ્તયા લખતું છે એટલુંજ નહીં પરંતુ સમ્રાટના સન્માનપાત્ર હોઈ, લાહોરમાં ન્દીતિય મંત્રીશ્વરે શ્રીજિત-ચન્દ્રસિદ્ધિનો “યુગપ્રધાન-પદ” મહોત્સવ પણ રાગ રાયસિદ્ધિની આજ્ઞા મેળવીને કર્યો હતા. જેમ કે :—

સતતમ સતિયઃ સ્વામી-યર્મપૌરયતાપરઃ ।

શ્રીરાયનિહમ્ભૂપાલ-પાદસાહે સમાગમન્ ॥ ૪૪૧ ॥

સર્વવૃત્તાન્તમાલ્યાન સાહેવં (૬) સાહવામ્બી ।

પ્રાણ્ય મેહં મહાદેવં, નિહઃ પ્રતિલોકમન્ ॥ ૪૫૦ ॥

(કર્મ ૦ મં ૦ વં ૦ પ્ર ૦)

આમ, આ યજ્ઞનાથી ચાર છ માસ પછીજ લખાએલ એવિદ તિક પ્રમાણે કરતાં ઉત્ક્રમને અધિક મહત્વ આપવું જાણે મોટી જૂથ મળ્યા. હકી “વંશ પ્રબંધ” પરથી જોવાપડે જે કર્મચન્દ્રને નિદેશ અને ઉપર સુધી રામાનામકિત પત્રાવ્ય મળ્યું છે, એજ આ પ્રમાણ અને પુઠિ પુરસ્કાર તિહ મળ્યું છે, સંજય છે કે કેટલીયુતીયારે ટિકર ન સુઝી મકતમે મારણે એવી તિહ અત્યવશ અને આ લખાણ મળ્યુંસાહેતી અકેસના હેવના કરતાં . . . . . અકબરે એવનોધ માલ “નું” નિહુન હોવા જે

અને ગુણવિનયજીએજ સં. ૧૬૪૭ માં મેડતામાં “દમયંતી ચંપૂવૃત્તિ” ની રચના કરી, એની પ્રશસ્તિમાં પણ મંત્રીશ્વરનું નામ છે. એટલે તે સમયે તેઓ મેડતામાં આવી ગયા હતા.

જ્યારે મંત્રીશ્વર મેડતામાં હતા, ત્યારે એમને બોલાવવાના રાણા માનસિંહ આદિ કેટલાય નૃપતિઓના આમંત્રણ આવ્યા. પરંતુ તેઓ ચંચળ ન થતાં ધીરતાપૂર્વક, કેટલાક મોસ સુધી ત્યાંજ રહ્યા. કારણ કે સાધારણ નૃપતિઓની સેવા કરવાનું એમને અનુચિત લાગ્યું.

સમ્રાટ અકબર એમના ગુણસમૂહથી બરાબર પરિચિત હતા કેમકે રાજા રાયસિંહની સાથે મંત્રીશ્વર અનેકવાર સમ્રાટને મળી ચૂકેલ હતા. સમ્રાટે એનાં વાક્યાતુર્ય, યુદ્ધ કૌશલ, અને પરમ રાજનીતિજ્ઞતા આદિ સદ્ગુણોની પ્રશંસા રાયસિંહના મોઢે સાંભળેલી, તેમજ પોતે સ્વયં પણ અનુભવેલી. આ પ્રસંગ પર સમ્રાટે મંત્રીશ્વરને પોતાની પાસે લાહોર મોકલવાનું રાજા રાયસિંહને ફરમાનપત્ર મોકલ્યું, ત્યારે રાયસિંહજીએ સમ્રાટના ફરમાનની સાથોસાથ પોતાની તરફથી અદ્ભુત કૃપાસૂચક વાક્યોથી ભરપૂર આદેશપાત્રસમ્રાટ પાસે જવાને

કથનનેજ પુષ્ટિ આપે છે. સારાંશ એ કે કર્મચન્દ્રજી રાજ્યવિદ્રોહી નહોતા.

નં. ૩, અને ૪ ના કચ્છે! પણ મહત્વના કે વિશ્વસનીય નથી જણાતા, કારણ કે તમામ આધુનિક લેખકો, સમ્રાટ અકબરની સેવામાં મંત્રીશ્વરનું દિલ્હી જવાનું લખે છે, પરંતુ એ સમયે સમ્રાટ લાહોરમાંજ રહેતા હતા, અને તે પછીય ઘણાં વર્ષો સુધી લાહોર રહેલા. એટલે એમનું આ લખાણ અયુક્ત અને ભ્રમપૂર્ણ છે, નથી સમજાતું કે કઈ રીતે આધુનિક ઇતિહાસકારોએ (!) ભળતી સળતી વાત લખી નાંખી છે.

आदेशावर नोंद घेतली

મંત્રીશ્રી શ્રીમદ્ વલ્લભજી સ્વામીના પ્રાસ કરી
હાથી, દેવ, સ્વસ્ત્ય સ્વામીને મહત્ત્વ આપીને સાથે * ત્યાંથી
સ્વામા દશક સ્થાને પહોંચ્યા અને રાત્રી ક્રાંતિવદત્તસૂરિજીની
સ્તૂતિ જાણીને સર્વગુણ સંપન્ન સદાશીવજીના દર્શન પૂજન કરી
લાહોર પહોંચ્યા. સ્વામા પ્રથમ સ્થાનેથી કારણે કોઈપણ
ઉભરાય નહોતો. સ્વામા સમુદ્ધર દેવના ચિંતા સ્વયં સમ્રાટને
જઈ મળ્યા, તે સમયે સ્વામા કહે, તેમજ પ્રસ્તાવ-ઉચિત અને
શુદ્ધિ પ્રકૃતિથી સ્વામા સર્વ સમ્રાટના દિલને જીતી
હીયું. સમ્રાટે સ્વામા અને સમુદ્ધરજી અને કૃપા પ્રકટ કરી
કહ્યું, “તમે કોઈક સમયે મિત્ર તરીકે મને વધારે વખત વખતે
મંદિરને વધારે જા, તેમજ હું પણ તમને સમાન રાજગૌથી
વધારે વખત મિત્ર તરીકે મળવા આવું.” સમ્રાટ ફક્ત એટલું

1. *Staphylococcus aureus* (100%)

11 380 11

1952. 1953. 1954. 1955. 1956. 1957. 1958. 1959. 1960. 1961. 1962. 1963. 1964. 1965. 1966. 1967. 1968. 1969. 1970. 1971. 1972. 1973. 1974. 1975. 1976. 1977. 1978. 1979. 1980. 1981. 1982. 1983. 1984. 1985. 1986. 1987. 1988. 1989. 1990. 1991. 1992. 1993. 1994. 1995. 1996. 1997. 1998. 1999. 2000. 2001. 2002. 2003. 2004. 2005. 2006. 2007. 2008. 2009. 2010. 2011. 2012. 2013. 2014. 2015. 2016. 2017. 2018. 2019. 2020. 2021. 2022. 2023. 2024. 2025. 2026. 2027. 2028. 2029. 2030. 2031. 2032. 2033. 2034. 2035. 2036. 2037. 2038. 2039. 2040. 2041. 2042. 2043. 2044. 2045. 2046. 2047. 2048. 2049. 2050. 2051. 2052. 2053. 2054. 2055. 2056. 2057. 2058. 2059. 2060. 2061. 2062. 2063. 2064. 2065. 2066. 2067. 2068. 2069. 2070. 2071. 2072. 2073. 2074. 2075. 2076. 2077. 2078. 2079. 2080. 2081. 2082. 2083. 2084. 2085. 2086. 2087. 2088. 2089. 2090. 2091. 2092. 2093. 2094. 2095. 2096. 2097. 2098. 2099. 2100. 2101. 2102. 2103. 2104. 2105. 2106. 2107. 2108. 2109. 2110. 2111. 2112. 2113. 2114. 2115. 2116. 2117. 2118. 2119. 2120. 2121. 2122. 2123. 2124. 2125. 2126. 2127. 2128. 2129. 2130. 2131. 2132. 2133. 2134. 2135. 2136. 2137. 2138. 2139. 2140. 2141. 2142. 2143. 2144. 2145. 2146. 2147. 2148. 2149. 2150. 2151. 2152. 2153. 2154. 2155. 2156. 2157. 2158. 2159. 2160. 2161. 2162. 2163. 2164. 2165. 2166. 2167. 2168. 2169. 2170. 2171. 2172. 2173. 2174. 2175. 2176. 2177. 2178. 2179. 2180. 2181. 2182. 2183. 2184. 2185. 2186. 2187. 2188. 2189. 2190. 2191. 2192. 2193. 2194. 2195. 2196. 2197. 2198. 2199. 2200. 2201. 2202. 2203. 2204. 2205. 2206. 2207. 2208. 2209. 2210. 2211. 2212. 2213. 2214. 2215. 2216. 2217. 2218. 2219. 2220. 2221. 2222. 2223. 2224. 2225. 2226. 2227. 2228. 2229. 2230. 2231. 2232. 2233. 2234. 2235. 2236. 2237. 2238. 2239. 2240. 2241. 2242. 2243. 2244. 2245. 2246. 2247. 2248. 2249. 2250. 2251. 2252. 2253. 2254. 2255. 2256. 2257. 2258. 2259. 2260. 2261. 2262. 2263. 2264. 2265. 2266. 2267. 2268. 2269. 2270. 2271. 2272. 2273. 2274. 2275. 2276. 2277. 2278. 2279. 2280. 2281. 2282. 2283. 2284. 2285. 2286. 2287. 2288. 2289. 2290. 2291. 2292. 2293. 2294. 2295. 2296. 2297. 2298. 2299. 2300. 2301. 2302. 2303. 2304. 2305. 2306. 2307. 2308. 2309. 2310. 2311. 2312. 2313. 2314. 2315. 2316. 2317. 2318. 2319. 2320. 2321. 2322. 2323. 2324. 2325. 2326. 2327. 2328. 2329. 2330. 2331. 2332. 2333. 2334. 2335. 2336. 2337. 2338. 2339. 2340. 2341. 2342. 2343. 2344. 2345. 2346. 2347. 2348. 2349. 2350. 2351. 2352. 2353. 2354. 2355. 2356. 2357. 2358. 2359. 2360. 2361. 2362. 2363. 2364. 2365. 2366. 2367. 2368. 2369. 2370. 2371. 2372. 2373. 2374. 2375. 2376. 2377. 2378. 2379. 2380. 2381. 2382. 2383. 2384. 2385. 2386. 2387. 2388. 2389. 2390. 2391. 2392. 2393. 2394. 2395. 2396. 2397. 2398. 2399. 2400. 2401. 2402. 2403. 2404. 2405. 2406. 2407. 2408. 2409. 2410. 2411. 2412. 2413. 2414. 2415. 2416. 2417. 2418. 2419. 2420. 2421. 2422. 2423. 2424. 2425. 2426. 2427. 2428. 2429. 2430. 2431. 2432. 2433. 2434. 2435. 2436. 2437. 2438. 2439. 2440. 2441. 2442. 2443. 2444. 2445. 2446. 2447. 2448. 2449. 2450. 2451. 2452. 2453. 2454. 2455. 2456. 2457. 2458. 2459. 2460. 2461. 2462. 2463. 2464. 2465. 2466. 2467. 2468. 2469. 2470. 2471. 2472. 2473. 2474. 2475. 2476. 2477. 2478. 2479. 2480. 2481. 2482. 2483. 2484. 2485. 2486. 2487. 2488. 2489. 2490. 2491. 2492. 2493. 2494. 2495. 2496. 2497. 2498. 2499. 2500. 2501. 2502. 2503. 2504. 2505. 2506. 2507. 2508. 2509. 2510. 2511. 2512. 2513. 2514. 2515. 2516. 2517. 2518. 2519. 2520. 2521. 2522. 2523. 2524. 2525. 2526. 2527. 2528. 2529. 2530. 2531. 2532. 2533. 2534. 2535. 2536. 2537. 2538. 2539. 2540. 2541. 2542. 2543. 2544. 2545. 2546. 2547. 2548. 2549. 2550. 2551. 2552. 2553. 2554. 2555. 2556. 2557. 2558. 2559. 2560. 2561. 2562. 2563. 2564. 2565. 2566. 2567. 2568. 2569. 2570. 2571. 2572. 2573. 2574. 2575. 2576. 2577. 2578. 2579. 2580. 2581. 2582. 2583. 2584. 2585. 2586. 2587. 2588. 2589. 2590. 2591. 2592. 2593. 2594. 2595. 2596. 2597. 2598. 2599. 2600. 2601. 2602. 2603. 2604. 2605. 2606. 2607. 2608. 2609. 2610. 2611. 2612. 2613. 2614. 2615. 2616. 2617. 2618. 2619. 2620. 2621. 2622. 2623. 2624. 2625. 2626. 2627. 2628. 2629. 2630. 2631. 2632. 2633. 26

11 229 11

... ..

॥ ३३३ ॥ (विशेषवम्)

1940

* "सर्वे भद्राणि कर्तव्यानि यथाशक्तीति प्रतिज्ञायताम्"

[illegible][illegible]

1. 1940-1941

1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 26

બોલીનેજ બેસી ન રહ્યા, પણ તે સમયેજ એમણે મંત્રીશ્વરને પોતાની પરિષદના સામાજિક લોકોના અધ્યક્ષ બનાવ્યા, અને ખુદ પોતાનો હાથી અને સોનાનાં આભૂષણોથી સુસજ્જિત શિકારી ઘોડો અર્પણ કર્યો, એટલુંજ નહીં, પરંતુ થોડાજ દિવસોમાં તેઓ સમ્રાટના એટલા બધા વિશ્વાસપાત્ર બની ગયા કે સમ્રાટે મંત્રીશ્વરને પોતાના બળનાના અધિકારી (બળનચી) અને તોસામપુર નગરના રાજ્યપાલ નીમ્યા.

એ પછી મંત્રીશ્વરનું સમ્રાટપુત્ર સત્રીમના મૂળ નક્ષત્રમાં ઉત્પન્ન પુત્રીના જન્મદોષની શાંતિ નિમિત્તે અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર કરાવવું, વા. મહિમરાજજી અને પછી સૂરિજીને સમ્રાટના વિનીત આમંત્રણથી લાહોર બોલાવવું, કાશ્મીર યાત્રામાં સમ્રાટની સાથે મહિમરાજજીનું જવું, જિનસિંહ સૂરિજીની પદ સ્થાપના સમયે સવા કરોડનું દાન દેવું આદિ અનેક કાર્યોમાં વિપુલ જૈન ખર્ચ કરી શાસન શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કર્યાનું વિસ્તૃત વર્ણન આ પુસ્તકના ૬-૭ અને ૮ મા પ્રકરણમાં અમો લખી ચૂક્યા છીએ, એટલે અહીં એની પુનરુક્તિ કરવી આવશ્યક નથી. ‘અકબર પ્રતિબોધ રાસ’ થી જાણવા મળે છે કે એમનો પ્રભાવ સર્વવ્યાપી હતો. તમામ દેશના રાજાઓ, અમીર ઉમરાવ, મીર, મદલિક, બોજા અને ખાન બધાએ એમનું બહુમાન કરતા. અને સમ્રાટ અકબર સાથે તો એમની ગાઢ પ્રાંતિ બંધાઈ ગઈ હતી. આ બાળતમાં એ, જૈ. કા. સં. પૃ. ૯૧ જુઓ.

મંત્રીશ્વર ખરતરગચ્છના અનન્ય ભક્ત હતા. તપાગચ્છીય સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન સિદ્ધિચન્દ્રજીએ “ ભાનુચન્દ્ર ચરિત્ર ” માં મંત્રીશ્વરને “ ખરતરગચ્છ શ્રાદ્ધમુખ્ય ” અને “ ભૂભુજમાન્ય ”

લખ્યા છે. એમણે ક્ષોધિ તોસામપુર* લાદોર સાંગાનેર આદિ
અનેક સ્થાનોમાં શ્રીજિનકુશલ સુરિજીના સ્તૂપ બનાવી એમની
ચરણપાદુકાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. બુઝો, ઉપાધ્યાય
વિનયનાગર સંપાદિત ‘પ્રતિષ્ઠા લેખ સંગ્રહ’ લેખાંક ૧૦૭૦ ।

વાચક શુભવિનયજીએ “કર્મચન્દ્ર વંશ પ્રબંધ” ની વૃત્તિ
એમના આગ્રહથીજ રચી હતી. +

શ્રીજિનકૃપાચન્દ્ર સૂરિ જ્ઞાનભંડારસ્થ પદ્માવલીમાં સં.
૧૬૫૩ ના હુકામમાં મંત્રીશ્વર દાનશાળા બોલી અનાયાની
રક્ષા કર્યાનો ઉદ્દેશ આ પ્રમાણે છે:—

મંત્રા કરમચન્દ્રે પદ્મીસરં નરં* ત્રિપતરં ગામિ ગામિ
સપ્તકાર (દાનશાળા) મંડાવી પૃથ્વી ટુલ્લી રાસ્ટી, પનિલાટ

* “ધોલોગામપુરે, વરસાદિતદાનપ્રમાણપુરુષો ।

ધોમંત્રિરાયજારિત-જિમકુસાલરત્નકલ્પસો ૫ ૬ ૫”

(કર્મચન્દ્ર વંશ પ્રબંધ)

+ “ધોલમંચન્દ્રગા-મહેન સદનુમહેન કુમાલગુનો. ૧”

(કર્મચન્દ્ર નં ૦ વં ૦ પ્રબંધ પ્રતિ)

* ક્રિપર સગપસુંદરજી સ્વકૃત કલ્પલતા રતિની અતિત પ્રશસ્તિમાં
અમે છે કે—

“સારે ચિત્ત કર્મચન્દ્રગોચર, ખાડોડનવહીરિમાન ।

લેન સોશુરાજનિદમહનિ, દ્રવ્યવ્યયો નિર્મલે ૫

વંદે: વાલગુજ: વસામિ(૨૫)કમરે, દુર્નિષાંસાહરે ।

વસાવરલેખાગતો વહુઆ: સદ્ગરિત લેન ચ ૫ ૧૦ ૫

અને આગર પ્રતિષ્ઠા રસ, જિનરત્નસુરિ રાસ, જિ નાગસૂરિ
નાલ નેમજ પસૂરી મહાવંતમાં મંત્રીશ્વરેજી સુહોતુ વહુને જે પર્વ પવનિ
જેન રત્ન સંગ્રહ” માં આ સ્પષ્ટતા છે.

બોલીનેજ બેસી ન રહ્યા, પણ તે સમયેજ એમણે મંત્રીશ્વરને પોતાની પરિષદના સામાજિક લોકોના અધ્યક્ષ બનાવ્યા, અને ખુદ પોતાનો હાથી અને સોનાનાં આભૂષણોથી સુસજ્જિત શિકારી ઘોડો અર્પણ કર્યો, એટલુંજ નહીં, પરંતુ થોડાજ દિવસોમાં તેઓ સમ્રાટના એટલા બધા વિશ્વાસપાત્ર બની ગયા કે સમ્રાટે મંત્રીશ્વરને પોતાના બળનાના અધિકારી (બળનચી) અને તોસામપુર નગરના રાજ્યપાલ નીમ્યા.

એ પછી મંત્રીશ્વરનું સમ્રાટપુત્ર સત્તીમના મૂળ નક્ષત્રમાં ઉત્પન્ન પુત્રીના જન્મદોષની શાંતિ નિમિત્તે અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર કરાવવું, વા. મહિમરાજજી અને પછી સૂરિજીને સમ્રાટના વિનીત આમંત્રણથી લાહોર બોલાવવું, કાશ્મીર યાત્રામાં સમ્રાટની સાથે મહિમરાજજીનું જવું, જિનસિંહ સૂરિજીની પદ સ્થાપના સમયે સવા કરોડનું દાન દેવું આદિ અનેક કાર્યોમાં વિપુલ જૈન ખર્ચ કરી શાસન શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કર્યાનું વિસ્તૃત વર્ણન આ પુસ્તકના ૬-૭ અને ૮ મા પ્રકરણમાં અમે લખી ચૂક્યા છીએ, એટલે અહીં એની પુનરુક્તિ કરવી આવશ્યક નથી. ‘અકબર પ્રતિબોધ રાસ’ થી જાણવા મળે છે કે એમનો પ્રભાવ સર્વવ્યાપી હતો. તમામ દેશના રાજાઓ, અમીર ઉમરાવ, મીર, મલિક, ખોજા અને ખાન બધાએ એમનું બહુમાન કરતા. અને સમ્રાટ અકબર સાથે તો એમની ગાઢ પ્રાંતિ બંધાઈ ગઈ હતી. આ બાબતમાં ઐ. જૈ. કા. સં. પૃ. ૯૧ જુઓ.

મંત્રીશ્વર ખરતરગચ્છના અનન્ય ભક્ત હતા. તપાગચ્છીય સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન સિદ્ધિચન્દ્રજીએ “ લાનુચન્દ્ર ચરિત્ર ” માં મંત્રીશ્વરને “ ખરતરગચ્છ શ્રાદ્ધમુખ્ય ” અને “ ભૂભુજમાન્ય ”

લખ્યા છે. એમણે ક્ષેત્રોધિ તોસામપુર^x લાહોર સાંગાનેર આદિ
અનેક સ્થાનોમાં શ્રીજિનકુશલ સૂરિજીના સ્તૂપ બનાવી એમની
ચરણપાદુકાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. બુઝો, ઉપાધ્યાય
વિનયસાગર સંપાદિત ‘પ્રતિષ્ઠા લેખ સંગ્રહ’ લેખાંક ૧૦૭૦ ।

વાચક ગુણવિનયજીએ “કર્મચન્દ્રવંશ પ્રબંધ” ની વૃત્તિ
એમના આગ્રહથીજ રચી હતી. +

શ્રીજિનકૃપાચન્દ્ર સૂરિ જ્ઞાનભંડારસ્થ પટ્ટાવલીમાં સં.
૧૬૫૩ ના દુષ્કાળમાં મંત્રીશ્વરે દાનશાળા ખોલી અનાથોની
રક્ષા કર્યાનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે:—

મંત્રો કરમચન્દ્રઈ પઈત્રીસઈ નઈ * ત્રિપન્નઈ ગામિ ગામિ
સત્રકાર (દાનશાળા) મંડાવી પૃથ્વી હલતી રાખી, પતિસાહ

^x “શ્રીતોસામપુરે, વરવૉછિતદાનપ્રધાનસુરવૃક્ષે ।

શ્રોમંત્રિરાજકારિત-જિનકુશલસ્તૂકૃતરક્ષે ॥ ૬ ॥”

(કર્મચન્દ્ર વંશ પ્રબંધ)

+ “શ્રીકર્મચન્દ્રગા-ગ્રહેણં સદનુગ્રહેણ કુશલગુરોઃ ।”

(કર્મચન્દ્ર મં૦ વં૦ પ્રબંધ વૃત્તિ)

* કવિવર સમયસુંદરજી સ્વકૃત કદપલતા વૃત્તિની અંતિમ પ્રશસ્તિમાં
લખે છે કે—

“યદ્વારે કિલ કર્મચન્દ્રસચિવઃ, શ્રાદ્ધોઽભવદ્દીપ્તિમાન્ ।

યેન શ્રીગુરુરાજનન્દિમહસિ, દ્રવ્યવ્યયો નિર્મમે ॥

કોટેઃ પાદ્યુજઃ શરાગ્નિ(૩૫)સમયે, દુર્ભિક્ષવેલાકુલે ।

સત્રાકારવિધાનતો વહુજનાઃ સંજીવિતા યેન ચ ॥ ૧૦ ॥

અને અકબર પ્રતિબોધ રાસ, જિનરાજસૂરિ રાસ, જિનસાગરસૂરિ
રાસ તેમજ ઘણી ગહુલિયોમાં મંત્રીશ્વરના સુકૃત્યોનું વર્ણન છે. “અંદાજે
જૈન કાવ્ય સંગ્રહ” માં આ રાસાઓ છે.

પાસથી પીત્તલમય પ્રતિમા ઘણી છોડાવી. વલિ જિણ નગરી મુહત્તર ગયો તિણ નગરી રૂપડ્યા વિની લાહણ કીધી ॥

આ પ્રમાણે અનેકાનેક લોકોપકાર અને ધર્મપ્રલાવના દ્વારા પોતાની પ્રશસ્ત કીર્તિને દિગ્ગન્તવ્યાપી અને અમર બનાવી; મંત્રીશ્વર સં. ૧૬૫૬ માં અમદાવાદ ખાતે સ્વર્ગે સીધાવ્યા. જેનો ઉલ્લેખ આ ગ્રંથના દશમા પ્રકરણમાં અમોએ કર્યો છે.

આધુનિક લગભગ બધાજ ઇતિહાસકારો અને લેખકો મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રનું મૃત્યુ સમ્રાટ અકબરના દેહાંત પછી કેટલાક સમયે (સં. ૧૬૬૨-૬૪) દિલ્હીમાં થયાનું લખે છે અને તેઓ એમ પણ લખે છે. કે એ સમયે મહારાજ રાયસિંહજી પણ બાદશાહ જહાંગીરને મળવા ત્યાં ગયા હતા. તેમણે મંત્રીશ્વરની અન્ત્ય અવસ્થામાં એમની હુવેલીએ જઈ શોક પ્રકટ કરેલ. મહારાજના નેત્રોમાંથી નીર વહેવા લાગ્યા, જ્યારે તેઓ ચાલ્યા ગયા ત્યારે કર્મચન્દ્રના પુત્રોએ મહારાજના પ્રેમની બહુ પ્રશંસા કરી, પરંતુ મંત્રીશ્વરે કહ્યું, “પુત્રો! તમે ભૂલ કરો છો. આ આંસૂ પ્રેમના નહોતા. એ તો એ વાતના હતા કે હું સુખ અને સુચશથી સ્વર્ગે જઈ રહ્યો છું, અને રાજાજી જીવતાંય મારો બદલો ન લઈ શક્યા. એટલે તમે એમનાં આંસુઓ જોઈ

* કોઈ ખાસ નિમિત્તને જાણ્યા વગર માત્ર વિહારપત્ર નિર્દિષ્ટ ‘અત્ર’ શબ્દથીજ મંત્રીશ્વરનું સ્વર્ગસ્થળ અમદાવાદ છે. એમ સ્વીકારવાને હુકમ તૈયાર નથી થતું. કારણકે (‘અત્ર’) શબ્દનો અર્થ માત્ર ‘અહિં’ એજ નથી થતું, કિંતુ ‘આ સમયે’ એમ પણ થાય છે, માટે વિહાર પત્ર નિર્દિષ્ટ ‘અત્ર’ શબ્દનો અર્થ ‘આ સમયે’ એમ લેવાંજ વધારે બંધ એસતો છે. (ગુ. સં. ના સંપાદક)

બકાનેર જવાની ભૂલ કદાપિ ન કરતા". તે પછી તરતજ કર્મચન્દ્રજી સ્વર્ગવાસ પામ્યા; પરંતુ પ્રતિકારપરાયણ મહારાજા રાયસિંહે પોતાની અંતિમ અવસ્થામાં પોતાના વધુ પ્રેમભાજન પુત્ર કુમાર સૂરસિંહને વચ્છાવત પુત્રોનો બદલો લેવાની ઇચ્છા પ્રકટ કરી. તે પછી રાજ્ય સિંહાસનારૂઢ બની સૂરસિંહ દિલ્હી ગયા અને કર્મચન્દ્રના પુત્રોને અત્યંત વિપ્રવાસમાં લઈ બિકાનેર લઈ આવ્યા. મહારાજાએ એમને સન્માન પૂર્વક મંત્રીપદે નિયુક્ત કર્યા, કેટલાંક (૨-૪-૬) માસ તો ખૂબ કૃપા બતાવી. એક વખત મહારાજા સ્વયં એમની હવેલીપર પધાર્યા, વચ્છાવત ભાઈઓએ એક લાખ રૂપિયાનો ચોતરો કરી એમને સન્માન્યા. એ પછી એક દિવસ રાત્રિને સમયે સૂરસિંહજીના ૩૦૦૦ સિંપાહીઓએ એમનું મકાન ઘેરી લીધું. તેઓ બંને ભાઈઓ ભારે વીર બહાદુર હતા, એટલે પોતાના પાંચસો સૈનિકો સાથે સામનો કર્યો, પરંતુ રાજ્યની વિશાળ શક્તિની સામે ટકી રહેવું મુશ્કેલ જણાતાં પોતાના તમામ પરિવારને મારી પોતે જોડુર કરી વીરગતિને પામ્યા. એમના કુટુંબની એક ગર્ભવતી સ્ત્રીએ રઘુનાથ સેવકને સાથે લઈ ભાગીને શ્રીકરણી માતાના મંદિરમાં જઈ આશરો લીધો, ત્યાં રાજ્યના નિયમાનુસાર એને રક્ષા મળી અને ત્યાંથીએ પોતાના પિયર ઉદયપુર આવી ગઈ. એના પુત્ર "ભાણુ" થી વંશપરંપરા આલી જે આજેય ઉદયપુરમાં આબાદ છે.

“મહાજન વંશ સુકતાવલીમાં” મહોં રામલાલજી ગણિ લખે છે કે એમનો રગતિયો નામનો નોકર આ યુધ્ધમાં ખૂબ વીરતાથી લડી અતમ થયો, જે આજેપણ “રિગતમલજી”

નામે (પ્રસિધ્ધ ક્ષેત્રપાલ) લોકોથી પૂજ્ય છે. અત્યારનો “રાંઘડી ચોક” પહેલાં “ માણુકચોક ” હતો. પરંતુ ત્યાં આ યુધ્ધમાં ઘણાં રાંગડ (રજપુત) માર્યા જવાથી ઉક્ત સ્થાન “ રાંગડી ” નામથી પ્રસિધ્ધ થયું. ઉક્ત પુસ્તકમાં ભાટ-મથેરણોની વંશાવલિ (વહી)એ કર્મચન્દ્રજીદ્વારા કૂવામાં નખાયાની, રાજા સૂરસિંહે એના પુત્ર ખીંવરાજ (?) ને બોલાવી “ ખિયાસર ” ગામ, અને કારખાનામાં વચ્છાવતોને હાજર રહેવાનું સન્માન દેવાની આદિ ઘણી વાતો લખેલી છે.

અમે ઉપરોક્ત કથનો સાથે પૂરા સહમત નથી, અમારી નવી ઐતિહાસિક શોધખોળમાં જે સમસ્યાઓનાં તથ્ય નિર્ધારિત થયા છે, તે આ છે :—

(૧) મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રજી મૃત્યુ સં. ૧૬૫૬ માં અમદાવાદમાં થયું હતું, એ વાત તે સમયે લખાયેલ “ વિહાર પત્ર ” થી સિદ્ધ થાય છે. આથી અકબરના મૃત્યુ પછી એમનું અવસાન દિલ્હીમાં થયાની વાત મિથ્યા સાબિત થાય છે. “ વિહારપત્ર ” થી એમ પણ જાણવા મળે છે કે સમ્રાટ અકબર એ સમયે (દક્ષિણ જીતવા) ખુરહાનપુર ગયા હતા. પં. દશરથજી શર્મા એમ. એ. ના કથનાનુસાર ખીકાનેર સ્ટેટના શાહી ફરમાનોમાં એ સમયે મહારાજા રાયસિંહને યુધ્ધમાં સહાયતા કરવા નિમિત્તે દક્ષિણમાં બોલાવ્યાનું પણ એક ફરમાન ઉપલબ્ધ છે. સંભવ છે કે માર્ગમાં રાયસિંહજી મંત્રીશ્વરના અંતિમ સમયે અમદાવાદમાં મળ્યા હોય.

(૨) સંવત ૧૬૮૨ માં રચિત “જિનસાગરસૂરિ રાસ” થી જાણવા મળે છે કે સં. ૧૬૭૬ લગભગ જ્યારે શ્રીજિનસાગર-

સૂરિજી બીકાનેર પધાર્યા હતા, ત્યારે ત્યાં એમના પ્રવેશોત્સવમાં મંત્રીશ્વર લાગ્યચંદ્રના પુત્ર મનોહરદાસ પણ સંમિલિત થયા હતા. એનું અવતરણ આ પ્રમાણે છે:—

બીકાનયર વંદીઈ પહુંચઈ, શ્રીજિનસાગરસુરિ ।
પાસાણિય કર્યું પડસારડ, રંગઈં વહુત પઢ્ઢરિ ॥ ૭૯ ॥
પાસાણી વહુ વિન્ત વાવઈં, પડસારડ સામ્ઢા આવઈ ।
સોલહ ગુંગારે સારી, શ્રીકલશ ધરી વહુ નારી ॥ ૮૦ ॥
શ્રીભાગચન્દ સુત આવઈ, મનોહરદાસ નિજ દાવઈ ॥
વલિ સંઘ સહગુઠ વંદઈ, શ્રીશ્વરતરગચ્છ ચિરતંદઈ ॥ ૮૧ ॥

ઉપરોક્ત પ્રમાણથી બીકાનેર ગયા પછી લાગ્યચંદ્ર અને લક્ષ્મીચંદ કેટલાક મહિના નહીં, બદકે કેટલાંયે વર્ષો સુધી બીકાનેરમાં સુખપૂર્વક રહેલ, એ સિદ્ધ થાય છે.

(૩) લાગ્યચન્દ્ર, લક્ષ્મીચન્દ્રના મૃત્યુ સંબંધમાં અમને ૧૮મી શતાબ્દીના પૂર્વાર્ધમાં લખાએલ વચ્છાવત વંશાવલીની* એ પ્રતિઓ મળી છે, જે પરથી સં. ૧૬૭૯ ના ફાગણ માસમાં સૂરસિંહજી કેાપિત થવાની અને મંત્રીશ્વરના પુત્રો માર્યા ગયાની વાત સિદ્ધ થાય છે. વંશાવલીનો આવશ્યક સાર આ પ્રમાણે છે:—

* મુંદતા વચ્છાવતારી વંશાવલી લિખીયૈ છે, દેવડા ગોત્ર રજપૂત ચૌવાળ સાંવતસીરો । સગરારો વોહિત્ય । દેવલવાડશ્રો ઉપનો વોહિત્ય શ્રાવક હુવૌ । અમયદેવસૂરિ પ્રતિવોધ લીયો, શ્રાવક કીયો, પ્ર૦ સગર-૧ વોહિત્ય, ૨ રાણો ૩ સમધર, ૪ તેજપાલ, ૫ વિજયરાજ, ૬ કઢવો, ૭ મૈરો, ૮ માંઢળ, ૯ ઝદ્રો, ૧૦ નાગદે, ૧૧ જોસલ, ૧૨ વછો । વચ્છાસું સિરદાર હુઆ, વછેસું વચ્છાવત કહાણા । વચ્છાવતરો પ્ર૦ (પરિવાર), પુત્ર ૪—કરમસી ૧, વરસિંહ, ૨, નરસિંહ, ૩. રતો, ૪, કરમસી નિપટ સરદાર હુઓ । કરમસીહ વચ્છાવતારો પ્ર૦ વેટા ૨, રાજસી ૧, સુજો ૨, મૂહતોજી રાજસી । સુજો

“મંત્રીશ્વર કમચિન્દ્રને ભાગ્યચંદ્ર અને લક્ષ્મીચંદ્ર નામે જે પુત્રો હતા, જેમાંના ભાગ્યચંદ્રને મનોહરદાસ નામે પુત્ર હતો. રાજા સૂરસિંહે કોપાયમાન થઈ એના ઘરને ૧૦૦૦ સૈનિકો સાથે ઘેરો ઘાલ્યો. એ સમયે ભાગ્યચંદ્ર સૂતા હતા, લક્ષ્મીચંદ્ર અને મનોહરદાસ દરબારમાં ગયા હતા. ભાગ્યચંદ્ર જાગ્યા ત્યારે વહૂ મેવાડીજીએ એમની ઉપર ફેંજ ચઢી આવ્યાની ખબર આપી, અને એ પણ કહ્યું કે આપની આજ્ઞા હોય તો હું પણ પુરુષવેશ પરિધાન કરી રાજ્યસેનાને હાથ ખતાવું. ભાગ્યચંદ્રે ના કહી. ત્યારપછી (૧) પોતાની માતા, (૨) મનોહરદાસની માતા (૩) પુત્રવધુ (મનોહરદાસની વહૂ) ને મારી પોતે યુદ્ધ કરતાં કરતાં ખતમ થયા.”

“આ પ્રસંગે મુંતા રાજસીનો ખવાસ ખૂબ વીરતા દાખવી યુદ્ધમાં ખપી ગયો. લક્ષ્મીચંદ્રને જે પુત્ર હતા. (૧) રામચં

રાવ લ્હણકર્ણ આગે ઢોસીરી વેઠ (ઢ?) માંહે કામ આયા । વરસિંઘ વઘાવતરો પ્રવાર બેટા. ૬, નગો ૧, અમરો ૨, મેંઘો ૩, હુંગરસી ૪, મોજ ૫, ૬ હરો । નગો (ને) ટીકો દીયો । અમરો સિરદાર હુઓ । ટીકાયત નગો, । નગો વરસિંઘ, તળરો પરવાર । સાંગો ૧, દેવો ૨, રાળો ૩, સાંગો ટીકાયત, સાંગા નગાવત રો. પ્ર૦ બેટા ૨-મું. શ્રીકરમચંદજી ૧, જસવંત ૨, જસવંતનું કુંવર મીંવરાજ ચૂક કરનદ મારીયો ।

કરમચંદ સાંગાવત રો. પ્ર. બેટા ૨. ભાગચંદ ૧, લક્ષ્મીચંદ ૨, ભાગચંદરો બેટા ૧. મનોહરદાસ ૧. રાજા સૂરજસિંઘ સુહતા ઉપરી કોંપીયો તિવારૈ ફોજ વિદા કીધી, માંણસ ૧૦૦૦ મૈલી સાથ ઘર દોલો ફિરીયો, ભાગચંદ પૌઢીયાથા, લક્ષ્મીચંદ અને મનોહરદાસ દરવાર ગયાથા, ભાગચંદજી સૂતા જાગિયા તિવારૈ વહૂ મેવાડીજી માલિમ કીયો-રાજ ઉપરી ફોજ આઈ । વહૂ કહ્યો-રાજરો હુકમ્મ હુવે તો મરદી વાગોં કરિનૈ હાથ

(૨) રૂઘનાથ, એનો પરિવાર ઉદયપુરમાં છે. રામચંદ્રને કેસરીસિંહ, સખલસિંહ અને પીથા નામે ત્રણ પુત્ર હતા. રૂઘનાથ નિઃસંતાન રહ્યા.”

સં. ૧૬૭૯ ફાગણ સુદમાં આ લયાનક ઘટના બની હતી. કેઈ કવિએ ભાર્મિક શબ્દોમાં કહ્યું છે:—

મરિચ્યઈ અ શત ઘણા મહિ ઉપરિ, શત સાહિસ રિણ સમધરીયડ ।
ભાગચન્દ મિહંતઈ ભારથ, મુંવડ નહીં જગિ ઉધરિયડ ॥ ૧ ॥
લાલા જમહરિ કિયડ લોહ વલિ, રીસાણઈ મારાવઈ રાય ।
સાંગાહરઈ કિયડ દમ સમહર, જુગ જાસી પિણ નામ ન જાઈ ॥ ૨ ॥
કાન્હડ (દે) વીરમદે કલિ હૂંતી, શાકડ જ્યૂં જાલોર કીયડ ।
વચ્છાહરઈ વીકાણઈ વિઢતઈ, દો મજ દુ જને મરણ દીયડ ॥ ૩ ॥
પરમાણંદ તે અંધલા, હીવા થૂન (?) આલા જોહ ।

અર્થ કહઈ ન લુજ્જઈ, સવ કુળ દખ્યઈ તોહ ॥ ૧ ॥

જોવાડાં, ભાગચંદજી વહૂજીનું મનહિ કીધો । આપ જુહર કીધો, વાયર ૩ મારી, માતા ૧ મનોહરદાસરી માનું મારી ૨ વેટારી વહૂ મારી ૩ આપ, આદમી ૪ કામિ આયા । સ્વાસ ૧ મું. રાજસીરો વડો જુહર કીધો । સં. ૧૬૭૯ હુકમ્મ હુવો ફાગૂણ સુદી માંહે ૧ લિલ્હમીચંદ કરમચંદવતરો પ્રં વેટા ૨. રામચંદ ૧, રૂઘનાથ ૨, પ્રવાર ઉદયપુર છે । રામચંદ લિલ્હમીચંદ વતરો પ્રં કેસરીસિંહ ૧ સવલસિંહ ૨ પીથો ૩, રૂઘનાથરો કોઈ નહીં, પ્રવાર ૧ એક, કરમચંદ સાંગાવતરો પ્રં વંસ । જસવંત સાંગાવતરો પ્રં વેટા ૨. આસકરણ ૧, અલૌરાજ ૨, આસકરણ જસવંતરો પ્ર. નરસિંહદાસ ૧, અલૌરાજ જસવંતરો પ્રં વેટા ૧ દુરગદાસ ૧, દુરગદાસ અલૌરાજવતરો પ્રં સુંદરદાસ ૧ કલ્યાણદાસ ૨ પ્ર. ૨ જસવંત સાંગાવતરી વિગતિ રૂંતરો પ્રં અંથ નગાવતમાંહે પ્રં ૨ માંઈરો, ૨ મું. દેવો નાગાવતરો પ્રં ... રૂંતરો પ્રં (આ પછી નગાવત પરિવારની વિસ્તૃત પરંપરા લખેલી છે.)

આ વંશાવલીથી મંત્રીશ્વર કર્મચંદ્રના ભાઈ જસવંતના મૃત્યુ

“મંત્રીશ્વર કર્મચન્દ્રને લાખ્યચંદ્ર અને લક્ષ્મીચંદ્ર નામે બે પુત્રો હતા, જેમાંના લાખ્યચંદ્રને મનોહરદાસ નામે પુત્ર હતો. રાજા સૂરસિંહે કોપાયમાન થઈ એના ઘરને ૧૦૦૦ સૈનિકો સાથે ઘેરો ઘાલ્યો. એ સમયે લાખ્યચંદ્ર સૂતા હતા, લક્ષ્મીચંદ્ર અને મનોહરદાસ દરબારમાં ગયા હતા. લાખ્યચંદ્ર જી જાગ્યા ત્યારે વહૂ મેવાડીજીએ એમની ઉપર ફેંજ ચઢી આવ્યાની ખબર આપી, અને એ પણ કહ્યું કે આપની આજ્ઞા હોય તો હું પણ પુરુષવેશ પરિધાન કરી રાજ્યસેનાને હાથ બતાવું. લાખ્યચન્દ્રે ના કહી. ત્યારપછી (૧) પોતાની માતા, (૨) મનોહરદાસની માતા (૩) પુત્રવધુ (મનોહરદાસની વહૂ) ને મારી પોતે યુદ્ધ કરતાં કરતાં ખતમ થયા.”

“આ પ્રસંગે મુંતા રાજસીનો ખવાસ ખૂબ વીરતા દાખવી યુદ્ધમાં ખપી ગયો. લક્ષ્મીચન્દ્રને બે પુત્ર હતા. (૧) રામચં

રાવ લ્હણકર્ણ આગે ઢોસીરી વેઠ (ઢ?) માંહે કામ આયા । વરસિંઘ વઘાવતરો પ્રવાર બેટા. ૬, નગો ૧, અમરો ૨, મેંઘો ૩, ડુંગરસી ૪, મોજ ૫, ૬ હરો । નગૈ (ને) ટીકો લીયો । અમરો સિરદાર હુઓ । ટીકાયત નગો, । નગો વરસિંઘ, તળરો પરવાર । સાંગો ૧, દેવો ૨, રાણો ૩, સાંગો ટીકાયત, સાંગા નગાવત રો. પ્ર૦ બેટા ૨-મું. શ્રીકરમચંદજી ૧, જસવંત ૨, જસવંતનું કુંવર મીંવરાજ ચૂક કરનઈ મારીયો ।

કરમચંદ સાંગાવત રો. પ્ર. બેટા ૨. ભાગચંદ ૧, લક્ષ્મીચંદ ૨, ભાગચન્દ્રો બેટા ૧. મનોહરદાસ ૧. રાજા સૂરજસિંઘ સુહતા ઉપરી કોંપીયો તિવારૈ ફોજ વિદા કીધી, માંણસ ૧૦૦૦ મૈલી સાથ ઘર દોલો ફિરીયો, ભાગચન્દ પૌઢીયાથા, લક્ષ્મીચન્દ અને મનોહરદાસ દરવાર ગયાથા, ભાગચન્દજી સૂતા જાગિયા તિવારૈ વહૂ મેવાડીજી માલિમ કીયો-રાજ ઉપરી ફોજ આઈ । વહૂ કહ્યો-રાજરો હુકમ્મ હુવે તો મરદી વાગોં કરિનૈ હાથ

(૨) રૂઘનાથ, એનો પરિવાર ઉદયપુરમાં છે. રામચંદ્રને કેસરીસિંહ, સળસિંહ અને પીથા નામે ત્રણ પુત્ર હતા. રૂઘનાથ નિઃસંતાન રહ્યા.”

સં. ૧૬૭૯ ક્ષાગણ સુદમાં આ લયાનક ઘટના બની હતી. કેાઈ કવિએ માર્મિક શબ્દોમાં કહ્યું છે:—

મરિચ્યઈ અશત ઘણા મહિ ઉપરિ, શત સાહિસ રિણ સમઘરીયડ ।
ભાગચન્દ મિડંતઈ ભારથ, મુંવડ નહીં જગિ ઉઘરિયડ ॥ ૧ ॥
લાલા જમહરિ કિયડ લોહ વલિ, રીસાણઈ મારાવઈ રાય ।
સાંગાહરઈ કિયડ દમ સમહર, જુગ જાસી પિણ નામ ન જાઈ ॥ ૨ ॥
કાન્હડ (દે) વીરમદે કલિ હૂંતી, શાકડ જ્યૂં જાલોર કીયડ ।
વચ્છાહરઈ વીકાળઈ વિઢતઈ, દો મજ દુજને મરણ દીયડ ॥ ૩ ॥
પરમાણંદ તે અંધલા, હીરા થૂન (!) આલા જોહ ।

અર્થ કહઈ ન જુઝઈ, સવ કુળ દલ્યઈ તોહ ॥ ૧ ॥

જોવાડાં, ભાગચંદજી વહૂતીનું મનહિ કીધો । આપ જુહર કીધો, વાયર ૩
મારી, માતા ૧ મનોહરદાસરી માનું મારી ૨ વેટારી વહૂ મારી ૩ આપ,
આદમી ૪ કામિ આયા । જવાસ ૧ મું. રાજસીરો વડો જુહર કીધો । સં.
૧૬૭૯ હુકમ્મ હુવો ફાગૂણ સુદી માંહે ૧ લિખમીચંદ કરમચંદવતરો પ્ર૦
વેટા ૨. રામચંદ ૧, રૂઘનાથ ૨, પ્રવાર ઉદયપુર છે । રામચંદ લિખમીચંદ
વતરો પ્ર૦ કેસરીસિંહ ૧ સવલસિંહ ૨ પીથો ૩, રૂઘનાથરો કોઈ નહીં, પ્રવાર ૧
એક, કરમચંદ સાંગાવતરો પ્ર૦ વંસ । જસવંત સાંગાવતરો પ્ર૦ વેટા ૨.
આસકરણ ૧, અલૌરાજ ૨, આસકરણ જસવંતરો પ્ર. નરસિંહદાસ ૧,
અલૌરાજ જસવંતરો પ્ર૦ વેટા ૧ દુરગદાસ ૧, દુરગદાસ અલૌરાજવતરો પ્ર૦
સુંદરદાસ ૧ કલ્યાણદાસ ૨ પ્ર. ૨ જસવંત સાંગાવતરી વિગતિ રૂંતરો પ્ર૦
અંથ નગાવતમાંહે પ્ર૦ ૨ માંડેરો, ૨ મું દેવો નાગાવતરો પ્ર૦ ...ઈત્યાદિ
(આ પછી નાગાવત. પરિવારની વિસ્તૃત પરંપરા લખેલી છે.)

આ વંશાવલીથી મંત્રીશ્વર કર્મચંદ્રના ભાઈ જશવંતના મૃત્યુ

રીસાગઈ સૂરિજસિંઘ મહારિણ, હૂંતિલ જિનલઈ વાહિઆ હાથ ।
 કીયડ ન કો વલે ઇમ કરિસ્યઈ, ભાગચંદ સારિખડ ભારાથ ॥૧॥
 આવે ગ્રહટ નિહટ ઉથડે ઘણા, ઘાઘરટ પાઘરાં ઘેર ।
 જમહર સમહર તઈ કીયડ, સાંગાહરાં ગૃહે સમસેર ॥ ૨ ॥
 નલ છાડી પહિરિ નહિ બેડી, પરનાલે થયડ રગત પ્રવાહ ।
 કરતઈ કલિહ ભાગચન્દ કીયડ, સાંગાલા મહુતા વડ(?) સાહ ॥૩॥
 અરરહિચે વોથરા મહારિણ, તઈ કીયડ કરમેત તણા ।
 સાકડ વીકાનયર તણઈ સિર, ઘણું સરિહસ્યઈ દીહ ઘણા ॥૪॥
 (અમારા સંગ્રહમાના એક વિઝીર્ણ પત્રમાંથી)

એમના વંશની પ્રશંસામાં ડોઈ કવિએ કહ્યું છે કે:—

પ્રથમ રાજ પૃથ્વીરાજ, ધુરા સાંભર સિરસધર ।
 હુવો રિણથંભ હમીર, રાજેન્દ્ર નરેસર ।
 જન્મતીય જાલોર, કુમર વીરમ કહાણો ।
 ચૌથે ગઢ ગાગરણ, વલિ અચલેશ વઘાણ ।
 કરમચંદ તણો ચહુઆણ કુલ, યિર સનામ પંચેથિયો ।

તેમજ સંતતિ પરંપરાની આપતમાં પણ નવુંજ જાણવા મળે છે કે જે આજ સુધી જાણવામાં નહોતું.

મંત્રીશ્વરના પુત્રોની તો વાતજ શું? પરંતુ ભાગ્યચન્દ્રણી વીરાંગના પત્નીના ઉદ્ગારે પણ રોમાંચ ખડા કરી દે તેવા છે. તેઓમાં સાચા જૈનત્વ અને ક્ષત્રિયત્વનો પૂર્ણ ઓજસ હતો. જેનો આ જ્વલં દાખલો છે.

આ વંશાવલીમાં “ઓહીત્ય” ને પ્રતિબોધ દેનાર તરીકે શ્રીઅભય-દેવસૂરિજ જણાવેલ છે, ત્યારે ‘વંશ-પ્રબંધ’ માં જિનેશ્વરસૂરિજનું નામ છે. ઘટનાની પ્રાચીનતાને દારણે આવા પાઠાંતર અને વિસંવાદિતા થઈ જાય છે, પરંતુ અમને તો ‘વંશ-પ્રબંધ’ તું ક્યતજ વિશ્વસનીય લાગે છે.

માગચંદ્ર ઉઠી પૃથ્વીરાજ મિહ, જિણ કલિ ઉપર સાકો કિયો ?*

ઉપરની હકીકતથી સમજી શકાય છે કે (૧) આ ઘટના રાતના નહીં પણ દિવસનીજ બની હોય, કેમકે એ સમયે લક્ષ્મીચંદ્ર અને મનોહરદાસ દરબારમાં ગયા હોવાનું લખેલ છે એથી (૨) લક્ષ્મીચંદ્ર અને મનોહરદાસ દરબારમાંજ વીરગતિને પામ્યા હોય, કેમકે તેઓ દરબારમાંજ હતા, અને ઘરે માર્યા ગયાની નામાવલિમાં એમનું નામ નથી. (૩) મનાં માર્યા જવાનું કારણ કરમચંદ્ર પર મહારાજ રાયસિંહની અવકૃપા નહીં, પરંતુ કોઈ અજ્ઞાત કારણથી લાચરચંદ્ર, લક્ષ્મીચંદ્ર પર મહારાજ સૂરસિંહજી કેપિત થયા હોય.

અમારા આ અનુમાનને બે દારણો છે:-એક તો એ કે વચ્છાવત + લાઈએ ઘણા મહિનાઓ સુધી નહીં, બલકે વર્ષો સુધી બીકાનેરમાં રહ્યા હતા, એ સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે. એટલે જો પહેલાંનુંજ વેર હોત, તો તો ત્યાં ઘણાં વર્ષો સુધી

* વચ્છાવત વંશનો આદિમ કુળ ચૌહાણ છે, એટલે કવિએ તે કુળમાં થઈ ગએલા નરરતોની પ્રશંસાપૂર્ણ આ કવિતા રચી છે. આ કવિતામાં લખેલા પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ અને હમીર તો સુપ્રસિદ્ધ છે. બલોરના કાન્હડ વીરમાદેવું નામ કર્મચંદ્રવંશ પ્રબંધમાં આવે છે, એમનો વિશેષ પરિચય સાપ્તાહિક જૈનના રૌપ્ય મહોત્સવાંકના પૃ. ૫૪ પર આપેલ છે.

+ લાચરચંદ્રને માટે લખેલી “પૃથ્વીરાજ રાસો” ની શુટકાકાર ત્રિ. બીકાનેર સ્ટેટ લાયબ્રેરીમાં વિદ્યમાન છે, જેની અંત્ય પ્રશસ્તિ આ છે:-
મંત્રીશ્વર મંડલ તિલક, વચ્છા વંશ (વ)લાણ ।

કરમચંદ્ર સુત કરમ વહ, માગચંદ્ર સ્વ (?) જાણ ॥ ૧ ॥

તપુ કારણ લિખીયો સહી, પૃથ્વીરાજ ચરિત્ર ।

પદતાં સુખ સંપાત્તિ સુકલ, સમ દુઃખ હોવે મિત્ર । ૨ ॥

સુખશાંતિમાં રહી શકવું ઓછું સંભવિત છે. ણીજીનું કારણ એ કે વંશાવલીમાં “ રાજા સૂરસિંહ મુંહતા ઉપર કોપીયો ” લખેલું છે. આ વાક્ય પણ મહત્ત્વનું લાગે છે.

(૪) કર્મચંદ્રજીનો વંશ, આ ઘટના સ્થળેથી ચાલી ગયેલી ગર્ભવતી સ્ત્રી * થી નહીં, પરંતુ પહેલેથીજ ઉદયપુરમાં રહેતા લક્ષ્મીચંદના પુત્ર રામચંદ્ર અને રઘુનાથથી ચાલ્યો હતો. કેમકે સં. ૧૬૮૦-૮૧ માં જ્યારે શ્રીજિનસાગરસૂરિ ઉદયપુર પધાર્યા ત્યારે તેમને વંદનાર્થે રામચંદ્ર અને રઘુનાથ પોતાની દાદી

* ગાયલીયજી લખે છે: - આ મહિલા ઉદયપુરના ભામાશાહની પુત્રી હતી. ઓઝાજી પણ ભાણુને ભામાશાહની પુત્રીનો પુત્ર હોવાનું લખે છે. મહેતાઓની તવારીખમાં “ ભાણુ ” ને ભોજરાજનો પુત્ર લખેલ છે, પરંતુ અનુમાન છે કે મંત્રીશ્વર કર્મચંદ્રજીનો વિવાહ ભામાશાહની પુત્રી જોડે થયો હોય, અને એનું નામ અન્યથા હોય, અને એ ઉપરોક્ત દારણુ ઘટના સમયે પોતાની પુત્રવધુ અને ઉભય પૌત્રોની સાથે પોતાને પીયર ઉદયપુર આવી હોય. અમને મળેલ વંશાવલીમાં ભોજરાજનો કશોજ ઉલ્લેખ નથી.

કર્મચંદ્રજીના પ્રભાવથી રાયસિંહજીને પાંચહજારી પદ મળ્યાનો આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે: -

અકવરજલાલદીન-પ્રસાદતોડનેકકોટ્ટવલકલિતઃ ।

મંત્રિકૃતમંત્રયોગાત્, પંચસદ્દસીવતિર્જજ્ઞે ॥ ૩૪ ॥

વ્યાખ્યા - શ્રીરાજસિંહ અકવરજલાલદીનસ્ય સાહે: પ્રસાદતોડનુગ્રહાત્ “અનેકે” વહવો યે ‘કોટ્ટા’ દુર્ગાણિ (તૈ;) ‘વલેન’ ચ સૈન્યેન ‘કલિતઃ’ સહિત અનેકકોટ્ટવલકલિતઃ, ‘મન્ત્રિણઃ’ કર્મચંદ્રસ્ય યો ‘મન્ત્રઃ’ આલોચસ્તસ્ય ‘યોગાત્’ સંયોગાત્, મન્ત્રપ્રભાવાદિત્યર્થઃ, પદ્માનાં સદ્દેશાનાં અશ્વવારસમ્બન્ધીનાં સમાહારઃ પદ્મસદ્દેશી, તસ્યાઃ ‘વતિઃ’ સ્વામી ‘જજ્ઞે’ વ્રભૂવ, પંચહજારિતિ રૂપાંતિ પ્રાપ્ત ઇત્યર્થઃ ॥ ૩૪ ॥ (કર્મ. મં. વં. પ્રબંધ વૃત્તિ)

અબલ્યબદે સાથે આવ્યા હતા, જેનો ઉલ્લેખ સં. ૧૬૮૨ માં
રચાયેલ શ્રીજિનસાગરસૂરિ રાસમાં આ પ્રમાણે છે:—

“કુમ્ભલમેરૈ જિન યુગિ પ, મેવાડૈ ગુણ ગાન ।

ઉદયપુરાનત રાજિયત પ રાણત “કરણ” ચદ્દ માન ॥૧૪॥”

“લલ્લમીચંદ સુત પરગડા પ, રામચન્દ રઘુનાથ ।

ચિત્ત ધરિ વંદૈ પ્રહસમદ્દ પ, અજાયવદે સુત સાથ ॥ ૧૫ ॥”

આ અવતરણથી સં. ૧૬૮૦ માં રામચંદ્ર રઘુનાથની
અવસ્થા ઓછામાં ઓછી હોય તો પણ ૧૦-૧૨ વર્ષની તો
હોવીજ નોંધએ, એથી ગર્ભવતી સ્ત્રી ભાગી ગઈ અને એના
બહે વંશ ચાલ્યાની વાત તદ્દન કલ્પિત અને અર્થ વગરની છે.

(૫) અમને જ્યાં સુધીની વંશાવલી મળી છે, એમાં
“ભાણુ”નો કોઈ ઉલ્લેખ નથી. મંત્રીશ્વર કર્મચંદ્રના જીવન-
ચરિત્ર પરથી એમના અનેક સદ્ગુણો અને અસાધારણ બુદ્ધિ-
વૈભવનો પરિચય મળે છે. એમના વંશજો હાલમાંય ઉદયપુર
રાજ્યના ઉચ્ચ પદાધિકારી અને પ્રતિષ્ઠાસંપન્ન છે, એમને વિષે
વધુ જાણવા માટે ‘ઓસવાલ જાતિકા ઇતિહાસ’ જોવો જોઈએ.

હવે સૂરિજીના શ્રાવકરત્ન સંઘવી “સોમજી શિવા” નો
સંક્ષિપ્ત પરિચય આપીએ છીએ:—

સંઘપાતિ સોમજી-શિવા

જગત્પ્રસિદ્ધ પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતીય મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલના નિર્મલ વંશમાં * સંઘપાતિ જોગીદાસની ભાર્યા જસમાદેની કુક્ષિથી આ બન્ને ભાઈઓનો જન્મ થયો. ઉ. ક્ષમાકલ્યાણજી પોતે રચેલ ‘ખરતર પટ્ટાવલી’ માં લખે છે કે અમદાવાદમાં આ બન્ને ભાઈઓ ચિલ્ડી (ચીલડા) નો વ્યાપાર કરતા હતા. સૂરિજીએ એમને પ્રતિબોધ આપી જૈન ધર્મમાં દૃઢ બનાવ્યા એમણે તીર્થયાત્રા, નવા જિનગિમ્મેનાં નિર્માણ, જિજ્ઞાસુદાર અને સ્વધર્મી વાત્સલ્ય આદિ શુભકાર્યોમાં લાખો રૂપિયા ખર્ચી જૈનશાસનની મહાન સેવા અને પ્રભાવના કરેલ.

સં. ૧૬૬૪ માં જોગીશાહ અને સોમજીએ શત્રુજયનો મોટો સંઘ કાઢી સૂરિજીની સાથે શત્રુજય ગિરિરાજની યાત્રા

* શીલવિજયજી કૃત તીર્થયાત્રામાં ઉલ્લેખ છે કે—

વસ્તુપાલ મંત્રીશ્વર વંશ, શિવા સોમજી કુલ અવતંસ ।

શત્રુજય ઉપરિ ચૌમુખ કિયડ, માનવ ભવ લાહો તિળ લિયડ ॥

મુંબઈથી પ્રકટ થયેલ “શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ જીવનચરિત્ર” માં એમના ધનવાન થવા બાબતની એક દંતકથા લખી છે કે:—

આ બન્ને ભાઈઓ ચિલડાનો વેપાર કરતા હતા, એમને લાગ્યોદય બાણી સૂરિજીએ પ્રતિબોધ દીધો. લાલ બાણી સૂરીશ્વરે એમના નવીન વસ્ત્રો પર સપ્રભાવ વાસકેષ નાંખ્યો. ઘણાં તરખૂચ ખરીદ કરી આ ભાઈઓએ ડૂળો પર એ વસ્ત્ર ઢાંકી વેપાર કરવા લાગ્યા, તે ઉનાળાના સમયમાં ઢાઈ નગરને લૂંટીને શાહી ફોજ આવેલી ત્યારે તેઓને અમદાવાદમાં એમને ત્યાંથીજ ચીલડા-તરખૂચો એક એક સોનામહોર આપીને ખરીદવા પડેલ, કેમકે અન્યત્ર કયાંય ખરખૂજ આવ્યા ન મળ્યાં. આ વેપારમાં સોમજી-શિવાએ અગણિત દ્રવ્ય ઉપાર્જિત કર્યું.

કરી હતી, જેનો ઉલ્લેખ આ ગ્રંથમાં પ્રકરણ ૫ માંના અંતિમ ભાગમાં કરવામાં આવેલ છે.

સં. ૧૬૫૩ અમદાવાદમાં આદિનાથના નવનિર્મિત જિનાલયની સૂરિજીના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. એમણે રાણકપુર, ગિરનાર, આબૂ, ગૌડી-પાર્શ્વનાથ અને શત્રુંજય પર મોટા મોટા સંઘ કાઢી યાત્રાઓ કરી, દરેક સ્થળે લહાણીઓ કરી, કરોડો રૂપિયાનો ખર્ચ કર્યો, જેનો ઉલ્લેખ કવિવર સમયસુંદરજી ‘કલ્પલતા’ માં આ પ્રમાણે કરે છે:—

યદ્વારે પુનરત્ર સોમજિશિવાશ્રાદ્ધૌ જગદ્વિશ્રુતૌ,
યામ્યાં રાણપુરસ્ય રૈવતગિરેઃ શ્રીર્વુદ્સ્ય સ્ફુટમ્ ।
ગૌડીશ્રીવિમલાચલસ્ય ચ મહાન્, સંઘોજનઘઃ કારિતો,
ગચ્છે લમ્બનિકા કૃતા પ્રતિપુરં, રુચ્માદ્વિમેકં પુનઃ ॥૧૯॥
એક પટ્ટાવલીમાં લખ્યું છે:—

સં. સૌમજી શિવજી શત્રુંજયની પહલી યાત્રા કરી, ૩૬૦૦૦ રૂપડયા खरच्या, વલી વડી પ્રતિષ્ઠાયજી ૩૬૦૦૦ રૂપિયા खरच्या, ગિરનાર આવૂના સંઘ કરાવ્યા અનેક દેહરા કરાવ્યા વિમ્વ ભરાવ્યા, खरतरगच्छमां लहाण कीची.”

અમદાવાદની દસાપોરવાડ જાતિમાં એમણે કેટલાંક સારા રીતરિવાજો પ્રચલિત કરેલા એટલે હજુય વિવાહપત્રના લેખમાં શિવા સોમજીની રીતિ પ્રમાણે લેવા દેવાની મર્યાદા લખાય છે. એમના નિવાસસ્થાન ધના સુતારની પોળમાં, જિનાલયનો વાર્ષિક દિવસ હોય કે અન્ય પ્રસંગ પર જ્યારે જમણુવાર થાય છે, ત્યારે નિમંત્રણ પણ ‘શિવા સોમજી’ ના નામથી દેવાય છે.

એમણે અમદાવાદમાં ત્રણ જિનાલયો બનાવ્યાં. (૧) ધના સુતારની ઉર્ફે શિવા સોમજીની પોળમાં આદિનાથજીનું મંદિર,

જેમાં પોતાના ઉપકારી ગુરૂદેવ શ્રીજિનયંદ્રસૂરિજીની મૂર્તિ સ્થાપિત કરી, (૨) અવેરીવાડના ચૌમુખજીની પોળમાં શ્રી શાંતિનાથજીનું ચૌમુખ મંદિર, જેનો જીર્ણોદ્ધાર સં. ૧૬૨૦માં અવેરી શ્રી મોહનલાલ મગનલાઈના પિતા મગનભાઈ હકમચંદે કરાવ્યો હતો. (૩) હાજી પટેલની પોળના ખુણામાં શ્રીશાંતિનાથજીનું મંદિર.

ગિરિરાજ શ્રીસિદ્ધાચલજી પર “ ખરતર વસહી ” માં ચૌમુખજીના મંદિરનું નિર્માણ કરાવ્યું, જેમાં ૫૮ લાખ રૂપિયા ખર્ચ થયો. x

આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યા પહેલાંજ એમનો સ્વર્ગવાસ થઈ જવાથી સોમજીના પુત્ર રૂપજીએ સં. ૧૬૭૫ માં શ્રીજિનરાજસૂરિજીના કરકમળે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

શેઠ સોમજી શિવાજીનું સ્વધર્મી વાત્સલ્ય ખૂબ પ્રસંસનીય અને અનુકરણીય હતું, જેનું એક ઉદાહરણ નીચે દેવાય છે. એક વખત કોઈ અજ્ઞાણે સ્વધર્મી બંધુએ વિપત્તિને સમયે એમના ઉપર સાઠ હજાર રૂપિયાની હુડી કરી નાંખી. જ્યારે હુડી વટાવવા માટે એમની પાસે આવી ત્યારે એમનાં મુનીમ ગુમાસ્તા આદિ કર્મચારીઓએ તમામ ખાતા જોઈ નાંખ્યા, પણ હુડી કરવાવાળાનું કયાંય નામ નહોતું. ત્યારે વિલક્ષણ બુદ્ધિશાળી અને અનુપમ ઉદાર વૃત્તિધારક સોમજીએ એ હુડીને

x મીરાં, તે અહંમદીમાં લખ્યું છે કે આ મંદિર બનાવવામાં ૫૮૦૦૦૦૦ રૂપિયા ખર્ચ થયો, કહે કે ૮૪૦૦૦ રૂપિયાની તો કેવળ રૂસ્સી-ઠોરિયોજ લાગેલી. મંદિરની વિશાળતા અને સુંદરતા જોતાં જરાય સંદેહ નથી આવતો.

ખરાખર તપાસતાં એના પર પડેલ અશ્રુબિંદુના ડાઘ જોઈ તેઓ રહસ્યને સમજી ગયા, ને પોતાના કોઈ અજ્ઞાત સ્વધર્મી ભાઈની વિપત્તિનો અનુભવ કરી પોતાના ઘર ખાતામાં ખર્ચ લખાવી હુંડી સ્વીકારી લીધી, કેટલાંક વિસે પછી એ અજ્ઞાત સ્વધર્મીભાઈ ત્યાં આવ્યા અને આગ્રહપૂર્વક હુંડીના રૂપિયા જમા કરવાની પ્રાર્થના કરી. પરંતુ સોમજીએ તો “તમારા નામે અમારું એક પૈસાનુંય લેણું નથી” એમ કહી પૈસા સ્વીકારવાની ચોક્ખી ના પાડી લીધી. છેવટે સંઘની સંમતિથી શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુના જિનાલય-નિર્માણમાં તે સમસ્ત રૂપિયા ખર્ચી નાંખ્યા.* આ વૃત્તાન્તથી સોમજીનું ઉદાર હૃદય, અને અભૂતપૂર્વ આદર્શ સ્વધર્મી-વાત્સલ્ય જાણવા મળે છે. આવા નરરત્નનાં જેટલાં ગુણગાન થાય એટલાં ચોંં છે.

સૂરજીના ઉપદેશથી એમણે ઘણાં નવા ગ્રંથો લખાવી, જ્ઞાનલકિતનો ખડુ મોટો લાભ લીધો હતો. એ ગ્રંથોમાંના એકનો ઉદ્દેશ “જેન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ”માં આ પ્રમાણે છે:—“સં. ૧૬૫૨ માં ખરતર જિનચન્દ્રસૂરિના ઉપદેશથી અમદાવાદના પ્રાગ્વાટ સંઘપતિ સોમજીએ જ્ઞાનલંકાર માટે

* હુંડી સ્વીકારવાનું વિસ્તૃત વર્ણન “સવા.સોમા” નામક ટ્રેકટમાં છે, જેના લેખક છે, શ્રીમાન ગોકર્ણદાસ દારકાદાસ રાયચુરા (તંત્રી, શારદા’ એમણે આ ટ્રેકટમાં સોમા પર હુંડી કરવાવાળી વ્યક્તિ ‘સવા’ ને વામનસ્થલી નિવાસી શેઠ લખેલ છે, અને શિવા-સોમાજીની દૂંક પણ ખૂબે લિખ લિખ વ્યક્તિઓના નામથી પ્રસિદ્ધ થયાનો ઉદ્દેશ કર્યો છે, પરંતુ એમાં એમણે ગંભીર ભૂલ કરી છે. શિલાલેખોથી એ હકીકત સ્પષ્ટ થાય છે કે શિવા-સોમજી ખૂબે સગા ભાઈઓ હતા, અને એ જ મનને ભાઈઓએ આ સંક્રમ કરેલ છે.

સિદ્ધાંતની પ્રત લખાવી તે પૈકી રાજપ્રશ્નનીય ટીકાની પ્રત ગુ. નં. ૧૬૨૭ મળે છે.”

સં. ૧૬૬૩ ચૈત્ર સુદિ ૯ મીએ રચેલ ઉ. ગુણવિનયજી કૃત ઋષિદત્તા ચૌ. થી જાણવા મળે છે કે ખંભાતમાં પણ એમણે ઘણું દ્રવ્ય ખરચી જિનર્ણિઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. શ્રીલિંગમયન ગ્રંથન પાસ, ઘરણ પડમ પરતિશ્વ જસુ પાસ ॥૬૬॥ શ્રીચરતરંગચ્છ ગગન નમોમણિ, અમયદેવસૂરિ પ્રગટિત સુરમણિ । ધન સ્વરચી વહુ ત્રિવ ભરાવિયા, સાહ શિવા સોમજી કરાવિયા ॥૬૭॥ અચરજકારી પૂતલી જસુ ઊપરિ, શરણાઈ વહ (૧૨) મેરી વિવિહ પરિ પાસ ભગતિવસ જિદાં વજાવહ, ગુરુ પ્રસાદ રહ્યા શુભ મૌવહ ॥૬૮॥

એમની વંશપરંપરાના ઝવેરી ખાલાભાઈ ચકલદાસ લગભગ ૪-૫ વર્ષ પૂર્વે (અમદાવાદથી) ખીકાનેર આવ્યા હતા. એમણે પોતાની પરંપરાનો ઘણોખરો ઇતિહાસ પોતા પાસે હોવાની વાત કરી હતી, પરંતુ ત્યારપછી થોડાજ માસમાં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો, એટલે એ ઇતિહાસ અપ્રકટ અવસ્થામાંજ રહી ગયો. એમણે “ખરતરવસહી” સંગ્રંધી અથવા સમયે “ખરતરવસહી અને શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી વચ્ચે અઘટો” નામક વિજ્ઞાપન⁺ પ્રકટ કરેલ, એમાં પણ શિવા સોમજી બાળતમાં જાણવાતોગ ઇતિહાસ લવિધ્યમાં પ્રકટ કરવાનો વિચાર દર્શાવેલ પરંતુ કમભાગ્યે, પોતાના પૂર્વજોનો ઇતિહાસ પ્રકટ કરવાનો એમને મોકો ન મળ્યો.

એમના સિવાય સૂરિજીના લકત શ્રાવકોમાં અમદાવાદના મંત્રી સારંગધર સત્યવાદ્રી, ખંભાતના ભંડારી વીરજી, રાંકા

+ આ વિજ્ઞાપનના આધારે અનેએ પણ કેટલીક વાતો “સોમજી શિવા” ના પરિચયમાં લખી છે.

વૃધ્માન, નાગજી, વચ્છા, પદ્મજી, દેવજી, જૈતશાહ, લાણુજી, હરખા, હીરજી, માંડણુ, જાવડ, મનુઆ, સહજિયા, અમિયા શાહ; સાંભલિ નગરના સા. મૂલા, સામીદાસ, પૂર, પદ્મ, વસ્તૂ ગાંગૂ, નાથુ, ધરમૂ, લખૂ, આગરાના શાહ શ્રીવચ્છ અને લક્ષ્મીદાસ, સિદ્ધપુરના શાહ વજ્રા, રોહિડના શાહ ચિરા મેરા, ખિલાડાના સં. જૂઠા ÷ કટારિયા, રિણીના મંત્રી રાજસિંહ અને સાંકરસુત વીરદાસ, લાહોરના ઝવેરી પર્વતશાહ, સિંધના ઘોરવાડ વંશજ શાહ નાનિગના પુત્ર શાહ રાજપાલ, જૈસલમેરના ભણસાલી થાહર શાહ*, નાગૌરના મંત્રી મેહા, ચીકાનેરના મંત્રી દસૂ બોથરાની સંતતિ, મહેવાના કાંકરિયા શાહ કમ્મા, મેડાના શાહ આસકરણુ + ચોપડા આદિના નામ વિશેષ ઉલ્લેખનીય છે. શ્રાવિકાઓમાં પણ ઘણી ધર્મપરાયણા વ્રતધારિણીઓ હતી, જેમાં નયણા, વીંજૂ, ગેલી, ફેડાં, રેખાના વ્રત ગ્રહણનો ઉલ્લેખ આગળના પ્રકરણોમાં આવી ગયેલ છે.

÷ કૃપાયન્દ્રસૂરિ જ્ઞાનભંડારની પદાવલિમાં લખ્યું છે કે,

“શ્રીશત્રુંજે ઉપરિ સં. જુઠઈ કટારિયઈ સંઘ કરાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી.”

* એમનો પરિચય “ઐ. જૈ. કા. સંગ્રહ” માં આપેલ છે.

+ એમનો વિશેષ પરિચય “ઐ. જૈ. કા. સંગ્રહમાં” આપેલ છે.

પ્રકરણ ૧૬ મું

અમત્કારિક જીવન અને કેટલીક ઘટનાઓ

ગદા પ્રકરણોમાં સૂરિજીના જીવન ચરિત્ર સંબંધી પ્રાય તમામ વિષયો પર યથાશક્ય પૂરતું લખાયું છે, તે છતાં કેટલીક ઐતિહાસિક અને કેટલીક જનતામાં પ્રચલિત એવી વાતો રહી જવાથી “જીવન ચરિત્ર” અપૂર્ણ લાગેલું, એટલે આ પ્રકરણમાં એ તમામ વાતોને સંક્ષિપ્તમાં રજૂ કરીએ છીએ.

જ્યારે સૂરિજી મહારાજ ખંભાત હતા, ત્યારે માલકોટથી હર્ષનન્દન રત્નલાલ, મુનિ વધ્ધમાન, મેઘા, રેખા આદિએ સંસ્કૃતમાં એક વિસ્તૃત સાંવત્સરિક પત્ર લખેલ* એમાં સૂરિજીના ગુણગાનમાં આગલા પ્રકરણોમાં લખેલી જીવનની મુખ્ય મુખ્ય ઘટનાઓનું વર્ણન કરતાં “હિલ્લીપુર્વ્યા પુનર્યોગિની-સાધકા : સૂરિમંત્રસ્ફુટામ્નાયસંસાધકા.” લખેલ છે. એથી લાગે છે કે સૂરિજીએ સં. ૧૬૨૯ માં જ્યારે રેસ્તકમાં ચાતુર્માસ કરેલ, ત્યાંથી દિલ્હી નજીક હોવાથી દિલ્હી જઈ ૬૪ યોગિનીઓને પોતાના સૂરિમંત્રના પ્રભાવથી સાધી હશે.

* ૧ સં. ૧૬૫૮ અથવા સં. ૧૬૬૬ માં આ પત્ર સૂરિજીને આપવામાં આવેલ. એ સમયે સૂરિજીની સાથે ઉ. રત્નનિધાન, ઉ. જયપ્રભોદ શ્રીસુંદર, રત્નસુંદર, ધર્મસિંધુર, હર્ષવલ્લભ, સાધુવલ્લભ, પુણ્યપ્રધાન, સ્વર્ણલાલ, જીવર્ષિ અને ભીમમુનિ આદિ મુનિઓ હતા. આ પત્ર આસાધારણ પાંડિત્યપૂર્ણ અને અતિપ્રૌઢ સંસ્કૃતમાં લખેલ છે. આ પત્રની પૂર્ણ નકલ આ ગ્રંથના પરિશિષ્ટ (ધ) માં આપેલ છે.

એમની આજ્ઞાથી ઘણા વિદ્વાનોએ અનેક ગ્રંથો રચ્યા હતા, જેનો ઉલ્લેખ તે તે વિદ્વાનોના પરિચયમાં કર્યો છે. ગ્રંથ રચના ઉપરાંત એમના આદેશથી ઘણી જગ્યાએ પ્રતિષ્ઠાઓ પણ થઈ હતી. જેમાં સં. ૧૬૫૦ અષાઠ સુદિ ૯ ના રોજ મહોપાધ્યાય શ્રીપુણ્યસાગરજી પ્રતિષ્ઠિત શ્રીજિનકુશલસૂરિજીની પાદુકાનો લેખ જૈન લેખ સંગ્રહ ભા. ૩ ના લેખાંક ૨૪૯૪ માં છપાઈ ચૂકેલ છે. અને સં. ૧૬૬૬ વૈ. સુ. ૧૩ “સમદાનગર” માં પં. રાજપ્રમોદના શિ. પં. નંદિજયે પ્રતિષ્ઠા કરેલ મહાવીર ચૈત્યનો લેખ “ચતીન્દ્ર વિહાર દિગ્દર્શન” ભાગ-૧ માં છપાયેલ છે.

સં. ૧૬૬૧ અક્ષય તૃતિયાએ જ્યારે સૂરિમહારાજ, જિનસિંહ સૂરિજી, ઉ. સમયરાજ, ઉ. રત્નનિધાન, પં. પુણ્યજ્ઞાન આદિ શિષ્યો સાથે નાગોર પધાર્યા, ત્યારે ત્યાંના નિવાસી કાતેલા ગોત્રીય સં. સહસા, સં. સુરતાન સંકરે પોતાના પુત્ર તેજસી, જોધા, ડુંગરસી, કપૂરચંદ, પૂરણમલ આદિ સંપરિવારે સાંગૈકાદશાંગ આગમ પુસ્તકો વહોરાવેલ, તે પુસ્તકો-માંથી સ્થાનાંગ સૂત્ર વૃત્તિ પત્ર ૩૭૧ + શ્રીજિનકૃપાચન્દ્રસૂરિ * જ્ઞાન ભંડાર, ખીકાનેરમાં થોડા સમય પહેલાં વિદ્યમાન હતી.

+ આ પ્રતિ સૂરિજીએ પોતાના વિદ્વાન શિષ્ય વા. સુમતિકલ્લોલ ગણિને આપી અને તેમણે પોતાના શિષ્ય વિદ્યાસાગરને માટે સંશોધિત કરી હતી.

* ભારે ખેદ છે કે જિનકૃપાચન્દ્રસૂરિજીનો આ જ્ઞાન ભંડાર-આખોય વેચાઈ ચૂક્યો છે.

સં. ૧૬૫૫ કાર્તિક સુદિ ૧૩ ના જ્યારે આપ ઉપરોક્ત શિષ્યમંડળ સાથે ખંભાતમાં હતા, ત્યારે હાપાણુક ગામના સંઘે “જ્યોતિષ્કરંડ વૃત્તિ” નામે ગ્રંથ વહોરાવ્યો. સૂરિજીએ એ ગ્રંથની સ્થાપના સ્તંભતીર્થના જ્ઞાન ભંડારમાં કરી, આ ગ્રંથ પણ (પત્ર ૧૨૦) ઉપરોક્ત (કૃપાં સૂં) જ્ઞાન ભંડારમાં છે.

આ ઉપરાંત પણ સેંકડો ગ્રંથ * ભક્ત શ્રાવકોએ વહોરાવી જ્ઞાનભક્તિ અને ગુરુભક્તિનો લાભ ઉઠાવેલ. સૂરિજીએ એ બધાને ખંભાત અને ખીકાનેરના જ્ઞાનભંડારમાં સુરક્ષિત કર્યાં. જેમાંથી ખીકાનેરના જ્ઞાનભંડારોમાં હજૂંય બહુ વિસ્તૃત * પ્રશસ્તિયોવાળાં ઘણાં ગ્રંથો મૌજૂદ છે. વિસ્તાર ભયથી એ સઘળાંનો ઉલ્લેખ અમોએ અહિં નથી કરેલ.

સૂરિમહારાજના કરકમલવડે પ્રતિષ્ઠિત થયેલ ઘણાં ઘણાં

* ખંભાતનો ભંડાર જોવાથી, સંભવ છે કે કાંઈ નવું પણ જાણુવા મળે. ખંભાતમાં પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિવાળાઓએ લખાવેલ સં. ૧૬૫૬ વૈ. સુ. ૫ મહાનિશીથી સૂત્રની પ્રતિ પત્ર ૨૧ (નં. ૨૧૬૬) બાપૂ પુરણચંદ્રજી નાહરના સંગ્રહમાં છે.

સૂરિજીએ લખાવેલ પ્રતિઓ ઠેક ઠેકાણે વધુ પ્રમાણમાં મળી આવે છે. ‘જેસલમેર ભાંડાગારીય ગ્રંથાનાં સૂચિ’ માં સં. ૧૬૩૫ અષાઢ સુદિ ૮ ના લખેલ પ્રતિની પ્રશસ્તિ ઉક્ત ગ્રંથના પરિશિષ્ટ પૃ. ૫ માં જૂઓ. ખીકાનેર રોડે લાયબ્રેરી ગ્રંથાંક ૪૮૩૨ ની પ્રશસ્તિ આ પ્રમાણે છે. “શ્રીશાહિપ્રતિબોધકારકશ્રીજિનચંદ્રસૂરિ યુગપ્રધાનાનાં પ્રતિરિયં લિખિતા સંવત્ ૧૬૫૬ વર્ષે ધન્ય ત્રયોદશ્યાં ।

(સૂરિ મંત્રાદિ સામાન્ય કલ્પ પત્ર ૧૧)

* એમાંથી એક પ્રશસ્તિ (યોગશાસ્ત્ર વૃત્તિ) ની નકલ પરિશિષ્ટ (ધ) માં આપેલ છે.

જિનખિંઓ પણ અહીં તહીં મળી આવે છે, જેનાં કેટલાંક લેખો અમો આગળ આપી ચૂક્યા છીએ. બાકીના સં. ૧૬૧૬ અને ૧૬૬૭ ના લેખોની નકલ નીચે આપીએ છીએ.

(૧) “સંવત્ ૧૬૧૬ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૬ દિને ઓસવાલ જ્ઞાતીય રાણેચાગોત્રે મં. હીરા માર્યા હાંસુ માં હીરાદે પુત્ર દેવદત્ત માં દેવલદે સુત ઉદયસિંઘ રાયસિંઘ કુટુંબયુતેન મં દેવદત્તેન શ્રીવાસુપૂજ્ય ચતુર્વિંશતિ પદ્મ કારાપિતં શ્રી-લ્લરતરગચ્છે શ્રીજિનચંદ્રસૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતં ॥શ્રી॥

(શ્રીગૌડી પાર્શ્વનાથ મંદિર—ખીકાનેર)

(૨) સં ૧૬૧૬ વર્ષે શ્રીપાર્શ્વનાથવિમ્બં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રી-જિનચંદ્રસૂરિભિઃ ।

(શ્રીમહાવીરજી મંદિર—આસાનિયોનો ચોક, ખીકાનેર)

શ્રીશશ્વંજય તીર્થપર પ્રતિષ્ઠિત—

સં. ૧૬૬૭ વર્ષે ફાલ્ગુન સુદિ પંચમ્યાં ગુરૌ સં ૦ રત્ના પુત્ર સં ૦ જુગકેન કાં શ્રીચંદ્રપ્રભવિં વ પ્ર ૦ શ્રીવૃહત્લ્લરતર-ગચ્છેશાઽકવર સાહિ પ્રતિવોધક યુગપ્રધાન શ્રીજિનચંદ્રસૂરિભિઃ બાં જિનસિંહસૂરિયુતૈઃ વાં પુણ્યપ્રધાન વાં રાજસમુદ્ર (ખિયાં) સ્યાં (?) વ્યલેખિ પ્રતિષ્ઠાપયા(માસ) મૌલિવિમ્બમેત્ *

સં. ૧૬૬૭ વર્ષે ફાલ્ગુન શુક્લ પંચમી ગુરૌ શ્રીવિક્રમ નગર વાસ્તવ્ય શ્રીઓસવાલજ્ઞાતીય ફલલા ગોત્રીય સાં હીરા । તત્પુત્ર સાં મોવલ । તત્પુત્ર અજ્જા । તત્પુત્ર દત્ત

* આ લેખ અમને આ પ્રકરણ લખતી વખતેજ પાલીતાણાથી પ્રવર્તક મુનિવર્ધ શ્રીસુખસાગરજી મહારાજ પાસેથી મળ્યો. એ સંવતના ખીજા કેટલાક લેખો અમને મોકલવાની તેઓશ્રીએ કૃપા કરી છે. પરંતુ એ બધાં અપૂર્ણ હોવાથી અત્રે નથી આપેલ.

તત્પુત્ર સાં અમીપાલ માર્યા અમોલકદે પુત્રરત્નેન સાં
લાલાકેન । માર્યા લલમાદે લાલલદે પુત્ર સાં ચન્દ્રસેન
પૂનસી સાં પદમસી પ્રમુખ પુત્ર પૌત્રાદિ પરિવાર સહિતેન શ્રી-
પાશ્વ વિશ્વં અષ્ટદલ કમલ સપુટસહિતં કારિતં, પ્રતિષ્ઠિતં
શ્રીશત્રુંજયમહાતીર્થે શ્રીવૃહત્સરતરગણાધીશ શ્રીજિનમાણિક્ય-
સૂરિ પદ્માલંકારક, શ્રીપાતિસાહપ્રતિબોધક યુગપ્રધાન શ્રી-
જિનચન્દ્રસૂરિભિઃ ॥ પૂજ્યમાનં ચિરં નંદતુ । આચન્દ્રાર્કં ॥

(અષ્ટદલકમલ પર શ્રીમહાવીરજીના (વેદોના) મંદિરમાં, ખીકાનેર)

શ્રીશત્રુંજય મહાતીર્થની એમણે કેટલીય વાર યાત્રાઓ
કરી હતી, અને ત્યાં એમના ઉપદેશથી ખરતરગચ્છના સઘે
ઘણાં નવા મન્દિરો બંધાવ્યાં હતાં. * ઉપરાંત ખીજા પણ
સૌરીપુર, હસ્તિનાપુર, ગિરનાર, આખૂ, આરાસન, રાણકપુર,
વરકાણા, શંખેશ્વર આદિ ઘણા તીર્થ સ્થળે યાત્રાઓ કરી
હતી, જેનો ઉલ્લેખ પાંચ રત્નનિધાનકૃત ગીત અને અપૂર્ણમોટી
ગહુંલીમાં છે. † સ્વર્ગીય ગુરુદેવ શ્રીનિજદત્ત સૂરિજી અને
જિનકુશલ સૂરિજી શાસન સેવામાં આપને પૂરો સાથ આપતાં,
તે હંમેશાં હાજરાહજૂર રહેતાં.

સૂરિજીએ રચેલાં કેટલાંક સ્તવનો પણ અમોને મળેલ છે.
સૂરિજી અત્યંત ઉચ્ચ ચારિત્રવાળા અને પરમ નિઃસ્પૃહી હતા.
એમને કોઈ પ્રકારનો અનુચિત પ્રતિબંધ નહોતો. કહેવાય છે
કે એક દિવસ ખીકાનેરમાં જ્યારે તેઓ ભગવતીસૂત્ર વાંચતા
હતા. ત્યારે એક દિવસ વ્યાખ્યાન સમયે સંભોગવશાત કર્મ-
ચન્દ્રજી હાજર ન થઈ શક્યા. સૂરિજીએ વ્યાખ્યાન વાંચવું

* પરિશિષ્ટ (ધ) માંની પ્રશસ્તિ જુઓ.

† આ બન્ને ગીતો “ઐ. જૈ. કા. સંગ્રહ”માં છપાયેલ છે.

શરૂ કર્યું. કર્મચન્દ્રની માતુઃશ્રી એ નિવેદન કર્યું કે “ભગવન! મારો પુત્ર આપનો પરમ ભક્ત અને આગમ શ્રવણનો અભિલાષી છે. એટલે એના આવ્યા પછી વ્યખ્યાન શરૂ કર્યું” હોત તો ઠીક થાત” સૂરિજીએ આ ઉપરથી પોતાના ઉચ્ચ ચારિત્રનો આ શબ્દોમાં પરિચય આપ્યો : “એ પ્રમાણે હું કોઈ પણ વ્યક્તિનો પ્રતિબંધ ન રાખી શકું. હું મારા વિચારોમાં કોઈનેય કે બીજાનીય બંધ નથી. સલામાં હાજર રહેલાં બધાંજ મારે મન કર્મચન્દ્રજ છે; એક વ્યક્તિને કારણે વ્યાખ્યાનનો સમય આગળ પાછળ કરવો સાધુઓને માટે યોગ્ય નથી.” સૂરિજીનું આવું સ્પષ્ટબક્તવ્ય સાંભળી કર્મચન્દ્રની માએ રોષની દૃષ્ટિથી ચારે બાજુ જોયું તો એને સર્વત્ર કર્મચન્દ્ર કર્મચન્દ્રજ બેઠા દેખાયા. બસ ત્યારથી એને સમજાયું કે અમારી જે ભક્તિ છે એ આપણા પોતાના આત્મ કલ્યાણ નિમિત્તેજ હોવી જોઈએ, સૂરિજીતો નિઃસ્પંદ છે. હાજર રહેલી જનતાપર સૂરિજીનો આ સ્પષ્ટ ઉત્તરનો ભારે પ્રભાવ પડ્યો. *

“ગણધર સાર્દશતક ભાષાંતર” + સાં લખ્યું છે કે એક વાર સૂરિજી કોઈ નગરમાં પધાર્યા. ત્યાં એક ધર્મદ્વેષી કાપાલિક યોગી લોકોને ડરાવવા નિમિત્તે કાળા સાપનું રૂપ ધારણ કરી ઉપાશ્રયમાં આવી બેઠો. આ ઉપદ્રવના નિવારણાર્થે

* આ પ્રવાદ સંક્ષેપમાં (મુંબઈથી પ્રકાશિત) જિનચંદ્રસૂરિ ચરિત્રમાં પણ લખેલ છે.

+ આ ગ્રંથ ઈશ્વરના “શ્રીજિનકૃપાયદ્રસૂરિસાન ભંડાર” તરફથી છપાઈ ગયેલ છે.

“સઘે સૂરિજીને વિનંતિ કરી, સૂરિજીએ શેષ નાગને આકર્ષી ઉપદ્રવ દૂર કર્યો.”

કાપાલિકે સૂરિજી માટે ઈર્ષા ધારણ કરીને પોતાની મંત્ર શક્તિથી ગર્વાન્વિત બની સૂરિજીને છેતરવાના અનેક પ્રયત્નો રચ્યા અને કરામાત (માંત્રિક ચમત્કાર) બતાવવા સૂરિજી સામે પડકાર કર્યો. સૂરિજીએ મૃદુ વચનોથી શાંતિપૂર્વક સમજાવવાની બહુ કોશીષ કરી, અને એમ પણ કહ્યું, “અહો! યોગીરાજ! આવા મિથ્યા પ્રયત્નોમાં છે શું? આ બધું છોડી પરમાત્માનું ભજન કરો કે જેથી આત્માનું કલ્યાણ થાય.” પરંતુ આ યોગીરાજ સીધી વાત માને એવા નહોતા, એમણે તો ઉલટું અધિકાધિક ઉપદ્રવ કરવો શરૂ કર્યો, એટલુંજ નહિ પરંતુ કાંઈક ચમત્કાર બતાવી લોકોને ધાર્મિક શ્રદ્ધાથી ચલિત કરવાનું પણ હુ:સાહસ કર્યું. ઘણાં ઘણાં આડંબર રચ્યા, ત્યારે સૂરિજીએ શાસન પ્રભાવનાના હેતુથી સૂરિમંત્રના પ્રભાવથી એના તમામ ઉપદ્રવોનો વિનાશ કરી એનાથીયે અધિક ચમત્કારિક વસ્તુઓ બતાવી શ્રાવકોને ધર્મમાં દૃઢ કર્યા. આથી કાપાલિક પણ સૂરિજીની અસાધારણ પ્રતિભા જોઈ એમનો ભક્ત બની ગયો.

એકવાર સૂરિજી અને કોઈ યોગીને મંત્રવિદ્યા સંબંધી વાર્તાલાપ થતાં કોઈ અપૂર્વ કાર્ય કરી બતાવવાનું નક્કી થયું, એને પરિણામે સૂરિજીએ વડનગરથી જૈનમંદિરને આકાશ માર્ગે ઉડાવી રતલામથી ૧૦ માઈલ પર આવેલ સેમલિયા નગરમાં સ્થાપિત કર્યું, શાંતિનાથજીનું આ મંદિર આજે પણ માલવદેશનું એક તીર્થસ્થળ મનાય છે, આ મંદિરમાં સૂરિજીની

ચંરણપાદુકા પણ છે. ત્યાં દર વરસે ભાદરવાસુદિ ૨ ના રોજ મંદિરમાં દૂધની વર્ષા થાય છે, એ પ્રત્યક્ષ ચમત્કાર છે. યોગીએ લાવેલ મહાદેવજીનું મંદિર પણ અરણોદ પાસે વિદ્યમાન હોવાનું સંભળાય છે. *

એકવાર સૂરિજી ગોઠવાલ (ખાડમેર આસપાસના) પ્રદેશમાં પધાર્યા, ત્યાંના શ્રાવકોને ધાર્મિક તત્વોથી અનભિજ્ઞ અને વિવેક હીન જોઈ ધર્મબોધ આપ્યો, અને શૌચ પ્રવૃત્તિથી રહિત એવા તે પ્રદેશના બધા શ્રાવક સમાજને શૌચવૃત્તિમાં યોજિત કર્યા, એટલે આ પ્રસંગની એક કહેવત તે પ્રદેશમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ જે આજેય પ્રસિદ્ધ છે:—‘જિનચન્દ્રસૂરિ બાબો ભલેજ અવિયો, સાઠે વરસે હાથમે’ પાણી લિરાવિયો.’

એકવાર સૂરિજી સેત્રાવા નામના ગામે પધાર્યા, ત્યાંના સંઘે એમનું ભારે સ્વાગત કર્યું, એ નગરમાં મહર્દિધિક ચોપડા ગોત્રીય ધન્નાશા નામના શેઠ રહેતા હતા, સંતાન ન હોવાથી તેઓ સદા ઉદાસીન રહેતા હતા. સૂરિજીના સામર્થ્યને જાણી એમણે પોતાનું દુઃખ સૂરિજી મઠને કહી બતાવ્યું. સૂરિજીએ કહ્યું કે ધર્મજ ઇચ્છિત વસ્તુને આપવાવાળો છે, માટે નિઃશંક બની અધિકાધિક ધર્મરાધના કરો, કે જેથી આલોક અને પરલોક બન્નેનાં કાર્ય સિદ્ધ થાય. સૂરિજીના ઉપદેશથી તેઓ વિશેષરૂપે એકચિત્તે ધર્મધ્યાન કરવા લાગ્યા. કેમશઃ એમને સાત પુત્રો થયા. એક

* આવીજ ચમત્કારિક દંતકથા નાડોલના મંદિર સંબંધે જાણીતી છે, એ બાબતમાં વડવા જૈન મિત્રમંડળના સમેતશિખર સ્પેશ્યલ ટ્રેન ‘સ્મરણાંક’, અને કોનકરસ-હેરલડના ‘ઇતિહાસ સાહિત્ય’ અંકમાં યશોભદ્રસૂરિજીનું ચરિત્ર જુઓ.

तबहीचित चाहत खूँप भई, 'समयसुंदर' के प्रभु^१ गच्छति,
 पठइ^२ पातशाहि अज्जव^३की छाप, बोलाये गुरु गजराज गति ॥१॥
 एजी गुज्जरतैं गुरुराज चले, विचमें चोमास जालोर रहे;
 'मेदिनीतट' मंत्री मंडाण कियो, गुरु 'नागोर' आदरमान लहे ।
 मारवाड 'रिणी' गुरु वंदनको, तरसे 'सरसे'^४ विच वेग लहे;
 हरख्यो संघ 'लाहोर' आये गुरु, पातशाह 'अकबर' पांव गहे ॥२॥
 एजी शाह 'अकबर' बचवरके, गुरु सूरति देखतही हरखे,
 हम योगी जति सिद्ध साधु व्रती. सबही पटदर्शनके निरखे;
 तप जप्प दया धर्म धारणको, जग कोइ नहीं इनके सरखे,
 'समयसुंदर' के प्रभु धन्य गुरु, पातशाह 'अकबर' जो परखे ॥३॥
 एजी अमृतवाणी सुणी सुलतान, ऐसा पातशाह हुकम किया,
 सब आलममांहि अमारि पलाइ, बोलाय गुरु फरमाण दिया ।
 जग जीवदया धर्म दाखणतैं, जिनशासनमें जु सोभाग लिया;
 'समयसुंदर' कहे गुणवंत गुरु दृग देखी हरषित होत हिया^५ ॥४॥
 एजी श्रीजी गुरु धर्मगोठ^६ मिले, सुलताण 'सलेम' अरज्ज करी
 गुरु जीवदया नित चाहत है, चित अंतर प्रीति प्रतीति धरी ।
 'कर्मचंद' बुलाय दियो फुरमाण, छुडाइ खंभाइतकी मछरी;
 'समयसुंदर' कहे सब लोकनमें, जु 'खरतर'गच्छकी ख्याति खरी ॥
 एजी 'श्रीजिनदत्त' चरित्र सुणी, पातशाह भयो गुरुराजीय रे;
 उमराव सबे करजोडी खडे, पभणे अपणे मुख हाजीय रे ।
 युगप्रधान^७ किये गुरुकुं, गिगिडदूं धुंधुं बाजीय रे;
 'समयसुंदर' तूही जगतगुरु, पातशाह 'अकबर' गाजीय रे ॥६॥
 एजी ज्ञान विज्ञान कला सकला, गुण देख मेरा मन रीझीये जी,

पाठांतरे अने अभुङ्ग शब्देना अर्थ

१ गुरु पा० २ मेडिया ३ आदेशः ४ अकबरनी ४ वर्ये ५ "टोपी
 धरा अमावस चन्द उदय, अज (अकरी) तीन वताय कला परखे" पा०
 ६ हृदय ७ धर्मगोठ ८ अकबर छत्र मुरानव भेट ।

‘હુમાયુ’ કો નંદન પમ અલે, ‘માનસિંહ’ પટોધર કીજીયે જી ।
પતિશાહ હજૂરી થયો ‘સિંહસૂરી,’ મંડાળ મંત્રીશ્વર વીંજીયેજી,
‘જિનચંદ’ અને ‘જિનસિંહસૂરિ’ ચન્દ-સૂરજ જ્યૂં પ્રતપીજીયેજી ॥૭॥
પજી ‘રીહડ’ વંશ વિભૂષણ હંસ, ‘ચરતર’ ગચ્છ સમુદ્ર સસી
પ્રતપ્યો ‘જિનમાણિકસૂરિ’કે પાટ, પ્રભાકર જ્યૂં પ્રગમો ઊલસી;
મન સુદ્ધ ‘અકબર’ માનતે હૈ, જગ જાગત હૈ પાતીતિ इसी;
‘જિનચંદ’ મુણિંદ ચિરં પ્રતપો, ‘સમયસુંદર’ દેત આશીસ इसी ॥૮॥

॥ સુગુર મહિમા છંદ ॥

અવલિયો અકબર તાસ અંગજ, સવલ શાહિ સચેમ ।
શેખ અબુલ આજમ શાનશાના, માનસિંહસું પ્રેમ ॥
‘રાયસિંહ’ રાજા ભીમ રાડલ, સૂર નય સુરતાન ।
વડા વડા મહિપતી વયળ માનઈ, દિયઈ આદરમાન ॥૧॥
ગચ્છપતિ ગાઈયે જુ, જિનચંદસૂરિ મુનિમહિરાળ
અકબર થાપિયોજી, યુગપ્રધાન ગુણ જાળ ॥આં॥
કાશ્મીર, કાબુલ, સિંધ, સોરઠ, મારવાડ (મેવાડ) ।
ગુજરાત પૂરવ ગોંડ દક્ષિણ, સમુદ્રતટ પય લાડ ॥
પુર નગર દેશ પ્રદેશ સગલે, મમઈ જેતિ માળ (માનુ)
આણઢ માસ અમીય વર્ષે, સુગુર પુણ્ય પ્રમાણ ॥૨॥(ગચ્છ૦)
પંચ નંદી પાંચે પીર સાધ્યા, ચોડિયા ક્ષેત્રપાલ ।
જલ વહૈ જેથ અગાધ પ્રવહળ, થાંભીયા તત્કાલ ॥
... ... કિતા કિતા કહું વચાળ ।
પરસિંધ અતિશય કલા પૂરળ, રીક્ષવળ રાયાળ ॥૩॥(ગચ્છ૦)
ગચ્છરાજ ગિર્યો ગુણે ગાઢો, ગોયમા અવતાર ।
વડ વચતવંત વૃહત્ચરતર, ગચ્છકૌ સિંઘાર ॥
ચિરંજીવો ચતુર્વિધ સંઘ સાંનિધ, કરડ કોડિ કલ્યાણ ।
ગણિ ‘સમયસુંદર’ સુગુર મેટયા, સફલ આજ વિહાળ ॥૪॥(ગચ્છ૦)
॥ ઇતિ પરમપ્રભાવક યુગપ્રધાન સુગુર મહિમા સંપૂર્ણ ॥

પરિશિષ્ટ (ક)

વિહાર પત્ર-નં. ૧

॥ યુગપ્રધાન (જિન) ચંદ્રસૂરિકૃત નાંદિ અનુક્રમેણુ (લિખ) ઈ છઈ ॥

૧ ચંદ્ર

સં. ૧૫૯૫ ચૈત્ર વદિ ૧૨ જન્મ; નામ

‘સુરતાણુ’ સં. ૧૬ (૦૪) દીક્ષા,

‘સુમતિધીર’ નામ, સં. ૧૬૧૨ ભાદ્રવા

સુદિ ૯ ગુરૌ પદસ્થાપના,

‘શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ’ નામ

X સૂરિપદ્ધતી ચોમાસાઓની સંખ્યા.

૨ મંડણ

૩ વિલાસ

૪ મેરૂ

સં. ૧૬૧૨ જેસલમેરૂ ચઉમાસ

X ૧, સૂરિપદ રાઉલ ‘માલદે’ દિવરાઓ.

૫ વિમલ

,, ૧૩ ખીકાનેર ચઉમાસ ૨

૬ કમલ

,, ૧૪ ખીકાનચરિ ચઉ. ૩, પરિગ્રહ
ત્યાગ વિક્રમપુરે

૭ કુશલ

,, ૧૫ મહેવઈ (સંપ્રતિ નાકોડા
તીર્થ યા એના નજીકનું અન્ય
કોઈ સ્થળ) ચઉમાસ ૪

૮ વિનય

,, ૧૬ જેસલમેરૂ ,, ૫

૯ હેમ

,, ૧૭ વાટણિ ,, ૬ ઋ. ચર્યાગચ,
અભયદે સૂરિ

૧૦ રાજ

,, ૧૮ ખંભાઈત ,, ૭

૧૧ આનંદ

,, ૧૯ વાટણિ ,, ૮

૧૨ નિધાનગરિ ,, ૨૦ વીસલનગરિ ,, ૯

૧૩ રત્ન	સં.	૨૧	બીકાનેર ચઉમાસ	૧૦
૧૪ વિજય	”	૨૨	જેસલમેર	” ૧૧
૧૫ તિલક	”	૨૩	બીકાનેર	” ૧૨
૧૬ સિંહ	”	૨૪	નડુલાર્ધ	” ૧૩
૧૭ હુધ	”	૨૫	બાપડાઉ	” ૧૪
૧૮ પ્રમોદ	”	૨૬	બીકાનેરિ	” ૧૫
૧૯ વિશાલ	”	૨૭	મહિમ	” ૧૬, શાં કું. અ. મ.
			થુ ચંદ્ર. મુ. સ્થૂ નેમિચૈત્ય વિચી સૌરીપુર યાત્રા, ચંદ્રવાડિ હથિણાઉરિ આવ્યા.	
૨૦ સુંદર	”	૨૮	આગરા	” ૧૭
	”	૨૯	નારનકલી	” ૧૮
૨૧ નન્દિ	”	૩૦	રુસ્તકિ	” ૧૯
૨૨ સિધુર	”	૩૧	બીકાનેર	” ૨૦
૨૩ મંદિર	”	૩૨	બીકાનેર	” ૨૧ બીકાનેરથી જેસલમેર આવતાં ફલવર્ધી ચૈત્ય તાલા ઉઘાડયા.
૨૪ કલોત	”	૩૩	જેસલમેર	” ૨૨
૨૫ ધરમ	”	૩૪	દેરાઉર	” ૨૩
૨૬ વડવા	”	૩૫	જેસલમેર	” ૨૪ શોહ
૨૭ નંદન	”	૩૬	બીકાનેર	” ૨૫ પીમાસી
૨૮ પ્રધાન	”	૩૭	ચેરણા	” ૨૬ (૦)
૨૯ લાભ	”	૩૮	બીકાનેર	” ૨૭ વાદ ૭૫
૩૦ વર્ધન	”	૩૯	જેસલમેર	” ૨૮ વાદ ૭૫

૩૧ જય	સં. ૪૦ આસણિકોટિ ચઉમાસ ૨૯
૩૨ પ્રભ	„ ૪૧ બલોર કપિમતિ ચર્યા જય „ ૩૦
૩૩ સાગર	„ ૪૨ પાટણ „ ૩૧
૩૪ સમુદ્ર	„ ૪૩ અહમદા(વા)દિ „ ૩૨
૩૫ કુંજર	„ ૪૪ ખંભાઈત „ ૩૩, સંઘ આઞ્ઞિ અમદાવાદ આવી શ્રીશત્રુજયયાત્રા.
૩૬ હંસ	„ ૪૫ સૂરતિ (સુરત) „ ૩૪
૩૭ પતિ	„ ૪૬ અમદાવાદ „ ૩૫
૩૮ કલ્યાણ	„ ૪૭ પાટણ , ૩૬, તિહાં ચઉમાસ કરી અમદાવાદ આવી સંઘ વંદાવી ખંભાઈતિઆવ્યા, તત્ર શ્રીજના + તેડા આવ્યા, અસાડસુદિ ૮ પ્રસ્થાન ૯ ચાલ્યા, કાગળ સુદિ ૧૨ દિનિ (લાહોર) પહુંતા.
૩૯ શેખર	„ ૪૮ બલોર „ ૩૭
૪૦ કીર્તિ	„ ૪૯ લાહોરી „ ૩૮
૪૧ મેરુ	„ ૫૦ હાપાણુઈ „ ૩૯, રાત્રી ચોર પઈઠા, પુસ્તક સર્વ લઈ ગયા પર અંધ થયા, પુસ્તક આવ્યા પાછા.
૪૨ સેત	„ ૫૧ લાહોરી „ ૪૦

+ 'શ્રીજ' નાદ આદ્યાદનું સંકેતવાચક છે, સમ્રાટ અકબર
અને તે પછી સુલતાન હુમયુન માટે આ સંકેત લખેલ છે

૪૩ સિંહ સં. પર હાપાણુઈ ચિત્રમાસ ૪૧, ઋષિમતી મ
કૃત કુમતિકુદાલ ગ્રંથ (ખો)ટક
શ્રીજી હુન્નૂર કીધઉ, કુરમાણુ (કાઢ્યા?)

૪૪ કલશ } , ૫૩ જેસલમેર , ૪૨
ધતિ નંદી } , ૫૪ અહમદાવાદી , ૪૩, માહ સુદિ
૧૦ બડી પ્રતિષ્ઠા સોમજી
,, ૫૫ ખંભાઈત , ૪૪, શ્રીરાજજીના
તેડા....

,, ૫૬ અહમદાવાદી , ૪૫, તગ જાવ-
હાનપુરિ શ્રીજીયે ચિતાર્યા, પ્રથમ
ઈડર પ્રમુખ ગામે થઈ ઘણા લાલ
લેઈ રાજનગરિ આવ્યા, અન્ન + શ્રી
કર્મચન્દ્ર મંત્રી પરાક્ષ થયા.

,, ૫૭ પાટણિ , ૪૬

,, ૫૮ ખંભાઈત , ૪૭

,, ૫૯ અહમદાવાદી , ૪૮

,, ૬૦ પાટણિ , ૪૯

* “ઋષિમતી” શબ્દ તપાગચીયોદરત સૌજન્યથી છે.

શ્રીમાન્ મોહનલાલ દલીવાંદ દેસાઈએ ‘પાંચ શાહી ફરમાના સારમાં ઋષિમતીથી હુંકા મતનો નિદેશ’માં યોમાસીની અઠસરતર ગચ્છીય ગ્રંથોમાં અનેક જગ્યાએ “ઋષિમતી” વિસ્તારે વર્ણવેલ છે. આ ગ્રંથોમાં આટલો પ્રયુક્ત કર્યો છે.

+ ‘અન્ન’ એટલે આ સમયે નહીં કે, આ સમયે નહીં.

સં. ૬૧ મહેવઈ અહિમાસ, ૫૦, કાં. કમ્મઈ
પ્રતિષ્ઠ કરાવી.

„ ૬૨ ખીકાનેર „ ૫૧, તત્ર પ્રતિષ્ઠા

„ ૬૩ ખીકાનેર „ ૫૨, તત્ર પ્રતિષ્ઠા

„ ૬૪ લવેરઈ „ ૫૩, રાજા + 'સૂરિ'
વાંદિવા આબ્યો જોધપુર થકી.

„ ૬૫ મેડતઈ „ ૫૪, અહમદાબા(દ)
સંઘરઈ તેડઈ રાજનગરિ આબ્યા

„ ૬૬ ખંભાઈત „ ૫૫

„ ૬૭ અહમદાબાદિ „ ૫૬

„ ૬૮ પાટણિ „ ૫૭, જિનશાસનને
કામૈ આગરૈ શ્રીજી કન્હઈ પધાર્યા,
પછે પદ્દશન મુગતા કરાબ્યા.

„ ૬૯ આગરઈ „ ૫૮

„ ૭૦ ખીલાડૈ „ ૫૯, સ્વર્ગ

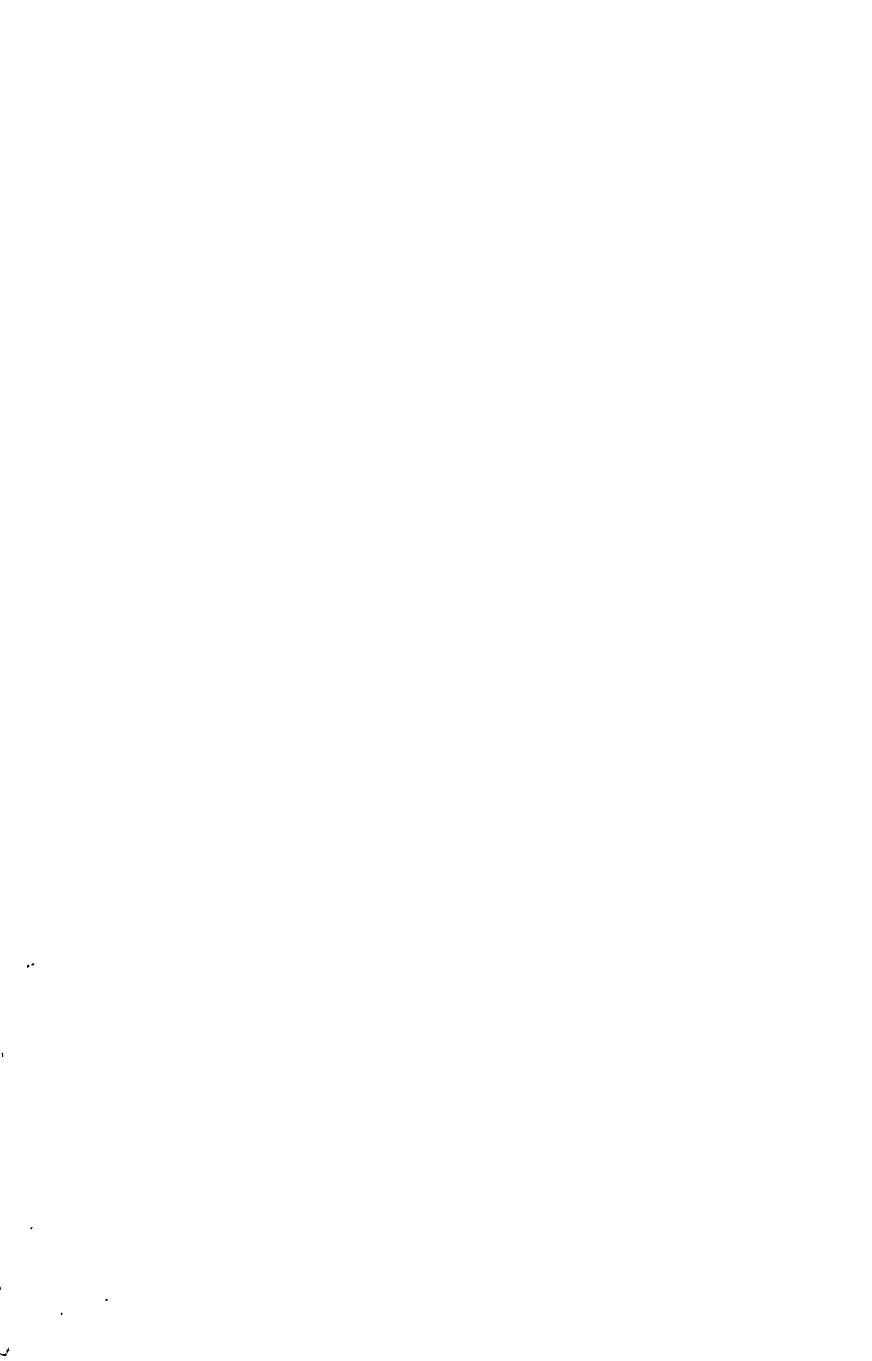
આ પછી જિનદત્તસૂરિજી સંખંધી કેટલીયે વાતો લખી
છે, પરંતુ અગાગ, ગિક હોવાથી એના નકલ નથી આપી
ને એને નથી બનાવ્યો.
(પત્ર જોડામાં તે રાખને લખેલ.)

- સં. ૬૧ મહેવદ અઉમાસ, ૫૦, કાં. કમ્મઈ
પ્રતિષ્ઠ કરાવી.
- „ ૬૨ બીકાનેર „ ૫૧, તત્ર પ્રતિષ્ઠા
- „ ૬૩ બીકાનેર „ ૫૨, તત્ર પ્રતિષ્ઠા
- „ ૬૪ લવેરઈ „ ૫૩, રાજા નં 'સૂરિ'
વાંદિવા આવ્યો જોધપુર ચક્રી.
- „ ૬૫ મેડતઈ „ ૫૪, અહમદાબા(દ)
સંઘરઈ તેડઈ રાજનગરિ આવ્યા
- „ ૬૬ ખંભાઈત „ ૫૫
- „ ૬૭ અહમદાબાદિ „ ૫૬
- „ ૬૮ પાટણિ „ ૫૭, જિનશાસનને
કામૈ આગરૈ શ્રીજી કન્હઈ પધાર્યા,
પછૈ પદ્મદર્શન મુગતા કરાવ્યા.
- „ ૬૯ આગરઈ „ ૫૮
- „ ૭૦ ખીલાડૈ „ ૫૯, સ્વર્ગ

આ પછી જિનદત્તસૂરિજી સંખંધી કેટલીયે વાતો લખી
છે, પરંતુ અમારા ગિક હોવાથી એના નકલ નથી આપી
ને એને નથી બનાવ્યો.
(પરંતુ હુમાં તે લખને લખેલ.)

x જોધપુર તકાલિન નરેશ સૂરસિંહજી (સૂર્યસિંહજી).

વિહાર પત્ર નં. ૨

સંવત્ પનરઈ લપ વૈશા(ળ) વદિ ૧૨ જન્મ, જન્મ નામ
'સુરતાણુ' દીધા.

સંવત્ ૧૬૦ (૪) ૨ (?) દીક્ષા લીધી "સુમતિધીર" નામ દીધઉ,

સંવત્ સોલઈસઈ ખારોતરઈ ભાદવા સુદિ ૯ ગુરુવારઈ પદ દીધઉ

સંવત્ ખારોતરઈ શ્રીજેસલમેરૂ ચઉમાસ સૂરિપદારોહણુ

સંવત્ તેરોતરઈ ખીકાનેર ચઉમાસ

સંવત્ ૧૪ (ચઉદોત્તરઈ) ખીકાનેર ચઉમાસ, પરિગ્રહ ત્યાગ

મંં સાંગઈ મહોચ્છવ કીધઉ.

સંવત્ પનરઈ મહિવઈ ચઉમાસ; તિહાં છમ્માસી તપ

સંવત્ સોલોતરઈ જેસલમેરૂ ચઉમાસ; વીદા(?)

સંવત્ સત્તરોત્તરઈ પાટણુ ચ. ઋ. ચર્ચા જય; અભયદેવસૂરિ:

સંવત્ ૧૮ ખંભાઈત ચઉમાસ; સાં કમ્મનઈ આગ્રહ ચઉ.

સંવત્ ઉંગાણીસોત્તરઈ પાટણી ચઉમાસ

વીસોત્તરઈ ખીકાનેર

ઈકવીસોત્તરઈ ખીકાનેર; સાંગા આગ્રહ રત સૌજન્યથી

ખાવીસોત્તરઈ જેસલમેર; વિચિ નાગોર પાંચ શાહી ફરમાય

લાલ પઈસારઉ

તેવીસોત્તરઈ ખીકાનેર.

ચઉવીસોત્તરઈ તાડુકાઈ; સફરનઉ ભય કાતિ. નિવર્ત્યઉ.

પચવીસોત્તરઈ ખાપડાઉ.

વિહાર પત્ર નં. ૨

સંવત્ પનરઈ હપ વૈશા(ખ) વદિ ૧૨ જન્મ, જન્મ નામ
' સુરતાણુ' દીધા.

સંવત્ ૧૬૦ (૪) ૨ (?) દીક્ષા લીધી "સુમતિધીર" નામ દીધઉ,

સંવત્ સોલઈસઈ બારોતરઈ ભાદવા સુદિ ૬ શુક્રવારઈ પદ દીધઈ

સંવત્ બારોતરઈ શ્રીજેસલમેરૂ ચઉમાસ સૂરિપદારોહણુ

સંવત્ તેરોતરઈ બીકાનેર ચઉમાસ

સંવત્ ૧૪ (ચઉદોત્તરઈ) બીકાનેર ચઉમાસ, પરિગ્રહ ત્યાગ
મંં સાંગઈ મહોચ્છવ કીધઉ.

સંવત્ પનરઈ મદિવઈ ચઉમાસ; તિહાં છમ્માસી તપ

સંવત્ સોલોતરઈ જેસલમેરૂ ચઉમાસ; વીઠા(?)

સંવત્ સત્તરોત્તરઈ પાટણુ ચ. ઋ. ચર્ચા જય; અભયદેવસૂરિ:

સંવત્ ૧૮ ખંભાઈત ચઉનાસ; સાં કમ્મનઈ આગ્રહ ચઉ.

સંવત્ ઉગણીસોત્તરઈ પાટણી ચઉમાસ

વીસોત્તરઈ બીકાનેર

ઈકવીસોત્તરઈ બીકાનેર; સાંગા આગ્રહ (રત સૌજન્યથી

બાવીસોત્તરઈ જેસલમેર; વિચિ નાગોર પાંચ શાહી ફર

લાલ પઈસારઉ

તેવીસોત્તરઈ બીકાનેર.

ચઉવીસોત્તરઈ નાહુલાઈ; લક્ષ્મીનંદ બચ કાતિ. એવાદ છપાઈ

ચચવીસોત્તરઈ બાપટાક.

ચોમાસીની અઠાઉ
ગિણિ (ગ) ચાં
નિવર્ત્યઉ.

છાવીસોત્તરઠ ળીકાનેર.

સતાવીસોત્તરઠ મહિમ, શાંં કુંં અં મં યુંં, ચન્દ્રં મું
સ્થૂં નેમિ યૈત્ય જિંચિ સોરીપુર યાત્રા, ચન્દ્ર
વાડ હુથણાઉર પછધ આબ્યા

અઠાવીસોત્તરઠ આગરઠ

ઉગણતીસઠ નારનઉલ.

તીસઠ રૂસ્તક ચઉનાસ

દજીતીસઠ ળીકાનેર

જત્તીસઠ ળીકાનેર

તેતીસઠ જેસલમેર

ચઉતીસઠ દેરાઉર

પઠંતીસઠ જેસલમેર

છત્તીસઠ ળીકાનેર

સઠંતીસઠ સેરુણધ

આડતીસ ળીકાનેર

ચુણતાલધ જેસલમેર

ચાલધ આસણીકોટ

ધકતાલધ

ખયાલ

પાસ; ચચાંજિય

સ; ચાચાંજિય *

સૂરિજીનો વિજય લખ્યો છે. આજ વાત વિસ્તા-
વિહિત પરંપરા" નામના ગ્રંથની પ્રશસ્તિમાં

જ રાજનગરે, વિદ્વત્સમક્ષં પુનઃ,

સતતં, યાવચ્ચ વાદં મુશન્.

ત્રયાલ્લઘ અમદાવાદ
 ચમ્માલ્લઘ ખંભાઈત
 પઈતાલ્લઘ સૂરત ચઉમાસ
 છયાલ્લઘ અહમ્મદાબાદ
 સઈતાલ્લઘ પાટણ, શ્રીજીના તેડા આવ્યા. આસાડ સુ. ૮ ચાલ્યા
 અડતાલ્લઘ જાલોર ચઉમાસ
 ગુણપચાસઈ લાહોર ચઉમાસ.
 પચાસઈ હાપાણઈ, ચઉમાસ.
 ઈકાવનઈ લાહોર
 ગાવનઈ હાપાણઈ, ચોર આંધા ઘયા પોથા લાધા
 તિપનઈ જેસલમેર
 ચઉપનઈ અહમ્મદાબાદ, તત્ર શ્રીજીગ બરહાણ શ્રીજી ચીતાર.
 પંચાવનઈ ખંભાઈત.
 છપનઈ અહમ્મદાબાદ
 સતાવનઈ પાટણ ચઉમાસ.
 અઠાવનઈ ખંભાઈત.
 ગુણસઠઈ અહમ્મદાબાદ
 સાઠઈ પાટણ ચઉમાસ

પૂજ્યશ્રીજિનચંદ્રસરિગુરુના, મૂકી

કિંચિત્તજ્ઞવમદોદ્ધતા વિજયદુક્ષેનાદિરત સૌગન્ધ્યથી

ભાવાર્થ :- પાટણ અને રાજનગરમાં જિના પાંચ શાહી ફરિશ્ત સુધી વિદ્વાનો સમક્ષ શાસ્ત્રાર્થ કરી વિજયસેનસૂર્ય ચોમાસીની અઠાલ કર્યા.

‘વિજય પ્રશસ્તિ’ કાવ્યથી જાણવા મળે છે કે પેશિષ્ટ (ગ) માં ધર્મ સાગર કૃત ‘પ્રવચન પરીક્ષા’ સંબંધે થયેા હતાવાદ છપાઈ વિસેનસૂરીનો વિજય લખ્યો છે. સંભવ છે કે તે જોનારો છે. ગરબમાન્યતના પક્ષપાતના કારણે લખ્યું હોય

ઈગસડઈ મંડુઈ, કાંકરિયઈ કમ્મઈ પ્રતિષ્ઠા કરાવી
 બારસડઈ બીકાનેર, તત્ર પ્રતિષ્ઠા.
 તેસડઈ પિણુ બીકાનેર પ્રતિષ્ઠા.
 ચક્રસડઈ લવેરઈ ચક્રમાન, શ્રીરાત્રી લંદ્રુ આયોઃ જ્ઞેષ્ઠપુરથી
 પદ્મસડઈ મેડતઈ ચ. અહમ્મદાબાદના તેડા આયા,
 છાસડઈ જાંબાઈત.
 સડસડઈ અહમ્મદાબાદ
 અડસડઈ પાટણ અઉમારા.
 શુણુહત્તરઈ સ્વાગરઈ ઔમામ.
 સત્તરઈ બીલાડઈ અઉમાસન
 (પત્ર ૧ અમારા સંશ્લુકમાં ૧૮મી શતાબ્દીના પૂર્વાર્ધમાં કવિ રાજ
 લાલે લખેલ)

ની વિહારીને ^૬ ત્રી પ્રતિઓમાં 'જ'ને સ્થાને 'વ' લખ્યું છે,
 નમોએ યથા ^૭ ને 'અ' કરેલ છે.

પરિશિષ્ટ (ખ)

॥ ક્રિયા ઉદ્યાર નિયમ પત્ર ॥

॥ ૬૦ ॥ (તમઃ) શ્રીપ્રવચનવચનરચનાયૈ ॥ ૐ સિદ્ધિઃ ॥

શ્રીમદ્વિક્રમદુર્ગસ્થૈસ્તત્ર ભવદ્ભિઃ શ્રીમદ્ગિજનચન્દ્રમૂરિસૂરીશ્વરૈ-
ર્વિવિધદુર્વિધિવારણવારણકેશરિકિશોરવરૈઃ સુમતિસુવિદિત-
યતિભંતતિરત્નકંચદિભઃ સંપ્રે(ક્ષ્ય)ણ્ય(?) પ્રેક્ષયા મુહ્યયામિજગણ-
સૂત્રજ્ઞાં સંસૂચિતા સમ્મતસંમતિસંગત્યાડદમ્ભાડડમોદવિનોદ-
કોવિદર્પિગણૈત્રસૂરીકૃતા વિગતાંવેન શ્રીમત્સુવિધિસંધેન તથેતિ
કરણપૂર્વકમુત્તમાંગે નિવેશિતા, સા ચૈવા-

(૧) ચઉમાસિ માંહે. એકઈ દ્વેત્રિ એક સામગ્રી *
રહઈ. વલી કોઈ બીજી તપ પ્રમુખનઈ કા(જિ)યે રહઈ, તઉ
મુખ વિહારીરા + કથન માંહિ રહઈ ૧

(૨) જીયઈ દ્વેત્રઈ જે સામગ્રી રહિવા આવઈ તિયઈ
દ્વેત્રઈ વસ્ત્ર કંબલાદિક વિહરઈ. સાધુનઈ પ્રત્યેકિ વેસ ૩ વિહરિવા,
સાધ્વીનઈ વેસ ૨, કદાચિતિ તિહાં ન મિલઈ તઉ જિહાં સામગ્રી
ન રહી હુઈ તિહાં વિહરઈ આસ્તા પૂર્વક ૨

(૩) પાંચે તિથ્યે વિગઈ નિષેધ સર્વદા, બ.લ ગ્લાનાદ
વિના, વિશેષ તપરા કરણહાર યથાશક્તિ રહઈ ૩

(૪) આષ્ટમી ચતુર્દશી સમર્થ સા સૌજન્યથી કરઈ
કદાચિ ન કરઈ તઉ આમિબલ નીવી કરઈ પાંચ શાહી કરઈ

(૫) લઘુ શિષ્ય વૃદ્ધ ગ્લાનરા કાર્ય ચોમાસીની અડાઈ
ન વિહરણા આહાર. ઉત્તર વારણા, પારણા, નિષિષ્ટ (ગ) આં

(૬) જિણુ દ્વેત્રિ નવઉ શિષ્યાદિક પ્રવાદ છપાઈ નઈ
પદીક * દીક્ષા દિયઈ, પરં ગણીશ + દીયઈ.

* સંધાડો + મુખ્ય-સંધાડાના

નવીન ગિણ્યનઈ ૧૨૫ કે.શ માંહિ પદ્મીક ન હુવઈ તઉ ગણિ
પિણુ વેષ પહિરાવઈ ૬

(૭) ગણીશ તપ પ્રમુખ નાંદિ ન કરઈ ૭

(૮) એકલ ઠાણુઈ વિહાર ન કરઈ । એકલઉ ક્ષેત્રિ પિણુ
ન રહઈ । સ્વચ્છન્દ પણુઈ એકલઉ રહઈ તે માંડલિ બાહર ૮

(૯) વાણારીસ ઉપાધ્યાય પદ્મીકે જે શિષ્ય દીખ્યૌ હુવઈ
તે પાખી ચોમાસઈ પર્યુષણા દિને વાંદતાં પહિલઉ દીખ્યઉ તે
ખડઉ, પછઈ દીખાણુઉ તે લઘુ । પછઈજિ શ્રીપૂજ્યાં તીરઈ બડી
દીખ્યા લિયઈ, તિહાં થકી બડ લહુડાઈ વ્રતપર્યાય ગિણુણુઉ
નામ પિણુ બડી દીક્ષાયઈ શ્રીપૂજ્ય દિયઈ । માંડલિરા તપ
ચહિલા વહઈ, ગિંહું ઉપધાનાતાઈ અર્ગલા નહીં । વહિ
સકઈ તે વહઈ ૯

(૧૦) શ્રીપૂજ્ય જિણુ દેસિ હુવઈ તિયઈ દેસમાંહે જે
શિષ્ય હુવઈ સાધુનઈ, તે પૂજ્ય પૂછાવી ચારિત્ર દિયઈ । કેશ
૪૦ માંહિ પૂછાવિવા । ઉપરાંત હુવઈ તઉ દીક્ષા દેતાં પૂછાવણુરા
વિશેષ કે નહિ । શ્રીપૂજ્યે દૂયા દેઈજ મેટ્યા છઈ, શ્રી.
બીકાનયરરા દેસ માંહિ પૂજ્ય હુવઈ તઉ ગિણી પ્રમુખ બીકાનેરર
દેશ માંહિ સાધુ શ્રીપૂજ્ય પૂછાવી દીખઈ ॥ ૧૦ ॥

જિયઈ તીરઈ દિક્ષા લીધી હુવઈ અનઈ
ન ચાલઈ અનઈ સંઘાડા બાહિર નીસરઈ,
છવાસી સાધુ શ્રીપૂજ્યરા આદેશ પાખઈ

ધ્યાય આદિ પદો વડે વિભૂષિત

પણુ-ઈશ = સમુદાય-(સંઘાડા)ના અધિપતિ, તે વસ્તુતઃ
જે ભગવતી

ગણિ' પદ લીધેલ હોય તે સમજવા.

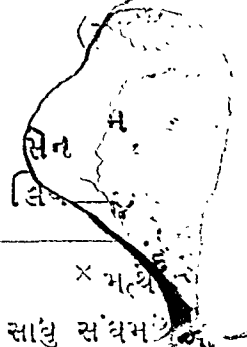
(૧૯) શેષ ડાલિ એકમ નગરી એકમ ઉપાશ્રયિ કદાચિ રહિવારા યોગ ન હુવઈ, તઉ પ્રભાતિ સઝાય એકઠા કરણા જૂએ જૂએ ઉપાહરઈ ઉપાશ્રયે નઉ. ૧૯

(૨૦) પડિકમણઉ વલિ માંડલિ સગલે જતિયે એકકઉ કરણઉ, એકણિ ઉપાસરઈ રહતાં જૂયક પડિકમણઉ જકે કરઈ, વિસુખ વિહારી, પદીકરા આદેશ લિયઈ કારણિ. ૨૦

(૨૧) પોસાલ-વાલા માહતમાx મોકલા તેહસઉ પરિચા ન(પરિચય) ન કરણા । માહતમા દ્રવ્ય લિંગીયાનઈ લણાવણા ન કરણા । કોઈ સુવિહિત માહતમા રૂઠા જાણિ લણાવઈ તઉ લણાવઉ । ઋષીશ્વર આપ માહતમા તીરઈ લણઈ તઉ સંઘની અનુમતિ લણઈ લણાવઈ. ૨૧

(૨૨) સાધ્વી એકમ જોત્રિ એક વરસ ઉપરાંત ન રહઈ. જિણઈ ઉપાશ્રયિ ચઉમાસી કીધી હુવઈ તિહાં ચઉમાસિનઈ પારણઈ જિ માસકદપ ળીજઈ થાનકિ રહઈ, પછઈ મૂલગઈ ઉપાશ્રયિ રહઈ, જિકા સામગ્રી રહઈ તે સાધ્વીની વસ્ત્ર પાત્રની ચિંતા કરઈ, અનઈ સાધ્વી પિણિ તેહના કથનમાંહે ચાલઈ ૨૨

(૨૩) શેષ કાલ હુંતી ચઉમાસીમાંહિ સાધુ સાધ્વીએ વિશેષ તપ ૨૩

કાલિક સાધુ નઈ પૂછા (છી?) વહિઈ. ૨૪
પણઈ કાગિ કીત પાત્રાદિક ન કરણા ૨૫
શેષ વધરાગિ આપણઈ લાવિ ચારિત્ર
પીહના મન હુવઈ તે તિહાં ચારિત્ર લિયઈ ।

x મતે જાને ક્રિયા ઉદ્ધાર સમયે શિથિલાગરી રહેવાના કારણે સાધુ સંઘમાં ૫ આવ્યાં હતાં.

સામાન્ય વર્તણૂક જે જાણી દીખણા પ્રતિજ્ઞાઓ હુવર્ષ તે તિથિજ નિમિત્ત દીક્ષા લિયઈ, જઈ ઠામિ ઠામિ સુખ ધાતઈ તઉ ન દીખણા.

(૨૭) જેહના માવિત્ર (માતા-પિતા) કાંઈ વાંછા કરઈ તે લઘુ છાત્રરાઈ સંઘનઈ કહિ દીક્ષા દેણી. સંઘઈ યથાયોગી ઉદમ કરણા. યતિયઈ જિમ ઉડ્ડા હુવઈ તિમ ન કરણા. ૨૭

(૨૮) સાધુ સાધ્વીનઈ જે પુસ્તક પાના જોઈયઈ તે ભિન્ન ભિન્ન શ્રાવનઈ ન કહણા, યથાયોગ્ય તે સંઘનઈ કહણા, શ્ર.સંઘઈ યથાયોગ્ય ચિંતા કરણી. ૨૮

(૨૯) ગચ્છમાંડી ઋષીશ્વરે માંહો માંહિ પઠન પાઠનરા. ઉદમ કરણા. ભણણહારે પિણિ વિનયપૂર્વક ભણિવા. ૨૯

(૩૦) કોઈ વર્તણૂકી નવઈ આવઈ તેહની પરીક્ષા કરઈ માસ ૨ સીમ. ૨ માસે ભલઈ જાણઈ તઉ દીખઈ. ૩૦

તથા ઋષીશ્વરાંસા સંઘાડા જિકઈ પોંસાલમાંહિ છઈ, તિયઈ જકે ચેલા દીધા છઈ, જિયાંરી જતી પાંતિ જાણિયઈ, જિયઈ ગામમાંહિ વસતા રહના, તિયાંરી સાગિ ભરઈ, સગઈ સણીજઈ અલગઈ દૂકડઈ (નિકટ વર્તી) દેખાડઈ સુ ઋષીશ્વરાંમાંહિ મન માનઈ તઉ, શ્રીપૂજ્યઈ આદેશિ આણીજઈ તથા પોંસાલ માંહિલા માહતમ સૌજન્યઈ ઉદરઈ તે સંઘાડાગઢ્ય ઘાલણા પરં જે ચેલા કે ઉડે પાંચ શાહી ફરઈ ન ઘાલણા, વાંસઈ અધોવ રિ ન રાખણી. વાંસ યોમાસીની અડઈ આવઈ તિણ વરસ ફડા રહઈ સંઘરા મનઈ પિણિ (ગ) માં તીરઈ આવઈ શ્રીપૂજ્યઈ માં ના પવાદ છપાઈસારી માંડિ માંડિ આવઈ, નવા જિયઈ ઋષીશ્વરાંમાંહિ તિણ પોસ માંહિલા યોગ્ય જાણી સંઘનઈ તે જોડા પછઈ

બંધ સંઘાડા પોસલમાંહિલા આવઈ, તઉંઈજ લઈણા
 શ્રીપૂજ્યાંન મન મનાવિનઈ। પરે તસિ ૧।૨ અધૂરઈ
 મન વઈણા યોગ્ય પદુઈજ લઈણા, શ્રીપૂજ્યરૂપ આદેશ।
 તથા સાધુ શ્રાવક ઘણા માંડિ બધસીનઈ ગ્રીત રાગ ન ગાવઈ,
 સલા માંડિનઈ। જઉ કોઈગણુતા હોય તે પ્રતિ હાલ સીખાવના

(પ્રત ૧ અમારા સંગ્રહમાં, તત્કાલીન (લિખિત))

શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ કૃત સમાચારી

એતલા જોલ દોલલા હુંતા સુ શ્રીજિનચન્દ્રસૂરિ ખીજે
ઉપાધ્યાયે વચનાચાર્યેએ ગીતાર્યે એકલા મિલીનધ શ્રી
ખીકાનેર મધ્યે થાખ્યા।

૧ શ્રીસ્થાપનાચાર્ય પડિલેહી જિણિ થાનિ માંડિએ તે
કામ પહિલા દષ્ટિસું જોઇ પૂજી માંડિયઇ, જઇ તિહાં કોઇ
જીવ જન્તુ હુમ્, તઉ રૂડા પરઠવીઇ ધરિયાવહિ પડિક મીયઇ,
અન્યથા ધરિયાવહી પડિકમણુ વિશેષ કોઇ નહીં।

૨ પાણી પારીયઇ તેહની વિગતી જઈ-અવડઠરા પચખાણુ
કીધા હુઈ તઉ સાંઝરી પડિલેહણુ પછઈ પારીયઇ। ખીજે
પોરસિ પ્રમુખ પચખાણુ કીધા હુઈ તો પહિલા પારીયઇ।

(૩) સ્થાપનાચાર્ય વિધિ પૂજ્યા હુઈ અનઇ સામાયકાદિક
ક્રિયા કીજઈ તઉ વારૂ। કદાચિ ન પૂજ્યા હુઈ અનઇ કો એક
આપ નીચઈ ભૂમિકા પૂજી કાજઈ ઉધરઇ સામાયકાદિક ક્રિયા
કરઇ પારઇ, તઉ પિણિ અસૂઝિવઉ ઠોઇ નહીં।

(૪) પછણુ પડિલેહણુની શુરે મુહપતિ પડિલેહી પછઈ,
ઉપધાન નંદિ પોસહુ ક્રિયા ન સૂછઈ।

(૫) પેઢિલી આડી હુઈ અનઇ શુરુ સ્થાપના પાગલિ
ક્રિયા કરઇ નહીં જોખ્ય ભૂમિકાઇ રહ્યાં અસૂરિત સૌજન્યથી નહીં।

(૬) જન્મ સૂતક હુએ ધરકા મનુષ્ય જોમાસીની અઠાલ
ન કરઇ, પડિકમણુનાં વિશેષ કોઇ નહીં। મુનિષ્ટ (ગ) માં
૧૩ દિન પૂજા ટાલઇ, મૂર ધાંધિયા હુઇ તે, પાવાદ છપાઈ રહેન
ઉદેવપૂજ પડિકમણુ (ભગુ રવા) ટાલઇ, ધરસા માંડિયા હુઈ
તે ૧૨ દિન પૂજા ન કરઈ। પડિકમણુ ભગુ રવા પડિકમણુ

हीन सइदखां जो बादशाहका कृपापात्र है, मालूम हो-चूं कि मेरा (बादशाहका) पूर्ण हृदय तमाम जनता य(त)था सारे जानदारों (जीवधारियों) के शांतिके लिये लगा है कि समस्त संसारके निवासी शांति और सुखके पालनमें रहें। इन दिनोंमें ईश्वरभक्त व ईश्वरके विषय मनन कर(ते)ने जिनचंद्रसूरि खरतर भट्टारकको मेरे मिलनेका सौभाग्य प्राप्त हुआ, उसकी ईश्वरभक्ति प्रगट हुई, मैंने उसको बादशाही मिहरवानीयोंसे पूर्ण कर दिया, उसने प्रार्थना की कि-इससे पहले ईश्वर-भक्त हीरविजयसूरि तपसाने (हजूरके) मिलनेका सौभाग्य प्राप्त किया था, उसने प्रार्थना की थी कि-हरसाल बारह दिन साम्राज्यमें जीववध न हो और किसी चिड़िया या मच्छीके पास न जाय (न सतावे)। उसकी प्रार्थना कृपाकी दृष्टिसे व जीव वचनेकी दृष्टिसे स्वीकार हुई थी, अब मैं भी आशा करता हूं कि-मेरे लिये (भी एक) सताह भरके लिये उसी तरहसे (बादशाहका) हुक्म हो जाय। इस लिये हमने पूर्ण दयासे हुक्म किया कि-आषाढ मासके शुक्ल पक्षमें सात दिन जीव वध न हो और न सतानेवाले (गैरमूजी) पशुओंको कोई न (?) सतावे, उसकी तफ्तील यह है-नवमी दसमी एकादशी द्वादशी त्रयोदशी चतुर्दशी और पूर्णमासी। वास्तवमें बात यह है कि-चूं कि आदमीके लिए ईश्वरने भिन्न भिन्न अच्छे पदार्थ दिए हैं, अतः उसे पशुओंको न सताना चाहिये और अपने पेटको पशुओंकी दूध से न भरे। कुछ हेतुवश प्राचीन समयके कुछ बुद्धिमत् पशुओंको चला दिया था। चाहिए कि जैसा उपर लिखा है, उस पर अमल करे, इसमें कमी न हो, और इसे पशुओंके रूपमें परिणत करनेमें बहुत सहनशीलतासे काम ले।

उपर लिखी तारीखको लिखा गया।

अब नजल व वाक्यानवीस इब्राहिमवेग।

(૧) ઉડીસા ઔર ઉડીસાકી સવ સરકારેં (માંત)

જિહંતાવાદ	ઘિલજીયાવાદ
મારો (માદો) હા	સરીકાવાદ
તારીકાવાદ	સાસા ગાંવ
ગોરીયા	સારકામ
કફદા	સલીમાવાદ
કીચર	સ(સિ)લસલ
વલાદ (ટાંડા)	ફતેહાવાદ
તાજપુર	મૂરાઘાટ
હસનગાંવ	મહમૂદાવાદ
	મદારક

(૨) ફરમાન વયાજી વ મોહર 'અલ્લાહ અકવર' અસકારાર ૪,
સહરયૂર માહ મહર આલહી સન્ ૩૭ આંકિ જાગીરદારાન કરોરી-
યાન ઓ મુત્સદ્દિયાન સૂવે અવધ વિદાનંદ,

અવધ	વહરાઈચ
ઘૈરાવાદ	ગોરલપુર
લલ્લનડ	

(કટા હુઆ ઉપરકા ભાગ નહીં મિલા)

દેહલી	સરહિંદ
વદાયું	સંવલ
હિસાર-ફીરોજા(વાદ)	સહારનપુર
રિવાડી	

ખરતર આચાર્ય ગચ્છીય યતિ શ્રીપૂનમચંદ્રજીના સૌજન્યથી હમણાંજ
(હિંદી સંસ્કરણના પ્રકાશન સમયેજ) અમને પાંચ શાહી ફરમાનોની
નકલો મળી છે. જેમાં ત્રણ ફરમાનતો આપાઠ ચોમાસીની અઠાહીની
અમારીના છે. મુળતાન સૂળાનો એક ફરમાન પરિગિષ્ટ (ગ) ચાં તેનો
બીજો તથા મૂળ ઉર્દુ લાપા અને તેનો ગુજરાતી અનુવાદ છપાઈ ગયેલ છે.
આ ત્રણ ફરમાનો પૈકી અનુક્રમે સૂળા ઉડીસા, અવધ અને દિલ્હીના
છે. આ પછીનો એક ફરમાન ધર્મસાગર કૃત 'પ્રવચન પરીક્ષા' સંબંધી છે
જે આગળ દેવામાં આવશે.

શાહી ફરમાન નં. ૨

(નકલ પાતસાઈ પરવાનેરી, ઇળ ઠિકાળે નવમોહરરી છાપ)

॥ શ્રી ॥

સેત્રુંજા પર દેહરા અરુ કિલ્લા હૈ સો તમામ જૈન મારગકે યાત્રાકા જગા હૈ, અરુ ભા(નુ ચંદ્ર)ળ ક્ષેત્ર (?) સેવડ મના કરતા હૈ અરુ કિલ્લામેં દેહરા મત કરો । પહિલા વખતમેં ભરત ચક્રવર્તિને પા(હા)ડ પર કિલ્લા અરુ દેહરા વનાયા । દૂસરી વખત સગર ચક્રવર્તિ 'સોમદેવ (જિતશત્રુ)' કે બેટેને પા(હા)ડ પર દેહરા વનાયા । તીસરે વખત રાજા જુધિષ્ઠિર પાંડવને પા(હા)ડ પર દેહરા વનાયા । ચોથા વખત વિક્રમાદિત્યકે ઇકસો આઠ સનમેં જાવડ વનીયેને દેહરા વનાયા પાંચવા વખત ૧૨૧૩ સનમેં મેહતા બાહડદે જયસિંહ દેવકે ચાકરને પા(હા)ડ પર દેહરા વનાયા । છઠા વખત અલ્લાઉદ્દીનકે વખતમેં ૧૩૦૦ (૧૩૭૧ ?) સનમેં સમર વનીયેને ઇક મૂરત નવી વનવાઈ ઔર જુને દેહરેમેં રચી । સાતવેં § વખત

§ આ ફરમાનની નકલમાં જે સાત ઉદ્ધારોનો ઉલ્લેખ છે તેનું વર્ણન કવિ લાવણ્ય સમય કૃત 'શત્રુંજય ઉદ્ધાર' સ્તવનમાં આ પ્રમાણે છે-

“ઉદ્ધાર પહિલડ ભરત કેરુ, બીજડ સગરુ સુહાવણ ।

ત્રીજડ તિ પાંડવ રાય જુધિષ્ઠિર, પુહવી પ્રગટ કરાવણ ॥

ચઠથડ તિ જાવડ અનઈ બાહડ, કરાવ્યું જગ જાણીયઈ ।

ઉદ્ધાર છઠો શાહ સમરા, તળડ વલિય વલાણીયઈ ॥”

(શ્રી વિદ્યા વિજયજી સંપાદિત 'પ્રાચીન તીર્થમાલા સંગ્રહ')

આ તીર્થમાલામાં ઉપરોક્ત છ ઉદ્ધારોના વર્ણન પછી સાતમો ઉદ્ધાર જે કરમાશાહ ડોસીએ સં. ૧૫૮૭ માં કરાવ્યો તેનો વર્ણન છે. અને બાવડશાહનો ઉદ્ધાર ચોથો હોવાનો કવિ 'દેપાલ' કૃત 'બાવડ-લાવડ રાસ'થી પણ સિદ્ધ થાય છે, જેમ કે-

“જાવડ પ્રાગ્ વંશ સિળગાર, સોરઠિડ સહજિઈ સુવિચાર ।

જેહનડ શૈત્રુંજિ ચઠથુ ઉધાર, તસુ ગુણ પુહવી ન લામઈ પાર ॥ ૧૦૮ ॥

(ઉક્ત રાસની નકલ અમારા સંગ્રહમાં છે)

જય સોમજી કૃત 'કર્મ ચંદ્ર મંત્રિ વંશ પ્રબંધમાં પણ કહે છે-

वहादुर(शाह) गुजरातीके अमलमें १५५७ सनमें करमान डौसीने जो चंपान (?) पूनमीये गच्छका था, उसने जुने देहरेका मरम्मत करवाया और जुरा जुरा मूरतां तुटेली थी सो भंडार कीवी नवी मूरत जुने देहरामें थापना कीवी। आठवीं वखत १५९१ सनमें मजादेहखान गुजरातीने देहरेकुं तोडा, कितनीक मूरतां तोडी, पीछे करमान डौसीने जेपुरसुं आयकर देहराकुं मूरतांको मरम्मत किया। १५९२ सनमें राजकाज युक्त हुमायुं बादशाह गुजरातमें आये, १५९३ सनमें वाहादुर गुजरातीकुं फिरंगीयोंने मारा, सुलतान महंमद पातस्या हुआ अरु इस महंमदके अमलमें आधा वरसतक सोरठ (देश)के मुलकमें दंगा रह्या, उस पीछे एक हजार पांचसो च्यार (में) सेबुंजा मजाहीदखानकुं जागीरीमें मिला। उस पीछे अंचलगच्छके जसवंत पसारी बहुत आता जाता मजाहीदखानका जागीरीमें, उस(ने) अपने साहिवकुं वीनति किया, फागुण सुदि ३ सुकरवारके दिन अमारत शुरु करी, एक बडा देवल बनाया ३५ छोटे बनाए, अरु खरतर गच्छके बनियाने २२ देहरा बनाया अरु किल्लामें अंवार(त)थ(?)भी कराया। कर(?) कड)वामतीके गच्छके बनियेने किल्लेके दरभ्यान अंवारत (इमारत) करके २ देहरे बनाए। पायचंद गच्छके बनियेने किल्लेमें अंवारत करके देहरा ३ बनाया। अंचलगच्छके बनियेने वोहट अ(रु)स? ववरुवालने ३ वरस तलक किल्लामें अंवारत किया, बडे देहरे ३ (तीन) बनाए और छोटे ९ बनाए। इलाहीके आठमें सनमें राजकाज युक्त पातशाहके १३ सनमें पदमो (?)डौसी अरु हुमान मोहते ओसवाल खरतरान् गच्छके थे. उन हीने अंवारत करके ५ वरस तक टूटे हुए देहराकी मरम्मत करवाई। रामजी तयाने किल्लामें देहरा बनाया। इलाहीके १९ सनमें गुजरातके मुलकमें काल पड्या. ४ (चार) वरस तलक सेबुंजा उजड रहा। उस पीछे इलाहीके २२ सनमें.....आवादान हुआ अरु अलाहीके २५ सनमें तपागच्छके जसू बनियेने देहरा बनाया। फते इलाहीके ३० सनमें खरतरानके सीस मेहता सारंग. लाहोरमें पातस्याहके कदंबोसे हुआथा, उसने रायणके..... आठके नीचे ४ (चार) बडे देवल किल्लेमें करवाये। अलाहीके ३६ सनमें सहरपूर महिनेमें पातसाने गिरनार सेबुंजा और पाली-ताणके देहरे संपूर्ण कृपासे महता कर्मचंदको कृपादान किया और

इस वाव(त)में फरमान मुहरवाला कर दिया। अब करमान मेहताने भलमणसाइ करके जैन मारगके तमाम गच्छके लोगोंकुं सव देहरे दे डाले, इस वास्ते के मुझे तो पातसाने कृपाकर दिए, हमें सेत्रुंजाके सव देहरे त(माम)वाव (?) जैन मारगके टोलाके, मुझे एकलाकुं राखणे लायक नहीं। अरु तेहुत्तर वरस हुवेके छोटे तपा गच्छने हीरविजयसूर तपाके गच्छकुं अपनेसे जुदा किया, अरु हीरविजयसूरके चेले भाणचंदकुं पूछणा चाहिये के-आदिनाथके देहरा अरु किल्ला ७३ वर्ष पहले तुमारा था के ७३ वरस पीछे तुमारा हुवा? अगर भाणचंद केहवे-७३ वरस पहला किसान (?) हमारा था तो छोटे तपागच्छका लिखा हुआ तको (?) किससे हीरविजे-सूरका गच्छ जुदा हुआ?, लिखा अपने हाथमें है के-सतरुंजा अरु आदिनाथका देहरा किल्ला तमाम जैन मारगका है, अगर कोई दावा-हरकत करे सो झूठा, अगर कोई तपामतके कहते हैं सेत्रुंजा हमारा है सो विचार तजवीज करेगा। सेत्रुंजा तमाम जैन मारगका है, कृपादान परवाना 'कर्मचंद'का है*।

* મૂળ ફરમાનનો આ અનુવાદ ખીકાનેરના મોટા ઉપાશ્રયમાં બૃહદ્ જ્ઞાન લંકાર સ્થિત ૧૯ મી સદીમાં લખાયેલ એક પાનાની જેવીની તેવી નકલ કરીને અહિં પ્રકાશિત કરેલ છે. અનુવાદ કરનારની અસાવધાનીના અંગે કેટલીક ભૂલો અનુવાદમાં રહી ગયેલ જણાય છે.

આ ફરમાનમાં તીર્થાધિરાજ શ્રીશત્રુંજય સંબંધી ઘણી મહત્વની વાતો જાણવા મળે છે, ગિરનાર શત્રુંજય અને પાલીતાણા (શહેર) ના દેવાલયોની સુરક્ષા નિમિત્તે સમ્રાટે મંત્રીશ્વર કર્મચંદ્રજીને આર્ધીન કરવા સાથે તેના ફરમાન લખી આપવાનું, શત્રુંજય તીર્થના કિલ્લામાં નવીન દેવાલય બનાવવા ભાનુચંદ્રજીએ નિષેધ કરવાનો ઉલ્લેખ છે.

શત્રુંજય તીર્થ પર નવીન મંદિર બનાવવા બાબતમાં ખરતર ગચ્છ અને તપા ગચ્છત્રાણાઓને. ઝઘડો થવાનો ભાનુચંદ્ર ચરિત્રના પરિશિષ્ટમાં છપા-એલ (નં. ૪) પ્રશસ્તિ આદિથી પણ જાણવા મળે છે. તે ઝગડાની ઉપશાંતિ નિમિત્તેજ આ ફરમાન જાહેર કરવામાં આવ્યો હોય એમ જણાય છે. આ બાબતનો વિશેષ વિચાર મૂળ ફરમાન મલ્યેથી કરી શકાશે.

પ્રાચીન પત્રોની નકલ જેમની તેમજ કરીને પ્રકાશિત કરવામાં અમોએ પૂરેપૂરી સાવધાની રાખી છે. જે પ્રતિ અશુદ્ધ મળી છે, તે પણ પાઠકોને મૂળ વસ્તુના દર્શન તે ઝોજ થઈ શકે. એટલે પ્રાય: તે રૂપેજ પ્રકાશિત કરેલ છે.

(उपरोक्त शाहि इरमान भीलनी भील नऊल ग्या प्रभाणे भणे छे)

भडोर

अल्लाहो अकबर

बादशाह अकबर । याददास्त देहरे और किल्ले सतरंजा पहाड पर बाकै है, और तमाम जैन धर्मीयों (पंथों) के पूजनेकी जगह (तीर्थस्थान) है, उनकी हकीकत—

इस जमानेमें भाणचंद सेवडा ममानिअत (मना) करता है कि-इस किलेके अंदर देहरा मत बनाओ ।

१ पहेली मर्तवा भरत चकरवरत वल्द आदिनाथने सतरंजा पहाड पर किला और देहरा बनवाया ।

२ दूसरी मर्तवा एक मुद्दत (बहुत समय) के बाद सगर चकरवरत वल्द सुमेर (?) (जितशत्रु) ने पहाड पर देहरा दुरस्त करवाया ।

३ तीसरी मर्तवा राजा दुस्तर (जुधिस्टर) पांडवने पहाड पर देहरा बनवाया ।

४ चौथी मर्तवा सम्मत् १०८ जो विक्रमी है, जावड वनियेने देहरा बनवाया ।

५ पांचवी मर्तवा सम्मत् १२१३ में महता माहर (बाहड) देव, जो कि राजा जयसिंह का मुलजिम (अधिकारी) था, देहरा बनवाया ।

६ छठी मर्तवे सुलतान अल्लावदीन के जमाने (सम्मत् १३०१ [१३७१]) में समरा वनियेने एक नई मूरत बनवाकर पुराने मंदिरकी हिफाजत (जीर्णोद्धार कराके उसीमें स्थापित) की ।

७ सातवीं मर्तवा बहादुरशाह गुजरातीके जमानेमें १५ (८७) ७८ में करमा डोसी, जो कि जैन गिरोह (पूनमीये गच्छ) का चेला (भक्त) था, ने इसी तरह पुराने देहरे की मरम्मत कराके एक पुरानी मूर्ति अमुक (ऐरक) समिताके द्वारा तयार कराके (तोड़ दी गई, मूर्ति की मरम्मत कराके) इसी देहरे में रखी ।

८ आठवीं मर्तवा १५९१ में मजाहिदखां गुजरातीने इस देहरे को तोड़ डाला, फिर इसी सम्मतमें कर्मा डोसीने चितोड़ (जैपुर-जेसहोर?) से आकर देहरे और मूरत को दुरस्त कराई।

९ नवीं मर्तवा बादशाह हुमायु (अकबर) गुजरात में तशरीफ लाये, सं. १५२३ में बहादुर गुजराती को फिरंगीयोंने मार डाला, सुलतान महमूद बादशाह हांगया, महमूदके जमाने में ११ साल तक मुल्क सोरठमें बेअमनी रही (उन फिरंगीयोंने बड़ा खलल मचाया)।

(सं.) १५०(६)४ में सतरंजा मजाहिदखांको जागीरमें दिया गया, जसवंत गंधी (खुशबू बेचनेवाला) जो कि अंचल गच्छका था, और मजाहिदखांके दरवारमें बहुत दखल (असर) रखता था, उसने मजाहिदखांसे अर्ज करके उसी सं. (१५०(६)४) में फागुन सुदी ३ जुम्मे (शुक्रवार) की रात को किलेमें तामीर (बनाना) शुरू किया, एक बड़ा देहरा और ३५ छोटे देहरे बनाये। किरतरान (खरतर) पंथीके चेलोंने उसी किलेमें (दो मंजील इमारतें) २२ देहरे बनवाये। कडवामतीके चेलोंने उसी किलेमें २ देहरे (दो मंजील इमारतें) बनवाये। पास गच्छके चेलोंने ३ देहरे बनवाये। चौहत और वीरपाल बनीयेने जो कि अंचलिया गिरोहका मुरीद था, (उसने) इमारतें बनाकर काम तीन सालतक जारी रखा, तीन बड़े देहरे और ९ छोटे देहरे बनवाये।

अकबर बादशाहके ८ वें सन्से १३ तक पदमसी डोसी और हु [भी]मा महेता ओसवाल जो कि-खरतर गिरोहका मुरीद था-उसने ५ साल तक तमाम तूटे हुए देहरों की मरम्मत कराई।

रामजी तपाने एक देहरा उसी किलेमें बनाया।

इलाहि १९ वें सनमें गुजरातके मुल्कमें कहत (अकाल) पड़ा इसी वजहसे सतरंजा ४ सालतक गैर आबाद (विरान) पड़ा रहा। (२२ इलाहिमें) फिर आबाद हुआ।

२५ इलाहिमें तपागच्छी जसू वनीयेने उसी पहाड पर किलेमें
१ देहरा बनवाया ।

सन् ३० (३५-७) इलाहि में खरतर महेता सारंग दास जो कि
एलोर (?) के जगहपर बादशाहके दरवारमें मिलाथा, खिरनी
(रायण) के दरख्तके नीचे बडे देहरेके पीछे उसी किलेमें ४
दरवाजेवाला मंदिर बनवाया ।

सन् ३६ सहरयूर इलाहि-अकवरीमें गिरनार-सतरंजा और
पालीताने के सब देहरोंकी पूरी आज्ञादी महेता कर्मचंदको
वस दिये, और अकवरी मुहरी फरमान दिया गया था । उसी
महेताने पूजारीयोंके खरचको छोड दिया इस हैसीयतसे कि-उन
पर बन्दगाने हजरत इवादतने महरवानी कीथी (देवरोंका खरच
अकबरसे दिलवाया) । लेकिन सतरंजाके तमाम देहरोंपर जो जैन
पंथीयों के कब्जेमें है, दखल देना जायज (योग्य) नहीं ।

मुद्दत तेहत्तर सालका जमाना हुवा कि छोटे तपापंथीयों ने
श्रीहीरविजय सूरिके बडे तपापंथीयोंको अपनेसे जायज (अलग)
करदिया, चुनाचे अब भाण (निहाल) चंद सेवडा. चेला श्रीहीर-
विजयसूरिसे दरियाफ्त करना चाहिये कि-देहरे आदि नाथ और
वह (उतरावनका) किला बगेरह तिहत्तर साल पहलेसे तुम्हारे
कब्जेमें है ? या तिहत्तर सालके बादसे ? । अगर भान (निहाल)
चंद यह कहे कि-७३ साल पहले से देहरा व किला हमारी मिल-
कियतमें है तो छोटे तपापंथीयोंकी तहरीर के तायफेमें हीरविजय
सूरिके पंथी उससे अलग होगये हैं ।

शत्रुंजय देहरा आदिनाथ और किला उतरावनका तमाम जैन
पंथीयोको मिला हुआ है, अगर कोई दावा करे तो झूठा है ।
और अगर भानचंद यह कहे कि-७३ साल के बादसे किला और
देहरा हमारे कब्जे में है, इस विषयमें तजवीज की जायगी कि
किला और देहरा कब बनवाया गयाथा ? और वह (भानचंद)
यह भी बतावे कि तुम्हारे चेलेका क्या नाम है ? और इस
पहले कोई इमारतथी या नहीं ? ।

य. प्र. भा. श्रीजिनमंदसूरिछने
 जेभपुरनरेस श्रीभूरिशिष्यछने आपन परवानो

श्रीकृष्ण

श्रीपरमेस्वरी लक्ष्मी

स्वस्ति श्रीमहाराजाधिराज महाराजा श्रीसूरिज सिंहजी
 कुं० श्रीगजसिंघजी वचनान् युगप्रधान श्रीजिन चंद्र सूरिजीनुं
 मया करे दुवो दियो जु श्रीजोधनेर सोइत सिवाण मेउते जैतारण
 आसोपरै देस, माहरी धरती छै ततरी माहि बाजां बजावौ झालर
 दमांमा बाजा मात्र बजावतां कोई मने करै सु गुनहंगार होली
 मागश (मिंगसर) वदि ९ संवत १६६४ दुवै श्रीमुख । प्र. । भाटी
 गोईद दासजी । पा । जोधनेर ।

औ मूल परवानो उ. श्रीसरूपचंदजी गणि पासहै श्रीजोधपुरमें,
 तिकैरी आ नकल छै ।

(पत्र १ अंगारा संग्रहभां छे.)

परिशिष्ट (ध)

सांवत्सरिक क्षमापना पत्र

सकलविमलशाश्वतस्वस्तिमज्ज्योतिरुद्योतितं सर्वसूर्यादिमंत्रेषु
 तंत्रेषु सर्वत्र भूर्यादिपत्रेषु यंत्रेषु विद्यापवित्रितेषु मिथ्यात्व-
 बलीलवित्रेषु दत्तात्मभक्तापत्रेषु संसिद्धिसत्रेषु मित्रेषु लिङ्गा
 विचित्रेषु वा (च्यं)यं (?), पुनर्यं च वालाः पतद्रकलाला, लसत्कंड-
 पीठेषु मुक्तादिमाला, अनालिष्टसंसारमायादिजंवालजालाः सुभालाः
 सुबुद्ध्या विशालाः समात्मीयनालग्रणालाः करालखिकालाः सदा
 सन्मुदा मातृकायां पठंतीह पूर्वं, तथात्र (?) रक्षणे धातुरूपस्वरूपं,
 नतानेकभूषं, सदान्नायपानीयकूपं, सदाप्यव्ययं न व्ययं सन्मनोहारि
 सर्वत्र विस्तारि मिथ्यात्वसंहारि सभ्यत्तत्रसंस्कारि दुर्बुद्धिनिवारि
 सहुद्धिसंचारि निर्वाणनिर्द्धारि, तीर्थेशयामेव शीर्षं प्रचंडेन दंडेन
 संग्रोहसत्कीर्त्तिं पिंडेन दीप्तेः कण्डेन नित्यं अण्डेन युक्तं तदूर्ध्वं
 महेंद्रध्वजेनापि कुंभेन सर्वेर्विलंभेन संशोभितं वर्गमेकं, पुनः पद्म-
 नाभो विरंचिर्बुधांकश्च केचत्रयं यत्र नित्यं मिलिःवा स्थितं वक्रधारं
 कृपाणं तथा लोहगोलं यको दानवो मानवो व्यंतरः कितरो राक्षसो
 यक्षवेतालवैमानिकप्रेतगंधर्वविद्याधरक्षेत्रपालादिदिग्भूषालभूतत्रजे
 भास्करो भासुरश्चंद्रमा मंगुलो मंगलः सोमपुत्रो (?त्रः) पवित्र-
 स्तया सन्नगीःपतिर्भार्गवो नीलवासास्तया संहिकेयस्त्रिंशो जीवो(?)
 ग्रहो दुर्ग्रहो या च नक्षत्रमाला विशाला, तथा शाकिनी डाकिनी
 नाकिनी सुंदरी मन्त्रिणी तंत्रिणी यंत्रिणी दुष्टनारी, तथा केशरी
 चित्रकाः कुंजरो वेशरः सैरमेयस्तुंगो विरंगः कुरंगो महांगो भुजंग-
 स्तयाऽन्योऽपि जीवो महादुष्टबुद्धिः सदाऽऽत्माकमेकाग्रचित्तानुशं
 भक्तिभाजां सुराजां विरूपं विद्यास्यग्रहो तं वयं मारयिष्याम एतद्
 वयस्य प्रहारैरितीवात्र हेतोर्दधानं [अई], तथा सर्ववर्गेषु सुखं
 सुखं सुकृतं सुलक्षं सुयत्नं सुदत्तं सुवत्तं विरिंचयात्ममातेऽलोऽश-
 दिवर्षानिधायकं नायकं त्रायकं दायकं संविभाव्येति सभ्यत्तत्रयं
 सुखं लयगं वराकः धियोर्वीर्यकं संत्रितः, सोऽपि सत्त्वाधिकं

कचिन्मत्तमातंगघंटानिनादं, कचिद्वाजिहेपारवैर्लग्नादं ॥
 कचिद्रम्यहर्भ्यैर्जितस्वर्विमानं, कचिच्चारुचैत्यावलीभ्राजमानं ।
 कचित्साधुसाध्वीकृताध्यायघोषं, कचित्कामुकाविष्कृतप्रेमपोषं ॥
 कचित्कृतविस्फारशृंगारवेपं, कचिद्विव्यनव्यांगनारूपरे(षं)खं ।
 कचित्तीरसांयात्रिकोत्तीर्णपण्यं, कचिद्धारिमध्यभ्रमन्नौवरेण्यं ॥
 कचित्स्वर्णपीठोपविष्टक्षमेशं, कचित्साधुभिर्दीयमानोपदेशं ।
 कचित्सूरिमंत्रस्मृतौ लीनबुद्धं, कचिद्राजसंसद्भवन्मल्लयुद्धं ॥
 कचित्स्तंभनाधीशचैत्यप्रधानं, कचित्सद्गुरुस्तूपरूपप्रदानं । ततः-
 किं बहूक्त्या (समृद्ध्या) सुवृद्ध्या, सुताशीरपुर्याः सदक्षं सुवृक्षं ॥
 पुरं स्तंभतीर्थं सुतीर्थं च ।

तस्मिंस्तथोक्ते शवंशांशुजोद्बोधने भास्करा रेहडीये कुले गाढराढा-
 धराः, श्रीमदुद्बोहरत्नानि, सल्लक्षणज्ञानविज्ञानचातुर्यविद्याचणाः
 शीलभास्वच्छ्रियादेविमातुः प्रलब्धावताराः, कलाकेलिरूपरेखाति-
 सारा, लसत्पंचधात्रीभृशं पाल्यमाना, द्विसप्तप्रमाः सज्ज्वला
 सत्कलामंडिताः, पंडिताः, सर्वदक्षाः पुनर्लब्धलक्षाः, विनीताः
 सुगीताः सुमित्राः पवित्राः सुलावण्यवाणीसुधारंजितानेकलोकाः
 सरोकाः सुदाक्षिण्यनैपुण्या जाग्रत्प्रतापा विपापा, गुरोर्जनमाणिक्य-
 सूरैः सकाशाच्छ्रुतासारकांतारकाराविचाराः समुत्पन्नवैराग्यरंगत्त-
 रंगाः सरंगा गृहीतव्रताः सुव्रता गुप्तिगुप्ताः समित्याभियुक्ताः
 प्रमुक्ताः सुभुक्ताः श्रुतोक्तास्तपस्तेजसा दीप्यमानाः समानाः
 सुगानाः सुतानाः सुदानाः सुयानास्ततो जेसलान्मेरुदुर्गे सुवर्गे
 सुसर्गे गुरुप्रदत्तपट्टाधिकारास्ततो विक्रमे सत्क्रियाः श्रीफलवर्ध्या
 महामंत्रशक्त्या प्रभोर्मंदिरे तालकोद्घाटकाः शात्रवोच्चाटका दिह्ली-
 पुर्या पुनर्योगिनीसाधकाः सूरिमंत्रस्फुटान्नायसंसाधकाः, गुर्जरे-
 ऽजर्जरे या तपोटैस्तपोटैः कृता गालिनिदामयीपुस्तिका तद्विवादेपु
 सवेव संप्रातजाग्रजयश्रीप्रवादाः, पुनर्यद्गुणाकर्णनाकृष्टसंहृष्ट-
 दृष्टसाहिना मानसन्मानपूर्वं समाकारिता लाभपुर्या, यकैः साहिछप्पा-
 प्रयोगेण अंगे कालिंगे सुवंगे प्रयागे सुयागे सुहृटे, पुनश्चित्रकूटे त्रिकूटे
 किराटे वराटे च लाटे च नाटे, पुनर्मंदपाटे तथा नाहले डाहले

जंगले सिंधुसोवीरकश्मीरजालंधरे गुर्जरे मालवे दक्षिणे काविले
 पूर्वापंचावदेशेष्वमारिर्भूशं पालयांचक्रिरे, प्रापि यौगप्रधानं पदं,
 स्तंभतीर्थोदधौ दापितं सर्वमीनाभयं, यैः पंचकूलंकपासंगमे
 साधिताः सूरिमंत्रेण पंचापि पीरा महाभाग्यवैराग्यवंतः सदा
 जैनचंद्राः मुनींद्राः सुभट्टारकाः ॥ ९९९ ॥

प्रवरषिदुररत्ननिध्याह्वयाः श्रीउपाध्यायविद्वज्जेंद्रा जयादि-
 प्रमोदाः भिया सुंदराः सुंदरा रत्नतः सुंदरा धर्मतः सिंधुरा हर्षतो
 यल्लभाः साधुतो वल्लभाः प्राज्ञपुण्यप्रधानाः पुनः स्वर्णलाभास्तथा
 तृजीवपिमीमाभिधानास्तथेत्यादि सत्साधुसाध्वीद्विरेफत्र(जैः)
 पाः(१) सेवितां द्विद्वयांभोजराजी मनोहारिणस्तांस्तथा मालकोट्टात्त-
 ग्रामेपिनीतश्च शिष्याणुसिद्धांतचादगणिर्हर्षतो नंदनो रत्नलाभो
 मुनिर्वर्ममानो मेघरेपाभिधानौ तथा राजसी खीमसी ईश्वरो गंग-
 रासो गणादिः पतिर्ज्यैष्ठ्यनामा मुनिः सुंदरो मेघजीत्यादि यत्याश्रितः
 पार्श्विकेयाभिमित्यद्रुतावर्चवत्या प्रणत्या च विज्ञप्तिमेवं चंचरीकर्त्तं,
 पार्श्वि निःश्रेयसश्रेणिरभ्रातसत्पूज्यराजक्रमांभोजमंदारसाप्रसा-
 दात्, तथा पत्तनाच्छ्रीगुरुणामिहादेशरत्नं गृहीत्वा विहृत्यानुस-
 तावयोगेन सायं वरात्काणके पार्श्वनायं च जूत्कृत्य वैशाखमासे
 द्वितीये तवभ्यद्वि सांडवरं सन्मुद्रुत्तंऽहमत्राजगामाशु, संघोऽपि
 सर्वो भवकान्तः प्रापितो धर्मेलाभं जहर्ष प्रकये । ततः प्रातस्तथाय
 संपाप्रतः श्रीविपाकधुने वाच्यमाने पुनर्हर्षनंदं सुनर्मन्त्रनाम्नः
 एतावान्द्रादिकृष्णाद्विपदाभियाने तपस्यद्रुते वाह्यमाने प्रति-
 पादिसानापिकाऽहत्पदाचादित्स्वनेकार्ये विदोषेण सद्भव्यदगे दुर-
 र्मेयनाये विनेयस्य सत्सतमाने पुनः पाठ्यमाने सति श्रीमन्त्र-
 पण्डिताजः समानाद्यदोत्यधं रंगद्विवेकातिरंकेण सन्निविष्टं
 समस्त नास्तकनीयः सन.....न चउमेगालां समानतः सन्त-
 पन्तः समस्तं अनायासंतिपूर्वं स्फुटं कल्पमुत्तं प्रकृतं समस्तं
 समं निजायां मुदा नंदिगयां स्फुटं चंदिगयां समस्तं स्फुटं
 सितस्फुटं सुंदरां देवगुणादिगोवादिगानैः सुंदरां स्फुटं
 सितस्फुटं सितस्फुटं सितस्फुटं सितस्फुटं सितस्फुटं
 सितस्फुटं सितस्फुटं सितस्फुटं सितस्फुटं सितस्फुटं

સ્ફુરત્પંચશાખાંબુજે સ્થાપયિત્વા મહાપંચશબ્દાદિ વાજિત્રનિર્ઘોષ-
પોષં ત્રિકે ચત્વરે રાજમાર્ગે ચતુષ્કે ભૃશં શ્રામયિત્વા મદીયે શયાં-
ભોજયુગ્મે પ્રદત્તં, તતઃ સંઘવાચા મયા વાચિતં બ્રહ્મગુપ્તિપ્રમાણાભિ-
રામાભિર્વરં વાચનાભિઃ પ્રભાવાભિરમ્યાભિરાનંદતઃ, પુસ્તકગ્રાહિણૈ-
વાક્ષિવેદશ્રુતીનામિહાંતર્વહિસ્તાચ્ચ સમ્યગ્દશાં પૌષધાગ્રાહિણાં
પુંસાં કસત્કુંડલાકારપકાન્નસન્મોદકૈઃ પારણા भीमसंसारकांतार-
भीवारणाऽदायि दानं घनं दत्तमाशीलि शीलं तपस्तप्तमष्टाह्निकापक्ष-
मुख्यं, पुनर्भावनाभावितेत्यादिसद्धर्मरीत्या समाराधितं श्रीमहा-
पर्वसर्वं, कृतार्थं कृतं मानवं जन्म एतत् । पुनस्तातपादैरपि स्वीयपर्व-
स्वरूपं निरूप्यं । महामंत्रिराङ्ग भागचंद्रः सदारंगजी भाणजी राघवो
वेणिदासोऽपि वाघा च वीरम्मदे सामलो राजसी ईश्वरो मंत्रि हम्मीर
खंगारसत्कादि भोजू अमीपाल तेजा समू उग्रमुख्यः पुरांतश्च मेहा-
जलः सिद्धराजश्च रेषा सुरत्राण सद्दीरपाला नृपालस्तथा राजमल्लोपि
पीथादिकः सर्वसंघः सदा वंदते पूज्यपादान् महादंडकः ॥ ९९९ ॥
श्री. श्री. श्री.

આચાર્ય શ્રીજિનસિંહસૂરિજીએ વા૦ યશઃ કુશલ ગણિને આપેલ

આદેશપત્ર

સ્વસ્તિ શ્રી । શ્રીવેન્નાતટાત્ શ્રીજિનસિંહસૂરયઃ સપરિકરાઃ ।
સર્વગુણસુંદરાન્ વાચનાચાર્યયશઃકુશલગણિવરાન્ સપરિકરાન્
સાદરમનુનમ્યાદિશંતિ. શ્રેયોઽત્રાતપ્રસત્તેઃ ।

તથા હિવળોકઝ તુહાંનંદ લાહોરના આદેશ છડ્. મલિ પરડ રહેજ્યો,
શ્રાવક-શ્રાવિકાના જિમ ઘળા ભાવ વઘડ્ તિમ કરેજ્યો, તુહે પિળ
ડાહા છઝ, સર્વ વાતના જાળ છઝ, જિમ ગચ્છની ઘળી શોભા વઘડ્
તિમ કરેજ્યો, શ્રાવક-શ્રાવિકા સમસ્તનંદ નામ લેડ્ ધર્મલાભ કહેજો ।
વા૦ રાજસમુદ્રગણિઃ સાદરં પ્રણમતિ. મગસિરસુદિ ૧૧ દિને ।

(પત્રના મુખ પૃષ્ઠપર લખેલ છે કે)

મદ્દારકશ્રીજિનસિંહસૂરિભિઃ ૨ વા૦ યશઃ કુશલ ગણીનાં ।

મૂળ પત્ર અમારા સંગ્રહમાં છે.

હારપુંજસ્થાપક, પદસંપદનુત્તરસુધામધુમધુરતરવચનરચનાSS-
વર્જિતાતર્જિતાજ્ઞવિજ્ઞશ્રીસલેમસુરત્રાણસદાચીર્ણવિતીર્ણરવિ-ગુહ્વાર
દુર્નિવારસદુચારામારિપટહપ્રકારપ્રસાદી કૃતોચ્છિતોચ્છિતનિરુપમ-
પરિત્રાણપિતૃસુરત્રાણધર્મપ્રાગ્ભારસદુપદેશોલ્લાસજગત્પ્રકાશજગતિ-
જેજીયાપ્રભૃતિક્કરમોચનકારિતદિગ્વલય, મલયજ, હાસકાશસંકાશ,
યશોમરાલવાલપદપ્રચારપ્રાપ્તિકૃતસ્ફુરત્કાંતક્રાંતિસ્ફુટસ્ફટિક-
વિમલદલતદ્ભ્રણિતિઘટિતસુઘટકલિકાલપ્રગટપ્રતાપદૂરીકૃતસંતાપ-
વ્યાપપુરુષાદેયશ્રીવામેયર્થિવપ્રતિષ્ઠાવિધાયકઃ શ્રીશ્રવતરગચ્છના-
યકસુવિહિતચક્રચૂડામણિયુગપ્રધાનશ્રીજિનચંદ્રસૂરિપુરંદરૈઃ શ્રીમદા-
ચાર્ય શ્રીજિનસિંહસૂરિ શ્રીસમયરાજોપાધ્યાયશ્રીરત્નનિધાનોપાધ્યાય
વા૦ પુણ્યપ્રધાનગણિપ્રમુખશિષ્યપ્રશિષ્યસાધુસંઘસુપરિકરૈઃ પ્રતિ-
ષ્ઠિતં શ્રીઆદિનાથર્થિવં કારિતં ચ સકલશ્રીસંઘેન, પૂજ્યમાનં ચિરં
નંદતાદાચંદ્રાર્કં તીર્થમિદં ।

યોગશાસ્ત્રવૃત્તિ પ્રશસ્તિ ::

સં૦ ૧૬૬૨ વર્ષે ચૈત્ર વદિ સપ્તમી દિને શ્રીવિક્રમનગરે રાજાધિ-
રાજ શ્રીરાયાસિંહવિજયિરાજ્યે યુગપ્રધાનશ્રીજિનચંદ્રસૂરિપુરંદરાણાં
સદુપદેશેન શ્રીવિક્રમનગરવાસ્તવ્યભવ્યોસવાલજ્ઞાતીયચોપડાગોત્રી-
યસંઘપતિકચરાપુત્રરત્નસંઘપતિ અમરસી ભાર્યા અમરાદેવી પુત્ર
સંઘપતિ આસકર્ણેન ભ્રાતૃ અમીપાલ કપૂર(ચંદ્ર)પરિવૃત્તેન શ્રીયો-
ગશાસ્ત્રવૃત્તિપુસ્તકં લેખયિત્વા, શ્રીયુગપ્રધાનગુરુભ્યઃ પ્રદદે, તૈશ્ચ
શ્રીસ્તંભતીર્થજ્ઞાનકોશે જ્ઞાનસંપદ્વૃદ્ધયે સ્થાપયાંચક્રે, શિષ્યપ્રશિષ્ય-
પરંપરયા વાચ્યમાનં ચિરં નંદતાદાનંદવિધાયકં । શ્રીરસ્તુ* ।

(શ્રીપૂજ્યજીના સંગ્રહમાં, પ્રશસ્તિપત્રક ગુણુવિનય લિખિતથી ઉદ્ધૃત)

* પ્રવર્તક શ્રીમાન્ સુખસાગરજીએ મોકળેલ વસુદેવહિંડીના અંતિમ
પત્રમાં પણ આજ પ્રશસ્તિ છે. પણ તેમાં પાછળની બેત્રણ લાઈનો નથી.

विज्ञप्ति-५३—

स्वस्ति श्रीशांतिजिनमानम्य. श्रीमति वेत्तातटे प्रकटप्रोत्कट-
संकटकोटिकरटिसत्पराकमाकांतनभकांताभ्रांतचादिवृंदप्रदत्तामान-
सन्मानदानान् प्रस्फुरद्दुःपमार विसारिभ्लेच्छसंभारिहारिनिकर-
प्रणामाभिरामपादसाहिसलेमस्यच्छलगलन्मानाचमतितापितजिन-
पतियतिततिरुतत्राणावदातान्, युगप्रधानश्रीजिनचंद्रसूरिराजान्-
वा० मुमतिकल्लोल, वाचनाचार्य पुण्यप्रधानगणि, पं० मुनि-
वल्लभगणि, पं० अमीपाल प्रमुखसाधुपरिकरसंसेवितपर्विंदीवरान्,
श्रीजिसलमेरुदुर्गतो वि० विमलतिलकगणि, वा० साधुसुंदरगणि,
वि० विमलकीर्त्ति, वि० विजयकीर्त्ति, वि० उदयकीर्त्ति प्रभृतियति-
ततिसमनुगतसरणिः सादरं सुंदरं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य सत्यं विज्ञाप-
यतीदं वचः, श्रेयोऽत्र श्रीसौवगुरुराजप्रसादतः ।

श्रीमतां वक्षिमय(अ ?) स्मि । तथा पत्रमेकं श्रीयुगप्रधानगुरुणा-
मागतमवगतोदंतप्रवृत्तिराग(? नं) दितं मन्मनसः । यत्तु कोट्टडा-
देशसत्क आदेशो नेतरथाऽकारि तच्चारु कृतं, नहि पुण्यप्रचयमंतरेण
पुण्यार्कयुक्तस्य क्षेत्रस्य देवसत्येव कार्यसिद्धौ तत्कालमेव दुष्प्राप्य-
माणत्वान्ममद्विरूपदिष्टा विशिष्टक्षेत्रादिष्टिः पुण्यमेवाविर्भावयति,
यत्तु द्विस्थान्या तत्पार्श्ववर्त्तिनि ग्रामे स्थेयमिति लिखितं तद्दूर-
पार्श्ववत्त (? वर्त्ति) ग्रामोऽपि नास्ति, पृथक् चातुर्मास्यवस्थान-
रुदपि नास्ति इति विज्ञेयं । भवत्प्रसादात्ता अपि मुखित . ...वाहं
स्थास्ये इति. न कापि चिन्ताऽस्ति । सा० चिरकस्य प्रतिः शोध्यते.
यावद्भव स्यास्यामि तावत्तत्प्रतिशोधनं करिष्यामीति ।

तथा श्रीगुरुराजदर्शनार्थं नतरूपी मध्यधुपी सत्प्रीस्तस्तत्स्य-
दर्शनदानप्रधानपीयूषदानेन तोषणीये इति । सदा वंदनाऽवसेया,
भाक्षी गोहृददासोऽपि च चलितुमुत्तालतां करोति तथापि कति-
चिद्दिनानि लनिष्यंति, वलनानपत्रं प्रत्यायं, सर्वेषां पार्श्ववर्त्तिनां
साधूनां भगवान्प्राहं वंदना निवेद्या, चैत्राक्षितदशम्या रजन्यां ।
(भू. ५५ अन्तरा सं. ६३० उ.)

પરિશિષ્ટ (૬)

કવિવર શ્રીસૂરચન્દ્ર* વિનિર્મિત દ્વિછંદોમય શાંતિનાથસ્તવગર્ભિત—

અજિતજિનસ્તવ—

(ઉપજાતિ)—

વિશ્વપ્રભું[†] સેનમહી ન નાથં, સુવંશજં પદ્મજડત્વહારમ્ ।
શ્રીભાસ્કરં શ્રીઅજિતં ચ ભૂયા, આનન્દકન્દં ત્વચિરેણતાયં ॥ ૧ ॥
જનાશુધીશં કરમંશુકાન્તિં, વન્દે મહાશાન્તિમહં સદા (૧×) યમ્ ।
સુરાસુરક્ષ્માપનરાહ્યધીશ-સંસેવિતં શ્રીસુમનઃપ્રભું ચ ॥ ૨ ॥ યુગ્મમ્ ॥

(શાર્દૂલ વિક્રીડિત)—

વર્ણસ્વર્ણસર્વર્ણરુક્સમગુણક્ષેત્રં રસારમ્યકો,
જન્માનન્તસમુદ્રસજ્જતરણિઃ સારઙ્ગર(૧૨)જ્ઞાકરઃ ।
દુષ્કર્માલિરિપુપ્રવારકતમઃ સંહારતા કારિક-
સ્ત્રાણં માં કરુણાસ્પદં હ્યજિતરાટ્ સૂરોઽવતાત્તામસાત્ ॥૩॥
મિથ્યાત્વદ્રુમભજ્જવારણનિભં રક્ષેણ ભવ્યપ્રદં,
સન્નિત્યં સુખમજ્જિમદ્રવિનિકાઘં સંતુતં સન્ત(૧૩)યુગ્મમ્)તમ્
મોહાદ્વિ સ્વરુકં † શિવં સ્વરનિભચ્છેદં-ક્ષમં વજ્રસ-
દન્તાભોગવિધિં વરં નમનમશ્રીવન્ધુરં વાજિતમ્ । ॥ ૪ ॥

* આ કવિવરનીજ કૃતિ ૩ હજાર શ્લોક પ્રમાણે ‘સ્થૂલભદ્રગુણભાલા પ્રકરણ’ ની પ્રેસ કોપી ‘યશોવિજયગ્રંથમાલા-લાવનગરના સંચાલક શ્રીમાન્ અભયચંદ લગવાનદાસ ગાંધી પાસે છે.

† જે અક્ષરોના નીચે કાળી લીટી કરેલ છે. તે અક્ષરોને જુદા કરી લેવાથી અનુષ્ટુપ ૧૩ શ્લોકનો શાંતિ જિનસ્તવ જુદો થાય છે. જે એના પાછળ આપેલ છે.

† સ્વરુકં-વજ્રં ।

(सम्भरा)-

वैश्वप्राधान्यसेद्धः सुगुणनिकरखानिर्जितो नन्दिविद्या-
 सच्छ्रीशांतिः सलीलः सदुपशमधनीतालयः (१४१) पात्वपायात् ।
 सद्भ्यानो हर्षकारः समगुणवसतिर्व्यञ्जिताज्ञानभारो,
 नुप्रक्रोधारिवर्गः प्रदितभवनिवासाकरः श्रीजिनेशः ॥ ५ ॥
 अच्छाच्छात्माचिराच्च प्रथितमहिसमाख्योत्करः सादरोघो-
 दारस्कन्नोदरीशोऽतिदरकरिहरीशो दशाश्वप्रचारः ॥ (१४२)
 मन्दारद्रुप्रमल्लिसितसुमकलिकाजातिमुख्यैः पयोजैः,
 श्रीदेवाः पूजयन्ति प्रजितगदमदः सुक्रमः सोऽस्तु लक्ष्म्यै ॥ ६ ॥
 ध्यातो देवाधिपैः सह्यद्वयधरो दामसो व्याधिवारा-
 द्विश्वप्रष्टोरसेनोघनदनुजनृपांच्यो हि योगप्रराजः (१४३) युग्मम् ।
 यस्य ध्यानात्समेऽत्र क्षयमहितगणा यान्ति रोगालिनाशी,
 दुष्टास्ताक्ष्यादिवोप्रागरलवदुरगाः सोऽचिरात्पातु नन्दी ॥ ७ ॥
 दक्षो भास्वन्मनः पाः अनुलबलकलो युद्धमुक्तः सशुष्मा §
 भव्यान् भद्रैकपात्रं (वि)गतभयभयौघप्रणाढः ससातः (१४४)
 श्रेयः श्रेयः सुकली सदनूपमनिवासानुकारो विभोगो,
 रक्ष्यात्प्राणीगुणीशकमलमुखकलोऽशोचनः सोऽजितेशः ॥ ८ ॥
 नित्यं सधन्द्रचक्षोऽद्विरिपुनतपदः कामहा चन्द्रकायः,
 सधै मद्रैः सुवीर्तिः करिकरसुकरो रातु शं (१४५) रुञ्जनानाम् ।
 विद्याशालन्ध्रिकारः समयनयधनो मानरिक्तोद्दमारः,
 प्राज्योजो मारकोद्यो मुनिजनसुमनः पुङ्गवः शान्तिदोऽसौ ॥ ९ ॥
 नृपां नाथो जितोऽर्च्यो दलितकलमलः साधु जीपाक्षिरं यो,
 गीता विश्वस्य सार्धस्त्रिजगद्वनरुञ्जन्मना नाधिनी (? ना) शी ।

§ नृपमा-नरपञ्चकः । * मद्रै-नन्दैर्लक्ष्यं वा ।

निस्सन्तापः (१९१) स शीघ्रं शमयमनिरतो हेमवर्णाभदेहो, ।

वर्यः पापं हरोतीह भुवि कृततनूमन्मतौघो नितान्तम् ॥ १० ॥

अंहो निस्तारकोऽसावयद § इह भवाम्भोधितोऽलब्धसन्धेः,
स्फूर्जत्सम्पत्तिकार्युद्धरतु भविजनान् क(१९०) प्ररूपो जिनेशः ।

साधुप्राण्यञ्जबोधप्रियतरतरणिः सारणिः सारसम्प-
द्रुह्यौ समन्ताजितरवजलधिः सेवधिः सौख्यराशेः ॥ ११ ॥

सातत्यं पाहि पाहि प्रवरगुणजिनाधीश ! संसारवार्धि-
मभ्याशिः शोध्य नेतः प्रभवविसरहा सत्सर प्राणहन्तः ।

संसक्तं युष्मदंहिप्रवरजलरुहापातिनं (१९१) मां जिनेश !,
सौभाग्यप्रष्टुभाग्य ! प्रथनदतमसां संहरापन्नपाप ॥ १२ ॥

कल्याणप्रख्यकायच्छविरशुभहरः सन्ततं विग्रहच्छित्,
सौर्वी वाचं प्रयच्छ प्रशमततिकरीं त्वं जनाधारदेव ! ।

नित्यं सम्प्रार्थयेऽहं जयनिचयकरांशुप्रभो हि ध्रुवं (१९२) म-
एतद्दे वन्धशान्तिप्रदगतवृजिनेशोतिदायं च प्राप्त ॥ १३ ॥

एवं स प्रातु वो वाञ्छितमिह नियतं सर्वदा सूरचन्द्रो,
जाविश्वेशो नुनावात्र सविनयनयं सौवभक्तप्रभुर्यं

स श्रेयाः श्रेयसे षड् विभुं (१६) मितभगवत्स्तोत्रमिश्रस्तवेन,
श्रीचारित्रोदयांहिद्वयकजमधुकृत्सूरचन्द्रो वशी १९३ शः ॥ १४ ॥

इति श्रीखरतरगच्छेश श्रीजिनभद्रसूरिसन्तानीय श्रीचारित्रोदयवाचकशिष्यवाचक
वीरकलशगणशिष्य 'सूरचन्द्र' वाचकविरचित श्रीशान्तिनाथत्रयोदश-

श्लोकवद्धस्तवगर्भित श्रीअजितजिनराजस्तवः (समाप्तः) ।

किष्किन्धायां कृतमिदम् ।

§ असावदायक-सौभाग्यदायक ।

चतुर्दशश्लोकात्मकाजितजिनराजस्तवादुद्धृतो वाचक-श्रीसूरचन्द्रकृतः

श्रीशान्तिजिनस्तवः—

विश्वसेनमहीनाथ-वंशपङ्कजभास्करम् ।
 आचिरेयं जनाधीशं, वन्दे शान्तिमहं सदा ॥ १ ॥
 सुरासुरनराधीश-सेवितं सुमनःप्रभुम् ।
 स्वर्णवर्णसमक्षेत्रं, साम्यसद्रससागरम् ॥ २ ॥
 कर्मरिधारसंहार-कारिणं करुणास्पदम् ।
 मिथ्यात्वद्रुमभङ्गेभ-सन्निभं भविका ! नुत ॥ ३ ॥ युग्मम् ।
 मोहाद्रिशिखरच्छेदं, वज्रभोगविघ्नधुरम् ।
 वैश्वसेनिर्जिनो नन्दा-च्छ्रीशान्तिः समतालयः ॥ ४ ॥
 पापायासहरः सर्व-ज्ञानभानुदिवाकरः ।
 अचिराख्योदरोदार-दरीदरहरीश्वरः ॥ ५ ॥
 मन्दारमल्लिकाजाति-पयोजैः पूजितक्रमः ।
 देवाधिपैः सदा सोऽव्या-द्विश्वसेननृपाङ्गजः ॥ ६ ॥ युग्मम् ।
 यस्य ध्यानात्समे यान्ति, रोगास्ताक्ष्यादिवोरगाः ।
 सोऽचिरानन्दनः पातु, युष्मान् भवभयौघतः ॥ ७ ॥
 श्रेयःकैलिनिवासाम्भो !, गुणी कमललोचनः ।
 सचन्द्रचन्द्रिकाचन्द्र-समकीर्तिः करोतु शम् ॥ ८ ॥
 विशालनयनो मार-मारको मुनिपुङ्गवः ।
 शान्तिनाथो जिनो जीया-धिरं जगज्जनाधिपः ॥ ९ ॥
 शीघ्रं शमय हे देव !, पापं भुवितनूतताम् ।
 निस्तारय भवाम्भोधेः, स्फूर्जत्सन्पात्तिकारक ! ॥ १० ॥
 पाहि पाहि जिनाधीश !, संसार वार्दिमध्यतः ।
 भवत्सरणसंसक्तं, युष्मदंतिप्रपातिनम् ॥ ११ ॥
 सौभाग्यभाग्यसम्पन्न-कल्याणच्छविविग्रहः ।
 पाचंयमजनाधार !, नित्यं जय प्रभो ! भुवम् ॥ १२ ॥
 एवं शान्तिजिनेशोऽयं, प्रातु यो वाञ्छितं सदा ।
 'सूरचन्द्रो'नुनावात्र, यं सौवधेयस्ते वशी ॥ १३ ॥

परिशिष्ट (च)

अमदाबाद धनासुथारनी पोणमां देहरानी पोण. लोयराभां भूण
नायक श्री आदिनाथ लगवाननी पलाठी उपरनो लेख.

श्रीआदिनाथ भगवाननी पलाठी उपरनो लेख.

संवत् १६५३ अलाइ ४२ वरसे पातिशाहि श्रीअकबरविजयिराज्ये
माघवद २ सोमे प्राग्वाट ज्ञातीय श्रीअहम्मदावादनगरवास्तव्य
सं० ॥ श्रीसाइया भार्या ताकु पुत्र सं० जोगी भार्या जसमादे
कुक्षिरत्नसंघपतिसोमजीकेन मातृसहिता (?) पुत्र सं० रत्नजी.
सं० रूपजी सं० खीमजी. पौत्र सं० सुंदरदास प्रमुखयुतेन
श्रीआदिनाथविंशं सपरिकरं कारितं प्रतिष्ठितं च बृहत्खरतरगच्छे
श्रीजिनमाणिक्यसूरिपट्टालंकार दिल्लीपति शाह श्रीअकबरप्रदत्त
युगप्रधानविरुद्धधारक श्रीजिनचंद्रसूरिभिः आचार्य श्रीजिनसिंहसूरि
प्रमुखपरिवारयु (तैः) तेन श्रेयोस्तु ॥ सूत्रधार गल्ला मुकुंद कारितं ।

आ० श्रीनंदनसूरि७ भ. ना सौजन्यथी.

धना सुथारनी पोणमां शांतिनाथ लगवानना देरासरना लोयराभां

भूण नायक श्रीआदिनाथ भगवान ।

संवत् १६५३ अलाइ ४२ वर्षे पातिशाहि अकबरविजयिराज्ये
माघ सुदि १० सोमे । प्राग्वाट ज्ञातीय श्रीअहम्मदावादनगर
वास्तव्य सं० सा० साइया भार्या ताकु पुत्र सं० जोगी भार्या
जसमादे कुक्षिरत्नेन संघपति सोमजीकेन भ्रातृ सं० शिवा, पुत्र
सं० रतनजी. सं० रूपजी. सं० पीमजी, पौत्र सं० सुंदरदास
प्रमुखयुतेन आदिनाथविंशं सपरिकरं कारितं प्रतिष्ठितं च श्रीबृह-
त्खरतरगच्छे श्रीजिनमाणिक्यसूरिपट्टालंकार दिल्लीपति पातिशाहि
श्रीअकबरप्रदत्तयुगप्रधानविरुद्धधारक श्रीजिनचंद्रसूरिभिः.....
.....आचार्य श्रीजिनसिंहसूरिभिः.....प्रमुखपरिवारयुतैः
.....श्रेयोऽस्तु.....सूत्रधार गल्ला मुकुंद कारित

आ० श्रीनंदनसूरि७ भ. ना सौजन्यथी.

परि३२ उप२ पंचतीर्था भगवान् उपरनो लेख.

॥ १० ॥ स्वस्ति । अलाई ४२ वर्षे माघमासे शुक्ल दशमीदिने
 श्रीअहमदाबाद महानगरे प्रक.....प्रभाव प्रौढ प्रताप प्रासाद
 प्रसादित निखिल प्र.....प्रतिस्पर्धक वरपार्थिव पटल याव-
 जीवपा—मरसिक जीवामा.....प्रवर्त्तनकुशल विशेष विहित...
 ...कला ? गाररक्षणा समस्तजीवसंमतसंततसुकृतसारहारसंगत
 श्रीशत्रुंजयमहातीर्थकरमोचनवरविचक्षण । सकलस्वदेशपरदेश
 शुल्कजीजीयाकरमोचनविधिसमुत्पादितजगज्जीवसमाधान । पर-
 चललीलादलनप्रत्यल निसुभनिर्मलं प्रचलवलस्वीकृतसकलभूमंडलं
 लक्ष्मी..... । ... लाससावधान करुणारसनिधान । प्रभूत यवन-
 प्रधानसप्रा.....दिल्लीपति सुरत्राण श्रीअकबरशाहिविजयिराज्ये
 श्रीवृहत्खरतरगच्छाधिप श्रीजिनमाणिक्यसूरिपट्टप्रभाकरसुधर्म-
 देशनाथनेक २ प्रगुणगुणरंजितश्रीमदकबरशाहिप्रदत्त युग-
 प्रधान वि.....

आ० श्रीनंदनसूरि७ भ. ना औन्यथी

अभेदाबाद रायपुर शामणानी पोणमां शामणाछना आंथाभां श्री
 शामणा पाथैनाथछना देशसरनो शिलालेख.

॥ १० ॥ स्वस्ति श्रीमंगलाचार, स्फारवस्तुप्रकाशनम् ।

पापप्रणाशनं जीया-जिनशासनमुत्तमम् ॥ १ ॥

संवत् १९२२ अलाई ४२ वर्षे पातिसाहि श्रीअकबर विजयराज्ये
 श्रीवृहत्खरतरगच्छाधिप श्रीजिनमाणिक्यसूरिपट्टालंकार स्वधर्म
 देशनाथनेकगुणरंजित श्रीमदकबरसाहिप्रदत्त युगप्रधानपद
 श्रीस्तंभनतीर्थनगर मनीष सागर जलचर जीवरक्षाकारक सदापा-
 रोयाशान्दिक नदलजीवानयदानदायक कुमतकोशिकसु(स)रा-
 यकार भट्टारक युगप्रधान श्रीजिनचन्द्रसूरिभिः श्रीजिनसिंहाचार्य
 मनुजोत्तमपदायकनाथुसंघयुतैः । श्रीअहमदाबादनगरवास्तव्य
 मागकादमानिमंजन सा० साईया पुत्र सं. जोगी भा. जलनारैरी
 पुत्रजिन श्रीवृहत्खरतरगच्छा नामाचारीवासितान्तःकरणेन स्वगच्छ-
 परगच्छप्रसन्नसुखमागमगुह्यजादि नाथुसाथैरशोभित श्रीनाथुजय
 महापाश विद्यादेवेन विहितस्वदेशपरदेशीय सकलसाधनैः
 मन्त्रिद्वै नदलायंठमनिंजन इतनिजजिनमासादमानेना परिष्ठ
 धर्मनारायणने अनेकनाथार्थिकविधिवत्सख्यादि धर्मकर

रसिकेन संघपति सोमजीकेन भ्रा० शिवायुतेन पुत्र सं. रत्नजी सं. रूपजी सं. पीमजी पौत्र सं. सुंदरदासादिपरिवारशोभितेन श्रीलटकणसाधु प्रतोलिकायां । विधिना स्ववित्तिनिष्पादिते नव्यचैत्ये-
श्रीश्यामलपार्श्वनाथविंव फाल्गुनशुदि ११ दिने महामहं स्थापयामास । श्रीदेवगुरुगोत्रदेवीप्रसादाद् वंद्यमानं पूज्यमानं च चिरं नंदादाचंद्रार्कं शुभं भवतु ॥ छ ॥

सं. २०१६ ना आसो सु६ १२ रविवारे आ शिवाक्षेप उतारीने अभदा-
दावा६ रायपुर शाभगानी पोण, लैयानी आरी, श्रीपार्श्वचंद्रगच्छना उपाश्र-
यथी भोक्खनार मु० आलचंद्र.

ठमलानी पोणनी तक्षीउपरनो लेभ.

स्वस्ति श्रीमंगलाचार-स्फारवस्तुप्रकाशनं ।

पापप्रणाशनं जीया-जैनशासनमुत्तमं ॥ १ ॥

संवत् १६५३ अलाइ ४२ वर्षे पातिशाहि श्रीअकबरविजयिराज्ये श्रीबृहत्खरतरगच्छाधिप जिनमाणिक्यसूरिपट्टालंकारश्रीस्वधर्म-
देशनाथनेकगुणरंजित श्रीमदकबरशाहिप्रदत्तयुगप्रधानपद श्रीस्तं-
भतीर्थनगरसमीपसागरजलचरजीवरक्षाकारकसदाषाढीयाष्टाहि-
कासकलजीवाभयदानदायक कुमतकौशिक सु(सू)रावतार भट्टा-
रक युगप्रधान श्रीजिनचन्द्रसूरिभिः जिनसिंहसूरि.....वाच-
कोपाध्याय.....प्रमुखोपाध्यायादिकसाधुसंघयु[तैः]तेन श्रीअह-
म्मदावादनगरवास्तव्य प्राग्वाटज्ञातिमंडन सा० साइया पुत्र सा०
जोगी भार्या जसमादेवी पुत्ररत्नेन श्रीखरतरगच्छसामाचारीवासि-
तांतःकरणेन संवत् १६४४ स्वगच्छपरगच्छीयसुपरिवारस्वगुरुरा-
जादि.....सार्थेन) श्रीशत्रुंजयमहायात्राविधायकेन विहितस्व-
देशपरदेशीय (सकल) साधर्मिकप्रतिगृहरजतादिलंभनिकेन, कृता-
नेकजैनप्रासादप्रतिमाप्रतिष्ठादिधर्ममहोत्सवेनादानेकसाधर्मिकवि-
विधवात्सल्यादिधर्मकरणीरसिकेन संघपति सोमजीकेन भ्रातृ
शिवा युतेन पुत्र सं० रतनजी रूपजी खीमजी, पौत्र सुंदरदासादि
परिवारशोभितेन श्रीटीमलाप्रतोलिकायां अक्षततृतीयादिने स्वधन-
निष्पादिते नव्ये चैत्ये स्वयं कारितं स्वगुरुप्रतिष्ठितं श्रीनमिर्विवं
सपरिकरं समहं स्थापयामास । श्रीदेवगुरुगोत्रदेवीप्रसादाद्द्वर्धमानं
प्रपूज्यमानं नंदतु आचंद्रार्कं वंद्यमानं शुभं भवतु ॥

परिशिष्ट (छ)

(श्रीमान् लब्धिदशोत्तर रचित-)

अर्जुनतीर्थ चैत्यपरिपाटी स्तवन

(संवत् १६४९ जिनचंद्रसूरि यात्रीसंघसह)

वृद्धा-तीर्थकर त्रेवीसमउ, पासजिणेसर देव ।

चरण कमल तसु अणुसरी, गुण जंपिसुं संखेव ॥ १ ॥

जालउरा संव चालीयउ, अर्जुन भेटण काज ।

भविषण जन सवि हरखीया, जिम कैकी वनगाज ॥ २ ॥

जुगप्रधान गुरु सुरतरु, श्रीजिणचंद मुणिंद ।

जात्रा करण गुरु संचरइ, साथइं श्रावक वृंद ॥ ३ ॥

चउपइ-रिसहनाह मरुदेवीनंद, सेवन ऊ(वा)ननइ (?) सुरतरुकंद ।

अगर कपूर कस्तूरी करी, पूजिउ आदिजिन ऊलट धरी ॥४॥

सोलम जिन सोहग कंदलउ, पूनिम ससि दीसइ भलउ ।

शांति करण श्रीशांतिजिणंद, वीजइ भुवनि पणसुं आणंद ॥५॥

नेमिनाह जिण वावीसमउ, तीजइ जि(ण)हर उलट नमउ ।

पुरितादाणी पासजिणंद, जसु दरिसण मनि परमाणंद ॥६॥

महावीर त्रिभुवन आधार, चरच्या चरण कमल सुहकार ।

सुरनर किंनर सेवइ पाय, वंद्या जिणवर पंचे भाय ! ॥ ७ ॥

धीजिनकुशलसूरि नामि, तीशइ वंचित मनना काम ।

पद पंकज प्रणमी मनरंगि, पासज नमि चाल्या मनरंगि ॥८॥

२०-हिव पहिलउ रे सार सुवधि जुहारियउ,

दुख दुरगति रे दालिद दुरइं वारीयउ ।

पलि वंडू रे नामइ जिनवर भेटीयउ,

धीगोहिली रे जिनवंदी दुख भेटीयउ ।

भेटीया अरिघर विरुट संकट जसु दरिसण दुख टलइ,

गछराउ जिनचंद्रसूरि सुह नामि सवि आख्या फलइ ।

अरविंद हरि जिम मोर पावस केतकी मधुकर मनइ,
तिम सुगुरु दरिसण भविक वंछइ, अंगि आणंद अतिघनइ
सीरोही रे आवा जउ गु. ॥ १० ॥

संचरइ श्रावक साधु साथइ आदि जिणवर वंदिया,
श्री सात जिणहर संति ताई वंदी पाप निकंदिया ।
संघणोद वाढिल उपर जगगुरु भविकजन अभिनंदिया,
हम्मीर पुरवर आदि जिणहर संघसुखकर वंदिया ॥ ११ ॥

ढाल - सीरोही पुरि पास जिन निरखी
पालडी जिनवर पूजी मन हरखिया,
हणाद्रपुरि जिणहर एकमइं भेटीयउ,
आदि जिन पास नमि कर्ममल भेटीयउ ॥ १२ ॥

ढाल - धरणी रमणि उरि हार सार त्रिभुवन मन मोहइ,
देउलवाडइ भुवन पंच नलणी सम सोहइ ।
नवर नाटारंभ थंभ तोरण अति चंग,
विमल वसही नाभिनंद पूजउ मनिरंग ॥ १३ ॥
लूणग वसही बिंब चंग वंछा नेमि नाह,
भीमसाह वसही रिसह अरचिउ उछाह ।
मंडलक वसही पासदेव भेटिउ कल्पद्रुम,
हुंबड वसही बिंबरंग पूज्या पुरुषोत्तम ॥ १४ ॥
अचलगढइं वरराघविहार पूजिउ संतीसरा,
युगवर कीरत रतन सूरि वंदिउ गुरु सुरतरा ।
चउमुख सह (?) सा तणइ प्रसादि वंछा आदीसरा,
कुंथुनाथ त्रीजइ भुवनि पणमिउ जगदीसरा ॥ १५ ॥
ओरीसइ सिरिवीर सामि मनरंगि जुहारउ,
लहुया गुरुया बिंब सवे नमि दोहग डारिउ ।
खरतर श्रावक सकलसंघ मननइ उच्छाह,
दान पुण्य पूजा करी ए ल्यइ ल(ख)मी लाह ॥ १६ ॥

नाल-हिव बलितां बलि स्वामि हणाद्रइपुरि भेट्या जिन वेलांगरी,
कालें(दरि)झरि(?) पुरि ठामि प्रमुख नयर प्रभु वंधा मनि
 ऊलट धरी ए ॥ १७ ॥

कुशलखेम संपत सोवनगिरिवर शुभ सुकने निज घरि
 बली ए ।

बंधा जिनवर पास आसज मनतणी जिनवर दरसणि
 सधि फली ए ॥ १८ ॥

से(?) जे)समरइ अरिहंत तसु घरि संपदा कित्तिरयण सिरि
 सो घरइ ए ।

सेव्यां हर्षेयिशाल प्रमोद अंगि बली हर्षधर्म ते मनि
 घरइ ए ॥ १९ ॥

गच्छ खरतर सिणगार श्रीजिनचंद्रसूरि सांनिधि तीरथ
 वंदिया ए ।

घात्र(?) गाय)कमांहि प्रधान साधुमंदिरगणी सीस हु (इण)
 परि गुण गाविया ए ॥ २० ॥

काश-इम नयर धौजालउर अरबुद सकल तीरथ वंदिया,
 सोलसइ इगताल (१६४?) वरसइ माघ मासि आणंदिया ।
 मुनि यिमलरंग सुसीस लब्धइ मन कल्लोलइं गुण भण्णया,
 जे चिस चोखइ हृदय राखइ तेह पामइ सुख घणा ॥ २१ ॥

पंचनदीसाधन गीत—

राग भासायगी वृत्त—

धौअकवर हरपित हुकाम, करमचंद आणंद ।

पंचनदी साधन भणी, चीतरीयउ जितभंद ॥ १ ॥

सुभ वेला सुभ घालरइ, सुभ सुकने सुभ चारि ।

मुलताणि संपदासरइ, प्रामि तु करइ विहार ॥ २ ॥

महिपति मूक्या मेवडा, च्यारे चतुर सुजाण ।

पतसाही जण वर्या, पहुता गुरु मुलताणि ॥ ३ ॥

चाल—मुलताण मंडल मोटइ परि मंडयु, कीधा तोरण सात ।

दसारणभद्रतणी परि वंदइ, श्रीसंघ सुगुरु विख्यात ॥ ४ ॥

मीर मल्लिक खुदा सिम खोजा, आब्या सनमुख वाक ।

जयजयकार हुया जगि सघलइ, वाज्या गहिर निसाण ॥ ५ ॥

संघसमवाय कियउ पइसारु, राख्यउ महीयलि नाम ।

आदर अधिक अमारि पलाई, मास दिवस लगि ताम ॥ ६ ॥

संवत सोल बाघझइ वरसइ, माहसुदइ तिथि बारसीत ।

जिनदत्तसूरि कुशल गुरु समरी, माणिक्यसूरि सुधा सीत ॥ ७ ॥

अठम भक्त करी आराधइ, पंच पीर सुभ ध्यान ।

श्रावक विबुध करइ तिहां करणी, पूजा प्रमुख प्रधान ॥ ८ ॥

सुविहित साधुसिरोमणि मुनिवर, श्रावकनुं परिवार ।

पातसाहि आदेसी बइठा, नाघा नदियमझार ॥ ९ ॥

ततखिण ध्यान धरंतां आया, पंचपीर तिण ठाणि ।

गाज बीज आडंबर मंड्यु, न चल्युं सूरि सुझाणि ॥ १० ॥

ध्यानबलइ गुरुसांनिधि साध्या, पंचपीर तिणवार ।

तब तूठे वर दीधा पंचे, जंपइ जय जयकार ॥ ११ ॥

अतिशइ देखि तिहां कणि अधिकउ, लोकतणइ मनि भायउ ।

झगमग दीप्ति थई दीपकनी, रामा रंगि वधायउ ॥ १२ ॥

पंच नदी साधी संघकाजइ, पूगी मनोरथमाला ।

दान पुण्य संघइ तिहां कीधा, जाणइ बाल गोपाला ॥ १३ ॥

उदय कीधउ खरतर जिनशासनि, उदयउ जिनचंद ।

अधिक उदय प्रतपउ श्रीसुहगुरु, जां लगि ध्रुव रवि चंद ॥ १४ ॥

सादर सुंदर अति आडंबर, उच्च नयर गुरु आया ।

पारख लखइ प्रमुख चांपसी, पइसारइ जसु पाया ॥ १५ ॥

राग सोरठी—आज उछरंग आणंद उलट घणुं,

आज सुधारसमेह वूठउ ।

जुगप्रधान गुरु गच्छ खरतर धणी,
सूरि जिनचंद्र जु आज दीठउ ॥ १६ ॥ आज० ॥

पंचनदी साधिनइ नयर देराउरइं,
विहरता साधुसुं सुगुरु आयु ।
नाम मंत्राक्षर ध्यान धरतां निसंदे,
कुशलगुरु दरसन वेगि पायु ॥ १७ ॥ आज० ॥

श्रीजिनमाणिकसूरि गुरु वंदिया,
नरहर हरलिया भविक प्राणी ।
जेसलमेरु गढ पूज्य पधारीया,
छत्रपति समानी भीम वंदीया ॥ १८ ॥ आज० ॥

वाजि गजराज नरराजसुं परिवर्युं,
आषीयु भीमजी वहु दिवाजइ ।
संघपति राइचंद्र अधिक उच्छय कियु,
घरि घरि मंगलनूर वाजइ ।
अनुक्रमइ मरुधरा देसमांदि विचरना,
नयर अणहिलपुर नुगुरु आवइ ॥ १९ ॥ आज० ॥

पूरय षोड मुप्रमाण करि आपणा,
सूरि जिनचंद्र इम जस जग पावइ ॥ २० ॥ आज० ॥

आशिया श्रीपूज्य राजधानी पुरी,
पातण भरीया मुजान देरी ।
संघसहित चिरकाल जिनचंद्रजी:
चरति काला दुपइ नुगुरु तेरी ॥ २१ ॥ आज० ॥

महिपति मूकया मेवडा, च्यारे चतुर सुजाण ।

पतसाही जण वर्या, पहुता गुरु मुलताणि ॥ ३ ॥

चाल—मुलताण मंडल मोटइ परि मंडयु, कीधा तोरण सात ।

दसारणभद्रतणी परि वंदइ, श्रीसंघ सुगुरु विख्यात ॥ ४ ॥

मीर मल्लिक खुदा सिम खोजा, आव्या सनमुख वाक ।

जयजयकार हुया जगि सघलइ, वाज्या गहिर निसाण ॥ ५ ॥

संघसमवाय कियउ पइसारु, राख्यउ महीयलि नाम ।

आदर अधिक अमारि पलाई, मास दिवस लगि ताम ॥ ६ ॥

संवत सोल बाघझइ वरसइ, माहसुदइ तिथि बारसीत ।

जिनदत्तसूरि कुशल गुरु समरी, माणिक्यसूरि सुधा सीत ॥ ७ ॥

अठम भक्त करी आराधइ, पंच पीर सुभ ध्यान ।

श्रावक विबुध करइ तिहां करणी, पूजा प्रमुख प्रधान ॥ ८ ॥

सुबिहित साधुसिरोमणि मुनिवर, श्रावकनुं परिवार ।

पातसाहि आदेसी बइठा, नाघा नदियमझार ॥ ९ ॥

ततखिण ध्यान धरंतां आया, पंचपीर तिण ठाणि ।

गाज वीज आडंबर मंज्यु, न चल्युं सूरि सुझाणि ॥ १० ॥

ध्यानबलइ गुरुसांनिधि साध्या, पंचपीर तिणवार ।

तव तूठे वर दीधा पंचे, जंपइ जय जयकार ॥ ११ ॥

अतिशइ देखि तिहां कणि अधिकउ, लोकतणइ मनि भायउ ।

झगमग दीप्ति थई दीपकनी, रामा रंगि वधायउ ॥ १२ ॥

पंच नदी साधी संघकाजइ, पूगी मनोरथमाला ।

दान पुण्य संघइ तिहां कीधा, जाणइ बाल गोपाला ॥ १३ ॥

उदय कीधउ खरतर जिनशासनि, उदयउ जिनचंद ।

अधिक उदय प्रतपउ श्रीसुहगुरु, जां लगि ध्रुव रवि चंद ॥ १४ ॥

सादर सुंदर अति आडंबर, उच्च नयर गुरु आया ।

पारख लखइ प्रमुख चांपसी, पइसारइ जसु पाया ॥ १५ ॥

राग सोरठी—आज उछरंग आणंद उलट घणुं,

आज सुधारसमेह वूठउ ।

क्रमि क्रमि सहगुरु विचरतां, आया श्रीमुलताणई रे ।
 अति उच्छव आडंबरइ, जयजयकार वखाणई रे ॥ १४ ॥ श्रीजिण० ॥
 थो(घो)रवाड नानिग तणा, राजा सीमा रंगई रे ।
 पंचनदी साधण तणी, देई खमासण चंगई रे ॥ १५ ॥ श्रीजिण० ॥
 शुभ दिवसइ मुलताणथी, पांगुरिया गुरुराया रे ।
 संघसहित हिव अनुक्रमइ, पंचनदी तटि आया रे ॥ १६ ॥ श्रीजिण० ॥
 चंदवेली पत्तन भलइ, उतरीया शुभ ठामई रे ।
 गुणरागी श्रावक भला, सावधान गुरु कामई रे ॥ १७ ॥ श्रीजिण० ॥
 हाजी फते आलम खान, समाइल देर रे ।
 फतेपुर किहरीरना, उच्च मरोट संमेला रे ॥ १८ ॥ श्रीजिण० ॥
 सीतपुरी उवावडा, घल्लु जल्लेवाहण रे ।
 जेसलगिरि देराउरा, भरकर भुट्टे वाहण रे ॥ १९ ॥ श्रीजिण० ॥
 पइंत्रीसां गामां तणा, संघ सहू तिहां मिलिया रे ।
 सहगुरु भावइ वांदतां, संघ मनोरथ फलिया रे ॥ २० ॥ श्रीजिण० ॥
 आंविल तप जप साधना, करी आतमसुद्धि सारू रे
 पूरवविधि सवि साचवी, करी अट्टम तप वारू रे ॥ २१ ॥ श्री० ॥
 सोलह सइ वावन (१६५२) समइ, माहसुदीइ शुभमासई रे ।
 वारसि तिथि पुष्यारकइ, सुंदर मन उल्लासई रे ॥ २२ ॥ श्रीजिण० ॥
 धूप जाप बलिवाकुला, श्रावक सयल करेई रे ।
 पाठक वाचक मुणिवरू, श्रावक साथइ लेई रे ॥ २३ ॥ श्रीजिण० ॥
 जपता निजगुरु देवता, वइठा बेडी मांहई रे ।
 बेडी हिव चालती, आई नदी प्रवाहई रे ॥ २४ ॥ श्रीजिण० ॥
 पंचनदी विच पामीनइ, मंत्र जपइ तिणि वेला रे ।
 सूर वीर साहस पणइ, श्रावक साधु समेला रे ॥ २५ ॥ श्रीजिण० ॥
 भीम भयंकर अध रातइ, पंचनदी जल पूरई रे ।
 निरधारी बेडी तिहां, राखी लोक हजूरई रे ॥ २६ ॥ श्रीजिण० ॥

पंचपीर तिहां साधीया, पंचनदीना सामी रे ।
 सह गुरु नइं सुप्रसन्न थया, संघ उदय सुख कामी रे ॥२७॥ श्रीजिण० ॥
 तिहांथी बेडी वालीनइं, आया गुरु निज डेरई रे ।
 ढोल दमामा सरणाइ, वाजइ सवद घणेरेई रे ॥ २८ ॥ श्रीजिण० ॥
 सहगुरु सघली विधि साचवी, सघला संघ वंदाया रे ।
 उच्छव रंग विनय करी, नरनारीय वधाया रे ॥ २९ ॥ श्रीजिण० ॥
 याचक जन संतोषीया, दान घणा तिहां दीया रे ।
 साहम्मी वच्छल करी, लाहणि विधि जस लीया रे ॥३०॥ श्रीजिण० ॥
 सुरनर जस कीरति कहइ, जिण सासण जयकारा रे ।
 उच्छव रंग वधामणा, संघ उदय अधिकारा रे ॥ ३१ ॥ श्रीजिण० ॥
 कुशल खेम आणंदसुं, पांगुरी उच्च पधारई रे ।
 अधिक महोच्छव अनुदिनइ, संघ करइ धनसारई रे ॥३२॥ श्रीजिण० ॥
 तिहां मुलताण प्रमुख सह, सिंधु महाजन वलीयां रे ।
 वंदि गुरु निजि थानकइ, पहूचइ मननी रलीयां रे ॥३३॥ श्रीजिण० ॥
 उच्चथी गुरु पांगुरी, देराउरि गुरु भेट्या रे ।
 श्रीजिनकुशल सूरीसरू, नमतां पातक भेट्या रे ॥ ३४ ॥ श्रीजिण० ॥
 देराउरथी पांगुरी, माणिकसूरि जुहार्या रे ।
 नवहरि देव नमी करी, जेसलमेरि पधार्या रे ॥ ३५ ॥ श्रीजिण० ॥
 संघ सह मिली मनरली, राउल भीमनरिंदो रे ।
 वंदइ सह गुरु भावसुं, अधिक मनइं आणंदो रे ॥ ३६ ॥ श्रीजिण० ॥
 अति उच्छव रंगइ करी, आया श्रीजिणचंदो रे ।
 पास जिणेसर भेटिया, सेवक सुरतरुकंदो रे ॥ ३७ ॥ श्रीजिण० ॥
 श्रीजिणमारग उपदिसइ, कुमत्त कदाग्रह टालई रे ।
 जुगप्रधान गुरुराजीयउ, रीहड कुल उजुवालई रे ॥३८॥ श्रीजिण० ॥
 'समयराज' गुरु गावतां, पूरइ मनह जगीसो रे ।
 श्रीजिणचंदसूरीसरू, प्रतपउ कोडिवरीसो रे ॥ ३९ ॥ श्रीजिण० ॥

इति श्रीजिणचंदसूरिगुरुरासः समाप्तः ।

श्रीमत्सुमतिकल्लोल रचित

जिनचंदसूरि-गीत

सारद पय पणमी करी, गाइसुं श्रीजिणचंद ।
 भावभगति भोलीम करी, मनि आणि रे, २ अधिकउ आणंद कि॥१॥
 वंदउ रे गळराया गच्छराया रे, २ श्रीजिणचंदसूरि कि । आंकडी ।
 संवत सोल सडतालीसइ (१६४७), गुरु विहरइ गुजराति ।
 अकवर गुरुना गुण सुणी, गुरुदरसण रे, २ चाहत दिनराति कि ॥२॥
 अकवर कहइ कर्मचंद भणी, कहां तुम्हचे गुरु होइ ? ।
 मंत्रि कहइ साहिव । सुणउ, गुजरातइ रे, २ विचरइ अव सोइ कि ॥३॥
 दे फरमाण वोलावीया, श्रीजिणचंद मुण्ड ।
 वात सुणी गुरु पांगुर्या, साथइ भला रे, २ मुनिवरना वुंद कि ॥४॥
 श्रीसीरोही आवीया, तिहां राजा सुरतान ।
 गुरुनइ लाभ दिया घणा, पूनिम दिन रे, २ जीव अभयदान कि ॥५॥
 गुरु जालउरि पधारीया, तिहां किणी रह्या चउमासि ।
 श्रीजीनइ वचनइ करी, पूरइ भवियण रे, २ मन केरी आसि कि ॥६॥
 तिहांथी पारणइ पांगुर्या, गुरु करइ साधुविहार ।
 अबूझ जीव प्रतिवूझवइ, कलिजुगमइ रे, २ गोतम अवतार कि ॥७॥
 फागुण सुदि वारसि दिनइ, सुभ योगइ सुचंग ।
 श्रीलाहोरि पधारिया, भवियण जण रे, २ हूया उछरंग कि ॥ ८ ॥
 तिणही दिनि अकवर भणी; सहि गुरु मिलिवा जाइ ।
 दूरथकी देखी करी, अकवरजी रे, २ जसु सन्मुख आइ कि ॥ ९ ॥
 गुरु दरसण देखी करी, करइ निज मुखि गुणगान ।
 तेह सुणी सवि ऊंवरा, मनमोहे रे, २ हूया हयारान कि ॥ १० ॥
 गुरुनइ हुकुम दिया इसा, नित नित तुम्ह इहां आउ ।
 धरमकी वात कहउ मुझे, इतनउ गुरु ! रे, २ करउ उ (सु) पसाउ कि

एकंतइ श्रीजी भणी, गुरु ! कहइ धरमनी वात ।
 कुमतमति जन मनथी रहरइ, घूहडनइरे, २ न सुहाइ परभात कि १२
 श्रावण सुदि पडिवा दिनइ, श्रीजी यु(विन)व्या (?) सेख ।
 साधु इसा तुम्ह को देख्या, जिण देख्या रे, २ जगमांहे रेख कि ॥१३
 नरपतिसुं सेखजी भणइ, सुणि साहिव ! इक वोल ।
 बहुत बहुत दरसणि देखे, नांहि कोई रे, २ इनहीं कइ तोल कि ॥१४
 इम सुणी अकबर हरखीया, आवइ सुहगुरु पासि ।
 आदरमान देई घणा, इम बोलई रे, २ मनकइ उल्लासि कि ॥१५ ॥
 जु कछु चाहउ सु दीजीयइ, तव पभणइ गुरुराय ।
 सब दुनियां हम तजि रहे, हम चाहूं रे, २ जीवदयाकउ उपाय कि १६
 करइ बगसीस ए गुरु भणी, श्रीअकबर पतिसाहि ।
 सात दिवस अमारिनउ, पडहउ दियउ रे, २ सवि पृथिवी मांहि कि
 गुरुना गुण देखी घणा, श्रीअकबर भूपाल ।
 जुगप्रधान पदवी दीनी, जाणइ जगमई रे, २ सहु बाल गोपाल कि १८
 सुहगुरुनइ उपदेशथ(की)इ, नयरि खंभाइतमांहि ।
 जलचर जीव उगारीया, हुकुमइ करी रे, २ श्रीअकबर साहि कि १९
 वधतइ वानइ दिनदिनइ, खरतर गच्छि अवतंस ।
 तुम्हहिं बडे गुरु इणि जुगइं, इम अकबर रे, २ जसु करइ प्रशंस कि
 मात सिरीयादे उरि धर्या, श्रीवंतसाह मल्हार ।
 इणि जगि ए सम को नहीं, जसु नामई रे, २ हुबइ जय जयकार कि ॥
 रीहड वंसइ अति भलउ, जिण सासणि सिणगार ।
 ए गुरुना गुण अति घणा, कवियण जण रे, २ कुण पामइ पार कि ॥
 जां लगि मेरु महीधर, जां सायर जां चांद ।
 'सुमतिकल्लोल' सेवक भणइ, तां प्रतपउ रे, २ गुरुआ जिणचंद कि
 इति श्रीजिन चंदसूरि-गीतं ।

गुरु अवदात कहूँ केतला, जेता दिन हुआ तेतला ।

आसू वदि बीजइ सित्तरइ, बीलाडइ अणसण गुरु करइ ॥१०॥

सुभ ध्यानइ सुरलोकमझार, पहुता देव करइ जयकार ।

कहइ गणि सुमति कल्लोल वचन, गुरु गुण गावइ ते धन धन ॥११॥

इति गुरु गीतम् । बाई नाना वाचनार्थ

.....री, ए कीरति बहुली लाधी ॥ ७ ॥

जासु वास प्रभावथीय, संघपति हुया अनेक ।

बहु जिणहर जिण बिंवनीय, कीध प्रतीठ विवेक ॥ ८ ॥

जे सइं हथि गुरु दीखीयाए, सीस तणा परिवार ।

ते गीतारथ गुण भर्या ए, हूया पदवी धार ॥ ९ ॥

सात ईति तिहाँ नवि हुई ए, जिहाँ गुरु रह्या चउमास ।

प्रतिबूझवि पतिसाहि करी, जिन शासन परकास ॥ १० ॥

गोतम जिम लब्धइ भर्या ए, रूपइ वयर कुमार ।

ए गुरुना गुण गावतां ए, किमइ न आवइ पार ॥ ११ ॥

संवत सोलह सित्तरइ ए, नयर बीलाडा ठामि ।

स्वर्गवास युगवर हुआ ए, करि अणसण सुहझाणि ॥ १२ ॥

श्रावक धन कटारिआ ए, वित्त वावइ गुरु थानि ।

उच्छव कीधा अति घणा ए, दिन दिन बधइं तइ वान ॥१३॥

एह कवित्त भणइ गुणइ ए, मन धरि भाव विसुद्धि ।

‘सुमतिकल्लोल’ गणि इम कहइ ए, ते प्रामइ बहु रिद्धि ॥१४॥

चतुर्थ दादा युगप्रधान श्रीजिनचंद्रसूरिरचित

स्तवनादि कृति समुच्चयः ।

१ श्रीशांतिनाथ हिंडोलणा गीत

(राग सारंग मल्हार)

श्रीभरत दखिणमइ, मनोहर नयर वर विस्तार ।
कुरुदेश हथिणाउर अनोपम, इंद्रपुर अवतार ॥
तिहां विश्वसेन नरिंद पालइ, राज राणिम सार ।
तसु घरणी अचिरादे दीपइ, अपछरनइ अणिहार ॥ १ ॥

हिंडोलणइ माइ ! झूलता, संति कुमार,
मुझ मन हरख अपार । (आंकणी)

तसु ऊअरि अणुत्तरथी चवी, प्रभु अवतरे अरिहंत ।
वदि भाद्रवानी सातमई, वलि जेठ वदि जगकंत ॥
अधरयणि तेरसि तणी, जनम्यउ वरतीयउ सुभसंति ।
तिणकाज संतिकुमार दीधउ, नाम भलऊ बुधवंत ॥२॥

हिंडोलणइ० ।

कमनीय कंचन कमल कोमल, सदल सुंदर अंग ।
वालपणइ अतिरूप निरखी, सुरवधू मनरंग ॥
मणिकनक मंडित पालणइ, हींडोलती हइ चंग ।
काइ अपछरा आसीस आपइ, जगि तुझ सुजस अभंग ॥ ३ ॥

हिंडोलणइ० ।

घर अंगणइ प्रभु ठवति पगला, घूघरा घमकंति ।
गजराज राजमराल मंथर, गतिसुं गुणवंति ॥
धरि गोद अणिमिस नयणिवलि वलि, मातजी निरखंति ।
चिरि जीवज्यो तुम्हे नान्हडा, तिहां अपछरा एम कहंति ॥४॥

हिंडोलणइ० ।

आंजती अंजन काइ अमरी, देव कुमरी (काय) काइ ।
 मृगनाभि कुंकुम देवचंदण, वसीय तिलक वणाय ॥
 प्रभु वदति कोमल वयण तिमतिम, मात तात सुहाय ।
 करइ कलिसुर नर कूअरसूं वलि, अपछरसूं निजिदाय ॥ ५ ॥
 हिंडोलणइ० ।

चालीस धनुष प्रमाण अंकित, चलण सुर सारंग ॥
 सारंग तनु सारंग गुरु, सम धीरिमा सारंग ।
 सारंग वंस विलासनी वर, वण्यऊ वर सारंग ।
 सारंग गुण सारंग वसुधा, गरजति जिम सारंग ।
 हिंडोलणइ० ।

इम सकल त्रिभुवनभवनमांहि, सबल जसु सोभाग ।
 सुर असुर नर नारि तणऊ, प्रभु ऊपरइ बहु राग ।
 मंडलीक चक्रवर्त्ति तणा सुख लही, लह्यऊ पद वीतराग ।
 गावति गुण 'जिणचंद' दिन दिन, इणपरि सारंग राग ॥७॥
 (हिंडोलणइ) माई झूलता संतिकुमार, मुझ मन हरख अपार ।
 इति श्रीशांतिनाथ हिंडोलणागीतं ।

२ नेमिराजुल चउमासिया गीत

श्रावण आज सुहामणऊ, वसुधा वरसइ मेह ।
 चिहुं दिशि चमकइ दामनी, जागइ नवल सनेह ।
 जागति नवल सनेह, सखि हे कुंअरि राजिमती कहइ ।
 जदुराइ ! जाइ मनाय आणो, ए कुण पावस दिन वहइ ॥
 इण समइ सुरंगा नयर दीसइ, रएण पिण रलियामणऊ ।
 पियु तुम्हे आवो सुख पावो श्रामण आज सुहामणउ ॥ २ ॥
 भला रे पधार्याऊ भाइवऊ, गरऊ गुहर गंभीर ।
 गहर घटा करि गाजीयऊ, जणिमइ जलधर धीर ।
 जगमाहि जलधर धीर आपी, वरस वरस वली वली वेलडी ।
 (वेलडी) रही लयलाय तरसुं, मोरनसुं जिम ढेलडी ।
 तिम रमण रमणी संग इण रितु, रंग धरइ दिन दिन नवऊ ।
 संजोग सुंदर रति पुरंदर भला रे, पधार्यऊ भाद्रवऊ ॥ २ ॥

आसूडइरे आस सफल करो, प्रीतम प्राण आधार ।
 वेग मिलो मुझ वालहा !, पूरव प्रेम संभार ॥
 संभार पूरव प्रेम प्रीतम !, प्रीति अविचल कीजीयइ ।
 पडिवन्नऊ पालो रोस टालो, सुजस सबल ओ लीजीयइ ॥
 निसि झरइ अमृतनीर निरमल, नीलांणी अवनीयरो ।
 सोलसे किरणे सूर विचरइ, आसू आस सफल करो ॥ ३ ॥
 कातीडई रे कौतिक गहगह्या, कोमदी महोछव चंग ।
 दिवस दीवाली गुण निलऊ, घर घर हुवइ उछरंग ॥
 उछरंग नित नित हुवइ दिन दिन, धवल मंगल अति घणा ।
 घडलीया धूना धमल घर घर, थया रंग वधामणा ॥
 श्रीनेमि राजुल मिल्या मुगतइ, सासता सुखतिहां लह्या ।
 कहइ (जिण) चंद चिरि आणंद आणो, काली कौतिक
 गहगह्या ॥ ४ ॥

इति नेम राजुल चउमासिया गीत ।

३ जैसलमेर मंडन वीरजिन गीत

(राग नटनारायण मिश्र)

प्रभु ! तेरी मूरति मोहनगारी, जिन ! तेरी मूरति मोहनगारी
 शशि अनुकारी अजव समारी, ऊपम कोटि उवारी, प्रभु० ॥ १ ॥
 हां हां सदल सकोमल सुंदर सारी, प्रफुलित अधर प्रवाली ।
 नयन कमल दल भाल निहालति, अष्टमि शशि अणुहारी, प्रभु० ॥ २ ॥
 हां हां जैसलमेर नयर मुखमंडण, जिण सासन जयकारी ।
 सूरति वीर जिणंदकी द्यो निति, चंदकुं मुगति पियारी, प्रभु० ॥ ३ ॥

४ गौतमस्वामी गीत

(राग वेलाडल)

श्रीगौतमगुरु गाईयइ, गुणलब्धि भंडार ।
 प्रह ऊठी निति प्रणमीयइ, वंछित (फल) दातार, श्रीगौतम० ॥ १ ॥
 गौतम गोत्र प्रकाशवा, उदयउ दिनकार ।
 कलिजुग सुरतरु सारीखउ, सह कहइ संसार, श्रीगौतम० ॥ २ ॥

श्रीमहावीर जिणंदनऊ, पहिलउ गणधार ।
 मनमोहन महिमानिलऊ, मोटउ अणगार, श्रीगौतम० ॥ ३ ॥
 श्रीवसुभूति पुत्र वडऊ जती, पृथिवी मात मल्हार ।
 गुणमणि रोहणगिरि समउ, सविजन सुखकार, श्रीगौतम० ॥ ४ ॥
 गौतम नामइ पामीयइ, सुख सुजस संतान ।
 आधि व्याधि दूरइ टलइ, वाधइ वसुधा वान, श्रीगौतम० ॥ ५ ॥
 गुरु नामइ गहगट हवइ, भय भाजइ दूर ।
 मनवंछित भोजन मिलइ, हुवइ सुजस पडूर, श्रीगौतम० ॥ ६ ॥
 गौतम गुरुना गुण थुण्या, हूआ निरमल आज ।
 आज जनम सफलउ थयऊ, पाम्यऊ शिवपुर राज, श्रीगौतम० ॥ ७ ॥

सुभाषित

गीत विनोद विलास रस, पंडित दीह लियंति ।
 कइ निद्रा कइ कल(ह) करी, मूरख दीह गमंति ॥ १ ॥
 सालूरांनइ सरवरां, जिम धरतीनइ मेह ।
 उत्तम जन एहवऊ करइ, निति निति वधतउ नेह ॥ २ ॥

५-श्रीसुरियाभ सुर नाटक विधि गीत

राग प्रभाती मिश्र-थगना मगना थेईरे थेई । ए जाति ।

नयरि अनूपे आमलकण्णे, वीर वदीते तिहां पहुते ।
 सुर सुरियाभ साहिब सेवनकूं, तबही नाटक विधि रचते ॥ १ ॥
 जुग जुगते नाटक इम करते,
 मन सुध महावीरजीकुं वलि नमते । ए आंकणी ।
 दोनुं भुज वीचि रचते,
 अठशत अठशत अतिरूप कुंअर कुंअरी ।
 तिम सुर अउरातणी सो महणी,
 सजनि रमति सुर हेज धरी ॥ २ ॥ जुग० ॥
 वाजिन्न वाजे गुणपंचासे, सुरसंचे तिम अऊर सजे ।
 विकट पाट उत पाट नद्रावे, ताल ताल सुधताल वजे ॥ ३ ॥ जुग० ॥

इकत्रीसेइ निरति करेई, थेई थेई बोलति मुख थेई ।

थेई थेई थिरि हमकुं धृति थेई दी,

थेई रे प्रभु ! मेरे थेई थेई ॥ ४ ॥ जुग० ॥

बत्रीसइ नाटक इम करते, पुव्वभवंतर जेह छते ।

पट्ट कल्याणक विधि प्रभुजीके, वरणविसुं नवर सुरवर ते ॥ ५ ॥ जुग० ॥

तं तं तं विततं तं सुघने, सुसरे ए चीहुं भेदि सुरते ।

वाजित्र एम वजते सुरते, चऊविध गीते ते वदते ॥ ६ ॥ जुग० ॥

उक्खित पाउअत्ते लहुअ ते, रुदित मुदित ध्वनि संलवते ।

चउविध नटारंभ रचंते, सुर पदवी सफली गिणंते ॥ ७ ॥ जुग० ।

इणपरि नाची प्रभुगुण राची, सुरियाभ नाटक संवरते ।

श्रीजिणचंदसूरीसर पभणइ, प्रभुनामइ वंछित फलते ॥ ८ ॥ जुग० ।

इति श्रीसुरियाभसुर नाटकविधि गीत ।

६-श्रीमहावीरजिन तपस्या दिनमान गीत

श्रीमहावीर जिणंद जुहारीयई रे, श्रीसिद्धारथ नंद ।

शासन नायक प्रभु चउवीसमऊ रे, दरसन परम आणंद ॥ १ ॥

श्रीमहावीर जिणंद जुहारीयई रे । ए आंकणी ।

त्रीस वरस लागि गृहस्थपणइ रह्या रे, संयम लीधउ सार ।

व्रत पालइ प्रभु जिनकलपी पणई रे, करइ अप्रमत्त विहार, श्रीम० २

खमइ उपसरग परीसह जे हुवई रे, हो अणुलोमि पडिलोम ।

छतिय शक्ति जिण समता आदरी रे, हो धन्न खमा गुण सोम, श्रीम० ३

एक छमासी तप कीधउ जिणइ, एक सउ असी उपवास ।

पांच दिवस ऊणऊ वीजऊ वरमी रे, तप कीधऊ खटमास, श्रीम० ४

नव चऊमासी तप कीधऊ भलऊ रे, हुवइ उपवास हजार ।

अधिक असीए ते पिण जाणवऊ रे, धन्न अभिग्रह खग्ग धार, श्रीम० ५

दोइ त्रिमासी तप उपवास ते रे, असीय अधिक शत थाय ।

साठ विमासी तप वीरइ कीयऊ रे, दोइ बेला सुखदाय, श्रीम० ६

शत पंचास दिवस हुवइ तेहना रे, दोइ मासी षट्टवार ।

साठ अधिक दिन तेहना तीनसऊ रे, नव उपवास उदार,

दोइ दऊढमासी तप कीधऊ वली रे, तेहना नेऊ उपवास ।
 मासखमण बारह महावीरजी रे, करि अभिग्रह उल्हास, श्रीम० ॥८॥
 तीनसय साठ दिवस हुवइ तेहना रे, मासखमण परमाण ।
 पखखमण बिहुत्तर कीधा वली रे, निरमल चरण निधान, श्रीम० ९
 सहस एक उपवास अनइ असी रे, पखखमणना होइ ।
 एक रात्रिक प्रतिमा बारह धरी रे, छत्रीस तपदिन जोइ, श्रीम० १०
 विसय अनइ गुण त्रीस वले कीया रे, छट्ठ तप कसमल छोड ।
 तसु उपवास अठावन च्यार सऊ रे, जाणेवा परचंड, श्रीम० ॥११॥
 भद्र महाभद्र प्रतिमा साचवी रे, सर्वतोभद्र उपवास ।
 बार वरस खट मास इक पखवली रे, इण परि तप अभ्यास, श्रीम० १२
 बार वरस खट मास इक पख विचई रे, प्रभुजी पारणा कीध ।
 गुणपचास दिवसवलि तीनसऊ रे, सुजस घण तिण लीध, श्रीम० १३
 इम तपना दिन सहस ए एतला रे, सहस च्यारि उपवास ।
 छासठ नइ इक सय अधिकेरडा रे, चउव्विहार सुविलास, श्रीम० १४
 इणपरि च्यारि करम चकचूरिनई रे, पाम्यऊ केवल नाण ।
श्रीजिणचंदसूरीसर इम कहई रे, आज भला सुविहाण, श्रीम० ॥१५॥

इति श्रीमहावीरजिनवर तपस्यादिनमान गीत-

७-श्रीमहावीर देवानंदा गीत ।

(ढाल.....)

माहणकुंड महावीरजी रे, देखी देवाणंदा माइ, मेरे मोहन ! ।
 बोलाइ सुत विरुदावली हो लाल, दरसण तुम्ह सुखदाय, मेरे मोहन
 वीर सुणो मुझ वालहा हो लाल,
 लालन हूं वलिहार, मेरे मोहन ! ।
 तुम्ह ऊपरि थऊ वारणइ हो लाल,
 बल्लभ सुणि सऊ वार, मेरे मोहन ! ॥ २ ॥ आंकणी
 सुंदर रूप सुहामणऊ रे,
 सहज सुकोमल देह, मेरे मोहन ! ।
 हसत वदत तुम हेजसुं हो लाल,
 निरख्यां जगुइ जेह, मेरे मोहन ! ॥ ३ ॥

मूरति मोहन वेलडी रे,
मन मेल्लणीय न जाय, मेरे मोहन ! ।
ते स्यउ मोहन तइ कियऊ हो लाल,
विरते मोहि बताय, मेरे मोहन ! ॥ ४ ॥

पौन्हऊ प्रगट्यऊ दूधनऊ रे,
सुर नर असुर समक्ख, मेरे मोहन ! ।
प्रेम किसऊ ते पाछलऊ हो लाल,
कहो प्रभु ते परतक्ख, मेरे मोहन ! ॥ ५ ॥

जिणवर कहइ ए नेहलू रे,
रह्या उअरइ छयासी रात, मेरे मोहन !
तुम्हणइ हेज घणऊ तिणइ हो लाल,
हुं सुत तूं मेरी मात, मेरे मोहन ! ॥ ६ ॥

वीर तणी वाणी सुणी रे,
कहइ इम अम्हां तात, मेरे मोहन ! ।
वीर प्रसू हुआ म्हे हिवइ हो लाल,
म्हे बेऊं जगत्र चिख्यात, मेरे मोहन ! ॥ ७ ॥

एम कहीनइ आदरइ रे,
चतुर महाव्रत चा(र)ह चा(र)ह, मेरे मोहन ! ।
नेह इसऊ जगि जाणीयइ हो लाल,
मा पिउ सुत त्रिहुं मांहि, मेरे मोहन ! ॥ ८ ॥

तीने एक मत थई रे,
पाम्यऊ परमाणंद, मेरे मोहन ! ।
श्रीजिणचंद कहइ इसुं रे लाल,
द्यो मुझ चिरि आणंद, मेरे मोहन ! ॥ ९ ॥

वीर सुणो मुझ वालहा हो लाल ।
इति श्रीमहावीर-देवाण्ड श्रीरस्तु ।

अणहिल्ल पत्तन मंडन

८-शांति जिन स्तवन

(राग केदारा गौडी)

देखउ माई ! आसा मेरइ, मनकी सयल फली रे ।
 उलट अंगि न माइ मेरउ, प्रभुवान चडावइ रे,
 मोहन सरूप रे, सेवउ श्रीसंति जिनराय ॥ १ ॥ देखउ० ।
 सुरतरु अंगणि सफल फलयउ, पिसुन लुलइ मेरइ पाय,
 नवनिधि रिद्धि सिद्धि संपद भली, सहज मिली मुझ आय
 ॥ २ ॥ देखउ० ।

पूरव भव राख्यऊ सरण पारेवउ, ए जस त्रिभुवन गाइ ।
 महिर करउ सेवक भणी, जिम दुख दूरि पलाइ ॥ ३ ॥ देखउ० ।
 जनम जिणंद तणइ असिव दम्यउ, तिण नाम संति सुहाइ ।
 नीकीहो लीला प्रभु ! ताहरी, चक्रि जिनराज कहाइ
 ॥ ४ ॥ देखउ० ।

अणहिल्ल पाटणि सेटियउ, चरण नमुं चित लाइ ।
श्रीजिनचंदसूरि इम भणइ, नितु नितु तेज सवाइ ॥ ५ ॥ देखउ० ।

९-पार्श्वजिन लघु स्तवन

जगदानंदन जिनवर पाया, पाया परम प्रमोद पसाया ।

साया संतति संपति साधी, साधीना हवइ जे अपराधी ॥ १ ॥

आपणा पूं जिणसुं प्रेरीजइ, रीजइ जउ मूरति देखीजइ ।

देखीजइ आवइ सुभ भावइ, भावइ जे मनि ते सवि पावइ ॥ २ ॥

अनुपम रूप त्रिजगजन तारण, रण विवाद प्रमाद निवारण ।

वारण कुमत महीरुह भंगइ, भंगइ विविध भजउं प्रभु रंगइ ॥ ३ ॥

पावन वावन चंदन सारइ, कुंकुम अगरु कुसुम धनसारइ ।

रचइ भगति जे धन अनुसरइ, ते दुख दुरगति मूल विसारइ ॥ ४ ॥

तुझ पद पंकज मुझ मन भमरउ, लीण रहउ छइ ऊउ इणि भमरउ ।

मङ्गल विंश वणइ जङ्गलइ, वदरी वन तिम किमइ न राचइ ॥ ५ ॥

मधुर सुधारस सम जसु वाणी, (वाणी) ते मुझ मनि अधिक सुहाणी ।
 अखलित ललित अमित गुणखाणी, भलइ भलइ सो पुरिसादाणी ॥६॥
 वामानंदन नयणाणंदन, कामित दान कलपतरु कंद ।
 निरमम निरमद नइ निरदंद, जयउ जयउ जिणसासण जिणचंद ॥७॥
 इति श्रीपार्श्वनाथ लघुस्तवनं, कृतं सवाई जुगप्रधान
 श्रीजिनचंदसूरिणा । (राजलाभ लिखितं)

१०-शत्रुंजयमंडन नाभेयजिन हिंडोलणा गीत ।

ऐ मेरे जिणवरके हरष हिंडोलणइ, सुकृत हिंडोलणइ सखि
 खेलइगी सुंदरी ॥ आंकणी ॥
 सुभ भागि सुंदर नत पुरंदर, प्रगुण सुगुण निवास ।
 सिरिनाभिनंदन त्रिजग वंदन, सुजस चंदनवास ॥
 सिरि विमल भूधर सबल सिंधुर, खंघ हरि संकास ।
 मरुदेवि उर सिरिहंस अकलित, सकल पूरइ आस ॥ १ ॥ ऐ मेरे० ।
 भवभमण विरमण दुरित दरगण, दमण कुसल सुगेह ।
 अति अवल अवर कुतीरथ गिणी, ग्रही परम तीरथ एह ॥
 देखतां दरसन नयण विकसति, प्रीति पुलकति देह ।
 पुंडरीक गिरिवरि जयउ जिहां सिरिनाभिनंदन रेह ॥ २ ॥ ऐ मेरे० ।
 इणि शिखरि शिवपुरि सुघरि पहुता, सधर साधु अनेक ।
 तिणि सिद्धक्षेत्र प्रसिद्ध शत्रुंजय, पुण्य गुण अ(ति)रेक ॥
 निज मुखइ सीमंधर वखाणति, महि महिम सुविवेक ।
 जे करइ विधिसुं जात्र मानव, लहइ ते जस एक ॥ ३ ॥ ऐ मेरे० ।
 इहां ज्ञान सहित सुध्यान धरतां, पुण्यतरु अंकूरि ।
 तिरि निरय दुरगति दुरित रुंधइ, मुगति पंथ पड्डरि ॥
 ए महिम जाणउ जस वखाणउ, करउ पातक दूरि ।
 सिरि रिसह जिणवर चरण सेवक, भणइ जिणचंदसूरि ॥४॥ ऐ मेरे०
 इति श्रीशत्रुंजयगीतं । श्राविका केलि पठनार्थं शुभं भवतु ।
 (पत्र १ तत्कालीन लिखित. यनि २५ गह. वीकानेर)

११-अष्ट मद चौपड़

प्रथम ऋषभ नमुं जिनराज, जसु सेवइ सवि सीझइ काज ।
 अष्टमद चउपड़ सुचंग, रचि (सुं) सि भाव भगति मनरंगि ॥ १ ॥
 परहित परउपकार मुणिंद, पूछइ गोयम वीर जिणिंद ।
 कहि प्रभु ! कर्म विपाक विचार, किम जीव रुलइ ? मदइ संसार ॥ २ ॥
 जाति न अम्ह सम उत्तम कोइ, इसइ गरवि मरइ सो कमि होइ ।
 पूरव भव जातिमद कियउ, मरी चंडाल 'हरिकेसीवली' हुअउ ॥ ३ ॥
 जे कुलमद करइ वोळइ आल, ते परभवि हुइ ससउ सियाल ।
 कुलमद 'मरीचि' लगाइ खोडि, भमिउ सागर कोडाकोडी ॥ ४ ॥
 हम सम रूपि न इसि मदि नडिउ,

निरखत सयल अचल (चलत) आखडीउ ।

विणसत रूप न लागी वार, हुओसु ऊंट योनि अवतार ॥ ५ ॥
 षटखंड पृथिवी ऋद्धि अपार, चउद रतन नवनिधि भंडार ।
 रूप गर्व कियउ 'सनत्कुमार', विणठउ तन धिगधिग संसार ॥ ६ ॥
 कहइ न बलवंत हम सम कोई, मरि पतंग सो निश्चय होई ।
 गति यौवन वलि थिर न रहेइ, तु'बाहुबलि' दीक्षा लहेइ ॥ ७ ॥
 मति बुद्धिनउ फल परतखि जोइ, मरि मूरख मृग छालउ होइ ।
 पढत पाठ गरविउ अयाण, हुं जगि पंडित अवर न जाण ॥ ८ ॥
 ज्ञानमदिइ बलदिउ सु होइ, रथ जूतइ दुख सहसिइ सोइ ।
 धण कण कंचण ऋद्धि मद कीउ,

धिग धनु जिसु लगइ कूकर हुउ ॥ ९ ॥

राति(दि)हि घरि घरि भमतउ रहइ, हडकत रांक न खुरचनि लहइ ।
 नवइ नंदि मम्मणि लोभीयउ, धन न धर्म दुख आगल थयउ ॥ १० ॥
 भोजन करि वेयावच्च करइ, निंदइ तसु तपु गरव मनि धरइ ।
 'कूरगडू' नी परि दुख सहइ, तपति आहार करत नवि लहइ ॥ ११ ॥
 मुझ न गमइ इहु दोभागियउ, हुं जगि वल्लभ सोभागियउ ।
 इसा वचन गरव मनिगइ साप काग होइ अवतरइ ॥ १२ ॥

सूवा सारू मधुरसि लवइ, वचनदंड पंजर दुख सहइ ।
 मगर सहस योजन विस्तार, तंदुल लघुतमि मन व्यापार ॥ १३ ॥
 इक इक दंडि महादुख पार, तिहुं सहत तिणि कवण आधार ।
 माया वागुल क्रोध भुजंगु, मानिहि वेसर होइ मतंगु ॥ १४ ॥
 लोभिइ उंदरडो मरि होइ, कर्म आगल नवि छूटइ कोइ ।
 नयन रूपि रंगि रमइ पतंगु, नाद वेधि वेधियउ कुरंगु ॥ १५ ॥
 मीन रसनि परिमल भमरलउ, फरस रसि गज गयवर गलिउ ।
 इक इक लगइ दुख सहइ, जिस तनि पंचइ ते किम सहइ ॥ १६ ॥
 (कलश-) इय सुणिय सुणिय विचार निरमल,

आठमद् जिउ परीहरइ ।

तजी राग दोस कसाय इंद्रि, पंच विषय न चित धरइ ॥
 धन धन खरतर गच्छ सुरतरु, भणइ 'जिणचंद सूरि' ।
 जे पढइ तेहनइ 'आदि जिणवर', मनह वंछित पूरि ॥ १७ ॥

(पत्र १ तत्कालीन लिखित)

१२ विक्रमपुर मंडन आदिजिन स्तवन । (राग-धारणि)

साचउ इक अरिहंत अकल सरूपी, जिणवर जाणीयइ रे ।
 हरि हर ब्रह्मा देव ते सुहणइ, मनहि न आणीयइ रे ॥
 सामी समरथ आज मई, नयणउ निरखीयइ रे ।
 मन माहरउरे रूडा, जिणगुण गाइवा हरखीयउ रे ॥ १ ॥ आंकणी ।
 रमणि रंग विलास यौवन, धन छइ सहु (य) कारिमउ रे ।
 भवभयभंजण धीर श्रीरिसहेसर, मुख सुरतरु समउ रे ॥ २ ॥ मन० ।
 तुम्ह दरिसण जगनाह सफल, जमारो जाण्यो मइ माहरऊ रे ।
 कामित फल दातार हिव हुं, नाम न छोडूं ताहरऊ रे ॥ ३ ॥ मन० ।
 धो समकित सामि ! बलि बलि, पय पणमी वीनवउं सहि रे ।
 गिरुआ तणउ रे सभाव एहज, प्रारथीया पहिडइ नहीं (रे) ॥ ४ ॥
 'विक्रमनयर' शृंगार श्रीआदिसर, निजमन ध्यायइ रे ।
 'श्रीजिनचंदसूरि' एम पभणइ, वंछित पायइ रे ॥ ५ ॥ मन०

१३ धात्वीयपंचतीर्थीगतपंचजिनस्तवन.

(सं. द्रुतविलंबितवृत्त)

कनककेतककेसरदीधिति, मिलितमुक्कितमहासुखसन्ततिम् ।
विदितविश्वपतिं विगतानृतं, नमत नाभिभवं नयनामृतम् ॥ १ ॥
सुमुखगोमुखयक्षवरेण यः, समनुसेवित आदिमतीर्थपः ।
दमदयापर कामकलाऽजितः, शिवरमां ददतात्स वृषाङ्कितः ॥ २ ॥
मृदुमृगांकमहाभवभीतिभिद्-गगननीरधिचापतिनुस्सवित् ।
कलकुमारककांच(न)लकांतिजित्,
विजयतां जिनशान्तित्रिकालवित् ॥ ३ ॥
सकलसद्गुणरत्नकरण्डकं, भवमहोदधितारतरण्डकम् ।
सपदि वारितवादवितण्डकं, स्मरत शान्तिजिनेशमचंडकम् ॥ ४ ॥
विगतविस्तरवामविरामकं, मुखकलाजिततापनधामकम् ।
नतसुरासुरशङ्करनामकं, विघनमार्जनताकृतकामकम् ॥ ५ ॥
घनघनाघनकज्जलकासितं, परमकेवलभावविभासितम् ।
नमितनिर्जरराजनरेश्वरं, भजत सुन्दर ! नेमिजिनेश्वरम् ॥ ६ ॥
सकलमंगलमूलमपापकं, विदलिताखिलकर्मकलापकम् ।
वरविभाभरभासुरभालकं, प्रणत पार्श्वपतिं परपालकम् ॥ ७ ॥
तव दिनेश ! दिनेशसमाकृति-र्जनितलोकसुकोकचमत्कृतिः ।
रुचिररोचिकलापकलाधृतिः, कृतकुबोधतमोहरणादृतिः ॥ ८ ॥
मथितमन्मथमन्थुरसङ्कथं, जरितजन्मजरामरणव्यथम् ।
सबलसज्जितसंयमसद्रथं, विनुत वीरजिनं धृतसत्पथम् ॥ ९ ॥
तरुणतप्तहिरण्यसमत्विषं, दरितरत्यरतिप्रभृतिद्विषम् ।
विकटसङ्कटकोटिपराबुखं, हृदि विधत्त जिनं विलसत्सुखम् ॥ १० ॥
इति जगद्गुरुपञ्चकसंस्तव-स्सविनयं 'जिनचन्द्र' कृतस्तवः ।
सुकविचित्तकृतानघसम्पदः, प्रतनुतात् सुखसन्ततिसम्पदः ॥ ११ ॥
इति श्रीधातुपञ्चतीर्थीगतजिनपञ्चकस्तवनम् ।

१४ पार्श्वनाथस्तवनम् ।

पदद्वयासक्तनखप्रभूता, अभीषवो यस्य परिप्रभूताः ।

ऊर्ध्वं प्रयान्ति प्रतिभासमानाः, सूर्यस्य जेतुं प्रतिभा-समानाः ॥ १ ॥

वीर्यादिहार्यादितमन्युनेव, रक्ता नितान्तं खलु मन्युनेव ।

अयं जनं तापयति प्रमोदा-दसत्सु सत्सु प्रभु(शः)षः प्रमोदात् ॥२॥

पदद्वयं यस्य विभाति कामं, सरोजसम्भारमिव प्रकामम् ।

सुरेन्द्रनागेन्द्रकृतप्रणामं, स्तवीमि पार्श्वं सुगुणाभिरामम् ॥ ३ ॥

मुदे सोऽस्तु पार्श्वो जिनो मे विशालः,

सदा योऽष्टदेहोऽभवच्छर्मकालः ।

अहेर्न(?)प्रभूतस्य सप्तास्य चूडा-

मणिर्विम्बतोऽष्टप्रकर्मच्छिदे हि ॥ ४ ॥

स्वच्छः श्रीशशिगच्छमण्डनमणिर्गाम्भीर्यधैर्योदधिः,

श्रीमच्छ्रीजिनपूर्वको गुणनिधिर्माणिक्यसूरिर्गुरुः ।

शिष्यश्रीजिनचन्द्रसूरिभिरिति सम्यक् स्तुतो भक्तितः

श्रीपार्श्वः प्रददातु निर्मलफलं त्रैलोक्यचूडामणिः ॥५॥

१५ जोगी वाणी

(अध्यात्मज्ञानगर्भितसज्ज्ञाय)

काया नगरी कोट सबल तिहां, अष्ट वुरज नव द्वारं ।

सहस बहुत्तरि राणी रमतां, राइण (रावइन) विचरत वारं ॥ १ ॥

जोगी हो भूलि म भरम संसारं । आंकणी ।

यहु घट काचउ कूड म राचउ, कीजइ जिनधर्म सारं ॥१॥ जोगी हो० ।

चीर कपूर आसन कि पटंवर, ताल सु अमृत हारं ।

देखत धिग धिग सयल संगत ए, फीटी हुइस्यइ असारं ॥२॥ जोगी०

काचउ रे कुंभ भयो जिम नीरइ, होइ न विणसत वारं ।

तेम अथिर तनु छीजइ खिण खिण, कीजइ पुण्य अपारं ॥३॥ जोगी०

जडिय न औपध मंत्र न मूली, तंत्र न हंउ जनोई ।

जनम मरण जरा दुख वारण, राखण कोई ॥ ४ ॥ जोगी हो०

नव त(त्त्व)त मेरी कंगुरी (किन्नरी)रे, जीवदया तंत सारं ।
 जे कंगुरी(किन्नगरी)वावइ अरिहंत ध्यावइ, ते पावइ भवपारं ॥५॥ जो.
 वाणी श्रुत रंग सिंगी पूरं, नासइ दुष्कृत पूरं ।
 कानइ मोरइ तप मुद्रा दीपइ, जीपइ चंदनइ सूरं ॥ ६ ॥ जोगी० ।
 समता अंगि विभूति लगाउं, विनइ जटासु रखाउं ।
 मेखलि मौनि महाव्रत कंथा, पहिरि परमपद पाउं ॥ ७ ॥ जोगी० ।
 शील गु(ण)ण्ड (?) तिन डंपति जोगवटउ, दीनउ गुरु हितकारं ।
 ज्ञान मढी थिर आसन वइठउ, मंत्र ज(पइ)पुं नवकारं ॥८॥ जोगी०
 भावना भूमि खिमा मोरी सिज्या, सोवत सयर सुरंगो ।
 सुगुरुवचनसुणी मोहनिद्रामिसि, राव(?)लणी सिवरंगो ॥९॥ जोगी०
 खपर खाइ संघ(संथा) रइ सोवइ, भार जटा सिव धारइ ।
 जोगी नाम विगोवइ कां रे, जिणमत विण भ(व)हारइ ॥१०॥जोगी०
 आदीसर जिनशासन जोगी, नेमिनइ थूलिभद्र राया ।
 जेहनइ नामइ पाप पुलायइ, निर्मल होवइ काया ॥ ११ ॥ जोगी०
 पूरि मनोरथ वीर जोगीस, 'दिलीपुर' प्रभु (राया) जाणी ।
 *जोगी वाणी 'जिनचंद सूर' हि, रंगइ एम वखाणी ॥ १२ ॥ जोगी०

*पाठांतर-श्रीजिन चंदसुरिसर इणपरि, जोगीकुं समझाया ॥१२॥ जो०

चरित्रनायकना शिष्य महोपाध्याय श्रीरत्ननिधानजी गणिवरकृत.

गुरुगुणगीत. देशी भर्तृनी—

जुगवर श्रीजिनचंदजी, जगि जिनसासन चंद रे ।

ग्रहसमे ऊठी पूजिये, कामित सुरतरु कंद रे ॥ १ ॥ जुग० ।

संवत पनर पंचाणुये, श्रीवंत साह मल्हार रे ।

मात सिरियादेवी जनमियो, रीहड कुल सिणगार रे ॥ २ ॥ जुग० ।

संवत सोल चिडोतरे (१६०४), जाणी जेणे अथिर संसार रे ।

हाथे जिनमाणिकसूरिने, संग्रह्यो संजम भार रे ॥ ३ ॥ जुग० ।

वयर कुमार तणी परे, लघु वये बुद्धि भंडार रे ।

गुरुकुलवासे वसि पामियो, प्रवचन सागर पार रे ॥ ४ ॥ जुग० ।

संवत सोल वारोत्तरे, जेसलमेर मजारि रे ।

भाग्य वले सूरि पदवी लही, हरखिया सवि नर नारि रे ॥ ५ ॥ जुग० ।

कठिण क्रिया जेणे ऊधरी, मांडियो उग्र विहार रे ।

सूरि जिनवल्लभ सारिखो, चरण करण गुण धार रे ॥ ६ ॥ जुग० ।

पाटण सोल सतरोत्तरे, च्यार एंसी गच्छ साखि रे ।

खरतर विरुद दीपावीयो, आगम अक्षर दाखि रे ॥ ७ ॥ जुग० ।

सोरिपुरे हथिणाउरे, विमलगिरि गढ गिरिनारि रे ।

तारंग अरबुद तीरथे, जात्रा करी बहु वारि रे ॥ ८ ॥ जुग० ।

अकवर साहि परिखियो, कसवटि कंचण जेम रे ।

पूज्यनी मधुर देसना सुणी, रंजियो साहि सलेम रे ॥ ९ ॥ जुग० ।

सात दिवस वरतावियो, मांहि दुनिया अभय दान रे ।

पंचनदीपति साधीया, वाधियो अति घणो वान रे ॥ १० ॥ जुग० ।

राजनगर प्रतिष्ठा करी, सवल मंडाण गुरुराई रे ।

संघवी सोमजी लाछिनो, लाह लि छाई रे ॥ ११ ॥ जुग० ।

सुप्रसन्न जेहने मस्तके, गुरु धरे दक्खिण पाणि रे ।
 तेह घरे केलि कमला करे, मुख वसे अविरल वाणि रे ॥१२॥ जुग० ।
 दरसनी जिणे मुगता करी, सोल सित्तर वासे रे ।
 आविया नयर विलाडप, सुगुरु रह्या चउमासे रे ॥१३॥ जुग० ।
 दिवस आसू वदि बीजने, ऊचरी अणसण सार रे ।
 सुरपुरि सुगुरु सिधारिया, सुर करे जय जयकार रे ॥१४॥ जुग० ।
 नाम समरणे नवनिधि मिले, सवि फले संघनी आस रे ।
 आधि ने व्याधि दूरे टले, संपजे लील विलास रे ॥१५॥ जुग० ।
 केसर चंदन कुसुमसुं, चरचतां सहु गुरु पाय रे ।
 पुत्र संतान परिघल हुवे, दिन दिन तेज सवाय रे ॥१६॥ जुग० ।
 श्रीजिनचंदसूरीसरु, चिर जयउ जुगह प्रधान रे ।
 इणिपरे गुरु गुणसंथुणे, पाठक 'रत्न निधान' रे ॥ १७ ॥ जुग० ।

इति श्रीगुरु गीतं, संवत् १६७६ वर्षे लिखितं.

